అవతరణికా

—*—

సంతిహి లోకే కాళిదాసాదిరచితరఘువంశాదీని బహూని కావ్యాని-తథాపి తేషు పాణినీయాఖ్యాత టాద్యధికారకాండోక్తక్రమేణ నోదాహృతాస్సుబంతాః-తథాలడ్వల సితాదిక్రమేణ తిఙంతాశ్చ—తస్మాత్తత్రభవాన్ భట్టినామా కవిద్వావింశతిసర్గం పాణినీయటాద్యధికారకాండోక్తసూత్రాణాం క్రమేణోదాహరణభూతం కావ్యమిదమరీరచత్ పదవాక్యప్రమాణపారావారపారీణశ్శ్రీమహామహోపాధ్యాయకోలచెల్లమల్లినాథకృతీ తదనుగుణాం సర్వపథీనాఖ్యాం వ్యాఖ్యాం ప్రాణైషీత్ తాదృశవ్యాఖ్యయా సహ తదేతత్కావ్యమంకయితుకామేన వావిళ్ల రామస్వామిశాస్త్రిణా ప్రార్థితశ్రీమచ్ఛెన్నపురస్థఋణాదానాది విషయకవ్యవహారగతన్యాయపరీక్షకసభాధ్యక్ష శ్రీమద్రంగనాథశాస్త్రిణా స్వమిత్రభూత బ్రహ్మశ్రీవిరాజితసద్విద్వానందసంఖ్యావత్పరిష్కృతపుస్తక ప్రదానపూర్వకమాజ్ఞప్తేన తన్మిత్రేణ కపాలసరః పురవాసి పాతింజల శ్రీకృష్ణశాస్త్రిణా పరిష్కృతమా నవమసర్గం తదేతత్సదసద్వివేచనకుశలాస్సంతస్సంద్రష్టుమర్హంతి

మంగళమస్తు-

ఈ గ్రంథమందచ్చటచ్చటఁ గొన్ని విశేషములం జేర్చి పరిశోధింపించియచ్చు వేయించియున్నారము- కాఁబట్టి ౧౮౬౭ సంవత్సరపు ౨౫ ఆక్టు ప్రకారము దీనినెవ్వరును ముద్రింపఁగూడదు..........*

౧౮౭౨ సం॥ వావిళ్ల రామస్వామిశాస్త్రులు.

శ్రీరస్తు.

విషయానుక్రమసూచికా.

విషయానుక్రమసూచికా

శ్రీరస్తు.

శ్రీదక్షిణామూర్తయే నమః.

భట్టికావ్యే - సవ్యాఖ్యానే - ప్రథమసర్గప్రారంభః.

వ్యాఖ్యానపీఠికా-

ఆశాసేనిత్యమానందం రామాయణకథామృతమ్ । శ్రవశ్చులుకనిష్పేయంపాయంపాయంప్రమోదితుమ్॥౧॥ ఆలంబేజగదాలంబలంబోదరపదాంబుజమ్ । శుష్యంతియద్రజస్స్పర్శాత్ప్రత్యూహవ్యూహవార్ధయః ॥ ౨ ॥ తదవ్యయంధామసారస్వతముపాస్మహే। యత్ప్రకాశాత్ప్రలీయంతేమోహాంధతమసచ్ఛటాః ॥ ౩ ॥ వాణీంకాణభుజీమజీగణద వాసాసీచ్చ వైయాసికీ మంతస్తంత్ర మరంస్తపన్నగగవీగుంఫేషు చాజాగరీత్ । వాచామాకలయద్రహస్యమఖిలం యశ్చాక్షపాదస్ఫురాం లోకేభూద్యదుపజ్ఞమేవవిదుషాంసౌజన్యజన్యంయశః ॥ ౪ ॥ వ్యాఖ్యాంసర్వపథీనాఖ్యాం భట్టికావ్యస్యకామపి । మల్లినాథసుధీస్సోఽహం కుర్వేసర్వపథీనధీః॥౫॥ వ్యాఖ్యాసర్వపథీనాఖ్యా సర్వాన్వ్యాప్నోతియత్పథః । గుణాలంకారశబ్దార్థాన్ ధ్వనిభావరసాదికాన్ ॥ ౬॥ ప్రధానమిహశృంగారకరుణాద్భుతరంగవాన్ । వీరోరసోమహావీరోనాయకోరఘునాయకః ॥ ౭ ॥ నగరార్ణవశైలాదివర్ణనంచాత్రసంభవి । ఫలందశాననవధశ్శ్లిష్టపురస్కృతః ॥ ౮ ॥ కృతిర్భట్టికవిస్తావదీదృక్కావ్యనిబంధనాత్ । ధన్యావయంచతత్స్వాక్తీరతాన్కరపరిభ్రమాత్॥ ౯ ॥ జగతినిఖిలవిద్యాసింధుదుగ్ధంధయానాంపరభణితిపరీక్షాయుజ్యతేసజ్జనానామ్ । తదిహమమనిబంధేదూషణంభూషణంవాభవతియదివిదగ్ధైస్తద్ధ్యవశ్యంవిమృశ్యమ్॥౧౦॥ ఇహాన్వయముఖేనైవసర్వంవ్యాఖ్యాయతేమయా । నామూలంలిఖ్యతేకించిన్నానపేక్షితముచ్యతే ౧౧॥ అథతత్రభవాన్భట్టినామాకవిః ॥ కావ్యంయశసేఽర్థకృ

తెవ్యవహారవిదేశివేతరక్షతయె । సద్యఃపరనిర్వృతయెకాంతాసమ్మితత
యోపదేశయుజే ॥ ఇత్యాద్యాలంకారికవచనప్రామాణ్యాత్కావ్యస్యా
నేకశ్రేయస్సాధనతాం కావ్యాలాపాంశ్చవర్జయేదితినిషేధశాస్త్రస్యా
సత్కావ్యవిషయతాంచపశ్యన్ [illegible] ధామాత్రిత్యపాణినీయసూత్రాణా
[illegible] కావ్యంచికీర్షుః [illegible] రాద్యస్యతమస్యతదవిఘ్నసిద్ధికరత్వా
త్కథానాయకస్య [illegible] నాపెర్నా భగవతః పురాణపురుషస్యావిర్భావభూ
[illegible] ధస్యసత్తారూపం
[illegible] ... ... *

సూ॥ ౧ { [illegible] తపస్వి [illegible]
[illegible] గుణైర్వరంభువనహిత
[illegible] ముపాగమత్స్వయమ్॥ }

[illegible] స్యాంసోదేవాశ్చ॥ ఇ॥
[illegible] ప్రత్యయః- లెషాంస
[illegible] యసహకారిత్వాత్తస్య
[illegible] తాపయతీతిపరంతపః శ
[illegible] సధాహ్రిస్వః
[illegible] శ్రవణేఽన్వితః
[illegible] ఖ్యాతః- నలాన్వాత్తీ
[illegible] సూ [illegible] అభూత్సత్తామలక్ధత్యర్థః॥ సూ॥
[illegible] - భూసువా సిజేతిగుణ
[illegible] - అ [illegible] ఫలమాహగుణైరితి - గుణైశ్శా
[illegible] యంస్వసం సనాస [illegible] నాతనః నిత్యః పురాణపు
రుష. సూ [illegible] మిత్యాదినాట్యుప్రత్యయః- తుట్చ- భువనహితచ్ఛలె
[illegible] కారవ్యాజేన- పితరంజనకం- స్వయముపాగమత్ ఉ
పాగత [illegible] కిమతః పరం [illegible] ఫలంయజ్ఞగద్గ
[illegible] లకాశ్ర [illegible] తతః పద్మపలాశాక్షః కృత్వా
[illegible] అత్రస

నాతనః పితర ముపాగమదితి నిత్యత్వజన్యత్వయో రాభాసమానస్య విరోధస్య భగవతో హరే రచింత్యమహిమత్వేన సమాధానాద్విరోధాభాసోఽలంకారః॥ ❀॥ ఆభాసత్వే విరోధస్య విరోధాభాస ఇష్యత ఇతి లక్షణాత్-రుచిరావృత్తమేతత్॥ ❀॥ చతుర్గ్రహైరిహరుచిరాజభౌస్జగా ఇతి లక్షణాత్-ఏతచ్చాత్రైవశ్లోకే దశరథపదప్రయోగసౌకర్యార్థముక్తం - అనంతరశ్లోకాదారభ్యాసర్గాంతాదింద్రవజ్రోపేంద్రవజ్రాపాదయోగిత్రైష్టుభముపజాతివృత్తం॥ ❀॥ అనంతరోదీరితలక్ష్మభాజౌ పాదౌ యదీయావుపజాతయస్తా ఇతి లక్షణాత్-అత్రాదావకారస్య విష్ణువాచకత్వాత్పదస్య సత్తావచనత్వాద్వస్తునిర్దేశరూపత్వాచ్చ మంగళావహత్వం- జగణస్య నిషిద్ధస్యాపి భగణోత్తరత్వాచ్ఛుభత్వం॥ తదుక్తం భారతీయే॥ మ్నస్త్రభజ్యాగణా హ్యష్టౌ తేషు మ్నయతభాశ్శుభాః। జస్తస్త్రైర్యుక్తసోత్తగో రశ్శుభప్రద ఇతి సర్వమవదాతం॥ ....❀

మూ, ౨ సోఽధ్యైష్ట వేదాంస్త్రిదశానయష్ట పితౄనతార్సీ
త్సమమంస్త బంధూన్। వ్యజేష్ట షడ్వర్గమరంస్త నీతౌ
సమూలఘాతం న్యవధీదరీంశ్చ॥ ... ... ❀

౨॥ అ॥ గుణైర్వరమిత్యుక్తం తదేవ వ్యనక్తి స ఇత్యాదిశ్లోకత్రయేణ॥ స దశరథః-వేదయంతి సమ్యగ్జ్ఞాపయంతి ధర్మాఽధర్మావితి వేదాః ఋగ్యజుస్సామాని॥ ని॥ స్త్రియామృక్సామయజుషీ ఇతి వేదాస్త్రయస్త్రయీత్యమరః - వేత్తేర్ణ్యంతాత్పచాద్యచ్-తానధ్యైష్ట అధీతవాన్-ఇఙోలుఙి జిత్వాత్తఙ్॥ సూ॥ విభాషాలుఙ్లృఙోరితి గాఙ్భావపక్షే నైస్సిచి షత్వష్టుత్వే - ఆడజాదీనాం ఆటశ్చేతి వృద్ధిః - త్రిః దశపరిమాణమేషాం త్రిదశాః బహువ్రీహిసమాసాంతో డచ్ - తిస్రో దశాః వయోఽవస్థాః యేషామితి వా త్రిదశాః దేవాః-తానయష్ట యాగైః పూజితవాన్-యజేర్లుఙి కర్త్రభిప్రాయ ఆత్మనేపదం-అత్ర సిచోఽకిత్త్వాన్న సంప్రసారణం ॥ సూ॥ వ్రశ్చాదినా షత్వం-ఝలో ఝలీతి సకారలోపః ష్టుత్వం-పితౄనతార్సీత్ పితృయజ్ఞైర్నాపిసీంవృత్తిమాశ్రిత్య ప్రజయా చ తర్పితవాన్॥ వా॥ స్పృశమృశకృషతృపదృపాం సిజ్వా వక్తవ్యః॥ సూ

అస్తిసిచోఽపృక్త ఇతీడాగమః-అనుదాత్తస్యచేత్యాదినా అమాగమాభా॥
హలన్తస్యేతి సిచి వృద్ధిః-ఏతావతాస్య త్రివిధమప్యానృణ్యముక్తం॥ శ్రు॥ ఏషవా అనృ
ణో యః పుత్రీ యజ్వా బ్రహ్మచారివాసీత్యాదిశ్రుతేః- బన్ధూంత్స్వజనాన్॥
ని॥ బంధుస్స్వ స్వజనాస్సమా ఇత్యమరః-సమమంస్త దానసమ్మానాదిభిస్స
త్కృతవాన్-అన్యథా॥*॥ఆశ్రితాన్ పరిత్యజ్య బంధూనపిచ పార్థివః। పర
పోషణతో మూఢస్సోఽక్షయం నరకం వ్రజేదితి దోషస్మరణాదితిభావః- మన్య
తేరనిట్కో లుఙ్ జితజ్ తదాదిగ్రహణం స్యాన్నుమస్థమితి సిజంతస్యాంగత్వేన ఇది
త్వాదనిదితామిత్యాదినా నలోపో నాస్తి - షణ్ణాం షడ్వర్గః-కామక్రో
ధాద్యరిషడ్వర్గః తం వ్యజేష్ట విజితవాన్- అస్థానే కామక్రోధాదిరహిత ఇ
త్యర్థః జయతేర్లుఙ్ । సూ॥ విపరాభ్యాం జేరిత్యాత్మనేపదం-స్వరాంతత్వాద
నిట్త్వం-సిచోఽకిత్వాద్గుణః-సీతౌపామాఽనం ధ్యాది ప్రయోగవిధా-అరం
స్త నిస్త్రింశ్యనప్యాతవాన్ నిర్బ్యుః-రమేర్లుఙ్ సిచోఽకిత్వాన్నానునాసికలోపః
నితి ... శల్యస్యాపలమాహ-అరీన్బాహ్యాఞ్ఛత్రూంశ్చ-సమూలం హత్వా సమూ
లఘాతం। సూ॥ సమూలాకృతజీవేషు హన్కృఞ్గ్రహ ఇతి ణముల్ప్రత్యయః-ఉ
పధావృద్ధిః హో హన్తేర్ఞ్ణిన్నేష్వితి కుత్వం-హనస్తోఽచిణ్ణలోరితి తత్వం-వ్యవధీత్
నిహతవాన్ కపాటిషుణ ధావిహ్యను ప్రయోగః॥ సూ॥ లుఙిచేతి హనో వధా
దేశః అతో లాంత ఇత్యాదిడాగమః-అతో లోపస్య స్థానివద్భావాదతో హలాదేర్ల
ఘోరితి వైభాషికీ వృద్ధిర్న భవతి- ఇట ఈటి సిచో లోపః-ఇహ కావ్యే ప్రయో
గవైచిత్రీ తావదేకోఽలంకారస్సార్వత్రికః-అన్యేపి శబ్దార్థాలంకారాస్త
త్రతత్ర యథాసంభవముద్భావయిష్యంతే - అత్ర హ్యాధ్యయనాదిక్రియా
యోగాత్ పద్యాత్సముచ్చయభేదోఽలంకారః॥*। గుణక్రియాయౌగపద్యే స
ముచ్చయ ఇతిలక్షణాత్। ....*.

మూ, 3 { వసూని తోయం ఘనవద్వ్యకారీత్సహాసనం గోత్ర
భిదాధ్యవాత్సీత్ । నత్ర్యంబకాదన్యముపాస్థితా
సౌ యశాంసి సర్వేషుభృతాం నిరాస్థత్ ॥ * }

3॥వసూనీతి॥ అసౌనృపః-వసూని ధనాని॥ ని॥ రిక్థం ధనం వస్విత్యమరః-యాదవా
తోయం ఘనవత్॥సూ॥ తేనతుల్యమిత్యాదినా వతిప్రత్యయః-వ్యకారీత్ వికీ

ర్ణవాత్- అర్థిభ్యఇతిశేషః-తరతేర్లుటి ఇట ఊటితిసిద్ధోపః-మేఘౌపమ్యా
న్మేఘవ్యాజోపకారిత్వంబహుప్రదత్వంసార్వత్రికత్వంచోక్తం - గోత్ర
భిదాఇంద్రేణసహ - ఆసనమధ్యవాత్సీత్ ఏకాసనేస్థితఇత్యర్థః- విజయ
సహకారిత్వాదితిభావః॥సూ॥ఉపాన్వధ్యాఙ్వసఇతికర్మత్వం- వసేర్నివా
సార్థాదనిటోలుఙ్- అస్తిసిచోఽపృక్తఇతీట్ - వదవ్రజేత్యాదినాహ
లంతలక్షణావృద్ధిః- సస్యార్ధధాతుకఇతిసకారస్యతకారః - కించత్ర్యం
బకాత్త్రిలోచనాత్॥ని॥ అక్షిలోచనమంబకమితియాదవః-అస్యాందేవనో
పాస్థితనాసేవిష్టకిముతాన్యాచీనమితి భావః -ఉపపూర్వాత్తిష్ఠతేర్లుఙ్జీపే
వపూజాయామాత్మనేపదం॥సూ॥ స్థాఘ్వోరిచ్చేతీత్వకిత్వే-హ్రస్వాదం
గాదితిసిజ్లోపః- సర్వేషామిషుభృతాంధనుర్భృతాం - యశాంసినిరాస్థ
త్ నిరస్తవాన్-ఏతేనభుజార్జితసంపత్త్వముక్తం॥సూ॥ అస్యతివక్తిఖ్యాతి
భ్యోఙ్- అస్యతేస్థుక్-ఉపమాసముచ్చయయోస్సంసృష్టిః॥

మూ, ౪ { పుణ్యోమహాబ్రహ్మసమూహజుష్టస్సంతర్పణోనా
కసదాంవరేణ్యః। జజ్వాలలోకస్థితయేసరాజాయ
ధ్వరేవహ్నిరభిప్రణీతః॥ ... * }

౪॥ పుణ్యఇతి॥పునాతీతిపుణ్యః పావనః॥సూ॥ పూఞోయణ్ణుగ్ఘ్రస్వశ్చే
త్యౌణాదికోయదంతః - మహాబ్రహ్మణాంమహాబ్రాహ్మణానాంసమూ
హైర్జుష్టః॥సూ॥కుమహద్భ్యామన్యతరస్యామితిసమాసాంతవికల్పాత్ -వసి
ష్ఠాద్యుత్తమద్విజసంఘసేవితఇత్యర్థః॥ ని ॥ బ్రహ్మావిరించిద్విజయోరితివి
శ్వః-నాకసదాందివిషదాం - సంపదాదిత్వాత్క్విప్-కర్మణిషష్ఠీ - సంత
ర్పయతీతిసంతర్పణః యజ్ఞాదిభిస్సంతర్పయితా అగ్నిముఖత్వాద్దేవా
నాంతర్పణః॥సూ॥కృత్యల్యుటోబహులమితికర్తరిల్యుట్-వరేణ్యఃవరణీయ
శ్శ్రేష్ఠః॥సూ॥వృఞఏణ్యఇత్యౌణాదికఏణ్యప్రత్యయః-సరాజాదశరథః-అ
ధ్వరేయజ్ఞే-అభిప్రణీతఃగార్హపత్యాదుద్ధృత్యాహవనీయాయతనేమం
త్రైరాభిముఖ్యేనస్థాపితో వహ్నిర్యథా ఆహవనీయఇవలోకానాంస్థి
తయే ప్రతిష్ఠాయై- జజ్వాలదిదీపే- ప్రజాపరిపాలనేజాగరూకోభూదిత్య
ర్థః-అన్యథాసర్వలోకవిప్లవస్స్యాత్ - అగ్నేరప్యుజ్జ్వలనేలౌకికవైదికసర్వ

క్రియాప్రతిబంధాత్సపవదోషస్స్యాదితిభావః-శ్రౌతపూర్ణోపమాలంకారః

మూ, ౫ { సపుణ్యకీర్తిశ్శతమన్యుకల్పో మహేంద్రలోకప్రతి
మాం సమృద్ధ్యా । అధ్యాస్తసర్వర్తు సుఖామయో
ధ్యా [illegible] ధ్యాసితాం బ్రహ్మభిరిద్ధబోధైః॥ * }

౫। సఇతి ॥ పుణ్యకీర్తి [illegible] శ్శతమన్యుకల్పశ్శతక్రతూపమః "సూ॥ ఈషదస
మా [illegible] ల్పప్ [illegible] మన్యుర్దై [illegible] న్యోః [illegible] తీత్యమరః-సః రాజా - సమృద్ధ్యా
సంపదా మహేంద్రలోకప్రతిమా [illegible] మానం యస్యాస్తాం అమరావతీక
ల్పాం-సర్వర్తు [illegible] సుఖాం - పచాద్యచ్ - ఇద్ధబోధైః
[illegible] బ్రహ్మభి [illegible] అధ్యాసితామధిష్ఠితామయోధ్యామ
[illegible] స్త అధిష్ఠితవాన్ [illegible] ॥సూ॥ అధిశీఙ్స్థాసాంకర్మ ఇతికర్మ
త్వం- [illegible] పమాలంకారః॥ *॥ సాస
[illegible] త్ - సాచేంద్రాన్నగరా
[illegible] త్వలక్ష
[illegible] త్యలంకారేణాలంకారధ్వనిః॥ ...

మూ, ౬ { [illegible] సీమేవపద్మాసనకౌశ
[illegible]
[illegible] ... ...* }

౬। [illegible] ॥ సమీహి
[illegible] - నిర్మాణదక్షస్య [illegible] సృష్టిసమర్థ
స్య- పద్మాసనస్య బ్రహ్మణః కౌశలస్య [illegible] సీమాపరమావధిరివ స్థితే
[illegible] -పద్మాసనకౌశల
స్యేత్యత్ర [illegible] త్యాదినా [illegible] -శుక్లః పటః పటస్య
[illegible] గుణినిదృష్టానాం శుక్లాదిశబ్దానామేవనిషేధాత్-కేవలగుణ
వచనానాం కౌశలం చాపలం [illegible] త్యాదీనామనిషేధాత్-తతశ్చగు
ణైకస్థిపమస్యతదితివచనా [illegible] ప్రయోగాత్ - యత్రప్రతీతమి
త్యాదౌబలాకాయాశ్శౌక్ల్యమిత్యాది భాష్యకార ప్రయోగేణ నిషేధజ్ఞా
పనాదిత్యాదిప్రపంచితమస్మాభిః కిరాతార్జునీయవ్యాఖ్యానే ఘంటాప

ష్ఠే అర్థగౌరవమిత్యతో౽వగమ్యతే - కించఊర్ధ్వంస్ఫురద్భిః ఉపరి ప్రస ర్పద్భిఃరత్నానాంగభస్తిభిఃమయూఖైర్మఘోనఃఇంద్రస్య -పురీమమరావ తీంవిహస్యహసిత్వేవస్థితేతిపూర్వోత్ప్రేక్షయాసజాతీయయాసంకరః॥..•

మూ, ౨ { సద్రత్నముక్తా ఫలవజ్రభాంజివిచిత్రధాతూనిస
కాననాని। స్త్రీభిర్యుతాన్యప్సరసామివాఘైః మే
రోశ్శిరాంసీవగృహాణియస్యామ్॥ ... ... }

౨॥ సదితి॥ యస్యామయోధ్యాయాం- సంతిసమ్యంచిరత్నానిపద్మరా గాదీనిముక్తాఫలానివజ్రాణిచ - బాహ్యాభ్యంతరజనవత్ప్రసక్తదేశః తానిభజంతీతితద్భాంజి॥మూ॥ భర్త్స్యేత్- విచిత్రాః ధాతవోయేషాంతాని చిత్రశాలిత్వాదితిభావః - సకాననానిసోపవనాని- అప్సరసామోఘైరివ స్త్రీభిఃస్త్రీసంఘైర్యుతానిగృహాణి - మేరోశ్శిరాంసిశిఖరాణీవభాంతీతిశే షః- ఉపమాలంకారః॥ ... ...※

మూ, ౩ { అంతస్స్వచ్ఛజ్వలరత్నభాసోగవాక్షజాలైర్నిర్గ
ప్రతంత్యః। హిమప్రఘట్టంకానివభాంతియస్యాం
గంగాంబుపాతప్రతిమాగృహేభ్యః॥ ※ }

౩॥ అంతరితి॥ యస్యాంపురి - హిమాద్రేస్సిమవతఃఘంటోత్తీర్ణస్తటఇతి యావత్ - సః నసిద్ధిప్రతిశ్శ్లోకాధిష్ఠితపట్టకాధిపతిష్ఠితః- తస్మాట్టంకా దివ- జాతావోఽపచనం - టంకేభ్యఇవగృహేభ్యోగవాక్షజాలైర్గవాక్ష సమూహైః- అతిస్పతంత్యోబహిర్నిస్పతంత్యః-అంతర్నిహితానామభ్యం తరస్థితానాముజ్జ్వలరత్నానాంభాసఃప్రభాః - గంగాంబునోగంగాజల స్యపతంతీతిపాతాఃప్రవాహాఃతత్ప్రతిమాస్తత్సమానాస్సత్యోభాంతి-తద్వ ద్భాంతీత్యర్థః అతఏవఫలతో౽నేకేవేయముపమా॥ ... ...

మూ, ౪ { ధర్మ్యాసుకామార్థయశస్కరీషుమతాసులోకేధి
గతాసుకాలే। విద్యాసువిద్వానివసో౽భిరేమేపత్నీ
షురాజాలిస్పృహాత్తమాసు॥... ※ }

౪॥ ధర్మ్యాస్వితి॥సఃరాజా-ధర్మ్యాసుధర్మాదనపేతాసు-ధర్మచారిత్వా ద్యస్యత్రధర్మప్రతిపాదకత్వాచ్చేతిభావః - కామార్థయశాంసికుర్వంతీతి

యమైనైతత్ [illegible] సూ॥ కృఞో హేత్వాత్యాదినా హేత్వర్థే టప్రత్యయే జీప్ - అగ్రః కృత్వమిత్యాదినా విసర్జనీయస్య సత్వం - లోకేమతాసుపూజితాసు కాలేయోగ్యకాలే అధిగతాసు గృహీతాసు - ఉత్తమాసు మహత్యవరోధ్నసత్యపి ప్రధానభూతాసు - అష్టాదశాంగభూతవిద్యాంతరాపేక్షయా అంగేష్విత్యర్థః - త్రిష్వపి షు కౌసల్యాదిషు॥ సూ॥ పత్యునోయజ్ఞసంయోగే [illegible] సకారశ్చ - త్రిష్వపి విద్యాసు ఋగాదిషు - విద్యాస్విప వస్త్విదివ - అ [illegible] సూ॥ [illegible] త్యాదినాపత్యావ్యాసలోపః॥ ... *

శ్లో, ౧౦ { పుత్రీయతా తేన [illegible] నాయి విద్వాన్
[illegible] యావాన్ । [illegible] మజ్ఞాన [illegible]
[illegible] ॥ ...* }

౧౦॥ [illegible] పుత్రీయతా పుత్రకామేన॥ సూ॥ [illegible] - తేన రాజ్ఞా - [illegible] - విద్వాన్ [illegible] - విద్వాన్ [illegible] - క్రియావాన్ [illegible] - [illegible] - విపాకేన [illegible] సూ॥ [illegible] త్యం - త [illegible] - మనస్విస్థిరచిత్తః - ప్రశంసా [illegible] - ఋష్యశృంగ [illegible] ఋష్యశృంగ [illegible] సుతః - సఏవ ఋష్యశృంగః [illegible] - [illegible] అంగనాభిరాంగనాః [illegible] ప్రయో [illegible] - నయతేన్యం తాత [illegible] నాయి [illegible] - నయతేన్యం [illegible] ధానకర్మణ్యా [illegible] దీనాపూ [illegible] ధానకర్మణ [illegible] యాదేశో॥ ...*

శ్లో, ౧౧ { సహి [illegible] క్రతుం [illegible]
పుత్రఫలం మనీషి [illegible] యస్య [illegible]
[illegible] సుతాన [illegible] ......* }

౧౧॥ సహి [illegible] అ [illegible]

యతో౽హ్నధృతిర్వృద్ధిరిత్యమరః-నృపోదశరథః-తంమునీంద్రం-పుత్రంఫలంయ స్యతంక్రతుంపుత్రీయామిష్టిం-కారయితుంతేనకారయితుమిత్యర్థః॥సూ॥హృ క్రోరన్యతరస్యామితివికల్పాదణికర్తుః కర్మత్వం- ఐహీప్సతఈహితవాన్ - ఐచ్ఛదిత్యర్థః॥ ని ॥ ఇచ్ఛాకాంక్షా స్పృహేహాతృడిత్యమరః - ఈహతే ర్లుఙ్ జితజేసిచీడాగమః - తతః కర్మణిఘటతే చేష్టతేసమ్యక్కరోతీతికర్మ ఠః కర్మశూరః॥ని॥ కర్మశూరస్తుకర్మఠఇత్యమరః॥ సూ॥కర్మణిఘటో౽ఠచ్-నస్త ద్ధితే-సమునీంద్రస్తస్యనృపస్య జ్ఞాతాశయః జ్ఞాతనృపాశయస్సన్నిత్యర్థః- సాపేక్షత్వేపిగమకత్వాత్సమాసః॥ని॥ అభిప్రాయశ్ఛందఆశయఇత్యమ రః - సుతానుబంధః పుత్రలాభో౽స్మిన్నితి సుతానుబంధి - మత్వర్థీయ ఇనిప్రత్యయః - సతుసుప్యజాతావితిణినిః - సుపీత్యనువృత్తౌ పునస్సుబ్గ్రహ ణేనో౽పసృష్టధాతోస్సన్నిషేధాత్ - సుతాననుబధ్నాతిసంతనోతీతిసుతా నుబంధమితివాపాఠాంతరం ॥ సూ ॥ కర్మణ్యణ్ - తత్కర్మపుత్రకా మేష్టిం-వ్యతానీత్ నేతత్వాన్-తనో౽నెక్సుజేస్పట ఈటీతిసిలోపః॥సూ ॥ అతోహ లాదేర్లఘోరితివైకల్పికీవృద్ధిః। ....*

మూ, ౧౨ { రక్షాంసివేదింపరితోనిరాస్థదంగాన్యయాక్షీదభితఃప్రధానమ్ । శేషాణ్యహౌషీత్సుతసంపదేచవరంవరేణ్యోనృపతేరమార్గీత్ ॥ ...... }

౧౨ ॥ రక్షాంసీతి। వరేణ్యోవరణీయోమునిః- వేదింపరితః వేదేస్సర్వ తః - రక్షాంసికర్మఘ్నాన్ రాక్షసాన్ నిరాస్థత్ నిరస్తవాన్ - అస్య తేర్లుఙ్ ॥ సూ ॥ అస్యతివక్తిఖ్యాతిభ్యో౽ఙ్ - అస్యతేస్థుక్ - ప్రధానమభి తఃప్రధానయాగస్యోభయతః పార్శ్వయోశ్చేత్యర్థః॥సూ ॥ పర్యభి భ్యాంచేతిక్రమాత్సర్వోభయార్థేతసిల్ప్రత్యయః- అభితఃపరితఇత్యాది నాతద్యోగాదుభయత్రద్వితీయా-అంగానిప్రాచ్యానిప్రయాజాదీని-ఉదీ చ్యాన్యనూయాజాదీనిచ-అయాక్షీత్ ఇష్టవాన్- యజేర్లుఙ్ సిచివృద్ధిః॥సూ ॥ వ్రశ్చాదినాషత్వేషఢోః కస్సీతికత్వేఇణ్కోరితిషత్వం - శేషాణిఅంగాపే క్షయాఅవశిష్టాని ప్రధానహవీంష్యహౌషీత్-యథాక్రమమితిభావః-

జుహోతేర్లుఙి సిచి వృద్ధిః- అథస్పృథ తేస్సుతసంపదే పుత్రలాభార్థం వరం చ విష్ణుదత్తం పుత్రభావభజనలక్షణం - అమార్గీత్ విష్ణుం ప్రార్థితవానిత్యర్థః॥ ని ॥ మార్గణం ప్రార్థనే న్వేషణ ఇతి విశ్వః - యాచ్ఞాయాం వనతే మార్గత్యమీ వనతి యాచతీతి భట్టమల్లశ్చ- మార్గ యాచ్ఞాన్వేషణయోరితి ధాతోర్లుఙి ఇట ఈటీతి సకారలోపః॥ ... ...

మూ, ౧౩ { నిష్ఠాంగతే దత్త్రిమసభ్యతోషే విహిత్రిమే కర్మణి రాజపత్న్యః ప్రాశుర్హుతోచ్ఛిష్టముదారవంశ్యాస్తిస్రః ప్రసోతుం చతురస్సుపుత్రాన్ ॥ }

౧౩॥ నిష్ఠామితి॥ దత్త్రిమో దానేన నిర్వృత్తః- సభ్యానాం సదస్యానాం తోషో యస్మింస్తస్మిన్ - డ్విత ః క్త్రిః క్త్రేర్మమ్నిత్యమ్॥ సూ॥ దో దద్ఘోరితి దదాదేశః-విహిత్రిమే విధినా నిర్వృత్తే విహిత ఇత్యర్థః- పూర్వవత్ క్త్రిప్రత్యయే దధాతేర్హిః - రాజేశః కర్మణి యజ్ఞకర్మణి-నిష్ఠాం సమాప్తిం గతే సతి - ఉదారవంశ్యాః మహాకులప్రసూతాః - అత్ర దిగాదిత్వాద్యత్ సప్తమ్యంతవిధిని షేధా దార్జవంశ్యాదయస్సిద్ధ్యేయ ఇతి వామనః- తిస్రో రాజపత్న్యశ్చతుర స్సుపుత్రాన్ పుత్రాన్ ప్రసోతుం యథాయోగం ప్రసవితుం॥ సూ॥ స్వరతి సూతీత్యాదినా వికల్పాదిడభావః- హుతోచ్ఛిష్టం హుతశేషం హవిః ప్రాశుః భక్షయామాసుః- అశ్నాతేర్లిటి॥ సూ॥ అత ఆదేః ఇత్యభ్యాసదీర్ఘః- శ్నాయుస్ - అత్ర దివ్యపురుషోపనీతాన్నస్య బహూనామనంతరం ప్రాశిత్వాద్ధుతశిష్టత్వోపచారః॥... ... ...*

మూ, ౧౪ { కౌసల్యయాసావి సుఖేన రామః ప్రాక్కేకయీతో భరతస్తతోభూత్ । ప్రాసోష్ట శత్రుఘ్నముదారచేష్టమేకా సుమిత్రా సహలక్ష్మణేన ॥ }

౧౪॥ కౌసల్యయేతి॥ ప్రాక్ప్రథమం కోసలస్య రాజ్ఞోపత్యం స్త్రీ కౌసల్యా॥ సూ॥ వృద్ధేత్కోసలాజాదాఞ్ఞ్యఙ్- తతష్టాప్-తయా రామస్సుఖేనాక్లేశేన అసావి ప్రసూతః॥ సూ॥ తేన్యాయతేర్వ్యాకర్మణి ఉణి చిణ్ - తతో నంతరం- కేకయ్యాః స్త్రీ స్వజన్మభూమిత్వేనేతి కేకయీ కైకేయీత్యర్థః వా॥ తథాపి ష్టయ ఇతి ఇంద్రత్వాదికే స్త్రీయామిదార ప్రత్యయే టిలోపే కేకేయీ లోకేపి చ సూ॥ క్ర

తికారాదితిఙీష్ - తస్యాః కేకయీతః కైకేయ్యాః॥సూ॥ అపాదానేచాహీ
యరుహోరిత్యపాదానపంచమ్యంతాత్తసిప్రత్యయః - భరతోఽభూజ్జా
తఇత్యర్థః-సుమిత్రాత్వేకైవలక్ష్మణేనసహ-ఉదారచేష్టంమహాపరాక్ర
మంశత్రూన్హంతీతిశత్రుఘ్నస్తం - అమానుషత్వవివక్షయాటక్ప్రత్యయః॥
సూ॥ అమనుష్యకర్తృకేచేతిచకారాత్క్వచిన్మనుష్యకర్తృకేపి టక్ప్రత్య
యఇతికౌమారః-ప్రాసోష్టప్రసూతవతీ-సూతేస్సూయతేర్వాకర్తరిలుఙ్॥
సూ॥స్వరతిసూతీత్యాదినా వికల్పాదిడభావః - అస్మిన్ శత్రుఘ్నేనేతి తృతీ
యాప్రయోగేకథంవా భంగభయాల్లక్ష్మణేనేత్యుక్తం - అస్యచసహావచన
స్యసహ శాఖయా ప్రస్తరం ప్రహరతీత్యత్ర శాఖా ప్రస్తరయోరివయమ
యోరనయోః క్రియాన్వయ తుల్యకాలతా ప్రతిపాదన మాత్రపరత్వాత్పి
త్రాసహాగతఃపుత్రఇత్యత్ర పితురివజ్యాయసోలక్ష్మణస్యశబ్దతోఽప్రాధా
న్యస్ఫురణేఽపి వాస్తవప్రాధాన్యస్యానపాయాదాచిత్త ఇతిసంతోష్టవ్యం॥ ...*

మూ, ౧౪ { ఆర్చీద్ద్విజాతీన్ పరమార్థవిందానుదేజయా
న్భూతగణాన్న్యషేధీత్ । విద్వానుపానైష్టచ
తాన్ స్వకాలే యతిర్వసిష్ఠో యమినాంవరిష్ఠః॥ }

౧౪" ఆర్చీదితి॥ యతిర్జితేంద్రియః॥ ని॥ యేసంజితేంద్రియగ్రామా
యతినోయతయశ్చత ఇత్యమరః- యమినాంయోగినాంవరిష్ఠశ్శ్రేష్ఠః॥సూ॥
ప్రియస్థిరేత్యాదినాఉరుశబ్దస్యవరాదేశః-విద్వాన్స్వధీజ్ఞః- వసిష్ఠఃపురోధాః
పరమార్థస్యసమస్తవస్తుతత్త్వస్య - విందంతీతివిందాన్ జ్ఞానలబ్ధాన్,
సత్వసాక్షాత్కారిణ ఇత్యర్థః-విదల్లాభార్థాత్॥సూ॥అనుపసర్గాల్లింపవిందే
త్యాదినాశప్రత్యయః - ద్విజాతీన్బ్రాహ్మణాన్ - ఆర్చీత్పుత్రజన్మకా
లేపూజయామాస- అర్చతేర్భ్వాదికత్వాల్లుఙ్ఇటఈటీతిసకారలోపః
ఉద్వేజయంత్యుత్కంపయంతీత్యుదేజయాన్క్రూరాన్ - అత్రాపితేనైవసూ
త్రేణశప్రత్యయః - భూతగణాన్బాలగ్రహాదిసమూహాన్-న్యషేధీత్ మం
త్రైరుచ్చాటయామాస-సేధతేరూదిత్వాదిడ్వికల్పాదిత్యపి॥సూ॥ నేటీతివృ
ద్ధిప్రతిషేధే లఘూపధగుణః ॥ సూ॥ ఇటఈటీతిసకారలోపః - సుతాన్కు

మారాః - స్వకాలే గర్భైకాదశవర్షా ఇత్యర్థః - గర్భైకాదశేషు రాజన్య మితిస్మరణాత్ - ఉపానేష్ట ఉపనీతవాన్ - నయతెలుగా జి॥ సూ॥ సమ్మాననే త్యాదినా ఆచార్యకరణే ఆత్మనేపదం॥ ... ...

మూ, ౧౬ { వేదోంగవాంస్తైరఖిలోధ్యగాయి శస్త్రాణ్యుపాయంసత జిత్వరాణి । తేభిన్నవృత్తీన్యపి మానసాని సమం జనానాం గుణినోధ్యవాత్సుః ॥ ...* }

౧౬॥ వేదఇతి॥ తైరుపనీతైః కుమారైః - అంగవాంత్సాంగోఖిలో వేదో ధ్యగాయి - సర్వో వేదోఽధీతః - జాతావేకవచనం - కర్మణిలుజి॥ సూ॥ విభాషాలుజ్లృజోరితి గాజాదేశే చిణియు గాగమః - తెకుమారాః - జిత్వరాణి జైత్రాణి॥ సూ॥ ఇణ్నశజిస ర్తిభ్యః క్వరబితిక్వరప్ - పితితు గాగమః - శస్త్రాణ్యుపాయంసత ఉపయేమిరే॥ సి॥ విహాహోపయమౌ సమా విత్యమరః - రాజ్ఞాం శస్త్రేషు దారాభిమానా తత్పరిగ్రహే ఉపయమవ్యపదేశః - అతఏవ యమెలుజి॥ సూ॥ ఉపాద్యమస్వకరణ ఇత్యాత్మనేపదం - స్వకరణం పాణిగ్రహణమితి కాశికాయాం॥ సూ॥ విభాషోపయమన ఇతిసిచః పక్షేకిత్వాభావాదనునాసికలోపాభావః - గుణినో గుణాఢ్యాస్తే కుమారాః - భిన్నవృత్తీని భిన్నరుచీన్యపి జనానాం మనాంసి - సమమవిషమం - అధ్యవాత్సుః మానసే ష్వవాత్సురిత్యర్థః॥ సూ॥ ఉపాన్వధ్యాఙ్వస ఇత్యధికరణస్య కర్మత్వం - వసతేర్లుజి సిచివృద్ధిః॥ సూ॥ సస్యార్ధధాతుక ఇతి సకారస్య తకారః - పఠిష్యా సవిభిన్నశ్చైకోత్యుస్సాదృశః - భిన్నరుచిమనోరంజన విరోధస్య గుణ త్వేన సమర్థనాద్విరోధాభాసాలంకారః॥ ... ... *

మూ, ౧౭ { తతోభ్యగాద్గాధిసుతః క్షితీంద్రం రక్షోభిరభ్యాహతకర్మవృత్తిః । రామం వరీతుం పరిరక్షణార్థం రాజార్జిహత్తం మధువర్క పాణిః॥......... }

౧౭॥ తతఇతి॥ తతశ్శస్త్రపరిగ్రహణంతరం కాలే - రక్షోభిరభ్యాహతకర్మవృత్తిః విహతానుష్ఠానప్రవృత్తిః - గాధిసుతో విశ్వామిత్రః - పరిరక్షణార్థం యజ్ఞరక్షణార్థం - రామం వరీతుం స్వీకర్తుం॥ సూ॥ వృతో

వతివాదీర్ఘః - క్షితీంద్రం దశరథం - అభ్యగాత్ ఆపత్ ॥ సూ ॥ ఇణో గా లుఙి - రాజా దశరథస్తం గాధిసుతం - మధుపర్కపాత్రైర్దధిమధుయుక్తపాత్రైస్సహ - ఆర్హిహత్ అపూజయత్ - అర్హాః పూజార్థాచ్చౌరాదికాణ్ణౌ చఙి ॥ సూ ॥ సంప్రసారణ సంయోగాద య ఇతి రేఫస్య నిషేధాదజాదేర్ద్వితీయస్యేతి హాశబ్దస్య ద్విర్భావః ॥ సూ ॥ కుహోశ్చుః - అభ్యాసవృద్ధిః । ... ※

మూ, ౧౮ ఐషీః పునర్జన్మజయాయ యత్త్వం రూపాది
బోధాన్న్యవృతచ్చ యత్తైః । తత్త్వాన్యబుద్ధాః ప్ర
తనూని యేన ధ్యానం నృపస్తచ్ఛివమిత్యవాదీత్ ॥

౧౮। ఐషీరితి ॥ హే భగవన్ త్వం త్వమేవ - యేన ధ్యానేన పునర్జన్మనో జయాయ అపునర్భవాయ తత్త్వమాత్మస్వరూపమైషీరన్విష్టవానసి - ఇష గతౌ గత్యర్థానాం జ్ఞానార్థత్వాత్ - తతో లుఙి సిచి ఇట ఈటీతి సిచో లోపః వృద్ధిః యద్ధ్యానం - రూపాదిబోధాద్రూపాదివిషయజ్ఞానాత్ - న్యవృతత్ వ్యావర్తిష్ట ॥ సూ ॥ ద్యుద్భ్యో లుఙీతి పరస్మైపదం ద్యుతాదిత్వాచ్చ్లేరఙాదేశః - యేన ధ్యానేన - ప్రతనూని సూక్ష్మాణి తత్త్వాని మహదాదీన్యబుద్ధాః అజ్ఞాసీః - బుధ్యతేః లుఙి థాసి ॥ సూ ॥ ఝలో ఝలీతి సిచో లోపః ఝషస్తథోర్ధోఽధః - తద్ధ్యానం - శివమక్షతమితి కాకుః నృపః ప్రత్యవాదీత్ కుశలమపృచ్ఛదిత్యర్థః ॥ సూ ॥ వదవ్రజేత్యాదినా సిచి వృద్ధిః - ఇట ఈటీతి సలోపః ॥ ... ...

మూ, ౧౯ ఆఖ్యన్మునిస్తస్య శివం సమాధేర్విఘ్నంతి రక్షాం
సి వనే క్రతూంశ్చ తానిద్విషద్వీర్య నిరాకరిష్ణు
స్తృణేధు రామస్సహ లక్ష్మణేన । ... ... ※

౧౯॥ ఆఖ్యదితి ॥ అథ పృష్టో మునిస్తస్య రాజ్ఞః సమాధేర్ధ్యానస్య - శివమక్షతిమాఖ్యదాఖ్యాతవాన్ ॥ సూ ॥ అస్యతివక్తిఖ్యాతిభ్యోఙితి చ్లేరఙాదేశః ॥ ఆతో లోప ఇటి చేత్యాకారలోపః - కింతు రక్షాంసి రాక్షసాః - వనే క్రతూన్విఘ్నంతి ప్రతిబధ్నంతి - హంతేర్లట్ ॥ సూ ॥ ఝోంతః గమహనేత్యాదినా ఉపధాలోపః హోహంతేరితి కుత్వం - ద్విషతాం వీర్యం సామర్థ్యం - నిరా

కరిష్యసీ[illegible]రాకరణశీలః॥ సూ॥ అలంకృ ఇత్యాదినా ఇష్ణుచ్-నలోకేత్యాదినా షష్ఠీప్రతిషేధాద్ద్వితీయాయాం ద్వితీయేతి యోగవిభాగాత్సమాసః-రామో లక్ష్మణేన సహ తాసి రక్షాంసి తృణేఢు హింసస్తు - తృహ హింసాయాం లోటి తిః॥ సూ॥ ఏరుః రుధాదిభ్యశ్శ్నమ్ తృణహ ఇమ్ గుణః ధత్వష్టుత్వఢలోపాః- ఆఖ్యాతిచానుషంగః॥ ... ... *

మూ, ౨౦ { సపుత్రివాం సద్వచసం ముమోహ రాజా సహిష్యన్సుతవిప్రయోగమ్। అహంయునాథక్షితిప స్పృధం యుమా చైవ చస్తాపసకుంజరేణ॥ ...... }

౨౦॥ సద్వతి ॥ స రాజా తస్య మునేర్వచనం - శుశ్రూవాన్ సంశ్రుతవాన్॥ సూ॥ [illegible]సుతవిప్రయోగం- అహిష్యన్ [illegible] సూ॥ అలంకృ ఇత్యాదినా సహేరిష్ణుచ్-నలోకేత్యాదినా షష్ఠీప్రతిషేధా[illegible] సూ - ముమోహ మోహంగతః-అథానంతరం-అహంయునా [illegible] - తాపసకుంజరేణ పూజ్యతాపసేన విశ్వామిత్రేణ॥ సూ॥ [illegible]నాగకుంజరైః పూజ్యమానమితి సమాసః -శుభంయుః [illegible]॥ సూ॥ అహం శుభ[illegible]యత్రమతర్థీయోయుస్[illegible] రాజా-వ[illegible]వా[illegible]-[illegible]దిత్యాదప్ర[illegible]॥ ... ... *

మూ, ౨౧ { [illegible]యోష్వవహంత్వయా [illegible]త్రం [illegible]త్వం చ[illegible] [illegible]హిణస్వసూనుమ్॥ }

౨౧ [illegible]॥ [illegible]స్యస్వైమయాత్వం శరణం [illegible]॥ [illegible]గృహాతటితో రిత్యమః-అస్త్రాః ప్రాప్తాసి -ఆ[illegible] సూ॥ ఝలోఝలీతి సిజ్లోపః- త్వయా హివయం శరణం[illegible] ప్రా[illegible] - [illegible]ప్రా[illegible]ఇత్యర్థః॥ సూ॥ అస్మదో ద్వయోశ్చ [illegible]బహువచనం - పూర్వవాక్యేష మేత్యేకవచననిర్దేశా[illegible] - అస్మ[illegible]త్ర [illegible]

ణిలుజిమహాజ్-ఝల్పరత్వాభావాన్నసిజ్లోపః-తథాహి-క్షత్రస్యేదం క్షాత్రం-క్షత్రతేజః - ద్విజత్వం బ్రహ్మతేజశ్చ - పరస్పరార్థమన్యోన్యోపకారార్థం । శ్రుతి॥ బ్రహ్మైవ క్షత్రగ్ంసగ్ఙ్శ్యతితి క్షత్రేణ బ్రహ్మేత్యాది॥ ❀ ॥ నాబ్రహ్మ క్షత్రమృధ్నోతి నాక్షత్రం బ్రహ్మవర్ధతే। బ్రహ్మక్షత్రే తు సంపృక్తే ఇహచాముత్ర ఋధ్నుత ఇతి స్మరణాచ్చేతి భావః. తతః కిమత ఆహ శంకామస్థాత్ప్రేక్షాం మాకృథాః మా కురు - కరోతేర్మాజిలుజిత జిథాస్ । సూ। న మాఙ్యోగ ఇత్యడభావః లిజ్నిచావాత్మనేపదేష్వితి సిచః కిత్వాద్గుణాభావః - హ్రస్వాదఙ్గాదితి సిచో లోపః స్వసూనుం రామం - ప్రహిణు ప్రేషయ హినోతేర్లోట్ పసె॥ సూ॥ ఉతశ్చ ప్రత్యయాదితి హేర్లుక్ - హినుమీనేతి ణత్వం॥

మూ, ౨౨ {ఘానిష్యతే తేన మహాస్వపత్నీ స్థాయిష్యతే యేన రణే
పురస్తాత్ మామామహాత్మ్యం పరనారయోగ్యే
సమ్యక్ తనోస్య స్వత్రిభారమగ్ర్యం॥ ... ❀}

వ్యా॥ అ॥ శంకాం మాకృథా ఇత్యుక్తం తత్రోపపత్తిమాహ ఘానిష్యత ఇతి॥ తథాహి - తేన రామేణ - మహాస్వపక్షః శత్రుః రావణాదిరితి భావః - ఘానిష్యతే హనిష్యతే॥ సూ॥ స్యసిచ్ సీయుడిత్యాదినా చిణ్వదిడాది వృద్ధిఘత్వంచ - కించ రామేణ రణే పురస్తాదగ్రే స్థాయిష్యతే స్థాస్యతే - తిష్ఠతేః కర్మణి లృట్ పూర్వవచ్చిణ్వదిడ్ యుగాగమః - హే మహాత్మన్ మహానుభావ - మామాం॥ సూ॥ త్వామౌ ద్వితీయాయా ఇతి మాదేశః - మాపరిభూః - ప్రత్యాఖ్యానేనావమన్యస్వేత్యర్థః - భువా॥ సూ॥ మాజిలుఙ్ నమాఙ్యోగే - తథాహి - మమ వివిధ విధా ప్రకారో యస్య సముద్భవో మానుషో వివిధ ప్రకారాణాం ప్రభవః - యోగాయ ప్రభవతి యోగ్యః సమర్థః॥ సూ॥ యోగాద్యచ్చ - అయోగ్యః అసమర్థే జనే - అగ్ర్యం గురుం భారం - నన్యస్యతి - నక్షిపతి - తస్మాన్మా శంకిష్ఠా ఇత్యర్థః॥ ....❀

మూ, ౨౩ {తస్మిన్ కలంకస్య నవిప్రవహ్నేర్ గ్రాస్యన్ సుతస్తు
[illegible] శివస్య నస్తు ఇత్థం స్వసహస్రస్య సూనా
[illegible] సునస్య। ...❀}

౨౩॥ అ॥ అథరాజాకిమకాషీఽదిత్యత్రాహ- క్రుధ్యన్నితి॥క్రుధ్యన్ సుతస్యాప్యప్రియణేత్యుభ్యన్ - విప్ర ఏవవహ్నిః కులందక్ష్యతి భస్మీకరిష్యతి - దహతేల్యృటిస్య ప్రత్యయేఘత్వాదికార్యం- యాస్యన్ ప్రయాస్యన్- సుతస్సమన్యుంసశోకం ॥ ని ॥ మన్యుశోకౌతుశుక్ స్త్రియామిత్యమరః-మాంతప్స్యతితాపయిష్యతి -ఇత్థంనృపః-పూర్వంప్రథమం - అవాలుఱోచేత లోచితవాన్ - తతఆలోచనానంతరం - సుతస్యగమనమనుమేనేఅంగీచకార - కులదాహాత్ ఆత్మసంతాపమాత్రంవరమితినిశ్చయాదితిభావః- మన్యతేర్లఙ్ ఠిలిట్ -కౌముద్యాంతు తతోఽనుజజ్ఞ ఇతిపాఠమనుసృత్య అనుపసర్గాజ్ఞ ఇతిశాస్త్రీయాత్మనేపదముద్భావ్యస్య పఇత్యత్రస్యపేణేతి పరిణామం కృత్వాఽత్మనేపదీకృతః - తథాఅనుజ్ఞే అనుజ్ఞాతం - కమర్ణిజాన్నాతేరూపం- గమనే విప్రసర్పితం॥ ... ... *

మూ, ౨౪ {...భోజ్యప్యతతః ఉషితం ద్రంపిత్వా ప్రతస్థేముని రాత్రిమాయ్ తం పృష్ఠత ప్రవయాయాయసమ్రా హింస్రైః ... స్త్రియః కుమారః॥... ...*}

౨౪॥ ఆశీర్భి ॥ మునిం ... ఆశీర్భిరాశీర్వాదైః అభ్యర్చ్యసంపూజ్యపునరాత్రమాయాతఆశ్రమం గంతుం సూ॥ క్రియార్థోపపదస్యేతిచతుర్థీ - ప్రతస్థే ప్రస్థితః॥సూ॥సమవప్రవిభ్యస్థ ఇత్యాత్మనేపదం - హింస్రైః ... విషవిషయే- ... ప్రసవిష్ణుదిశంధనుష్మాన్ - సమాసాంతవిధేరనిత్యత్వాత్॥సూ॥ ధనుషశ్చేతినాసమాసః - కుమారో రామః - ... పితరం ప్రణత స్సన్నిత్యర్థః - ప్రగీష్ఠగామినం ... ప్రష్ఠమగ్రగామినం॥ సూ॥ ఆతశ్చోప సర్గఇతి కర్తరికః - ... పాతినా ... తంమునిం- పృష్ఠతః పశ్చాదియాయయయౌ అనుయాతవాన్ ... లిటనలిడ్ ... సూ॥ అభ్యాసస్యాసవర్ణఇతియణాదేశః సమీకంపితాత్యాగిసాన ... హింసార్ఱకర్త్రిత్యర్థః॥ .... *

మూ, ౨౪ { ప్రయాస్యతః పుణ్యవనాయ జిష్ణో రామస్య రోచిష్ణు
ముఖస్య ధృష్ణోః । త్రైమాతురః కృత్స్నజితాస్త్రశ
స్త్రస్సధ్ర్యఙ్ రతశ్శ్రీయసి లక్ష్మణోऽభూత్ ॥... }

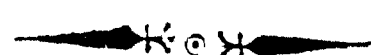
౨౪ ॥ ప్రయాస్యత ఇతి॥ తతోऽనంతరం-పుణ్యావనాయ తపోవనాయ-
ప్రయాస్యతస్తపోవనం గమిష్యతః ॥ సూ ॥ గత్యర్థకర్మణి ద్వితీయాచతుర్థ్యౌ చేష్టాయామనధ్వనీత్యాదినా కర్మణి చ
చతుర్థీ-[illegible]-జిష్ణో[illegible]లస్య ॥ సూ ॥ గ్లాజిస్థశ్చ
క్స్నుః - [illegible] - రోచిష్ణుముఖస్య రోచమానముఖస్య ॥ సూ ॥
అలంకృఞిత్యాది [illegible] - రామస్య [illegible] ధృష్ణోః ప్రగల్భస్య [illegible] యాత
ఇత్యనుకరణ ॥ సూ ॥ [illegible]-తిసృణాం మాతౄణాం-అప
త్యం పుమాంస్త్రైమాతురః ॥ సూ ॥ [illegible]నాసమాసః మాతురు
[illegible] కృత్స్నజితాస్త్ర[illegible]
[illegible] తత్ర [illegible] ॥ [illegible]
[illegible] ॥ రామాయణవిరో
[illegible] ప్రాప్యైవ - కృత్స్నం
[illegible] యానిదేవతా
[illegible] చ యేనసః - లక్ష్మణస్త్రైయసి
[illegible] సహాయోऽభూత్ ॥ ని ॥ యస్య
[illegible] ॥ సూ ॥ [illegible] అంచతేః క్విన్ -
[illegible] - లక్ష్మణోऽపి రామమనుగత
ఇత్యర్థః । ....

మూ, ౨౫ { ఇషుమతి రఘుసింహే దందశూకాఞ్జిఘాంసౌ
ధనురరిభిరసహ్యం ముష్టిపీడం దధానే । వ్రజతి పురత
రుణ్యో బద్ధచిత్తాంగరాగ రఘుమపి గురుశోకా
న్యారుదన్నాంగనిద్యః । ... ...※ }

౨౫ ॥ ఇషుమతీతి । ఇషుమతి ప్రశస్తబాణవతి - ప్రశంసాయాం మ
తుప్ [illegible] హింస్రాన్ [illegible] ॥ సూ ॥ [illegible]పదశాంయా-

ఇతిదం శైర్యజంతాదూకప్రత్యయః॥ సూ॥ నలోకేత్యాదినాషష్ఠీ ప్రతిషే ధాత్కర్మణిద్వితీయా-జిఘాంసోహంతుమిచ్ఛా-హంసన్నంతాదుప్రత్య యః॥ సూ॥ అజ్ఝనగమాంసనీతిదీర్ఘః-అతఏవారిభిరసహ్యాందుస్సహం॥ సూ॥ శకిసహోశ్చేతియత్ప్రత్యయః-ధనుః - ముష్ట్యాముష్టినానాపీడానిపీడ నంయస్మిన్కర్మణితద్యథాతథా దధానే॥ సూ॥ సప్తమ్యాంచోపపీ డేతిణములితికేచిత్ - తచ్చింత్యం - ఉపోపసర్గవ్యభిచారేణతదసంభవా దితి - అంగుళీస్త్రాయతఇత్యంగుళిత్రం- అంగుళిత్రాణం॥ సూ॥ ఆతో నుపసర్గేకః-బద్ధంచిత్రమంగుళిత్రంయేనతస్మిన్-రఘుసింహోరఘుశ్రేష్ఠే- రామేవ్రజతిపురాన్నిర్గచ్ఛతిసతి - గురుశ్శోకోపిప్రయోగ దుఃఖంయా సాంతాః - పురతరుణ్యఃపౌరాంగనాః - మంగళంప్రయోజనమాసాం మాంగలిక్యఃమంగళప్రయోజనాస్సత్యః॥ సూ ॥ ప్రయోజనమితిఠక్-టిడ్ఢా ణఞిత్యాదినాఙీప్-కథమపిమహతాయత్నేనేత్యర్థః॥ ※ ॥ జ్ఞాతహేతువివ క్షాయామప్యాదిః కథమవ్యయం।కథమాదితథా స్యంతంయత్నగౌరవబాధ యోరితివచనాత్ -నారుదన్నాశ్రూణిముముచుః-రుదెర్లుఙిఇరితోవేతిఙ్వికల్పా న్నచ్లేరఙ్- అంతస్సశోకాఅపిమంగళభయాత్కథంచిచ్ఛోకానుభావమశ్రు పాతంప్రత్యబధ్నన్నిత్యర్థః॥ .... ※

మా, ౨౭ { అగ్నిజగదుశ్శైవాశిష స్సత్య విశ్రాంత సుముఖుల కల
నినాదంతా గ్రమాజన్నన్యా । అభినుత నల
గంసనావు పునర్నగ పాహా స్సగుణ చుడుప్రరు
న్చిపడిరాణ్చాసహలా॥ ... ... }

ఇతిశ్రీభట్టికావ్యే - రామోద్భవోనామ
ప్రథమస్సర్గః.

౨౭॥ అథేతి ॥ అథాస్మిన్నంతరేవిప్రాప్తస్యరామస్యఅనీచైరుచ్చై
రాశిషోజగదుః- అన్యేవాదకాస్తుములోమహాన్కలకలశ్చనినాదోయస్మిన్
తద్యథాతథా- తూర్యమాజఘ్నుః- తాడయామాసుః - బాహురస్యదక్షి
ణభుజః - అభిమతఫలశంసీఇష్టార్థసిద్ధిసూచకస్సన్- చారుసాధు-పుస్ఫో
ర స్ఫురితవాన్ - ణలోఽకిత్వాద్గుణః ॥ **సూ** ॥ శర్పూర్వాః ఖయఇత్య
భ్యాసే పకారశ్శిష్యతే - పక్షిణశ్చానుకూలాస్సంతస్తగుషూచ్చైస్తా
రంచుకువుః చుకూజుః - కుశబ్దేలిట్ - అత్రలిటఃకిత్త్వే నగుణాభావా
దువజాదేశః ॥ ... ... ❋

ఇతి శ్రీ పదవాక్యప్రమాణపారావారపారీణ శ్రీమహోపాధ్యా
యకోలచలమల్లినాథసూరివిరచితే భట్టికావ్యవ్యాఖ్యానే
సర్వపథీనాఖ్యానే ప్రథమస్సర్గః.

శ్రీరస్తు.

శ్రీదక్షిణామూర్తయే నమః.

భట్టికావ్యే - సవ్యాఖ్యానే - ద్వితీయసర్గప్రారంభః,

వృ॥, ౧ వనస్పతీనాం సరసాం నదీనాం తెజస్వినాం కాన్తిభృ
తాం దిశాం చ । నిర్యాయ తస్యాస్స పురస్సమన్తా
చ్ఛ్రియం దధానాం శరదం దదర్శ ॥.........

వనస్పతీనామితి ॥ స రామస్తస్యాః పురో నిర్యాయ నిర్గత్య-యాతె స్తస్యా నిర్గత్యేత్యర్థః-సమన్తాద్వనస్పతీనాం వృక్షాణాం-పారస్క-రా దిత్వాత్సుడాగమః-సరసాం కాసారాణాం-నదీనాం సరితాం- తెజస్వినాం చంద్రాదీనాం - అథవా - మేఘాపాయాద్భాస్వరాణామితి సర్వవిశేష ణం ...యో॥ నపుంసకమనపుంసకేనేత్యాదినా నపుంసకైకశేషః-కాంతిభృతా మితి సర్వవిశేషణం దిశాం చ శ్రియం దధానాం దధానాం - పుష్ణంతీ మిత్యర్థః శరదం ... దదర్శ ॥ ... ...※

వృ॥, ౨ తరంగసంగాచ్చపలైః పలాశైర్జ్వాలాశ్రియం
సాతిశయం దధంతి । సధూమదీప్తాగ్నిరుచీని రేజు
స్తామ్రోత్పలాన్యాకులషట్పదాని॥.........※

అ॥ అథ సప్తభిః శ్లోకైశ్శరదం వర్ణయతి తరంగేత్యాదినా॥ తరంగసం గాచ్చపలైః స్పందమానైః పలాశైః పత్రైః జ్వాలానాం శ్రియం శోభాం సాతి శయామతిశయయుక్తాం దధతి ధారయంతీతి దధానాని॥ సూ ॥ నాభ్యస్తాచ్ఛతుః- వా నపుం... ... ఆకులాష్షట్పదా యేషు తాని తా మ్రోత్పలాని రక్తోత్పలాని సధూమస్య దీప్తస్య జ్వలితస్య అగ్నేః రుచిరివ రుచి ర్యేషాం తాని ... రేజుః-... ... ॥ ... ...※

మూ, 3 { బింబాగతై స్తీరవనై స్సమృద్ధిం నిజాం విలోక్యాప
హృతాం పయోభిః । కూలాని సామర్షతయేవ
తేనుస్సరోజలక్ష్మీం స్థలపద్మహాసైః॥ .... }

3॥ బింబేతి॥ బింబేన ప్రతిబింబరూపేణాగతైస్సంక్రాంతై స్తీరవనైరు
పలక్షితైః పయోభిస్సరోజలైరపహృతాం నిజామాత్మీయాం సమృద్ధిం వన
లక్ష్మీం విలోక్య కూలాని కర్తౄణి సామర్షతయేవ - స్థలపద్మహాసైస్థలక
మలవికాసైస్సరోజలక్ష్మీం పయస్సంబంధినీం-వితేనుర్వితస్తరుః - పయోభిః
ప్రతిబింబచ్ఛలేన స్వకీయవన శోభాపహృతేతి కూలైః కోపాత్స్థలపద్మహాస
మిషేణ తదీయసరోజ శోభాపహారః కృత ఇత్యుత్ప్రేక్షార్థః-పరాపహృత
శ్రీకాణాం తదీయశ్రీహరణం యుక్తమితి భావః॥ ... ...※

మూ, ౪ { నిశాతుషారైర్నయనాంబుకల్పైః పత్రాంతపర్యా
గలదచ్ఛబిందుః । ఉపారురోదేవ సదత్పతంగః కు
ముద్వతీం తీరతరుర్దినాదౌ॥ ... ... ※ }

౪॥ నిశేతి ॥ దినాదౌ ప్రభాతే నయనాంబుకల్పైస్తదుపమానయో
గ్యైరిత్యర్థః - నిశాయాం తుషారైర్హిమైః పర్ణానాం తేభ్యః పత్రాగ్రే
భ్యః-పర్యాగళంతస్స్రవంతః అశ్రుబిందవో యస్యసః సదంతః కూజంతః ప
తంగాః పక్షిణో యస్మింత్సః-తీరతరుః కుముద్వతీం కుముదినీం ప్రతీత్యర్థః-
గమ్యమానోద్దేశక్రియాపేక్షయా కర్మత్వం-గమ్యమానక్రియాపేక్ష
యా కారకోత్పత్తేరిష్టత్వాత్॥ సూ॥ కుముదనడవేతసేభ్యో డ్మతుప్ - ఝయ
ఇతివకారః ఉగితశ్చేతి జీప్ - ఉపారురోదేవ - హంతని శ్రీకాముకుళితేతి
సాక్రందమశ్రూణి ముంచతీవేత్యుత్ప్రేక్షార్థః ॥ ... ... ※

మూ, ౫ { వనాని తోయాని చ నేత్రకల్పైః పుష్పైస్సరోజైశ్చ
విలీనభృంగైః । పరస్పరాం విస్మయవంతి లక్ష్మీ
మాలోకయాంచక్రురివాదరేణ॥ .... }

౫॥ వనానీతి ॥ వనాని తోయాని చ విలీనభృంగైః కనీనికాయమానభృం
గైరితి భావః - అతఏవ నేత్రకల్పైర్యథాసంఖ్యం పుష్పైస్సరోజైశ్చ పరస్ప

రంలక్ష్మీంఅన్యోన్యస్యశోభాంపిస్పృశవంతిఆశ్చర్యాణిసంతి ఆదరేణాస్థయా
ఆలోకయాంచక్రురితిశేషః సాచవనానితోయానిచేతి కేవలప్రకృత
గౌచరయాతుల్యయోగితయానైత్రకత్రైరిత్యుపమయాపూర్వోక్తయథా
సంఖ్యేనచాస్థాపితేతిసంకరః ॥ ... ... *

మూ, ౯ { ప్రభాతవాతాహతి కంపితాకృతిః కుముద్వతీ రేణు
పిశంగ విగ్రహమ్ । నిరాసభృంగంకుపితేవపద్మినీ
నమానినీసంసహతేన్యసంగమమ్॥ .... }

౯॥ ప్రభాతేతి ॥ ప్రభాతేవాతహత్యాకంపితాకృతిరితి నిషేధచేష్టో
క్తిః కుముద్వతీ రేణుభిః పిశంగవిగ్రహమన్యాంగరాగారుణాంగమి
త్యర్థః భృంగంకుపితా ఖండితానాయికేవేత్యర్థః ॥ * ॥ నిత్యాన్యత్రని
శాంప్రాతరాగమే పూర్వవల్లభే । అన్యాసంభోగచిహ్నైస్తుకుపితాఖం
డితామతాః ॥ రాసవతీ అస్యతేలిట్ ॥ సూ॥ అతఆదేరిత్య
భ్యాసస్య దీర్ఘః మానినీమానవతీ స్త్రీ అన్యస్యాస్సంగమమన్యసం
గమంస్వప్రియస్యేతిశేషః సహనాద్యోన్యస్త్రీకృత్పూర్వపదస్యప్రంవ
చ్ఛాభావః సంసహతేనక్షమతే సామాన్యేనవిశేషసమర్థనరూపోర్థాంత
రన్యాసః వంశస్థవృత్తం॥ ... ... *

మూ, ౭ { గతావధానం మధుగీతే హిగీతా ప్రశాంతచేష్టంహ
రిణం జిఘాంసుః । ఆకర్ణయన్నుత్సుకహంసనా
దాం లక్ష్యేసమాధింనదధేమృగావిత్ ॥ ......* }

౭॥ గతావధానమధుగీతేహీనోమధురీహాలిహోమృచ్ఛీల్యేణేనిః తేషాంగ
తాగానే దత్తావధానంచత్తచిత్తంమృగాణాంగానప్రియత్వాదితిభావః
అతఏవప్రశాంతచేష్టంనిస్పందంహరిణం జిఘాంసుర్హంతుమిచ్ఛుః హం
తెస్సన్ తాదుపప్రత్యయః మృగాన్విధ్యతీతిమృగావిత్ వ్యాధః వ్యధతాడ
నేక్విప్ ॥ సూ॥ గ్రహిజ్యావయిత్యాదినాసంప్రసారణం నహివృతీత్యాది
నాపూర్వస్యదీర్ఘః ఉత్సుకానాంహృష్టానాంహంసానాంనాదానాకర్ణ
యన్ తదాసక్తచిత్తస్సన్నిత్యర్థః లక్ష్యేశరవ్యేమృగేసమాధిమైకాగ్ర్యంనదధ

ఘనాధారయత్-అపూర్వోభావోభావాంతరం ప్రతిబధ్నాతీతి భావః-అ త్ర జిఘాంసాదిసామగ్రీ సద్భావేపిలక్ష్య సమాధిలక్షణ కార్యస్యహంసస్యాజి తాకర్ణనేనానుత్పత్తేరుక్తనిమిత్తావిశేషోక్తిరలంకారః॥ * ॥తత్సామగ్ర్యా మనుత్పత్త్యావిశేషోక్తిరిష్యతఇతిలక్షణాత్॥ ... ... *

మూ, ౮ { గిరేస్తితం బేమరుతావిభిన్నం తోయావశేషే
ణహిమాభమభ్రం । సరిన్ముఖాభ్యుచ్ఛ్రియ
మాదధానం శైలాధిపస్యానుచకారలక్ష్మీమ్॥... }

౮॥ గిరేరితి ॥ గిరేస్తితం శరటుకే మరుతా వాతేనవిభిన్నం విస్తారితం- తోయానామవశేషేణతోయేషు గతేషు అవశేషేణ అవశిష్టేన సితేన నిర్మల స్వరూపేణ హిమాభం హిమప్రఖ్యం సరితాం ముఖేషు ప్రవాహేషు అభ్యుచ్ఛ్రియం వృద్ధిం - ఆదధానం ప్రాప్నువత్వృష్ట్యాసృతోచ్ఛ్రియమిత్యర్థః- అభ్రం మేఘః శైలాధిపస్య హిమాద్రేర్లక్ష్మీమనుచకార తాదృశం శోభాం ప్రాపేత్యుపమా॥ ... ... *

మూ, ౯ { గర్జన్హరిస్సాంభసిశైలకుంజే ప్రతిధ్వనీనాత్మకృ
తాన్నిశమ్య । క్రమంబబంధక్రమితుం సకోపః
ప్రతర్కయన్నన్యమృగేంద్రనాదాన్॥...... }

౯॥ గర్జన్నితి ॥ సాంభసిశైలకుంజే గర్జన్ స్వంభఃపీత్వా హర్షాత్ క్ష్వేడమానోహరిస్సింహః-ఆత్మకృతాంత్స్వగర్జనకృతాన్-ప్రతిధ్వనీన్ని శమ్య అన్యమృగేంద్రనాదాన్ ప్రతిసింహనాదాన్ ప్రతర్కయన్మన్యమా నో౽తఏవసకోపస్సన్ క్రమితుం సమేలముత్పతితుం క్రమంబబంధ పాద న్యాసంచకారేత్యర్థః-అత్రస్వప్రతిధ్వనిషుసాదృశ్యాత్ప్రతిపక్షగర్జనా భ్రాంతేర్భ్రాంతిమదలంకారః॥ ... . *

మూ, ౧౦ { అదృశ్యతాంభాంసినవోత్పలానిరుతానిచాశ్రూ
యతషట్పదానామ్। ఆఘ్రాయివాన్గస్థవహాన్సు
గంధస్తేనారవిందవ్యతిషంగవాంశ్చ॥......* }

౧౦॥ అదృశ్యతేతి ॥ తేనరామేణనవాన్యుత్పలానియేషుతాన్యంభాంసి-

అదృష్టతదృష్టాని-దృశేః కర్మణిలుజిచిణ్వదిడభావపక్షే॥ సూ ॥ నదృశఇతి క్త్వాదేశనిషేధః-హలంతత్వాత్॥సూ॥ లిజ్సిచావితికిత్త్వాన్నగుణః-ప్రశ్నా దినాషత్వంషధోఃకస్మీతికత్వం-ఇణోః-రితిషత్వం-షట్పదానాం రుతానిఅ శ్రావితశ్రుతాని- శృణోతేఃకర్మణిలుఙ్యహలంతత్వేనసిచోఽకిత్త్వాద్గుణః - అరవిందానాంవ్యతిషంగస్సంపర్క స్తద్వానతఏవ సుగంధశ్శోభనగంధః - గంధస్యేత్వేతదేకాంతగ్రహణాదిహేత్వాభావః - సుగంధిరితి పాఠే పిక పిప్రయోగబాహుళ్యాదిష్యతె-వాస్మందంగత్యాక్ - వాతెలక్టశ్శత్రా దేశః -వహాతీతివహః-పచాద్యచ్ -గంధస్యవహోగంధవహఃవాయుశ్చా ఘ్రాయిఅఘ్రాతః -జిఘ్రతే కర్మణిలుజిచిణియుక్ -ఏవంసర్వతోనిర్వృతి లాభాన్మధ్వశ్రమసంభావనాసీదితిభావః॥ ... ... *

సూ, ౧౧ { లతానుపాతంకుసుమాన్యగృహ్ణాత్ సనద్యవస్కం
దముపాస్పృశచ్చ కుతూహలాచ్చారుశిలోపవెశం
కాకుత్స్థఈషత్స్మయమానఆస్త॥ ......* }

౧౧ ॥ లతేతి ॥సకాకుత్స్థోరామఃకుతూహలాత్కౌతుకాదీషత్స్మయ మానోమందంహసన్ లతాంలతామనుపత్యఆసాద్యతథా లతామనుప త్యానుపత్యచలతానుపాతంకుసుమాన్యగృహ్ణాత్ -గ్రహేర్లఙ్జిశ్నాప్రత్య యెసంప్రసారణం-నదీంనదీమవస్కంద్యతథానదీమవస్కంద్యవస్కంద్య చనద్యవస్కందండకముపాస్పృశత్ -ఆచామతిస్మ॥ని॥ఉపస్పర్శస్త్వాచ మనమిత్యమరః-స్పృశేలఙ్ - చారుశిలాంచారు శిలాముపవిశ్యతథాచా రుశిలాముపవిశ్యోపవిశ్యచారుశిలోపవెశం- ఆస్తతత్రోపవిష్టఇత్యర్థః-ఆ సేలఙ్ జితఙ్ - దెనకాలాధ్వగంతవ్యాకర్మసంజ్ఞాహ్యకర్మణామితిసక ర్మకత్వం॥సూ॥విశిపతిపదిస్కందాం వ్యాప్యమానా సెవ్యమానయోరితి సప్తమ్యంతఉపపదెవిశ్యాదిభ్యోణముల్ వ్యాప్యమానె ఆసేవ్య మానెచాద్విర్భావగ్యోగేషాంద్రవ్యాణాంవిశ్యాదిక్రియాభిస్సాకల్యేన సంబం ధోవ్యాప్తిః క్రియాయాః పౌనఃపున్యమాసెవా - నిత్యవీప్సయోరితిద్విత్వం తునభవతి-ఉపపదసమాసనిషేధాత్సమాసెనైవగమ్యమానార్థత్వాత్పునరుక్త .

విగ్రహావాక్య గతనిత్యవీప్సాప్రయుక్తక్రియాద్రవ్య గత ద్విత్వవచనస్యా ప్రయోగః॥ ... ... *

మూ, ౧౨ { తిగ్మాంశు రశ్మిచ్ఛురితాన్యదూరాత్ప్రాంచి ప్రభాతే సలిలాన్యపశ్యత్ । గభస్తిధారాభిరివ ద్రుతాని తేజాంసి భానోర్భువి సంభృతాని॥ ... * }

౧౨॥ తిగ్మేతి॥ ప్రభాతే అదూరాదంతికే ప్రాంచి ప్రాచ్యాని తిగ్మాంశోస్సూర్యస్య రశ్మిభిశ్ఛురితాని స్ఫురితాని రంజితాని సలిలాని గభస్తిధారాభిః కిరణశ్రేణీభిః అంశుపరంపరాభిః ద్రుతాని ద్రవీభూతాని సంతి భువి సంభృతాని రాశీకృతాని భానోస్తేజాంసీవాపశ్యదిత్యుత్ప్రేక్షా॥ ... ...

మూ, ౧౩ { దిగ్వ్యాపినీర్లోచనలోభనీయా మృజాన్వితాస్స్నేహమివ స్రవంతీః । ఋజ్వాయతాస్సస్యవిశేషపఙ్క్తీస్తుతోష పశ్యన్వితృణాన్తరాలాః ॥ }

౧౩ ॥దిగితి॥ దిగ్వ్యాపినీః అతివిపులాః- లోచనానాం లోభనీయాః ప్రలోభికాః దృష్టిమధురాః బాహుళికః కర్తరికృత్యః- మృజా శుద్ధిః॥ సూ॥ షిద్భిదాదిభ్యోఙ్-తయాన్వితాః స్వచ్ఛా ఇత్యర్థః - స్నేహం చిక్కణతాం స్రవంతీరివేత్యుత్ప్రేక్షా-కాలే మూలసేకాదతిమసృణా ఇత్యర్థః॥ ని ॥చిక్కణం మసృణం స్నిగ్ధమిత్యమరః - ఋజవస్సమరేఖాః పాదవక్రా ఆయతాః దీర్ఘాశ్చ - వితృణాన్యంతరాళాని యాసాం తాః ఉద్ధృతాంతస్తృణా ఇత్యర్థః-సస్యవిశేషాణాం నానాసస్యానాం పఙ్క్తిః-పశ్యంస్తుతోష- స్వభావోక్తిరలంకారః ॥ ... ...

మూ, ౧౪ { వియోగదుఃఖానుభవానభిజ్ఞైః కాలే నృపాంశం విహితం దదద్భిః । ఆహార్యశోభారహితైరమాయైరైక్షిష్ట పుంభిః ప్రచితాన్ సగోష్ఠాన్ ॥ ......* }

౧౪ ॥ వియోగేతి॥ వియోగే సపుత్రకళత్రాదివిప్రయోగేణ యో దుఃఖానుభవస్తస్యానభిజ్ఞైః విహితం ధర్మశాస్త్రచోదితం - నృపాంశం రాజదేయం కరం కాలే సమయే దదద్భిః ఆహార్యశోభారహితైః కటకముకుటాదిసం

పాద్యశోభానపేక్షైరిత్యర్థః - అమాన్యైరకపటైః పుంభిర్గోపజనైః ప్రచితాన్ప్రచురాన్ - గావస్తిష్ఠంత్యత్రేతి గోష్ఠాః గోనివాసవ్రజాః - విశేష్యలింగవివక్షయా పుంలింగనిర్దేశః - అతఏవ గోష్ఠో భూతపూర్వగోష్ఠీనో దేశ ఇతి కాశికాయాం॥ని॥ గోష్ఠం గోస్థానకమిత్యమరకోశే నపుంసకనిర్దేశో విశేష్యానుసారాదిత్యవిరోధః॥ సూ॥ సుపిస్థ ఇతి కప్రత్యయః - అంబాంబగోభూమీత్యాదినా షత్వం - తాన్ గోష్ఠాంత్స రామః ఐక్షిష్ట అద్రాక్షీత్ - ఈక్ష తెలుజ జిత జిసిచీట్ - ఆడ్వృద్ధిః॥ ... ...

మూ, ౧౫ { స్త్రీభూషణం చేష్టితమప్రగల్భం చారూణ్యవక్రా
ణ్యపి వీక్షితాని। ఋజూంశ్చ విశ్వాస కృతస్స్వభా
వాన్గోపాంగనానాం ముముదే విలోక్య॥......* }

౧౫ ॥ స్త్రీతి॥ స రామో గోపాంగనానాం సంబంధి స్త్రీణాం భూషణం అలంకార భూతం అప్రగల్భమధృష్టం చేష్టితం వ్యాపారమవక్రాణ్యనపాంగప్రవృత్తాన్యపి చారూణి వీక్షితాని తథా ఋజూన్ అనభిసంధిజాన్ - అతఏవ విశ్వాసకృతో విశ్వాసజనకాన్ భావాంత్స్వభావాంశ్చ శీలానితి యావత్॥ని॥ భావస్సత్తాస్వభావాభిప్రాయచేష్టాత్మజన్మస్విత్యమరః- స్వభావానితి పాఠే వ్యయమేవార్థః॥ని॥ శీలం స్వభావ ఇత్యభిధానాత్ - విలోక్య ముముదే॥ ... ... *

మూ, ౧౬ { వివృత్తపార్శ్వం రుచిరాంగ హారం సముద్వహ
చ్చారుసితంబరమ్యమ్। ఆమంద్రమంథధ్వనిదత్త
తాలంగోపాంగనానృత్యమనందయత్తమ్॥...* }

౧౬ ॥ వివృత్తేతి ॥ వివృత్తపార్శ్వం వళితపక్షం రుచిరాంగహారం మనోహరాంగవిక్షేపం - సముద్వహతా సమ్యగున్నమతా చారుణా నితంబేన రమ్యం ఆమంద్రేణ గంభీరేణ మంథధ్వనినా మంథానఘోషేణ దత్తస్తాళః కాలక్రియామానం యస్మిన్ తత్ - గోపాంగనానాం పల్లవీనాం నృత్తమివ నృత్తం తాత్కాలికాంగచలనవిశేషః తం రామం అనందయత్ - అత్ర గాత్రకర్మణి నృత్తత్వారోపాద్రూపకాలంకారస్స్వభావోక్తిసంకీర్ణః॥ *

మూ, ౧౭ { విచిత్రముచ్చైః ప్లవమాన మారాత్కుతూహలం
త్రస్నుతతానతస్య। మేఘాత్యయోపాత్తవనోప
శోభం కదంబకం వాతమజం మృగాణామ్ ॥ ...* }

౧౭॥ విచిత్రమితి ॥ విచిత్రంచిత్రరూపం ఆరాద్దూరాదుచ్చైరుద
గ్రంప్లవమానంవల్గత్-త్రస్నుచకితం-త్రసిగృధీత్యాదినాక్ను ప్రత్యయః-
మేఘాత్యయేనశరదాగమేనోపాత్తేబలముపశోభాచయేనతత్ - వాతమజ
తీతివాతమజంవాతాభిగామీవాతమృగాఖ్యోమృగవిశేషః- అతఏవ॥ని॥వా
తప్రమీర్వాతమృగఇత్యమరః-ఖశ్ప్రకరణే॥వా॥ వాతశునీతిలశర్ధేష్వజ
ధేట్తుదజహాతీనాముపసంఖ్యానమితి వాతోపపదాదజేఃఖశిముమాగమః-
మృగాణాంకదంబకంతస్యరామస్యకుతూహలంతతానవితస్తార-స్వభావో
క్తిరలంకారః॥ ... ... *

మూ, ౧౮ { సితారవింద ప్రచయేషు లీనాస్సంసక్తఫేనేషుచసై
కతేషు । కుందావదాతాః కలహంసమాలాః ప్ర
తీయిరే శ్రోత్రసుఖైర్నినాదైః ॥ ... ...* }

౧౮॥ సితేతి ॥ సితారవిందప్రచయేషుపుండరీకషండేషు- తథాసం
సక్తఫేనేషుసైకతేషుచలీనాఃకుందావదాతాః స్వయంచకుందకుసుమధవ
ళాఃకలహంసమాలాఃశ్రోత్రసుఖైర్నినాదైఃప్రతీయిరే ప్రతీతాఃజ్ఞాతాః-
ప్రతిపూర్వాదిణఃకర్మణిలిట్॥సూ॥లిటస్తఝయోరేశిరేచ్-ఇణోయణ్ ద్వి
ర్వచనేఽచీతియణస్థానివద్భావాత్॥సూ॥ద్విర్వచనేదీర్ఘఇణఃకితీత్యభ్యా
సదీర్ఘః - అత్రకలహంసానాంపుండరీకపులినసందేహగోచరాణాంని
నాదైర్నిశ్చయాన్నిశ్చయాంతస్సందేహాలంకారభేదః- తేనగుణసామ్యాత్
వస్త్వంతరైకతాలక్షణస్సామాన్యాలంకారోవ్యజ్యతే ॥ ... ...*

మూ, ౧౯ { నతజ్జలంయన్నసుచారుపంకజంనపంకజంతద్యద
లీనషట్పదమ్ । నషట్పదోసౌనజుగుంజయఃకలంన
గుంజితంతన్నజహారయన్మనః ॥ ... * }

౧౯॥ నేతి॥ కింబహునాయజ్జలంసుచారుపంకజంన- తజ్జలంనాసీత్-

పంకజంచయదలీనషట్పదంతన్నాసీత్-షట్పదోపియఃకలంనజుగుంజ- గుజి అవ్యక్తేశబ్దేలిట్-అసావగుంజన్ షట్పదోనాసీత్-గుంజితంచయన్మనోనజ హారతద్గుంజితంనాసీత్- కింతుసర్వంతత్తదుచితగుణవిశిష్టమేవాసీదిత్యర్థః-అత్రపూర్వపూర్వంప్రత్యుత్తరోత్తరస్యనివర్తనముఖేనవిశేషణత్వోక్తేరేకావళీభేదోఽలంకారః॥*॥యత్రోత్తరోత్తరేషాంస్యాత్పూర్వపూర్వంప్రతిక్రమాత్ । విశేషకథనంయత్స్యాదసావేకావళీమతేతిలక్షణాత్॥ ... ... *

మూ,౨౦ తంయాయజూకాస్సహభిక్షుముఖ్యైస్తపఃకృశా
శ్శాన్త్యుదకుంభహస్తాః।యాయావరాఃపుష్పఫలై
శ్చసార్ధంప్రాఞ్చస్సపర్యాగతమర్చనీయమ్॥ *

౨౦॥ తమితి॥తపసాకృశాఃక్షామాః - యాయజూకాః ఇజ్యాశీలాః॥ సూ॥యజజపదశాంయఙ్ఞఇతియజేర్యఙంతాదూకప్రత్యయః- శాంత్యర్థముదకుంభశ్శాంత్యుదకుంభః॥సూ॥ ఏకహలాదావిత్యాదినాఉదకస్యోదాదేశః- సహస్తేయేషాంతేసంతః - భిక్షుముఖ్యైఃపరివ్రాజకవర్యైస్సహ॥సూ॥భిక్షుఃపరివ్రాట్కర్మందీత్యమరః॥సూ॥సనాశంసభిక్షఉః- జగదర్చనీయంజగత్పూజ్యంతంరామం-ప్రాంచః ప్రకర్షేణపూజయామాసుః-అర్చతేర్భౌవాదికాల్లిట్॥సూ॥ అతఆదేఃతస్మాన్నుడ్ద్విహలఇత్యభ్యాసదీర్ఘనుడాగమౌ-అర్చ్యాఃపూజ్యాః॥సూ॥ఋహలోర్ణ్యత్-అన్యేయాయావరాశ్శిలోంఛమాత్రజీవినఃగృహస్థవిశేషాః॥సూ॥ యశ్చయఙ ఇతి యాతేర్యఙంతాద్వరచ్ప్రత్యయః - అల్లోపయలోపౌ-పుష్పైశ్చఫలైశ్చపుష్పఫలేన॥సూ॥ జాతిరప్రాణినామితి బహుప్రకృతికద్వంద్వైకవద్భావః-అప్రాణినామితిప్రతిషేధేశ్రూయమాణంబహుత్వంవిధావపిబహుత్వంగమయతీతిన్యాసకారవచనాత్-ప్రాంచః॥ ... ...*

మూ,౨౧ విద్యామథైనంవిజయాంజయాంచరక్షోగణంక్షే
ప్తుమవిక్షతాత్మా । అధ్యాపిపద్గాధిసుతోయ
థావన్నిఘాతయిష్యన్యుధియాతుధానాన్॥...*

౨౧॥ విద్యామితి ॥ అథావిక్షతాత్మా రాగాద్యనుపహతచిత్తః గాధి సుతః యుధియాతుధానానాం త్రిషుసాన్ ఘాతయిష్యన్మారయిష్యన్ - హం తేర్ణ్యంతాత్ ॥సూ॥ లృటస్సద్వేతి శత్రాదేశః-రక్షోగణం క్షేప్స్యన్ రక్షోగణ స్యక్షేప్త్రీం హంత్రీం ॥ సూ ॥ త్రసిగృధీత్యాదినాక్నుప్రత్యయః - న లోకేత్యాదినా షష్ఠీప్రతిషేధః - విజయాం జయాం నామవిద్యాం ఏనం రా మం యథావద్యథార్హం ॥సూ॥ తదర్హమితి వతిప్రత్యయః -అధ్యాపిపత్ అధ్యాపితవాన్ గ్రాహితవానిత్యర్థః - ఇఙో జాచ జిగాణౌ దేశాభావ పక్షే ॥ సూ ॥ క్రీఙ్జీనాం ణావిత్యాత్వే పుగాగమే అజాదిత్వాద్ద్వితీయైకా చః పెద్విర్భావః॥ ... ... *

మూ, ౨౨ { ఆయోధనేస్థాయుకమస్త్రజాతమమోఘమభ్యర్ణ
మహాహవాయ । దదౌవధాయక్షణదాచరా
ణాంతస్మైమునిశ్శ్రేయసిజాగరూకః॥..... * }

౨౨॥ ఆయోధనఇతి॥ శ్రేయసి రామహితే జాగరూకః ప్రబుద్ధః అవహి తః-జాగరూకఇతి జాగర్తేరూకప్రత్యయః-మునిర్విశ్వామిత్రః అభ్యర్ణమహా హవాయ ఆసన్నమహారణాయ-అభ్యర్ణత్వేఽర్దేః కర్తరి క్తః॥సూ ॥ అభేశ్చావి దూర్యఇతీట్ప్రతిషేధః-రదాభ్యామితి నిష్ఠానత్వం-పూర్వదకారస్య చ నకారః హలోయమాంయమిలోప ఇతి ధాతునకారస్య లోపః- రషాభ్యామితి నిష్ఠాన స్యణత్వం- ఆహూయ తస్మిన్నిత్యాహవః॥సూ॥ఆజియుద్ధఇతిహ్వయతేరా ఙ్పూర్వాదప్రత్యయః -సంప్రసారణంచ-తస్మై రామాయ క్షణదాచరా ణాంవధాయ రక్షోవధార్థం ఆయోధనే యుద్ధే స్థాయుకం స్థాస్నుం శత్రు భ్యస్తిష్ఠమానమిత్యర్థః॥సూ ॥లషపతేత్యాదినా ఉకఞ్-అమోఘమప్రతి హతమస్త్రజాతం-దదౌ ఉపదిదేశేత్యర్థః॥ ... .

మూ, ౨౩ { తంవిప్రదర్శంకృతఘాతయత్నా యాంతంవనేరా
త్రిచరీడుఢౌకే।జిఘాంసువేదంధృతభాసురాస్త్ర
స్తాంతాటకాఖ్యాంనిజఘానసరామః॥ ... . }

౨౩॥ తమితి॥విప్రాన్ సాకల్యేన దృష్ట్వా విప్రదర్శం-కృతఘాతయ

త్వా విహితవధోద్యోగా రాత్రిచరీ రాక్షసీ ॥ సూ ॥ చరేష్టః టిత్త్వా ఙ్గీప్ - యాన్తం వనే చరన్తం రామం దదర్శ - దదర్శేత్యత్ర లిట్ - అథ రామస్తాటకాఖ్యాం తాం రాత్రిచరీం సాకల్యేన జిఘాంసుం విదిత్వా జిఘాంసు వేదం ॥ సూ ॥ కర్మణి దృశివిదో స్సాకల్య ఇత్యథయత్రాపి ణముల్ప్రత్యయః - అత్ర తాటకాయా ఏకత్వేప్యవయవితః శాకలానితి బహుత్వేనావయవాభిప్రాయం సాకల్యవచనం వేదితవ్యం - తద్వ్యక్తదవయవేష్వపి జిఘాంసుత్వసంభవాత్ - అవయవ వ్యాపార పూర్వకత్వాదవయవివ్యాపారస్యేతి - ధృతం భాస్వరం దీప్తమస్త్రం యేన సస నిజఘానేతి హతవాన్ ॥ ... ...

మూ, ౧౪ { అథాఽఽలులోకే హుతధూమకేతుశిఖాఞ్జనస్నిగ్ధ
సమృద్ధశాఖమ్ । తపోవనం ప్రాధ్యయనాభిభూత
సముచ్చరచ్చారుపతత్రిశిఞ్జమ్ ॥ .... * }

౧౪॥ అథేతి॥ అథ తాటకావధానన్తరం రామః హుతస్య హవిషా తర్పితస్య ధూమకేతోర్ధూమధ్వజస్యాగ్నేశ్శిఖానాం జ్వాలానామఞ్జనైస్తదుత్థైః కజ్జలైః స్నిగ్ధాస్సమృద్ధాశ్చ శాఖా యస్మిన్ తత్ - ప్రాధ్యయనేన ప్రకృష్టేనచ్ఛన్దోవేదపాఠేన అభిభూతా తిరోహితా సముచ్చరన్తీ సమన్తాదుత్పద్యమానా పతఙ్గానాం పక్షిణాం శిఞ్జారవో యస్మిన్ తత్ - శిజి అవ్యక్తే శబ్దే ॥ సూ ॥ గురోశ్చ హల ఇతి స్త్రియామకారప్రత్యయః - తపోవనమాలులోకే నదదర్శ - లోకృ దర్శనే - కర్తరి లిట్ - తఙ్ - అభ్యాసహ్రస్వః ॥ *

మూ, ౧౫ { క్షుద్రాన్నజక్షుర్హరిణాన్మృగేన్ద్రా విశశ్వసే
పక్షిగణైస్సమన్తాత్ । నన్నమ్యమానాః ఫలదిత్సయేవ
చకాశిరే తత్ర లతా విలోలాః ॥ .... * }

౧౫॥ క్షుద్రానితి ॥ తత్ర తపోవనే మృగేన్ద్రాస్సింహాః క్షుద్రాన్ దుర్బలాన్ హరిణాన్ న జక్షుః నాభక్షయన్ ॥ సూ ॥ లిటీత్యదేర్ఘస్లాదేశః గమహనేత్యాదినా ఉపధాలోపః ॥ సూ ॥ శాసివసిఘసీనాం చేతి షత్వం - సమన్తాత్ పక్షిగణైర్విశశ్వసే విశ్వస్తం - విస్రబ్ధం విచేరురిత్యర్థః - శ్వసేర్భా

లిట్-విలోలాశ్చంచలాః లతాః ఫలానాం దిత్సయా దాతుమిచ్ఛయేవసు
ఖగ్రహణార్థమిత్యుత్ప్రేక్షార్థః-దదాతేః ॥ సూ ॥ సనిమీమేత్యాదినా
సః అభ్యాసలోపః - తతస్త్రియామప్రత్యయేటాప్ - నంనమ్యమానాః
ఫలభరేణభృశంనమంత్యః - నమేర్యఙంతాల్లటశ్శానజాదేశః- చకాశిరే
భాంతిస్మ॥ ... ... *

మూ, ౨౬ { అపూపుజన్విష్టరపాద్యమాల్యైరాతిథ్యనిష్ణావ
నవాసిముఖ్యాః । ప్రత్యగ్రహీష్టాం మధుప
ర్కమిశ్రంతావాసనాది క్షితిపాలపుత్రౌ ॥ . * }

౨౬॥ అపూపుజన్నితి ॥ అతిథ్యర్థమాతిథ్యమతిథిసత్కారః॥ సూ॥
అతిథేర్ణ్యః-తత్రనిష్ణాంతీతినిష్ణాఃకుశలాః॥సూ॥ ఆతశ్చోపసర్గ ఇతికః
నినదీభ్యాంస్నాతేఃకౌశలఇతిణత్వం-వనవాసిముఖ్యాఃవానప్రస్థవర్యాః॥
ని॥వైఖానసోవనేవాసీవానప్రస్థశ్చతాపసఇతియాదవః॥సూ ॥ శయవాస
వాసిష్వకాలాదితివికల్పాన్నాలుక్-క్షితిపాలపుత్రౌ దాశరథీ-విష్టరఆసనం-
విపూర్వాత్స్తృణాతేః॥ సూ॥వృక్షాసనయోర్విష్టరఇతిష
త్వం-పాద్యంపాదార్థంజలం॥ ని ॥ పాద్యంపాదాయవారిణీత్యమరః॥
సూ॥ పాదార్ఘాభ్యాంచేతియత్ప్రత్యయః- మాలాఏవమాల్యాని-చాతు
ర్వర్ణ్యాదిత్వాత్స్వార్థే ష్యఞ్-తైరపూపుజన్పూజయామాసుః - పూజేర్ణౌచ
ఙ్యుపధాహ్రస్వః-క్షితిపాల పుత్రౌచతదాసనాది మధుపర్కమిశ్రంయ
థాతథాతేనసహేత్యర్థః- ప్రత్యగ్రహీష్టాం ప్రతిగృహీతవంతౌ- తస
స్తామాదేశః॥సూ॥హ్మ్యంతేతివృద్ధిప్రతిషేధః-గ్రహోఽలిటిదీర్ఘః॥ *

మూ, ౨౭ { దైత్యాభిభూతస్యయువామమోఘంమగ్నస్యదోర్భి
ర్భువనస్యభారమ్ । హవీంషిసంప్రత్యపిరక్షితం
తౌతపోధనైరిత్థమభాషిషాతామ్॥ ....* }

౨౭ ॥ దైత్యేతి ॥ హేదాశరథీయువాం దైత్యైరసురైరభిభూతస్యపీడి
తస్యఅతఏవమగ్నస్యనిరాలంబనస్యభువనస్యభారంలక్షణధురాందోర్భిః
ర్భుజైరమోఘమూఢవంతౌ- భుజబలేనదైత్యవధఃకృతోఽవతారాంతరేష్వి

తిభావః - వహేలుర్ణిమధ్యమద్వివచనేథస్తమాదేశే॥సూ॥సహివహో
రోదవర్ణస్యేత్యోత్వేధత్వాదికార్యం-సంప్రత్యపితౌయువాంహవీంషిపశు
ప్రోడాశాదీనిరక్షితం-రక్షోభ్యఇతిభావః - రక్షేఃపార్థనాయాంలో
టథసస్తస్థానేశః-ఇత్థమనేనప్రకారేణ॥సూ॥ఇదమస్థముః -తౌతపోధనౌ
రభాషిషాతాం భాషితౌ-భాషేఃకర్మణిలుఙ్సిచీడాగమః॥ ...

మూ, ౨౮ { తాన్ప్రత్యవాదీదథరాఘవోపి యథేప్సితంప్ర
స్తుతకర్మధర్మ్యమ్। తపోమరుద్భిర్భవతాంశరా
గ్నిస్సంధుక్ష్యతాంనోరిసమిద్ధనేషు॥........* }

౨౮ ॥ తానితి॥ అథరాఘవోపితాన్మునీన్ప్రత్యవాదీత్ ప్రత్యువా
చ॥సూ॥వదవ్రజేత్యాదినాసిచివృద్ధిఃఇటఈటీతిసలోపః-తదేవాహ -హే
తపోధనాః-ధర్మ్యంధర్మాదనపేతం॥సూ॥ ధర్మపథ్యర్థేత్యాదినాయత్ప్ర
త్యయః-ప్రస్తుతప్రారబ్ధంకర్మ- యథేప్సితంయథేష్టం-విస్రంభాదిత్యర్థః-ఆప్లో
తేస్సన్నంతాత్కర్మణిక్తః॥సూ॥ ఆప్జ్ఞప్యృధామీదితీత్వేసనిమీమేత్యభ్యా
సలోపః-ప్రస్తుతప్రస్తుత్యం పరిక్రమధ్యమిత్యర్థః- త పూర్వాత్సా
నేలోపఃటిధస్యతాదేశః - తథాహి భవతాంతపోభిరేవమరుద్భిః- నోస్మా
కంశరాగ్నిరస్మాగ్నిః అరిష్వేవసమింధనేషు కాష్ఠేషు సంధుక్ష్యతాంసందీ
ప్యతాం-బ్రహ్మక్షత్రసంమేళనస్యపవనాగ్నిసమాగమప్రాయత్వాదితిభా
వః-ధుక్షసందీపనఇతిధాతోఃకర్మణిలోట్-రూపకాలంకారః॥ ..

మూ, ౨౯ { ప్రతుష్టువుఃకర్మతతఃప్రక్లృప్తైస్సైయజ్ఞియైర్వప్రియగ
ణైర్యథావత్।దక్షిణ్యాదిష్టంకృతమార్త్విజీనైస్త
ద్యాతుధానైశ్చచిరెప్రసన్నత్॥............... }

౨౯ ॥ ప్రేతి॥ తతోరామవాక్యానంతరంతేతపోధనాఃప్రక్లృప్తైస్సం
పన్నైః యజ్ఞియైర్యజ్ఞకర్మార్హైర్ద్రవ్యగణైఃపశుసోమాదిభిఃయథావ
ద్యథార్హంకర్మయజ్ఞకర్మ ప్రతుష్టువుఃప్రారేభిరే - స్తౌతేర్లిట్-
దక్షిణ్యేదక్షిణాయార్హైఃదిష్టముపదిష్టం-కడంకరదక్షిణాచ్ఛచేతి చకారా
ద్యత్ప్రత్యయః ఆర్త్విజీనైఃఋత్విక్కర్మార్హైః॥సూ॥యజ్ఞర్త్విగ్భ్యాంఘ

ఘ్నఖఞావిత్యుభయత్రయథాసంఖ్యంఘఖఞౌ॥వా॥తత్కర్మార్హతీత్యు పసంఖ్యానం - కృతమనుష్ఠితం - ప్రసర్పత్ప్రవర్తమానం-తద్యజ్ఞకర్మ యాతుధానైశ్చిచితెచెతితంజ్ఞాతం- చితీసంజ్ఞానె- కర్మణిలిట్॥ ...

మూ, ౩౦ { ఆపింగరూక్షోర్ధ్వశిరస్యవాలైస్సిరాలజంఘైర్గి
రికూటదఘ్నైః । తతఃక్షపాటైఃపృథుపింగలా
క్షైఃఖంప్రావృషేణ్యైరివచానశేబ్దైః ॥ ...* }

౩౦ ॥ ఆపింగేతి ॥ తతోజ్ఞానానంతరం ఆపింగాస్సర్వపింగళాః రూక్షాః పరుషాఃఊర్ధ్వాస్తబ్ధాఃశిరసిభవాశ్శిరస్యాః॥సూ ॥ శరీరావయ వాచ్చేతియత్ప్రత్యయః- ఈదృశాఃవాలాఃకేశాఃయేషాంతైః-సిరాలాస్సి రావత్యఃజఙ్ఘాఃయెషాంతైః॥సూ॥ ప్రాణిస్థాదాతోలచ్-గిరికూటదఘ్నైః పర్వతశిఖరప్రమాణైః-ప్రమాణార్థెదఘ్నచ్ప్రత్యయః-పృథుపింగలాక్షైః॥ సూ ॥ బహువ్రీహావితిషచ్ - క్షపాస్వటైఃక్షపాటైఃనిశాచరైః-పచాద్య జంతెనయోగవిభాగాత్సప్తమీసమాసః- ప్రావృషిభవైః ప్రావృషేణ్యైః॥ సూ॥ప్రావృషఎణ్యఇతిఏణ్యప్రత్యయః మహద్భిశ్శ్యామైశ్చేతిభావః-అ బ్దైర్జలదైరివ॥సూ ॥ ఆతోఽనుపసర్గేకః - ఖమాకాశంఆనశేవ్యాప్తంచ-చ కారఃపూర్వశ్లోకోక్తజ్ఞానసముచ్చయార్థః- అశ్నోతెఃకర్మణిలిట్॥సూ॥ అతఆదెరిత్యభ్యాసదీర్ఘః-అశ్నోతెశ్చేతినుట్॥ ... ... *

మూ, ౩౧ { అధిజ్యచాపస్స్థిరబాహుముష్టిరుదంచితాక్షోం
చితదక్షిణోరుః । తాన్లక్ష్మణస్సన్నతవామజం
ఘోజఘానశుద్ధేషురమన్దకర్షీ ॥............* }

౩౧॥ అధిజ్యేతి ॥ అధిజ్యమధిరోపితగుణంచాపం యెసః-స్థిరంబా హుశ్చముష్టిశ్చబాహుముష్టియస్యసః- ఉదంచితాక్షః ఊర్ధ్వప్రసారిత దృష్టిః-అంచితఃకించిత్కుంచితఃదక్షిణోరుర్యస్యసః - సన్నతాసన్న్యఙ్న తావామజంఘాయస్యసః-ఏతెనధన్వినాం స్థానవిశేషఉక్తః-శుద్ధాస్సవరూ పతోలోహతోవానిర్దోషాఃఇషవోయస్యసః-అమందకర్షీ-క్షిప్రాకర్షీ చలక్ష్మణస్తాన్రాక్షసాన్జఘానహతవాన్॥ ... ... *

మూ, ౩౨ { గాధేయదిష్టం విరసంరసన్తం రామోఽపి మాయాచణమస్త్రచుఞ్చుః। స్థాస్నుం రణే స్మేరముఖో జగాద మారీచముచ్చైర్వచనం మహార్థమ్॥ ... ॥

౩౨॥ గాధేయేతి॥ అస్త్రైర్విత్తః ప్రసిద్ధోఽస్త్రచుంచుః॥ సూ॥ తేనవిత్తశ్చుంచుప్చణపౌ-రామోఽపి స్మేరముఖః స్మితముఖస్సన్- గాధేరపత్యం పుమాన్గాధేయో విశ్వామిత్రః॥ సూ॥ ద్వ్యచః - ఇతశ్చానిఞ ఇతిఢక్-తేనదిష్టమిదంతయా పురోనిర్దిష్టం- విరసం కర్ణకఠోరం యథాతథా రసంతం గర్జంతం మాయాచణం మాయావిత్తం॥ సూ॥ తేనేత్యాదినా చణప్-రణే స్థాస్నుం స్థాయినం ॥ సూ ॥ గ్లాజిస్థశ్చగ్స్నుః- మారీచం మహార్థం మహార్థం భూయిష్ఠం వచనం-ఉచ్చైస్తారం జగాద-దుహాదౌ బ్రువేరర్థపరత్వాద్ద్వికర్మకతా॥ ... ... ॥

మూ, ౩౩ { ఆత్మంభరిస్త్వం పిశితైర్నరాణాం ఫలేగ్రహీన్ హంసి వనస్పతీనామ్। శౌవస్తికత్వం విభవా న యేషాం వ్రజంతి తేషాం దయసే న కస్మాత్ ॥ ...

౩౩॥ ఆత్మంభరిరితి॥ హే పాపిష్ఠ నరాణాం పిశితైర్మాంసైః-ఆత్మానం బిభర్తీత్యాత్మంభరిః కుక్షింభరిస్త్వం -వనస్పతీనాం వృక్షాణాం ఫలాని గృహ్ణంతీతి ఫలేగ్రహీన్ ఫలగ్రాహిణః-తన్మాత్రాహారానిత్యర్థః- యద్యపి ఫలేగ్రహిస్స్వ్యాద్వృక్ష ఇతి కాశికాయాం॥ ని॥ స్యాదవంధ్యః ఫలేగ్రహిరిత్యభిధానకోశేషు చ ఫలసంబంధి వృక్షేయాదిః ప్రతీయతే- తథాప్యత్ర పాఠ్యోరూఢ్యనాదరేణ యోగమాత్రాశ్రయణేన మునివిశేషణత్వముక్తం॥ సూ॥ ఫలేగ్రహిరాత్మంభరిశ్చేతి గ్రహేర్భృఞశ్చేన్ప్రత్యయః- ఉపపదే చ క్రమాదేత్వం ముమాగమశ్చ నిపాతితం-హంసి హింససి - హంతేర్లటి శపో లుక్ సిప్-యేషాం మునీనాం విభవాస్సంపదః శ్వోభవాః విద్యమానాః శ్వౌవస్తికాః॥ సూ॥ శ్వసస్తుట్చేతి ఠఞి తుడాగమః - తేషాం భావశ్శౌవస్తికత్వం-న వ్రజంతి శ్వో న భవితార ఇత్యర్థః-తేషాం విషయనిస్పృహాణాం కస్మాన్న దయసే కిమితి నానుకంపస ఇత్యర్థః॥ సూ॥ అధీగర్థేత్యాదినా కర్మణి షష్ఠీ॥ ... ॥

మూ, 34 { అద్యోద్విజాన్ దేవయజీన్నిహన్మః కుర్మఃపురం
ప్రేతనరాధివాసమ్। ధర్మోహ్యయం దాశరథేని
జోనోనైవాధ్యకారిష్మహివేదవృత్తే॥......* }

34॥అ॥అథమారీచోరామంప్రత్యాహఅద్యఇతి॥ హేదాశరథే రా
ను - ద్విజాతీన్బ్రాహ్మణాన్ అద్యఃభక్షయామః-అత్తేర్లటిమసిశపోలుక్ - దే
వానాంయజీన్యష్టౄన్ -యజేరౌణాదికఇకారః - నిహన్మోనిబర్హయామః
హంతేర్నిపూర్వాల్లటిమసిశపొలుక్॥సూ॥ జాసినిప్రహణేత్యత్రసంఘాతవి
గృహీతవిపర్యస్తగ్రహణేపిశేషగ్రహణానువృత్తేస్తద్వివక్షాయామేవషష్ఠీ -
ఇహతుతదవివక్షాయాంకర్మణిద్వితీయా - పురంస్వస్థానం-ప్రేతనరాణామ
ధివాసంకుర్మః-సర్వానస్మత్పురంనీత్వామారయామఇత్యర్థః - అయం
పరద్రోహోనోఽస్మాకం నిజోనిత్యోధర్మోహి॥ ని ॥ నిజఆత్మీయనిత్య
యోరితివిశ్వః - వేదవృత్తేవేదోక్తానుష్ఠానేనాధ్యకారిష్మహ్యేవనాధికృతా
ఏవ-అధిపూర్వాత్కరోతేఃకర్మణిలుఙ్॥ సూ ॥ స్యసిచ్సీయుడిత్యాదినాచి
ణ్వద్భావః॥ ... ...

మూ, 35 { ధర్మోస్తిసత్యంతవరాక్షసాయ మన్యోవ్యతిస్తేతు
మమాపిధర్మః। బ్రహ్మద్విషస్తేప్రణిహన్మియేన
రాజన్యవృత్తిర్ధృతకార్ముకేషు ॥ ....* }

35॥అ॥పునస్తంరామఃప్రత్యాహధర్మఇతి॥ హేరాక్షసఅయంపూర్వో
క్తోద్విజాతివధః - తవసత్యంవస్తుతోధర్మోస్తుకింతుమమాప్యయమన్యోధ
ర్మోవ్యతిస్తేవ్యతిభవతే-వ్యతిహారేణవర్తతఇత్యర్థః-అస్తేర్లటి॥సూ ॥ క
ర్తరికర్మవ్యతిహారఇత్యాత్మనేపదేశ్నసోరల్లోపః-వ్యతిహారమేవాహ-బ్ర
హ్మద్విషస్తేతవప్రణిహన్మిబ్రహ్మద్విషంత్వాంహన్మీత్యర్థః॥ సూ॥ జాసిని
ప్రహణేత్యాదినాకర్మణిశేషేషష్ఠీ - అత్రరామరాక్షసకర్తృకయోః
పరహింసాలక్షణయోస్స్వధర్మయోర్వధ్యఘాతుకనిష్ఠయోఃస్వరూపతోభి
న్నకాలత్వేపిక్రియమాణేష్యమాణయోస్సమానకాలత్వసంభవాద్వ్య
తిభవనంసంభవతీత్యవిరోధః- తథాచజిఘాంసన్నేవహన్యసేకుతోహానిత్య

సీతిభావః - నచాయమధర్మః ప్రత్యుతధర్మ ఏవేత్యాహ - యేనకారణేన ధృతకార్ముకేషు శస్త్రపాణిషు విషయే రాజ్ఞోపత్యాని పుమాంసః రాజన్యాః క్షత్రియాః॥ సూ॥ రాజశ్వశురాద్యత్ - రాజ్ఞోపత్యేజాతిగ్రహణం - తేషాం వృత్తిర్వ్యాపారః తేషాం దుష్టనిగ్రహాధికారిణామయం పరమోధర్మ ఇతి భావః॥ ... ... *

మూ, ౩౬. { ఇత్థం ససన్నాదం యుధి సంప్రహారం ప్రచక్రతూ రామనిశావిహారౌ। తృణాయమత్వా రఘునందనోథ బాణేన రక్షః పృతనాం నిరాస ॥ ......* }

౩౬॥ ఇత్థమితి॥ ఇత్థమనేన ప్రకారేణ-యుధియుద్ధరంగే-రామశ్చ నిశాయాం విహారోయస్యేతి నిశావిహారో నిశాచరశ్చతౌ-పరివాదం ప్రకృష్టవాదం అన్యోన్యాపవాదరూపం సంప్రహారం కలహం వాక్కలహమిత్యర్థః - ప్రచక్రతుః - అథ రఘునందనో రామః-పృతనాం సేనాం తృణాయమత్వా తృణం మత్వా అనాదృత్యేత్యర్థః॥ సూ॥ మన్యకర్మణ్యనాదరేవిభాషాప్రాణిషు ఇతి చతుర్థీ - రక్షో రాక్షసం ప్రధానభూతం మారీచం - బాణేన నిరాస పాయవ్యాస్త్రేణ దూరం క్షిప్తవానిత్యర్థః॥ ... ... *

మూ, ౩౭ { జగ్ముః ప్రసాదం మునిమానసాని ద్యౌర్వవర్ష కాపుష్పచయం బభూవ। నిర్వ్యాజమిజ్యావవృతే వచశ్చ భూయో బభాషే మునినా కుమారః॥ ......* }

౩౭॥ జగ్మురితి॥ మునీనాం మానసాని ప్రసాదం ప్రసన్నతాం జగ్ముః-ద్యౌరంతరిక్షం పుష్పచయం వర్షుకాకుసుమరాశిర్వర్షిత్రీ॥ సూ॥ లషపతేత్యాదినాఉకఞ్ - సలోకేత్యాదినాషష్ఠీప్రతిషేధాత్కర్మణి ద్వితీయా - బభూవ-ఇజ్యాయాగః॥ వా॥ వ్రజయజోర్భావేక్యప్ - నిర్వ్యాజం నిరుపద్రవం యథాతథావవృతే ప్రవృత్తా- మునినావిశ్వామిత్రేణ కుమారో రామో భూయః పునర్వచశ్చ వక్ష్యమాణం బభాషే భాషితః-దుహాదిత్వాదప్రధానేకర్మణి క్తః॥ ... ... *

మూ, 3౮ { మహీయమానాభవతాతిమాత్రంసురాధ్వరేషు స్మరజిత్వరేణ। దివోపివజ్రాయుధభూషణాయా యాఘృణీయతేవీరవతీనభూమిః॥.........※ }

3౮॥మహీయమానేతి॥సురాణామధ్వరేయజ్ఞైః-తదర్థఇత్యర్థః-ఘస్మరాస్సర్వభక్షకాః॥ని॥భక్షకోఘస్మరోఽద్మరః త్యమరః॥సూ॥సృఘస్యదఃక్మరచ్-తేషాంజిత్వరేణజైత్రేణ॥సూ॥ ఇణ్నశజిసర్తిభ్యః క్వరప్-భవతా అతిమాత్రంమహీయమానాపూజ్యమానా- కండ్వాదియగంతాత్కర్మణిలటిపునర్యకిఅతోలోపేశానచిముక్-వీరవతీవీరస్వామికాచసీత్యర్థః-ప్రశంసాయాంమతుప్-భూమిర్వజ్రాయుధభూషణాయాః వజ్రపాణేస్స్వామికాయాఅపీత్యర్థః- దివఃస్వర్గాదపిసఘృణీయతేనజిహ్రేతి -ప్రత్యుతతామేవహ్రేపయతీత్యర్థః॥ ని॥ హ్రియాంహ్రీశ్చతిజిహ్రేతిలజ్జతేచఘృణీయతఇతి భట్టమల్లః-ఘృణిజుగుప్సేతికండ్వాదిషు జిత్కరణాదవయవేకృతంలింగంసముదాయస్యభవతీతిన్యాయాత్తఙ్॥సూ॥ అకృత్సార్వధాతుకయోర్దీర్ఘః॥ ... ... ※

మూ, 3౯ { బలిర్బబంధేజలధిర్మమంథేజహ్రేమృతందైత్యబలంవిజిగ్యే। కల్పాంతదుస్థావసుధాతథోహేయేనైషభారోఽతిగురుర్నతస్య॥.........※ }

3౯॥ అ॥పునస్తౌతిబలిరితి ॥ హేరామయేనభవతా-బలిర్వైరోచనిర్బబంధేవామనేనసతాబద్ధః-సర్వత్రకర్మణిలిట్-జలధిర్మమంథేకూర్మరూపేణమథితః - బంధబంధనే - మంథవిలోడనేక్ర్యాదికౌఅసంయోగాదితిలిటఃకిత్వాన్నానునాసికలోపః-అమృతంజహ్రేహృతం-దైత్యబలంవిజిగ్యేస్త్రీమాయయాజితంవంచితమిత్యర్థః॥ సూ ॥ సంలిటోర్జేరితికుత్వం - కల్పాంతేదుఃఖేనతిష్ఠతీతిదుస్థా॥సూ॥ ఆతశ్చోపసర్గఇతికర్తరికః-తథాతేనప్రకారేణవసుధాభూమిర్వరాహాత్మనాఊహేఊఢా- సాగరాదుద్ధృతేత్యర్థః-వహేర్యజాదిత్వాత్సంప్రసారణం - తస్యతవఏషభారఃమఖత్రాణరూపఃఅతిగురుర్న- బలిబంధాద్యపేక్షయా కియానయంభారఇతిభావః॥

మూ. ౪౦ { ఇత్థం బ్రువాణో మధురం ప్రియం చ తమూంజిహ
మైథిలయజ్ఞభూమిమ్। రామం మునిః ప్రీతమతిర్మ
ఖా త్రైయశాంసిరాజ్ఞాంసినిజిఘృక్షుయిష్యత్॥ * }

౪౦॥ ఇత్థమితి॥ ఇత్థం మధురం ప్రియం హితం శ్రేయస్కరం చ బ్రువాణో మునిః - మఖాంతే ప్రీతమతిస్సంతుష్టమనాస్సన్ రాజ్ఞాం యశాంసి నిజిఘృక్షుయిష్యన్ నిగ్రహీతుమేషయిష్యన్ - రామస్య ధనుర్భంగేన రాజయశస్సంహారముత్పాదయిష్యన్నిత్యర్థః - గ్రహేస్సన్యంతాత్॥ సూ॥ లృటస్సద్వేతి శతృ ప్రత్యయః - రుదవిదేత్యాదినా సనః కిత్త్వాద్గ్రహిజ్యావయిత్యాదినా సంప్రసారణే భష్భావాది - తం రామం - మిథిలాయాః రాజా మైథిలో జనకః తస్య రాజన్యపత్యవదిత్యతిదేశాదణ్ప్రత్యయః - తస్య యజ్ఞభూమిం - ఊంజిహత్ ఆజిగమత్ - అహి గతావితి ధాతోః రిదిత్త్వాన్నుమి ణౌ చఙి॥ సూ॥ ద్వివచనేఽచీతి ణిలోపస్య స్థానివద్భావాదజాదేర్ద్వితీయస్యేతి నంద్రాః ఇతిసిషేధాన్న కారవర్జితస్య హిశబ్దస్య ద్విర్భావే అభ్యాసకార్యే - అడ్వృద్ధిః - గతిబుద్ధ్యేత్యాదినా అణికర్తుః కర్మత్వం॥ ... *

మూ. ౪౧ { ఇలఃకిమ్మిత్రావరుణౌ కిమేతౌ కిమశ్వినౌ సోమర
సం పిపాసూ। జనం సమస్తం జనకాశ్రమస్థం రూ
పేణ తావాజిహతాం నృసింహౌ॥......... * }

౪౧ ॥ ఇల ఇతి ॥ సోమరసం పాతుమిచ్ఛూ పిపాసూ పిబతేస్సనంతాదుప్రత్యయః॥ సూ॥ నలోకేత్యాదినా షష్ఠీప్రతిషేధాద్ద్వితీయా - మిత్రశ్చ వరుణశ్చ మిత్రావరుణౌ॥ సూ॥ దేవతాద్వంద్వే చేత్యానఙాదేశః - ఇతస్స్విత్ కిం ప్రాప్నుతస్స్విత్ కిం ఇలః కర్తరి॥ సూ॥ లట్స్వ ఇతి భూతే లట్ తితస్ - అశ్వినౌ వేతౌ వాగతౌ కిం - ఆఙ్పూర్వాద్దిలః కర్తరి క్తః - ఇతీతి శేషః - ఇతి తౌ నరౌ సింహావివ నృసింహౌ పురుషశ్రేష్ఠౌ ఉపమితసమాసః - రూపేణ సౌందర్యేణ॥ నిరూపం స్వభావే సౌందర్య ఇతి - విశ్వః జనకాశ్రమే తిష్ఠతీతి తత్థం॥ సూ॥ సుపిస్థ ఇతి కః - సమస్తం జనం ఆజిహతాం సమస్త జనేన ఇత్యూహామకారయతామిత్యర్థః - ఊహ వితర్కే - ణౌ చఙి తస్స్తామాదేశః - ణిలోపస్య స్థానివద్భావాద

జాదేర్ద్వితీయస్యేతిహిశబ్దస్యద్విభావః-చుత్వం - కింమితా)వరుణావ
శ్వినావితిశుద్ధసందేహాత్ సందేహాభిధో౽లంకారః॥ ... *

మూ, ౪౨ { అజిగ్రహత్తంజనకోధనుస్తత్ యేనార్దిదద్దైత్యపు
రఃపినాకీ। జిజ్ఞాసమానోబలమస్యబాహ్వోహ్వాహ
సన్నభాంక్షీ ద్రఘునందనస్తత్॥ ... ...* }

౪౨॥ అజిగ్రహదితి॥జనకోస్యరామస్యబాహ్వోర్బలంజిజ్ఞాసమానోజ్ఞా
తుమిచ్ఛన్ -జానాతేస్సనంతాత్ ॥సూ॥జ్ఞాశ్రుస్మృదృశాంసనఇత్యాత్మనేప
దేలటశ్శానజాదేశః-రామంతద్ధనురజిగ్రహత్ గ్రాహయామాస-ద్వదణ్ణ్యా
దిషుగ్రాహిమోదీత్యాదిజిప్రభృతయఇతివచనాత్ గ్రహేద్వికర్మక
త్వం॥సూ॥గ్రహేర్ణ్యాచజ్యుపధాహ్రస్వః-ఆదేస్సన్వతార్థ్యంచ- యే
సధనుషా పినాకీమహాదేవః-దైత్యానాంపురో దైత్యపురః-త్రిపురీత్యర్థః-స
మాసాంతవిధేరనిత్యత్వాత్ ॥ సూ ॥ ఋక్పూరితినాకారప్రత్యయః -
దైత్యపురమితిపాఠేసమాసాంతః -ఏకవచనమతంత్రం-దైత్యపురాణీత్య
ర్థః-స్వార్థికాఃప్రకృతితోలింగవచనాన్యతివర్తంతఇతినపుంసకనిర్దేశః - అ
ర్దిదత్ అర్దయామాస సంజహారేత్యర్థః- అర్దేర్గింసార్థాత్ చౌరాదికాణ్ణౌ
చఙిరేఫవర్జితద్విర్భావాది-రఘు నందనోరామఃహాసంస్తద్ధనురభాంక్షీత్ బ
భంజ-భంజేర్లుఙిసిచిహలంతలక్షణావృద్ధిః॥సూ॥ అస్తిసిచో౽పృక్తఇతిఈ
టికుత్వషత్వే॥ ... ...*

మూ, ౪౩ { తతోనదీష్ణాన్ పథికాన్ గిరిజ్ఞానాహ్వయకాన్
భూమిపతేరయోధ్యామ్। దిత్సుస్సుతాంయోధ
హారైస్తురంగైర్వ్యసర్జయన్మైథిలమర్త్యముఖ్యః॥ }

౪౩॥ తతఇతి॥తతోధనుర్భంగానంతరంసుతాంసీతాందిత్సుఃదాతు
యదాతుమిచ్ఛుః-దదాతేస్సన్నంతాదుప్రత్యయః- మైథిలోజనకః సఏవమ
ర్త్యముఖ్యోనరేంద్రః-నద్యాంస్నాంతీతి నదీష్ణాన్ నదీతరణేకుశలానిత్య
ర్థః ॥ సూ ॥సుపిస్థఇత్యత్రసుపీతియోగవిభాగాత్కః- నినదీభ్యాంస్నాతేః
కౌశలఇతిషత్వం-పథిషునానామార్గేషుకుశలాన్ పథికాన్ ॥సూ॥తత్రకు

శలఃపథఇతిఠక్ - గిరిషుజ్ఞాణ్ గిరిజ్ఞాణ్ గిరిసంచారకుశలానిత్యర్థః॥సూ॥ఇగు పధజ్ఞేతికప్రత్యయః-గిరివాచిజ్ఞాణ్ వచసకుశలానితిచగవ్యతే-ఏతావతాప ద్దర్శి...అపిలంబగామిత్వముక్తం- భూమిపతెదణ శరథస్య-కృద్యోగాత్కర్మణిషష్ఠీ-ఆహ్వాయకానాహ్వాత్ణ్ - హ్వాయతెణ్వు ణ్ లియుగామగః-యోధాస్స్మర...లతియోధహార్తైః యోధవద్యోగ్యవయస్సై-రిత్యర్థః॥ సూ॥వయసిచేత్యాచ్ప్రత్యయః-తురంగైస్సాధనైః అయోధ్యాం అయోధ్యాం ప్రతి తామద్ధిత్యేత్యర్థః-అతఏవగమ్యమానోద్దేశక్రియాంప్రతికర్మత్వం-యథాహః - నకేవలం శ్రూయమాణైవక్రియానిమిత్తం కారకభావస్యకింతుగమ్యమానాపీతి-స్యసృజయత్ ప్రేషితవాన్-స్పృజెశ్చాురాదికాల్లజ్॥ ...

మూ, ౪౪ { క్షిప్రంతతోధ్వస్యతురంగయాయాయినిష్ఠవద్వృ ద్ధతమోపిరాజా । ఆఖ్యాయకేభ్యశ్శ్రుతసూను వృత్తిః స్లానయానోమిథిలామగచ్ఛత్॥......* }

౪౪॥ క్షిప్రమితి ।తతోవార్తాహారప్రాప్త్యనంతరం - ఆఖ్యాయకేభ్యః ఆఖ్యాతృభ్యోవార్తాహారిభ్యఇత్యర్థః॥ సూ ॥ ఖ్యాతేణ్వుణ్ లియుక్ - శ్రుతాసూనోః రామస్యవృత్తిర్ధనుర్భంగాదివ్యాపారో యేనసః అధ్వానమలంగామీ ఆధ్వన్యాధ్వనీశ్రుగా ఇత్యర్థః॥సూ॥అధ్వనోయత్ఖావితియత్ప్రత్యయః-యేచాభావకర్మణోరితి ప్రకృతిభావాన్నటిలోపః తైస్తురంగైయాయీ...తురంగయాయీ॥సూ । సుప్యజాతావితిణినిః- రాజాదంతరస్య-వృద్ధోపిమాసివృద్ధస్యస్యాపి-యవిష్ఠవత్ యువతమవత్ ॥ సూ॥తేనతుల్యమితివతిప్రత్యయః-యువశబ్దాదిష్ఠని॥ సూ ॥స్థూలదూరయువేత్యాదినాయణాదిపరలోపఃపూర్వస్యగుణశ్చ-మ్లానసమ్లానిః- భావేనిష్ఠా-అమ్లానంశ్రీమరహితంయానంవాహనంఅశ్వాదికంయస్యసః - మిథిలాంజనకపురీంక్షిప్రంఅగచ్ఛత్-గమేర్లఙ్ । సూ॥ఇషుగమియమాంఛః॥ ... ...

మూ, ౪౫ { బృందిష్ఠమూర్జ్వద్వసుధాధిపానాం తంప్రేష్ఠమెతంగురువర్గరిష్ఠమ్ సద్వృక్షహాంతంసుకృతాధివాసంబంహిష్ఠకీర్త్యశసావరిష్ఠమ్॥.................. }

౪౫॥ బృందిష్ఠమితి॥సదృక్సమానోఽనురూపఇత్యర్థః॥వా॥ సమానాన్య
యోశ్చేత్యుపసంఖ్యానాత్సమానశబ్దోపపదాద్దృశేఃక్విప్రత్యయః ॥ సూ॥
దృగ్దృశవతుష్వితిసమానశబ్దస్య సభావః - ఇహకర్తృదర్శనక్రియానన్వ
యాద్యథాకథంచిత్తైలపాయికాదివద్యౌగికశబ్దఇత్యాహుః-అథవాసమా
నఇవదృశ్యతేస్వయమేవేతికర్మకర్తరివ్యుత్పత్త్యానిర్వాహః- తథాభాష్యం-
కర్మదర్శనకర్త్రాయాంతమివపశ్యంతిజనాస్స్వయం సఇవదృశ్యమాన స్తమి
వాత్మానంపశ్యంతీతి బంహిష్ఠక్ [illegible] సజనసఃవసుధాధిపా
నాంరాజ్ఞాంమధ్యేబృందిష్ఠంబ్రృందారకషంశ్రేష్ఠమిత్యర్థః॥ ని ॥ బృం
దారకస్సురశ్రేష్ఠేషునో [illegible] -ప్రేష్ఠంప్రియతమం-గురువ
ద్గరిష్ఠంగురుతమం పూజ్యతమమిత్యర్థః ॥ మహాంతంప్రభుం - సుకృతాధి
వాసంధర్మనిలయం-వ [illegible] యశసావరిష్ఠమురుతమం
అధికమిత్యర్థః-ఏతంఆగతం- [illegible] - రండశరథమాగ్చ
త్ అర్చితవాన్ - అ [illegible] ఇటఈటఇతిసలోపః - బృం
దిష్ఠావా బృందారకాదిష్విష్ఠని ॥ సూ ॥ ప్రియస్థిరేత్యాదినా బృందా
ద్యాదేశః॥ ... ... ❁

మూ, ౪౬ { త్రివర్గపారంగమసాధవంతమధ్యాసయన్నాసన
మేకమింద్ర । [illegible] గాత్సరాణాం
తంమైథిలోవాక్యమిదంబభాషే॥ ....❁ }

౪౬॥ త్రివర్గేతి॥ మైథిలోజనకఃతందశరథమిదంవాక్యంబభాషే-బ్రు
వత్యర్థగ్రహణాద్ద్వికర్మకత్వం- కింతద్వాక్యంతదాహ- హేరాజన్-
అసావింద్రఃత్రయాణాంగమాదీనాంవర్గస్త్రివర్గః॥ సు॥ త్రివర్గో
ధర్మకామార్థాఇత్యమరః - తస్యపారింపారగామినం పరిపూర్ణ
మిత్యర్థః॥సూ॥అన్తాత్యన్తాధ్వ్దూరపారసర్వానంతేషుడః - ఖప్రత్యయః - భవంతమేకమాసన
మధ్యాసయన్ అధిష్ఠాపయన్ అధ్యాసనమధిగమ్యేత్యర్థః॥ సూ॥అధి
శీఙ్స్థాసాంకర్మేత్యధికరణస్యకర్మత్వం - గతిబుద్ధీత్యాదినాఅణికర్తుః
కర్మత్వం-సురాణాంమధ్యేవి [illegible] కర్దృశ్యత్వం-దృశేక్వనిప్, -అ

గాత్ప్రిపత్॥ సూ॥ ఇణోగాలుఙి-గాతిస్థేత్యాదినాసిచోలుక్ - మాన్య మానసాద్వివేకితాభవేదస్యధామూఢతాస్యాదితిభావః॥ ... *

మూ, ౪౭ { హిరణ్మయీసాలలతేవజంగమాచ్యుతాదివఃస్థా
స్నురివాచిరప్రభా।శశాంకకాంతేరధిదేవతా
కృతిస్సుతాదదేతస్యసుతాయమైథిలీ॥ ......* }

౪౭॥ హిరణ్మయీతి॥ హిరణ్యస్యవికారోహిరణ్మయీ॥ సూ॥ దాండినాయనేత్యాదినానిపాతనాత్సాధుః-జగమ్యతఇతిజంగమాచరిష్ణుః - గమే ర్యఙ్జినుగాగమేపచాద్యచి॥ సూ॥ యఙోఽచిచేతియఙోలుక్-సాలలతావృక్ష శాఖేవేత్యుత్ప్రేక్షా-దివశ్చ్యుతాస్థాస్నుఃస్థిరా॥ సూ॥ గ్లాజిస్థశ్చగ్స్నుః-అచి రప్రభావిద్యుల్లతేవేత్యుత్ప్రేక్షా - శశాంకకాంతేశ్చంద్రికాయాఅధిదేవ తాతస్యాఃఆకృతిరివాకృతిస్స్వరూపంయస్యాస్సేత్యుపమా - సుతాదుహి తామైథిలీతస్యదశరథస్యసుతాయరామాయదదేదత్తా-కర్మణిలిట్- ఉప లక్షణమేతత్-లక్ష్మణాదిభ్యోప్యూర్మిళాదయోదత్తా ఇత్యనుసంధేయం॥

మూ, ౪౮ { లబ్ధ్వాంతతోవిశ్వజనీనవృత్తి స్తామాత్మనీనాముద
వోఢరామఃసద్రత్నముక్తాఫలభర్మభూషాంసం
బంహయంతీంరఘువర్గ్యలక్ష్మీం॥........* }

౪౮॥ లబ్ధేతి॥ తతోదానానంతరంవిశ్వస్మైజనాయహితావిశ్వజనీ నావృత్తిర్యస్యసరామః-ఆత్మనేహితామాత్మనీనాం॥ సూ॥ ఆత్మన్విశ్వజన భోగోత్తరపదాత్ఖః - శోభనానాం రత్నానాంపద్మరాగాదీనాంముక్తాఫ లానాంభర్మణస్సువర్ణస్యభూషాఃభూషణానియస్యాస్తాం॥ని॥ గాంగే యంభర్మకర్బురమితిసువర్ణపర్యాయేష్వమరః-రఘువర్గేభవాంరఘువర్గ్యాం సూ॥ వర్గాంతాచ్చాశబ్దేయత్ఖావన్యతరస్యామితియత్ప్రత్యయః- లక్ష్మీంశో భాం-సంబంహయంతీంసమ్యగ్బహుళీకుర్వంతీం- సంపూర్వాద్బహులశబ్దా త్॥వా॥ తత్కరోతీతిణ్యన్తాల్లటశ్శతరిఙీప్-ణావిష్ఠవద్భావాత్॥ సూ॥ ప్రి యస్థిరేత్యాదినాబహులశబ్దస్యబంహ్యాదేశః - తాంసీతాం-ఉదవోఢఊఢ వాన్-ఉద్వాహోవివాహః-వహేలుఙ్జితఙి॥ సూ॥ సహివహోరోదవ

౪౯ స్యేత్యో త్వేథ త్వాదికార్యం॥ ... ... ※

మూ, ౪౯ { సుప్రాతమాసాదిత సంమదం ప్రాగ్స్వం చారుభి స్సం స్తుతమభ్యయోధ్యమ్। ఆశ్వీయరాజన్యకహా స్తికాఢ్యమగాత్స రాజంబలమధ్వనీనమ్॥...... }

౪౯॥ సుప్రాతమితి ॥ శోభనం ప్రాతరస్యసుప్రాతంసుప్రభాతం॥ సూ॥ సుప్రాతసుశ్వే త్యాదినాబహు వ్రీహౌనిపాతనాదచ్ సమాసాంత ష్టిలోపశ్చ-ఆసాదితసమ్మదం ప్రా ప్తహర్షం॥ సూ॥ ప్రమదసమ్మదౌహ ర్ష ఇతినిపాతితః-ప్రాక్పురతః-వంచారుభిర్వందిభిః-సంస్తుతం॥సూ॥శూ వందోర్యారుః - అశ్వానాంసమూహః ఆశ్వీయం॥సూ॥ కేశాశ్వాభ్యాం యఞ్ఛావన్యతరస్యామితిఛ ప్రత్యయః-రాజన్యానాం సమూహోరాజన్య కం॥సూ॥గోత్రోక్షే త్యాదినావుఞ్ప్రత్యయః-హస్తినాంసమూహోహాస్తి కం-అచిత్తహస్తిధేనోష్ఠగితిఠక్- తేషాంసేనాంగత్వా ద్వంద్వైకవద్భా వః-తేనాఢ్యంసంపన్నం-అధ్వానమలంగామ్యధ్వనీనం॥సూ॥ అధ్వనోయ ఖావితియత్ప్రత్యయః ఆత్మాధ్వానౌఖఇతి ప్రకృతిభావః-తద్బలంసైన్యంస హరాజ్ఞాసరాజం-యౌగపద్యేవ్యయీభావః॥సూ॥ అనశ్చేతిసమాసాంత ష్టచ్-సస్థితఇతిటిలోపః-అభ్యయోధ్యంఅయోధ్యామభి॥సూ॥లక్షణేనా భి ప్రతీఅభిముఖ్యఇత్యవ్యయీభావః-అగాత్ అగమత్॥ ...

మూ, ౫౦ { విశఙ్కటేవక్షసిబాణపాణి స్సంపన్నతాలద్వ యసఃపురస్తాత్। భీష్మోథనుష్మానుపజాన్వరత్ని రైతిస్మరామంపథిజామదగ్న్యః॥.........※ }

౫౦ ॥ విశంకటఇతి॥విశంకటేవిశాలే॥ సూ ॥వేశ్శాలచ్ఛంకటచావితి శఙ్కటచ్ప్రత్యయః - వక్షసి-బాణఃపాణౌయస్యవక్షసినిహితబాణయుక్త పాణేరిత్యర్థః॥ వా ॥ప్రహరణార్థేభ్యః పరేనిష్ఠాసప్తమ్యావితిపాణిశ బ్దస్య పరనిపాతః - సంపన్నోఽఖండస్తాలః తాలవృక్షఃసప్రమాణమస్య సఃసంపన్నతాలద్వయసః మహాతాలప్రాంశురిత్యర్థః ॥ సూ ॥ప్రమా ణఇతిద్వయసచ్ప్రత్యయః-బిభ్యత్యస్మాదితిభీష్మఃభయంకరః - భియష్షుగ్వా

త్వాణాదిక్రోమప్రత్యయః॥సూ॥భీమాదయోపాదానఇత్యపాదానార్థే సాధుః-ధనుష్మాన్ ధన్వీ- సంసర్గే ప్రశంసాయాంమతుప్-జానునోస్సమీపమ్ ఉపజాను-సమీపార్థేవ్యయీభావః - తత్రారత్నిలక్షణయాబాహు ర్యస్యసఃఆజానుబాహురిత్యర్థః- జమదగ్నేరపత్యంపుమాన్ జామదగ్న్యః పరశురామః-గర్గాదిపాఠాదపత్యేగోత్రత్వాదిపాత్ యఞ్-సాక్షా దక్షస్యత్సవివక్షాయాం ర్వేప్యజామదగ్న్యోభవతి - పథిమార్గే-పుర స్తాత్ప్రాగ్రే॥ సూ॥అస్తాతిసతిప్రాక్ప్రాత్సప్తమ్యర్థాదస్తాతిప్రత్య యః-పూర్వస్యపురాదేశశ్చ-ఏతస్మిన్ప్రతనాన్ పో ప్రత్యర్థ॥సూ॥లట్స్మే ఇతిభూతేలట్ ॥ ... ... *

౫౧ { ఉచ్చైర్గృణన్ సో౽నుపమహస్త్రైపం ధనుస్సబాణం
కురుపరివియోనీక పరాక్రమజ్ఞప్రియసంతతి
స్త్రాసప్రణిపత్యేంద్రాణాంవపురామే॥ ...... }

౫౧॥ ఉచ్చైరితి॥ అసౌజామదగ్న్యోరాఘవం రామం - ఏవంవక్ష్య మాణప్రకారేణఉచ్చైస్తారమహ్వానస్థూలమాహూంతవాన్ - హ్వా ఞ్ లుటి॥ సూ॥స్పర్ధాయామాఙః ఇతక్-అత్మనేపదెస్వస్యతరస్యామితి స్వైరపాదేశఃఆతోలోపఇటిచాత్యాకారలోపః-తంప్రకారమేవాహ ధను స్త్రపంసబాణంకురుమయాసహాయుధ్యస్వేత్యర్థః -మాతియానేః అతి క్రమ్యమాగానిత్యర్థః-యూతే॥ సూ॥ నాజిలుఙ్ సమాజ్యోగే-యమర ససమాతాంసస్సగిటా-ఇటఈటిలోపః-పరాక్రమం జామదగ్న్య సామర్థ్యం జానాతీతిజ్ఞః॥సూ॥ఆతోనుపసర్గేకః - ప్రియాసంతతి యస్యసో౽పత్యవత్సలః - పేటింహోపశమితంజామదగ్న్యంసమ్రః ప్రిణతః-అనునీఘఃఅనునేతుమిచ్ఛుః సయతేస్సనంతాదుప్రత్యయః-ఊచే ఉవాచ-బ్రుపంక్తిలిట్-వచిరాదేశః॥ ... ... *

౫౨ { అనేకశోనిర్జితరాజకస్త్వంపిత్యాసతాప్సీర్దర్పం
పరక్షతోనైమి సంఘటీభ్యసంరంభమసద్విపక్షం
కాకుత్స్థనేష్యంస్తవరామరామే .... * }

౫౨॥ అనేకశ ఇతి॥ హెజామదగ్న్యత్వంప నైకం వారమేకశః॥ సూ॥ సంఖ్యైకవచనాచ్చవీప్సాయామితిశస్ప్రత్యయః- తతోనఇత్సమాసే-అనేకశో బహువారమిత్యర్థః - నిజితాని రాజకాని రాజసమూహాః యేనస సః॥ సూ॥ గోత్రోక్షేత్యాదినావుఞ్-నృపరక్తైరేవతోయైః-పితృ్యాసతాప్సీః తపితవానసి-తృపప్రీణన ఇతిధాతోఃలుఙ్॥ వా ॥స్పృశమృశకృషతృపదృపాంసిజ్వావక్తవ్యఇతివికల్పాత్సిచి॥ సూ ॥అనుదాత్తస్యచదుపధస్యాన్యతరస్యామితిఅమధావపక్షేరూపమిత్యుక్తంప్రాక్ - తస్మాదసద్వపతుం అవిద్యమానపరిపక్షంనిర్విషయమితియావత్ - నంరంభంకోపం॥ని॥ సంరంభస్సంభ్రమేకోపఇతివిశ్వః-సంఘేష్యసంహార-ఘేష్వైదై నాదికాల్లోటిసిపి॥సూ॥అతోహేరితిహేలోపః-అప్భకేడింభః॥ని॥ పోతఃపాకోర్భకో డింభ ఇత్యమరః॥సూ॥అర్భకపృథుకపాకావయసీత్యోణాదికోనిపాతః అస్మినారామె మత్పుత్రేతవ కాఆస్థాకోఽభినివేశః- నాయంచ లస్తైకోఽస్య లక్ష్యమిత్యర్థః॥ ... ... ✲

మూ, ౫౩ అజీగణద్దాశరథం సవాక్యం యదాసదర్పేణ తదా కుమారః। ధనుర్వ్యకార్షీదురు దాణగర్భం లోకాన లావీద్విజితాం శ్చతస్య॥..............✲

౫౩ ॥ అజీగణదితి ॥ యదాసజామదగ్న్యదర్పేణ దశరథస్యేదం దాశరథం వాక్యం నాజీగణత్ సగణితవాన్ - గణసంఖ్యానఇతిధాతోస్సావర్థణ్యంతాల్లుఙ ॥ సూ ॥ ఈచగణఇత్యభ్యాసస్యవైభాషికఈకారః - తదాతస్మిన్ కాలే కుమారో రామః - ఉరుర్బాణోగర్భోయస్య తత్-ధనుర్జామదగ్న్యచాపం - వ్యకార్షీత్ వికృష్టవాన్ చకర్షేత్యర్థః-పూర్వవత్ ॥ వా ॥ స్పృశమృశకృషతృపెత్యాదినా పక్షేసిచ్యమభావేరూపం హలంతలక్షణావృద్ధిః॥సూ ॥ షఢోఃకస్సీతికత్వం - శేషంపూర్వవత్-విజితాన్ తపోజితాన్ తస్యజామదగ్న్యస్యలోకాన్పుణ్యలోకానలావీత్ నిస్పృహస్యతస్యఅనుజ్ఞయైవచిచ్ఛేదచేత్యర్థః - రామబాణస్యామోఘవత్వాదితిభావః ॥ ... .✲

మూ, ౫౪ { జితేస్వపౌరైస్సుమనీభవంతిశబ్దాయమానాన్యశనైరశంకమ్। పృథుస్వరాజ్ఞోఽనుమతేర్బలానిజగాహిరేఽనేకముఖానిమార్గాన్॥............ }

౫౪॥ జితఇతి॥ స్వపౌరైశ్చ్రియాంతకేజామదగ్న్యేజితేసతి - అసుమనాంసిసుమనాంసిసంపద్యమానానిభవంతి సుమనీభవంతి॥సూ॥ అరుమనశ్చక్షురిత్యాదినాచ్వౌఅంత్యస్యలోపె అస్యచ్వావితీకారః - తతో లటశ్శత్రాదేశేనపుంసకే - జసిసుమాగమశ్చ - అతఏవాశనైరమందంఅశం[illegible]నిశ్శంకంశబ్దాయమానానిశబ్దంకుర్వాణాని - క్ష్వేడమానానీత్యర్థః॥సూ॥శబ్దవైరేత్యాదినాక్యజంతాల్లటశ్శానజాదేశః - బలానిసైన్యానిపృథుస్యరాజ్ఞో[illegible]అనుమతేరనుజ్ఞానాత్ అనేకముఖానిబహుముఖానిసం[illegible]మార్గాన్పథోజగాహిరేప్రవివిశుః॥ ... ... *

మూ, ౫౫ { అథ పురు[illegible]గాన్నేదయద్దూరసంస్థం [illegible]విభాగమ్। [illegible]తమ [illegible] జితశ్వా [illegible] బల [illegible] [illegible] ... [illegible]॥ .... * }

ఇతిభట్టికావ్యే - ప్రకీర్ణకాండే-
[illegible]నామద్వితీయస్సర్గః.

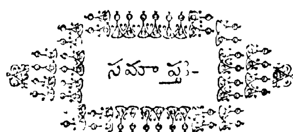

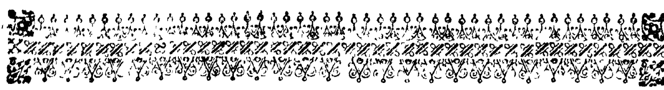
౫౫॥ అథేతి॥ అథ[illegible]సంగమనానంతరం - పురుమార్గాన్ - [illegible]ప్రత్యయః - తాదృగ్జనయోగాత్ - దూరేసంస్థాసంస్థితిర్యస్యదూరసంస్థంవస్తు॥సూ॥ ఆతశ్చోపసర్గ ఇత్యఙ్ ప్రత్యయాంతోత్తరపదబహువ్రీహిః- నేదయత్ అంతికస్థంకుర్వత్ - అంతికశబ్దాత్తత్కరోతీతిణ్యంతాల్లటశ్శత్రాదేశః - నాదిష్ఠవద్భావాత్ ॥

సూ ॥ అంతికబాఢయోర్నేద సాధావితి నేదాదేశః- తథాప్రాప్తమాస స్కందవీర్యవిభాగం అతిరయేణ - దవయత్ దూరీకుర్వత్-దూరశబ్దాత్తత్క-రోతీతిణ్యంతాల్లటశ్శత్రాదేశః- ణావిష్ఠవద్భావాత్ ॥ సూ ॥ స్థూలదూరేత్యాదినాయణాదిపరలోపః పూర్వగుణశ్చ-క్లమరహితమక్లమం అఖేదం-అచేతత్ ఇయుర్దూరంగతమిత్యజానత్ - చితీసంజ్ఞాన ఇతిధాతోర్లట శ్శత్రాదేశః - బలం సైన్యం - అనీరజా నీరజాసంపద్యమానా కారితానీరజీకారితా-సుమనీవత్ప్రక్రియా- తాదృశ్యా భూర్యస్యాస్తాం ఉపహితశోభాం ధ్వజపతాకాదిభిరాహితశ్రీకాం అయోధ్యాం తూర్ణం త్వరితం ॥ సూ॥ రుష్యమత్వరసంఘుషాస్వనామితి వికల్పాదనిట్పక్షే - జ్వరత్వరేత్యాదినావకారోపధయోరూఠ్ ॥ సూ॥ రదాభ్యామితి నిష్ఠాసత్వం ణత్వం - ఆయాతీప్రాప్తం యాతమిత్యర్థః - యాలతేర్లఙ్ ॥ ... ... ❋

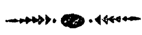
ఇతి శ్రీ పదవాక్యప్రమాణపారావారపారీణ మహోపాధ్యాయ
కోలాచలమల్లినాథసూరి విరచితే భట్టికావ్య
వ్యాఖ్యానే సర్వపథీనాఖ్యానే ద్వితీయస్సర్గః

శ్రీరస్తు.

శ్రీదక్షిణామూర్తయేనమః.

భట్టికావ్యే - సవ్యాఖ్యానే - తృతీయసర్గప్రారంభః-

మూ, ౧ { వధేనసంఖ్యేపిశితాశనానాంక్షత్రాంతకస్యా
భిభవేనచైవ। అత్యంతభక్త్యాశ్చసాకుమారః ప్రి
యంభవిష్ణుర్నజనస్యనాసీత్ ॥.............. ※ }

౧ ॥ వధేనేతి॥ సంఖ్యేయుద్ధే-పిశితాశనానాంకౌశికముఖధ్వంసినాం క్రవ్యాదానాంవధేన - చక్షత్రాంతకస్యజామదగ్న్యస్యఅభిభవేనచ-ఏవ కారఃపాదపూరణే - ఉభయత్రాప్యత్రకరణేపష్ఠీ - యశసాఅనా త్యంతభూత్యాః పతిత్వాద్యశంభవిష్ణుః - లోకేపరజామదగ్న్యవిజయసంజాతకీ ర్తి-సంపన్నస్సన్నపి- అత్యంతనగరత్యాగినామనువృత్తౌ॥సూ॥ కర్తరిభు వఃఖిష్ణుచ్ఖుకఞావిత్యాదిసూత్రేణ-ఏవంభూతఃకుమారోరామఃయస్యఅ ప్రియస్యప్రియోభవతిప్రియంభవిష్ణుః-పూర్వవత్ప్రక్రియా- సోఽప్రియ రామోజనోనాసీత్ - రామస్యసర్వప్రియంకరత్వాదితిభావః - ఏతేనా స్యయౌవరాజ్యాభిషేకహేతుగుణానురాగఉక్తః॥ ... ... ※

మూ, ౨ { తతస్సునేత్రీకృతపౌరభృత్యోరాజ్యాభిషేక్ష్యన్సుత
మిష్టవానైః। అఘోషయన్భూమిపతిస్సమస్తం
భూయోపిలోకంసుమహోత్సవాం ॥ .... ※ }

౨॥ తతఇతి॥తతోజనానురాగానంతరం-సుచేత్రీకృతాః సమ్యక్సాలసే నాసురక్తచిత్తీకృతాః పౌరాఃపౌరజనాఃభృత్యాశ్చయేనసః-భూమిపతిర్దశ రథస్సుతంరామంనాస్యాఽభిషేక్ష్యేఅభిషేక్ష్యామి-సిచఃకర్తరిల్ృట్-తజ్- అసిద్ధైరున్నేష్యత్రకాశవహాఘోషయన్ భూయోపిప్రసరపిసమస్తంలోకం

సుమనీచకారసంతుష్టచిత్తంచకార॥ సూ॥ అరుర్మనశ్చక్షురిత్యాదినాసుచేతీ
సుమనీసాధుః రామాభిషేకవార్తాసర్వలోకానందకరీజాతేత్యర్థః॥ ......

మూ, 3 { ఆదిక్షదాదీప్తకృశానుకల్పం సింహాసనంతస్యస
పాదపీఠమ్। సంతప్తచామీకరవల్గువజ్రంవిభాగ
విన్యస్తమహార్ఘరత్నమ్॥ ....* }

3 ॥ ఆదిక్షదితి ॥ తస్యరామస్య - ఆదీప్తకృశానుకల్పంసౌవర్ణత్వాత్ప్రజ్వలితాగ్నిసవర్ణం॥సూ॥ ఈషదసమాప్తౌకల్పప్-కించ - సంతప్తం యచ్చామీకరంసువర్ణంతద్వద్వల్గూనివజ్రాణియస్యతత్- విభాగేషుతత్తత్ప్రదేశేషువిన్యస్తానిమహార్ఘాణిమహాపూజ్యానిరత్నానిపద్మరాగాదీనియస్మిన్తత్ - సపాదపీఠంపాదపీఠసహితంసింహాసనమాదిక్షత్సజ్జీక్రియతామిత్యాదిష్టవాన్-దిశేర్లుఙి॥సూ॥శలఇగుపధాదనిటఃక్సః॥ ... *

మూ, ౪ { ప్రాస్థాపయత్పూగకృతాన్స్వపోషంపుష్టాన్ప్ర
యత్నాద్దృఢగాత్రబంధాన్। సహేమకుంభాన్
పురుషాన్సమన్తాత్పత్యాక్షిణస్తీర్థజలార్థమాశు॥ }

౪॥ప్రాస్థాపయదితి॥అపూగాఃపూగాః-కృతాన్సంఘీకృతాన్॥వా॥ శ్రేణ్యాదిషుచ్వ్యర్థవచనాత్॥సూ॥శ్రేణ్యాదయఃకృతాదిభిరితిచ్వ్యర్థసమాసః-స్వేనధనేనపుష్టాన్స్వపోషంపుష్టాన్॥సూ॥స్వేపుషఇతిణముల్ - అమైవావ్యయేనేతిసమాసః- కషాదిషుయథావిధ్యనుప్రయోగః-దృఢగాత్రబంధాన్దృఢగాత్రసంధీన్భారవహనేయోగ్యానిత్యర్థః-సహేమకుంభాన్సువర్ణకలశయుక్తాన్॥సూ॥తేనసహేతిబహువ్రీహిః- వోపసర్జనస్యేతిసహస్యసభావః- పాదౌకషంతీతిపత్యాక్షిణః॥ సూ ॥ సుప్యజాతావితితాచ్ఛీల్యేణినిః ॥ హిమకాషిహతిషుచేతిపాదశబ్దస్యపదాదేశః - పురుషాన్ - తీర్థజలార్థం తదానయనార్థమిత్యర్థః - సమంతాదాశు-ప్రయత్నాదుత్సాహాత్-ప్రాస్థాపయత్ప్రస్థాపితవాన్ - తిష్ఠతేర్ణ్యన్తాల్లఙ్॥ సూ ॥ అర్తిహ్రీత్యాదినాపుగాగమః॥... ... ...

మూ, ౫ { ఉష్ణం ప్రచక్రుర్నగరస్య మార్గాన్ ధ్వజాన్బ
బంధుర్ముముచుఃఖధూపాన్ । దిశశ్చపుష్పైశ్చక
రుర్విచిత్రారర్థేషు రాజ్ఞానిపుణానియుక్తాః॥ * }

౫॥ ఉష్ణమితి॥ అర్థేషుకర్తవ్యార్థేషు- నిపుణాఃదక్షాః- రాజ్ఞానియుక్తాఃఅధికృతాఃపురుషాః-నగరస్యమార్గాన్ ఉష్ణంప్రచక్రుః - ధూళిప్రశమనార్థం సిషిచుః-ఉక్షసేచనేలిట్ ॥ సూ॥ ఇజాదేశ్చ గురుమతోనృచ్ఛఇత్యాంప్రత్యయేకృఞోఽనుప్రయోగః - కృఞ్చానుప్రయుజ్యతేలిటీత్యత్రఅనుగ్రహణస్యావ్యవహితవిపర్యయనిషేధార్థత్వాత్ వ్యవహితప్రయోగస్యాసాధుత్వేఫ్యక్షాం చక్రురిత్యత్రానుప్రయోగవదుపసర్గాణామపితేప్రాగ్ధాతోరితివ్యవహితవిపర్యస్తపూర్వప్రయోగనియమాద్ధాత్వర్థాభివ్యంజకత్వాదినాధాత్వంశప్రాయత్వాచ్చపోప్రసర్గస్యవ్యవధాయకత్వమితినాసాధుత్వం - తంపాతయాంప్రథమమాస-ప్రభ్రంశయాంయోనహుషం చకారేత్యాదావుపసర్గేతరస్యవ్యవధానాదసాధుత్వమేవ- యత్తుపదమంజర్యాముభయమప్యసాధుత్వేనోదాహృతంతదనాస్థయేత్యవగంతవ్యం-యత్తుజయమఙ్గళాకారేణవ్యవధానభయాత్ - గురోశ్చహల ఇత్యకారప్రత్యయే తతోమత్వర్థీయాకారేచఉక్షానుక్షావతఃసేకవతఇతి శసంతం పాఠంపరికల్ప్యవ్యాఖ్యాతంతదతిప్రసిద్ధపాఠత్యాగాదత్యంతా ప్రసిద్ధపాఠకల్పనాచ్చసాహసమేవేత్యాపేత్యమేవేత్యలంప్రసక్తానుప్రసక్త్యా- ధ్వజాన్ - బబంధుఃఉదసీనమన్నిత్యర్థః- ఖంవ్యాపినోధూపాస్థధూపాన్ముముచుఃప్రసారయామాసురిత్యర్థః - దిశశ్చవిచిత్రైర్నానావిధైఃపుష్పైశ్చకరుః దిక్షు పుష్పాణి విచిక్షిపురిత్యర్థః-సర్వశక్తియోగిత్వాత్ వైవక్షికీకారకోత్పత్తిః-తదుక్తం॥॥ అనేకశక్తియుక్తస్యవిశ్వస్యానేకకర్మణః। సర్వదాసర్వథాభావాత్కచిత్కించిద్వివక్ష్యతఇతి॥ ... ...

మూ, ౬ {
మాతామహావాసముపేయివాంసం మోహాద
పృష్ట్వాభరతంత దానీమ్। తత్కేకయీసోఢుమశ
క్నువానావవార రామస్యవనప్రయాణమ్॥...
}

౬॥ మాతామహేతి ॥ తదారామాభిషేచనంసోఢుమశక్నువానాఅ శకనశీలా॥ సూ ॥శకిధృషీత్యాదినాసహేస్తుమున్ప్రత్యయఃశక్నోతేరాత్మ నేపదత్వాత్తాచ్ఛీల్యేచానశ్ప్రత్యయః క్నోరువఙాదేశః - ప్రథమసర్గే కేకయీవ్యాఖ్యాతా- తదానీంవరప్రార్థనాకాలే-మాతుఃపితామాతా మహః॥సూ॥ పితృవ్యమాతులమాతామహపితామహాఇతిడామహచ్ప్రత్య యాంతోనిపాతః-తస్యావసత్యస్మిన్నిత్యావాసంఆవసథం- అధికరణేఽర్థే ఘఞ్-ఉపేయివాంసండపగతం॥సూ ॥ ఉపేయివాననాశ్వాననూచాన శ్చేతిక్వసంతోనిపాతః-భరతంమోహాన్మౌఢ్యాత్ - అపృష్ట్వాఏవంకరిష్యా మీత్యననుయుజ్య- రామస్యకర్తుఃవనాయ ప్రయాణంగమనంవనప్రయా ణం॥ సూ ॥ గత్యర్థకర్మణిద్వితీయాచతుర్థ్యావిత్యాదినాకృద్యోగషష్ఠ్య పవాదేనచతుర్థీ-చతుర్థీతియోగవిభాగాత్సమాసః - వవారవరమయా చతేత్యర్థః-వృణోతేర్లిట్॥ ... ...

మూ, ౭ {
కర్ణేజపైరాహితరాజ్యలోభాస్త్రైణేననీతావికృ
తింలఘిమ్నా । రామప్రవాసేవ్యమృశన్నదో
షంజనాపవాదంసనరేంద్రమృత్యుమ్॥......✻
}

౭ ॥ కర్ణేజపైరితి ॥ కర్ణేజపంతిఉపాంశుసూచయంతీతికర్ణేజ పాఃపిశునాః॥ని॥కర్ణేజపస్సూచకస్స్యాత్పిశునఇత్యమరః-త్తైరాహితరాజ్య లోభాజనిత రాజ్యతృష్ణా - స్త్రైణేనస్త్రీసంబంధినా॥ ని॥ స్త్రీణాంపుం సాంచయత్కించిత్స్త్రైణంపౌంస్నమితి క్రమాదిత్యమరః॥ సూ॥ స్త్రీపుం సాభ్యాంనఞ్స్నఞౌభవనాదితినఞ్ ప్రత్యయః - లఘిమ్నాతుచ్ఛత్వేన - పృథ్వాదిమనిచిటిలోపః - వికృతిం ప్రకృతివైపరీత్యం-నీతాకైకయీ-రామ ప్రవాసేసతిసనరేంద్రమృత్యుంగళరథ షణసహితం జనాపవాదంలో

కనిందాపవాదంలోకనిందారూపందోషం- నప్యమృశత్ నవ్యచారయత్-మృశేర్లఙ్॥ ... ... *

మూ, ౮ { వసూని దేశాంశ్చ నివర్తయిష్యన్రామం నృపః
సంగిరమాణ ఏవ। తయావజజ్ఞే భరతాభిషేకో వి
షాదశంకుశ్చ మతౌ నిచఖ్నే॥ .... * }

౮॥ వసూనీతి॥ నృపో రాజా రామం నివర్తయిష్యన్ వనగమనాన్ని వర్తయితుకామ ఇత్యర్థః॥సూ॥ లృట్ శేషేచేతి చ కారాత్క్రియోపపదే లృట్- వసూని ధనాని దేశాన్ జనపదాంశ్చ సంగిరమాణ ఏవ దేవ్యై తాని తే దాస్యామీతి ప్రతిజానాన ఏవ- గిరతే స్తౌదాదికాత్॥సూ॥సమః ప్రతిజ్ఞాన ఇత్యాత్మనేపదే లటశ్శానజాదేశః॥ సూ॥ ఋూత ఇద్ధాతోరితి రేఫపర ఇకారః- తయా దేవ్యా అవజజ్ఞే రామవివాసనేన అవజ్ఞాత ఇత్యర్థః - జానాతేః కర్మణి లిట్- కించ భరతాభిషేక ఏవ విషాదశంకుశ్శోకశల్యం చ- మతౌ మనసి- నిచఖ్నే నిఖాతః- ఖనతేః కర్మణి లిట్।సూ॥ గమహనేత్యాదినా ఉపధాలోపః - రామవివాసనం భరతాభిషేచనం చేతి వరద్వయమయాచతేత్యర్థః॥

మూ, ౯ { తతః ప్రవివ్రాజయిషుః కుమారమాదిక్షదభ్యాభి
గమం వనాయ। సౌమిత్రిసీతానుచరస్య రాజా సు
మంత్రనేత్రేణ రథేన శోచన్॥ ... ... * }

౯॥ తత ఇతి॥ తతో వరప్రార్థనానంతరం- రాజా దశరథః- కుమారం రామం - ప్రవ్రాజయితుం ప్రవాసయితుమిచ్ఛుః ప్రవివ్రాజయిషుస్సన్ -వ్రజతేర్ణ్యంతాత్సనిఉప్రత్యయః సమిత్రాయాః అపత్యం పుమాం స్సౌమిత్రిః లక్ష్మణః॥సూ॥ బాహ్వాదిభ్యశ్చేతి ఇఞ్ ప్రత్యయః- స చ సీతా చ సౌమిత్రిసీతం- సర్వో ద్వంద్వో విభాషైకవద్భవతీతి వచనాదేకవద్భావః- అస్య రామస్యాను చరశబ్దః పచాదిషు చరడితి టిత్కరణాత్ స్త్రియాం ఙీపి॥సూ॥ నద్యృతశ్చేతి కప్ప్రసంగాత్ -సమాసాంతానిత్యత్వేపి పుంవద్భావానుపపత్తేరితి- తదనుచరం యస్య తస్య తథోక్తస్య రామస్య- కర్తరి షష్ఠీ- సుమంత్రో నేతా ప్రణేతా సారథిర్యస్య- నయతేరౌణాదికష్ట్రన్ - బాహుళకాత్ కర్త్రర్థే॥

ని॥ నేత్రం మథిగుణే వస్త్రే తరుమూలే విలోచనే। నేత్రం రవేచ నాడ్యాంచ నేత్రో నేతరి భేద్యవదితి విశ్వః-రథేన-వనాయ॥ సూ॥ గత్యర్థకర్మణీత్యాదినా చతుర్థీ- అభిగమో౽భిగమనం ప్రయాణం॥ సూ॥ గ్రహవృదృనిశ్చిగమశ్చేత్యప్ప్రత్యయః- శోచనుర్దిక్ - ఆదిష్టత్ ఆదిష్టవాక్ ఆజ్ఞాపితవాక్- దిశేర్లుఙి॥ సూ॥ శలఇగుపధాదనిటః క్సః॥ ... ... ❋

శ్లో, ౧౦ { కేచిన్నినిన్దుర్నృపమప్రశాన్తం విచుక్రుశుః కేచన సాస్రముచ్చైః। ఊచుస్తదాస్య భరతస్య మాయాం ధిక్కైకయీమిత్యపరే జజల్పుః॥ .....❋ }

౧౦॥ కేచిదితి॥ ఏవం రామప్రవ్రాజనాదేశే- కేచిజ్జనాః అప్రశాంతం నైర్ఘృణ్యాత్ అక్రూరం నృపం-నినిందుః నిందితవంతః - ణిదిత్వాత్ నుమ్ లిట్-ఇదిత్వాన్నుమాగమః- కేచన సాస్రం సబాష్పముచ్చైస్తారం-విచుక్రుశుః హా రామ రామేతి చక్రందుః-క్రుశతేర్లిట్-తదా అస్య భరతస్య మాయామూచుః స్వయమపసృత్య మాతృముఖేనేదం కపటనాటకమాచరతీత్యూచురిత్యర్థః- అపరే కైకయీం ధిగితి జజల్పుః వ్యక్తమూచుః అతిపాపిష్ఠేయమితి నినిందురిత్యర్థః॥ ని॥ ధిఙ్నిర్భర్త్సననిందయోరితి విశ్వః-ధిగ్యోగద్వితీయా జల్పవ్యక్తాయాం వాచి-లిట్॥ ... ... ❋

శ్లో, ౧౧ { గతో వనం శ్వో భవితేతి రామశ్శోకేన దేహే జనతా తిమాత్రమ్। ధీరాస్తు తత్ర చ్యుతమన్యవో న్యే దధుః కుమారానుగమే మనాంసి॥ .. ... ❋ }

౧౧॥ గత ఇతి॥ జనానాం సమూహో జనతా ॥ సూ॥ గ్రామజనేత్యాదినా సమూహార్థే తల్ప్రత్యయః-రామః-శ్వః పరేహ్ని వనం గతో భవితా భవిష్యతి॥ సూ॥ అనద్యతనే లుట్ - అత్ర ధాతుసంబంధే ప్రత్యయా ఇతి వచనాత్కృతః గతశ్శ్వో భవితేతి భూతభవిష్యతోర్విశేషణవిశేష్యభావేన సంబంధస్సాధుః-విశేషణస్య విశేష్యకాలానురోధిత్వాదితి- శోకేనాతిమాత్రం దేహే దదాహ-దహ తేః కర్మణి లిట్॥ సూ॥ అత ఏకహల్మధ్యేత్యాదినా ఏత్వాభ్యాసలోపౌ-తత్ర జనతాయామన్యే కతిచిద్ధీరాః ధైర్యవన్తస్తు-చ్యుతమన్యవః వీత...

కాస్సంతః॥ని॥మన్యుశ్శోకౌతుశుక్స్త్రియామిత్యమరః - తుమూర్ధానుగమేరా మానువ్రజనే-మనాంసి-దధుః నిదధుః రామమనుగంతుమీషురిత్యర్థః-అతస్తే షాం రామవియోగాభావాద్వ్యర్థమన్యవ ఇత్యుక్తం॥ ... ...*

మూ, ౧౨
ప్రస్థాస్యమానావుపసేదుషస్తాన్ శోశుచ్యమా
నానిదమూచతుస్తౌ కింశోచతేహాభ్యుదయే బతా
స్మాన్నియోగలాభేనపితుఃకృతార్థాన్ ॥ ...*

౧౨॥ ప్రస్థాస్యమానావితి॥ ప్రస్థాస్యమానౌ ప్రయాస్యన్తౌ॥సూ॥ సమవప్రవిభ్యస్థ ఇత్యాత్మనేపదం- లృటస్సద్వాతిశానజాదేశః - తౌ రామలక్ష్మణౌ ఉపసేదుషః ఉపసన్నాన్॥సూ॥భాషాయాం సదవసశ్రువ ఇతిస ద్వెలిటః క్వసురాదేశః-శోశుచ్యమానాన్ భృశంశోచతః- శోచతేర్యఙన్తాల్లటశ్శానజాదేశః-తాన్ జనానిదం వక్ష్యమాణం-ఊచతుః-బ్రువిశాసీతి ద్వికర్మతా - తదేవాహ-హేజనాః పితుర్నియోగలాభేన ఆజ్ఞాకరణలాభేన- కృతార్థాన్ కృతకృత్యానస్మాన్ అశోచ్యానిత్యర్థః - ఇహాస్మిన్నభ్యుదయే గుర్వాజ్ఞాకరణమహోత్సవే కింకిమర్థం శోచత నశోచితవ్యమిత్యర్థః- అధీష్టేలోట్-బతేత్యాశ్చర్యే-సంతోష్టవ్యే శోచనాదాశ్చర్యం॥ ... *

మూ, ౧౩
అస్పృష్టయోయశ్శుభయేష్వఽపీద్యస్సర్వదాస్మా
నపుషత్స్వపోషమ్ మహోపకారస్యకిమస్తితస్య
తుచ్ఛేనయానేనవనస్యమోక్షః॥ ....*

౧౩॥అస్పృష్టేతి॥కించయః పితా అస్మానసృష్టసృష్టవాన్ ప్రథమం తావదిదంశరీరం తద్దత్తమిత్యర్థః - సృజెస్తాదాదికస్య పరస్మైపదిత్వాద్దైవాదికాత్కర్తరి లుఙితఙ్॥సూ॥ ఝలోఝలీతిసలోపః - వ్రశ్చాదినాషత్వం-ష్టుత్వం-యోభయమెష్వాపత్సు-అరక్షీత్ రక్షితవాన్ - రక్షేర్లుఙిఇట ఈటీతిసలోపః-యస్సర్వదా-స్వేనపుష్ట్యా స్వపోషంగతమేతత్-అపుషత్ పుష్టవాన్ పుష్యతేర్లుఙి పుషాదిత్వాచ్చ్లేరఙాదేశః- తస్యపితుస్సంబంధినో మహోపకారస్యానృణభావస్యేతి భావః - తుచ్ఛేనాత్యల్పేన వనస్యయానేన తదాజ్ఞయావనగమనేన మోక్షోనివృత్తిరానృణ్యమస్తికిం నాస్త్యేవేత్యర్థః॥ *

మూ, ౧౪ { విద్యుత్ప్రణాశం స వరం ప్రణష్టో యదూర్ధ్వశో
షం తృణవద్విశుష్కః । అథైరా దురాపేకిముత
ప్రవాసే న శాసనే వాస్థిత యోగరూఢామ్॥... }

౧౪ ॥ విద్యుదితి॥ ఉత కించ ప్రవాసే అత్యల్పే వన ప్రవాసే కిం - కి
న్తు - దురాపే దుశ్శంకేపి - కృచ్ఛ్రార్థే ఖల్ప్రత్యయః- అర్థే కర్తవ్యార్థవ
విషయే-యోగరూఢానాం శాసనే వా-నావాస్థిత నావస్థితః-అవపూర్వా
త్తిష్ఠతేర్లుఙ్॥ సూ॥ సమవప్రవిభ్యస్థ ఇత్యాత్మనేపదే స్థాఘ్వోరిచ్చేతికిత్త్వమి
త్త్వంచ-హ్రస్వాదంగాదితిసిచోలోపః-సః విద్యుదివ ప్రణాశం విద్యుత్ప్ర
ణాశం వరం ప్రణష్టః-సద్య ఏవ మృతప్రాయ ఇత్యర్థః॥ సూ॥ ఉపమానే కర్మ
ణిచేతి చకారాత్కర్తర్యుపమానోపపదే ణముల్ ప్రత్యయః- కషాదిత్వాద
నుప్రయోగః॥ సూ॥ ఉపసర్గాదసమాసేపి ణోపదేశస్యేత్యుభయత్రాపి ణ
త్వం-యద్వా తృణవదూర్ధ్వం శుషిత్వా ఊర్ధ్వశోషం॥ సూ॥ ఊర్ధ్వే శుషిపురో
రితి కర్తర్యూర్ధ్వ ఉపపదే ణముల్ ప్రత్యయః-పూర్వవదనుప్రయోగః - విశు
ష్కః॥ సూ॥ శుషః క ఇతి నిష్ఠాతకారస్య కః-శుష్కతృణవన్నిస్సార ఇత్యర్థః॥

మూ, ౧౫ { పౌరా నివర్తధ్వమితి న్యగాదీత్తాతస్య శోకాపను
దాభవేత । మా దర్శతాన్యం భరతంచ మత్తో నివ
ర్తయేత్యాహ రథం స్మ సూతమ్॥ .... * }

౧౫॥ పౌరా ఇతి॥ హే పౌరాః-నివర్తధ్వం ప్రతియాత-విధౌ లోట్-తా
తస్య పితుః-శోకమపనుదంతీతి శోకాపనుదాః దుఃఖాపహర్తారః॥ సూ॥ తుంద
శోకయోః పరిమృజాపనుదోరితి క ప్రత్యయః॥ వా ॥ ఆలస్యసుఖాహరణ
యోరితి వక్తవ్యం-భవేత-విధౌ ప్రార్థనాయాం వా లిఙ్-భరతం మత్తోన్యం
మా దర్శత న పశ్యత-దృశేర్మాఙి లుఙ్ ॥ సూ ॥ ఇరితో వేతి వికల్పాత్ చ్లేర
ఙాదేశః-ఋదృశోఙి గుణ ఇతి గుణః - ఇతి న్యగాదీత్ నిగదితవాన్-గదేర్లుఙ్
॥ సూ॥ అతో హలాదేర్లఘోరితి వృద్ధిః - ఇట ఈటీతి సలోపః-సూతం చ ర
థం నివర్తయేత్యాహ స్మ ఉక్తవాన్॥ సూ ॥ లట్ స్మే-బ్రువః పంచానా
మాదిత ఆహో బ్రువః॥ ... ...

మూ, ౧౬ { జ్ఞాత్వేంగితైర్గత్వరతాంజనానామేకాంశయిత్వా రజనీంసపౌరః । రథస్య నేవాసకృతాద్భయా త్రాక్ ప్రాతిశ్ఛలేనాపజగామరామః॥ * }

౧౬॥ జ్ఞాత్వేతి॥ రామఃఇంగితైశ్చేష్టితైః-జనానాంపౌరజనానాం గత్వరతాంసహగంతృత్వం॥ సూ ॥గత్వరశ్చేతిక్వరబంతోనిపాతః - జ్ఞాత్వాసపౌరఃపౌరజనసహితఃఏకాంరజనీం॥ సూ ॥అత్యంతసంయోగేద్వితీయా - తాక్ పౌరజనాక్-వనేనాసోవనవాసః॥సూ॥ శయవాసవాసిష్వకాలాదిత్యలుక్ - తేసకృతాత్సంభావితాత్ - భయాత్ సింహవ్యాఘ్రాదిభయాదత్రిక్ ॥సూ॥ భీత్రార్థానామిత్యపాదానత్వం-శయిత్వాసుప్త్వా॥సూ॥నక్త్వాసేడితికిత్వప్రతిషేధాత్ గుణాయాదేశౌ - ప్రాతఃప్రభాతే-ఛలేనసమ్మానాదివ్యాజేనఅపజగామఅపగతః॥ ... *

మూ, ౧౭ { అస్రాక్షుస్రంకరుణం రుదంతోముహుర్ముహుర్న్యశ్వసిషుఃకవోష్ణమ్।హారామహాకష్టమితి బ్రువంతఃపరాఙ్ముఖైస్తైస్వ్యవృతన్మనోభిః॥...* }

౧౭॥ అస్రాక్షురితి॥ తేపౌరాఃకరుణందీనంరుదంతోవిలపంతః-రౌతేర్లటశ్శత్రాదేశః-అస్రంబాష్పమస్రాక్షురముంచక్-సృజేస్సాదాదికాల్లుజి॥సూ॥ సృజిదృశోరిత్యమాగమః - హలంతలక్షణావృద్ధిః- కుత్వాదికార్యం-ముహుర్ముహుఃపునఃపునః- కవోష్ణమీషదుష్ణంయథాతథా॥సూ॥ కవంచోష్ణఇతికోఃకవాదేశః-న్యశ్వసిషుఃనిశ్వసితవంతః-శ్వసేర్లుజి॥ సూ ॥ హ్మ్యంతక్షణశ్వసేత్యాదినావృద్ధిప్రతిషేధః - హారామహాకష్టమితిబ్రువంతఃక్రందంతః పరాఙ్ముఖైర్గృహోన్ముఖైర్వ్యనగతౌరామస్తైనగతైరిత్యర్థః- మనోభిరుపలక్షితాఃన్యవృతక్ నివృత్తాః॥సూ ॥ ద్యుద్భ్యోలుజీతిపరస్మైపదం - ద్యుతాదిత్వాదఙ్॥ ... ... **

మూ, ౧౮ { సూతోపిగంగాసరితైఃపవిత్వాసహాశ్వమాత్మా సమనల్పమన్యుః। ససీతయోరాఘవయోరధీయక్ న్ససన్యదుష్టంప్రసమావివేశ॥ ... .* }

౧౮॥ సూత ఇతి॥ సూతస్సారథిస్సుమంత్రోపిసహాశ్వం సాశ్వం॥ సూ॥ వోపసర్జనస్యేతి వికల్పాత్సహస్యసభావః - ఆత్మానంగంగాసలిలైఃపవిత్వాపూత్వాశోధయిత్వేత్యర్థః॥ సూ॥ పూజశ్చేతివికల్పాదిట్-అనల్పమన్యోః ప్రభూతశోకస్సన్-ససీతయోస్సీతాసహితయోః రాఘవయోః-అధీయన్ రామలక్ష్మణౌసీతాంచసంస్మరన్నిత్యర్థః- ఇక్స్మరణ ఇతిధాతోశ్శతరి ఇయఙాదేశః॥ సూ॥ అధీగర్థేత్యాదినాకర్మణి శేషేషష్ఠీ-కదుష్ణ మీషదుష్ణం-శ్వసన్॥ సూ॥ కవంచోష్ణ ఇతిచ కారాత్కోః కవాదేశః-పురమయోధ్యాంఆవివేశ॥ ....*

మూ, ౧౯ { ప్రతీయసాపూర్వదృశేజనేనద్యోర్భానుశీతాంశు వినాకృతేవ। రాజన్యనక్షత్రసమన్వితాపి శోకాన్ధకారక్షతసర్వచేష్టా॥ ....* }

౧౯॥ ప్రతీయేతి॥ జనేనరామానుయాయినా- ప్రతీయప్రత్యేత్య- ఈఙ్ గతావితి ధాతోఃక్త్వోల్యపిరూపం-నత్విణఃతస్యపత్వేతుకొరసిద్ధత్యేకాదేశస్యాసిద్ధత్వాత్-తుకిప్రతీత్యేతిస్యాత్-ప్రతీయు షేతిపాఠాంతరే॥ సూ॥ ఉపేయివాన నాశ్వాననూచానశ్చేతి ఉపోపసర్గస్యాతంత్రత్వాత్-అత్ర ఇణో లిటఃక్వసుప్రత్యయోనిపాతితః - రాజన్యైఃక్షత్రియై రేవనక్షత్రైస్సమన్వితాపిశోకేనైవాంధకారేణక్షతసర్వచేష్టానిరస్తసర్వ వ్యాపారాసాపూరయోధ్యా- భానుశీతాంశువినాకృతా రామలక్ష్మణవియోగాద కేన్దునావియోజితాద్యౌరివతద్వదశోభతేత్యర్థః - దదృశేకర్మణిలిట్ - రూపకోపమయోస్సంకరః॥ .... *

మూ, ౨౦ { విలోక్యరామేణవినాసుమంత్రమచ్యోష్టసత్వాన్నృపతిశ్చ్యుతాశః। మధూనినైషీద్వ్యలిపన్న గంధైర్నోరమేనవ్యవసిష్టవస్త్రైః॥ .... }

౨౦॥ విలోక్యేతి॥ నృపతిదశరథోరామేణవినా॥ సూ॥ పృథగ్వినేత్యాదినాతృతీయా-సుమంత్రంవిలోక్యచ్యుతాశః రామాగమనేనిరాశస్సన్

సత్వాత్స్వభావాత్ ॥ ని ॥ సత్వంగుణేపిశాచాదౌబలేద్రవ్యస్వభావయోరితివిశ్వః- అచ్యోష్టచ్యుతఃధైర్యాద్భ్రష్టఇత్యర్థః - చ్యుఙ్ఞ్ గతౌ రనిట్కాలుజితజిస్సైస్సిచ్-కించమధూనిమద్యాని- నైషీత్నైచ్ఛత్-ఇషేర్లుఙి॥ సూ॥ హ్మ్యన్తక్షణశ్వసజాగృణిశ్వ్యేదితాం॥ నేటీతిసిచివృద్ధిప్రతిషేధః- అడ్వృద్ధిః- ఇటఈటీతిసిజ్లోపః- గంధైఃకుంకుమచందనాదిభిః ॥ ని ॥ గంధస్తుసురభేమృత్యాగంధసేగర్వలేశయోః । సఏవద్రవ్యవచనోబహుత్వేపుంసిచస్మృతఇతివచనాద్బహువచనం- నవ్యాలిపత్ నసమాలబ్ధః ॥ సూ ॥ లిపిసిచిహ్వశ్చేతిచ్లేరఙాదేశః - మనోరమేవస్త్రేఅంతరీయోత్తరీయే - నవ్యవసిష్టనాచ్ఛాదితవాన్ - వసేరాచ్ఛాదనార్థాల్లుఙిసిచీట్ - అతిశోకాదరత్యపరనామావిషయద్వేషోజాతఇత్యర్థః॥*

మూ, ౨౧ { ఆసిష్టనైకత్రశుచావ్యరంసీత్క్రీతాకృతేభ్యఃషేతిపాలభాగ్భ్యః । సచన్దనోశీరమృణాళదిగ్ధశ్శోకాగ్నినాఽగాద్ద్యునివాసభూయమ్॥ ......* }

౨౧॥ ఆసిష్టేతి ॥ చందనైరుశీరైనాలైర్మృణాళైశ్చదిగ్ధఃదాహశాంత్యర్థంలిప్తః - దిహేఃకర్మణిక్తఃఘత్వాదికార్యం-సరాజాశుచాశోకేన-ఏకత్రనాసిష్టనోపవిష్టః- తేనానవస్థాలక్షణరూపశ్శోకానుభావఉక్తః ఆసేర్లుఙిజితజిసిచీడాగమః-షేతిపాలభాగ్భ్యఃరాజాహేతుభ్యః ॥ సూ ॥ భజోణ్విః-కృతానిచతాన్యకృతానిచ॥ సూ॥ క్తేనన ఞ్విశిష్టేనానఞితిసమానాధికరణసమాసః - తేభ్యఃకృతాకృతేభ్యఃహేమయూపేభ్యఃతన్మయభూమణభాజనాదిభ్యఇత్యర్థః॥ని॥ హేమయూపేష్వకృతాకృతేఇత్యమరః॥ వా॥ జుగుప్సావిరామప్రమాదార్థానాముపసంఖ్యానమిత్యపాదానత్వం॥ సూ॥ అపాదానేపంచమీ - వ్యరంసీత్ విరతఃవిరక్తోభూదిత్యర్థః - రమేర్లుఙి॥ సూ॥ వ్యాఙ్పరిభ్యోరమఇతి పరస్మైపదం -యమరమనమాతాంసక్చేతి సగిటౌ- నేటీతివృద్ధిప్రతిషేధః - కింబహునా-శోకాగ్నినాది విసివాసోయస్య తస్యభావంద్యునివాసభూయందేవభూయాన్నిముగాత్ స్వర్గంగతఇత్యర్థః॥సూ॥ భువోభావఇతిక్యప్॥ ... ...

మూ, ౨౨ { విచుక్రుశుర్భూమిపతేర్మహిష్యః కేశాన్లులుంఛుస్స్వవపూంషి జఘ్నుః। విభూషణాన్యున్ముముచుః క్షమాయాం పేతుర్బభంజుర్వలయాని చైవ॥ }

౨౨॥ విచుక్రుశురితి॥ అథ భూమిపతేర్దశరథస్య మహిష్యో దారాః-విచుక్రుశుః హానాథేత్యాజుహువుః రురుదుశ్చేత్యర్థః- క్రుశ ఆహ్వానే రోదనే చ-లిట్ - కేశాన్ శిరోరుహాన్-లులుంఛుః విచ్ఛిదుః -స్వవపూంషి-జఘ్నుః తాడయామాసుః-విభూషణాన్యున్ముముచుః తత్యజుః-క్షమాయాం భువి పేతుః పతితాః॥ సూ ॥ అత ఏకహల్మధ్యేత్యాదినా ఏత్వాభ్యాసలోపౌ - వలయాని కటకాని బభంజుశ్చ-ఏవకారః పాదపూరణే-క్రియాసముచ్చయో లంకారః॥ ... ... *

మూ, ౨౩ { తాస్సాంత్వయన్తీ భరతప్రతీక్షా తం బంధుతా న్యక్షిపదాశు తైలే। దూతాంశ్చ రాజాత్మజమానినీషుః ప్రాస్థాపయన్మంత్రిమతేన యూనః॥ }

౨౩॥ తా ఇతి॥ అథ బంధుతా బంధుసమూహః॥ సూ ॥ గ్రామజనబంధ్విత్యాదినా సామూహికస్తల్ ప్రత్యయః - భరతం ప్రతీక్షతే సంప్రతీక్షతే-రాఘవమితి భరతప్రతీక్షా సతీ॥ వా॥ ఈక్షిక్షమిభ్యాం చేత్యుపసంఖ్యానాత్కర్మణ్యణ్ ప్రత్యయః- తాః రాజమహిషీః-సాంత్వయంతీ ఆశ్వాసయంతీ-తం నృపమాశు-తైలే తైలద్రోణ్యామిత్యర్థః॥ ఆహితాగ్నిం జనాః ప్రమీతం తైలద్రోణ్యామవధాయ శకటేనాహరంతీతి దూరమృతస్యకర్తృప్రాప్తిపర్యంతం తద్విధానాత్-న్యక్షిపత్ నిక్షిప్తవతీ-అవిక్రియార్థమిత్యర్థః-క్షిపేర్లఙ్-తథా రాజాత్మజం భరతం - ఆనినీషు రానేతుమిచ్ఛుస్సతీ-ఆనినీషూన్ ఇతి పాఠే దూతవిశేషణం-యథా నియోగకారిణ ఇత్యర్థః- యూనస్తరుణాన్-క్రియాక్షమానిత్యర్థః-దూతాన్ సందేశహరాన్-మంత్రిణాం మతేనానుమత్యా-ప్రాస్థాపయత్ ప్రస్థాపితవతీ చ - తిష్ఠతేర్ణ్యన్తాల్లఙ్॥ సూ॥ అర్తిహ్రీత్యాదినా పుగాగమః॥ ... ... *

సుప్తానభ స్తఃపతితం నిరీక్ష్యేక్ష్వాకుర్వివస్వంతమథ
మూ, ౨౪ స్ఫురంతమ్ । ఆఖ్యద్వసన్మాతృకులేసఖిభ్యఃప
శ్యన్ ప్రమాదంభరతోవిరాజ్ఞః॥......... ..

౨౪॥ సుప్తఇతి ॥ అథమాతృకులేమాతులగృహేనివసన్ ॥ని॥కులం జనపదెగృహఇతి విశ్వః-భరతోపిసుప్తో నిద్రాణస్సన్-నభ స్తఃనభసః॥సూ॥ పంచమ్యాస్తసిల్-పతితంభ్రష్టం-అధోభూతలె-స్ఫురంతంవివస్వంతంసూర్యం- నిరీక్ష్యేక్ష్వాకుస్స్వప్నె అద్రాక్షీదిత్యర్థః-ఈక్షతెఃకర్తరిలిట్॥సూ॥ ఇజాదెశ్చగురుమతోఽనృచ్ఛ ఇత్యామ్ప్రత్యయః-అథరాజ్ఞస్సూర్యకల్పస్య ప్రమాదమనర్థంపశ్యన్ ప్రెక్షమాణస్సఖిభ్యఆఖ్యత్ - తందుస్స్వప్నమచకథత్ -ఖ్యాతెలుఙ్॥సూ॥అస్యతివక్తిఖ్యాతిభ్యోఙ్॥ ... *

అశిశ్రవన్నాత్యయికంతమేత్య దూతాయదా
మూ, ౨౫ ర్థం ప్రయియాసయ స్తః । అంహిష్టజాతాఙ్ఞిహి
షస్తదాహావృతకంఠమానోభరతోగురూణామ్॥

౨౫॥ అశిశ్రవన్నితి॥యదాదూతాఃఏత్యాగత్య-తం-ప్రయియాసయంతః ప్రయాతుమేవయంతఃజిగమిషయంతఇత్యర్థః- యాతెస్సనంతాణ్ణిచిలటశ్శతా దెశః-తంభరతంఆత్యయికంఅత్యయమాత్రఫలకం॥ సూ॥ ప్రయోజనమితిఠక్ - తంఅర్థంకైకేయీ వృత్తాంతం-నాశిశ్రవన్నశ్రావయంతిస్మ-అనర్థమశ్రావయిత్వైవమిషాంతరేణజిగమిషామజీజనయన్నిత్యర్థః- తదాఅశ్రవణకాలె-గురూణాంతాతపాదానాముత్కంఠమానః అనర్థశంకయాసశోకంస్మరన్నిత్యర్థః - కఠిశోకెఉపసర్గవశాత్స్వార్థవినాభూతార్థాంతరతా॥ సూ ॥ అధీగర్థేత్యాదినాకర్మణిశేషేషష్ఠీ-అసౌభరతః అంహితుమిచ్ఛా అఞ్జిహిషా - అహింగతావితిధాతోర్వాఘ్రాదికాత్సనంతాదప్రత్యయెఇట్-ఇదిత్వాన్నుమ్॥సూ॥ నంద్రాఇతినకారవర్జమజాదిత్వాద్విత్వమైకాచోద్విత్వం - టుత్వాదికార్యం-సాజాతాయస్యసఃజాతాఞ్జిహిషః - జాతజిగమిషస్సన్-ఉపసజ్ఞానహ్రస్వః-అంహిష్టఅగమత్-జాతజిగమిషోగతఇత్యర్థః - తస్మాదేవథా

తొలుంజేసిచి-అద్వృద్ధిః॥ ... ... *

మూ, ౨౬ { బంధూనశఙ్కిష్టసమాకులత్వాదాసేదుషస్స్వ
ప్నవశాదపాయమ్। గోమాయుసారంగగణా
శ్చసమ్యఙ్నాయాసిషుర్భీమమరాసిషుశ్చ॥ .. * }

౨౬॥బంధూనితి॥సమాకులత్వాత్ దుస్స్వప్నదూతాగమనాదినావ్యాకులచిత్తత్వాత్స్వప్నవశాచ్చ-బంధూన్ పిత్రాదీన పాయమనర్థమాసేదుషః ప్రాప్తాన్॥ సూ॥భాషాయాంసదవసశ్రువఇత్యాదినాక్వసుః- అశంకిష్ట శంకితవాన్-శంకేలుఙ్జితజేసిచీట్-ప్రమపశ్యతిభయాన్యపదేపి - కిముతాత్రిపద ఇతిభావః- గోమాయవః క్రోష్టారస్సారంగాహరిణాః తేషాం తస్యవాగణాశ్చ - విభాషావృత్తమృగేత్యాదినావైభాషికైకవద్భావాత్- సమ్యగనుకూలంనాయాసిషుఃనాగమన్- యాతెలుఙ్జేసగిటౌ- సృగాలాః పరిదక్షిణం మృగాశ్చ సవ్యమిత్యర్థః - భీమం ప్రతికూల మారాసిషుః రసితవంతఇత్యర్థః-రసతెశ్శబ్దకర్మణఃలుఙ్॥ సూ॥అతోహలాదెరితిసిచివృద్ధిః॥ ... ...

మూ, ౨౭ { సప్రోషివానేత్యపురంప్రవిశ్యశుశ్రావఘోషం
నజనౌఘజన్యమ్। ఆకర్ణయామాసనవేదనాదా
న్నచోపలేభేవణిజాంపణాయాన్॥ ......* }

౨౭ ॥సఇతి॥ సఃభరతఃప్రోషివాన్ ఇయంత్యహానిప్రోషితస్సన్॥ సూ॥ భాషాయాంసదవసశ్రువఇతిక్వసుః- యజాదిత్వాత్సంప్రసారణం వస్వేకాజాద్ఘసామితీట్ - ఏత్యాగత్యపురమయోధ్యాంప్రవిశ్య-జనౌఘజన్యంజనసంఘజాతం॥సూ॥భవ్యగేయాదినాకర్తరినిపాతః-అచోయదిత్యత్ర॥ వా॥తకిశసిచతియతిజనీనాముపసంఖ్యానమితికేచిత్- ఘోషం-నను శ్రావ వెదనాదాన్నాకర్ణయామాస నాకర్ణితవాన్॥ వా ॥ప్రాతిపదికాద్ధాత్వర్థఇతిణ్యాంతాల్లిట్ - తథావణిజాం వ్యవహారిణాంపణానాంకాషాపణాదీనాం ఆయాన్ లాభాంశ్చ॥ ని ॥పణోవరాటమానే స్యాన్మూల్యేకాషాపణేగ్లహఇతివిశ్వః-పణాయామితిటాబంతపాఠే-వ

త్మజాం పణాయాం పరస్పరవ్యవహారస్తుతి కౌశలం చేత్యర్థః॥ ...

మూ, ౨౮ { చక్రన్దురుచ్చైర్న్యపతిం సమేత్య తం మాతరోఽభ్యర్ణముపాగతాస్రాః। పురోహితామాత్యముఖాశ్చ యోధా వివృద్ధమన్యుప్రతిపూర్ణమన్యాః॥... }

౨౮ ॥ చక్రన్దురితి॥ మాతరః కౌసల్యాదయః- పురోహితామాత్యాము ఖం ప్రధానం యేషాం తే పురస్కృతపురోహితామాత్యా ఇత్యర్థః- అమాత్యస్యాజాద్యదంతత్వేపి పురోహితస్యాభ్యర్హితత్వాత్పూర్వనిపాతః - యుధ్యంత ఇతి యోధా వీరభటాశ్చ- పచాద్యచ్ - అభ్యర్ణమవిదూరమాస న్నమిత్యర్థః- అభిపూర్వాద ర్దేః క్తః॥ సూ॥ అభేశ్చావిదూర్య ఇతీట్ ప్రతిషేధా ద్రదాభ్యామితి నిష్ఠానత్వం ణత్వం- తం భరతం- సమేత్య ప్రాప్య వివృద్ధాభ్యాం మన్యుభ్యాం పితృశోకమాతృక్రోధాభ్యాం॥ ని ॥ మన్యుర్దైన్యే క్రుధశోకయోరితి శాశ్వతః- ప్రతిపూర్ణాః కోష్ఠవాయుపీడనాదస్పంద స్ఫుటితా మన్యాగ్రీవాపృష్ఠసిరా యేషాం తే॥ ని ॥ పశ్చాద్గ్రీవాసిరా మన్యే త్యమరః॥ సూ॥ సంజ్ఞాయాం సమజనిషద్యాదినా క్యప్ - ఉపాగతాస్రాః ఉదీర్ణబాష్పాశ్చ సంతః - ఉచ్చైర్నృపతిం చక్రందుః హా నాథ క్వ గతోఽసీతి చుక్రుశురిత్యర్థః॥ ... ... *

మూ, ౨౯ { దిదృక్షమాణోఽపరితస్స సీతం రామం యదా నైక్షత లక్ష్మణం చ। రోరుద్యమానస్స తదాభ్యపృచ్ఛద్యథావదాఖ్యన్నథ వృత్తమస్మై॥............* }

౨౯ ॥ దిదృక్షమాణ ఇతి॥ సః భరతః- పరితో దిదృక్షమాణః ద్రష్టుమిచ్ఛన్- పశ్యన్న దృష్ట్వా పునః పునః ద్రష్టుమిచ్ఛన్నివేత్యర్థః॥ సూ ॥ జ్ఞాశ్రుస్మృదృశాం సన ఇతి దృశేస్సనంతాదాత్మనేపదం శానచ్ - హలంతాచ్చేతి సనః కిత్త్వాత్సృజిదృశోరిత్యమ్న భవతి - అకితీతి ప్రతిషేధాత్- యదా ససీతం రామం లక్ష్మణం చ- నైక్షత నాపశ్యత్- ఈక్షతేర్లఙ్ ఆడ్వృద్ధిః- తదా రోరుద్యమానః భృశం రుదన్-రుదేర్యఙంతాల్లటశ్శానజాదేశః- అభ్యపృచ్ఛత్-క్వ తే గతా ఇత్యప్రాక్షీదిత్యర్థః - అస్మై భరతాయ - క్రియాగ్రహణాచ్చతుర్థీ

వృత్తంభగ్నాతమఘర్ణం- యథావత్ యథాహా మిత్యర్థః॥సూ ॥తద
హామితివతి ప్రత్యయః - ఆఖ్యాతకై కేయీయాదు శ్చేష్టితమేతదిత్యాచఖ్యౌరి
త్యర్థః॥సూ॥అస్యతివక్తిఖ్యాతిభ్యోఙ్॥ ... ... *

మూ, ౩౦ { ఆబద్ధభీమభ్రుకుటీవిభంగశ్శోశ్వీయమానారుణ
రౌద్రనేత్రః। ఉచ్చైరుపాలబ్ధసకేకయీంచశో
కేముహుశ్చావిరతంన్యమాఙ్క్షీత్॥......... }

౩౦॥ అబద్ధేతి॥ సభరతః భ్రువోః కుటీకౌటిల్యంభృకుటీభ్రూభంగః-
కుటకౌటిల్యఇతిధాతోరౌణాదిక ఇకారః॥సూ॥కృదికారాదితీకారః-ఇకో
హ్రస్వోజ్యోగాలవస్యేతివికల్పాత్పూర్వస్యేకోహ్రస్వః- ఆబద్ధస్సంబద్ధః
భీమోభయంకరోభ్రుకుట్యేవవిభంగోవికారోయేనసనః- శ్వశ్వీయమా
నే అతిరోదనాదత్యుశంశూనేఉచ్ఛ్వానే ఇతియావత్ - శ్వయతేర్యఙంతా
ల్లటశ్శానజాదేశః॥ సూ॥ విభాషా శ్వేరితివికల్పాదసంప్రసారణపక్షేరూ
పం॥సూ॥గుణోయఙ్లుకోరిత్యభ్యాసస్యగుణః-అకృత్సార్వధాతుకయోరితి
దీర్ఘశ్చ- అరుణేఅతిరోదనాదతికోపాచ్చరక్తేరౌద్రేరోషాద్భయంకరే
నేత్రేయస్యసనః - కేకయీంముహురుపాలబ్ధచ-అయిపాపిష్ఠే కింకృత
మితిముహురాక్రుశ్యచ్చ - లభతేలుఙ్ జితఙి॥సూ॥ ఝలోఝలీతిసలోపఃధ
త్వాది కార్యం-ఇహ ముహుశ్శబ్దస్యనిమజ్జనవాక్యస్థస్యాపియోగ్యత్వాదు
పాలంభేనసంబంధః-నిమజ్జనసంబంధేఅవిరతత్వవిరోధాత్ -శోకేశోకసా
గరఇత్యర్థః-నిమజ్జనలింగాదవిరతం న్యమాంక్షీత్ -నిమగ్నశ్చ-మస్జెర్లుఙి
సిచి॥సూ॥మస్జినశోర్ఝలీతిత్యంత్యాత్పూర్వంనుమ్విధానాత్ సంయోగా
దిలోపానుషంగసిద్ధిశ్చ-హలంతలక్షణావృద్ధిఃహల్గ్రహణస్యసముదాయ
ప్రతిపత్త్యర్థత్వాత్ -కుత్వషత్వానుస్వారాదిపరసవర్ణాదికార్యం- కేక
యీవ్యాఖ్యాతా॥ ... ... *

మూ, ౩౧ { స్వపాత్మజౌచిక్లిశతుస్సనీతౌ మమారరాజావిధ
వాభవత్యః। శోచ్యావయంభూరస్వపాలఘుత్వం
కైకేయ్యుపజ్ఞంబతబహ్వనర్థమ్॥.............. }

౩౧॥అ॥ఉపాలంభమేవాహ నృపేతి ॥ ససీతౌ సీతాసహితౌ॥సూ॥ తేనసహేతిబహువ్రీహావుపసర్జనస్య హ్రస్వత్వం - నృపాత్మజౌ రామలక్ష్మణౌ - చిక్లిశతుః వనవాసాదినాక్లిష్టావిత్యర్థః- క్లిశ్యతేరకర్మకాల్లిట్ -రాజామమారమ్మృతః॥సూ॥ మ్రియతేర్లుఙ్లిఙోశ్చేతినియమాత్పరస్మైపదం- భవతీచ పతితాశ్చ భవత్యః - త్యదాద్యేకశేషః - విధవాస్థ న కేవలం త్వమేవ కిం త్వితా అపిత్వయాహతా ఇత్యర్థః - వయంశోచ్యాః నిందాభాజనత్వాదితి భావః- భూరస్య హా శోచ్యా శోచ్యం రాష్ట్రమరాజకమితిన్యాయాత్ - త్వమపిశోచ్యేత్యర్థః - కేకయస్యాపత్యం స్త్రీ కైకేయీ॥సూ॥జనపదశబ్దాత్ క్షత్రియాదఞితి కేకయశబ్దాదఞ్ ప్రత్యయః ॥ సూ॥ కేకయమిత్రయుప్రలయానాం యాదేరియ ఇతి యాదేశః - ఉపజ్ఞాయత ఇత్యుపజ్ఞా॥ సూ॥ ఆతశ్చోపసర్గ ఇతి కర్మణ్యఙ్ప్రత్యయః- కైకేయ్యాః ఉపజ్ఞా కైకేయ్యుపజ్ఞం- కృద్యోగషష్ఠీసమాసః - కైకేయ్యా ప్రథమముపజ్ఞాతమిత్యర్థః ॥ సూ॥ ఉపజ్ఞోపక్రమంతదాద్యాచిఖ్యాసాయామితి నపుంసకత్వం-బహవో న ధారాః పూర్వోక్తాః యస్మిన్ తత్ - లఘుత్వం అత్యంతాయుక్తకారిత్వలక్షణంతు చ్ఛత్వమిత్యహో మహదసాధారణ్యం సంపాదితం పాపిష్ఠేత్యుపాలంభార్థః॥ ... ...*

మూ, ౩౨ { నైతన్మతం మమేతి బ్రువాణ స్సహస్రశోఽసౌ
శపథానశప్యత్ । ఉద్బాష్ప్యమానః పితరం స రా
మం ముహ్యన్ సశోకో భువి రోరుదావాన్ ॥...* }

౩౨॥అ॥తం ప్రతిస్వాపరాధం పరిహరతి॥ నైతి ॥సశోకః అసౌ భరతః- స రామం పితరం - ఉద్బాష్ప్యమానః హా తాత హా రామేత్యుభావపినామగ్రాహముచ్చైః క్రోశన్నిత్యర్థః- వాశృశబ్దఇతి దైవాదికాత్కర్తరి లటశ్శానజాదేశః-భుపిలుత్యఙ్- లుత్తేస్తైఙవాదికాల్లటశ్శత్రాదేశః - రోరుదా భృశంరోదనం-రుదేర్యఙంతాత్॥సూ॥అప్రత్యయాదిత్యప్రత్యయః-అల్లోపయలోపౌ-తద్వాన్ భృశం రుదన్నిత్యర్థః- ఏతత్కైకేయ్యనుష్ఠితం మతం పక్షః-అహంగ్రామణీరస్య ఖల్వకం మత్కృత్యకం న ॥సూ॥ సపేషాం

గ్రామణీ రితి కప్రత్యయః - ప్రత్యయోత్తరపదయోశ్చేత్యస్మదో మ
పర్యంతస్య మాదేశః - ఇతి బ్రువాణస్సహస్రశః అనేకవారం - శపథాన్ వి
శ్వాసవచనాని - అశపత్ అకరోదిత్యర్థః - సతపోతప్యలేతివత్ నిర్దే
శాత్ - శపేర్దైవాదికాల్లఙ్ ॥ * ॥ శపతేశప్యతి శపత్యాక్రోశత్యపి శప్యత
ఇతి భట్టమల్లః ॥ ... ... *

మూ, ౩౩
తంస్వస్థయంతస్సచివాస్సరేంద్రందిధక్షయంత
స్సముదూహురారాత్ అన్త్యాహుతింహావయి
తుంసవిప్రాశ్చిచీషయంతోఽధ్వరపాత్రజాతమ్॥

౩౩ ॥ తమితి ॥ అథసచివాస్తంభరతంస్వస్థయంతఃసుస్వస్థంప్రకృతి
స్థంకుర్వంతఃఆశ్వాసయంతఇత్యర్థః॥ వా ॥ తత్కరోతీతిణ్యంతాల్లట
శ్శత్రాదేశః-నరేంద్రం దశరథం- దిధక్షయంతః దగ్ధుమేషయంతః-దహే
స్సనంతాణ్ణిచిలటశ్శత్రాదేశః - ఘుల్యాదికార్యం-సవిప్రాః విప్రసహితా
స్సంతఃఅంత్యాహుతింప్రేతాహుతింహావయితుంఅగ్నౌప్రక్షేపయితుం
జుహోతేర్ణ్యంతాత్ ॥ సూ॥ తుమున్ణ్వులౌక్రియాయాంక్రియార్థాయా
మితితుమున్-అధ్వరపాత్రజాతం జుహ్వాది యజ్ఞపాత్రసమూహంచిచీష
యంతోయజమానాంగేషుయథావిధిచేతుంనిధాతుమేషయంతః - చినో
తేస్సనంతాణ్ణిచిశతృప్రత్యయః ఆరాత్సన్నగరస్యనాతిదూరే సముదూహుః
అంతర్భావితణ్యర్థోఽనిర్దేశః-ఉద్వాహయామాసుః- చితామారోప
యన్నిత్యర్థః-వహేర్లిట్-యజాదిత్వాత్సంప్రసారణమ్॥ ... *

మూ, ౩౪
ఉదక్షిపన్పట్టదుకూలకేతూనవాదయన్వేణు
మృదంగకాంస్యమ్'కంబూంశ్చతారానధమన్స
మంతాత్తథాసయన్కుంకుమచందనాని॥ ...

౩౪॥ ఉదితి ॥పట్టదుకూలానిబ్రాహ్మణపరివ్రాజకవన్నిర్దేశః- తే
షాంకేతూన్ధ్వజానుదక్షిపన్ఉత్క్షిప్తవంతః వేణురితివంశాదిసుషిరవా
ద్యోపలక్షణం-మృదంగఇతిమురజాద్యానాముపలక్షణం- కంసీయస్యవికా
రఃకాంస్యః-కాంస్యఇతితాలాదివాద్యోపలక్షణం॥ సూ॥కంసీయపరశవ్య

యోయఞ్ఇఞౌలుక్స్త్రియఞ్ ప్రత్యయఃభస్యలుక్ చ-తేషాం ॥ సూ॥జా
తెర ప్రాణినామితిద్వంద్వైకవద్భావః-నతూర్యాంగత్వాత్ - మార్దంగిక
పాణవికాదివన్మృదంగాదితూర్యాణాంతూర్యాంగతాభావాత్-అవాద
యన్ వాదితవంతః- తారాంస్తారధ్వనీన్ కంబూన్ శంఖాంశ్చ అధమన్నా
పూరయన్ ॥సూ॥పాఘ్రాదినాధ్మోధమాదేశః-తథాసమంతాత్ కుంకు
మచందనాని-ఆసయన్-అకిరన్నిత్యర్థః-సర్వత్రలఙ్ ॥ ... *

మూ, ౩౭ { శ్రోత్రాంశేనాసావద సంసరుక్మం కృత్వాజినే
ప్రాక్స్ఫిరసంవిధాయ।సంచిత్యపాత్రాణియథా
విధానమృత్విగ్జుహావజ్వలితంచితాగ్నిమ్॥...* }

౩౭॥ శ్రోత్రేతి ॥ ఋతుమృతావృతుప్రయుక్తోవాయజతీతిఋత్విక్
సంస్కర్తాభరతః॥సూ॥ఋత్విగిత్యాదినాక్విన్నంతోనిపాతః-అజినేకృ
ష్ణాజినే-ప్రాక్స్ఫిరసంవిధాయ-రజ్జుషుచైవకృష్ణాజినేచైవచోత్తానశ్శేత ఇ
తిశాస్త్రాత్-తథాకృత్వాపత్న్యేషుసంవేశనేషు దక్షిణాశిరసమితిశాస్త్రోస
తిప్రాక్స్ఫిరస్త్వాభిధానంచింత్యంశాఖాభేదాద్వాసమాధేయం- శ్రోత్రే
అక్షిణీనాసావదనంచతథోక్తం-ప్రాణ్యంగత్వాదేకవద్భావః-సరుక్మమా
ధాయప్రాణాయతనేషుహిరణ్యశకలాన్ ప్రత్యస్యతీతిశాస్త్రాత్-సహి
రణ్యశకలం కృత్వా-పాత్రాణియజ్ఞపాత్రాణియథావిధానంసంచిత్య-
పాత్రాణిచినోతి సర్వాణ్యనులోమానిధ్రువామవజనం తస్య దక్షిణేహస్తే
స్రువంజుహూంచ నిదధాతి సవ్య ఉపభృతమురసిధ్రువామరణీంచముష్కే
గ్నిహోత్రహవణీం నాసికయోః స్రువాపిత్యాదిసఏషయజ్ఞాయుధియజ
మానాంజసాస్వర్గం లోకమేతీత్యంతశ్శాస్త్రోక్తవిధానాత్-తత్తదవయ
వేషునిధాయేత్యర్థః - జ్వలితంచితాగ్నింజుహావఆహుతిభి రతర్పయ
దిత్యర్థః॥ ... ... *

మూ, ౩౮ { కృతేషుపిండోదకసంచయేషుహిత్వాభిషేకంప్ర
కృతంప్రజాభిః। ప్రత్యానినీషుర్వినయేనరామం
ప్రాయాదరణ్యంభరతస్సపౌరః॥.........* }

౩౬॥ కృతేష్వితి॥ అథభరతః పిండశ్చ ఉదకంచసంచయో౽స్థిసంచయః తేషుకృతేషుసత్సు శ్రాద్ధసమాప్తావిత్యర్థః- ప్రజాభిరమాత్యాదిభిః-ప్రకృతం ప్రక్రాంతం॥ సూ॥ ఆదికర్మణి క్తః కర్తరిచేతిచకారాత్-కర్మణి క్తః- అభిషేకం పట్టబంధనం హిత్వా పరిహృత్య- రామం ప్రత్యానినీషుః అభిషేకాయ ప్రత్యానేతుమిచ్ఛుః - నయతేస్సనంతాదుప్రత్యయః - సపౌరః పౌరసహితః-తైరప్యానాయయితుమితిభావః-అరణ్యంవినయేనప్రాయాత్-అన్యథా రామస్యావిశ్వాసాతివిభావః-యాతేర్లఙ్॥ ... ✻

మూ, ౩౭ { శీఘ్రీయమాణైః కకుభో౽శ్నువానైర్జనైరపం
ధానముపేత్యసృష్టైః । శోకాదభూషైరపిభూ
శ్చకాసాంచకార నాగేన్ద్రరథాశ్వమిశ్రైః॥✻ }

౩౭॥ శీఘ్రీయమాణైరితి॥ అశీఘ్రైః శీఘ్రైర్భవద్భిః శీఘ్రీయమాణైః-రామదర్శనోత్కంఠయేతిభావః -భృశాదిభ్యఃక్యఙంతాల్లటశ్శానజాదేశః-కకుభః అశ్నువానైః ఆసంతాద్దిశోవ్యాప్నువద్భిః-అశోఙ్ తేశ్శానచిఉవఙాదేశః-అతఏవఅపంథానమపర్యాప్తత్వాదపంథానముపేత్య॥ సూ॥ పథో విభాషేతిపాక్షికస్సమాసాంతాభావః-సృష్టైః-ప్రసరద్భిరిత్యర్థః-సృపేః కర్తరి క్తః-శోకాదభూషైః భూషారహితైరపి - నాగేంద్రరథాశ్వైస్సహ స్థిరథాశ్వైనమిశ్రైః॥ సూ ॥ పూర్వసదృశేత్యాదినాతృతీయాసమాసః-బహుష్వనియమాద్ధస్తినాం ప్రాధాన్యాచ్చబహ్వచో౽పినాగేంద్రస్యపూర్వనిపాతః-జనైర్హేతుభిః-భూశ్చకాసాంచకారవిరేజే-స్వయమభూషితత్వే౽పి భువనభూషాయమానహస్త్యాదియోగాత్తైరభూష్యేవభూరితిభావః॥ వా ॥ కాస్యనేకాజ్గ్రహణంచులుంపాద్యర్థమితిలిటిచకాసేరాం ప్రత్యయః॥ సూ ॥ ఆమ్ప్రత్యయవత్కృఞో౽నుప్రయోగస్యేత్యత్రపూర్వవద్గ్రహణానువృత్తేశ్చకాస్తివత్కర్తృభిప్రాయే౽పి కృఞః పరస్మైపదం॥ ... ...

మూ, ౩౮ { ఉచ్చిక్యిరేపుష్పఫలంవనానిసస్నుః పితౄన్ ప్రీ
ణయురాపగాసు। ఆరేమురిత్వాపులినాన్యశంకంఛా
యాంసమాశ్రిత్యవిశశ్రముశ్చ॥......... * }

౩౮॥ ఉచితి॥ కించతేజనాఃవనానిపుష్పాణిఫలానిచ పుష్పఫలం॥ సూ॥ జాతిరప్రాణినా మిత్యేకవద్భావః-ఉచ్చిక్యిరెఅపచిక్యిరె - చినోతేఃకర్త రిలిట్ణిత్వాత్తజ్ ॥ సూ॥విభాషాచెఃతికుత్వం - ఏరనేకాచఇతియణ్ దు హాయాచిరుధి ప్రచ్ఛిభిక్షిచిఞామితిద్వికర్మకత్వం-అపాంసమూహః-ఆ పం॥సూ॥తస్యసమూహఇత్యణ్ - తేనగచ్ఛంతీత్యాపగాఃనద్యః॥వా॥డాన్య త్రాపిదృశ్యతే-తాసుసస్నుఃస్నాతవంతః-స్నాతెర్లిట్ ఝెరుస్॥ సూ॥ ఉస్యపదాంతాదితిపరరూపత్వం - పితౄన్ ప్రీణయుఃనివాపాంజలిభిః ప్రీణయామాసుః-ప్రీఞ్ తర్పణేకాంతౌ-ణిజియజాదేశః-పులినానిసైకతానిఇత్వా గత్వా-ఇణఃక్త్వాప్రత్యయః-అశంకంనిర్భయంఆరేముఃరాక్రీడః ॥ సూ॥ వ్యాఙ్పరిభ్యోరమఇతిపరస్మైపదం-అతఏవహలిత్యాదినాఏత్వాభ్యాసలో పౌ-ఛాయాంసమాశ్రిత్యవిశశ్రముఃశ్రాంతాః ॥ ... ... *

మూ, ౩౯ { సంప్రాప్యతీరంతమసాపగాయాఃగంగాంబుసం
పర్కవిశుద్ధిభాజః। గాహితుంయామునమమ్బు
పూర్ణ్యంయయుఃస్నిగ్ధప్రసన్నతోయమ్॥ ...* }

౩౯॥సంప్రాప్యేతి॥తేజనాఃగచ్ఛతీతిగంగాభాగీరథీ ॥ సూ॥గన్ గమ్య ద్యోరితిగమెఃకాదికగన్ప్రత్యయః - తదంబుసంపర్కేణవిశుద్ధిభాజో ఽ తిపవిత్రాయాఃతమసాపగాయాఃతమసానద్యాస్తీరంసంప్రాప్యనిరుద్ధ ప్రసన్నతోయఃనిర్మలజలసంక్రాంతయస్సంతః-పునాతీతిపుణ్యాంయాము నమంబుయమునాజలంవిగాహితుంయయుః॥ ... *

మూ, ౪౦ { ఈయుర్భరద్వాజమునేర్నికేతం యస్మిన్విశశ్రా
మమమేత్యరామః। చ్యుతాశనాయాఃఫలవద్విభూ
త్యావ్యస్యన్నదన్యాంశిశిరైఃపయోభిః॥...... }

౪౦ ॥ ఈయురితి ॥ తేజనాఃభరద్వాజమునేర్నికేతమాశ్రమమీయుఃజ

గ్మః-ఎ తెల్లిట్॥ సూ॥ ఇణో యణితి యణాదేశః దీర్ఘ ఇణః కితీత్యభ్యాసదీర్ఘః
యస్మిన్నాశ్రమే రామస్సమేత్యాగత్య విశశ్రామ విశ్రాన్తః - అతస్తే పితరి
సోత్కంఠాస్తస్థురితి భావః - అథ ఫలవతాం ఫలవృక్షాణాం విభూత్యా సం
పదాచ్యుతాశనాయాః నివృత్తక్షుధస్సంతః శిశిరైః పయోభిరుపన్యాం పిపా
సాం॥ సూ॥ అశనాయోదన్యధనాయా బుభుక్షాపిపాసాగర్ధేష్వితి నిపా
తః-వ్యన్యక్ అపాసయక్-అస్యలేలర్జ్యాద్వృద్ధిః॥ ... *

మూ. ౪౧ { వాచంయమాన్ స్థండిలశాయినశ్చ యుయుక్షమాణా
ననిశం ముముక్షూన్ । అధ్యాపయన్తం వినయా
త్ప్రణేముః పద్గా భరద్వాజమునిం సశిష్యమ్॥...* }

౪౧॥ వాచంయమానితి॥ అథ వాచం యచ్ఛంతీతి వాచంయమాన్ మౌ
నవ్రతినః॥ సూ॥ వాచియమో వ్రత ఇతి ఖచ్ - వాచంయమపురందరౌ చేతిని
పాతనాన్ముమాగమః-స్థండిలే శేరత ఇతి స్థండిలశాయినః తద్వ్రతినశ్చేత్య
ర్థః-అనిశం యుయుక్షమాణాన్ యోక్తుమిచ్ఛతః-యోగాభ్యాసిన ఇత్యర్థః
యుజేస్సనంతాల్లటశ్శానజాదేశః- ముముక్షూన్ మోక్తుమిచ్ఛూన్ విరక్తా
నిత్యర్థః-ముచేస్సనంతాదుప్రత్యయః-వినయాదధ్యాపయంతం బ్రహ్మ
విద్యాం గ్రాహయంతమిత్యర్థః॥ సూ॥ క్రీఙ్జీనాం ణావిత్యాత్వే పుగా
గమః-సశిష్యం భరద్వాజమునిం పాదాభ్యాం గచ్ఛంతీతి పద్గాః పాదచారిణ
స్సంతః॥ వా॥ డోస్యతావిద్వత్యత ఇతి గమేడః ప్రత్యయః॥ సూ॥ పాదస్యప
దాజ్యాతిగోపహతేష్వితి పాదశబ్దస్య పదాదేశః-వినయాత్ప్రణేముః ప్రణ
తాః- నమేర్లిట్ అతఏకహలిత్యాదినా ఏత్వాభ్యాసలోపౌ॥ ...*

మూ. ౪౨ { ఆతిథ్యమేభ్యః పరి నిర్వపన్తో వన్యం కల్పద్రుమాయో
గబలేన ఫేలుః । ధామ ప్రథిమ్నా మ్రదిమాన్వితా
నివాసాంసి చ ద్రాఘిమవన్త్యదూపహుః॥ ...... }

౪౨॥ ఆతిథ్యమితి॥ ఏభ్యో భరతానుగమేభ్యః-సంప్రదానే చతుర్థీ-అతిథ్య
ర్థమాతిథ్యం అతిథిసత్కారం॥ సూ॥ అతిథేర్ఞ్యః-పరినిర్వపన్తో నిర్వప
స్తుం పరికల్పయితుమిచ్ఛవః - వపేస్సనిర్వాహార్థకాత్ సనంతాదుప్రత్య

యః-ఉపసర్గవశాదర్థాంతరత్వం ॥సూ॥ సస్యార్ధధాతుక ఇతిసకార
స్యతకారః-ధామప్రభిన్నాః తేజోరాశేఃమునేరిత్యర్థః - తేజోవిశేషద్యో
తనార్థం-తేజసాంహానవయస్సమిస్యేత ఇతివత్ తేజస్తద్వతోరభేదేనవ్య
పదేశః-వనేగబనేనయోగ మహీమహాకల్పద్రుమాస్సంకల్పోపనతాఃకల్ప
వృక్షాఃపోష్యభస్యభోజ్యాదికం-ఫలతెలిట్ ॥సూ॥ తృఫలభజత్రపశ్చే
త్యేత్వాభ్యాసలోపౌ-తధామద్రిదివాస్వతానివ్యదుత్వకుపగతాని ద్రాఘి
మపంక్తిషైర్ఘ్య-యుక్తానివాసాంసివస్త్రాణిచ-ఉదూహుః ఉద్వహంతి
స్మ-యజాదిత్వాత్సంప్రసారణం హృత్తుమద్యుదీర్ఘః శబ్దేభ్యస్తస్యభావ ఇత్యే
షేకృధ్ధాదిభ్యః సణిచ్-హృఘుమృదుర్బుయోః ॥సూ॥ రఋతో హలాదేర్ల
ఘోరితిరాదేశః ... శబ్దస్య॥ సూ॥ ప్రియస్థిరేత్యాదినా ద్రాఘాదేశః-
నాశ్ఛిత్యనేన ... ... *

మూ, ౪౩ { ఆజ్ఞాంప్రతీక్షస్య వినయాదుపాస్థుర్జగుస్సరాగంన
నృతుస్సభావం సవిభ్రమం నేముఋదారమూచుస్సి
లోత్తమాద్యావనితాస్తదస్మిన్॥ ....* }

౪౩॥ ఆజ్ఞామితి। తస్మిన్ రత్నాకరే-తిలోత్తమాద్యావనితా అప్సరసః-ఆ
జ్ఞాం ధరతాసు గాధేశం ప్రతీక్షంతే గృహీషుః-యథోక్తంచక్రురిత్యర్థః-ఇ
షేలిటిద్విర్భావాదికార్యసవర్ణదీర్ఘాదికార్యం-వినయాదుపాస్థుః
అసేవంతేత్యర్థః ... ॥సూ॥ గాతిస్థేత్యాదినాసిచోలుక్ - అత ఇ
తిఝుజుస్-ఉస్యపదాంతాదితిపరరూపత్వం - సరాగం రాగబంధయు
క్తం-జగురగాయన్-గాతేర్లిటిద్విర్భావే॥సూ॥ కుహోశ్చుః-పరరూ
పత్వంచ-సభావం శృంగారచేష్టాయుక్తం-ననృతుః అనృత్యన్-నృతేర్లిటి ॥
సూ॥ ఉరదిత్యభ్యాసఋకారస్యాత్వం - అసంయోగాదితిలిటఃకిత్త్వాన్న
గుణః-సవిభ్రమంసవిలాసం-నేముః త్రి ణేముః-నమేర్లిటి॥సూ॥ అతఏకహ
ల్మధ్యేత్వాభ్యాసలోపౌ-ఉదారం గంభీరమూచుః వ్యాజహ్రుః- వచేర్బ్రా
ఞో యజాదిత్వాత్సంప్రసారణే ద్విర్భావే సవర్ణదీర్ఘః॥... ...

మూ, ౪౪ { వస్త్రాన్నపానం శయనఞ్చ నానాకృత్వావకాశేరు
చిరం ప్రక్లుప్తమ్ । తాన్ ప్రీతవాన్నాహమునిస్తత
స్సనివధ్వమాధ్వం పిబతాత్తశేధ్వమ్॥ ......❋ }

౪౪॥ వస్త్రేతి॥ అథమునిర్భరద్వాజః - వస్త్రాణి అన్నాని పానాని చవస్త్రాన్నపానం - సర్వోద్వంద్వో విభాషైకవద్భవతీత్యేకవద్భావః - శయనం చ జాతావేకవచనం - నానావకాశేయథాభిమతే పృథక్పృథక్ప్రదేశేరు చిరం మనోజ్ఞం యథా తథా ప్రక్లుప్తం సజ్జం కృత్వా ప్రీతవాన్ హృష్టస్సన్ - ప్రీఞ్ ప్రీత్యర్థాద్దైవాదికాదకర్మకాత్కర్తరి నిష్ఠా - తాన్ భరతానుగాన్ నాహస్మఉక్తవాంశ్చ - కింతత్ - తదాహ - హేజనాః అస్మిన్నాశ్రమేనివధ్వం యథేచ్ఛం వస్త్రాణి పరిధత్త - వసేరాచ్ఛాదనార్థాల్లోట్ధ్వమి ధాతుసకారస్య॥ సూ॥ ఝలాంజశ్ఝశీతిజశ్త్వం - అంతర్గతమ్యాద్ధకారః - ఆధ్వముపవిశత - ఆసఉపవేశనే - సర్వం పూర్వవత్ - పిబత పేయజాతం యథేచ్ఛం ధయత - పాపానే - ధస్యతాదేశః॥ సూ॥ పాఘ్రేత్యాదినాపిబాదేశశ్చ - అత్తసుష్ఠుభక్ష్యాణిభక్షయత - అదభక్షణే లోట్ థస్యతాదేశః - శేధ్వం విస్రబ్ధం సంవిశత - శీఙ్ లోట్ ధ్వమిశపోలుక్॥ సూ॥ శీఙస్సార్వధాతుకేగుణ ఇతిగుణః - సర్వత్ర ప్రైషాతిసర్గప్రాప్తకాలేషుకృత్యాశ్చేత్యతిసర్గే లోట్ - అతిసర్గః కామచారాభ్యనుజ్ఞా - అత్ర సర్వత్ర విధౌ లోడితి పూర్వవ్యాఖ్యాతారస్తదసత్ - నతావదత్రకించిదత్ర జ్యోతిష్టోమాదివత్కించిదపూర్వం విధేయమస్తి రాగతఏవైషాం ప్రాప్తత్వాత్ - నాప్యత్ర ద్రాజాయాముపేయాదితి వన్నియమ్యతే తద నిచ్ఛరామకరణే ప్రత్యవాయాభావాత్ - నాపిస్థానాంతరవిహారపరిసంఖ్యాపరత్వమితివాచ్యం - పంచేతః పంచసఖభక్షణవత్ స్థానాంతరవిహారేదోషాభావాత్ - దోషత్రయదుష్టత్వాదస్మదుక్తమేవయుక్తం॥ ... ... ❋

మూ, ౪౫ { తేభుక్తవన్తస్సుసుఖం వసిత్వావానాంస్యుషిత్వారజనీం ప్రభాతే దుర్గితం సముద్ధ్యారక్షవాజి నాగైస్సనాసేంద్రమ్యావనాంసమీయుః॥ ...... }

౪౫ ॥ తఇతి ॥ తైజనాః భుక్తవంతః -వాసాంసివసిత్వా ఆచ్ఛాద్య-వసేరాచ్ఛాదనార్థాత్త్వాప్రత్యయః-వలాదిత్వాదిట్-సుష్ఠుసుఖంయథాభవతితథారజనీముషిత్వాస్థిత్వా॥ సూ॥అత్యంతసంయోగేద్వితీయా-వసతిక్షుధోరిట్ యజాదిత్వాత్సంప్రసారణం-ప్రభాతేసంప్రాప్తౌఅధ్వానంసముత్థాయఃఅధ్వగతాఇత్యర్థః-ప్రాదిసమాసః॥ సూ ॥ ఉపసర్గాదధ్వనఇతిసమాసాంతష్టచ్ ప్రత్యయః-ప్రయుక్తంరథవాజినాయుక్తైర్నాగై రథవాజినాగైర్గృహ్యమపదలోపి సమాసాశ్రయణేనసేనాంగద్వంద్వైకవద్భావంవారయంతి-రమ్యవనాంమందాకినీం నామ చిత్రకూటనికటస్థాం కాంచనసనదీంసతుగంగామిత్యారణ్యకాండేద్రష్టవ్యం-సమీయుః-ఇణోలిటి ఝురుసి॥సూ॥ఇణోయణ్ దీర్ఘఇత్యాదివ్యాఖ్యానదీర్ఘః॥ ❋

మూ, ౪౬ { వైఖానసేభ్యః శ్రుతిర రామవార్తాస్తతో విశం జానపతంగసంఘమ్ । అభ్రంలిహాగ్రంరవిమార్గభంగమానంహిరేఽద్రింప్రతిచిత్రకూటమ్॥ }

౪౬॥ వైఖానసేభ్యఇతి ॥తతో మందాకినీగమనానంతరం-వైఖానసేభ్యోవానప్రస్థేభ్యః॥సూ॥వైఖానసవైఖానసోవానప్రస్థాశ్చతాపసాఇతియాదవః॥సూ॥ఆఖ్యాతోపయోగఇత్యపాదానత్వం- శ్రుతారామవార్తాచిత్రకూటగమనవృత్తాంతోయైస్తేసంతః - విశ్రామేణశీలంజానపతంగసంఘం కూజత్పక్షికులం-శబ్దాలంకారః -అభ్రంలిహంశీత్యభ్రంలిహాని అభ్రంకషాణి॥ సూ ॥వహాభ్రేలిహఃఇతిఖచ్‌మాగమః-తాన్యగ్రాణిశిఖరాణియస్యతం - అతఏవరవిమార్గస్యభంగః ప్రతిరోధోస్యాస్తీతితథోక్తం-మత్వర్థీయోఽకారః చిత్రకూటమద్రింప్రతి-ఆనంహిరేజగ్ముః-అహిగతావితిధాతోర్లిట్॥ సూ ॥అతఆదేరిత్యభ్యాసదీర్ఘః - తస్మాన్నుడ్ద్విహలఇతినుడాగమః॥ .. .. ❋

మూ, ౪౭ { దృష్టోర్ణనానాకకుభో బలౌఘాన్ వితత్యశాఖాఃపవనంపిబంత్యాః తత్స్థాసిసంగ్రామయిషుశ్శ్రేణీసంప్రహితప్రలాపసాంత్రిద్రుమాజ్జ్ఞాసనః॥ ......❋ }

౪౭ ॥ దృష్ట్వేతి ॥ సుమిత్రాయాః అపత్యంపుమాంస్సౌమిత్రిః - బాహ్వాదిత్వాదిఞ్ - కకుభోదిశః - ఊర్ణువానాన్ వ్యాప్నువతః - ఊర్ణోతేశ్శానచ్ - ఉవఙాదేశశ్చ - బలౌఘాంస్సేనాసమూహాన్ దృష్ట్వా - శృంగస్యవికారశ్శార్ఙ్గం ధనుః - వితత్యవిస్తార్య - సజ్జంకృత్వేత్యర్థః - తనోతేస్సమాసేక్త్వోల్యప్ తుక్ - అనునాసిక లోపః - కవచంవర్మపినహ్య - నహేర్ల్యప్ - వష్టిభాగురిరల్లోపమవాప్యోరుపసర్గయోరితి వికల్పా దల్లోపః - సిసంగ్రామయిషుస్సంగ్రామయితుం యోద్ధుమిచ్ఛుః - సంగ్రామయుద్ధఇతిధాతో శ్చురాదిణ్యంతాత్సనంతాదుప్రత్యయః - అతఏవ విశేషనిశితబాణస్సన్ - అక్షిణీచభ్రువౌచఅక్షిభ్రువం ॥ సూ ॥ అచతురాదినానిపాతనాత్సాధుః - ఉజ్జిహానః - ఉద్గమయన్ - ణిజర్థగర్భోనిర్దేశః - జహాతేః కర్తరిలటశ్శానజాదేశః - తస్థౌస్థితవాన్ - ప్రతిపక్షభావంత్యాసన్నద్ధ ఇత్యర్థః ॥ ... ...

మూ, ౪౮ { శుక్లోత్తరాసంగభృతో విశస్త్రాన్ పాదైశ్శనై
రాపతతః ప్రమన్యూన్ । ఔహిష్టతాన్వీతవిరుద్ధ
బుద్ధీన్ వివన్దిషూన్ దాశరథీ స్వవర్గ్యాన్ ॥ ...... }

౪౮ ॥ శుక్లేతి ॥ అథ దాశరథీ రామలక్ష్మణౌ - శుక్లోత్తరాసంగభృతః శుక్లోత్తరీయధారిణః - నతుకవచభృతః - క్విప్ - విశస్త్రాన్నిరాయుధాన్ సతూద్యతాయుధాన్ - పాదైశ్శనైరాపతతః ఆగచ్ఛతః - నతుయానైస్తూర్ణం - ప్రమన్యూన్ ప్రభూతశోకాన్ - రుదత ఇత్యర్థః - నతుద్వేడమానాన్ తాన్స్ఫురతానుగాన్ వీతవిరుద్ధబుద్ధీన్ విగతవైరాభిసంధీన్ కింతు వివందిషూన్ వందితుం ప్రణంతుమిచ్ఛూన్ - స్వవర్గ్యాన్ స్వవర్గే భవాన్ - స్వపక్షపాతిన ఇత్యర్థః ॥ సూ ॥ వర్గాంతాచ్చాశబ్దేయత్ఖావన్యతరస్యామితి యత్ప్రత్యయః - ఔహిష్ట ఊహితవాన్ - ఊహతేర్లుఙి సిచ్యాద్వృద్ధిః - అనుద్ధతవేషలింగేనసుహృద్భావేనాగతాన్ సిష్పికామేత్యర్థః ॥

మూ, ౪౯ { సమూలకాషంచకషూరుదన్తో రామాంతికం
బృంహితమన్యువేగాః। ఆవేదయన్తఃక్షితిపాల
ముచ్చైఃకారంమృతంరామవియోగశోకాత్॥... }

౪౯ ॥ సమూలేతి॥ అథైతేబృంహితమన్యువెగాః ప్రవృద్ధశోకవెగాః అతఏవరుదంతఃక్షితిపాలందశరథంరామవియోగశోకాన్మృతం-ఉచ్చైః కారండచ్చైఃకృత్వాఆవెదయంతఃపుత్రశోకాన్మృతఇత్యుచ్చైః కథయం తఇత్యర్థః॥సూ॥ అవ్యయెయథాభిప్రెతాఖ్యానెకృఞః క్త్వాణములావి తిణముల్ ప్రత్యయః-సిద్ధెరాఖ్యెయస్యాప్రష్టస్యఉచ్చైరాఖ్యానమెవాత్రయ థాభిప్రెతాఖ్యానం- రామాంతికం రామసమీపదెశం-సమూలకాషంస్వ శరీరలుంఠనైఃపతనైఃసమూలంకషిత్వాచకషః - ఆమూలాచ్చకషరిత్య ర్థః ॥సూ॥ సమూలనిమూలయోఃకషఇతిణముల్ ప్రత్యయః - కషాదిషు యథావిధ్యనుప్రయోగః॥ ... ...

మూ, ౫౦ { చిరంరుదిత్వాకరుణంసశబ్దంగోత్రాభిధాయం
సరితంసమేత్య । మధ్యేజలాద్రాఘవలక్ష్మణా
భ్యాంప్రత్తంజలంద్వ్యంజలమంతికేషామ్॥* }

౫౦॥ చిరమితి ॥ అథరాఘవఃరామఃలక్ష్మణసాహచర్యాత్-తథాచ రాఘవలక్ష్మణాభ్యామిత్యర్థః- చిరంకరుణందీనంసశబ్దంసధ్వానంచయ థాతథా రుదిత్వాపరిదెవ్య - సరితమెత్యనదీంగత్వామధ్యేజలస్యమధ్యేజ లం తస్మాజ్జలమధ్యాదిత్యర్థః - ల్యబ్లోపెపంచమీ-తత్రస్నాత్వానిగ ద్యేత్యర్థః॥ సూ ॥ పారెమధ్యేషష్ఠ్యావెత్యవ్యయీభావః- అపంచమ్యా ఇతినిషేధాన్నలుగమ్భావా- అపామంతికే తీరె - ద్వావంజలీసమాహృ తౌద్వ్యంజలం॥సూ ।తద్ధితార్థేత్యాదినాసమాహారె ద్విగుః-ద్విత్రిభ్యా మంజలెరితి సమాసాంతష్టచ్ - ద్వ్యంజలమితి లక్షణయాద్వ్యంజలిగృహీ తమిత్యర్థః-అన్యథాఘటఃపటఇతి వత్ - ద్వ్యంజలంజలమితిసామానాధి కరణ్యాయోగాత్ - నతుద్వ్యంజలిః ప్రమాణమస్యేతి సామానాధి కరణ్య సిద్ధిః॥ సూ ॥ ద్విగోర్లుగనపత్యఇతి ప్రమాణతద్ధిత లుకిసమాసాంతాను

పత్తిప్రసంగాత్ - తత్రాతద్ధితలుకీత్యనువృత్తేరితి- కించాత్రద్వ్యంజలమితిసాధనద్విత్వముచ్యతే- ద్వయోఃకర్త్రోరంజల్యోరపిద్విత్వాత్ - నతుదేయజలాంజలిత్వం - అతోనతత్రిత్వైకోత్తరవృద్ధిః విధాయకశాస్త్రవిరోధఇతిసర్వంసమాహితం-ఈదృగ్జలంగోత్రమభిధాయగోత్రాభిధాయంనామగ్రాహం॥ని॥గోత్రంనామ్నికులేచలఇతియాదవః॥ సూ ॥ద్వితీయాయాంచేతిణముల్ ప్రత్యయః॥ సూ॥ఆతోయుక్చిణ్కృతోరితియుక్-ప్రత్తంవత్తం-ప్రపూర్వాద్దదాతేః కర్మణిక్తః॥ సూ ॥అచఉపసర్గాత్తఇతిదదస్తకారాదేశః॥ ... ...

మూ, ౫౧ { అరణ్యయానేసుకరే పితామాం ప్రాయుఙ్క్త
రాజ్యేబతదుష్కరేత్వామ్। మాగాశ్శుచంధీరభ
రంవహోముమాభాషిరామేణవచఃకనీయాన్॥ * }

౫౧॥ అ॥అథ రామోరాజ్యాయభరతమనునయన్నాహ॥అరణ్యేతి॥ హేవత్సపితాదశరథోమాంప్రగల్భమపీతిభావః-సుకరేఅరణ్యయానేవనవాసేప్రాయుఙ్క్తనియుక్తవాన్॥సూ॥ప్రోపాభ్యాంయుజేరిత్యాత్మనేపదం-త్వాంబాలమపీతిభావః-దుష్కరేరాజ్యే ప్రాయుఙ్క్త- బతేత్యనౌచిత్యార్థే- హేధీరధైర్యసంపన్న శుచం మద్వనవాసనిమిత్తంశోకంమాగాః మాగమః-సుకరత్వాత్తస్యేతిభావః ॥ సూ ॥ ఇణోగాలుఙినమాఙ్యోగేకింత్వముంభరంపితృదత్తంరాజ్యభరం - దుర్వహమపీతిభావః - భృఞ్భరణఇతిధాతోః క్ర్యాదికాత్ ॥సూ ॥ఋదోరప్ - వహసంపాదయ-విధౌలోట్-పిత్రాజ్ఞాయాదుర్లంఘ్యత్వాదితిభావః- రామేణకనీయాననుజఇత్యర్థః॥సూ॥ యువాల్పయోఃకనన్యతరస్యామితికనాదేశః-పూర్వోక్తమాభాషిభాషితః- బ్రువేరర్థగ్రహణాద్ద్వికర్మకత్వం- అప్రధానేదుహాదీనామిత్యప్రధానేకర్మణిలుఙ్॥ ... ... *

మూ, ౫౨ { కృతీశ్రుతీవృద్ధమతేషుధీమాంస్త్వంపైతృకంచే
ద్వచనంనకుర్యాః। విచ్ఛిద్యమానేపికులేపరస్య
పుంసఃకథంస్యాదిహపుత్రకామ్యా॥......* }

౫౨॥ కృతీతి ॥ కించవత్సవృద్ధమతేషుజ్ఞానవృద్ధాచారేషు - శ్రుతమ
నేనశ్రుతీకృతమనేనకృతీతేషాంశ్రోతాఅనుష్ఠాతాచేత్యర్థః॥ సూ ॥ ఇష్టా
దిభ్యశ్చేతీని ప్రత్యయః ॥ వా ॥ క్తస్యేన్విషయస్యకర్మణ్యుపసంఖ్యానమ్-ధీ
మాంస్త్వంపితురిదంపైతృకం॥సూ ॥ పితుర్యచ్చేతిచకారాట్ఠఞ్ - వచనంన
కుర్యాశ్చేత్సపాలయేశ్చేత్ - ఇహలోకేపరస్యాన్యస్యాపిపుంసఃకులేవిచ్ఛి
ద్యమానేప్యాత్మీయమానేపి పుత్రకామ్యాత్మనః పుత్రేచ్ఛా - పుత్రశ
బ్దాత్క్యజంతాదప్రత్యయే టాప్ - కథంస్యాత్ నకథంచిదపిస్యాది
త్యర్థః - అవిధేయపుత్రాదపి పుత్రోచ్ఛేద ఏవవరమితిపరోపిపుత్రకామ
స్యాదితిభావః॥ ....*

మూ, ౫౩ { అస్మాకముక్తంబహుమన్యసేచేద్యదిశ్రియంత్వంన
మయిస్థితేచ। జిహ్రేష్యథాస్య యదితాతవాక్యై
ర్జహీహిశంకాంవ్రజచాధిపృథ్వీమ్। .... }

౫౩ ॥ అస్మాకమితి॥ అస్మాకముక్తంఅస్మద్వచనంబహుమన్యసేచే
త్ పిత్రనపేక్షయాపినయనికేతత్ మయిశ్రియంస్థితేత్వంనేచ్ఛసిప్రభ
వస్యపియదికింతుమత్పరత్వాత్ తాతస్యాజ్ఞాకరోసిచేదిత్యర్థః-తథాతాతవా
క్యైరిత్యశాసనే-అతిష్ఠఃఅస్థితస్యజిహ్రేషియదిలజ్జసేచేత్ - హ్రీలజ్జా
యాం॥ సూ॥శ్లావితిద్విర్భావః - గుణః - శంకామనుశయంజహీహిత్యజ॥
సూ ॥ ఈహల్యఘోరితీకారః - వ్రజాయోధ్యాంగచ్ఛ - పృథ్వీంశాధి
పాలయ॥ సూ॥ శాహావితిశాభావస్యాసిద్ధత్వాత్ - హుఝల్భ్యోహేర్ధిః॥

మూ, ౫౪ { వృద్ధౌరసాంరాజ్యధురాంప్రవోఢుంకథంకనీయా
నహముత్సహేయ। మామాంప్రయుక్థాఃకులకీ
ర్తిలోపేప్రాహస్మరామంభరతోధిధర్మ్యమ్॥ }

౫౪ ॥ అ ॥ అథభరతోరామంప్రత్యాహ ॥ వృద్ధేతి ॥ ఉరసానిర్మి
తః ఔరసఃఉపపత్యఃపుత్రః ॥ సూ ॥ ఉరసోణ్ చేత్యణ్ప్రత్యయః - వృ
ద్ధోజ్యేష్ఠఔరసోయస్యాఃతాం రాజ్యస్యధురాం రాజ్యధురాం ॥ సూ ॥
ఋక్పూరిత్యాదినాసమాసాంతోఽప్రత్యయః-పరవల్లింగతాయాం స్త్రీ)

యాంటాప్-ప్రవాధుం॥సూ ॥ శకధృషెత్యాదినాతుమున్- సహివహే రోదవర్ణస్యేత్వోకారః-ఢత్వాదికార్యం - కనీయాణ్ కనిష్ఠోహంకథముత్స హేయరోచయెయ-గర్హితమేతదిత్యర్థః ॥ సూ॥ విభాషాకథమిలిజ్చేతి గర్హాయాంసహేలిణ్ జితజిటాఉట్ - కులకేతి ణాంలుంపత్యూచ్ఛిస త్రీలితల్లా పం॥సూ॥కర్మణ్యాణ్ -తస్మిన్కర్మణిమాంమాప్రియుక్తాఃమానియుజ్ఞ్వ- యుజెలుణ్జితజెసిచి॥సూ॥ఝులోర్ఝులీతిసిజ్లోపః - ఇతిభరతోపిరామం-ధ మ్యాణంధమాణ్దసపెతంవాక్యం ॥ సూ ॥ ధమణ్పథ్యర్థన్యాయెత్యాదినా యత్ప్రత్యయః-ప్రాహస్త॥సూ॥లట్స్మఇతిభూతెలట్॥ ... ❋

మూ, ౪౫ { ఊర్జస్వలంహస్తితురంగమేతదమూనిరత్నా నిచరాజభాంజి ।రాజన్యకంచైతదహంపితీన్ద్ర స్త్వయిస్థితేస్యామితిశాస్తమేతత్ ॥.........❋ }

౪౫॥ఊర్జస్వలమితి॥ఊర్జ-బలం-తద్వదూర్జస్వలం॥సూ॥జ్యోత్స్నా తమిస్రేత్యాదినానిపాతనాత్సాధుః- హస్తితురంగం-సేనాంగత్వాదెకవ ద్భావః-ఎతత్ - రాజభాంజిరాజార్హాణి రత్నానిచామూని-రాజన్యానాం సమూహారాజన్యకంచైతదిలిపురోవర్తినిర్దెశః॥సూ ॥గోత్రక్షేత్యాదినా వుఞ్-త్వయిస్థితెఅహంపితీంద్రస్స్యామితిఏతత్పంశాంతంనిరస్తమస్తు తదెతదుచ్చారణమపినాహర్ణతీతిభావః॥ ... ... ❋

మూ, ౪౬ { ఇతినిగదితవంతంరాఘవస్తంజగాదవ్రజభ రతగృహీత్వాపాదుకేత్వంమదీయే। చ్యు తనిఖిలవిశఙ్కైఃపూజ్యమానోజనౌఘైస్స కలభువనరాజ్యంకారయాస్మస్సతేస॥ ❋ }

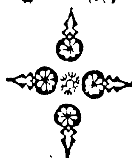

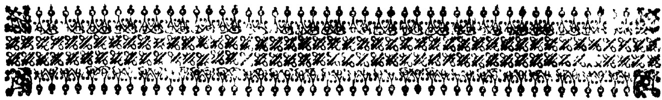
ఇతి శ్రీభట్టికావ్యే - ప్రకీర్ణకాండె -
రామప్రవాసోనామ
తృతీయస్సర్గః-

౫౬ ॥ ఇతీతి ॥ రాఘవో రామః - ఇతినిగదితవంతం ఉక్తవంతం భరతంజగాద - కిమితి - హేభరతత్వం మదీయే పాదుకే గృహీత్వావ్ర జగచ్ఛ-చ్యుతనిఖిలవిశంకో నిరస్తసమస్తాతంకః-తధాజ నౌఘైఃపూజ్యమానస్సన్-అస్మన్మతేనాస్మదనుమత్యైవసకల భువన రాజ్యం -సర్వ లోకాధిపత్యం కారయ-పాదుకాభ్యాం ప్రయోజ్యాభ్యామిత్యర్థః॥ ...

ఇతి శ్రీపదవాక్యప్రమాణపారావారపారీణ శ్రీమ
హోపాధ్యాయకోలచలమల్లినాథసూరి
విరచితే భట్టికావ్యవ్యాఖ్యానే
సర్వపథీనాఖ్యానే
తృతీయస్సర్గః.

శ్రీ ర స్తు.

శ్రీవక్షీణామూర్తయేనమః.

భట్టికావ్యే - సవ్యాఖ్యానే - చతుర్థసర్గప్రారంభః.

మూ, ౧ { నివృత్తేభరతేధీమానత్రేరామస్తపోవసమ్ । ప్ర
పేదేపూజితస్తస్మిన్ దండకారణ్యామీయివాన్ ॥ }

౧॥ నివృత్తఇతి॥ ధీమాన్ పునఃపౌరాఃమాగమన్నితిబుద్ధిమాన్ రామః భ రతేనివృత్తేసతి-అత్రేఃత్రిమహామునేః స్తపోవనంప్రపేదేప్రాప్తః-అత్రా త్రివనేపూజితః-సీతాంగరాగాదినాసత్కృతస్సన్ దండకారణ్యంచండ కాఖ్యంవనమీయివాన్ ప్రాప్తః॥ సూ॥ ఉపేయివానితిక్వసంత నిపాతనేను పోపసగాద్భ్యాసస్యాతంత్రత్వాదనోప్యపస్పష్టోనుపస్పష్టోవాసాధు ॥

మూ, ౨ { అటాట్యమానో౽రణ్యానీంసహసీతస్సలక్ష్మణః ।
బలాద్బుభుక్షుణోత్ర్ణిప్య జహ్రేభీమేనరక్షసా ॥ }

౨॥ అటాట్యమానఇతి। సహసీతస్సలక్ష్మణః॥ సూ॥ తెనసహేతిబహువ్రీ హిః-వోపసర్జనస్యేతిసహశబ్దస్య సభావవికల్పాదుభయత్రాపిప్రయో గః-అరణ్యానీంమహారణ్యం ※ ఆలభావాఘ్వగంతవ్యకర్మసంజ్ఞాహ్యాక ర్మణాంచేత్యకర్మకాణాంచకర్మసంజ్ఞాభవేదిహేతివచనాద్దేశస్యా ప్యరణ్యాన్యాకర్మత్వం॥ సూ॥ ఇంద్రవరుణేత్యాదినా హిమారణ్యయో మహత్త్వ ఇతిజీబానుగాగమశ్చ-అటాట్యమానోభృశమటన్ - యఙ్విధా నే॥ వా॥ సూచిసూత్రిమూత్ర్యట్యర్త్యశూర్ణోతీనామనేకాచహలాద్య థముపసంఖ్యానమిత్యటతేర్యజంతాల్లటశ్శానజాదేశః॥ సూ॥ దీర్ఘోకితి ఇత్యభ్యాసదీర్ఘః- రామబుభుక్షుణాభోక్తుమిచ్ఛునాక్షుధితేనేత్యర్థః- భు జెస్సన్నంతాదుః ప్రత్యయః- బిభ్యత్యస్మాదితిభీమేనభయంకరేణరక్షసా

విరాధాఖ్యేనరాక్షసేన బలాదుత్క్షిప్య ఊర్ధ్వగాంక్షిప్తా వ్రజ ప్రేహ్యతః-
యద్యపిసీతాపహృతాసరామః - సజహారతయోర్మధ్యమైథిలీంలోకశోషణ
ఇతివర్ణనాత్-తథాపితద్ధరణస్యాత్మహరణ ప్రాయత్వాత్తథావ్యపదేశః॥

మూ, ౩ {అవాక్శిరసముత్పాదంకృతాన్తేనాపిదుర్దమమ్।భ
గ్నాభ్యాభుజౌవిరాధాఖ్యంతంతౌభువినిచఖ్నతుః॥}

౩॥అవాగితి॥తతస్తౌరామలక్ష్మణౌ అవాక్శిరసమధోమస్తకం-ఉత్పాద
మూర్ధ్వగచరణం -కృతాంతేనాంతకేనాపిదుర్దమందుహర్కారణం విరా
ధాఖ్యంతంరాక్షసంభుజౌభంక్త్వా ॥ సూ ॥ జాంతనశాంవిభాషేతి
నలోపాభావపక్షేరూపం- వసుధాయాంనిచఖ్నతుఃనిఖాతవంతౌ-ఖనతే
ర్లిట్-తసోఽతుసి॥సూ॥గమహనేత్యాదినాఉపధాలోపః॥ ... *

మూ, ౪ {ఆంహిషాతాంరఘువ్యాఘ్రౌశరభంగాశ్రమంతతః।
అధ్యాసితంశ్రియాబ్రాహ్మ్యాశరణ్యంశరణైషిణామ్॥}

౪॥ ఆంహిషాతామితి॥తతోవిరాధవధానంతరం.రఘూలక్షణయా
తౌరఘువ్యాఘ్రౌ వ్యాఘ్రౌవరఘువ్యాఘ్రౌ రఘుశ్రేష్ఠౌ-ఉపమితిసమాసః-
రఘుశబ్దస్య జనపదవాచిత్వేనఅతజ్జాత్యాత్ - బహుష్వపితావత్తద్ధి
తలుక్సింత్యా- ద్వయోః కావాతాంతేన లాక్షణికోరఘుశబ్దఇతి సుస్థూ
క్తంరఘూవ్యాఘ్రావివేతి-బ్రాహ్మ్యాబ్రహ్మసంబంధిన్యావైదిక్యాశ్రియా-
సంబంధాదణ్ఙీప్ ॥ సూ ॥ బ్రాహ్మోజాతావితిన్యాపితకాత్స్నేనిపాత
నాట్టిలోపః-అధ్యాసితమధిష్ఠితం - శరణైషిణాంశరణార్థినాం-ఇషేస్తా
చ్ఛీల్యేణినిః-శరణైరక్షణేసాధుంశరణ్యం ॥ ని ॥ శరణంరక్షణేగృహఇతి
విశ్వః॥సూ॥తత్రసాధురితి యత్ప్రత్యయః శరభంగ నామ్నామునేరా
శ్రమమాంహిషాతాంగతవంతౌ - అహేగతావితి ధాతోర్లుఙితఙసిచీట్-
అడ్వృద్ధిః। ... ...

మూ, ౫ {పురోరామస్యజుహవాంచకార జ్వలనేవపుఃశర
భంగఃప్రదిశ్యారాత్సుతీక్ష్ణమునికేతనమ్ ॥ ...*}

౫॥ పురఇతి ॥ అథశరభంగః-ఆరాత్సమీపే సుతీక్ష్ణస్యమునేర్నికేతన

మాశ్రమం-ప్రదిశ్య రామస్య నివాసత్వేన ఆదిశ్య-స్వాశ్రమస్యానంతరమేవ స్వప్రియాణేశూన్యభావిత్వాదితిభావః-రామస్యపురః వపుస్స్వశరీరం జ్వలనేఅగ్నౌ జుహావాఞ్చకార ఆజుహావ॥ సూ॥భీహ్రీభృహువాంశ్లువచ్చేతివికల్పా వామ్ప్రత్యయః-శ్లుపత్యా-ద్వ్యం ద్విర్భావశ్చ॥... ... ※

మూ, ౬ {యూయం సమేష్యథేత్యస్మిన్నాసిష్మహి వయం వనే।
దృష్టాస్థస్వస్తి వో యామస్స్వపుణ్యవిజితాం గతిమ్ ॥}

౬॥ యూయమితి ॥ హే రాఘవ యూయం తేషాం త్రిత్వాత్ బహువచనం - సమేష్యథ సమాగమిష్యథ - సమాఙ్పూర్వాదిణో లృట్ ॥సూ॥ ఏత్యేధత్యూఠ్స్వితి వృద్ధిః- ఇతి వా తోర్వయం ॥సూ॥ అస్మదో ద్వయోశ్చేతిచకారాదేకత్వే బహువచనం-అస్మిన్స్థానే ఆసిష్మహి ఆస్థామ-ఆసేలుఙ్ జిమహి జేసిచీట్-స్థితిఫలం చ సిద్ధమిత్యాహ-యూయం దృష్టాఃస్థభవథ - సాక్షాద్విష్ణుసాక్షాత్కారాత్కృతార్థాస్స్మేతి -అస్తేర్లట్-థ॥సూ॥శ్నసోరల్లోపః-వోయుష్మభ్యం॥సూ॥బహువచనస్య వస్నసౌ-స్వస్తి కల్యాణం॥సూ॥నమస్స్వస్తీత్యాదినా చతుర్థీ-స్వపుణ్యాజితాం స్వధర్మార్జితాం గతిం లోకం-యామో యాస్యామః-వర్తమానసామీప్యే లట్-ఇతి చోక్త్వా జుహావేతి యోజ్యం॥

మూ, ౭ {తస్మిన్ కృశానుసాద్భూతే సుతీక్ష్ణ ముని సన్నిధౌ।
వాసపర్ణశాలాయాం శ్రీమన్నిశమాశ్రమాన్ ॥}

౭॥తస్మిన్నితి॥తస్మిన్ శరభఙ్గే కృశానుసాద్భూతే భస్మీభూతే సతీత్యర్థః॥సూ॥విభాషాసాతికార్త్స్న్య ఇతి సాతి ప్రత్యయః - అనిశమాశ్రమాన్ శ్రీమన్ సంరతుణాం స్థమాశ్రమేషు పర్యటన్-నైరశ్చాత్కర్మకాణామితి వచనాదాశ్రమాణాం కర్మత్వం సుతీక్ష్ణమునిసన్నిధౌ పర్ణశాలాయాము వాస ఉషితవాన్ వసన్నితి ॥ సూ ॥ లిట్యభ్యాసస్యోభయేషామిత్యభ్యాసస్య సంప్రసారణం॥

మూ, ౮ {వనేషు వాసతే యేషు నివసన్ పర్ణసంస్తరే। శయ్యో
స్థాయం స్పృగాస్వేస్యాన్నాతిధే యోనిక్రమే॥...}

౮॥ వనేష్వితి॥వసతౌ సాధుషు వాసతేయేషు -వసతియోగ్యేషు వనేషు॥సూ॥పథ్యతిథి వసతిస్వపతేర్ఢఞ్ - సంస్తీర్యతే ఇతి సంస్తరః స్తల్పం॥ సూ ॥

ఋూదోరప్ - తస్మిన్ పర్ణానాంసంస్తరే పర్ణతల్పే నివసన్నిషీదన్ - శేరతే స్యామితిశయ్యా॥సూ॥సంజ్ఞాయాంసమజేత్యాదినాక్యప్ - తస్యాస్సత్వరే ముత్థాయశయ్యోత్థాయం ॥ సూ ॥ అపాదానేపరీప్సాయామితిణముల్- యుక్-పరీప్సాత్వరామృగాన్ విధ్యన్ ప్రహరన్-వ్యధేశ్శతరి॥ సూ ॥గ్రహిజ్యేత్యాదినాసంప్రసారణం-అతిథిషుసాధురాతిథేయస్సన్ - నతుకుటుంభరిస్సన్నిత్యర్థః-వాసతేయవత్ ఢఞ్-విచక్రమెవిచచార॥సూ ॥వెఃపాదవిహారణఇత్యాత్మనెపదం॥ ... ...

మూ,౯ { ఋగ్యజుషమధీయానాన్ సామన్యాంశ్చసమర్చయన్।బు భుజేదేవసాత్కృత్వాశూల్యముఖ్యంచహోమవాన్॥ ౯ }

౯॥ ఋగ్యజుషమితి॥ సఃరామఃశూలేకాష్ఠాగ్రఉఖాయాంస్థాల్యాం సంస్కృతంమాంసంశూల్యముఖ్యంచ ॥ సూ॥శూలోఖాద్యత్-దేవసాత్ దేవాధీనం-దేయందేవసాత్కృత్వా॥సూ॥దేయేత్రాచేతిచకారాత్సాతి ప్రత్యయః-హోమవాన్ నిత్యహోమీసన్- ఋచశ్చయజూంషిచఋగ్యజుషంఅధీయానాన్-సామన్యాంశ్చ-సామాధ్యేతౄంశ్చేత్యర్థః॥సూ॥ తత్రసాధురితియత్ప్రత్యయః॥సమర్చయన్ మాంసేనసమ్మానంకుర్వన్- బుభుజేభుక్తవాన్॥సూ॥భుజోనవనఇతితఙ్-రావబ్రాహ్మణహుతశిష్టంభుక్తవానాత్మనేనం-నతుదేవద్విజాత్మనఇత్యర్థః॥ *

మూ,౧౦ { వసానస్తంత్రకనిభేసర్వాంగీణేతరుత్వచౌ।కాండీరః ఖడ్గికశ్శార్ఙ్గీరక్షన్ విప్రాంస్తనుత్రవాన్॥... * }

౧౦॥అథ ముగ్ధేనాహ॥వసానఇతి॥తంత్రాత్ తంతువాయపరిచ్ఛేదాదచిరాపహృతస్తంత్రపటస్తంత్రకం ప్రత్యగ్రపటః॥సూ॥తంత్రాదచిరాపహృతఇతికన్ప్రత్యయః॥ ని॥ తంత్రంస్వరాష్ట్రచింతాయాంతంతువాయపరిచ్ఛదఇతియాదవః-తన్నిభే తత్తుల్యే సర్వాంగంవ్యాప్నోతీతిసర్వాంగీణే॥ సూ॥ తత్సర్వాదేరిత్యాదినాఖప్రత్యయః- తరుత్వచౌవల్కలే- వసానఃఆచ్ఛాదయన్-వసఆచ్ఛాదనేశానచ్- కాండీరఃబాణవాన్॥ని॥కాండోస్త్రీదండబాణార్వవర్గావసరవారిషు-ఇత్యమరః॥సూ ॥ కాండాండాదీరన్నీరచావితిమత్వర్థీయఈరన్

స్ప్రత్యయః-ఖడ్గికః ఖడ్గీ-మత్వర్థీయష్ఠన్-ఖాడ్గిక ఇతి పాఠే॥ సూ॥ ప్రహరణమితి ఠక్-శార్ఙ్గీ-ధన్వీ-మత్వర్థీయ ఇనిః-తనుం త్రాయత ఇతి తనుత్రం॥ సూ॥ ఆతోఽనుపసర్గే కః-తద్వాన్ కవచీ-విప్రాన్ రక్షన్॥ ...

సూ, ౧౧ { హత్వాశితంగవీనాని ఫలైర్వ్యాప్యాశితంభవమ్। తే
ష్వసౌ దన్దశూకారిర్వనేష్వనభ్రినిర్భయః॥... }

౧౧॥ హత్వేతి॥ దందశూకానాం హింస్రాణామరిః॥ సూ॥ యజజపేత్యాదినా ఊకష్ ప్రత్యయః - అసౌ రామః ఆశితాః ఆశితవత్యో గావః ఏష్వితి ఆశితంగవీనాని గోభక్షితకుశపలాలాదికానీత్యర్థః॥ సూ॥ అషడక్షాశితంగ్వలంకర్మేత్యాదినా స్వార్థే ఖప్రత్యయః - ఏతస్మాదేవ నిపాతనాత్పూర్వపదస్య ముమాగమః-తాని హత్వా-యేషు వనేషు ఫలైరాశితానాం ఆశితవతాం చ భవనం ఆశితంభవం వృప్తాశిత్వం సంభవతీతి శేషః॥ సూ॥ ఆశితే భువః కరణభావయోరితి భావే ఖచ్ - ముమాగమః - తేషు వనేషు నిర్భయస్సన్-అనభ్రిబభ్రామేత్యర్థః-అభ్రి గతావితి ధాతోర్లిట్॥ సూ॥ అజాదేరితి ద్విత్వే అత ఆదేరిత్యభ్యాసదీర్ఘః - తస్మాన్నుడ్ద్విహల ఇతి నుడాగమః-రిక్తాని వనాని హత్వా పూర్ణేషు విజహారేత్యర్థః॥ ...

సూ, ౧౨ { వ్రాతీనవ్యాళదీప్రాస్త్రస్సుత్వనః పరిపూజయన్। ప
రిషద్వలాన్మహాబ్రహ్మైరాట నైకటికాశ్రమాన్॥ }

౧౨॥ వ్రాతీనేతి॥ నానాజాతీయాః అనియతవృత్తయః ఉత్సేధజీవినో వ్రాతాః తత్కర్మ వ్రాతం తేన జీవంతీతి వ్రాతీనాః॥ సూ॥ వ్రాతేన జీవతీతి ఖఞ్ ప్రత్యయః - తేషాం స్వశరీరాయాసజీవినాం వనవర్తినాం యే వ్యాళాః హింస్రాః తేషు దీప్రాస్త్రః తీక్ష్ణాస్త్రస్సన్-సున్వంతి సోమమితి సుత్వానః సోమసుతః సోమయాజినః॥ సూ॥ సుయజోర్ఙ్వనిప్-తుగాగమః॥ సూ॥ న సంయోగాద్వమంతాదిత్యల్లోపనిషేధః - తాన్ సుత్వనః పరిపూజయన్ సత్కుర్వన్-మహాంతో బ్రహ్మాణో మహాబ్రహ్మాః మహాబ్రాహ్మణాః-బ్రాహ్మణోత్తమాః॥ సూ॥ కుమహద్భ్యామన్యతరస్యామితి సమాసాంతష్టచ్-తైర్మహాబ్రహ్మైః పరితస్సీదంతీతి పరిషత్ సభా-క్విప్-పరిషత్రైవి

ద్యామెవేత్యాదిప్రయోగః ఇకారపరిహారేణ పరిషదిత్యప్యుచ్యతఇతి గమ యితవ్యః-తథాచ పరిషద్వలాన్ పరిషద్వతః - ఉత్తమబ్రాహ్మణసభావ తఇత్యర్థః ॥సూ ॥రజఃకృష్యాసుతిపరిషదోవలజితిమత్వర్థీయోవలచ్ప్ర త్యయః నికటేవతిన్ నోనైకటికాఃతేషాంతాన్వాఆశ్రమాన్-ఆట- తేషు విచచారేత్యర్థః- దేశశ్చాకర్మకాణామితివచనాదాశ్రమాణాంకర్మ త్వం - అటెర్లిట్॥సూ॥అతఆదెరిత్యభ్యాసదీర్ఘః॥ ... ...

మూ, ౧౩ { పరేద్యవ్యద్యపూర్వేద్యుఃన్యేద్యుశ్చాపిచిన్త్రయన్ । వృ
ద్ధికృయామునీంద్రాణాం ప్రియమ్భావుకతామగాత్ ॥ }

౧౩॥ పరేద్యవీతి॥ పరస్మిన్నహనిపరేద్యవి అస్మిన్నహనిఅద్య-పూర్వ స్మిన్నహనిపూర్వేద్యుః అన్యస్మిన్నహనిఅన్యేద్యుశ్చాపి - సర్వదాఇత్య ర్థః ॥ సూ॥సద్యఃపరుదిత్యాదినాని పాతనాత్సర్వత్ర సాధుత్వం - తద్ధిత శ్చాసర్వవిభక్తిరిత్యవ్యయత్వం- మునీంద్రాణాంవృద్ధి క్షయాహానివృద్ధీ- చిన్తయన్ వారయన్- ప్రియంభావుకతాంతేషామేవప్రియోభూతత్వం॥ సూ॥ ఆఢ్యసుభగేత్యాదినాసువృత్తేః ఖ్యుణ్ భువః ఖిష్ణుచ్ఖుకఞావిత్యభూతత ద్భావేకర్తరిఖుకఞ్ ప్రత్యయః ముమాగమః-అగాత్ ప్రాప్తః సర్వదా తద్యోగక్షేమానుసంధానాత్తేషా మహరహరతి ప్రియోభూదిత్యర్థః॥

మూ, ౧౪ { ఆతిష్ఠద్గుజపన్సంధ్యాంప్రక్రాంతామాయతీగవమ్ ।
ప్రాతస్తరాంపతత్రిభ్యః ప్రబుద్ధః ప్రణమన్రవిమ్॥... }

౧౪॥ఆతిష్ఠద్వితి॥ రామఃపతత్రిభ్యఃకుక్కుటాదిపక్షిభ్యః - ప్రాతస్త రామతిప్రభాతేతతోప్యత్యంతపూర్వకాలేప్రబుద్ధస్సన్ ।సూ॥ పంచమీవి భక్తఇతిపంచమీ-ప్రాతస్తరామిత్యవ్యయాదామ్ప్రత్యయః- ఆయతోద్యదో హాయగోచరాద్వా గచ్ఛంత్యోగావోయస్మిన్ కాలే సకాలఆయతీగవం॥ తిష్ఠద్గుప్రభృతిత్వాదవ్యయీభావః-తస్మిన్ కాలే।సూ॥తృతీయాసప్తమ్యో ర్బహులమితి సప్తమ్యాఅమ్భావః ప్రక్రాంతాంప్రవృత్తాంసమ్యక్ ధ్యా యంత్యస్యామితిసంధ్యా-ఆతశ్చోపసర్గ ఇతిఅఙ్ ప్రత్యయః-రాత్రిందివ సంధ్యాభవావా సంధ్యాభవాభేన యత్ప్రత్యయః - క్రాంతస్యామిత్య

థః॥సూ॥అత్యంతసంయోగేద్వితీయా- తిష్ఠంతిగావోయస్మిన్ దోహాయే
తితిష్ఠద్గు॥సూ॥తిష్ఠద్గుప్రభృతీనిచైత్యవ్యయీభావనిపాతనాత్సాధుః- తత్ప
ర్యంతమాతిష్ఠద్గు॥సూ॥ఆఙ్మర్యాదాభివిధ్యోరితిపునరవ్యయీభావః-జపన్
గాయత్రీజపంకుర్వన్ రవింప్రణమన్- అపరరాత్రేఆయతీగవకాలమార
భ్యతిష్ఠద్గుకాలపర్యంతంతిష్ఠన్నేవ సావిత్రీంజపన్ సూర్యోదయమేతంప్రణ
తః॥*॥జపన్నాసీతసావిత్రీంప్రత్యగాతారకోదయాత్। సంధ్యాంప్రా
క్ప్రాతరేవంహితిష్ఠేదాసూర్యదర్శనాదితిస్మరణాదితిభావః॥ ...*

మూ,౧౫ { దదృశేపర్ణశాలాయాంరాక్షస్యాభీకయాథసః।
భార్యోఢంతమవజ్ఞాయతస్థేసౌమిత్రయేఽసకౌ॥ }

౧౫॥ దదృశఇతి ॥ అథసూర్యోపస్థానానంతరం- సరామఃపర్ణ
శాలాయాంఅభీకయాకాముక్యా॥సూ॥అనుకాభికాభీకఃకమితేతినిపాతః-
రాక్షస్యారావణావరజయాకామరూపిణ్యాశూర్పణఖయాదదృశేదృష్టః
కర్మణిలిట్-అసకాకుత్సితా-అసౌరాక్షసీ॥సూ॥అవ్యయసర్వనామ్నా
మకచ్ప్రాక్టేః-భార్యోఢంఊఢభార్యం-వాహితాగ్న్యాదిష్వితినిష్ఠాయాః
పరనిపాతః-తంరామమవజ్ఞాయసాపత్న్యేపదవీక్ష్య-సౌమిత్రయేలక్ష్మణా
య॥సూ॥శ్లాఘహ్నుఙ్స్థాశపాంజ్ఞీప్స్యమానఇతిసంప్రదానత్వాచ్చతు
ర్థీ - తస్థేస్వాభిప్రాయంప్రకాశయంతీస్థితా - తిష్ఠతేఃకర్మకర్తరి
లిట్॥సూ॥ప్రకాశనస్థేయాఖ్యయోశ్చేతిప్రకాశనేతఙ్ ... *

మూ,౧౬ { దధానావలిభంమధ్యంకర్ణజాహవిలోచనా।వా
క్షవచేనాతిసర్వేణచస్రోత్రేకీపవశుతా।...... }

౧౬॥అ॥అథాస్యారూపంవర్ణయతిశ్లోకత్రయేణ-దధానేత్యాదినా
వలిభంత్రివలీమత్ ॥ సూ ॥తుందివలివటేర్భఇతిమత్వర్థీయోభప్రత్య
యః-మధ్యమవలగ్నందధానా-కర్ణయోర్మూలేకర్ణజాహే॥సూ॥త
స్యపాకమూలేపీల్వాదికర్ణాదిభ్యః కుణబ్జాహచావితిజాహచ్ప్రత్యయః-త
యోర్విలోచనేయస్యాస్సాకర్ణజాహవిలోచనా - కర్ణాంతలోచనేత్య
ర్థః-సప్తమీపూర్వపదోబహువ్రీహిః - అతిక్రాంతేనసర్వమిత్యతిసర్వే

ణసర్వోత్కృష్టైనేత్యర్థః॥ సూ॥ అత్యాదయః క్రాంతాద్యర్థే ద్వితీయయేతిసమాసః - ఏకవిభక్తిచాపూర్వనిపాత ఇతి ప్రతిషేధాదుపసర్జనస్యాపిసర్వ శబ్దస్యనపూర్వనిపాతః-వాక్పత్యర్థః వాక్ప్వచం-ప్రాణ్యంగత్వాదేకవద్భావః॥ సూ॥ ద్వంద్వాచ్చుదషహాంతాత్సమాహారఇతిటచ్ప్రత్యయః-తేనోపలక్షితా-ఇత్థంభూతలక్షణేతృతీయామృదుభాషిణీమృద్వంగీచేత్యర్థః - పక్షౌ ఔపక్ష మాలె ప్రతిపదిచంద్ర రేఖేవస్థితేత్యుపమాలంకారః॥ సూ॥ పక్షాత్తిరితి ప్రత్యయః॥ ని॥ పక్షః స్గరుతో మూలేద్వయోః ప్రతిపదిరపిరియాదపి ... . *

మూ, ౧౭ { సుదంష్ట్రిప్వరదనా సౌరూప్యాదుపాజితలాఙ్గులిః । ప్రథితానందధానేఽజఘు నేనఘనేన సా॥...... }

౧౭॥ సువ[illegible] శోభనా [illegible] ॥ సూ ॥ సంఖ్యాసుపూర్వ[illegible] కారః-ద్విరదనా[illegible] త్రాసుపూర్వా[illegible] సూ ॥ [illegible] ప్రత్యయః-మృ[illegible] శేషపూర్వ[illegible] ద్వంద్వేప్వద్భావః-అంగు[illegible] సూ ॥ సముద్రాభ్రాద్ఘః [illegible] ప్రథిమానం దధానేనపృథులేనఘ నేననిబిడేన జఘనేనోపలక్షితాసా[illegible] పూర్వేణసంబంధః॥ ... ... *

మూ, ౧౮ { ఉన్నసందష్టలివత్ర్రంశుద్ధపల్లోలకుండలమ్। పర్యాణాపశ్యతస్వంయాన్ ప్రగ్వేసుహాసానా। }

౧౮॥ ఉన్నసమితి॥ ఉన్నసమున్నతనాసికం. సూ॥ ఉపసర్గాచ్చేతినసాదేశః- శుద్ధాశ్చధాః దన్తాః యస్యతత్ శుద్ధదత్ ॥ సూ॥ అగ్రాంతశుద్ధేత్యాదినాదత్రాదేశః - లోలకుండలంవక్త్రం దధతీపశ్యతః ప్రేక్షమాణాన్ జనాన్ శంసుఖమేషామస్తీతిశంయూన్ ఆనందాన్ కుర్వాణా॥ సూ॥ కం

శంభ్యాంవభయుస్తితుతయసఇతి యుస్ప్రత్యయః - స్రగ్విణీమాల్యవతీ ॥ సూ ॥ అస్మాయామేధా స్రజోవినిః- సుహాసంసుస్మితమాననంయస్యాస్సా ॥సూ॥ స్వనహాసో ర్వేతివికల్పాద ప్రత్యయః ॥ ... *

మూ, ౧౯ { ప్రాప్యచంచూర్యమాణా సా పతయంతీ రఘూత్తమమ్।
అనుకామా ప్రార్థయాం చక్రే ప్రియాకర్తుం ప్రియంవదా॥ }

౧౯ ॥ ప్రాప్యేతి॥ అనుకాకాముకీ। సూ॥ అనుకాభికేత్యాదినానిపాతః- అతఎవపతయంతీపతిమాత్మనఇచ్ఛంతీ॥సూ ॥ సుప ఆత్మనః క్యచ్- అకృత్సార్వధాతుకయోర్దీర్ఘః- శతరిజీప్-చంచూర్యమాణా ఇత స్తతో గర్హితంచరంతీ॥ సూ ॥ లుపసదేత్యాదినాభావగర్హాయాంచరేర్యఙ్ చరఫలోశ్చేత్యభ్యాసస్యనుక్-ఉత్పరస్యాత ఇత్యుత్వం॥ సూ॥ర్వోరుపధాయాదీర్ఘ ఇకః- హలిచేతిదీర్ఘః -రఘూత్తమంలక్ష్మణం ప్రాప్య- ప్రియంవదతీతి ప్రియంవదాసతీ ॥ సూ ॥ ప్రియవశేవదః ఖచిమునాగమః- ప్రియాంకర్తుకామ అనులోమయితుమిత్యర్థః॥ సూ ॥సుఖప్రియాదానులోమ్య ఇతిడాచ్- ప్రార్థనాయాంచక్రే ప్రార్థితవతీ ॥ సూ ॥ కాస్ప్రత్యయాదిత్యామ్ప్రత్యయః॥ ... ... *

మూ, ౨౦ { సౌమిత్రే మాముపాయంస్థాః కామిమిష్ఛవశంవదా
మా। స్వభోగినాంసహచరీమశంకం పురుషాయుషమ్। }

౨౦ ॥ అ ॥ ప్రార్థనాప్రకారమేవాహ ॥ సౌమిత్రఇతి॥సౌమిత్రే కమాంరింకాముయుప్రే॥ ... కాముయు ... షధ్యమః। సూ॥ సమికం పేత్యాదినాకప్రత్యయః - వశంవదాంవశవర్తినీం॥సూ ॥ ప్రియవశేత్యాదినావదేఃఖచ్ - మునాగమః- స్వభోగాయహితాం స్వభోగినాం॥సూ॥ ఆత్మన్విశ్వజనభోగేత్యాదినాఖప్రత్యయః. చరతీతిచరీ - పచాదిషుచరడితిడిత్వాద్గౌరాదిత్వాన్ఙీష్- తేనసహశబ్దస్య ॥ సూ ॥ సుప్సుపేతిసమాసః - కేచిత్తుసహచరతీతిసహచరీ॥సూ॥ భిక్షాసేనాదాయేషుచేతిచకారాట్టప్రత్యయఇత్యాహుః - తాంసహచరీం- సర్వానుగామినీమిత్యర్థః - ఈదృశీంమామి ... ॥ సూ॥ విందురిచ్ఛురితినిపాతః సంలోకేత్యాదినాషష్ఠీప్ర

తిషేధః-పురుషస్యాయుః పురుషాయుషం యావజ్జీవం ॥సూ॥ అచతురేతినిపాతః- అత్యంతసంయోగద్వితీయా - ఉపాయంస్థాః ఉపయచ్ఛ స్వేత్యర్థః॥ సూ॥ ఉపాద్యమస్స్వకరణ ఇత్యాత్మనేపదం- స్వకరణం వినాహః॥ సూ॥ ఆశంసాయాం భూతవచ్చేతి భూతవత్ప్రత్యయోలుజ్ - విభాషోపయమన ఇతిపక్షికిత్వాభావాన్నానునాసికలోపః। * .. ...*

మూ, ౨౧ { తాముపాచసగోష్ఠినే వనే స్త్రీపుంసభీషణే । అ
సూర్యంపశ్య రూపాత్వం కిమభీరురరార్యసే ॥ }

౨౧ [illegible] మితి [illegible] కిమిత్యపేక్షే లేన స్త్రభిరా హ - అయమర్థః-సనూ [illegible] సూర్యకిరణాసంస్పృ [illegible] ॥సూ॥ అసూర్య [illegible] ఇతి [illegible] త్యసూర్యశబ్దోపపదా [illegible] ॥సూ॥ [illegible] నాప్ర [illegible] దేశః- అసూర్య [illegible] సంబంధాత్ - అన్యథా అవివక్షి [illegible] దిష్యతే - ఎతదూ [illegible] సాకోమ [illegible] వ్యాఖ్యాంతః॥ సు॥ గా [illegible] భూతపూర్వాదితిఖ [illegible] స్త్రీపుంసా [illegible] ॥సూ॥ అచతురాదినానిపా [illegible] స్త్రీపుంసానాం భీషణమితికిము [illegible] వ్యాఖ్యానే [illegible] తస్మిన్వనే కింకిమ [illegible] ॥సూ॥ [illegible] ప్రత్యయః- అరార్య సే - [illegible] సూచిసూత్రేత్యాదినాయజ్ - యజిచేత్య [illegible] ప్రతి [illegible] మైకాచా దిత్వ [illegible] ...... *

మూ, ౨౨ { [illegible] త్వ
[illegible] నంచసి * }

౨౨॥మానుషానీతి॥దివ్యానాం దేవతానాం ధర్మాః రూపలావణ్యాదయః-తద్వతీతద్ధర్మిణీ-అతఏవాప్సరాఇవాచరంతీతి అప్సరాయమాణా అప్సరఃకల్పా॥ సూ॥ కర్తుః క్యఙ్సలోపశ్చేతిక్యఙంతాల్లటశ్శానజాదేశః॥ వా॥ఓజసోఽప్సరసోనిత్యమితినిత్యంసలోపః-త్వమిహారణ్యే స్వతంత్రాఏకాకినీమానుషాణ్యనీచానితిభావః-అభిలష్యంతీఅభిలషంతీ॥ సూ॥వాభ్రాశేత్యాదినాశ్యన్వా-కథమంచసిఅటసి॥ ... ... ※

మూ,౨౩ { ఉగ్రంపశ్యాకులేఽరణ్యేశాలీనత్వవివర్జితా। కాముకప్రార్థనాపత్యేపతివత్నీకథంనవా॥... }

౨౩॥ఉగ్రంపశ్యేతి ॥ ఉగ్రంపశ్యంతీత్యుగ్రంపశ్యాః హింస్రాః॥ సూ॥ఉగ్రంపశ్యేరమ్మదపాణింధమాశ్చేతినిపాతః- తైరాకులేసంకీర్ణే అరణ్యే - శాలీనత్వవివర్జితా అధార్ష్ట్యరహితా - ధృష్టానతీత్యర్థః॥ సూ॥శాలీనకౌపీనే అధృష్టాకార్యయోరితి అధార్ష్ట్యేశాలాశబ్దాత్ఖఞంతోనిపాతః-కాముకః కామీ॥సూ॥లషపతేత్యాదినాఉకఞ్ప్రత్యయః-తస్యప్రార్థనాసుఅనునయేషుపత్యేచతురాత్వం-పతిరస్యా- అస్తీతిపతివత్నీజీవపతికేత్యర్థః॥సూ॥అంతర్వత్పతివతోర్నుగితిగర్భభర్తృసంయోగేనిపాతనాదర్థవిశేషలాభః - మతోర్వత్వంనిపాత్యతేఅత్రసూత్రేఉగిత్వాదేవఙీప్సిద్ధిః ॥ ※॥అంతర్వత్పతివతోర్నుగ్జ్మతుస్వత్వేనిపాతనాత్-గర్భిణ్యాంజీవపత్న్యాంచవాచఛందసినుగ్విధిరితివచనాత్ -కథంనవాకథంనకిమిత్యర్థః-పతివత్న్యాఃకథమయంకామచారఇతిభావః॥ ... ※

మూ,౨౪ { రాఘవంపర్ణశాలాయామిచ్ఛాసురహసంపతిమ్। యస్స్వామీమమకాన్తావానౌపకర్ణికలోచనః ॥ }

౨౪॥రాఘవమితి ॥ అథసర్వధాపతింవరయసిచేత్ అనురహసంరహసి॥సూ॥అన్వవతప్తాద్రహసఇత్యచ్సమాసాంతః- పర్ణశాలాయాంరాఘవంరామం-పతింఇచ్ఛవృణుష్వేత్యర్థః- అథప్రరోచనార్థంసార్ధశ్లోకత్రయేణరామంస్తౌతి . యోరామోమమాపిస్వామీఈశితాసంభవతిరాజసంబంధేనేతిభావః॥సూ॥స్వామిన్నైశ్వర్యఇతి నిపాతః- కాంతాన్వాన్

కాగీతిభావః - సౌందర్యాదిగుణాఢ్యశ్చాయమిత్యాహ ఉపకర్ణమితి- స మీపార్థే ఒవ్యయీభావః తత్ర ప్రాయభవ ఔపకర్ణికః॥ సూ ॥ ఉప జానూపకర్ణేతి ఠక్ - ఉపకర్ణాదయస్త్రియస్సామీప్యే- తేలోచనేయ స్యపః- కర్ణాంతవిశ్రాంతలోచన ఇత్యర్థః॥ ... ...

మూ, ౨౫ { వపుశ్చాందనికం యస్య కార్ణవేష్టకికం ముఖమ్।
సంగ్రామే సర్వకర్మీణౌ పాణీ యస్యోపజానుకౌ॥ }

౨౫॥ వపురితి॥ యస్య వపుశ్చందనేన సంపాద్యవశ్యం సంపన్న ముక్త్రి- ప్తం భవతీతి చాందనికం- ముఖం కర్ణవేష్టనాభ్యాం కుండలాభ్యాం సంపాదికాణ వేష్టకికం- ఉభయత్రాపి॥ సూ ॥సంపాదినీతి ఠక్-యస్య పాణీ-సంగ్రామే కర్మాణి ధనురాకర్షణాదీని వ్యాప్నుత ఇతి సర్వకర్మీణౌ సర్వకర్మక్షమావిత్యర్థః॥ సూ ॥తత్సర్వాదేరిత్యాదినా ఖప్రత్యయః- ఉపజాను జానుసమీపే భవావౌపజానుకౌ - ఆజానులంబినావిత్యర్థః- ఏతేన శౌర్యభాగ్యసంపత్తిరుక్తా ॥ సూ ॥ ఉపజాన్విత్యాదినైవ ఠక్ -ఇసుసు క్తాంతాత్కః॥ ... ... *

మూ, ౨౬ { బద్ధోద్వల్గలరశ్రోణ్యమసిక్యేనౌపసీవికః। యశ్చాప
మాశ్మన ప్రఖ్యం సేషుం ధత్తేస్య మహ్వహమ్॥ ... }

౨౬॥ బద్ధ ఇతి॥ యేన రామేణ అసిః దుర్బలానాం కష్టార్థం దుర్బలఘా తుకశిష్టార్థం- న తు దుర్బలఘాతార్థమిత్యర్థః- ఉపసీవినీవీసమీపే భవ ఔపసీవికః- స ఏవ ఠక్ -బద్ధః కటనిబద్ధ ఇత్యర్థః- యో రామః అశ్మైవాశ్మనం స్వార్థేణ్ ప్రత్యయః॥ వా ॥అశ్మనో వికార ఉపసంఖ్యానమితి వికార ఏవ టిలోపవిధానాన్న టిలోపః- ప్రఖ్యాతి ప్రకాశయతీతి ప్రఖ్యం సదృశం॥ ని॥ ప్రఖ్య ప్రతినిధీ అపీతి సదృశార్థే షదంతి॥ సూ ॥ఆతశ్చోపసర్గ ఇత్యక్ ప్ర త్యయః- ఆశ్మన ప్రఖ్యం అశ్మవద్దృఢమిత్యర్థః- సేషుం సబాణం అన్యైర్దుర్ వ్వహం చాపం ధత్తే మహాధానుష్క ఇత్యర్థః॥ ... *

మూ, ౨౭ { జేతా యజ్ఞద్రుహాం సంఖ్యే సద్మ సన్న్యాస పూర్వసే।
ప్రాప్య దారగవాదీనాం యం ముసీనాముభయం సదా॥ }

౨౭॥ జేతేతి॥ సంఖ్యేయుద్ధే -యజ్ఞైర్యోద్ధుం ప్రయాంతీతి యజ్ఞద్రుహో రాక్షసాః॥ సూ॥ సత్సూద్విషేత్యాది నా క్విప్ప్రత్యయః - తేషాం కర్మణి షష్ఠీ జేతా తృచ్-అత ఏవాత్ర ధర్మసంతానం ధర్మపరంపరాం సూత ఇతి తస్యాః-నిరంతరధర్మకారీత్యర్థః-పూర్వవత్క్విప్-కించ- యం రామం ప్రాప్య శరణమహాసాద్య మునీనాం వానప్రస్థానాం తేషాం దారాగ్ని పరిగ్రహాసంభవాత్ - శేషషష్ఠీ యం దారాశ్చ గావో హోమధేనవశ్చ దారగవం ॥సూ॥ అచతురాదినాని పాతః-దారగవాణామితి కర్మణి షష్ఠీ॥ సూ॥ కుమతి చేతిణత్వం మునిబహుత్వే తద్బహుత్వాత్ ॥సూ ॥సరూపాణామేకశేషః-స చాఽభయం భయవర్జనం అత్ర సనమితి ప్రాప్య భయయోస్సమానకర్తృకతా॥ *

మూ, ౨౮ { తతో వావృత్యమానాసౌ రామశాలాం న్యవిక్షత।
మాముపాయంస్త రామేతి వదంతీ సాదరం వచః॥ }

౨౮॥ తత ఇతి॥ తతో లక్ష్మణవాక్యానంతరం అసౌ రాక్షసీ-వావృత్యమానా రామం వృణ్వానా వరిష్యంతీ సతీత్యర్థః॥ సూ॥ వర్తమానసామీప్యే వర్తమానవత్ప్రత్యయః - వావృతు వరణ ఇతి ధాతోర్దైవాదికాత్కర్తరి లట శ్శానచ్- హే రామ మా ముపాయంస్త పరిణయతు భవాన్ - శేషవివక్షాయాం ప్రథమపురుషః॥ సూ॥ ఉపాద్యమస్స్వకరణ ఇత్యాత్మనేపదం ఇతి సాదరం వచః వదంతీ రామస్య శాలాం న్యవిక్షత-శల ఇగుపధాదనిటః క్సః॥

మూ, ౨౯ { అస్త్రీకోసావహం స్త్రీమాన్ భవిష్యతి తరాం త
వ। పతిరిత్యబ్రవీద్రామస్తమేవ వ్రజ మా ముచః॥ * }

౨౯॥ అస్త్రీక ఇతి॥ అసౌ లక్ష్మణః అస్త్రీకః అవిద్యమానభార్యః॥ సూ॥ నద్యృతశ్చేతి కప్ - నకపీతి కేణో హ్రస్వప్రతిషేధః - తస్యైవ సన్నిహితత్వాత్ - ఉపసర్జనహ్రస్వస్య స్త్రీప్రత్యయాంతవిషయత్వాత్ ఇహ సమాసార్థోత్తరపదస్యైవ కపి సతి పశ్చాత్సమాసైకదేశత్వాత్ ప్రాతిపదికస్య స్త్రీప్రత్యయాంతత్వాభావాదేవ నివృత్తేరితి- అహం స్త్రీమాన్ సభార్యః-ప్రశంసాయాం మతుప్ -స ఏవ తవ పతిర్భర్తా భవిష్యతి తరాం అతిశయేన పతిరిత్యర్థః॥ సూ॥ తిఙశ్చేత్యాదినాతిశయే తరప్ప్రత్యయః - తం లక్ష్మణమేవ వ్రజ గచ్ఛ

మూషుచఃనత్యజ-ముచెర్లుజిల్ దిత్వాదజ్ ॥సూ॥సమాశ్యోగ- ఇతితాం రామోఽబ్రవీత్ ॥ ... ...

మూ,౩౦ { లక్ష్మణం సావృషస్యంతీ మహోక్షం గౌరివాగమత్ । మన్మథాయుధసంపాతవ్యథమానమతిః పునః ॥ }

౩౦॥లక్ష్మణమితి॥ తతో రామవాక్యానంతరం- వృషమాత్మన ఇచ్ఛంతీతి వృషస్యంతీ॥సూ॥సుప ఆత్మనః క్యచ్- తతో లట శ్శతరిజీప్ - అశ్వక్షీరవృషలవణానామాత్మప్రీతౌ క్యచీత్యసుగాగమః॥ వా॥అశ్వవృషయోర్మైథునేచ్ఛాయాం-అతఏవమన్మథాయుధసంపాతేనమదనశరపాతేనవ్యథమానమతిః దూయమానమానసా రాక్షసీ - మహానుక్షా మహోక్షః మహావృషభః॥ సూ॥అచతురాదినానిపాతః-తంగౌరివలక్ష్మణమగమత్ ఆససాద॥ *

మూ,౩౧ { తస్యాహ్నసద్యమానాయా లోలాయావాన్రఘూత్తమః । అసింకాంక్షేయముద్యమ్య చకారాపనసం ముఖమ్ ॥ }

౩౧॥ తస్యా ఇతి ॥ రఘూత్తమో లక్ష్మణః - సాసద్యమానాయాః గర్హితంసీదంత్యాః ఆసీదంత్యాః॥ సూ ॥లుపసదచరిత్యాదినాభదేర్యఙ్ లటశ్శానచ్ తస్యాః రాక్షస్యాః- ముఖంలోలాయాధృకలవనం - లునాతేర్యఙంతాద ప్రత్యయేటాప్-తద్వాక్ తద్యుక్తస్సన్నిత్యర్థః-అతఏవకుక్షౌభవంకాంక్షేయంలోహవిశేషప్రభవం॥సూ॥ దృతికుక్షికలశివస్త్యస్త్యహేర్ఢఞ్-అసింఖడ్గముద్యమ్య-అపగతానాసికాయస్యతత్ అపనసం నాసికారహితంచకార ॥సూ॥ ఉపసర్గాచ్చేతినాసికాశబ్దస్యబహువ్రీహిసమాసాంతోనసాదేశః॥ ... ... ◎

మూ.౩౨ { అహం శూర్పణఖానామ్నానూనం నాజ్ఞాయిషిత్వయా । దండోఽయం క్షేత్రియోమేనమయ్యాపాతీతిసాబ్రవీత్ ॥ }

౩౨॥ అహమితి॥అహం నామ్నా శూర్పణఖా॥సూ॥నఖముఖాత్సంజ్ఞాయామితిణత్వ)నిషేధః-పూర్వపదాత్సంజ్ఞాయామగ ఇతిణత్వం - కింత్వయా నాజ్ఞాయి శూర్పణఖేతినజ్ఞాతాస్మి-జానాతేః కర్మణిలుఙిస్యసిచ్ ... - సాన్వజ్ఞానే లింగమాహ-మేనాజ్ఞానేన అజ్ఞానత్వయాకా

అయం నాసాచ్ఛేదరూపః క్షేత్రియః పరక్షేత్రే చికిత్స్యః - ప్రతిసమాధే య ఇత్యర్థః॥సూ॥ క్షేత్రియచ్పరక్షేత్రే చికిత్స్య ఇతి పరశబ్దలోపో ఘప్రత్యయ శ్చ నిపాత్యతె - క్షేత్రియో నామ పరత్ర జన్మాంతర శరీరే చికిత్స్యమరణాం తికవ్యాధిః - అయం దండో పిఛిన్నస్యాంగస్య పునః ప్రరోహాసంభవాత్త త్ప్రియ ఇతి తథా వ్యపదిష్టః-దండోదమో మయి- అపాతి పాతితః-మత్స్వ రూపజ్ఞానేతు నేదం ఘటత ఇతి తాత్పర్యం - పతతేర్ణ్యంతాత్కర్మణి లుఙ్ శ్లేశ్చి కా డెశో లోపశ్చ-ఇతిసాతమబ్రవీత్-తదేతదుల్కే నశిరః కండూ య నంతవధవిష్యతీతి భావః॥ ... ... *

మూ, 33 { పర్యశాప్సీద్దివిష్ఠా సా ప్రదర్శ్య భయదం వపుః। అ
పిష్ఫవచ్చ బంధూనాం వినంక్ష్యుర్విక్రమం ముహుః॥ }

33॥పరీతి॥అథ అసౌ రాక్షసీ దివి ఆకాశే తిష్ఠతీతి దివిష్ఠా సతీ॥సూ॥సుపిస్థ ఇతి కః తత్పురుషే కృతి బహుళమిత్యలుక్- అంబాంబ ఇత్యాదినా షత్వేష్టత్వం-భ యం దదాతీతి భయదం భయంకరం॥సూ॥ ఆతో నుపసర్గే కః- వపుర్నిజ శరీరం ప్రదర్శ్య పర్యశాప్సీత్-తర్జనాభి రాక్రోశత్-శపఆక్రోశే- లుఙి సిచి హ లంతలక్షణా వృద్ధిః-కించ-వినక్ష్యుర్ణంష్టుమిచ్ఛుస్సతీ - వినాశ కాలే విపరీత బుద్ధి స్సతీత్యర్థః-ణశెస్సన్నంతాదు ప్రత్యయః॥ సూ॥ మస్జినశోర్ఝలీతి నుమ్-ము హుః రసకృత్-బంధూనాం ఖరాదీనాం విక్రమం శౌర్యమపిస్ఫవత్ వాచావృ ద్ధమత్- బలవద్వ్యాపో స్ఫాటనేన భీషితవతీత్యర్థః-స్ఫాయీ ఓప్యాయీ వృద్ధా వితి ధాతోర్ణిచి॥సూ॥స్ఫాయో వః-ణౌ చఙ్యుపధాయా హ్రస్వః - ద్విర్భావః-అ భ్యాసకార్యం చ ద్రష్టవ్యం॥ ... ...*

మూ, 34 { ఖరదూషణయో ర్భ్రాత్రోః పర్యదేవిష్ట సా భృశం।
విజిగ్రాహయిషూ రామం దండకారణ్యవాసినమ్॥ }

34॥ ఖరేతి ॥ సా రాక్షసీ భ్రాత్రోః ఖరదూషణయోః క్రూరో గ్ర-త యో ర్త్రైజానేనిహతత్వాదితి భావః-దండకారణ్యవాసినం - సమానదేశస్థమి త్యర్థః - రామం విజిగ్రాహయిషూ విరోధయితుమిచ్ఛుస్సతీ - గ్రాహేరిచ్ స్సన్నంతాదు ప్రత్యయః॥ సూ ॥రోరిరి రేఫలోపః - ఢ్రలోపేపూర్వస్యదీ

ఘ్రాణః-పర్యదేవిష్ట విలలాప ॥ని॥ విలాపః పరిదేవనమిత్యమరః- దేవృ దేవన ఇతి ధాతోర్లుఙ్ వాదికాల్లుఙి తజేసిచీట్॥ ... ... *

మూ, ౩౫ { కృతే సౌభాగినేయస్య భరతస్య వివాసితౌ । పిత్రా దౌ
ర్భాగినేయో యౌ పశ్యతం చేష్టితం తయోః॥...* }

౩౫॥ అ॥ అథ త్రిభిః పరిదేవన ప్రకారమేవాహ ॥ కృత ఇత్యాది॥ దుర్భగాయాః దౌర్భాగ్యాయాః అపత్యే పుమాంసౌ దౌర్భాగినేయౌ - అన్యథా కథమిదం నిర్వాసనమితి భావః॥ సూ॥ స్త్రీభ్యో ఢగితి ఢకి - కల్యాణ్యాదీనామినఙితి సఙాదేశః-హృద్భగత్యుభయపదవృద్ధిః-యాదవ్యా-సుభగాయా అపత్యం పుమాన్ సౌభాగినేయః - అస్య రాజ్యలాభ ఇతి భావః- తస్య నిమిత్తస్య కృతే కార్యాయ-సంపదాదిక్వీబంతాచ్చతుర్థీ- తాదర్థ్యే వ్యయమితి కేచిత్ - పిత్రా వివాసితౌ -తయోః ప్రవాసితయోశ్చేష్టితం స్వనాసాచ్ఛేదనవ్యాపారం-పశ్యతం- ప్రార్థనాయాం లోట్॥ ...

మూ, ౩౬. { మమ రావణనాథాయా భగిన్యా యువయోః పునః ।
అసంతాపసకాధ్వంసః క్షమధ్వం యది వః క్షమమ్ }

౩౬॥ మమేతి॥ రావణనాథాయాః రావణస్వామికాయాః - పునర్వివేకతః-యువయోర్భగిన్యాః స్వసుర్మమ-తాపసకాత్కుత్సిత తాపసాత్-కుత్సితార్థే కప్రత్యయః-అయం ధ్వంసః వైరూప్యం క్షమధ్వం సహధ్వం ఉపేక్షధ్వమిత్యర్థః - యది వో యుష్మాకం॥ సూ॥ యుష్మదిగురావేకేషామితి బహువచననిర్దేశః - అథవా బంధుమాత్రాభిప్రాయేణ బహుత్వనిర్దేశః అతఏవాపి స్వపక్షబంధూనామిత్యుక్తం - క్షమం యుక్తం యది సర్వబంధుసాధారణోయమపమానో న పైతృకో ఇత్యర్థః॥ ...... *

మూ, ౩౭ { అసంస్కృత్రిమసంవ్యానావపక్త్రిమఫలాశినౌ।అ
కృత్రిమపరీవారౌ పశ్యభూతాం తథావిమౌ॥ }

౩౭॥ అసంస్కృత్రిమేతి ॥ సంస్కారేణ నిర్వృత్తం సంస్కృత్రిమం అతత్సంవ్యానౌ వల్కలవసనావిత్యర్థః॥ పాకేన నిర్వృత్తం పక్త్రిమం అతత్ఫలాశినౌ - అకృష్టపచ్యఫలాశినావిత్యర్థః-

భరదేననివృత్తోభృతి ప్రమః - అతత్పరివారౌ అభృతపరిజనౌ- మృగమాత్రపరివారావిత్యర్థః-అతఏవ॥ సూ॥ ఉపసర్గస్య ఘఞ్యమనుష్యే బహులమిత్యుపసర్గస్య దీర్ఘః-సర్వత్ర॥ సూ॥ ద్వితః క్త్రిః-క్త్రేర్మమ్నిత్యం-తథాప్యణీనీచావపి మాం పర్యభూతాం-కథమేతత్సహ్యామితి భావః॥ *

మూ, ౩౮ { శ్వశ్శ్రేయసమవాప్తాసి భ్రాతృభ్యాం ప్రత్యథాణి సా । ప్రాణివ స్తవమానార్థం వ్రజశ్వసిహి మారుదః॥ * }

౩౮॥ అ॥ అథశ్లోకద్వయేన ప్రత్యుత్తరమాహ- శ్వశ్శ్రేయసమితి॥ సా శూర్పణఖా- భ్రాతృభ్యాం ఖరదూషణాభ్యాం ప్రత్యథాణి ప్రత్యుక్తా- భణ తేః కర్మణి లుఙిచిణి వృద్ధిః-తదేవాహ-వశ్శోభనం శ్రేయః శ్వశ్శ్రేయసం ఉత్కృష్టం శ్రేయ ఇత్యర్థః - అత్ర శ్వస్ శబ్దః ఉత్తరపదార్థప్రాశస్త్యవాచీతి కాశికా- మయూరవ్యంసకాదిత్వాత్సమాసః ॥ సూ॥ శ్వసోవసీయశ్శ్రేయస ఇతి సమాసాంతః - అవాప్తాసి అవాప్స్యసి- ఆప్నోతేరనద్యతనే భవిష్యతి లుట్ సిపి తాసి ప్రత్యయః॥ సూ ॥ తాసస్త్యోర్లోప ఇతి సకారలోపః - తవమానార్థం మానసత్రాణనార్థమేవ ప్రాణివః జీవాపః-అన ప్రాణనే- లట్ వస్ శపోలుక్ । సూ॥ రుదాదిభ్యస్సార్వధాతుక ఇటీట్ అసి వేరితి ణత్వం- శ్వసిహి అశ్వసిహి- శ్వసప్రాణనే లోట్- పూర్వవదిట్-సేర్హి- రాదేశః మారుదః-మారోదీః-రుదేర్లుఙిసిపి॥ సూ॥ ఇరితోవేతి చ్లేరఙాదేశః- వ్రజగచ్ఛ-మార్గం ప్రదర్శమేత్యర్థః॥ ... *

మూ, ౩౯ { జహీ మోనపరాధేపి నరాన్నక్తందివం వయమ్ । కుత స్త్వం భీరుయత్తైర్యో ద్రుహ్యాదాభ్యపి కుమామహే॥ }

౩౯॥ అ॥ యదుక్తం కుమధ్వమితి తత్రోత్తరమాహతుః ॥ జహీమ ఇతి॥ వయం సర్వేరాక్షసా ఇత్యర్థః-త్యదాదిపరైకశేషః-అనపరాధే అపరాధాభావేపి॥ వా॥ క్వచిత్ప్రతిషేధేపి సమాస ఇష్యతే - నరాన్మానుషాన్-నక్తం చ దివా చ నక్తందివం॥ సూ॥ అచతురాదినా సప్తమ్యర్థవృత్త్యోరవ్యయయోర్ద్వంద్వసమాసాంత నిపాతః-జహీ మోభక్షయామః- జక్షభక్షహాసనయోరితిధాతోర్లట్-మస్ శపోలుక్ - రుదాదిత్వాత్సార్వధాతుకే ఇట్ - హేభీ

రుభయశీతె-సంజ్ఞాపూర్వావిధిరనిత్యఇతినగుణః - దుహ్యాదిభ్య ఉపరాధ భాగ్భ్యపితెభ్యోనరెభ్యః - క్షుమామహెమ్మృక్ష్యామహా ఇతియత్ తత్క్ష త స్త్ర్యంకుతఆగతం॥సూ॥అవ్యయాదిత్యప్-నక్షుమామహాఇత్యర్థః-క్రియాగ్ర హణాచ్చతుర్థీ॥... ... ...

మూ,౪౦ { తౌచతుర్దశసాహస్రబలౌనిర్యయతుస్తతః। పార
శ్వధికధానుష్కశాక్తీకప్రాసికాన్వితౌ॥...* }

౪౦॥తావితి॥తతశ్శూర్పణఖాసమాశ్వాసనానంతరం-చతుర్దశసహస్రాణిపరిమాణమస్యఇత్యస్మిన్నర్థే ॥ సూ ॥ శతమానవింశతికసహస్రవసనాదణ్ ప్రాగ్వతెస్సంఖ్యాపూర్వపదానాంతదంతగ్రహణమలుకీతితదంతవిధిః॥సూ॥సంఖ్యాయాస్సంవత్సరసంఖ్యస్యచేతిఉత్తరపదవృద్ధిః-తావద్బలంసైన్యంయయోస్తౌతౌఖరదూషణౌ - పరశ్వధఃకుఠారః ప్రహరణమెషాంపారశ్వధికాః॥సూ॥పరశ్వధాట్ఠఞ్-ఠస్యేకః-ధనుఃప్రహరణమెషామస్తీతిధానుష్కాః॥సూ॥ప్రహరణమితిఠక్ - ఇసుసుక్తాంతాత్కః శక్తిః ప్రహరణమెషాంశాక్తీకాః॥సూ॥శక్తియష్ట్యోరీకక్-ప్రాసఃకుంతః ప్రహరణమెషాం ప్రాసికాః- సపవఠక్-తైరన్వితౌసంతౌ నిర్యయతుః-యాతేర్లిట॥సూ॥ఆతోలోపఇటిచేత్యాకారలోపః- ... ...

మూ-౪౧ { అథసంపతతోభీమాన్విశిఖై రామలక్ష్మణౌ। బహుమూ
ర్ధ్నోద్విమూర్ధాంశ్చత్రిమూర్ధాంశ్చాహతాంమృధే॥౧ }

౪౧॥అథేతి-అథరామలక్ష్మణౌసంపతతః సమ్ముఖమాగచ్ఛతః - భీమాన్ భయంకరాన్బహుమూర్ధ్నో బహుశిరస్కాన్ ద్విమూర్ధాన్ ద్విశిరస్కాన్ త్రిమూర్ధాన్ త్రిశిరస్కాంశ్చ॥ సూ॥ద్విత్రిభ్యాం షమూర్ధ్నఇతి సమాసాంత షప్రత్యయః -మృధెరణెవిశిఖైర్బాణైరహతాంహతవంతౌ-హంతెర్లుఙితసస్తామాదెశః॥సూ॥అనుదాత్తోపదెశేత్యనునాసికలోపః॥...

మూ,౪౨ { తైర్వృక్ణరుగ్ణసంభుగ్నక్షుణ్ణభిన్నవిపన్నకైః।
నిమగ్నావిగ్నసంహ్రీణైర్వవ్రెదీనైశ్చమెదినీ॥* }

౪౨॥ తైరితి॥వృక్ణైశ్ఛిన్నైః వ్రశ్చెరోదిత్త్వాన్నిష్ఠానత్వం - తస్యసి

ర్థత్వాత్ ॥సూ॥ చోఃకుఃకిత్వం- గ్రహిజ్యావయిత్యాదినా సంప్రసారణం సా(ర్వ)స్సంయోగాద్యోరంతేషేతిస కారలోపః॥ వా॥ ఋవర్ణాచ్చేతి వక్తవ్య మితిణత్వం- రుగ్ణైర్భగ్నైః - సంఘుగ్నైః ప్రహారవేదనయా కుటిలితాం గైః- ఉభయత్రాపి పూర్వవన్నిష్ఠానత్వం కుత్వంచ- యస్మైశ్చాణితైః - భిన్నైః విదారితైః - విపన్నైః కుత్సితం పన్నైః మృతైః ॥సూ॥ కుత్సిత ఇతి [illegible] ప్రత్యయః- [illegible] ॥ సూ॥ [illegible] నిష్ఠానత్వం- నిమగ్నైః భూ మౌమగ్నైః- అవగ్నైః [illegible] - ఉభయత్రా[illegible] సూ॥ [illegible] త్వేతస్యాసిద్ధత్వాత్ [illegible] సంప్రా [illegible] ॥సూ॥ నుదవిదో త్యా దినా నిష్ఠానత్వం సర్వత్ర [illegible] ఛ్చ- [illegible] నిష్ఠానత్వం - ఏవం నానాధారా [illegible] - ముదిని పవై [illegible] ॥ ... ... ※

మూ, ౪౩ { [illegible]
[illegible] ॥... }

౪౩॥ [illegible] కేచిద్ద్విపఘుం [illegible] అప్యః- అన్యదుత్తమం [illegible] [illegible] సర్వత్ర॥ సూ॥ [illegible] ॥ ... ... ※

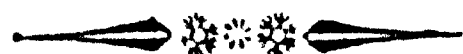
మూ, ౪౪ { [illegible]
[illegible]
[illegible] }

[illegible] మ॥సూ॥ [illegible] నిపాతః - స [illegible] మ॥సూ॥ [illegible] నిపాతః- మ

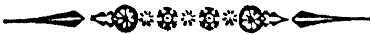
శానిజాలదేశే॥ని॥సమానౌమరుధన్వానావిత్యమరః - ఉదకమిచ్ఛన్ ఉదన్యన్ పిపాసుర్జంతుః ॥ సూ ॥ అశనాయోదన్య ధనాయాబుభుక్షాపి పాసాగర్ధేష్వితిక్యజంతథా తాఽవుదన్యాదేశ నిపాతః - తస్మాల్లటశ్శత్రాదేశః- దావవతీందావానలవతీందిశమివ-విషంబిభర్తీతి విషభృదాశీవిషః ఉగ్రముఖం పతత్రిరాజంగరుడమివ త్రయోమూర్ధానోఽస్య త్రిమూర్ధః త్రిశిరానామరాక్షసః- త్రిమూర్ధా వ్యాఖ్యాతః - రఘుతనయం రామముపాయయౌ అభియయౌ- మాలోపమాలంకారః-అనేనోపమాత్రయేణాస్యరక్షసస్సద్యోమరణంవ్యజ్యతఇత్యలంకారేణవస్తుధ్వనిః॥ ... *

మూ, ౪౫ {
శితవిశిఖనికృత్తకృత్స్నపక్షే [illegible] దివస్పతౌ
[illegible] భయముపనిదధే స రాక్షసానాం
[illegible] ఖిలకులపయ పూర్వ [illegible] ।
}

ఇతి శ్రీభట్టికావ్యే ప్రకీర్ణకాండే
త్రిశిరోవధో నామ చతుర్థస్సర్గః-

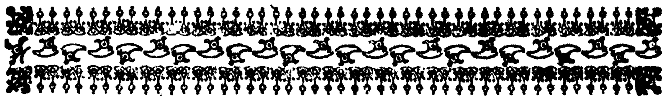

౪౫॥ శితేతి॥ శితైర్విశిఖైః [illegible] కృత్తాః కృత్స్నాః [illegible] సర్వే పూర్వపక్షాః అతఏవ- క్షితిం [illegible] ప్రాప్తే [illegible] శిఖరః క్షితిభృత్పర్వత ఇవ స్థితః [illegible] పూర్వగిరిం [illegible] నిమిత్తం [illegible] తథా ప్రతీయమాన ఇత్యర్థః- స రాక్షసః-రాక్షసానామవశిష్టానాం చ భయముపనిదధే జనయామాసేత్యర్థః-[illegible] సూచనాత్సర్వరాక్షసానాంమహాభయముత్పన్నమితిభావః ... ... *

ఇతి శ్రీపదవాక్యప్రమాణపారావారపారీణ శ్రీమహామహోపాధ్యాయ
కోలచల మల్లినాథసూరివిరచితే భట్టికావ్యవ్యాఖ్యానే
సర్వపథీనాఖ్యానే చతుర్థస్సర్గః -

శ్రీరస్తు.

శ్రీదక్షిణామూర్తయే నమః.

భట్టికావ్యే - సవ్యాఖ్యానే - పంచమసర్గప్రారంభః.

మూ, ౧ { నిరాకరిష్ణూ వర్తిష్ణూ వర్ధిష్ణూ పరితో రణమ్। ఉత్ప
తిష్ణూ సహిష్ణూ చ చేరతుః ఖరదూషణౌ॥...... }

౧॥ నిరాకరిష్ణూ ఇతి॥ అస్య త్రిశిరోవధానంతరం - ఖరదూషణౌ నిరాకరి ష్ణూ ప్రతిపక్షనిరాకరణశీలౌ - వర్ధిష్ణూ వర్ధనశీలౌ - రణోత్సాహినావిత్య ర్థః - వర్తిష్ణూ అప్రతిహతవర్తనశీలౌ స్థాయినావిత్యర్థః - ఉత్పతి ష్ణూ ఊర్ధ్వముత్పతనశీలౌ - సహిష్ణూ ప్రహారసహనశీలౌ చ సంతౌ - సర్వత్ర॥ సూ॥ అలంకృఞిత్యాదినా తాచ్ఛీలిక ఇష్ణుచ్ప్రత్యయః - రణం పరితః రణే సర్వ తః॥ సూ॥ పర్యభిభ్యాం చేతి సార్వవిభక్తికస్తసిప్రత్యయః అభితఃపరిత ఇత్యాది నా ద్వితీయా - చేరతుః బభ్రమతుః - చర గతిభక్షణయోః - లిటి అతుస్॥ సూ॥ అత ఏకహల్మధ్య ఇత్యాదినా ఏత్వాభ్యాసలోపౌ - క్రియాసముచ్చయాలంకారః॥ ... ❁

మూ, ౨ { తౌ ఖడ్గముసలప్రాసచక్రబాణగదాకరౌ। అకా
ర్ష్టామాయుధచ్ఛాయం రక్షస్సు సమరే రణే॥ ❁ }

౨॥ తావితి॥ ఖడ్గాదయః కరయోః యయోస్తౌ తత్కరౌ॥ వా॥ ప్రహరణార్థే భ్యః పరే నిష్ఠాసప్తమ్యౌ భవత ఇతి పరనిపాతః - అత్ర ఖడ్గాదీనాం జాతివచన త్వేపి జాతిప్రాధాన్యవ్యవహారేణ నియతద్రవ్యవివక్షయా నిర్దేశాద్బద రామలకాని తిష్ఠంతీత్యాదివత్॥ సూ॥ జాతిరప్రాణినామిత్యేకవద్భావో న కృతః - కృతే వా నపుంసకలింగప్రసంగాత్ స్త్రీలింగనిర్దేశో న స్యాదితి - తౌ ఖ

రదూషణౌ రక్షాంస్యేవ సంతమసం విషూచీనం తమో యత్ర తస్మిన్- రజస్తమసమితి పాఠాంతరం॥ విష్వక్సంతమసమిత్యమరః॥ సూ॥ అవసమంధేభ్య స్తమస ఇతి సమాసాంతోఽచ్ - రణే ఆయుధానాం ఛాయా ఆయుధఛాయం॥ సూ॥ ఛాయాబాహుల్య ఇతి పూర్వపదార్థే బాహుల్యే నపుంసకత్వం. అనాష్టానం-ఆయుధైః [illegible] తసంతా [illegible] ఇత్యర్థః [illegible] తౌ [illegible] తసా [illegible] సిచిన్ [illegible]॥ ... ... ※

మూ, ౩ {అథ [illegible] ధిప [illegible] ఘూ త్రమా [illegible] వ్యా
థ [illegible] వ్యా [illegible] ధౌ [illegible] యమసా [illegible] క్రతు [illegible] షా॥}

౩॥ [illegible] అథ [illegible] ఘూత్తమౌ రామలక్ష్మణౌ-అ [illegible] ఖరదూషణౌ॥ సూ॥ సత్యాద్విషే [illegible] అధిమ [illegible] సు-విధ [illegible] సూ॥ [illegible] ముచ్చ [illegible] అంతకాధీన [illegible] సూ॥ తదధీనవచన ఇ [illegible] అపతా మిత్యర్థః ... ... ※

మూ, ౪ {[illegible] హవనాత్
[illegible] యాం [illegible]॥}

౪ [illegible] అనా [illegible] తత [illegible] సమ [illegible] సము [illegible]॥ సూ॥ పారేమ [illegible] యాంవసంతం [illegible] గతిం శరణం [illegible] మ తస్య [illegible] ప్రా [illegible]॥ ... ...

మూ, ౫ {సం ప్రా ప్య రావణ [illegible] ధవిహ్వలా।
నామగా [illegible] హామ [illegible] భ్రా తరౌ రావణాన్తికే॥}

౫॥ సంప్రాప్యేతి॥ [illegible] ధవిహ్వలా [illegible] అనాథా [illegible] సనాథ [illegible]॥ సూ॥ సభా రాజామనుష్యపూర్వేత్యమనుష్యపూర్వకత్వాన్నపుంసకత్వం-సంప్రాప్య రావణాంతికే॥ సూ॥ సప్తమ్యధికరణే చేతి చకారాద్దూరాంతికార్థేభ్యశ్చ సప్తమీతి కాశికా - [illegible]

రౌ ఖరదూషణౌ నామగృహీత్వా నామగ్రాహం॥ సూ॥ నామ్న్యాదిశిగ్రహోరితిణముల్-చక్రందచుక్రోశ॥... ... ... ❁

మూ, ౮ { దండకామధ్యవార్తిన్యాం వీరరక్షః ప్రకాండకౌ।స్యా
ఖ్యాంసంఖ్యేక్కృషాతాంతౌసభృత్యౌభూమివర్ధనౌ॥ }

౮॥ దండకామితి॥ హేవీరయా ప్రకాండఏవ ప్రకాండకౌ-స్వార్థేక
కప్రత్యయః-స్వార్థికాశ్చప్రకృతితోలింగవచనాన్యతివర్తంతఇతి న
పుంసకప్రకృతిత్వేపిపుంలింగతా-రక్షసీప్రకాండకౌరక్షఃప్రకాండకౌ ప్ర
శస్తరాక్షసౌ రూఢశబ్దానామాదిష్టలింగత్వేనస్వస్వలింగానామేవ సమా
నాధికరణ్యం॥ని॥మతల్లికామచర్చికాప్రకాండముద్ఘతల్లజౌ।ప్రశస్తవా
చకాన్యమూనీత్యమరః-అథవాఅస్త్రీప్రకాండస్స్కంధస్స్యాదితి ప్రకాండ
శబ్దస్స్కంధవచనః-రక్షసీప్రకాండావివేత్యుపమిత సమాసః-తద్వద్ధురంధ
రావిత్యర్థః-దండకానామప్రత్రాజాతత్వాదేశోపిదండకశ్యాచక్ష్యతే-
సచశుక్రశాపాదిదానీమహాభూతత్వేన కుత్సితత్వేన కుత్సితఇతికప్రత్య
యేదండకేపిదండకాఇత్యుచ్యతే-లోకతోలింగవచననియమాదితి - తదు
క్తంరామాయణే ❁ తస్యామందండవిషయోవింధ్యశైవలయోర్నృపః
శప్తోబ్రహ్మర్షిణాతేనపురావైధర్మ్యకోవిదః తతప్రభృతికాకుత్స్థదండకా
రణ్యముచ్యతే తపస్వినస్థ్సరాయత్రజనస్థానమతోభవత్। తాందండకాం
తాః దండకాన్వా-అధ్యవార్తాంతః మధ్యేవర్తతేతి తావిత్యర్థః॥ సూ॥ఉపాస్వధ్యా
జ్వసఇతికర్తృత్వంవసేరనిటోలుజేసిచిహాలస్తలకుణౌవృద్ధిః॥ సూ॥ సస్యార్ధ
ధాతుకఇతిధాతుసకారస్యతకారః-ఝలోఝలోతిసిచోలోపః-తౌఖరదూ
షణౌసభృత్యౌసభృత్యాభ్యాంమనుష్యాభ్యాంసంఖ్యేయుద్ధే-వర్ధయతఇతి వర్ధనౌ
భూమేర్వర్ధనౌ-నంద్యాదిత్వాల్ల్యుః-స్వపరేణమృధ్యాతేనపూరకౌమృతా
విత్యర్థః-అకృషాతాంకృతౌ-కర్మణిలుజిఆతామిసిచిపక్షే చిణ్వదిడ
భావాద్వృద్ధ్యభావః॥ ... ...

మూ, ౯ { విగ్రహస్రవశక్రేణబృహస్పతిపురోధసా।నాథ
కుమారసేనాన్యాశూన్యశ్చసీతికోనయః॥ ... }.

౭॥అ ॥ అక్షరావ[illegible]సుపాలభమానాషోడశభిఃకించిన్మంత్రయతేవిగ్రహాత్యాదిభిః॥ హేస్వామిన్ బృహస్పతిఃపురోధీయతఇతిపురోధాఃమంత్రియస్యతేన-పురోధసాపిమంత్రాధికారిత్వాత్-తదుక్తంమనునా॥ సర్వేషాంతు[illegible]సంత్రాప్తా[illegible] మన్త్ర[illegible]పరంమంత్రంరాజాషాడ్గుణ్యసంయుక్[illegible]సర[illegible]స్నానాతిస్నానాతిర్యస్యతేన-శత్రుణసార్ధంవిగ్రహా[illegible] బలపి[illegible]తిశేషం-తథాపి తూన్యోనిరుద్యోగశ్[illegible]పా[illegible]మా॥ [illegible]ర్ణా[illegible]ప[illegible]ఇతిదమాదాసీ[illegible]స్తస్య[illegible]సోతాపాసీన్యమనధారా [illegible]॥ ... ... *

మ[illegible] { యద్ద[illegible]పార్థ వా[illegible]
[illegible]ఏగమ్య[illegible]॥* }

[illegible]కాయస్యాస్సావినా[illegible]హ[illegible]నాసికేత్యమః[illegible] నాసికాం[illegible]వా॥ [illegible]గ్రాణ వక్తవ్యఇతి[illegible]కాహాంనాయా స్యాం[illegible]త్యపి మ[illegible] ప్రజ్ఞాది[illegible]స్త్యాదారస్త్యావాసకించిద్ధ్రష్టవానిత్య[illegible]మిత[illegible]జాతం నాజ్ఞాస్యాంనజానియు[illegible]క్రియా[illegible]జానా నాతేశ్చక్రియా[illegible]యాఅనభినివృత్తిః క్రియాతిప[illegible]నాజ్ఞా[illegible]నానభినివృత్తిః[illegible]క్రియాతిపత్తిః॥ *

మా[illegible] { [illegible]ష్యమాణంవిజ్ఞయంకా[illegible]కేన్వకృతంపరైః[illegible]
అ[illegible]తేష్వజ్ఞో విజగిషున్న వాథవాన్ ॥... }

[illegible]ష్యమాణ ఇతి ॥ పరైశ్శత్రుభిఃకరిష్యమాణంకార్యంకిం-కృతంచ కేన్వ[illegible]ఎతస్మ[illegible]యోవిజిగీషుణాఽవశ్యంవిజ్ఞేయం- ఎవంస్థితేథ

షాంస్తు అపరాధేద్రో హోకృతేపరై రాచరితేపి-అజ్ఞః జ్ఞానమేవనాస్తి ప్రతీ
కారస్తుదూరాపాస్త ఇతి భావః అథవా - భవాన్ త్వం విజిగీషు నాసి-అన్య
థా కథమిదమనాత్మజ్ఞత్వమితి భావః॥ ... ... ※

మూ,౧౦ { వృతస్త్వం పాత్రేసమ్మిత్రైః ఖట్వాయామథ ప్రమాదవాన్ ।
పానశౌండః క్రియం నతానాత్మనీనత్వముస్మనాః॥ ... }

౧౦॥ అ॥ అజ్ఞానానుపాహా॥ వృత ఇతి॥ త్వంతు పాత్రేసమ్మితైః భోజన
మాత్రసంగతైర్వృతః-సతుమంత్రసంగతైరిత్యర్థః ।సూ॥ పాత్రేసమ్మి
తాదయశ్చేతి త్వే పి సమాసని పాతః - ఖట్వామారూఢః ఖట్వారూఢః పర
తల్పగత ఉత్పథప్రస్థిత ఇత్యర్థః॥ సూ॥ ఖట్వాక్షేప ఇతి క్షేపే క్తాంతేన
ద్వితీయాసమాసః ప్రమాదవాన్ నిత్యం ప్రమాదయుక్తః నిత్యాయాగేషు
తుచ్ పానశౌండః పానశౌండః -పానస్య సనీత్యర్థః॥ సూ॥ సప్తమ
... సమాసః ॥ ని ॥ మిత్రైః ... ఉన్మనాః-ఉ
త్సుకచిత్తః- ... - ... అత్యంతేనత్వం అ
త్యంత గామిత్వం కేవలాత్... సూ॥ అహారవారేత్యర్థీనా
... ॥సూ॥ సలోకేత్యా
దినాషష్ఠీప్రతిషేధః సయోగ్య... సర్వథా రాజ్యాభ్రం
శకారణిత్యర్థః॥ ... ... ※

మూ,౧౧ { అస్య ... ।
... ॥ }

౧౧॥ అస్య ... అధునా అస్మిన్ కాలే॥ సూ॥ అధునేత్యధునా ప్రత్య
యాంతో నిపాతః- ... చేషు ... ద
నాదితివాదుశ్చ్యవసః దివస్పతిః॥ సూ॥ చలనశబ్దార్థాదకర్మకాద్యుచ్ మహా
కావ్యేదుశ్చ్యవనశబ్దప్రయోగనిషేధస్యాత్ర తద్దోషో ... సానుమనువాదా
న్నదోషః-అగ్నిం చితవానగ్నిచితః ॥సూ॥ అగ్నౌ చేరితిక్విప్-తద్వత్సు అ
గ్నిచిత్వత్సు తత్ ... కేష్విత్యర్థః॥ సూ॥ తసౌమత్వర్థ ఇతిభత్వాత్తకారస్యాజ
శ్త్వస్యాభావః - ... అస్య రేషుయ

క్షైషు-మహేంద్రియం మహేన్ద్రదేవతాకం॥సూ॥ మహేన్ద్రాద్ఘాణౌ చేతి ఘప్రత్యయః-భాగమత్తుం భక్షయితుం-సోమం సుతవంతస్సోమసుతః॥సూ॥ సోమేసుఞఇతిక్విప్-తద్వతస్సోమసుత్వతః సోమయాజిమతః- భత్వాదిపూర్వవత్ ఆశ్రమాస్పృహ్యాశ్రమాః ఐతిగచ్ఛతి-అజూవ్వార్యాదినోలిట్॥సూ పత్యేధయ్యాట్సన్నోవృద్ధిః-అశస్త్రపక్షస్త్రవాయమాజ్ఞాభంగ ఇతిభావః॥

ఘూ, ౧౭ { ఆమిక్షీయం దధి క్షీరం పురోడాశ్యం తథౌషధమ్ హ
హైయంగవీనం చ నాప్యుపఘ్నే నిరాకృతః॥ }

౧౭ ఆమిక్షీయమితి [illegible] యతిసామిక్షాతదర్థమామి క్షీయం [illegible] దధి [illegible] సూ [illegible] త్యాదినావై భా [illegible] తథా పురోడాశ్యం పురోడాశార్థమోషధిరేవమో [illegible] సూ [illegible] త్యయః-ఆమిక్షా [illegible] సూ [illegible] ఇతీవైభాషి [illegible] హవిః [illegible] గోదోహ [illegible] స్యాత్ [illegible] సూ [illegible] హైయం [illegible] ॥

ఘూ, ౧౩ { [illegible]
[illegible] ॥ }

౧౮ ॥ [illegible] తథా [illegible] ఇతి భావః॥ సూ [illegible] బహుప్రహాస [illegible] త్వా [illegible] శ్ర [illegible] స్యేతి నిత్యం మత్వం-[illegible]॥సూ. [illegible] అబాం సేతి [illegible] - మత్వద్ధీయ

ఇనిప్రత్యయః-నతుసుప్యజాతావితిణినిః-పునస్సుబ్రహణేనాపస్పృష్టాత్తస్ని
షేధాత్-యజ్ఞేభ్యోద్రుహ్యంతీతియజ్ఞద్రుహోరాక్షసాః॥సూ॥సత్సూ
ద్విషేతిక్విప్-కాలకల్పైరంతకప్రఖ్యైః-శిలీశల్యంముఖేయేషాంతైశ్శిలీము
ఖైఃబాణైఃహంతి-నచాస్యకశ్చిత్ప్రతిపక్షఇతిభావః॥ ... ...

మూ,౧౪ { మాంసాన్యోష్ఠావలోప్యానిసావనీయానిదేవతాః।
అశ్నంతిరామాద్రక్షాంసిబిభ్యత్యశ్నువతేదిశః ॥ }

౧౪॥ మాంసానీతి. ఓష్ఠాభ్యామేవావలోప్తుంఅత్తుమర్హాణి ఓష్ఠావలో
ప్యాని-అతిమృదూనీత్యర్థః॥ సూ॥ఋహలోర్ణ్యత్-కృత్యైరధికార్థవచనఇ
తికరణేతృతీయాసమాసః - సవనాయహితత్తదర్థంవా పశుస్సవనీయః -
ప్రాక్క్రీతీయశ్ఛప్రత్యయః-తదీయానిసావనీయాని-సాధనీయానీతిపాఠే
యజ్ఞసాధనార్థానియజ్ఞార్థంసంపాద్యానివా-మాంసాని-దేవతాఃఅశ్నం
తి-రక్షాంసిరాక్షసాస్తురామాద్బిభ్యతిభీతానిసంతి- బిభేతేశ్శతరి ॥ సూ ॥
నాభ్యస్తాచ్ఛతుః-వానపుంసకస్యేతినుమ్ప్రతిషేధవికల్పాత్పాఠద్వయమపిసా
ధుత్వం-దిశోఽశ్నువతేవ్యాప్నువంతి పలాయంతఇత్యర్థః-పూర్వంరా
క్షసాః యజ్ఞేషావిచ్ఛిద్యహాంసాన్యశ్నంతి దేవతాదిశోశ్నువతేఅధునా
తద్విపరీతంవర్తతఇత్యర్థః॥ ... ... *

మూ,౧౫ { కురుబుద్ధింకుశాగ్రీయామనుకామీనతాంత్యజ।
క్షిప్రంపరంపరీణాంత్వంపుత్రపౌత్రీణతాంనయ॥ }

౧౫॥ కుర్వితి॥కుశాగ్రీయాంకుశాగ్రమివసూక్ష్మాం ॥ సూ ॥ కుశా
గ్రాచ్ఛఇతీవార్థేఛప్రత్యయః-బుద్ధింకురుసూక్ష్మదర్శీభవేత్యర్థః- అనుకా
మంగామీఅనుకామీనఃయథేష్టంగంతా॥సూ॥అవారపారేత్యాదినాఖప్ర
త్యయః-తత్తాంత్యజ-యథేష్టచారీమాభూరిత్యర్థః- పరాంశ్చపరతరాంశ్చ
అనుభవతీతిపరంపరీణాపితృపితామహాదిక్రమాగతేత్యర్థః॥సూ॥ పరోవర
పరంపరపుత్రపౌత్రమనుభవతీతిఖప్రత్యయః-తత్సన్నియోగాత్పరపరతర
శబ్దయోః పరంపరాదేశనిపాతనాత్తత్ప్రకృతికశ్చాయం ప్రత్యయోనతు
లోకప్రసిద్ధపరంపరాశబ్దప్రకృతికః-సూత్రేటాబంతనిర్దేశాభావాదితి-

తాంలక్ష్మీం త్వం పుత్రాంశ్చ పౌత్రాంశ్చ అనుభవతీతి పుత్రపౌత్రీణాః పూర్వోక్త ఏవ ప్రత్యయః-తత్తాంనయ-పూర్వపురుషవదుత్తరోత్తరపురుష గామినీంచకురు-నతూపేక్షయాత్వన్మాత్రావసితాంకుర్విత్యర్థః - నయతి ర్ద్వికర్మక ఇత్యుక్తం॥ ... ...*

మూ,౧౬ { సహాయవన్త ఉద్యుక్తా బహవో నిపుణాశ్చ యామ్। శ్రీ
యమాశాసతే లోలాం తాం హస్తేకృత్య మాశ్వసీః॥ }

౧౬॥అ॥ ననుమద్గస్తగతాయాః లక్ష్మ్యాః కథం విపర్యయ కథేత్యాశంక్యాహ॥సహాయేతి॥లోలామస్థిరాం యాం శ్రియం-సహాయవంతః కోశదండసంపన్నాః-ప్రభుశక్తిమంత ఇత్యర్థః- ఉద్యుక్తా ఉత్సాహశక్తియుక్తా ఇత్యర్థః నిపుణాః మంత్రకుశలా ఇత్యర్థః-తేపి బహవో బహుమంత్రియుక్తా విదుషోఽప్యేకస్యానిర్ణాయకత్వాదిత్యర్థః- ఏవం శక్తిత్రయోపేతా అప్యాశాసతే లబ్ధమప్యలబ్ధవదనుపాలయంతీత్యర్థః - ఆజశ్శాసు ఇచ్ఛాయామిత్యాత్మనేపదం-శపోలుక్॥సూ॥ఆత్మనేపదేష్వనత ఇతి ఝస్య అదాదేశః- తాం శ్రియం హస్తేకృత్య ఉపయమ్యేత్యుపచారః-స్వాయత్తీకృత్యాపీత్యర్థః॥ సూ॥నిత్యంహస్తేపాణావుపయమన ఇతి హస్తేశబ్దస్య గతిత్వాత్సమాసేక్త్వో ల్యప్- మాశ్వసీః మా విశ్వసీః-ఆఙ్యోగాభావాచ్ఛ్వసేర్లుఙ్ జేసిచి॥ సూ ॥హ్మ్యంతేత్యాదినా వృద్ధిప్రతిషేధః-ఇట ఈటీతిసిజ్లోపః॥ ... ...

మూ,౧౭ { లక్ష్మీః పుంయోగమాశంసుః కులటేవ కుతూహ
లాత్। అంతికేపి స్థితా పత్యుశ్ఛలేనాన్యం నిరీక్షతే॥ }

౧౭॥అ॥అనాశ్వాసకారణమాహ॥లక్ష్మీరితి॥లక్ష్మీః కులటా స్వైరిణీ వత్పుంసా పుంస్త్వవతా కుతూహలాత్ యోగమాశంసు రభిలషంతీ ॥ సూ ॥ సనాశంసభిక్ష ఉః-నలోకేత్యాదినా షష్ఠీప్రతిషేధః - పత్యురంతికే స్థితాపిచ్ఛలేనవంచనేనాన్యం పురుషం పురుషాంతరం-నిరీక్షతే - ఈషత్ప్రేమాదేవ స్యముపగచ్ఛతీత్యర్థః॥ ... ...*

మూ,౧౮ { యోషిద్బృందారికా తస్య దయితా హంసగామినీ।
దూర్వాకాండమివశ్యామా న్యగ్రోధపరిమండలా॥ }

౧౮॥ అ॥లక్ష్మీస్తావదాస్తామతిలక్ష్మీః కాపికాంతాతవంతి కేచకా స్త్రీ తిశ్లోకపంచకేనాహ యోషిదిత్యాదినా॥ బృందంగుణబృందమస్యాఅస్తీతి బృందారికాముఖ్యా॥ ని॥ బృందారకౌరూపిముఖ్యావిత్యమరః॥ వా॥శృంగ బృంవాభ్యామారకస్వక్తవ్యః-కాత్పూర్వస్యేత్వం-యోషిచ్చసాబృన్దారికా చయోషిద్బృందారికా॥ సూ॥బృందారకనాగకుంజరైః పూజ్యమానమితిస మాసః-తస్యరామస్యదయితా-హంసవద్గచ్ఛతీతిహంసగామినీ॥ సూ॥కర్త ర్యుపమానఇతిణినిః-దూర్వాకాండమివశ్యామా-ఏతచ్చపురాణాంతరేద్ర ష్టవ్యం-కల్పభేదేనవా-అన్యథా రామాయణవిరోధాత్-న్యగ్రోధపరిమం డలాపటపత్రవద్వృత్తానుపూర్వోదరేత్యర్థః- ఏతదేవాభిప్రేత్యోక్తంసా ముద్రే॥ * "కాకరుషేస్తుయాకన్యాన్యగ్రోధపరిమండలా - ఏకంజనయతే పుత్రంసచరాజాభవిష్యతీతి॥ ... ...

మూ, ౧౯ { నాస్యంపశ్యతియస్తస్యానింస్తేదన్తచ్ఛదంనవా॥సం
శృణోతినచోక్తానిమిథ్యాసౌవిహితేంద్రియః॥ .. }

౧౯॥ నేతి॥యోయువా - తస్యాఆస్యంముఖంనపశ్యతి-ఛాద్యతేఅనేన తిచ్ఛదః-దంతానాంఛదోదంతచ్ఛదోఽధరః॥సూ॥పుంసిసంజ్ఞాయాంఘః ప్రాయేణేతిఘప్రత్యయః-ఛాదేర్ఘేఽద్వ్యుపసర్గస్యేతిహ్రస్వత్వం-తంన నింస్తేనచుంబతివా-ణిసిచుంబనే-లటితజ్ - అదాదిత్వాచ్ఛపోలుక్.ఇతి త్వాన్నుమ్-ఉక్తానిసూక్తానినసంశృణోతినసమాకర్ణయతిచ-సకర్మకత్వా త్॥సూ॥సమోగమ్యృచ్ఛీతినాత్మనేపదం- తస్యాకర్మకాధికారాత్ - అ సౌపుమాన్మిథ్యావృథైవ.విహితేంద్రియఃనిర్మితకరణః-నిష్ఫలైవతస్యేంద్రి యసృష్టిరిత్యర్థః॥ ... ... *

మూ, ౨౦ { సారోసావింద్రియార్థానాంయస్యాసౌతస్యనందథుః॥
తల్పేకాంతాంతరైస్సార్థంమన్యేహంధిక్కిమజ్జథుః॥ }

౨౦॥ సారఇతి ॥ అసౌ స్త్రీ-ఇంద్రియార్థానాం రూపరసాదివిష యాణాంసంబంధీయస్సారఃఏకత్రసంగృహీతః సర్వవిషయసారః - అథ వా-ఇంద్రియార్థానాంమధ్యేఅసౌసారః ఉత్కృష్టఇంద్రియార్థః-అ

తపితాసౌయస్యసంబంధినీ-తస్యసందధుఃఆనందః - కించ - కాంతాం తర్హి రేతస్యాం సత్యాం స్త్రియింతర్హైస్సాధకం-తత్వేశయనీమెనిమజ్జధుం నిమజ్జనంశయనంధిక్ కష్టమహంమన్యే-ధిగ్యోగద్వితీయా-ఉభయత్ర॥సూ॥ ట్యుతౌధుచ్॥ ... ...॥

మూ,౨౧ { నతంపశ్యామియస్యాసౌ భవేన్నో దేజయామతేః।
త్రైలోక్యనాపివిన్దస్త్వంతాంక్రీత్వాసుకృతీభవ॥ }

౨౧॥నేతి॥అసౌ స్త్రీయస్యయూనోమతేమార్గనస్యడ దెజయతేకంప యతీత్యుదెజయాఃకంపః॥సూ॥అనుపసర్గాల్లింపవిందెత్యాదినాశప్రత్య యః-ఏతేనైవ విందోపి వ్యాఖ్యాతః-నభవెత్ తంనపశ్యామి-తాదృగ్ధీరోనా స్త్యేవెత్యర్థః-అతఃత్వంతాంసుందరీం-త్రయోలోకాస్త్రైలోక్యంచాతు ర్వర్ణ్యాదిత్వాత్స్వార్థేష్యఞ్ప్రత్యయః - స్వార్థికత్వాత్ప్రకృతితోలింగ వచనాతిక్రమః-తేనాపితాంక్రీత్వా - త్రైలోక్యస్యాపితపస్వత్వాత్తస్య పత్న్యస్యతావద్మూల్యాహత్వాన్మితిభావః- విందతీతివిందః క్రయేణలబ్ధా స్యన్నిత్యర్థః- సుకృతీభవసుకృతకృత్యోభవ-లోకోత్తరస్త్రీరత్నలాభాదితి భావః॥ ... ... ॥

మూ,౨౨ { వైవేంద్రాణీరుద్రాణీసనాపనరోహిణీవరు
ణానీనాగ్నాయీతస్యాస్సీమన్తినీసమా॥...॥ }

౨౨॥అ।ననుశచ్యాదిషుజాగ్రతీమకేయమున్ద్భోష్యతెఅతఆహ నచెతి॥ ఇంద్రస్యస్త్రీఇంద్రాణీశచీ-తస్యాస్సీతాయాః। సూ। తుల్యార్థైరిత్యాది నావికల్పాత్ షష్ఠీ-సమాసీమంతినీతుల్యాస్త్రీన-ఏవంరుద్రస్యస్త్రీరుద్రాణీ పార్వతీసాచనతస్యాస్సమాసీమంతినీతిసర్వత్ర యోజ్యం-సర్వత్ర॥ సూ॥ పుంయోగాదాఖ్యాయామితిఙీప్-తస్మిన్నియోగాత్- ఇంద్రవరుణేత్యాది నాయథాయోగమానుగాగమః-మనోస్త్రీమనావీ॥ సూ॥మనోరౌవేతి వికల్పాదౌకారైతస్యావాదేశః-ఏవం-అగ్నేః స్త్రీఅగ్నాయీ॥సూ॥వృషాక ప్యగ్నిత్యాదినావికారైతస్యాయాదేశః॥ ... ... ॥

మూ, ౨౩ { ప్రత్యాచేరాక్షసేంద్రస్తామాశ్వసిహి బిభేషికిమ్।
త్యజన_క్తం చరిత్రో భం వాచా టేరావణో హ్యహమ్॥ }

౨౩॥ ప్రత్యాచ ఇతి॥ రాక్షసేంద్రో రావణః- తాం శూర్పణఖాం ప్రత్యాచె ప్రత్యువాచ-బ్రువః కర్తరిలిటితజ్-కిమిత్యపేక్షాయామాహ- హేనక్తం చరిరాక్షసి॥సూ॥చరేష్టః - టిత్వాన్ఙీప్-సంబుద్ధౌనదీహ్రస్వః- హేవాచాటెబహుబాషిణీతితదుపాలంభాసహిష్ణుతయాసోల్లుంఠనమామంత్రితం- సమాశ్వసిహి-శ్వసెలోట్టసిపి॥సూ॥ రుదాదిభ్యస్సార్వధాతుక ఇతీట్-సెహిరాదేశః॥ అపిమాషంమషం కుర్యాచ్ఛందోభంగంనకారయేదితి శాస్త్రాదుచ్ఛాస్త్రపారేదీర్ఘ ఇతి కేచిత్- అమాత్రావృత్తత్వాదక్షర సంఖ్యామైవాలంయథాబుగ్యజుషమధీయానా ఇత్యాదావిత్యన్యే - కింబిభేషిమాభైషీరిత్యర్థః-క్రోధం క్రోధంత్యజ - అహం రావణోహి రావయతి లోకానితి రావణః ఖ్యాతః ఖల్విత్యర్థః॥ ... ... *

మూ, ౨౪ { మాముపాస్తదిదృక్షావాన్యాష్టీరవ్యాహతో హరిః।
ఆజ్ఞాలాభోత్సుకో మూరాత్ప్రాక్షణానాదరేక్షితః॥ }

౨౪॥అ॥యదుక్తం విగ్రహస్తవశక్రేణేతితత్రోత్తరమాహ॥ మామిత్యాది॥ ద్రష్టుమిచ్ఛా దిదృక్షా-దృశెస్సన్నంతాత్స్త్రియామప్రత్యయేటాప్ తద్వాన్ దిదృక్షావాన్ దిదృక్షుఃయష్టిప్రహరణమేషాంయాష్టీకాః వేత్రపాణయః॥సూ॥శక్తియష్ట్యోరీకక్-తైర్వ్యాహతో ద్వారిప్రతిబద్ధఃహరిరింద్రః-అజ్ఞాదానేదశ నాభ్యనుజ్ఞాదానేఉత్సుక ఉత్కంఠితస్సన్॥సూ॥ ప్రసితోత్సుకాభ్యాంతృతీయాచేతి సప్తమ్యాం సప్తమీతి యోగవిభాగాత్సమాసః-దూరాత్కాక్షేణకుదృష్ట్యాఅప్రసన్నదృష్ట్యేత్యర్థః- ఇంద్రియవాచినాఽక్షుశబ్దేన తద్విశేషశ్చక్షుర్లక్ష్యతే॥ని॥అధాక్షమింద్రియమిత్యమరః-కాపథ్యక్షయోరితికుశబ్దస్యతత్పురుషేకాదేశః-కేచిత్తున్యాస కారేణ తత్పురుషాధికారభంగేన బహువ్రీహిసమాసాంతత్వేనాపివ్యాఖ్యానాదిషా పితుత్సితమక్షీయస్యతేనకాక్షేణమయేతిచ వ్యాచక్షతే - అనాదరేణేక్షితస్సన్మాముపాస్తఆసేవత-ఆసేలుఙ్ జిశజ్-శపోలుక్-ఈదృగవస్థశ్శక్రః

ప్రేక్షమాణమపిమాం కింకరిష్యతీతిభావః॥ ... ... *

మూ, ౨౫ { విరుగ్ణోదగ్రధారాగ్రః కులిశో మమ వక్షసి। అభి
న్నం శతధాత్మానం మన్యతే బలినం బలీ॥... ..* }

౨౫॥ విరుగ్ణేతి॥ కించబలీబలవాన్ దృఢః కులిశో వజ్రః॥ని॥ అస్తి
యాం వజ్ర కులిశావితియాదవః- మమ వక్షసి- విరుగ్ణానిభగ్నాని ఉదగ్రాణ్యు
చ్చతరాణి ధారాణాం కోటీనాం అగ్రాణి ముఖాని యస్యసః- కుంఠితము
ఖస్సన్నిత్యర్థః కింతు శతధా అభిన్నమవదీర్ణమాత్మానం బలినం బలిష్ఠం మన్య
తేన తు మద్వక్షో విదారణే సత్యర్థః॥ ... ...

మూ, ౨౬ { కృత్వాలంకారద్రుమాలానమహమైరావతం గజమ్।
బద్ధ్వానేసు పయోగిత్వాన్న తం తృణవదత్యజమ్ ॥ * }

౨౬॥ కృత్వేతి॥ కించ- అహమైరావతం గజం- లంకాద్రుమ ఏవ ఆలా
నం యస్య తం కృత్వా తత్ర బద్ధ్వేత్యర్థః- బంధనే సుపయోగిత్వాదిచ్ఛాప
నేయత్వాదితి భావః - తమైరావతం తృణవన్నాత్యజం నాత్యాక్షం కిమితి
కాకుః॥ ... ... *

మూ. ౨౭ { ఆహోపురుషికాం పశ్య మమ యద్రత్నకాంతిభిః।
ధ్వస్తాంధకారేపి పురే పుష్పం చాస్తి ధియస్సదా॥... }

౨౭॥ ఆహోపురుషికామితి॥ కించమమ- అహోపురుష ఇతి యస్యాం క్రి
యాయాం సా ఆహోపురుషికా ఇతి కాశికా - మత్వర్థీయ ఠక్ప్రత్య
యః- మయూరవ్యంసకాదిత్వాత్సమాసః- తామాహోపురుషికాం పశ్య- స్వ
పురుషకారం పశ్యేత్యర్థః- కేచిత్తు* ॥ ఆహోపురుషికా దర్పాద్యాస్యా
త్సంభావనాత్మని త్యత్ర క్షీరస్వామినో వ్యాఖ్యానానుసారేణాహోపురు
షస్యభావః ఆహోపురుషికా ఆశ్చర్యపురుషత్వం- మనోజ్ఞాదిత్వాద్వుజితి
వ్యాచక్షతే- కింతు మనోజ్ఞాదిషు మృగ్యమేతత్ - యద్యస్మాద్రత్నకాంతిభి
రేవ ధ్వస్తాంధకారేనిగ స్త్రీతమస్యపి పురే సదా పుష్పేంద్వోస్సన్నిధిస్సన్ని
ధానం- తమోనిరాసానుపయుక్తత్వేపి చంద్రస్య తత్రావిభూర్ణస్యసదా
వస్థానం కేవలాజ్ఞాసిద్ధమర్థమేవేత్యాహో- మేదృశ్యతామాహోపురుషి

ఇతిభావః - అత్రరత్నకాంతిభిర్ధ్వస్తాంధకారఇతి సమృద్ధిమద్వస్తువర్ణ నాదుదాత్తాలంకారః॥॥సమృద్ధిమద్వస్తువర్ణనముదాత్తమితిలక్షణాత్

మూ, ౨౮ { హృతరత్నశ్చ్యుతోద్యోగో రక్షోభ్యః కరదో దివి।
పూతక్రతాయీమన్వేతి స త్రపావశః కిన్న గోత్రభిత్॥ }

౨౮॥ హృతేతి॥ హృతానిరత్నాన్యుత్కృష్టవస్తూని యస్యసః॥ని॥రత్నం శ్రేష్ఠమణావపీతియాదవః-అతఏవచ్యుతోద్యోగో నష్టోత్సాహః-అతఏవర క్షోభ్యోఽస్మభ్యం-కరదఃబలిప్రదః గోత్రభిత్పర్వతచ్ఛేదీ- దేవేంద్రస్సత్ర పస్సన్ దివిస్వర్గే- పూతక్రతోస్స్వస్య స్త్రీం పూతక్రతాయీం శచీం॥సూ॥ పూతక్రతోరైచేతి జీప్సన్నియోగాస్త్రైకారే తస్యాయాదేశః- నాన్వేతికిం అన్వేత్యేవ-లజ్జయాంతఃపురేనిలీయతిష్ఠతీత్యర్థః॥　…　…

మూ, ౨౯ { అతుల్యమహసాసార్ధం రామేణమమవిగ్రహః। త్ర
పాకరస్తథాప్యేషయశస్యేతద్వినిగ్రహే॥ … }

౨౯॥ అతుల్యేతి॥ అతుల్యమహసా అసమానబలేన రామేణసార్ధం విగ్రహోవిరోధోమమత్రపాకరోలజ్జావహః॥సూ॥కృషోహిత్విత్యాదినా తాచ్ఛీలికష్టప్రత్యయః-తథాప్యేషాహంతస్యరామస్యవినిగ్రహేహింసనే యతిష్యే-త్వత్కృతఇతిభావః॥　…　…　…

మూ, ౩౦ { ఉత్పత్యఖందశగ్రీవో మనోయాయీశితాస్త్రభృ
త్।సముద్రసవిధావాసం మారీచం ప్రతిచక్రమే॥ }

౩౦॥ ఉత్పత్యేతి। అథ మనోవద్యాతీతి మనోయాయీ మనోవేగీత్య ర్థః॥సూ॥ కర్తర్యుపమానఇతియాతేణిని ప్రత్యయః-శితాస్త్రభృన్నిశి తాస్త్రధారీదశగ్రీవః - ఖముత్పత్య-సముద్రస్య సవిధస్సమీపమావాసో నివాసోయస్యతంసముద్రతీరవాసినం మారీచం ప్రతితముద్దిశ్య - చక్రమే జగామ॥ సూ॥ అనుపసర్గాద్వేతిక్రమేలిటితఙ్॥　……

మూ, ౩౧ { సంపత్యతత్ససీదేఽసౌతంవృత్తాంతమశిశ్రివత్।
త్రస్నునాథశ్రితాఘేన తేనాగాదిదశాననః॥ }

౩౧॥ సంపత్యేతి॥ అసౌ రావణస్తస్యమారీచస్యసదే పేసమీపే॥

సునికటాసన్న సన్నికృష్టసనీడవదిత్యమరః-సంపత్యానీపత్యా- తంతూర్వణశో
క్రంవృత్తాంతం-అశిశ్రవత్ శ్రావయతిస్మ-శృణోతేః॥ సూ ॥ ణౌచఙ్యుప
ధాయాహ్రస్వఇతి హ్రస్వః-సన్వద్భావే॥ సూ ॥ స్రవతిశృణోతీత్యాదినా
వికల్పాదభ్యాసస్యేత్వం - అథశ్రవణానంతరం-శ్రుతార్థేన శ్రుతవృత్తాం
తేన-అతఏవత్రస్నునాభీరుణా॥సూ॥ త్రసిగృధీత్యాదినాక్నుప్రత్యయః-
తేసమారీచేన-దశాననోరావణః-అగాదిగదితః॥ ... ...॥

మూ, ౩౨ { అంతర్ధత్స్వరఘువ్యాఘ్రాత్తస్మాత్తంరాక్షసేశ్వ
ర। ఘోరణేదురుపస్థానోహస్తరోధం దధద్ధనుః॥ }

౩౨॥అ॥యద్గదితంతదాహ"అంతరి ॥హేరాక్షసేశ్వరత్వం-తస్మా
త్ప్రసిద్ధాత్ రఘువ్యాఘ్రాత్ రఘూత్తమాత్ రామాత్-గతమేతత్॥ సూ॥
అంతర్ధౌయేనాదర్శనమిచ్ఛతీత్యపాదానత్వాత్పంచమీ - అంతర్ధత్స్వ
అంతర్హితోభవ - నాత్మానందర్శయేత్యర్థః - దధాతేఃకర్తరి
లోట్॥ సూ॥ ఘ్వసోరేద్ధావభ్యాసలోపశ్చేత్యేత్వం ఉభాభ్యాంస్తయోరాతఇ
త్యాకారలోపః॥సూ॥దధస్తథోశ్చేత్యభ్యాసస్యభష్భావః॥ వా ॥శ్రదంత
రోరుపసర్గవద్వృత్తిర్వక్తవ్యేత్యుపసర్గవద్భావాదంతశ్శబ్దస్యధాతో
ర్యోగః-ఇ హా-అ మిహా-స్తేన రోధఃపీడనంయస్యతద్ధస్తరోధం-
దృఢముష్టిగృహీతమిత్యర్థః ॥సూ॥సప్తమ్యాంచోపపీడరుధకర్షఇతిణ
ముల్-ఉపోపసర్గవ్యభిచారోపంత్యః-వ్యాకరణాంతరేవాదర్శవ్యః-ధనుః
దధత్ దధానః ॥సూ॥ నాభ్యస్తాచ్ఛతురితినుమ్ప్రతిషేధః-సరామోదుఃఖేనా
ప్యుపయతఇతిదురుపస్థానోదురాసదః॥సూ॥ఆతోయుజ్చిణ్కృతోః ఘఞయుచ్ ॥॥

మూ, ౩౩ { భవస్తంకార్తవీర్యోయోహీనసంధిమచీకరత్ ।జి
గాయతస్యహంతారంసరామస్సార్వలౌకికః॥ }

౩౩॥అ॥దురాసదత్వంవ్యనక్తి భవంతమితి॥ యఃకృతవీర్యస్యాపత్యంపు
మాన్ కార్తవీర్యఃహైహయాధిపతిః- భవంతంహీనంనికృష్టంసంధింఆజ్ఞాకర
త్వలక్షణంసంధానంఅచీకరత్-భవతాకారితవానిత్యర్థః- కరోతేర్ణౌ
చఙ్యుపధాయా హ్రస్వః॥సూ॥దీర్ఘోలఘోరిత్యభ్యాసదీర్ఘః-స్యాత్కారస్య

తరస్యామిత్యణికతుకః కర్మత్వం-తస్యకాతరః వీర్యస్య-కృచ్ఛ్రోగాత్ర-మః చే షష్ఠీ-హంతారంజామదగ్న్యం-యోరామోజిగాయజితవాన్-జేరిఃటి॥ సూ॥సన్ లిటోర్జేః రిత్యభ్యాసాత్పరస్యధాతుజకారస్యకుత్వం-సరామస్సా ర్వలౌకికస్సర్వస్మిన్ లోకేవిదితః-నాప్రసిద్ధఇత్యర్థః॥ సూ॥లోకసర్వలోకా భ్యామితిఠఞ్-అనుశతికాదీనాంచేత్యుభయపదవృద్ధిః॥ ... ...

మూ, ౩౪ { యమూస్యవృక్ష్ణస్య తాటకావేదవిక్రమః। శూ
రంమస్యో [illegible] హంసి స్సింహానిరా॥ }

౩౪॥ యమేతి॥ [illegible] ముఖం దృష్టవతీయమాస్యదృ ష్ట్వేతి - రామేణ [illegible] - [illegible] ॥ సూ॥వృ [illegible] - తాటకాతస్య రామస్య వి [illegible] మంవేదవేత్తి। సూ [illegible] - సింహావస్న దః తీతిసిం హానీః సింహానీ సూ॥ [illegible] - తేన రామేణ [illegible] రస్తా - [illegible] ॥ సూ॥ఆత్మ [illegible] - [illegible] - వేత్తీత్య ర్థః॥ [illegible] ॥*

మూ, ౩౫ { [illegible]।
[illegible]॥ }

౩౫॥ [illegible] - [illegible] వృద్ధిః- [illegible] [illegible] ... ... *

మూ, ౩౬ { [illegible]
[illegible] * }

౩౬॥ [illegible] రామస్య

స్త్రీభృతాంవీరాణాం. అర్ఘ్యంచక్త్యుపరివర్తతఇత్యర్ఘ్యక్-సర్వాధిక ఇత్యర్థః॥ సూ॥ ఋత్విక్. తిక్విక్-అనుస్వారపరసవర్ణాదికార్యే॥ సూ॥ క్విన్ప్రత్యయస్యకురితికుత్వం-మద్విధాపూర్వశః-తంరామంప్రాప్యయోద్ధుమాసాద్యనిచమంచంతీతిస్యంచః-అథర్తీనాః-పూర్వపతిర్త్వక్ ప్రాప్యభావాత్కార్త్వాద్యభావః-సర్వాధిక్యంవ్యస్త్రీ-స రామోమిథిలాయాం జనకనగరే-మఖేయజ్ఞాంతే-కన్యాశుల్కంశుల్కభూతం-స్వగర్వైర్వాపణమితిభావః-ధనురధనుర్బధంబ-అతస్సర్వాధికత్వమితిభావః ఫంజెలజః సూ॥ శ్వాన్నస్సలోపః-కుత్వచత్వే॥ ... ...

మూ, ౩౭ { స రిక్తస్సహాయస్వాన్తతర్షఖాకింఖరసూషణౌ।
యుద్ధాన్యశ్చసుత్వానోయానగాన్నస్య నేషుసః * }

౩౭॥ స రిక్తస్సేరింపసహామోధితపంచౌసహాయుధ్వానా॥ సూ॥ సహాచేతియుధ్యిస్వః ప్-ఖరదూషణౌ-తస్యాముస్వంకిన్సంపత్తః-సకర్మకాత్వే॥ సూ॥ సహోగన్యచ్ఛత్వాన్తనాతక్-తస్యాకర్మకాధికారాత్సమ్యగ్నాతసే త్రైలింగస్యసకటక్-సుత్వానస్సుసుత్వహిం-యుద్ధ్వా అహో తాన్నస్యుతప్తాం సంశింపంతివచనపరిణామేనానుషంగః సరాపూరూణ్యజ్ఞాసుకేన్యగాన్నక్-యేషాం మఖానగాన్నదిత్యర్థః యజ్ఞాస్త్రిశంతితస్యనాశేపతేక ప్రాభవం తీతిభావః-గుపూరణుతే-యుద్ధిత్వాయిప గాని పక్షిసిదినాలంతలనత్వాప్తః॥ ...

మూ, ౩౮ { సుఖజాతస్సుతాచేతోస్నిగ్ధోమాల్యధారయ । అ
ధిలంకం ప్రయోమాస్వసాం ఫాంబుంప గ్రహాన్ ! }

౩౮॥ అ॥ కింతహీనా సమువితంతవాన సుఖత సుఖజాతోజాతసుఖస్సనాపిత కిరిసుకః-గర్హగ్నా దెశనస్వాభ్యః దృష్టోధకిత మనుష్యఇత్యేనః సూ॥ అవోఫన్యా ప్రకిత్యహర్ష గాదేశః-అహోతాగ్నివిద్యాస్తాన్యస్త్రైకప్వర్ణస్తాయి. సానవాతిః-మాల్యానాంధారకౌమాధారయతామాల్యధారయ । సూ॥ అనుసనగాసేండ్లంకర్తొంకేద్యాగినాప్రాకారకారర్త్రిశ్యతకత్ర్వాదిదే-ఏస్యసత్ర్వ-అభి [illegible]

ఖ్యాం-విభక్త్యర్థే-వ్యయీభావః-స్త్రియోదీవ్య- స్త్రీభిః కరణైః క్రీడస్వే
త్యర్థః॥సూ॥దివఃకర్మ చేతికరణస్యకర్మసంజ్ఞా - బలి విగ్రహం ప్రబల
విరోధం-మారబ్ధాః మాకృథాః - అన్యథామరిష్యసీత్యర్థః- రథేరాజ్ఞ్వా
ర్వాన్మాజిలుజిధాసి॥సూ॥ఝలోఝలీతిసిచాలోపః-ఝష స్తథోర్ధోధః-
ఝలాంజశ్ఝశీతిజ_శ్త్వం॥ ... ... ※

మూ, ౩౯ { తం దీతం కారమాక్రుశ్య రావణః ప్రత్యభాషత।
యాతయామం పిజితవాక్స రామం యదికింతతః॥ }

౩౯। తమితి॥అథరావణ స్తంమాకీచం దీతం ప్రత్వాదీతాకారం। సూ॥క
ర్మణ్యాక్రోశే కృఞః ఖముఞితి ఖముఞ్-అపర్యాప్తేభిర స్వామితిసిధర్త్యే
త్యర్థః ప్రత్యభాషత-తదేవాహ-స రాఘవో యాతయామం పృథగ్వా త్వద్గత
రసం। ※॥యాతయామం గతరసమిత్యభిధానాత్- రామం జామదగ్న్యం-
పిజితవాక్ యది-తతః కిం పృథక్పీడనాత్-ఉత- మర్ష ఇత్యర్థః॥ ...

సూ, ౪౦ { ఉభూనితాం కాలేన లజ్జాం యవిఘూర్ణనా స్త్రీజ
నైయనితప్త్వాభ్యర్ఘ్యం ధిగ్లోకంతు రమానసమ్॥ }

౪౦। అభూనీతి॥లజ్జాం చ భయం చ విఘూర్ణనం యస్యాః ప్రాప్తసౌర్యశాలినీసా
తాటకా స్త్రీ-తేన రామేణా ఘూనిహరా-హన్తేర్కర్మణి బహుళం చ బిహో లుక్॥సూ॥
హేమాహం తేరికన్వం-స్త్రీజనైః పృతం తద్దృశం స్త్రీహత్యా-శ్లాఘ్యం ఘూష
ణం యది- తహీ ఋష్ట్రమహత్సం సుబిత్రం-తత్కృగ్గహే తతమంరమ
ఒహూ ఋశ్యమానం లోకం ధిక్-సంద్యాగత్యర్థః ధిగ్యోగద్వితీయా॥ ... ※

మూ, ౪౧ { యద్గేహాన్ప్రసమసౌశైర్థరుపభాయసుత్।కు
బ్రహ్మాయజ్ఞకే రామో భవంతం పౌరుషం సతత్। }

౪౧॥యదితి। అసౌ రామో గృహ ఏవ సవర్తీతి గేహసర్వగృహేశూ
రః॥ సూ। గేహసర్వగృహేశూరః పిండిమూరశ్చ కథ్యత ఇతిహలాయుధః॥
సూ॥పాత్రేసమ్మితాదయశ్చేతిసమాసః-తం ధీయం భవంతం - కుత్సితో బ్ర
హ్మకు బ్రహ్మః బ్రాహ్మణాభాసో విశ్వామిత్రః- ఆగంతుకబ్రాహ్మణ్యాత్వా
దితిభావః। సూ॥ మహాన్భ్యత స్యతో న్యామితిసమాసాంతష్టచ్- తస్యయ

జ్ఞకేకుయజ్ఞే॥ సూ॥కుత్సితఇతికన్ప్రత్యయఃశరైఃకరణైరభాయయుత్- అత ఏవ హేతుభయప్రయుక్తయోః షుగాత్మనేపదయోరభావః-బిభేర్యేంతా ల్లిజితిపిష్వర్థ్యాయాదేశా-తద్భీరుతాప్రసనం పురుషస్యకర్మణ పౌరుషః పురు షకారోన-యువాదిత్వాదణ్- శూరతాప్రసనం పురుషకారోసభీరుత్రా సనమితిభావః॥ ... ... *

మూ, ౮౨ { చిరకాలోషితంజీర్ణంకీటనిష్కుషితంధనుః।కించి త్రంయదిరామేణభగ్నంక్షత్రియకాన్తికే॥...* }

౮౨॥ చిరేతి ॥ చిరకాలముషితంచిరకాలోషితంపురాణమిత్యర్థః॥ సూ॥అత్యంతసంయోగేద్వితీయా-అత్యన్తసంయోగేచేతిసమాసః-వసతిక్షు ధోరిట్-అతఏవజీర్ణంనిస్సారం-జ్యావయోహానా॥ సూ॥ఋూతఇద్ధాతోరి తీకారే-హలిచేతిదీర్ఘః-రషాభ్యామితినిష్ఠానత్వం-రషాభ్యామితిణత్వం కీటనిష్కుషితంఘుణకీటితం॥సూ॥ ... ... ధనుర్గెశం చాపంరామేణక్షత్రియక క్షత్రియాభాసంజనకక్షత్రహీనఇతి భావః - కు త్సాయాంకణ్-తస్యాన్తికే॥ సూ॥ దూరాన్తికార్థైః షష్ఠ్యన్యతరస్యామితిష ష్ఠ్యాంషష్ఠీతిషష్ఠీసమాసః॥సూ॥స ప్తవ్యధికరణేచేతి చకారేణదూరాంతికా ర్థేభ్యఃకంఠాదంతికఇతిసప్తమీ-భగ్నంయదిభగ్నంచేత్-కించిత్రంనకించి చ్చిత్రం-జీర్ణకాష్ఠభంగస్యసుకరత్వాదితిభావః-అత్రాచిత్రత్వస్యవిశేష ణగత్యాచిరకాలోషితాదిపదార్థహేతుకత్వాత్పదార్థహేతుకంకావ్య లింగమలంకారః॥ ... హేతోర్వాక్య పదార్థత్వేకావ్యలింగముదాహృ తమితిలక్షణాత్॥ ... ...

మూ, ౮౩ { వనతాపసకేవీరావిపక్షేగళితాదరా।కించిత్రం యదిసావజ్ఞామమ్రుతుఃఖరదూషణౌ॥... .... * }

౮౩ ॥ వనేతి॥వనేతాపసకేతాపసాభాసే-కుత్సాయాంకణ్-విపక్షే శత్రువిషయే-గళితాదరౌనిష్ప్రియత్వే కింతు-సావజ్ఞౌకియానయంక్షుద్రఇ తిసావధీరణౌ- అగణితవంతావిత్యర్థః- వీరౌఖరదూషణౌ-మమ్రుతుర్యదిమృ తౌచేత్॥ సూ॥మ్రియతెలుఙ్లిఙోశ్చేతి నియమాల్లిటినతఙ్ - కించిత్రం

ప్రిమత్త్రవధస్యసుకరత్వాదితిభావః-పూర్వవదలంకారః ॥ … ※

మూ, ౪౪ { త్వంతుభీరుస్సుదుర్బుద్ధే త్వాం శరణకామ్యసి । గుణాం
శ్చాపహ్నుషేస్మాకం స్త్రౌషి శత్రూంశ్చ స స్త్రథా ॥ ※ }

౪౪॥ అ॥ ఏవంమారీచోక్త్వా నాషపరాక్రమానస్య ధార్ష్ట్యసం ప్ర తిశ్లోకద్వయేనతన్నిగ్రహాన్యథాకారపూర్వకమనంతరకార్యంనియచ్ఛతి త్వమిత్యాదినా॥ హేదుర్బుద్ధే త్వంతు భీరుః- అతఏవనిత్యం శరణకామ్యసి-శ రణమాత్మనఇచ్ఛసిచ [illegible] -అత స్తస్మిన్నిగ్రహాపి నపరాక్రమ ఇతి భావః॥ సూ॥ కామ్యచ్చేతి కామ్యచిత రం [illegible] -కించాస్మాకంగుణాన పహ్నుషేచ అపలపసిచ-హ్నుఙ్ అపహ్నవే-కర్తరి లట్. సూ॥ థాసస్సే-శ పోలుక్-తథా [illegible] స్త్రౌషి ప్రసంశసిచ- స్తౌతేర్లట్సిప్ శపో లుక్ ॥ సూ. [illegible] … … ※

మూ, ౪౫ { [illegible] కా
రయిష్యామి [illegible] … }

౪౫॥ [illegible] అతో [illegible] -[illegible] చ్ఛా హం॥ సూ॥ [illegible] త్యం- [illegible] మృ తం-సంద్యాదిత్వాత్ [illegible] -[illegible] మిష్యామి-సామీప్యే వర్తమా స ప్రత్యయః - అథవా [illegible] ష్ట్రా రామలక్ష్మణౌ- నిజిఘృక్షు నిగ్రహీతుమిచ్ఛుః అహం-గ్రహేస్సన్నంతాదు ప్రత్యయః॥ సూ॥ సని గ్రహగుహోశ్చేతి ఇట్ప్రతిషేధః-సంప్రసారణ [illegible] ష్ఠ త్వకుత్వషత్వాని-కృత్యంతన్నిగ్రహాపయితుం కర్మ॥ సూ॥ [illegible] [illegible] . త్వాం త్వాయాం కారయిష్యామి ॥ సూ॥ హృక్రోరన్యతరస్యా మిత్యణికర్తుః కర్మత్వం। … … … …

మూ, ౪౬ { తముద్యతనిశాతాసిం ప్రత్యువాచజిజీవిషుః। మారీ
చోసునయంస్త్రాహి సాదవ్యమిత్యోభవామితే॥ ※ }

౪౬॥ తమితి॥ అథజిజీవిషుర్జీవితుమిచ్ఛుః-జీవేస్సన్నంతాదుప్రత్యయః మారీచః-ఉద్యతనిశాతాసింఉత్క్షిప్తనిశితఖడ్గం- శ్యతేర్నిష్ఠాయాం॥ సూ॥

ఆదేవడపదెశెశిత్యాత్వం-శాబోధ్యరస్యతరస్యామితివికల్పాదిత్వాత్వాపి [illegible] తా)సాదనసయణ్ ప్రార్థయామాసః - తెతవాక్యమి [illegible] మఙ్గా మిత్వదమిత్రాభిగామీ॥మూ॥అధ్యమిత్రాచ్ఛచె [illegible] త్యాయుః-భవామి [illegible] ప్రస్యాపీత్ - సహ్యోమరణాద్వరమ [illegible] ... *

మూ ౪౭ { [illegible] మిత్రాదభిగామీ త్వాహరామి [illegible] }

౪౭. [illegible] ॥ మూ ॥ [illegible] తాం [illegible] హరామి [illegible] - త్వంతు అధ్యమి [illegible] ॥మూ అధ్యమిత్రాచ్ఛచె [illegible] ౦ - సంతసుకుమ్యే [illegible] ...

మూ ౪౮ { [illegible] ॥ }

[illegible] - తత్రా [illegible] - మయాదైవతమో [illegible] -అతఏవచిత్రియ మా [illegible] - [illegible] అవయ [illegible] వక్తా నచ్-సీ తా [illegible] ॥మూ॥ యథా [illegible] -తస్మాత్ ॥మూ॥ యథా [illegible] -లోధ [illegible] *

మూ-౪౯ { తేనాదుద్యాపయ ద్రామం మృగేణ మృగలోచనా।
మైథిలీ విపులోరస్కం ప్రావృషా ఘృగాజినమ్॥ }

౪౯॥ తేనేతి॥ మృగలోచనా మైథిలీ సీతా- మృగాజినం పూర్వోక్త చిత్ర మృగచర్మ ప్రావృషా- ప్రావరితుమిచ్ఛస్సతీ- పార్శ్వస్థాద్వృక్షాస్సత్వంతాదపస్యాయః। సూ [illegible] -అయమనగరం సనీతిదీర్ఘః- [illegible] సూ॥ శ్యామ [illegible] విపులోరసం విశాలవక్షసం [illegible] సూ। [illegible] -రామం తేన మృగేణ [illegible] తేనాదుద్యాపయత్ [illegible] సూ॥ [illegible] తతస్సన్తాం [illegible]-మృగవధే [illegible]॥ ... ... ✿

మూ-౫౦ { [illegible] లక్ష్మణాంత
[illegible] క్రమః॥ }

౫౦॥ [illegible] మోంగజగతి రామో లక్ష్మణం సీతాయాః [illegible] సూ [illegible] సూ। [illegible] సంబంధ సామాన్యవష్ఠి [illegible] క్రియాపేక్షయా కర్మణి షష్ఠీవా- [illegible] జగామ। ✿

మూ-౫౧ { [illegible] స్థితంశ్వ
[illegible] మృగం రామ [illegible]॥ }

౫౧॥ [illegible] యం స్థాయం పునః పునః స్థిత్వా॥ సూ। [illegible] సంఖ్యానాత్ - [illegible] తం [illegible] -స్థితం తిష్ఠంతం

[illegible] ... ...

[illegible] ... ... *

[illegible]

[illegible] ...*

[illegible]

౫౪॥ ఏవమితి॥ హేసౌమిత్రే-ప్రావృషిజాతః ప్రావృషిజః॥ సూ ॥ ప్రావృట్ఛరత్కాలదివాం జెఇతిసప్తమ్యా అలుక్- సచాసావంభోదశ్చ సఇ వసదలీతి తన్నాదీ॥సూ॥ ఉత్ప్రేక్ష్యమానఇతి శానః- ఏవం తేభ్రాతా రామోవి రౌతి క్రోశతి-జ్ఞాతే కస్మిన్ జ్ఞాతే సంజ్ఞాత్యుచితం-కురు॥ సూ॥ కపిజ్ఞాత్యోర్ఢక్-తదేవాహ-రాఘవం రామం భయాద్భయహేతోస్త్రాయస్వరక్ష॥ సూ॥ భీత్రార్థానాం భయహేతురితి పంచానత్వాత్పంచమీ ॥ ...

మూ, ౫౫ { రామసంఘుషితం తైత్తస్య గర్త్యైవవివంచిషోః। రామస్వనితసంకాశస్స్వనఇత్యవదత్సలామ్॥ }*

౫౫॥ రామేతి॥ హేఆర్యే-ఏతద్రామస్యసంఘుషితం సంఘుష్టంస్వరో నభవతి-భావే క్తః-కింతు-వంచితుం ప్రలోభయితుమిచ్ఛోర్వివంచిషోః-వంచుగతావితిభ్వాదిర్ధాతుః-అనేకార్థత్వాద్ధాతూనాం ప్రలోభనేప్ర యుక్తః-వంచుప్రలోభనేఇతిచౌరాదికాద్వా సనాంతాత్ఖ్యాతేచరా ల్వాదితి-మృగస్యైవరామస్వనితసంకాశో రామస్వరసదృశః స్వనస్స్వరః॥సూ॥స్వ నహసౌ వ్యతివికల్పాద్ఘఞ్-ఇతిలక్ష్మణస్సీతాంఅవదదుక్తవాన్॥ *

మూ, ౫౬ { ఆప్యానస్కంధరంతాంసంయుషితంసహితుంకణే। ప్రాగ్భవంతంవిశాబాణైః కాకుత్స్థంభరుకశ్శ్రమః॥ }

౫౬॥ ఆప్యానేతి హేభయకాతరే-సంజ్ఞాపూర్వకస్యవిధేరనిత్యత్వాన్న గుణః-ఆప్యానం స్థూలం- ప్యైవృద్ధావితిధాతోర్నాత్వే॥ సూ॥ సంయోగా దేరాతోధాతోర్యణ్వతఇతినిష్ఠానత్వం-ఓప్యాయీవృద్ధావిత్యస్యతు॥సూ॥ ఓదితశ్చేతినిష్ఠానత్వం-యలోపః॥ సూ ॥ ఆఙ్పూర్వస్యాంధూధసోరితిత్య మితినియమాత్-ప్యాయః పీభావోపినభవతి- స్కంధః కుత్సితదేశః-సచ కంఠశ్చఅంసః భుజశిఖరంచ-ప్రాణ్యంగత్వాదేకవద్భావః- తదాప్యానం యస్యతంకర్మతుమాంగమిత్యర్థః-ఘుషితంఘుష్టం॥ సూ॥రుష్యమత్వరసం ఘుషాస్వనామితివికల్పాదిట్ -బాణైర్దీర్ఘైః-పర్యాయవంతమాచ్ఛాదయం తం-ఊర్ధ్వోత్తేష్వత్యుజ్జాశేషః కాకుత్స్థం రామంరణేసహితుంసోఢుంప ర్యాప్తాతమిత్యర్థః॥ సూ॥ తీషసహ లుభరుషరిషఇతివికల్పాదిట్-కఃతుము

శ్నక్తః-కుమేశ్చ స్యర్థత్వాత్ ॥ సూ॥ శకధృషేత్యాదినాతుమున్॥ *

మూ, ౫౭ { దేహంబిభ్రత్సురస్త్రీగ్నామృగః ప్రాణైర్దిదేవిషన్ । జ్యా-
కృష్టకరిణాంగుప్తంరామమాయాన్ముమూర్షయా॥ ...* }

౫౭॥ దేహమితి ॥ కింతు మృగఏవాస్త్రీగ్నా శరాగ్నా- దేహం స్వాంగం-బిభ్రత్సుభ్రష్టుం పస్తుమిచ్ఛవి- భ్రిత్సుః - భ్రస్జేస్సనంతా దుప్రత్యయః-ఇడాగమరమాగమాభావపక్షే॥సూ॥స్కోస్సంయోగాద్యోరితి సలోపే-వ్రశ్చాదినాషత్వే-షఢోరితికత్వే-ఆదేశప్రత్యయయోరితిషత్వం- ప్రాణైః॥సూ॥దివఃకర్మచేతిచకారాత్కరణత్వం-దిదేవిషన్ దేవితుంక్రీ డితుమిచ్ఛన్॥ సూ॥సనీవంతేత్యాదినావికల్పాదిట్-ముమూర్షయామతుమి చ్ఛయా- మ్రుజస్సన్నంతాదప్రత్యయేటాప్-పుపూర్షణవత్ప్రక్రియా- జ్యాకృష్టైనమౌర్వ్యాకర్షణేన- భావేక్తః - కరిణాం గుప్తంతత్రిత్సుణ్ణమి త్యర్థః -రామమాయాత్-యాతేరాఙ్పూర్వాల్లఙ్-రణేరామా భియాయసామరణంసమాగమస్యేత్యర్థః॥ ... ... *

మూ, ౫౮ { శత్రూన్బిభీషయమాణంతంరామంవిస్మాపయేతకః।
మాస్మభైషీస్త్వయాద్యైవ కృతాస్ధా ద్రక్ష్యతేపతిః॥ * }

౫౮॥శత్రూనితి । కించశత్రూన్భీషయమాణం త్రాసయంతం-నతుస్వ యంకుతశ్చిద్బిభ్యతమిత్యర్థః ॥ సూ ॥ భియోహేతుభయేషుక్-భీస్మ్యో ర్హేతుభయఇత్యాత్మనేపదం-శానచ్-తంరామంకోన్యోవిస్మాపయేతవి స్మయేనవిస్మితంకుర్యాత్-నకస్తందేవ్యతీత్యర్థః॥ సూ॥ భీస్మ్యోరితిహేతుస్మ యఆత్మనేపదం-నిత్యంస్మయతేరిత్యాత్వేపుగాగమః- మాస్మభైషీఃమాభైషీ హి॥ సూ ॥స్మోత్తరేలఙ్చేతిచకారాల్లుఙ్సిచివృద్ధిః -అద్యైవాధునైవ-త్వ యాకృతార్థః కృతకృత్యఃపతిః ప్రియోద్రక్ష్యతేదర్శిష్యతే - దృశేర్లృటిచి ణ్వదిడభావపక్షే॥ సూ ॥ వ్రశ్చాదినాషత్వేకత్వం-సృసకారస్యషత్వంచ॥ *

మూ, ౫౯ { యాయాస్త్వమితికామోమేగంతుముత్సహసేనచ।
ఇచ్ఛుఃకామయితుంత్వాఽహమిత్యసావంగదేతయా। }

౫౯॥యాయాస్త్వితి॥ త్వం యాయాః కామస్త్వమకామయగచ్ఛః-ఇతిమేకా

మో౽భిప్రాయః-కామప్రవేదనే౽కచ్చిత్యే కచ్చిత్యేతదేకామప్రవేదనే
స్యాభిప్రాయావిష్కరణాపరాఖ్యేలిజ్ - త్వంతుగంతుం నోత్సహసే నేచ్ఛ
సి॥సూ॥ శకధృషేత్యాదినాతుమున్-తతస్త్వంమాంకామయితుంకామినీం
కర్తుం-కర్త్రీకర్తుమిచ్ఛుకభిలాషుకః-కామినీశబ్దాత్తత్కరోతీతిణ్యంతాత్॥
సూ॥సమానకర్తృకేషుతుమున్-ణావిష్ఠవద్భావాత్ ॥ సూ॥తసిలాదిష్వాకృ
త్వసుచ ఇతిపుంవద్భావః॥సూ॥ టేరితిటిలోపశ్చ-ఏందురిచ్ఛారితినిపాతః-ఇ
తిత్థతయా సీతయా-అసౌలక్ష్మణోజగదేగదితః-కర్మణిలిట్॥

మూ, ౨౦ { మృషోద్యం ప్రవదన్తీం తాం సత్యవద్యో రఘూత్తమః ।
నిరగాచ్ఛ ద్గృహాత్తం త్వం యాస్యసీతి శపన్నథ ॥ ... * }

౨౦॥ మృషోద్యమితి. వరోవదేవరుణం ॥ వా॥ వదేరణ్యాయుపసంఖ్యానమి
త్యప్-సౌస్యాస్త్రీతివదేజితేంద్రియః పూర్వోక్తశంకాసహ ఇత్యర్థః సత్యవ
ద్యంసత్యవాదః॥ సూ॥ వదస్సుపిక్యప్చేతిచకారాత్యత్ తద్వాన్ సత్యవద్యః స
త్యవాదీ-యస్య సః రఘూత్తమోలక్ష్మణః-మృషోద్యంత్వంమాం
కామయసఇతిమృషావాదం॥సూ॥ రాజసూయేత్యాదినాక్యబంతోనిపాతః
ప్రవదంతీంతాంసీతాం త్వంశత్రుహస్తం యాస్యసీతి శపన్ అనిష్టాగమో
క్త్యాదిగృహాన్నిరగాన్నిర్గతః　...　...　...　*

మూ, ౨౧ { గతేతస్మిన్ జటీ చీరధృక్ సదనాత్ పంచవటీం జటీపూ
ర్వో౽క్షమాలావాన్ ధారయోష్ఠ ఫలాబుసి ॥ ... }

౨౧॥అ. అథాస్మిన్సంతరే రావణప్రవేశం వసుభిః రాహగత ఇత్యా
భిః॥తస్మిన్ లక్ష్మణే గతే సతి-జటీ చిన్నాసపూత ఇత్యర్థః-శుద్ధదన్ శుభ్ర
దంతః॥సూ॥ అగ్రాంతశుద్ధేత్యాదినాదంతశబ్దస్యవిభాషాదత్రాదేశః-శిఖీశి
ఖావాన్-నిత్యయోగే వ్రీహ్యాదిత్వాదినిః-జంజపూకః మాయావిత్వాద్గర్హి
తజాపీ॥సూ॥ లుపసదచరేత్యాదినాభావగర్హాయాంయఙ్ -జపజభేత్యా
దినాఅభ్యాసస్యనుగాగమః॥ సూ॥యజజపదశాంయఙఇత్యూకప్రత్యయః-
అక్షమాలావాన్ జపమాలీ-సంసర్గేమతుప్-అలాబ్వాఃవికారః ఫలమలా
బు॥సూ॥ఓరఞ్-ఫలేలుక్-సప్రసకహ్నస్వత్వం-మృత్ ద్వారకామృత్తికా

సాదాలాబుచమ్మపలాబు॥సూ॥జాతిరప్రాణినామితిద్వంద్వైకవద్భావః- తస్యధారయోధారయితా-కమణ్డలోష్షష్ఠీ॥సూ॥అనుపసర్గాల్లింపేత్యాదినా-ప్రత్యయః॥ ... ... *

పూ,౮౨ {కమణ్డలుః పారేసింహసాచమ్మజావతాసంప్రస్థే
లాడికేపస్తై హూత్రాంసంభాండ్యదండవాన్॥}

౮౨॥కమండలవ్యేతి కమండలు రెపరపాలంగసః రంబేన్నకమండలుర్ఘ్యకాః- తెసమృజాకథ్థ॥ సూ ॥ షిద్భిదాదిభ్యోజ్ - తద్యత్రా శిరసా-ఖల్వాటత్వాన్నిష్ధ నేత్యకః- తెన శిరసా పలషితః-లాక్షయా రక్తైలాడిః ॥ సూ ॥ లాక్ష [illegible] - వస్త్రసంప్రస్థసమావ్యా॥ సూ ॥ మునమిత్రాదినావస్త్రా [illegible] తాత్ ల్యప్- హూత్రా [illegible] హూత్రాపవిచ్ఛేదే-[illegible]॥ సూ ॥ భ [illegible] తాత్ [illegible] - అత ఏవ [illegible]॥ .. ...

పూ,౮౩ {[illegible] తమార్ప
[illegible] యః॥}

౮౩ [illegible] వివ్యాముపనిపకం [illegible] - మస [illegible] ప్రతి - [illegible] వ్రాజకనియమం॥సూ॥ మస [illegible] వ్రాజక [illegible] పాత [illegible] ట్- ధారయన్న [illegible] ధానః॥సూ॥ [illegible] నిత్యభయత్రనత్వ ప్రత్యయః బహుప్రచురం యథాతథా [illegible] వాలయిత్వావదః - [illegible] సంజ్ఞ [illegible] త్యర్థః- భ్రువం [illegible] భ్రూ విక్షేపం [illegible] భ్రువం [illegible] - ఉభయత్రాపి ॥ సూ॥ స్వాంగేధ్రువస్ [illegible] త్యయః- [illegible]॥ *

మూ, ౭౪ { సంవిదర్శయిషుస్సామనిజుష్షూషుః తు పాటలాం చ
క్రమావాక్ సమాగమ్య సీతామూచే సుఖాకురు॥... }

౭౪॥ సమితి॥ సామ సాంత్వం- సందివర్శయిషుః సందర్శయితుమిచ్ఛుః దర్శయతేస్సన్నంతాదు ప్రత్యయః తు పాటలాం నిశాచరత్వం-నిజుహ్నూషుః నిహ్నోతుమిచ్ఛుః నిజం కౌర్యం మాచ్ఛాద్య శాంతిం నాటయన్నిత్యర్థః॥ సూ॥ అజ్ఝనగమాం సని దీర్ఘః-కుటిలం క్రమణం గతిశ్చం క్రమా॥ సూ॥ నిత్యం కౌటిల్యే గతావితియజి-నుగతోనునాసికాంతస్యేత్యభ్యాసస్యనుక్-అప్రత్యయాదిత్యప్రత్యయేటాప్॥ సూ॥ అతో లోపః యస్య హల ఇతి యకారలోపః-తద్వాచం క్రమావాక్-జరా నాటిత కేనకుటిలజ్ఞచన్నిత్యర్థః-ఏవం భూతస్సమాగమ్య సీతాం సుఖాకురు అస్మచ్చిత్తారాధనం కుర్విత్యూచే॥ సూ॥ సుఖప్రియాదానులోమ్య ఇతి సుఖశబ్దాత్ (...)ద్యోగే డాచ్ప్రత్యయః-స్వాపత్యపది త్తారాధనమానులోమ్యం ... ... *

మూ, ౭౫ { సాయమస్తం తిథిష్వ(...) సంకజానాం నివాత నీమ్।
కాంతిం కాన్త్యాననాంతస్యా హ్రేపయంస్తే గుచిస్మితే॥ }

౭౫ సాయమితి॥ హే శుచిస్మితే- తిథిస్స్వస్తి పతిథిః ప్రణయతి పంచదశానామపి కళానామ్మైకైకవృద్ధిపక్షేస క్రమేణ పంచదశ పంచదశ పరివర్తయతీతి తిథి ప్రణేశ్చంద్ర॥ సూ॥ సప్తమ్యాం విషే చిక్షేప-ఉపసర్గాదసమాసేపి ణోపదేశస్యేతి ణత్వం-తస్య తిథి ప్రణ్యశ్చంద్రస్య। సూ॥ ఎరనేకాచ ఇతి యణాదేశః- సాయమే సాయంవా భవా సాయంతనీ సాయ శబ్దాత్సాయంచిరం దస్మాదేవ నిపాతన్మాంతాత్ సాయం శబ్దాద్వా అవ్యయాత్॥ సూ॥ సాయంచిరమిత్యాదినా ట్యుప్రత్యయే తుట్-తాం కాంతిం పంకజానాం దివా భవాం దివాతనీం కాంతిం-సదాభవా సనాతనీ స ఏవ ప్రత్యయః-తయా కాంత్యా హ్రేపయంతీతి హ్రేపయంతీ- కాదాచిత్కాత్సదాతనస్యోత్కృష్టత్వాదితి భావః-అత ఏవోపమానాదుపమేయస్యాధిక్యకథనాద్వ్యతిరేకాలంకారః॥ * ॥ భేదప్రధానం సామాన్యముపమానోపమేయయోః- ఆధిక్యాల్పత్వకథనాద్వ్యతిరేకస్స ఉచ్యత ఇతి లక్షణాత్॥ ... *

మూ, ౬౬ { కాత్వమెకాకినీభీరునిరన్వయజనే వనే । క్షుధ్యన్తో
వ్యాఘ్రసబ్దా వ్యాళాస్స్వామపాలాం కథం నవా॥ ... }

౬౬॥ కాత్వమితి॥ హేభీరుత్రస్నో-ఏకాకిన్యసహాయా॥ సూ॥ ఏకాదాకిని
చ్చాసహాయే-ఋస్నెభ్యోజీప్-నిరన్వయాపిగను ప్రవేశాన్నరాఃయస్మింస్త
స్మిన్నను [illegible] కాఠశూన్యవనే [illegible] [illegible] వ్యాళాశ్వ
పదా॥ ని॥ వ్యాళశ్శ్వపదసర్పయో [illegible] - పాలయతీతి పాలః-పచా
ద్యచ్-అపాలామరక్షకాం [illegible] కథం వా నాఘసన్న పినాధకుయన్న పి-అ
పి [illegible] త్రని [illegible] భావనాయాం॥ సూ । లుజ్ఞనోఘుఙ
ఙీ [illegible] ... ...॥

ము, ౬౭ { హృదయ [illegible] సుభగం భా [illegible] సమ్।
[illegible] }

౬౭ ॥ [illegible] హృదయంగచ్ఛతీ హృద
యంగ [illegible] - త్వంభీ
[illegible] సుభగంభావుకం-
[illegible] ఘువః ఖుకఞ్ -
మంస [illegible] దోహ్యాసప్యర్థే-వద ...

ము, ౬౮ { సుకృతం ప్రియకా [illegible]
[illegible] ...॥ }

౬౮॥ సుకృతమితి॥ హే సుఘనే త్వం రహస్యే కాంతే- ప్రియంకరో తీతిప్రి
యకాం [illegible] సూ । క్షేమప్రియమద్రేణ్చే త్యా
ణిదీప్-కం సుకృతం [illegible] సూ । సుకృతపాపేత్యాదినాక్విప్- ఉప
[illegible] సురతేషు తేతవ
చాటు [illegible] ప్రియవాప [illegible] సూ [illegible] ఇత్యాదినాటప్రితిమె ధాతకర్మణ్యే
ణ్ -ప్రము [illegible] నేతి [illegible] సూ ॥ కృఞో హేత్విత్యాది
నా [illegible] ప్రత్యయః- [illegible] - అకృతపుణ్యైసదుర్లభ త్వాదిద్ర
[illegible] సూ ॥ సుకర్మా [illegible] ప్రత్యక్షః- ఏతేసు

మూఢరాగవ్య_క్తః-అన్యథారసాభాసప్రసంగాత్ - కింకరఇత్యత్ర హేత్వా ద్యర్థవివక్షాయాం॥సూ॥కృఞోహేత్విత్యాదినాటఏవ-జాతిఃకింకరీత్యాదిషీ బంతప్రయోగదర్శనాత్-తదవివక్షాయాంతుదివాదిసూత్రప్రాప్తటప్రత్య యబాధేన॥వా॥ కింయత్తద్బహుషుకృఞోజ్విధానమిత్యజేవ - కింకరాయ రేత్యా-త్యాది టాబంతప్రయోగదర్శనాత్-యత్రదివాదిర్నైవటప్రత్యయః అజ్విధానంతుస్త్రీలింగమాత్రవిషయమితిజయమంగళాకారవ్యాఖ్యానం తదప్యుత్తావప్రత్యయాంతత్వాభివ్యక్త్యర్థం- కింకరాయత్యా-రేతిటాబం తోదాహరణదర్శనాద్భ్రాంతమిత్యుపేక్ష్యం॥ ... ...

మూ, ౧౯ { పరిపర్యుదధేరూపమాద్యులోకాచ్చదుర్లభమ్।
ధానత్యాందృష్టవత్స్వేతదస్మాస్వధిసుజీవితమ్॥ }

౧౯॥ పరిపరీతి॥ఉదధేః పరిపరిఉదధింవర్జయిత్వా-స్థితమితిశేషః-తత్రాపిదు ర్లభమిత్యర్థః॥సూ॥పరేర్వర్జనే॥వా॥ అసమాసేవేత్యసమాసపక్షేవికల్పాద్వి ర్వచనం ॥సూ॥ అపపరీవర్జనఇతికర్మప్రవచనీయత్వాద్ద్వితీయాప్రాప్తౌ॥ సూ॥పంచమ్యపాఙ్పరిభిరితితదపవాదిపంచమీ-ఆద్యులోకాదాస్వర్గాచ్చ దుర్లభంభూవత్స్వర్గేపిదుర్లభమిత్యర్థః॥ సూ॥ఆఙ్మర్యాదాభివిధ్యోరితి వికల్పాదసమాసః॥సూ॥ ఆఙ్మర్యాదావచనఇతివచనగ్రహణాదభివిధావ పికర్మప్రవచనీయత్వేపిపూర్వవత్పంచమీ-భవత్యాఇదంభావత్యాంభవదీ యం॥సూ॥ భవతష్ఠక్ఛసౌ॥వా॥ ఠక్ఛసోరుపసంఖ్యానాత్పుంవద్భా వే॥సూ॥ఇసుసుక్తాంతాత్కః - ఏతద్రూపందృష్టవత్సువస్మాస్వధిఅస్మద ధికరణఇత్యర్థః॥సూ॥ అధిపరీఅనర్థకావితికర్మప్రవచనీయసంజ్ఞాయాఃగ త్యుపసర్గసంజ్ఞానివృత్తిమాత్రార్థత్వాత్తద్యోగేపిసద్వితీయా - విభక్త్యర్థ మాత్రద్యోతకత్వమానర్థక్యం - తిఙ్కృత్తద్ధితాదివ్యవహారానాత్తద్యోతితే ష్వర్థేభవత్యేవవిభక్తిరితిన్యాసకారః-సుజీవితమితి వర్తతఇతిశేషః-త్వద్రూ పదర్శనాదస్మజ్జీవితంసుజీవితమిత్యర్థః॥ ... ...

మూ, ౨౦ { ఆపీతమధుకాభృంగైస్సుదివేవాగవిన్దినీ।సత్పరిమ
కలక్ష్మీకానాశ్రం।హ్యా-సీతేమేమతిః ...... * }

౪౦॥ ఆపీతేతి॥ భృంగైరాపీతమధుకా నిష్పీతమకరందా-వైభాషికస్త్వైషికః క వ్-శోభనందివాదిసంయస్యాస్సాసుదివా-అరవిందరసంపర్కా-శాలినీత్యర్థః॥ సూ॥ సుప్రాతసుశ్వసుదివేత్యాదినాసమాసాంతనిపాతః-అరవిందినీకమలినీ వస్థితా-సతీపరిమళలక్ష్మీర్విమర్దగంధసంపత్తిర్యస్యాస్సాసత్పరిమళలక్ష్మీకా॥ స॥ విమర్దోత్థేపరిమళోగంధేజనమనోహరఇత్యమరః-ఏకవచనాంతస్యలక్ష్మీ శబ్దస్యోరఃప్రభృతిషుపాఠాత్॥ సూ॥ ఉరఃప్రభృతిభ్యఃకవితిబహువ్రీహౌ సమాసాంతఃకవ్-ఛందోభంగసహాసంతుపూర్వవత్-ఈదృశీత్వమపుంస్కా అవిద్యమానపుంస్కా-అవిద్యమానపురుషసంపర్కా-ఇత్యర్థః-లక్ష్మీశబ్దవత్పుంశ బ్దస్యైకవచనాంతస్యఉరఃప్రభృతిపాఠాత్కప్॥ సూ॥ పుమఃఖయ్యమ్పరఇతి పుంసోరుత్వేవిసర్జనీయస్యవా॥ సంపుంకానాంసోవక్తవ్యఇతిసకారస్యపాఠ వాదీసః॥ నాసినభవసి-కింతుభుక్తపూర్వైవేతిమమవిస్మయప్రతిపత్తిః॥ ✽

మూ, ౪౧ { మిథ్యైవశ్రీశ్శ్రియమ్మన్యాశ్రీమస్మన్యోమృషాహా॥ సా
సాక్షాత్కృత్యాభిమన్యేహంత్వాంహరంతీంశ్రియంశ్రియః॥ }

౪౧॥ మిథ్యేతి॥ శ్రియోలక్ష్మ్యాఃశ్రియంశోభాంహరంతీంతతోధికశోభా మిత్యర్థః - త్వాంసాక్షాత్కృత్యప్రత్యక్షీకృత్య॥ సూ॥ సాక్షాత్ప్రభృతీనిచె తిపక్షేగతిత్వాత్సమాసేక్త్వోల్యప్-అహం-శ్రియమాత్మానంమన్యమానా శ్రియమ్మన్యా॥ సూ॥ ఆత్మమానేఖశ్చ-దివాదిభ్యశ్శ్యన్-ఇచఏకాచోమ్ప్ర త్యయవచ్చేత్యమాగమేతస్యామ్ప్రత్యయవద్భావాత్॥ సూ॥ నవిభక్తౌతుస్మా ఇతిమలోపప్రతిషేధః - క్విబంతానాంధాతుత్వావపాయాదియజా దేశః-శ్రీర్మిథ్యైవనశ్రీరిత్యర్థః- శ్రీమంతమాత్మానం మన్యమానః-శ్రీమన్మ న్యః - పూర్వవత్ఖశ - హాస్యైవ-నశ్రీమానిత్యర్థః- కింతుత్వమేవశ్రీః త్వదీయఏవశ్రీమానితిభావః-ఇత్యభిమన్యే॥ ... ✽

మూ, ౪౨ { నోదకంఠిమ్యకాత్మ్యర్థంత్వామైక్షిష్యతచేత్స్మరః॥
హేలాయన్నానికంనావిసహాకృత్వారతిమసజ్॥... }

౪౨॥ నేతి॥ స్మరఃత్వామైక్షిష్యతచేదద్రక్ష్యతచేత్-రతింప్రతి- అత్యర్థం

శోదకంతిష్ఠతకించిదపినోతక్ర-ం శేతేత్యర్థః-క్రియాతిపత్తౌల్బక్-కించానిశం ఖేలాయక్ క్రీడక్-కండ్వాదియగంతాల్లటశ్శత్రాదేశః-రతింసబూత్రికృత్య. సహచరీకృత్యాపి॥ సబూగకరోత్యాత్మనేపిసాహ్యాస త్రాకరోతిచేతిభ ష్టమల్లకిఃఊర్యాదిత్వేనగతిత్వాత్సమాసేక్త్వోల్యప్-నవసేత్॥ ... *

మూ, ౭౩ { వల్గూయన్తీంవిలోక్యత్వాం స్త్రీనమన్తూయతీహకా।
కాన్తింనాభిమనాయేతకో వాస్థాణుసమోపితే ॥ }

౭౩॥వల్గూయంతీమితి॥వల్గూయంతీంమనోహరంతీంత్వాంవిలోక్య- ఇ హాస్మిఁల్లోకే కా స్త్రీనమంతూయతి నకుప్యతినేర్ష్యతీత్యర్థః - ఉభయ త్రధాతోఃకండ్వాదిత్వాద్యక్॥సూ॥అకృత్సార్వధాతుకయోర్దీర్ఘః-కించ స్థాణుసమః-కాష్ఠతుల్యోత్యంతమూఢోపిరుద్రతుల్యోపివా-కస్తేతవకాంతిం లావణ్యంవిలోక్య.నాభిమనాయెతనోత్సుకాయెత- భృశాదిత్వాత్క్యఙ్ఙ్లో పశ్చ-సంభావనాయాంలిఙ్॥ ... ... *

మూ, ౭౪ { దుఃఖాయతేజనస్సర్వస్సఏవైకస్సుఖాయతే।యస్యో
త్సుకాయమానాత్వంనప్రతీపాయసేన్తికే॥* }

౭౪॥ దుఃఖాయతఇతి॥సర్వోజనోదుఃఖాయతేదుఃఖమనుభవతి-కింతుస ఎకఏవసుఖాయతెసుఖమనుభవతి॥సూ॥ సుఖాదిభ్యఃకర్తృవెదనాయామిత్యు భయత్రాపిక్యఙ్-యస్యాంతికే త్వము త్సుకాయమానాఉత్సుకా భవంతీ-న ప్రతీపాయసెనప్రతీపా అప్రతికూలాభవసి- ఉభయత్రాపిభృశాదిత్వా త్క్యఙ్॥ ... ... *

మూ, ౭౫ { కఃపండితాయమానస్త్వామాదాయామిషసన్నిభామ్।
త్రస్యన్వైరాయమాణేభ్యస్సూనస్యమన్వవసద్వనమ్॥ }

౭౫॥కఇతి॥అపండితఃపండితోభవన్ పండితాయమానోదుర్బుద్ధిఃకః- భృ శాదిత్వాత్క్యఙ్-ఆమిషసన్నిభాంమాంసపిండకల్పాం-తద్వన్మృగ్యామితి మిత్యర్థః-త్వామాదాయానీయ-వైరాయమాణేభ్యోవైరంకుర్వాణేభ్యః॥ సూ॥ శబ్దవైరేత్యాదినాక్యఙ్ ॥సూ॥భీత్రార్థానామిత్యపాదాన త్వాత్పంచమీ-త్రస్యన్ భీత్యాంవనమన్వవసత్-వనేఉషితవానిత్యర్థః॥సూ.

ఉపాస్య ధాత్వర్థస ఇత్యధికరణస్యకర్మత్వం॥ ... ...

మూ, ౭౬ { ఓజాయమానాతస్యార్ఘ్యం ప్రదాయజనకాత్మజా। ఉవాచ దశమూర్ధానం సాదరా గద్గదం వచః॥...

౭౬॥ ఓజాయమానేతి॥ ఓజఇవాచరంతీ ఓజాయమానా-మూర్తిమా జనివస్థితేత్యర్థః॥సూ॥ కర్తుః క్యఙ్సలోపశ్చేతి క్యఙ్-నిత్యం సలోపశ్చ॥ ఓ జసో ప్సరసో నిత్యం పయసస్తు విభాష యేతివచనాత్-జనకాత్మజా సీతా-తస్య రావణస్య-సంప్రదానత్వేప సంబంధసామాన్యేషష్ఠీ- అర్ఘ్యమర్ఘార్థం జలం॥ సూ॥ పాదార్ఘాభ్యాం చేతియత్ప్రత్యయః-ప్రదాయదత్వా-సా దరా సతీ దశమూర్ధానం రావణం-గద్గదంభయాత్కించిత్కంఠం యథా తథా వచఉవాచ-బ్రువిశాసీతివచనాద్ద్వికర్మకత్వం॥ ...

మూ, ౭౭ { మహాకులీనఐక్ష్వాకే వంశేదాశరథిర్మమ। పితుర్గిప్రియంకరో భర్తా క్షేమకారః స్తపస్వినామ్॥......

౭౭॥ అ।యత్పృష్టం సుకృతం ప్రియకారీత్యత్రకస్తైభర్తేతి తత్రో త్తరమాహ మహాకులీనఇతి ॥ మహాకులస్యాపత్యంపుమాన్మహాకులీనః॥ సూ॥ మహాకులాదఞ్ఖఞావితిఖప్రాదనువృత్తఖప్రత్యయః- ఆదివృద్ధిపారె సౌత్రఖఞ్ప్రత్యయః- ఇక్ష్వాకూణామయమైక్ష్వాకః॥సూ॥దాండినాయ నేతినిపాతనాదుకారలోపః-తస్మిన్ వంశే - దాశరథిర్దశరథసుతః॥సూ॥ అతఇఞ్-మమధితాత-కథంభూతః- పితుః ప్రియంకరః ప్రియకారీ - తప స్వినాం క్షేమకారః క్షేమంకరః॥ సూ ॥ క్షేమప్రియమద్రేణ్చేతియథాక్రి మంఖఞ॥ ... ...

మూ, ౭౮ { నిహంత్రా వైరకారాణాం సతాం బహుకరస్సదా। పారశ్వధికరామస్యశస్త్రైర వ్యాకరోరణే॥......

౭౮॥ నిహంతేతి॥వైరకారాణాం వైరాయిత్వానాం॥ సూ॥శబ్దవైరాదిష్వాతుర్, షేషకేమువాత్యెన్-కర్మణిషష్ఠీ- నిహంతాతృచ్-సదాస తాం బహుకరో బహుకర్తా॥సూ॥బృశోపాద్యాఖ్యాదినాట్చ్యే ప్రత్యయః- కింకరవత్ - పరశ్వధః ప్రహరణమస్యపారశ్వధికః॥

సూ॥ పరశ్వధాట్ఠఞ్చేతిఠక్-తస్య రామస్య పరశు రామస్య॥ ని॥ ద్వయోః కుఠారస్స్వధితిః పరశుశ్చ పరశ్వథ ఇత్యమరః-శక్తిసామర్థ్యస్య- రహే అంతకరో నాశకరః॥ సూ॥ దివావిభేత్యాదినాట ప్రత్యయః॥ ... ... *

మూ, ౨౯ { అధ్వరేష్విష్టినాం పాతా పూర్తకర్మసు సర్వదా। పితుః క్రియోగాద్రాజత్వం హిత్వా యో భ్యగమద్వనమ్ ॥ }

౨౯॥ అధ్వరేష్వితి॥ అధ్వరేషు యాగేషు ఇష్ట మేభిరిష్టినః - అధ్వరాని ష్టవంత ఇత్యర్థః॥ సూ॥ ఇష్టాదిభ్యశ్చేతీని ప్రత్యయః। వా॥ క్తస్యేన్వి షయస్య కర్మణి సప్తమీవక్తవ్యా-తేషాం పాతా రక్షితా- స్వాహా పూర్తకర్మసు ఖాత ప్రతిష్ఠాదికర్మసు- పాతా పరిపాలక ఇత్యర్థః-యో రామః పితుర్నియోగాద్రాజత్వం రాజ్యం హిత్వా వనమభ్యగమత్ - గమే ర్లుఙి లృదిత్వాదఙ్ ॥ ... ... *

మూ, ౩౦ { పతత్రి కోష్ఠుజుష్టాని రక్షాంసి నియయే వనే। యస్య బాణనికృత్తాని శ్రేణీభూతాని శేరతే॥......... }

౩౦॥ పతత్రీతి॥ భయదే వనే యస్య బాణైర్నికృత్తాని భిన్నాని రక్షాంసి-పతత్రిభిః పక్షిభిః క్రోష్టుభిస్సృగాలైశ్చ జుష్టాని భక్షితానీత్యర్థః అశ్రేణయః శ్రేణయోభూతాని శ్రేణీభూతాని రాశీభూతానీత్యర్థః॥ వా॥ శ్రేణ్యాదిషు చ్వ్యర్థవచనమితి చ్వ్యర్థానామచ్వ్యంతానాం॥ సూ॥ శ్రేణ్యాదయః కృతాదిభిరితి సమాసః - చ్వ్యంతానాంతు। సూ॥ ఊర్యాదిచ్విడాచశ్చేతి గతిత్వాత్॥ సూ॥ కుగతి ప్రాదయ ఇతి సమాసః- శేరతే దీర్ఘం నిద్రాంతీత్యర్థః॥ సూ॥ శీఙోరుడితి రుడాగమః। ... ... *

మూ, ౩౧ { దీవ్యమానం శితాన్బాణానస్యమానం మహాగదాః। నిఘ్నానం శాత్రవాన్రామం కథం త్వం నావగచ్ఛసి॥ }

౩౧॥ దీవ్యమానమితి॥ శితాన్బాణాంఛ్ఛితైర్బాణైః॥ సూ॥ దివః కర్మచేతి కరణస్య కర్మత్వం-దీవ్యమానం దేవనశీలం- దేవనం క్రీడావిజిగీషా వా- మహాగదాః అస్యమానం క్షేపమాణం-తద్యోగ్యవయస్క మిత్యర్థః - శత్రూనేవశాత్రవాః- స్వార్థేఽణ్-నిఘ్నానం నిహననశక్తం॥ సూ॥ గమ

హానేత్యాదినాఉపధాలోపః-క్రమాత్త్రిషు ॥సూ॥ తాచ్ఛీల్యవయోవచ నశక్తిష్వితిచానశ్ - తంరామంకథంనావగచ్ఛసినవేత్సి॥

మూ, ౮౨ {భ్రాతరిన్యస్యయాతోమాంమృగావిన్మృగయామసౌ। ఏషితుంప్రేషితోయాతో మయాతస్యానుజోవనమ్॥}

౮౨॥భ్రాతరీతి॥మృగాన్విధ్యతీతిమృగావిత్-క్విప్ ॥సూ॥నహివృతీత్యాదినాపూర్వస్యదీర్ఘః - అసౌరామోమాంభ్రాతరిలక్ష్మణేన్యస్యరక్షణార్థమపర్యిత్వా- మృగయామాఖేటం ॥ ని ॥ ఆఖేటోమృగయాస్త్రియామిత్యమరః ॥ వా ॥ పరిచర్యాపరిసర్యామృగయాటాట్యానాముపసంఖ్యానాచ్ఛప్రత్యయాంతోనిపాతః - యాతోగతః - తంరామమేషితుమన్వేతుం- ఇష్యతేగత్యర్థత్వాన్నిత్యమిడాగమః - తస్యరామస్యానుజోలక్ష్మణోమయావనంప్రేషితః-పూర్వవదిడాగమః-యాతః॥

మూ, ౮౩ {అథాయస్యన్కషాయాక్షస్స్విన్నస్స్వేదజలోల్బణః సందర్శితాంతరాకూతస్తామవాదీద్దశాననః॥}

౮౩॥అథేతి॥అథసీతావాక్యశ్రవణానంతరం- ఆయస్యన్ ప్రయస్యన్ క్రోధాదుచ్ఛలన్నిత్యర్థః- యసూ ప్రయత్నే- దైవాదికస్తతోలటశ్శత్రాదేశః-కషాయాక్షఃరోషరక్తాక్షః॥ ని॥ రాగద్రవ్యేకషాయోఽస్త్రియాదవః-క్రోధాదేవస్విన్నః- అతఏవస్వేదజలైరుల్బణఃప్రచురఃదశాననః-సందర్శితమాంతరమాకూతమభిప్రాయోయేనసపర్-తాంసీతామవాదీత్॥ సూ॥వదవ్రజేతిసిచివృద్ధిః॥ ... ...

మూ, ౮౪ {కృతేకానిష్ఠినేయస్యాకైర్యష్టినేయంవివాసితమ్।క్లో నగ్నముషితప్రఖ్యంబహుమన్యేతరాఘవమ్॥...}

౮౪॥ కృతఇతి ॥ కానిష్ఠినేయస్యకనిష్ఠాపుత్రస్యభరతస్యకృతేకార్యార్థం-సంపదాదిత్వాత్క్విప్-అవ్యయమితికేచిత్-వివాసితంప్రవాసితం-అతఏవ-నగ్నముషితప్రఖ్యంముషితోహృతవస్త్రః - అతఏవనగ్నః॥సూ॥ పూర్వకాలేత్యాదినాసమాసేరాజదంతాదిత్వాత్పూర్వకాలస్యపరనిపాతః-తత్ప్రఖ్యంతత్తుల్యం-కైర్యష్టినేయంజ్యేష్ఠాపుత్రంజ్యేష్ఠమితిభావః-ఉభ

యత్ర॥సూ॥ కల్యాణ్యాదీనామినజితీనజాదేశః- రాఘవంరామం - కౌబ
కుమన్యేతపూజయేత్ - నకోపీత్యర్థః - బహ్వీతి క్రియావిశేషణమ్ ॥...

మూ,౮౫ {రాక్షసాన్పటుయక్షేషుపిండేశూరాన్నిరస్తవాన్ |
యద్యసౌకూపమండూకితవైతావతికస్స్మయః॥ * }

౮౫॥అ॥యదుక్తమధ్వరేష్విష్టినాంపాతేతితదాభాసీకరోతిరాక్షసానితి॥
అసౌరామోపటుయక్షేషుకుబ్రహ్మాయజ్ఞికేషుపిండేశూరానన్నశూరాన్
వతురణశూరాన్ ॥ని॥ గేహేనర్దీగృహేశూరఃపిండేశూరశ్చకథ్యతఇతి
హలాయుధః-పాత్రేసమ్మితాదిత్వాత్సమాసః-సఃరాక్షసాన్నిరస్తవాన్య
దిహతవాంశ్చేత్ -హేకూపమండూకితత్తుల్యబుద్ధే॥ సూ॥ థక్చమండూ
కాదితిచకారాదపత్యాణిజీప్ - తవైతావత్యేతావన్మాత్రే-కస్స్మయోవిస్మ
యః-యథాకూపమండూకీకూపమేవసర్వాధికంమన్యతేనతుసముద్రాది
కం-తథాత్వమపిరామమేవబహుమన్యసేనాస్మాన్ జానాసీతితాత్పర్యార్థః॥

మూ,౮౬ { మత్పరాక్రమసంతప్తస్వరాజ్యభోగపరిచ్ఛదః।యు
క్తంమమైవకింవక్తుందరిద్రాతియథాహరిః॥... }

౮౬ ॥ మదితి ॥ మమపరాక్రమేణసంతప్తాస్సంహృతాఃరాజ్యభోగ
పరిచ్ఛదాఃహస్త్యశ్వాదిరాజ్యోపభోగసాధనానియస్యసః మదపహృత
సర్వస్వఇత్యర్థః- హరిరింద్రోయథాదరిద్రాతినిస్స్వోభవతి - దరిద్రా
దుగతౌలటిశపోలుక్ -తస్మైమైవవక్తుంయుక్తం .కిం-నయుక్తమిత్యర్థః-ఆ
త్మశ్లాఘాయాఃలోకవేదగర్హితత్వాదితిభావః। ... ... *

మూ,౮౭ {నిర్లంకోపిమదస్స్వామిధనానాంహృతపుష్పకః।అ
ధ్యాస్తేస్వగిరంయస్మాత్కిం-స్తన్నావైతికారణమ్॥}

౮౭ ॥నిలంక ఇతి॥యస్మాన్మద్విక్రమలక్షణాత్కారణాద్ధనానాంస్వా
మీకుబేరః-నిష్క్రాంతోలంకాయానిర్లంకస్సన్ ॥వా॥ నిరాదయఃక్రాం
తాద్యర్థేపంచమ్యేతిగతిసమాసః-ద్విగుప్రాప్తాపన్నాలంపూర్వగతిసమా
సేషుపరలింగతాప్రతిషేధాద్విశేష్యలింగతా॥ సూ॥ఏకవిభక్తిచాపూర్వ

నిపాతఇతిలంకాశబ్దస్యోపసర్జనత్వాత్॥సూ॥గోస్త్రియోరుపసర్జనస్యే
త్యుపసర్జనహ్రస్వత్వం-హృతపుష్పకో౽పహృతవిమానశ్చ-అతఏవవి
మదోపేతదర్పస్సన్-గిరాపంతగిరం కైలాసమిత్యర్థః- అధ్యాస్తే-వి
భక్త్యర్థేఽవ్యయీభావః॥సూ॥గిరేశ్చసేనకస్యేతివికల్పాదవ్యయీభావస
మాసాంతష్టచ్॥సూ॥అధిశీఙ్స్థాసాంకర్మేతికర్మత్వాద్ద్వితీయా-అవ్య
యీభావ [illegible] త్వం-త [illegible] రణంమద్విక్రమ లక్షణంకోనాస్తి తిన
[illegible] ... ... *

మూ॥ { ఛిన్ననౌకఇవధ్యాయన్నస్మిత్తోభ్యుద్యమస్స్వయమ్।
కృష్ణిమానందధానేనముఖేనాస్తేనిరుద్యతిః॥...}

టీ॥ ఛిన్నేతి॥ కించయమోంతకః స్వయంమత్తోమత్సకాశాద్భీత్యా
[illegible] - ఛిన్ననౌకో [illegible] నదీతరణేరివ ॥ ని ॥ స్త్రియాంనౌస్తర
ణీ [illegible] - ధ్యాయన్ [illegible] తిచింతయన్- కృష్ణిమానంమాలి
న్యం [illegible] ముఖస్సన్నిత్యర్థః- నిరుద్యతినిః
[illegible] - అనునాసికలోపః-ఆస్తేనతుకించి
[illegible] ... ...*

మూ॥ { సముద్రోపత్యకా హైమీ పర్వతాధిత్యకాపురీ। ర
త్నపాంసూత్కరైర్నామ్నా లంకేతిమమమైథిలి॥* }

టీ॥ సముద్రేతి॥ హేమైథిలి సముద్రస్యోపత్యకాఆసన్నాసముద్ర
[illegible] పర్వతాసన్నవాచకేనాసన్నమాత్రంలక్ష్యతే- పర్వతస్య
త్రికూటాద్రే [illegible] - లపణయాఉపరిస్థితేత్యర్థః- గిరిదుర్గంచే
త్యర్థః॥ ని॥ ఉపత్యకాద్రేరాసన్నాభూమిరూర్ధ్వమధిత్యకేత్యమరః॥
సూ॥ఉపాధిభ్యాంత్యకన్నాసన్నారూఢయోరితిత్యకన్ప్రత్యయః॥వా॥ప్ర
తిపదికగ్రహణేలింగవిశిష్టస్యాపిగ్రహణమ్-త్యకనఉపసంఖ్యానాత్-త్యాప్రత్యయాత్వాభావః-హేమ్నోవికా
రోహైమీహేమమయీ॥ సూ॥ ప్రాణిరజతాదిభ్యోఽఞ్-నడ్ఢితఇతిటి
లోపః-రత్నానాంపాంసవస్సమూహైరయనంస్థానం సర్వరత్నానామాకర
ఇత్యర్థః-నామ్నాలంకేతిప్రసిద్ధామమపురీతిప్రరోచనాపి యథార్థైవ॥

మూ-౯౦ { ఆవాసేసిక్తసంమృష్టే గంధైస్త్వంలిప్తవాసితా।
అర్పితోరుసుగన్ధిస్రక్స్యాంవసమయాసహ॥... }

౯౦॥ ఆవాసఇతి॥ హేసీతేతస్యాంపుర్యాం-సిక్తసంమృష్టేపూర్వంగంధోదకైస్సిక్తేపశ్చాచ్ఛోధనీభిస్సంమృష్టే శోధితే - స్నాతానులిప్తవత్॥ సూ॥పూర్వకాలేత్యాదినాసమాసః-ఆవాసేగృహే - త్వంగంధైర్మృగమదకర్దమాదిభిర్లిప్తా అనులిప్తా పశ్చాద్వాసితా అగరుధూపాదిభిరధివాసితా-పూర్వవత్సమాసః - అర్పితాస్యస్త్రాఉరవః ప్రభూతాఃసుగంధయశ్శోభనగంధాస్స్రజోయస్యాస్సాసతీ॥ సూ॥ గంధస్యేదుద్పూతిసుసురభిభ్య ఇతిసమాసాంతఇకారః - మయాసహవస- (ప్రా) ర్థనాయాంలోట్॥

మూ-౯౧ { సఙ్గచ్ఛపౌంస్నైస్త్రైణం మాంయువానస్తరుణీశుభే।
రాఘవఃప్రోష్యపాపీయాన్జహీహితమకించనమ్॥ }

౯౧॥సంగచ్ఛేతి॥ హేశుభేశోభనే- ఇగుపధలక్షణఃకప్రత్యయః - హేపౌంస్నపుంసిహితేపుమర్హేవాపౌంస్నే - ఏవంస్త్రీభ్యోహితమర్హంవాస్త్రైణం నఞ్స్నఞ్భోరుపసంఖ్యానాదీకారః - యువానంతరుణంమాం-తరుణీయువతిః-తరుణస్యోపసంఖ్యానాఙ్ఙీప్-త్వంసంగచ్ఛ (ప్రా) ర్థ్నహి-సకర్మకత్వాత్॥ సూ॥ సమోగమ్యృచ్ఛిభ్యామిత్యాత్మనేపదం-రాఘవోరామః-ప్రోష్యరాజ్యాత్ప్రభ్రశ్య అతఏవాతిశయేనపాపోఽసీకృష్టఃపాపీయాన్ - అభాగ్యఇత్యర్థః॥ ని ॥ అథత్రిషుద్రవ్యేపుణ్యపాపసుఖానిచేతి విశేష్యలింగత్వాత్పాపశబ్దాదీయసునితమత్తరపదస్తత్పురుషోమయూరవ్యంసకాదిత్వాత్సాధుః - నాస్తికించనాస్యేత్యకించనస్సంనిస్వం - మయూరవ్యంసకాదిషూచ్చావచోచ్చనీచాచోపచాచపరాచనఖప్రిచనిశ్చప్రచాకించనాకుతోభయానీతిపాఠాత్సాధుః - తంరామంజహీహిత్యజ-జహాతేః (ప్రా) ప్తకాలేలోట్-సేర్హిత్వే॥సూ॥ఆచహావితిచకారాన్మైవకల్పిక ఈకారః॥ ... ...

మూ-౯౨ { అక్ష్ణోతపిబతీయత్తృప్తిప్రసితాస్మరకర్మణి।వశీకృత్య
దశగ్రీవంమోదస్వవరమన్దిరే॥............* }

౯౨॥అశ్నీతేతి॥ అశ్నీతపిబతేతిసాతత్యేనయస్యాం క్రియాయాంసా అశ్నీతపిబతా- గృహేసర్వనియామకత్వంస్వామ్యమితి యావత్-మయూరవ్యంసకాదిషు॥ వా ॥ఆఖ్యాతమాఖ్యాతేనసమస్యతే క్రియాసాతత్యఇతి వచనాత్సమాసః తామాత్మనఇచ్ఛంతీ అశ్నీతపిబతీయంతీస్వామినీసతీత్య ర్థః॥సూ॥ సుపఆత్మనః క్యచ్-తతః॥టశ్శతరిజీప్-స్మరకమణిపరిసితాసు రతాసక్తాసతీ॥ని॥తత్పరేప్రసితాసక్తావిత్యమరః-దశగ్రీశం వశీకృత్యవరమం దిరేరవస్యగృహే-మోదస్వఆసంజేత్యర్థః॥ ... .. *

మూ-౯౩ { మాస్మభూర్గ్రాహిణీక్షీరుగంతుముత్సాహినీభవ।
ఉద్భాసినీభవభూత్వా మేవశుస్సమ్మర్దినీభవ॥...* }

౯౩॥ మాస్మేతి॥ హేక్షీరుగ్రాహిణీఆగ్రహిణీప్రతికూలామాస్మభూః సూ॥స్మోత్తరేలజ్చేతిచకారాల్లుఙ్ - గంతుం ప్రస్థాతుముత్సహతఇత్యుత్సాహినీభవ ఉద్భాసతఇత్యుద్భాసినీభూత్వాకోస్మాకంవశుస్సంమర్ది నీభవ సంపాదయితృభవేతిపక్షీసనాపాస అనుపపచాధికారాత్-భవఆలింగేత్యర్థః సర్వత్ర సూ॥సందిగ్రహాత్యాదినాణినిః। ... *

మూ-౯౪ { తాంప్రాతికూలికీంమత్వాజహారాంఘ్రీమవిగ్రహః।
బాహూపపీడమాశ్లిష్యజగామాన్యాంనిశాచరః॥ * }

౯౪॥ తామితి॥ నిశాచరో రావణస్తాంసీతాం ప్రతికూలంవర్తతఇతి ప్రాతికూలికీం ప్రతికూలవర్తినీమనునయాసాధ్యాం॥సూ॥తత్ప్రత్యనుపూర్వమీపలోమకూలమితిఠక్-మత్వానిశ్చిత్య-జిహీర్షుగ్రహాదపహర్తుమిచ్ఛుః-భీమవిగ్రహో భయోత్పాదనాయ ప్రకటీకృతనిజాకారస్సన్-బాహుభ్యాముపపీడ్య బాహూపపీడం॥ సూ॥ సప్తమ్యాంచోపపీడేత్యాదినాణముల్-ఆశ్లిష్యఅన్యాందివనూకాశంజగామజగామ - దివ్ శబ్దావస్యఓ కారాంతాద్యోశబ్దః-తస్యామి॥సూ॥ఔతోమ్శసోరిత్యాత్వం॥... ......*

మూ-౯౫ { త్రస్యంతీంతాంసమాదాయయాతోరాత్రించరాలయం
మితమూర్తింభూయభయాద్వాసాంచక్రిరేమృగపక్షిణః॥ }

౯౫॥ త్రస్యంతీమితి॥ త్రస్యంతీంత్రస్తాపదర్శనాద్బిభ్యతీంతాంసీతాంసమాదాయగృహీత్వా- రాత్రౌచరంతీతిరాత్రించరాఃరాక్షసాః॥ సూ॥చరేష్టః-రాత్రేఃకృతివిభాషేతిపక్షేముమాగమః - తేషామాలయంలంకాంయాతోగచ్ఛతోరావణాత్-యాతేశ్శత్రంతాత్॥ సూ ॥ భీత్రార్థానాం భయహేతురిత్యపాదానత్వాత్పంచమీ-భయాద్భయాదివేత్యర్థః-వ్యంజకాప్రయోగాద్ధర్మ్యోత్ప్రేక్షా - మృగాశ్చపక్షిణశ్చమృగపక్షిణః-తూష్ణీంభూయతూష్ణీంభూత్వా -మౌనీభూయేత్యర్థః॥ ని ॥మౌనేతుతూష్ణీంతూష్ణీకామిత్యమరః॥ సూ ॥తూష్ణీమిభువక్షతి వక్షేక్త్వాప్రత్యయః-క్త్వాచేతిపక్షేసమాసేక్త్వోల్యబాదేశః- ఆసాంచక్రిరే ఆసితవంతః- సతుస్స్వామినయన్నిత్యర్థః. తేనపవారకాంతరాభావోవ్యజ్యతేఇత్యలంకారేణవస్తుధ్వనిః-ఆసేర్లిట్॥సూ॥దయాయాసశ్చేత్యామ్ప్రత్యయః॥ *

మూ,౯౬ { ఉచ్చైరారాస్యమానాం తాం కృపణాం రామలక్ష్మణౌ। జటాయుః ప్రాప్తపక్షీస్తరిపవుషం రావణంవదత్॥...}

——* ఏతే ప్రకీర్ణకాః- *——

౯౬॥ఉచ్చైరితి॥ ఉచ్చైస్తారంరామలక్ష్మణౌ రారాస్యమానాంహేరామహేలక్ష్మణేతిభృశంక్రోశంతీం- రసతేర్భృశమర్థేయజంతాల్లటశ్శానచటాప్ -కృపణాందీనాంతాంసీతాం- జటాయునామపక్షీందోగృధ్రరాజోరావణంపరుషంరెరెహోరదురాత్మన్ క్వయాసీత్యాదినిష్ఠురంవదత్ప్రాప-వత్సేమాభైషీరిత్యాశ్వాసయన్నాగతఇత్యర్థః। ... ...*

——* అతఃపరంటాధికారః- *——

మూ,౯౭ { ద్విషన్త్వసేచరాగ్యామిహాంత్వమాదాయచరోవనే। అగ్రేసరోజఘన్యానాంమాభూఃపూర్వసరోమమ॥ }

౯౭॥అ॥ ఏవంప్రకీర్ణకాండంసమాప్యాధికారకాండమంతరాంతరాప్రకీర్ణకసంకీర్ణమారభమాణఃప్రథమంతావల్టప్రత్యయాధికారమారభతే-ద్విషన్నిత్యాదినా॥ హేద్విషన్నమిత్ర॥సూ॥ ద్విషోమిత్రఇతిశతృప్రత్యయః-వనేస్మిన్నరణ్యే-వనేచరంతీతివనేచరాస్తాపసాః॥సూ॥చరేష్టఇతిట

ప్రత్యయః-తెప్వగ్యాగ్రిణాంత్రేష్ఠానాంకర్మణిషష్ఠీ - ఆదాయగృహీత్వాచరతిభక్షుయతీత్యాదాయచరః-అచ్ఛిద్యభక్షకః ॥ సూ ॥ భిక్షాసేనాదాయేషుచేతిటః-జఘుసమిపజఘున్యాః [illegible] చాః ॥ సూ॥ శాఖాదిభ్యోయః-తెషాం [illegible] సరస్త్యగ్రిసరోఽధమాధమ స్త్వం॥సూ॥పురో గ్రతోగ్రేషుసర్తేరితిటః - [illegible] స్వస్య [illegible] ఽగ్రయాయీ ప్రష్ఠోమాభూః॥ సూ॥ [illegible] -మహా [illegible] భిక్షకః కథంచరసీత్యర్థః॥

మూ,౯౮ { యశస్క [illegible] ఖ్యాతం భువిదయాకరమ్। పి
తృ [illegible] కరం రామంధిక్త్వాందుస్త్వ స్తమత్రపమ్॥ }

౯౮॥ యశస్క [illegible] ॥ యశః [illegible] తియశస్కరః యశోహేతుః సమా [illegible] ॥సూ॥ అత [illegible] దినా విసర్జనీయస్యసత్వం-అత ఏవ [illegible] తాచ్ఛీల్యేనేతిదయాకరం-పి [illegible] వతేః నమిత్యర్థః॥సూ॥ కృఞో హేతు [illegible] ఎవంవిధం రామం దుస్త్వంతంపరితా [illegible] -అత్ర పంసిలజ్జంత్వాంధిక్ సిందామ [illegible] ... ... *

మూ,౯౯ { [illegible] దివాకరః। తవ
[illegible] *}

౯౯॥ [illegible] -రామస్యకర్మకరోతీతికర్మకరోభృత్యః।సూ॥ కర్మణిభృతావితిటః-తదుపపు స్త్రియోః - అతఏవనాయోనేత [illegible] -ధ్వాంతస్యదివాకరోదినకరఇవ-తవాంతంకరోతీత్యంకరో [illegible] సూ దివాదిసూత్రేణటః॥.........*

మూ,౧౦౦ { సతామను [illegible] రాశినమ్ హ
స్తుంకలహకా [illegible] కారం పపాతఖమ్॥... }

౧౦౦॥ సతామితి ॥ సతాంసజ్జనానామరుష్కరం వ్రణకరం- పీడాకరమిత్యర్థః॥సూ॥ దివాదినాటః - వైరకారంసీతాహరణేనవైరాయమాణం-శబ్దకారంసింహనాదకరం-నరాశినం రాక్షసం.హంతుంకలహకారో

యద్ధకరస్సన్న సౌపక్షీజటాయుః-ఖమాకాశముత్పపాతఉజ్జగామ-సర్వత్ర
వైరకారాదా॥సూ॥నశబ్దశ్లోకేత్యాదినాటప్రతిషేధాత్పూర్వణ్యాణ్-శబ్ద
కారమిత్యత్ర॥సూ॥ద్వితీయాయాంచేతిణములితి కేచిత్-పక్షిశబ్దకారంసిం
హనాదంకృత్వాఖముత్పపాతేతిసాధీయానైవాయమర్థః - కింతునశబ్దే
త్యాదిసూత్రోదాహరణప్రక్రమభంగదోషస్సర్వస్యాత్॥ ※

※ అతఃపరంప్రశ్నాః- ※

మూ,౧౦౧ { ఘుస్వాణ్ సస్వపథిసంతంవితానంపక్షయోరసౌ। మాంసశోణితసందర్శంతుండఘాతమయుస్సత॥ }

౧౦౧॥అ॥ పునఃప్రశ్నమేవశ్లోకత్రయేణాహ।ఘుస్వాణ్ ... వినా॥అసౌప
క్షీ-సర్వాస్వపిసర్వపథాణ్ వ్యాపన్ ...సస్వపథిసం॥సూ॥ ... కాలతేస
మాసః- ఋక్పూరితిసమాసాంతః తత్పురుషేత్యాదినాప్రత్యయః-తం
ప్రసిద్ధంపక్షయోర్వితానంఘుస్వాణ్-వితతాపి ... ఘుస్వన్ ... న
మాంసశోణితేసందర్శమాంసశోణితసందర్శ॥సూ॥ కర్మణిదృశివిదోస్సా
కల్యఇతిణముల్ దృశిరంతహితత్వాత్ - అస్మివాక్యమేనేతిసమాసః-తుం
డేనఘాతోయస్మిన్కర్మణితద్యథాతథాతుండఘాతం ... హుప్రిహః॥
సూ॥కరణేహనఇతిణములంతత్వేహనఘాతంహన్ ... ॥సూ॥ ...
తియథావిధ్యనుప్రయోగస్స్యాత్-న ...॥సూ॥ హింసార్థానాంచసమానక
ర్మకాణామితిణముల్- అనుప్రయోగస్యయథా ... సంబంధకత్వా
భావాత్-అయుధ్యతయుద్ధంకృతవాన్-యుధ్ ... వాచికోణ్ ...॥ ...※

మూ,౧౦౨ { సబిభాయనజిహ్రాయనసక్తామనసివ్యధే ఆఘ్నా। నావిధ్యహానోపిరణాన్నివవృతేసచ॥ ......※ }

౧౦౨॥అ॥ ఆఘ్నానః స్వయమేవపరంఘ్నన్॥ సూ॥ ఆఙోయమహ
నఇత్యాత్మనేపదం- గమహనేత్యాదినోపధాలోపః- విధ్యమానో
వ్యాహన్యమానశ్చ-విధ్యతేఃకర్మణియకిసంప్రసారణం-సబిభాయనాభైషీ
త్-శూరత్వాదితిభావః-నజిహ్రాయనలజ్జితవాన్-అపరాజితత్వాదితిభా
వః-హ్రీభ్యాం ... సక్లామనక్లాంతవాన్-

జితశ్రమత్వాదితిభావః-సవివ్యధేనవ్యధాం౦గతవాన్ - మనస్విత్వాదితిభావః-నచాతివ్యాయామాదుపరతిరపీత్యాహ-రణాన్ననివవృతేచనోపరరామచ-అనివృత్తివిధానాత్-అనివృత్తిశ్చవిజయావధికః ప్రాణావధికోవా వ్యాపారఇతిస్మరణాదితిభావః-సర్వత్రలిట్॥ ... ... *

మూ,౧౦౩ { పిశాచముఖధౌరేయం సచ్ఛత్రకవచంరథమ్ ।
యుధిద్రథవద్భీమంబభంజధ్వజశాలినమ్॥ * }

—* ఏతే ప్రకీర్ణకాః-*—

౧౦౩॥ పిశాచేతి॥కించాయంపక్షీ-యుధిపిశాచస్యముఖమివముఖంయేషాంతాదృశాఃధురంవహంతీతిధౌరేయాఃఅశ్వాఃయస్యతం॥సూ॥ధురోయడ్ఢకావితిఢక్-సహచ్ఛత్రకవచాభ్యాంసచ్ఛత్రకవచం॥ సూ ॥తేనసహేతితుల్యయోగఇతి బహువ్రీహి -ధ్వజేనశాలతఇతిధ్వజశాలినంతచ్ఛోభినం-భీమంభయంకరం భంజనముపాగతమపీతిభావః-కుత్సితఃయద్రోరథః కద్రథః॥ సూ ॥ రథవదయోః కోః కదాదేశః తేనతుల్యంతద్వత్ ॥ సూ ॥ తేనతుల్యమితివతిప్రత్యయః బభంజ॥ ... ...

—* అతఃపరంఅమధికారః-*—

మూ,౧౦౪ { సంత్రాసయాంచకారాతింసురాన్ పిప్రాయపశ్యతః।
సంత్యాజయాంచకారాథసీతాంవింశతిబాహునా॥ }

౧౦౪॥ ప్రసక్తప్రకృతమధికారకాండమేవబుద్ధిస్థాన్ ప్రత్యయాధికారేణాపవదాహ । సంత్రాసయామితి॥అరింరావణం సంత్రాసయాంచకారాథీర నూనం క్రే-అథసంత్రాసనానంతరం- వింశతిబాహునాదశాననేన సీతాంసంత్యాజయాంచకారత్యాజితవాన్ ॥సూ॥ కాస్ప్రత్యయాదిత్యాదినాఆమ్ప్రత్యయః-అయామంతేత్యాదినాణేరయాదేశః-కృఞోనుప్రయోగః-పశ్యతః స్వపౌరుషమాలోకమానాన్ సురాన్-పిప్రాయప్రీణయామాస-ప్రీఞ్ తర్పణే లిట్ తిపోణలివృద్ధ్యాయాదేశౌ॥ ...

మూ,౧౦౫ { అసీత్ రావణః కాసాంచక్రేశస్త్రైస్త్రిరాఘవః ।
ధూమాయస్తంచేచ్ఛాంచక్రేనఖలుంతాయుధైః॥ }

౧౦౫॥ అసీతఇతి॥అథాసీతా స్త్యక్తసీతకో రావణశ్శృత్రై(స్సాధనైశ్శ
స్త్రై)బలైనేత్యర్థః-నిరాకులోఽనాకులస్సన్- కాసాంచక్రే కేమూర్ఖ అండ
జాధమహతోసీత్యేవంకుత్సితంశబ్దాపయామాస- ప్రలలాపేత్యర్థః-కాస్స్బ
శబ్దకుత్సాయాంలిట్॥సూ॥ కాస్ప్రత్యయాదిత్యామ్ప్రత్యయః-ఖేగచ్ఛతీతి
ఖగఃఖడ్గః-సోస్య(గా)పిచదృశ్యతఇతిగమెడగా ప్రత్యయః- నఖాస్తుండంచము
ఖంచతస్య ఖతుండమేవాయుధంయస్యససన్-ఘూయుఃపునరపితంరావణం
చేచ్ఛిదాంచక్రే భృశంభిచ్ఛేద-భిదేర్యజంతాల్లిట్॥సూ॥ కాస్ప్రత్యయా
దిత్యామ్ ప్రత్యయః- ఇజాదేశ్చగురుమతోఽనృచ్ఛ ఇత్యామ్‌లిట్॥
సూ॥గుణోయఙ్లుకోరితి గుణః-అభ్యాసస్యగుణః-అల్లోపయలోపౌ॥ ...

సూ,౧౦౬ {హస్తాంకో(?) ... చక్రాతేతౌపక్షసంపుటౌ। సపాపలాయాంచక్రే ... యాంచక్రే నరాక్షసః॥}

౧౦౬॥ హంసమితి॥ తౌపక్షసంపుటౌ- ... సపాపా
శ్శ్యత్పగస్ప ... తథావ్యాస్యలపంతావిత్యర్థః-
ఈహాచేష్టాయాంలిట్॥ సూ॥ ఇజాదేశ్చగురుమతోఽనృచ్ఛ ఇత్యామ్ప్రత్య
యః-పయతిగతికర్మా ... పతత్రిణాస్స్యుగః॥సూ॥వెషోఽడెన్చ
తీతిప్రత్యయమెటిలోపః-సపలాయాంచక్రే పలాయితశ్చ-రాక్షసోరావణ
శ్చసదయాంచక్రే ... అయతెరిదుపయతెర్లిట్ ॥ సూ॥ దయా
యాసశ్చేత్యామ్ ప్రత్యయః॥ ... ...

సూ,౧౦౭ {ఉపాహాంచక్రే ద్రష్టుం దేవగంధర్వకిన్నరాః। ... లూయాంచక్రే క్రవ్యాత్పతత్రిణః॥}

౧౦౭॥ ఉపాహామితి॥ దేవగంధర్వకిన్నరాః ద్రష్టుంయుద్ధదర్శనా
ర్థం-ఉపాహాంచక్రే సమీపేస్థితాఇత్యర్థః॥ ఆసెలిట్॥సూ॥దయా
యాసశ్చేత్యామ్ ప్రత్యయః- క్రవ్యమత్తీతిక్రవ్యాదాస్పసః-భల్లైసదాణిఃశే
షేణ॥సి॥స్సుహ్మాదళఫలోఘల్లఇతియాదవః - పతత్రిణఃపక్షాపతత్రే- లో
లూయాంచక్రే భృశంలులావ-లునాతెర్యఙంతాల్లిట్॥సూ॥కాస్ప్రత్యయా
దిత్యామ్ ప్రత్యయః॥ ... ...

మూ, ౧౦౮ ప్రలులితమవనౌవిలోక్యకృత్తం దశవదనః ఖచరో
త్తమం ప్రహృష్యన్ । రథవరమధిరుహ్య భీమయుగ్యం
స్వపురమగాత్పరిగృహ్య రామకాన్తామ్॥ .....

ఇతిభట్టికావ్యే - సీతాపహరణోనామ
పంచమస్సర్గః.

౧౦౮॥ ప్రలులితమితి ॥ అథదశవదనః-కృత్తంఛిన్నపక్షం-అతఏవావనౌ ప్రలులితంనిపత్యలుఠంతం-ఖేచరంతీతిఖచరాః ఖగాః ॥ సూ ॥ చరేష్టః-తేషూత్తమం జటాయుషం విలోక్య ప్రహృష్యన్-రామస్యకాంతాంసీతాంపరిగృహ్యాదాయ- భీమాభయంకరాః యుగంవహంతీతియుగ్యాః అశ్వాయస్యతం॥ సూ॥ తద్వహతిరథయుగప్రాసంగమితియత్ప్రత్యయః-రథవరంరథశ్రేష్ఠమధిరుహ్య స్వపురంలంకాంగమగాత్ గతవాన్-పుష్పితాగ్రావృత్తం॥ *॥ అయుజినయుగరేఫతోయకారో యుజిచనజౌజరగాశ్చపుష్పితాగ్రా॥ .. .. *

ఇతిశ్రీపదవాక్యప్రమాణపారావారపారీణశ్రీమహామహోపాధ్యాయ
కోలచలమల్లినాథసూరివిరచితే భట్టికావ్యవ్యాఖ్యానే
సర్వపథీనాఖ్యానే పంచమస్సర్గః.

శ్రీ రస్తు.

శ్రీదక్షిణామూర్తయేనమః.

భట్టికావ్యే - సవ్యాఖ్యానే - షష్ఠసర్గప్రారంభః.

మూ - ౧ { ఓషాంచకార కామాగ్నిర్దశవక్త్రమహర్నిశమ్।వి
దాంచకార వైదేహీం రామాదన్యాం నిరుత్సుకామ్॥ }

౧॥ అ। అథామ్ప్రత్యయమేవాధికృత్య శ్లోకచతుష్టయేన రావణ వృత్తాంతమేవాహ। ఓషాంచకారేతి। కామఏవాగ్నిః కామాగ్నిరితిరూపకం-దాహలింగాత్ దశవక్త్రం రావణం అహర్నిశాహానిశం-సర్వో ద్వంద్వోవిభాషైకవద్భవతీత్యేకవద్భావః - అత్యంతసంయోగే ద్వితీయా- ఓషాంచకార ఉవోష-దదాహేత్యర్థః-ఉషదాహ ఇత్యస్మాల్లిట్॥సూ॥ఉష విదజాగృభ్యోన్యతరస్యామితి వికల్పాదామ్ప్రత్యయః - తతోలఘూపధగుణః-దాహే కారణమాహ-తథాహి - రావణః వైదేహీం సీతాం-అన్యస్మిన్ రామాదితి క్త్రపురుషే-నిరుత్సుకామనుత్సుకామననురక్తాం- విదాంచకార వివేద-తద్వేదనాదేవేయం విరహవేదనా జాతేతి భావః ॥ సూ ॥ ఉషవిదేత్యామ్ప్రత్యయః-అత్ర విదేరదంతత్వాన్నలఘూపధగుణః - తథాచకాశికా॥ * ॥ఆమోమిత్వమదంతత్వాదగుణత్వం విదేస్తథా। ఆసాటసోరామ్విధానాచ్చపరరూపం కృతం తదితి॥ ... ... *

మూ, ౨ { ప్రజాగరాంచకారారెరిహాస్వనిశమాదరాత్।
బిభయాంప్రచకారాసౌ కాకుత్స్థాదభిశంకితః॥ }

౨॥ ప్రజాగరామితి ॥కించాసౌరావణః-కాకుత్స్థాత్రామాదభిశం

శితః-బలవద్విరోధస్య దురంతత్వాదనిష్టాగమ ముత్ప్రేక్షమాణ ఇత్యర్థః-॥అనిష్టాభ్యాగమోత్ప్రేక్షాంశంకామాచక్షతే బుధా ఇతిలక్షణాత్ - అ[illegible]రామస్య-ఈహాసుచేష్టాసూద్యోగేషువిషయే-అసకృదాదరాదభినివేశాత్ప్రజాగరాంచకార-అప్రమత్తంస్థితఇత్యర్థః॥ సూ॥ ఉషవిదేత్యాది నా[illegible]కల్పాదామ్ప్రత్యయః- [illegible]యాంప్రచకార అతిమాత్రంభిభాయచేత్యర్థః॥ సూ॥ భీహ్రీభృహువాంశ్లువచ్చేతివికల్పాదామ్ ప్రత్యయః-శ్లాపి త్విర్ఘాణవస్య [illegible] [illegible] [illegible]ంప్రచక్రురితి వత్సమాధే యుం-[illegible]యాంచకార[illegible]ర్వపచ్ఛందోభంగస్సోఢవ్యః॥...

మా, 3 { [illegible]హ్రియాంచకార[illegible]
[illegible]॥ }

3. [illegible] [illegible]ధ్యాన సీయత [illegible]హ్రియాంచకార[illegible]హ్రియ-[illegible] బలంప్రష్టింనబిభరామాసస [illegible]-అత్ర[illegible]భయ[illegible] సూ॥ భీహ్రీత్యాదినా[illegible]పత్ప్ర[illegible]॥ ౩

మా, ౪ { [illegible]రామస్యవృత్తమిత్యవదత్స్వకాన్।
[illegible]సీతామ[illegible]ప్రయత్నవాన్॥... }

౪॥ [illegible]॥ కించరామస్య వృత్తంవ్యాపారం విదాంకుర్వంతుజానంత్విత్యర్థః-విద్యర్థేలోట్। సూ॥ విదాంకుర్వంత్విత్యన్యతరస్యామితి[illegible]లో[illegible]ప్రత్యయగుణాభావాది నిపాతనాత్సాధుః-ఇతి స్వకాన్ స్వకీయాన్ [illegible] గూఢపురుషానవదత్- విదితోవృద్ధా[illegible]యుక్తానిత్యర్థః - ప్రయత్నవానవహితస్సన్ తాంరక్షి తుం[illegible]సిరామఃసాన్-అశిషదాదిష్టవాన్ - శాసెర్లుఙి॥ సూ॥స[illegible]త్రిభ్యశ్చేతిచ్లేరఙాదేశః-శాసఇదఙ్హలోరితీకారః - శాసి వసి[illegible]నాంచేతిషత్వం - యోషిద్భ్యంచారికేత్యాదినాఏతదంతేనసుంద [illegible]దర్వాచీనాస్సప్తాపిసువ్యాక్తముక్తాః - యథా

యోగమున్నే యాః॥ ❀ ॥దృష్ట్వానస్సంగసంకల్పౌజాగరఃకృశతారతిః। (హ్రీ) త్యాగోన్మాదమూర్ఛాంతాఇత్యనంగదశాదశ ॥ ... ❀

⟹ ❊ అథ ప్రకీర్ణకాః- ❊ ⟸

మూ, ౫ {రామోపిహతమారీచోనివర్త్యన్ ఖరనాదినః (క్రో) ష్టూన్ సమశ్రణో (త్తూ) (ర-రాన) సతో ఽశుభశంసినః॥}

౫అ॥పునస్త్రిభిః ప్రకీర్ణకమనుక్రాంతమేవాహ॥ రామోపీతి॥ రామఃహతమారీచస్సన్-నివర్త్స్యన్ నివర్త్స్యమానః॥సూ॥ వృద్ధ్యస్యసనోరితి పాక్షికంపరస్మైపదం-ల్పటస్సద్వాతిశ (త్రా) దేశః॥ సూ ॥నవృద్భ్యశ్చతుర్భ్యః ఇతీట్ప్ర[illegible]షేధః - [illegible]నాదినః - [illegible]రావిణఇత్యర్థః॥సూ॥[illegible]తర్ద్యుపమానె[illegible] (త్రూ) రాన్ [illegible] [illegible]నతిఏవాశుభశంసి[illegible]ఽ[illegible]ష్టసూచకాన్ - [illegible]సతః [illegible]ఇతి (క్రో)ష్టూన్ [illegible] [illegible] సమశ్రణో[illegible] [illegible]యత్-[illegible] సూ [illegible]సమా[illegible]స్యేదం ప్ర[illegible]దాహరణం [illegible] - [illegible] (త్రూ) [illegible]తఇతివచ్ఛ[illegible]సమా[illegible]ద్వస్యప[illegible]తః॥ ... ...❊

మూ, ౬ {ఆశం[illegible]మానో[illegible]దేహం[illegible]। [illegible]ఘ్నస్య[illegible]॥ ❊}

౬అ॥ ఆశం[illegible]సమా[illegible]ఇతి [illegible]దేహం[illegible]తాం-[illegible]తాం[illegible]వ్యాఘ్రా[illegible]తాం-[illegible]హతాం[illegible]తాం-[illegible]వాయుః[illegible] [illegible]మాశంకమాన[illegible] [illegible]సరామః-[illegible]రాదాయాంతమాగచ్ఛం[illegible]ఘ్నస్య సమానోదరేశయితం సో[illegible]లక్ష్మణం॥సూ॥సోదరాద్యత్-[illegible]సమానస్యసభావః-ఐఘుతఅపశ్యత్॥ ... ...

మూ, ౭ {సీతాంసౌమిత్రిణాత్యక్తాంసధీ౯చింత్రస్నుమేకకామ్। విజ్ఞాయామంస్తకాకుత్స్థః తుమోక్షేమంసుదుర్లభమ్॥}

౭॥సీతామితి॥ కాకుత్స్థోరామస్సహాంచతిసధ్రీచింసహచరీం॥సూ॥ ఋత్విగాదినాక్విన్-సహస్యసధ్రిరితిసధ్ర్యదేశః-అచశ్చేత్యకారలోపః-

కావితిదీర్ఘః॥ వా॥ అంచ తేరుపసంఖ్యానమితజీప్-త్రస్నుంభీరుంఏకికా
మేకాకినీం ॥ సూ ॥ ఏకాదాకినిచ్చాసహాయఇతి చకారాత్కన్ . కా
త్పూర్వస్యేత్త్వం - సీతాంసౌమిత్రిణాత్యక్తాంవిజ్ఞాయ - తస్యైకాకినఅ
గమనాదసుమాయ-దయంతినివసంత్యస్మిన్నితివసతిర్గృహా॥ని॥ నివాసశ్శ
రణంతుయద్గృహపర్యాయేష్వమరః - తినివాసగత్యోఃతౌదాదికః॥
సూ ॥ ఏరచ్-క్షేమంకుశలంసుదుర్లభమత్యంతదుర్లభమమం స్తనిశ్చిత
వానిత్యర్థః ...మస్యతేరసలోలుజితజిసిచ్॥...   ...   *

* అతఃపరందుహాదిః- *

మూ, ౮ { సాపృచ్ఛల్లక్ష్మణంసీతాంయాచమానశ్శివంసురాన్ । రామంయథాస్థితంసర్వంభ్రాతాబ్రూహీతిసత్వవిహ్వలః॥ * }

౮॥ అ॥ అథాధికారకాండేదుహాదీనాహ సవ్యాఖ్యానా స రామస్సురాన్ శివంశుభంయాచమానో...-లక్ష్మణంసీతామపృచ్ఛత్ అనుయుక్త వాన్ ...॥ శ్రీశ్లో...సుయా... ...లక్ష్మణో...బ శ్చకితస్సన్ సర్వంరామంయథాస్థితంయథావృత్తం - యథా ఫేరవ్యయీ భావః-బ్రూహీత్యా...యా... ...   ...   *

మూ, ౯ { సం... ...సా... ...వసం... ...మ్ । ప్రాణాన్ముహుర్నివాస్తు... ...ంచ త్రమవామధత్ ॥ }

౯॥ స... ॥ ... గృహం... ...లా... సంధ్యస్య దృష్ట్వా-... ...యాం... ...హం ...యాచమానః- అ...ం... ...ప్రాణాన్ దు హన్-ప్ర ఫూ... ...ణం...శూన్యం కున్వ న్నిత్యర్థః - తో... ...చిత్రమవా...చి త్రై...మరా...దిత్యర్థః -దుహే లుజ్॥సూ॥ఇతి...వేతి... ...   .

మూ, ౧౦ { గతాస్యావపచిన్వానాకుసుమాన్యాశ్రమద్రుమాన్ । అయిత్రనావసాన్ ధర్మాన్ సుభీక్ష్ణశ్శాస్తితత్రసా ॥ }

౧౦॥ గతేతి॥ సాసీతా-అత్రైవద్రుమాన్సు-కుసుమాన్యపచిన్వానాఅవ

ఛిందతీ - చినోతేశ్శానచ్ గతా వాస్యాత్- అథవా సుతీక్ష్ణస్సుతీక్ష్ణాఖ్యో మునిః-యత్ర తాపసాన్మునీన్ ధర్మాన్ శాస్త్రేణోపదిశతి- తత్ర గతాస్యాత్- ఆఖిలస్మృతౌ ౧॥ ఆ ప్రగృహ్యస్స్మృతౌ వాక్య ఇత్యనుగః- అత్రిసాప్యచ్ఛాది త్వాత్ శ్లోకత్రయేసర్వత్ర సీతాదీనాం ప్రాధాన్యక్రమేణా మీప్సితక్రమేత్వం లక్ష్మణాదీనామప్రాధాన్యేన [illegible] క్రమత్వంచ ద్రష్టవ్యం॥ ✲ "మహి యాం [illegible] మిత్రమపూర్వవిధౌ [illegible] ... ✲

మూ,౧౧ { ఆకష్టం బత హా [illegible] మాతృ [illegible] వతానిధిః।
హా [illegible] బహ్వాకం విలలాప సః॥ .. }

౧౧॥ అ॥ [illegible] రామస్యశోకా [illegible] ఏవం [illegible] మిత్యా [illegible] యో [illegible] మాభిలమి త్యమరః [illegible] చిత్ర [illegible] చిత్రి [illegible] వ్యాపదిస్మృతా యాం మాతు రామం [illegible] కాతిరేకాద్దైవనిందా - హాపి తరితిమాతృవదైవాపంగ్రణం- [illegible] తాసీత్యగత్యా ప్రశ్నః! [illegible] శబ్దస్య నదీ త్వాత్సంబుద్ధౌ [illegible] ప్రపంచితమస్మాత్ర॥ ... ...

మూ,౧౨ { ఇహాసీచ్ఛ్రీమయ [illegible] సఖేలమితోగమత్।అ
గ్లానాసీత్సంస్మరన్ [illegible] భరతాగ్రజః॥... }

౧౨॥ ఇహాలి సాసీతా ఇహ ప్రదేశే ఆసీదుపవిష్టా-ఇహ అశయిష్ట శయితా- [illegible] ఇతోస్మాద్దేశాత్ సఖేలం సలీలమగమత్ గతా [illegible] ఇత్థం మైథిల్యాస్సంస్మరన్ మైథిలీం స్మరన్॥ సూ॥ అధీగర్థే [illegible] శేషే షష్ఠీ-భరతాగ్రజో రామో గ్లాసీత్ గ్లానవాన్ గ్లాయతేరసిచో [illegible] ఇత్యాత్వేసగిడా॥ ✲

మూ,౧౩ { ఇదంనక్తంతనందామపౌష్పమేతద్దివాతనం।తు
చెవోద్బధ్యశాఖాయాం ప్రమ్లాయతితయావినా॥ }

౧౩॥ ఇదమితి॥ఇదంనక్తంభవంనక్తంతనంపౌష్పంపుష్పమయందామమాల్యం-తదిదందివాభవందివాతనందామ ॥ సూ॥సాయంచిరమిత్యాదినాట్యుప్రత్యయః- తయాసీతయావినాశుచాశోకేనశాఖాయాముద్బధ్యాపదర్బంధనేనమృత్వేవేత్యుత్ప్రేక్షా ప్రమ్లాయతి మ్లాయతెలఁటిశపుశ్శిత్వనాత్వాగ్లావాజాయాదేః॥ ... ... *

మూ,౧౪ { ఐపిష్మహేవచహుస్సుప్తాంయాంవృతాశంకయావ
యమ।అకాలేమిత్వరమహోయుజ్జీనామస్త్రయావినా॥ }

౧౪॥ ఐషిష్మహీతి ॥ వయంసుప్తాంయాంసీతాంవృతాశంకయాన్వతెర్యాగ్రయామహ్యు [illegible] షిష్మహీఛ [illegible] స్వశఁనాదినాపరీత్యాంచక్ష [illegible] - ఈడ. తేలఁజితజిమహి [illegible] తయావినా [illegible] తత్జీవనమునాలెఆయుషోక్ష [illegible] సిద్ధత్వావిత్తి [illegible] అపినా స్తుంవతఁతఇత్యర్థః॥ ...

మూ,౧౫ { [illegible]
[illegible] ॥* }

౧౫॥ అష్మిన [illegible] -అయం [illegible] ంతధానకేళిరక్షేమః అహితః [illegible] ంవియోగానహత్వపరీతుణం-మాక్షథామాకాషీః [illegible] తెలఁజితజిఛాసి. సూ ।(హ్ర) హ్వదంగాదితిసలోపః-మత్తఃమత్సకాశాత్॥ సూ॥పంచమ్యాస్తసిల్-అంతఘాఁయెనాదశఁసమిచ్ఛతీత్యపాదానత్వం- మాంతధీఁధా।అంతహితాఁతామాభూరిత్యర్థః దధాతెఃలుఁశితజిధాసి॥సూ ॥ స్థాఘ్వోరిచ్చేతీకారాదెశే(హ్ర)హ్వాదంగాదితిసిచోలోపః-నోస్మాకంజీవితేన (హ్ర)త్రైర్మారంస్థాః మాక్రీడీఃఅంతర్ధానక్రీడయా పాణిన్మా పహారెత్యర్థః- రమెరనిటోలుజిసిచోఽకిత్వాన్నానునాసికలోపః॥ ... ... *

అథసిజధికారః

మూ. ౧౮. { అహంన్యవధిషంభీమం రాక్షసంక్రూరవిక్రమమ్। మా
ఘుక్షుః పత్యురాత్మానం మానస్త్రీకుః ప్రియం ప్రియే॥ ... }

౧౮॥ అథసిజధికారః॥ అహమితి॥ హేప్రియే అహంభీమంభయంకరం క్రూరవిక్రమం రాక్షసం మారీచం న్యవధిషమ్ మరం హంతేః॥ సూ॥ లుజిచేతివధాదేశః అదంతాన్నివృద్ధ్యాగమః ఆత్మానం పశ్యామేత్ సంబంధసామాన్యేషష్ఠీ మాఘుక్షుః సంవృణు గుహూసంవరణే లుఙ్॥ సూ॥ శలఇగుపధాదనిటఃక్సః ఇతిక్సః ... షమ్యాభావః ... ప్రియం మానస్త్రీకుః ... అలింగత్యర్థః ... సంభావ్యనిషేధనిపాతః ... ॥ సూ॥ స్త్రీషు అలింగసంఖ్యాలింగనా ... ...

మూ. ౧౯ { మాస్మక్రాశీః ... మామవిచిన్తయ ...
శైలాన్ ... ప్రత్యుదుద్రవ ॥ }

౧౯॥ మాస్మేతి॥ హేప్రియే ... మాస్మక్రాశీః మాస్మ ... ॥ సూ॥ స్మోత్తరేలఙ్చేతిచకారాల్లుఙ్॥ సూ॥ ... ॥ సూ॥ స్పృశిమృశ ... ప్రత్యాదినా షత్వేకత్వం - భక్తం సేవకం మాం మావిచిన్తిశః నాతిక్లేశయ - క్లిశ్యతేర్లఙ్చభ్యుపధాహ్రస్వః సర్వత్ర॥ సూ॥ సమాజ్యోగ ఇత్యడభావః అథవా రామాసీతాశైలానశిక్షిక్షిమున్నుత్రితావా - నదీం ప్రత్యుదుద్రవన్నుభిదుద్రితావా॥ సూ॥ ణిశ్రిత్యాదినా శ్రిదుద్రిభ్యాంలుఙిచఙ్ద్విర్భావః వెజయబువజాదేశానుశబ్దస్సంశయే॥ ... ...

మూ. ౧౧ { హైవాచం దేహిధైర్యాంన స్త్రవహోత్రోరసుసుద్రవత్।
త్వంవోమతిమివాధాసీర్నష్టాపాద్రేనినవాదధః॥ }

౧౧॥ హైఇతి॥ హైభో ఇతిసంబోధనేనిపాతః - వాచం దేహిసంభాషస్వేత్యర్థః వదాతేః పార్థనాయాంలోట్॥ సూ॥ ఘ్వసోరేద్ధావభ్యా

సలోపశ్చైత్యభ్యాసలోపః ఏకారశ్చ-తవహొతో స్త్వయిసిమి త్తే॥ సూ॥షష్ఠీ హేతుప్రయోగే-[illegible] సుస్రీవత్ స్రుతంపూర్వవణ్ణిశ్రీత్యాది [illegible] సంగరాసకోమతింబుద్ధింఅధాసీరివఅపాఇవ -[illegible] భావపక్షే-ఆ [illegible] - [illegible] ఈటతిస లోప [illegible] -ఋత్వా [illegible] భావః॥ సూ॥ [illegible] సూ। [illegible] లోపఇటిచె తా [illegible] ... ... *

మూ. [illegible] { [illegible] హొతో [illegible] వా [illegible] యీ [illegible] తమ్ }

[illegible] యూబాహ్వా [illegible] సూ। [illegible] అస్యంముఖం [illegible] సూ। [illegible] సూ। అస్యతివ [illegible] మిష్టంచిషితం [illegible] ఉక్తేతత్ర [illegible] ష్యామితిభావః- [illegible] సూ అస్యతివక్తిస్యజ్-వచఉమిత్యనా గమః- [illegible] ... ... *

మూ. ౧౦ { [illegible] పకారణమ్। వో [illegible] క్షా తెక్రియతాంకథమ ॥ }

౨౦॥ [illegible] కించిత్ [illegible] పకారణంవాక్యద్య [illegible] ఖ్యాతెలుః జిపూర్వవదజ్ ॥ సూ। ఆతోలోపఇటిచేత్యాకారలోపః -ఆదక్ష [illegible] యి-చకిదోలోటిధాసిరూపం-తథాహి- దోషిఅప [illegible] సమాధానంప్రతీకారః క్రియతాం

శ్రీమేతనశక్యమిత్యర్థః-అతఃకారణంకథ్యతాం యేన ప్రతివిధాస్యామీతి భావః॥ ... ...

మూ-౨౧ { ఇహసాస్వలిపద్మం దైస్స్నాన్నైః క్షీహాభ్యషిచజ్జలైః॥ఇహా
హం ద్రష్టుమహాహ్వం తాంస్మరన్నేవంను మోహసః॥ }

౨౧ ॥ ఇహేత్తి ॥ సాసీతా- ఇహ ప్రదేశేగంధైశ్చందనాదిగంధద్ర వ్యైఃగంధశబ్దస్య ద్రవ్యవాచిత్వేబహుత్వముక్తం ప్రాక్ - అస్వలిపదమలి ప్రవతి-ఇహస్నాంతీస్నానంకుర్వంతీ-స్నానేశ్శుతరిజీప్॥మా॥అచ్ఛీసదా్ర్ర రితిపికల్పాస్నుహ-జలైఃభ్యషిచత్ మామితి శేషః-ఇహాహం తాం ద్రష్టుంఽ హ్వాంఆకారయం॥ మా॥ లిపిసిదిహ్వాశ్చేతిస్యాత్ర స్థానేజాదేశః-అతోలో ప ఇటచేతిహ్వాయతె రాకారలోపః - ఏవమిస్మిం స్మరన్నేవ సరామోము మోహముమూర్ఛ॥ ... ... ❀

మూ-౨౨ { తస్యామిసతశోకాగ్నిస్సాన్ [illegible] కాష్ఠమివజ్వ
లత్॥అప్రెమైనానిల [illegible] నైతంసస్యర్ష్టావత్॥ }

౨౨॥తస్యే [illegible] శోకపవాగ్నిశ్శోకాగ్నిః- తస్యరామ స్యాః [illegible] తంచి త్తం-ద [illegible] వాలిపిత [illegible] - వాహఇతియావత్॥ మా॥లిపిసిదిహ్వా [illegible] ప్రవృత్తౌ-అత్మనేపద [illegible] స్యామితిహ్వైరఙ్ -శోకో పనఅనిలఃపవనవాయుః-త [illegible] మముహి [illegible] ప్పృగదిత్యర్థః-అ జథాపప [illegible]॥మా॥ [illegible] సలోపః [illegible] సస్యబహ్లాదల్-సహ్లాదయతి స్మ-ప్రత్యేతసోపప [illegible] -స్లో [illegible] ప్యుపధాప్రహ్రస్వః॥❀

మూ,౨౩ { స్నానేఽభ్యషిచ [illegible] దయితయావినా॥
తథాభ్యషిన్చద్వారిణిపితృన్ శోకమూర్ఛితః॥ ❀ }

౨౩॥స్నానఇతి॥దయితయాసీతయావినాశోకమూర్ఛితశ్శోకమూర్ఛస్సః రామః-స్నానే ప్రాప్తేమదస్నాంభోధినేత్రజైః దేవాభ్యషిచత -అత్మా నమభిషిక్తవాన్ తథాతర్పణే ప్రసక్తే- పితృభ్యోవారిణ్యాశ్రుజలాన్యేవాభ్య షిక్తవాన్ -దత్తవానిత్యర్థః- సించతేఃషరణమాత్రపరత్వేజలానాంక మణత్వం- సేః పరత్వేకరణత్వంచేతివివేకః - అత్రాపిపూర్వవదత్వికల్పా

దజథావపక్షే॥సూ॥ఝలోఝలీతిసిజ్లోపః॥ ... ...

మూ, ౨౪ {తథార్తోపిక్రియాంధర్మ్యాంసకాలేనాముచత్క్వచి
త్ ।మహతాంహిక్రియానిత్యాఛిద్రేనైవావసీదతి॥}

౨౪॥తథేతి॥తథాతేనప్రకారేణార్తోపిసరామోధర్మ్యాంధర్మాదన
పేతాంవిహితామిత్యర్థః॥ సూ॥ ధర్మపథ్యర్థత్యాదినాయత్ప్రత్యయః-క్రి
యామనుష్ఠానం-క్వచిదపికాలేనాముచత్-నత్యక్తవాన్॥సూ॥పుషాదీత్యాది
నాల్దిత్వాదఙ్-తథాహి-మహతాంసతాంఛిద్రేవ్యసనేపినిత్యాక్రియాని
యతానుష్ఠానంనావసీదత్యేవనలుప్యతఏవ - సామాన్యేనవిశేషసమర్థనరూ
పోర్థాన్తరన్యాసః॥ ... ...

మూ, ౨౫ {ఆహ్వాస్తసముహుశ్శూరాన్ ముహురాహ్వతరాక్ష
సాన్ ।సీతేరామేత్యహస్తంచేత్యాప్రత్యర్థయతరాఘవమ్॥}

౨౫॥ ఆహ్వాస్తేతి॥సరామోముహుశ్శూరాంచ్ఛూరాభిమానినః -
ఆహ్వాస్త స్పర్ధయాఆహూతవాన్ - తథారాక్షసానపిముహురాహ్వత॥
[illegible] జత్వాత్ [illegible] వద్వికల్పాత్సిజఙౌ - హే సీతా
[illegible] తి [illegible] లోటిఙ్స్యతాదేశః-స [illegible]
[illegible] తామం-ప్ర [illegible] తి-యోధయస్వమిత్య
[illegible] త్రత్ [illegible] స్యతాదేశః-హావిష్వద [illegible]
[illegible] యతస్తుని [illegible] పదపిరోధః॥

మూ, ౨౬ {స్వపిషు [illegible] యాపషుష్యగతాబకాః।అ
[illegible] తాంప్రబ్రూతగతాయతః॥}

౨౬॥స్వపి [illegible] హాసకేష్యగాతాంశాబకాఃశిశవః-యాసీతాను
ష్యాన్ [illegible] వృష్ట్వాస్వపోషం సూ॥ స్వేపుషఇతిణముల్ప్రత్యయః-అ
[illegible] త్వాదనుప్రయోగః-పుషాదిత్వాదఙ్ - ఇందునాసార్థమద్యా
తత-[illegible] ప్యోసవ్యద్యోతిష్టేత్యర్థః॥ సూ ॥ద్యుద్భ్యోలుఙీతివికల్పాత్ప
రస్మైపదం-ద్యుతాదిత్వాదఙ్-తాంసీతాంప్రబ్రూతకథయత-యతోగతా
యుత్రగతా-తమాత్రేత్యర్థః॥ ... ...

మూ, ౨౭ { గిరిమస్య పదా మౌలిర్జనకసంభవాం తా । స్మిన్నాయోధనం వృత్తం లక్ష్మణాయాశిషన్మహత్ ॥ }

గిరిమితి॥ రామోజనకసంభవాం జానకీం లిప్సులబ్ధుమిచ్ఛుస్సన్ ॥సూ॥సని మీమెత్యాదినా ఇకారేభ్యాసలోపః - గిరిమస్యపదభ్యగమత్ - ల్దిత్వాద ఙ్ - తస్మిన్గిరౌ వృత్తం పురాభూతం మహదాయోధనం యుద్ధం - లక్ష్మణాయ క్రియాగ్రహణాచ్చతుర్థీ - అశిషత్ - అవోచత్ ॥ సూ॥సతిశాస్త్యర్తి భ్యశ్చేత్యఙ్ - శాసఇదఙ్ హలోరితీకారేషత్వం॥ ... ...

మూ, ౨౮ { సీతాఙ్ఘిఘాంసూ సౌమిత్రే రాక్షసావారతాంధురివమ్ । ఇదం శోణితమభ్యగ్రం సంప్రహారేశ్చుతత్తయోః॥... }

౨౮॥సీతామితి ॥ హేసౌమిత్రే లక్ష్మణ-సీతాం జిఘాంసూ హంతుమి చ్ఛూ-హంతెస్సన్నంతాదు ప్రత్యయః॥సూ॥అజ్ఝనగమాంసనీతిదీర్ఘః- రా క్షసావారతామాగతౌ-ధురివం-ఋుగతౌలుఙ్॥ సూ ॥సతిశాస్త్యర్తి భ్యశ్చేత్యఙ్ -ఆఢజాదీనాం-తథాహి- తయోస్సంప్రహారేయుద్ధే-ఇదమభ్య గ్రం ప్రత్యగ్రం శోణితమశ్చుతత్ క్షరితం-చ్చుతిర్ క్షరణెలుఙ్॥ సూ॥ఇరితో వేత్యఙ్-ఏతద్వ్యాఖ్యానుమాపకంలింగమిత్యర్థః॥ ... ...

మూ, ౨౯ { ఇదంకవచమశ్చ్యోతీత్తాసౌశ్వోయంచూర్ణితోరథః ఏ హ్యాముం గిరిమన్వేష్టుమవగాహావ హేద్రుతమ్॥* }

౨౯॥ ఇదమితి ॥ఇదంకవచంపమణ-అశ్చ్యోతీత్-అపప్తత్॥ సూ ॥ఇ రితోవేత్యఙభావపక్షేరూపం-సిచి॥ సూ ॥ నేటీతిహలంతలక్షణావృద్ధిప్ర తిషేధే లఘూపధగుణః-అయంసాశ్వోరథశ్చూర్ణితః-అన్వేష్టుం సీతాం గవేషితుమముం గిరిమవగాహావహే ప్రవేశ్యావహ-ద్రుతమెహ్యాగచ్ఛ॥*

మూ, ౩౦ { మన్యుర్మన్యేమమాస్తంభీ ద్విషాదోస్తభదుద్య తిమ్ । అజారీదివచ ప్రజ్ఞాబలం శోకాత్తథాజరత్ ॥ }

౩౦॥ మన్యురితి॥ హేలక్ష్మణమమమన్యుశ్శోకోఽస్తంభీత్-అతిదుఃఖో నిదుఃఖ ఇతిన్యాయాత్ - స్తబ్ధోభూదితి మన్యే-ఉన్మస్తక శ్శోకఇతిభావః॥ సూ॥జృస్తంభ్వితివికల్పాదజభావెసిచి-ఇటఈటీతిసలోపః-విషాదోమనో

ధంగః॥ ఙ్ణు॥ విషాదశ్చేతసోభంగఉపాయాభావనాశయోరితిలక్షణాత్-ఉద్య
తిముద్యమమస్తభత్ తస్తంభ-అబ్భక్షే అనునాసికలోపః-ప్రజ్ఞాబుద్ధిశ్చ అజా
రీదివజీర్ణైవ॥సూ॥ జ్యాస్తంభ్వోత్యేవాజభావేసిచివృద్ధిః-ఇట-ఈటీతిసలోప
శ్చ-తథా ప్రజ్ఞావదేవ బలంచాజరత్ జీర్ణం అజ్భక్షే॥ సూ॥ బుద్ధ్యశోజీ
గుణః॥ ... ... *

మూ, ౩౦ { గృధ్రస్యాపశ్యతాంపక్షౌ కృత్త్వాపితృస్వలక్ష్మణ। జిఘ
త్సోర్యాన్నమాపాదిధ్వంసోయం తాంనిశాచరాత్॥* }

౩౦॥ గృధ్రస్యేతి। హేలక్ష్మణ-ఇహప్రదేశే-కృత్తాభినా గృధ్రస్య
పక్షౌ-అశ్వతాంశూనౌ-శ్వయతెలుఙ్ జి॥సూ॥జ్యాస్తంభ్వోత్యజిశ్వయతేర
ఇత్యకారే-అతోగుణఇతిపరరూపతా - వీక్షస్వపశ్య-తాంసీతాంఘస్తుమ
త్తుంవాఇచ్ఛోర్జిఘత్సోఃబిభక్షయిషోరక్షసః గృధ్రస్యేతిశేషః - ఘసేరదే
ర్వాస్సన్నంతాదుప్రత్యయః-అదేరపి॥సూ॥లుఙ్సనోర్ఘస్ఌ-అయంధ్వం
సఃపక్షచ్ఛేదోనిశాచరాత్ప్రాప్తఃసాహాయ్యాదిత్యర్థః - ఆగతఇత్యర్థః - ప
ద్యతేఃకర్తరిలుఙ్॥ సూ॥ చిణ్తేపదఃఇతిచ్లేశ్చిణాదేశః చిణోలుగితితశబ్దస్య
లుక్॥ ... .

మూ, ౩౧ { క్రుద్ధోఽదీపిరఘువ్యాఘ్రో రక్షస్త్రాసజనక్షణాత్।
అబోధిదుఃస్థంత్రైలోక్యం దీప్తైరాపూరిభానువత్॥ }

౩౧॥ క్రుద్ధఇతి రఘువ్యాఘ్రో రఘుశ్రేష్ఠోరామః-క్రుద్ధస్సన్ దీపిది
దీపే క్రోధాదగ్నిరివజజ్వాలేత్యర్థః-క్షణాత్ప్రక్షస్త్రాసోజనిజాతః॥
సూ॥జనివధ్యోశ్చేతిచిణివృద్ధిప్రతిషేధః - త్రయోలోకాస్త్రైలోక్యం చా
తుర్వర్ణ్యాదిత్వాత్స్వార్థేష్యఞ్ - తత్రదుఃఖేనతిష్ఠతీతిదుస్థం దురవ
స్థం॥సూ॥ఆతశ్చోపసర్గఇతికర్తరికప్రత్యయః - అబోధిబుద్ధవాన్-స
ర్వంసంహరిష్యామీత్యమన్యతేత్యర్థః-భానువద్భానునాతుల్యం-దీప్తైర్దీ
ప్తిభిః-భావేక్తః-ఆపూరిఆపూర్ణః-సతిగ్మభానురివదుర్దర్శోఽభూదిత్య
ర్థః-సర్వత్రకర్తరిలుఙ్ జి॥ సూ॥దీపజనేత్యాదినాచ్లేశ్చిణాదేశేచిణో
లుక్॥ ... ... *

మూ, ౩౩ { ఆతాయ్యాస్యోత్తమం సత్వమప్యాయి కృతకృత్యవత్। ఉపాచాయిష్టసామర్థ్యం తస్య సంరంభిణో మహత్॥ }

౩౩॥ ఆతాయీతి ॥ కృతకృత్యవత్ - కృతకర్తవ్యస్యేవ సర్వం కృతప్రాయం మన్యమానస్య - తథా తద్వధే వ్యగ్రస్యేత్యర్థః - తస్య రామస్య - సత్వం శరీరబలమతాయి - సంతతమవిచ్ఛిన్నమభూదిత్యర్థః - తథాఽప్యాయి అవర్ధిష్ట - తాయృ సంతానపాలనయోః ప్యాయీ వృద్ధావిత్యాభ్యాం కర్తరి లుఙ్ పూర్వవత్ ॥ సూ ॥ దీపజనేత్యాదినా చ్లేశ్చిణాదేశః కించ సంరంభిణః సంభ్రాంతస్య కుపితస్య వా॥ ని ॥ సంరంభస్సంభ్రమే కోప ఇతి విశ్వః - తస్య రామస్య సామర్థ్యం శక్తిర్మహదధికముపాచాయిష్ట స్వయమేవోపాచాయి వవృధే॥ సూ ॥ అచః కర్మకర్తరీతి చిణో తే లుఙ్ చ్లేశ్చిణభావపక్షే సిచి చిణ్వదిట వృద్ధిః॥ ... ...

మూ, ౩౪ { అదోహి నవివాదోఽస్య సమరుద్ధ విక్రమః। సమతప్త చకోపేన తేనస్యశ్వాసి చాయతమ్॥ ......* }

౩౪॥ అదోహీతి॥ అస్య రామస్య విషాదః ప్రాగనువర్తమానో మనః ఖేదః - అదోహి స్వయమేవ దుగ్ధః - క్షారిత ఇవ తథాగత ఇత్యర్థః - దుహః కర్మకర్తరి లుఙ్ తఙ్॥ సూ॥ దుహశ్చేతి వికల్పాత్ చ్లేః చిణాదేశః - విక్రమస్స మరుద్ధ స్వయమేవావరుద్ధ ఇవైకత్ర రాశీభూయ స్థిత ఇత్యర్థః - రుధః కర్మకర్తరి లుఙ్ తఙ్ కర్మవద్భావేన ప్రాప్తస్య చిణః॥ సూ॥ న రుధ ఇతి ప్రతిషేధః సిచ్ సకారస్య ॥ సూ॥ ఝలో ఝలీతి లోపే తఙ్ స్థానివద్భావాన్న లఘూపధగుణః - ధత్వజశ్త్వే - కించ కోపేన సమతప్త చకపృష్ఠాలే నాజ్ఞాసిష మనేనవంచితో స్మీత్యన్వతప్త చ - పశ్చాత్తాపం గమిత ఇత్యర్థః - తపేః కర్మణి లుఙ్॥ సూ॥ తపోనుతాపే చేతి చిణః ప్రతిషేధః - ఝలో ఝలీతి సలోపః - తేన రామేణాయతం దీర్ఘం న్యశ్వాసి నిశ్వసితం చ - శ్వసేర్భావే లుఙ్॥ సూ॥ చిణ్భావకర్మణోరితి చ్లేశ్చిణాదేశః - ఏతేన రౌద్రస్థాయినా క్రోధేన శోకస్తిరస్కృతః॥ ... ...

అథశ్నమధికారః

మూ, ౩౫ { అథాలంబ్యధనూరామోజగర్జగజవిక్రమః।రుణ
ధ్మిసవితుర్మార్గంభినద్మికులపర్వతాన్॥ ......* }

౩౫॥ అథేతి ॥ అథ క్రోధ ప్రాదుర్భావానంతరం - గజవి
క్రమోగజపరాక్రమో రామో ధనురాలంబ్యావష్టభ్యజగర్జ - ఉచ్చై
ర్బాహుభీషణంచబభాషఇత్యర్థః - ధనూరామఇత్యత్ర ॥సూ॥ఢ్రలో
పేపూర్వస్యదీర్ఘోణః - ఏవం వదన్దాశరథిరిత్యతః ప్రాగ్గర్జనప్రకార
మేవ ప్రపంచేనాహ-సవితుర్మార్గం రుణధ్మిఆవరిష్యామీత్యర్థః-రుధిర్
ఆవరణేలట్మిపి॥ సూ॥రుధాదిభ్యశ్నమ్-సామీప్యేవర్తమానప్రత్యయః-
ఏవముత్తరత్రాపిద్రష్టవ్యం - కులపర్వతాన్ భినద్మివిదారయిష్యామి ॥*

మూ, ౩౬ { రిణచ్మిజలధేస్తోయంవివినచ్మిదివస్సురాన్।క్షుణ
ద్మిసర్వాన్పాతాళేఛినద్మిక్షణదాచరాన్॥* }

౩౬॥రిణచ్మితి।జలధేస్తోయంరిణచ్మిరేచయిష్యామి-రిచిర్విరేచనే-సు
రాన్దివఃస్వర్గాద్వివినచ్మిపృథక్కరిష్యామి-అపనేష్యామీత్యర్థః।విచిర్పృథ
గ్భావే-పాతాళేసర్వాన్క్షుణద్మిచూర్ణయిష్యామి-క్షుదిర్సంచూర్ణనే-
క్షణదాచరాన్రాక్షసాన్ ఛినద్మిఛేత్స్యామి-ఛిదిర్ద్వైధీకరణే॥ *

మూ, ౩౭ { యమంయునజ్మికాలేనసమింధానోస్త్రకౌశలమ్।
శుష్కపేషంపినష్మ్యుర్వీమఖండానస్స్వతేజసా॥* }

౩౭॥ యమమితి। అస్త్రకౌశలంసమింధానోదీపయన్॥ సూ ॥ ఞి
ఇంధీదీప్తౌశానచ్॥సూ॥శ్నాన్నలోపఇతిధాతునకారలోపః-శ్నసోరల్లో
పఇతిప్రత్యయాకారలోపః-యమమంతకంకాలేనమృత్యునాయునజ్మియో
క్ష్యామి-కిముతాన్యమితిభావః-అఖండానోఽశ్రామ్యన్-ఖదదైన్యేపూర్వ
వచ్ఛానచ్॥ సూ । శ్నసోరల్లోపః-స్వతేజసాస్వప్రతాపేనోర్వీంశుష్కం
పిష్ట్వా శుష్కపేషం పినష్మి-సంచూర్ణయిష్యామి-శుష్కంపినష్మీత్యర్థః॥
సూ॥శుష్కచూర్ణరూక్షేషు పిషఇతికర్మోపపదేణముల్ప్రత్యయః -
కషాద్యనుప్రయోగః॥ ... ...

మూ, ౩౮ {భూతింత్వణద్మియత్షాణాంహీనస్మింత్రస్యావిక్రమమ్।
భనజ్మిసర్వమర్యాదా స్తనమ్మివ్యోమవిస్తృతిమ్॥... ..}

౩౮॥ భూతిమితి ॥ యత్షాణాంభూతిం-కుబేరసంపదమిత్యర్థః-తృణ ద్మిహీనస్మి-తృదిహింసాయాం - ఇంద్రస్యవిక్రమంహీనస్మినాశయామీ త్యర్థః-హింసిహింసాయాం-సర్వమర్యాదా వ్యవస్థాః- భనజ్మిభంక్ష్యామీ త్యర్థః-భంజోఅమర్దనే-వ్యోమ్నో విస్తృతింమహత్త్వాం-స్తృణ్ ఆచ్ఛాద నఇతిహ్రస్వాంతాత్స్వాదికాత్తిస్త్రియాం క్తిక్ - నతుక్తైర్యాదికాద్దీ ర్ఘాంతాత్తస్య స్త్రీణీ-రితిస్యాత్-తనమ్మిసంకోచయిష్యామి - మహాంతమా కాశమణూకరిష్యామీత్యర్థః-తంచూసంకోచనే-॥సూ॥శ్నాన్నలోపః॥ *

మూ, ౩౯ {నత్వణేహ్మిలోకోయంమాంవి న్దైనిష్పరాక్రమమ్।
ఏవంవదన్దాశరథిరపృణగ్ధనుసాశరమ్॥ ... *}

౩౯॥నేతి॥నత్వణేహ్మి అచ్ఛాపినహ్మి-తృహహింసాయాంలటిమిపి శ్నమి॥సూ॥తృణహఇమితీమ్‌గుణః - ఇతిహోణోఃఅయంలోకోమాంనిష్ప రాక్రమంవి న్దైవిచారయతి-పౌరుషహీనంమన్యతఇత్యర్థః-విదవిచారణే లటితజ్॥ సూ॥శ్నసోరల్లోపః-టరేత్వం-దాశరథిః రామః-ఏవంవదన్ గ ర్జన్ ధనుసాశరమపృణక్-అయునక్ - పృచీసంపర్కే-లజేతిపిశ్నమ్-హ ల్యాదిలోపః॥ ... ...

—*అథప్రసఃప్రకీర్ణకాః-*—

మూ, ౪౦ {స్వవతత్యత్సుమిత్రాభూ స్తంచికీర్షుంజగత్క్షయమ్।
క్షాత్రంతేజోవివృణ్వంతందిధక్షుంతమివానలమ్॥}

౪౦॥స్వవతద్యదితి॥సుమిత్రాయాంభవతీతిసుమిత్రాభూఃసౌమిత్రిః॥ సూ॥క్విప్చేతిక్విప్-క్షత్రస్యేదంక్షాత్రంతేజఃప్రతాపంవివృణ్వంతంపున్రా రోప్తక్తగర్జనేనప్రకటయంతం- అతఏవదిధక్షంతన్దగ్ధుమిచ్ఛంతం-దహొస్స న్నంతాల్లటశ్శత్రాదేశః-ఘత్వాదికార్యం-అనలమగ్నిమివస్థితం-జగతఃక్ష యం జగత్సంహారంచికీర్షుకాంకర్తుమిచ్ఛంతంరామం-స్వవతత్‌నాయ్యన్ స్వ హారయత్॥ ... ...

మూ, ౮౧ { విషక్తామాశ్రమాదారాద్గిరికల్పం పతత్రిణమ్। తం
సీతాఘాతిసంమత్వా హంతుం రామోభ్యధావత॥ }

౮౧ ॥ విషక్తామితి ॥ అథ రాఘవః - ఆశ్రమాదారాదాశ్రమస్య సమీపే ॥ సూ ॥ అన్యారాదితి పంచమీ - గిరికల్పం పర్వతప్రఖ్యం - ఈషదసమాప్తౌ కల్పప్ ॥ "కల్పదేశీయదేశ్యాః ప్రఖ్యప్రతినిధీ అపి సాదృశ్యవాచకేషు" ఇత్యమరః - పతత్రిణం పక్షిణం - జటాయుషం సీతాం విషక్తాం పశ్యతాం - రామస్తం జటాయుషం - సీతాఘాతినం సీతాం హంతవంతం మత్వా ॥ సూ ॥ కర్మణి హనః ఇతి హంతేః [illegible] స్త్రీవధస్య నిందితత్వాదితి - హంతుం ॥ సూ ॥ తుమున్ణ్వులౌ క్రియాయాం క్రియార్థాయామితి తుమున్ - అభ్యధావత అభ్యగచ్ఛత్ [illegible] ॥ ... ...

మూ, ౮౨ { మావధిష్ఠా జటాయుం మాం సీతాం రామాహమైథిలీ
[illegible] పాతస్తే [illegible] రాఘవపితుః॥ }

౮౨ ॥ [illegible] హే రామ మావధిష్ఠా మావధీరిత్యర్థః - అత్ర [illegible] [illegible] సూ ॥ ఆత్మనేపదం - [illegible] మాం జటాయుషం [illegible] హింసార్థానాం [illegible] ప్రకృత్యంతరమితి [illegible] చింత్యం - మాబాధిష్ఠా ఇతి పాఠాంతరకల్పనం చ [illegible] మాబంధిష్ఠా ఇతి జయమఙ్గళాకారకల్పితపాఠస్తు [illegible] [illegible] చేతి - అహం సీతాయాః [illegible] [illegible] - ఏవం పక్షిణో [illegible] రాఘవో రామః - పితుస్సఖాయం తం జటాయుషముపాస్థిత సంగతః ॥ [illegible] - [illegible] [illegible] ॥ ... ...

మూ, ౮౩ { తతో రావణమాఖ్యాయ ద్విషంతం పతతాం వరః।
[illegible] గిరికంధరే॥ ... }

౮౩ ॥ తత ఇతి ॥ తతో రామసమాగమానంతరం - పతతాం పక్షిణాం

త్రో॥ జటాయుః- రావణంద్విషంతం ద్రోహిణం సీతాహర్తారమాఖ్యాయ- వర్ణిణవేదనయా ప్రహారవ్యథయా గ్లాయన్ గ్లానస్సన్ గ్లైఘాతోక్ష్మణరికి ష్యాత్వాథావాదాయా క్షిశః-గిరేఃకందరేవర్యాంమమార ॥ సూ॥ మ్రియ తేలుణ్జ్లిజో శ్చేతినియమాల్లిటినతజ్ ॥ ... ...

మూ-౪౪ {తస్యాగ్ని వ్యంబుక్రియాంకృత్వా ప్రతస్థాతేపునర్వ / నమ్॥ విషాదమియివాంసౌతౌవిచిన్వానావితస్తతః॥}

౪౪॥ తస్యేతి ॥ తౌరామలక్ష్మణౌతస్య జటాయోరగ్ని వ్యంబునోః క్రియామగ్ని దాహముదకదానంచకృత్వా-విషాదంఖేదమీయివాంసౌ ప్రాప్తౌ॥ సూ॥ ఉపేయివానితినిపాతః- పునస్సీతాయఇతస్తతోవిచిన్వానౌ సీతా మన్విష్యంతౌ-వనం ప్రతి ప్రతస్థాతే ప్రస్థితౌ-తిష్ఠతేర్లిట్॥ సూ॥ సమవప్రవి భ్యస్థఇతితజ్ ॥ ... ...

మూ. ౪౫ {సత్వానజస్రంఘోరేణవనాకృష్టంసమాశ్రితాః। యు / ధ్యానాజగృహతేనాగౌ స్సాఘుబాహునా॥ ... *}

౪౫॥ సత్వాన॥ పున్యతౌబుఘ ... -అతఏవాజస్రంసత్వాన్ జంతూన్॥ ని॥ సత్వముస్త్రీతుజంతుష్వి త్యమరః- వనాత్స్వరయాఆకృష్యావ నాకషణం। సూ॥ అపాదానేపకేప్సాయామితిణముల్-పతేప్సాత్వరా-సమ శ్నతాఘుంజానేనఘోరేణఘనుంకరేణ ఘుణాబాహునా - యోజనబా హునేత్యర్థః - కబంధనామ్నారాక్షసేన-జగృహాతేయుగపద్గృహీ తావిత్యర్థః॥ ... ...

మూ-౪౬ {భుజౌచకృతతుస్తస్య స్త్రింశాభ్యాంరఘూత్తమౌ। / సచ్ఛిన్నబాహురపతద్విహ్వాలోహ్వాలయన్ భువమ్॥}

౪౬॥ భుజావితి॥ రఘూత్తమౌతస్యకబంధస్యభుజౌ-త్రింశతోంగుళి భ్యోనిష్క్రాంతౌనిస్త్రింశౌ-ఖడ్గౌ॥ వా॥ డచ్ప్రకరణేసంఖ్యాయాస్తత్పురుష స్యోపసంఖ్యానంనిస్త్రింశాద్యర్థమితిడప్రత్యయేటిలోపః- తాభ్యాంచ కృతతుఃకృత్తవంతౌ-కృతీఛేదనే-లిటితసోతుసాదేశః-ఛిన్నబాహుస్సకబ ... ఈ... భువంహ్వాలయన్ కంపయన్ - హ్వాలచలనే

చురాదామిత్వాధ్రస్వః అపతత్॥ ... ...

※ అథకృత్యాధికారః- ※

మూ-౪౭ { ప్రష్టవ్యం పృచ్ఛతస్తస్య కథనీయమవీవచత్। ఆత్మా
నం వనవాసంచ జేయంచారింరఘూత్తమః॥ ...※ }

౪౭ ॥ అథకృత్యాధికారః- తేచ ప్రాజ్ఞ్వలీయాస్తవ్యాదయః తానే వాహరతి॥ ప్రష్టవ్యమితి ॥ రఘూత్తమో రామః కస్త్వం కిమీయః కుతో వనవాసః కింతేకార్యమిత్యత్ప్రష్టవ్యం॥ సూ॥ ప్రశ్నాదినాపత్వేష్టుత్వం-తత్పృష్టం పృచ్ఛతో హనుమంజానస్య సేవధూయం గరస్యతస్యకబంధస్యకథనీయం వక్తవ్యం॥ సూ॥ తవ్యత్తవ్యానీయరఇతి క్రమాత్తవ్యానీయరౌ ప్రత్యయా- ఆత్మానం రామం దాశరథిమిత్యర్థః-పితృ దేశాద్వనవాసం- జేయం జేతవ్యం॥సూ॥ అచోయదితియత్ప్రత్యయః- అరింసీతాహారిణంచ-అవీవచదవోచత్ -వచ పరిభాషణ ఇతి ధాతోశ్చురాదికాత్ స్వార్థేణ్యంతాణ్ణౌ చఙ్యుపధాహ్రస్వః ... ...

మూ-౪౮ { లభ్యాకథంనువైదేహీ ద్రష్టుం కథం హారిణః స
హ్యః కథం వియోగః ... గమ్యం ... త్వయామమ ॥.. }

౪౮॥ లభ్యేతి. వైదేహీ ... లభ్యా ప్రాప్యా॥సూ॥ పోరదుపధాదితియత్ప్రత్యయః-హారిణస్సుగ్రీవ ... కథం ద్రష్టుం శక్యః-వియోగశ్చ కథంసహ్యః॥ సూ॥ శకిసహోశ్చేతియత్ప్రత్యయః - ఏతత్సర్వంత్వయామమగమ్యంవాచ్యం-గదమదేత్యాదినాయత్ప్రత్యయః - మమేతికర్మణిషష్ఠీ శేషత్వవివక్షాయాంషష్ఠీ- ఇయంచ ప్రార్థనా-కస్త్వం కిన్నిమిత్తంచ తేరాష్ట్రసత్వంకథం చత్వివైమోశ్చ ఇత్యాది ప్రశ్నాంతరమస్యోత్తరానుసారాదూహ్యం-...※

మూ-౪౯ { అహం రామ శ్రియపుత్రో మద్యపీత ఇవభ్రమన్।
పాపం కర్మ మునేశ్శాపాజ్జాత ఇత్యవదత్సతమ్ ॥ }

౪౯॥ అథత్వాజ ఇతిపృష్టే అస్యానవభిరుత్తరమాహ అహమిత్యాదిభిః॥ హేరామ అహం శ్రియః పుత్రః మాధ్యంత్యనేనేతిమద్యం మదిరా॥సూ॥ కృత్యల్యుటో బహులమితికరణే యత్ప్రత్యయః-మద్యాపీతః పీతమద్య ఇవ-వాహితాగ్న్యా

గ్నా్యదిత్వాన్నిష్ఠాయాః పరనిపాతః-భ్రిమన్నైశ్వర్యముదాద్రాణ్య తస్య అన్యాయవర్తీసన్నిత్యర్థః - మనే స్థూలశిరోనామకస్య శాపాత్పాపంచ గ్యంచరణీయం యస్యాస పాపచర్యః క్రూరకర్మాజాతోస్మీతి సకబంధః తం రామమవదత్ ॥ .. .. ❋

మూ, ౫౦ { తవ పయాంతో యమ్యత్వం శస్త్రిపూతో బ్రవీమితే ।
రావణేనహృతా సీతాలంకాంనీతాసురారిణా । }

౫౦॥ తవేతి ॥ సంప్ర తితవ యమ్యత్వం ప్రయాతఃత్వయాదండితోస్మీత్యర్థః-గవ్యాదియమ్యాంతే॥ ఇగా ॥ గదమదేత్యాదినాయత్ప్రిత్యయః - శస్త్రేణత్వచ్ఛస్త్ర పాతేనపూతో స్మ్యాపస్సన్నిత్యర్థః॥❋॥ రాజభిఃకృతదండాస్తుకృత్వా పాపానిమానవాః నిర్మలాస్స్వర్గమాయాంతి సంతస్సుకృతినోయథేతిమనుస్మరణాదితిభావః - శాపావసానే జ్ఞానోదయాత్తేతుభ్యం బ్రవీమిసర్వంస్పష్టంకథయామీత్యర్థః-కథయతి - సురారిణా రావణేన-సీతాహృతాసతీలంకాంనీతా ॥ ❋ ॥ ప్రధానకర్మణ్యాఖ్యేయేలాదీనాహుర్ద్వికర్మణామితితత్రైవ ఉక్తః॥ ... ... ❋

మూ, ౫౧ { ఋశ్యమూకేనవద్యోఽస్తిపణ్యాభార్యాత్ర్పవఘగకపిః।
సుగ్రీవో నామపవ్యోసౌభవతా చారువిక్రమః॥... }

౫౧॥అ॥సీతావృత్తాంతముక్త్వాసుగ్రీవసమాగమోపాయం బ్రువన్నవద్యపణ్యేత్యాదినిపాతత్రయంక్రమేణోదాహరతి ॥ ఋశ్యమూక ఇతి ॥ ఋశ్యమూకే ఋశ్యమూకాద్రౌ-వదతు ఇసహూ మవద్యంగర్హ్యం పాపమితియావత్-వదేనర్ ఇతి పూర్వాత్ సుబప వాదీగర్హ్యే త్యైయత్ప్రిత్యయాంతో నిపాతః - అనవద్యో గర్హ్యేతర్హః - వాలినః స్వయమద్రోహిత్వాదితిభావః-పణ్యఃపణితవ్యస్త్వయా ప్రత్యుపకారేణవినిమేతవ్యః భార్యాతుర్వాలినః స్వాదారహరస్యాత తాయినోవధో మస్యసఃతథోక్తః॥ ❋ ॥ నాతతాయివధేదోషోహంతు భవతికశ్చనేతిస్మరణాదితిభావః - పణవ్యహారేపణితవ్యాథేణ్యదపవాదీపూర్వవద్యప్రత్యయాంతోనిపాతః-సుగ్రీవోనామకపిఃఅస్తిచారువిక్రమఃశ్లాఘ్యపౌరుషః ప్రత్యుపకారసమర్థ ఇతిభావః -

అసౌసుగ్రీవోభవతా - వధ్యఃమిత్రత్వేనాప్రతిబంధంవరణీయాఇత్యర్థః -
అ[illegible] వృక్షః పూర్వవద్ [illegible] పవాద్యేవ యత్ప్రత్యయాంతోనిపా
తః కింతుస్త్రియామస్యనిపాతనాత్పుంసిప్రయోగః-కశేస్సావతంత్ర్యా
త్-యద్వావా [illegible] ప్రత్యయాంతః [illegible] ః - తేనార్థా
దుదాహరణస్యసుజ్ఞానత్వాదితిభావః॥ ...

మూ, ౪౨ | తే [illegible] సిత్వముక్షం పరుషాశినామ్।
| [illegible] వాసినమ్॥

౪౨॥ [illegible] శకటం॥ సూ॥
[illegible] యత్ప్ర [illegible] నిపాతః - ఇహావ
హ్యా [illegible] తే, సుగ్రీ [illegible] పరుషాశినాం [illegible] సామర్థ్యం
స్వామిన [illegible] మిత్య [illegible] స్యాత్॥ సూ॥ అర్యస్స్వామివైశ్య
యోః [illegible] పూర్వవ [illegible] ప్రత్యయాంతో నిపాతః [illegible]
పమిత్య [illegible] వాసి [illegible] ద [illegible] త
యా [illegible]
[illegible] సుగ్రీ [illegible] సూ [illegible] త్వాత్
[illegible] ... ...

మూ, ౪౩ ([illegible] ॥
([illegible] ॥)

౪౩ [illegible] సక [illegible]
గ్రీవః [illegible] ప్రవృత్తి [illegible]
వధః [illegible] కాలేత్య [illegible]॥
కాలోప [illegible] నాల్యా [illegible]
దుప [illegible] మివ
వాలినా [illegible]
సూ॥ అధీగ [illegible] నాకమణి [illegible] ఆస్సైనివృత్త వ్యాపారాంత
రశక్తిరిత్యర్థః [illegible] రత్వాద్వ్యర్థఇతిభావః॥ ......

మూ, ౫౪ { తేనసంగతమార్యేణ రామాజ్యంకురు ద్రుతమ్।
లంకాంప్రాప్య తతః పాపం దశగ్రీవం హనిష్యసి॥ }

౫౪। తేనేతి॥ హే రామ [illegible] అతులమహోత్సాహేన [illegible] - ఋగతౌ। సూ॥ ఋహలోర్ణ్యత్ - [illegible] ప్రత్యాహారం - తేనసు గ్రీవేణ [illegible] యనసాయి॥ సూ॥ అజర్యం సంగతమితి సంగతవిషయే జీర్యతేన [illegible] నిపాతః - సంగత సంగ తం సఖ్యమిత్యర్థః [illegible] - అజర్యమార్యసంగతం - అజర్యం [illegible] ప్రత్యాహారం [illegible] మిత్యత్రైవ ప్రయు క్తం - కాళి [illegible] సాయమిష్టమితి కైవల్యే [illegible] తావత్ - తతస్సుగ్రీవ [illegible] దశగ్రీవంహ నిష్యసి॥ ... ...

మూ, ౫౫ { అ [illegible] ||
మి [illegible] ష్యసి॥ * }

౫౫। అ॥ నవా [illegible] సుగ్రీవ అనృతో ద్యనృతవచనం నాస్తి [illegible] సంప్రహారణం - అహం సత్యవద్య [illegible] సత్రైచ కార్యాన్ - త స్యసుగ్రీవస్యమిత్ర [illegible] తస్సన్॥ సూ॥ భువో భావ ఇతి క్యప్ - రిపుహత్యాం శత్రు [illegible] రిష్యసి। సూ। హనస్త [illegible] క్యప్ - త కారశ్చాంతాదేశః॥ ... ... *

మూ, ౫౬ { ఆదృత్యస్తైవవృత్యేనస్తుత్యోజుష్యేణసంగతః । ఇ
త్యశ్లిష్యేణగురువద్ధృద్యమర్థం మవాప్స్యసి॥ * }

౫౬ । ఆదృత్యఇతి ॥ కించస్తుత్యేనత్వయా మిత్రత్వేనవరణీయేనేత్య ర్థః - జుష్యేణహనూమదాదీనాం సేవ్యేనపరివారవతేత్యర్థః - తేనసుగ్రీవే ణసంగతస్త్వం - ఆదృత్యస్తైషాంసుగ్రీవాదీనామాదరణీయస్తత్కారణీయః

స్తుత్యః స్తోతవ్యశ్చ-తథాశిష్యేణశాసనీయేనాంతేవాసినా॥ సూ ॥శాసఇద
ఙ్ హలోరితీకారః-గురువద్గురురివఇత్యుపేతవ్యోఽనుగమ్యశ్చసన్ ॥సూ॥ ఏ
తిస్తుశాస్వృదృజుషఃక్యబితిసర్వత్రక్యపియథాయోగం తుగాగమోగుణప్ర
తిషేధశ్చద్రష్టవ్యః - గృధ్యమభికాంక్ష్యమర్థం రావణవధసీతాప్రాప్తి
లక్షణమీప్సితార్థం॥సూ॥ఋదుపధాశ్చాక్లృపిచృతేరితిక్యప్-అవాప్స్యసి
ప్రాప్స్యసి॥ ... ... *

మూ, ౫౭ { నాఖేయస్సాగరోప్యస్య స్తస్యసద్భృత్యశాలినః॥
స్యు స్తస్యత్వయామార్గ్యో మృజ్యశ్శోకశ్చ తేన తే ॥ }

౫౭॥ నేతి సంతః కార్యేషు సాధుభృత్యాభ ర్తవ్యాః కర్మకారాః॥సూ॥భృ
ఞోసంజ్ఞాయామితి క్యప్ తైశ్శాలత ఇతిశాలిన స్తస్యసుగ్రీవస్య॥సూ॥
కృత్యానాం కర్తరి వేతి షష్ఠీ అన్యోప్యస్య యోఽపిసాగరః - అపిస్సంభావనా
యాం-సచయోఽఖేయః-ఖనితుమశక్యోసఅయమస్మాకమిత్యాశయోయాసస్యేతిభావః॥సూ॥
ఈచఖనఇతిక్యప్ కాంతిస్యాదాదేశః- ప్రశ్నేష్టదీర్ఘనిర్దేశాత్॥సూ॥ యేవిభా
షేత్యాత్వాభావః - కించితస్యసుస్యుశ్శోకస్త్వయా మార్గ్యః మార్జ
నీయః- తేనచతేతవశోకోమృజ్యః మార్జనీయః శోపరిహారాదుభాభ్యా
మపికృతార్థాభ్యాంభవితవ్యమిత్యర్థః॥ సూ॥ మృజేర్విభాషేతిక్యపిమృ
జ్యఃణ్యతిమార్గ్యః సూ॥ మృజేర్వృద్ధిః-చజోఃకుఘిణ్యతోరితికుత్వం॥ *

మూ, ౫౮ { సరాజసూయయాజీవతేజసాసూర్యసన్నిభః। అ
మృషోద్యంవదనుచ్యోజగాహేద్యాంనిశాచరః॥ }

౫౮॥ అ॥ అథరాజసూయాదిసూత్రోక్తాన్క్యబంతనిపాతాన్సపాద
శ్లోకద్వయేనోదాహరతిసఇత్యాదినా। సనిశాచరః- రాజ్ఞాసూయతఇతిరా
జసూయః క్షత్రియాధికారకక్రతువిశేషః - సునోతేః క్యబంతోనిపాతః-తేనే
ష్టవాన్రాజసూయయాజీ॥సూ॥ కరణేయజఇతిభూతార్థేణినిః- సఇవ
తేజసాసూర్యసన్నిభః- సరతిసువతీతివాసూర్యః- పూర్వవన్నిపాతః-తత్స
న్నిభః-మృషోద్యంమృషావదనం నభవతీత్యమృషోద్యంసత్యవాదంవదన్ -
మృషాపూర్వాద్వదః॥సూ॥వదస్సుపిక్యప్చేతిపక్షేయతిప్రాప్తేనిత్యంక్యబె

వనిపాతితః-రోచత ఇతి రుచ్యో రోచమానస్సన్ - కర్తరి నిపాతితః-ద్యాం దివం జగామ జగామ॥ ... ...

మూ,౫౯ { అకృష్టపచ్యాః పశ్యంతౌ తతో దాశరథీ లతాః । ర
త్నాన్న పానకుప్యానామాటతుస్సష్టసంస్మృతీ॥ }

౫౯॥ అకృష్టేతి॥ తతః కబంధగమనానంతరం-దాశరథీ రామలక్ష్మణౌ-కృష్టే పచ్యంత ఇతి కృష్టపచ్యాః-కర్మకర్తరి నిపాతనాత్క్యపితతో నఞ్ సమాసః-అకృష్టపచ్యాలతాః-పశ్యంతౌ తత్ఫలశాలినాసంతావిత్యర్థః-అతఏవ రత్నాన్న పానకుప్యానాం సష్టసంస్మృతీ సష్టరత్నాదిసంస్మరణౌ-విస్మృతరాజభోగాసంతావిత్యర్థః - రత్నైస్సహితాను సమయేనేత్యాదివత్సాపేక్షత్వేపి గమకత్వాత్సమాసః- కుప్యత ఇతి కుప్యం హేమరూప్యాతిరిక్తం ధనం-గుపేర్నిపాతనాత్క్యపి గుపేరాదేః కుత్వం చ సంజ్ఞాయామితి గస్యకః-ఆటతుశ్చేరతుః॥ ... ...

మూ,౬౦ { సముత్తరంతావవ్యగ్రౌ సదాన్ని కోవ్యసన్నిభాన్ ।
సిద్ధ్యంతారామివ ఖ్యాతాంశబరీమపతుర్వనే॥ }

౬౦॥ సముత్తరంతావితి॥ అవ్యగ్రావవ్యథమానావశ్రాంతావిత్యర్థః-నఞ్ పూర్వాద్వ్యథేస్తత ఏవ నిపాతనాత్కర్తరి క్యప్ - భిన్నత్రకూలమితిభిద్యః-ఉజ్ఝత్యుదకమిత్యుధ్యశ్చనదౌ॥ సూ॥ భిద్యోధ్యౌనద ఇతి క్యపి ఝ్యోర్ఘత్వం చ-తత్సన్నిభాన్ నదాన్ప్రం ప్రవాహాన్ సముత్తరంతౌ-సిధ్యంత్యస్మిన్నర్థా ఇతి సిధ్యః పుష్యః॥ సూ॥ పుష్యసిధ్యౌ నక్షత్ర ఇత్యధికరణే నిపాతనాత్క్యప్-సఏవ తారా నక్షత్రం తామివ ఖ్యాతాం శబరీం నామ కాంచిత్తాపసీం వనే క్వచిదాశ్రమే ఆపతుః ప్రాప్తౌ॥ ... ...

మూ,౬౧ { వసానాం వల్కలే శుద్ధే విపూయైర్మెగ్కృతమేఖలామ్ ।
ఖౌమామం జనఖం డాఘాం దండినీమజినాస్తరామ్॥ }

౬౧॥ అ॥ అథశ్లోకత్రయేణ తామేవ విశినష్టి న్నాహ వసానామిత్యాదినా॥ శుద్ధే వల్కలే వసానామాచ్ఛాదయంతీం విపూయంత ఇతి విపూయాః ముంజాః॥ సూ॥ విపూయవినీయజిత్యాదినా విపూర్వాత్పవతేర్ముంజం

జా ర్థే నమః ణిక్యబంతో నిపాతః [illegible] మేఖలాం కృతమౌంజీకాం-తా మూంతపరిక్షత్వాం - అంజా [illegible] కృష్ణవర్ణాం దండినీం ధృతదం డాం-అజినమాస్తరస్తల్పం [illegible] ... ... *

మూ, ౬౨ { ప్రశ్నేహ్యావసదా [illegible] స్పృహయాపామవిక్రియామ్ । [illegible] మనిందితామ్ ॥ }

౬౨॥ ప్రశ్యే [illegible] ॥ సూ । [illegible] ద్వివచనం ప్రశ్యేహ్యామి త్యాది సూత్రై [illegible] తస్య [illegible] ద్వాం- [illegible] - స్పృహయా స్వేచ్ఛ యా [illegible] అస్య త్ర [illegible] సంకీర్ణ [illegible] క్రియాం [illegible] -అస్య త్ర సంధి స్తయుక్తవర్ణ వికార [illegible] - [illegible] -కృత్యా అస్త్యైవరిణే పరతం [illegible] అనింది తాం [illegible] ॥ సూ ॥ వదాస్వై రిబాహ్య [illegible] ॥ ... ... *

మూ. ౬౩ { [illegible] భోజనామ్ । స్న [illegible] మేయ [illegible] }

౬౩॥ ధర్మేతి॥ [illegible] కృత్యా [illegible] -అవ్యప్యాక్షా ని ద్రియవర్ధనాని ప్రత్యక్షశోషణానిత్యర్థః॥ సూ ॥ విభాషాకృవృషోరిత్యాభ యత్ర క్యప్ [illegible] స్వాస్వాదక్ - తానిఫలాని భోజనమాహారో యస్యాస్తాం తాం శబరీం దృష్ట్వా-వామేయుఃస్యం పత్రం వాహనం॥ సూ ॥ యుగ్యంచప త్రే ఇతి క్యబంతో నిపాతః- తేనాయాతః ప్రయాత ఇవ శ్రమమముచత్ - తద్ద ర్శనాదాహ్లాదం గత ఇత్యర్థః- ముచ్లు జీల్ దిత్వాదఙ్ ॥ ... *

మూ, ౬౪ { స తామూచేథకచ్చిత్త్వమమావస్యాసమన్వయే । పి త్ర్యాణాం [illegible] రుషేకార్యముపాకృత్యస్స్వాదుభిఃఫలైః ॥ }

౬౪ ॥ సఇతి ॥ అథ సరామస్తాం శబరీమూచే-యదూచే తదేవ స ప్తభి శ్లో- కైరాహ- అమావాసలో స్యాం మార్యాదం ద్రమసావిత్యమావ

స్యాఅమావాస్యా॥ సూ ॥ అమావస్యదన్యతరస్యామితిఅమాశబ్దపూర్వా ద్వసేర్ణ్యేకల్పేననిపాతనాదధికరణార్థేణ్యత్ - తస్యాప్సమన్వయేనసమాగ మే-అపాక్త్యైరవచనీమైరనగ్నిపక్త్వైరిత్యర్థః॥ సూ ॥ఋహలోర్ణ్యత్-చ జోఃక్విఆకుత్వం - స్వామభిముఖ్యేఫలైఃపత్రాణాంకామ్యంసంప్రాప్యం శాఖిద్ధకర్మ-పూర్వవణ్ణ్యత్- కురుషేకచ్చిత్॥ ... ※

మూ, ౬౫ { అవశ్యపాప్యంపవసేకచ్చిత్త్వందేవభాగ్యవిః ।
ఆసాద్యమధ్వరేసోమంచిప్రైఃకచ్చిన్నమస్యసే ※ }

౬౫॥ అవశ్యేతి॥ హేపుత్రేత్యత్రమవశ్యపాప్యమవశ్య-శోధ్యం-పూర్వాహ్ణో భావాదికాత్॥ సూ ॥ ఓరావశ్యకఇతిణ్యత్-మయూరవ్యంసకాదిత్వాత్స మాసః॥సూ॥ లుంపేదవశ్యమఃకృత్యేఇతి మకారలోపః-దేవభాక్ దేవతా ర్థంహవిరాజ్యాదికంపపసేకచ్చిత్పునాసికేం-తస్మాదేవభాతోర్గటి॥సూ॥ భాసస్సే-అధ్వరేక్రతౌద్విజైః గాం వ్యం అభిషోత్యం - ఆజ్యాద్వాత్స్నో లేః సూ॥ఆసుయువపిత్యాదినాణ్యత్ - సోమంనమస్యసినమస్కరోషిక చ్చిత్॥సూ॥నమోవరివశ్చిత్రఙఃక్యచ్-తతోలటిసిప్॥ .. ...

మూ-౬౬ { ఆచామ్యసంధ్యయోఃకచ్చిత్సమ్యక్సంప్రహీయతే।
కచ్చిదగ్నిమివానాద్యంకాలేసమ్యమన్యసేతిథిమ్॥※ }

౬౬॥ ఆచామ్యమితి ॥ హేకల్యాణేసంధ్యయోస్సాయం ప్రాతః కాలయోఃతేతవాచామ్యంసంధ్యావందనకర్మ సూ ॥ ఆసుయువపిత్యేణ్యత్- నప్రహీయతేనలుప్యతేకచ్చిత్ - కాలేప్రాప్తపరిధి గార్హపత్యాగ్ని త్వావాసీయప్రణీతోగ్నిః ॥యోగార్హప త్యాదానీయదక్షిణాగ్నౌప్రణీయతే-తస్మిన్నానాయ్యఇత్యముః॥ సూ॥ ఆనాయ్యోనిత్యేత్యనిత్యత్వాగ్నావాజ్యాని వాయాతేశ నిపాతః-తమగ్నిమివసమ్యమన్యసేమానయసికచ్చిత్॥ ... ※

మూ-౬౭ { నపరాయోజనఃకచ్చిన్నికామ్యాంతేధితిష్ఠతి।దే
వకార్యవిఘాతాయధర్మదోహీనపాపదమే॥ }

౬౭॥ నేతి॥ హేమహోదయేపుత్యేధర్మాయద్రుహ్యతీతిధర్మద్రో

హీంధర్మవిఘాతకః ప్రణాయ్యోజసఃసతామసంమతశ్చౌరజనః॥సూ॥ ప్రణా
య్యోఽసంమతావితినిపాతః - దేవకార్యవిఘాతనాయ తేతవనికాయ్యంని
వాసం॥సూ ॥ పాయ్యసానాయ్యేత్యాదినావాసార్థేనిపాతః॥ని॥ నికా
య్యనిలయాలయాఇత్యమరః-నాధితిష్ఠతికచ్చిత్॥ ... ... ※

మూ, ౭౮ { కుండపాయ్యవతాంకచ్చి దగ్నిచిత్యావతాస్త
థా।కథాభీరమసేనిత్యముపచాయ్యవతాంశుభే॥ }

※ఇతికృత్యాధికారః.※

౭౮॥ కుండేతి॥ హేశుభశోభనే-కుండైఃపీయతేసోమోస్మిన్నితికుం
డపాయ్యఃక్రతువిశేషః॥ సూ ॥క్రతౌకుండపాయ్యసంచాయ్యావితిస్వరా
ర్థంయత్ప్రత్యయాంతౌనిపాతః తద్వతాం తద్యాజినామిత్యర్థః-తథాఉ
పచాయ్యశ్చిత్యాగ్నివిశేషః॥ సూ ॥అగ్నౌపరిచాయ్యోపచాయ్యసమూ
హ్యాఇతిచినోతేర్ణ్యదాయాదేశనిపాతః - తద్వతాం అగ్నిచిత్యాగ్ని
చయనం॥ సూ॥చిత్యాగ్నిచిత్యేచేతిచినోతేఃస్వరార్థంభావేయకారస్తుక్చని
పాతితౌతద్వతామగ్నిచితాంచకథాభిః పుణ్యకథాభిఃనిత్యంరమసేసంతు
ష్యసికచ్చిత్॥ ... ...

మూ, ౭౯ { వర్ధతేతేతపోభీరుర్వ్యక్తోవిఘ్ననాయకాన్ । అ
జైషీఃకామసంమోహహాసంప్రాప్తావినయేనవా॥ }

౭౯॥ అ॥అథశ్లోకత్రయేణప్రకీర్ణకానాహ॥వర్ధతఇతి॥ హేభీరుభయ
శీలేసంజ్ఞాపూర్వకస్యవిధేరనిత్యత్వాన్నగుణః - తేతవ- తపోవర్ధతేకచ్చి
దితిసర్వత్రానుషంగః - విఘ్ననాయకాన్ తపోవిఘ్నకారిణఇంద్రియదో
షాన్ వ్యక్తోసాక్షాజ్జితవత్యసికచ్చిత్-జేలుఙ్జీ॥సూ॥విపరాభ్యాంజేరిత్యా
త్మనేపదం-కామసంమోహహేత్యుపలక్షణమేతత్- అరిషడ్వర్గమజైషీః కిమిత్య
ర్థః - జేలుఙ్జేసిచివృద్ధిః వినయేనానౌద్ధత్యేనసంప్రాప్తాఃప్రాప్తాసికింఆ
ప్నోతేఃకర్మణిలుజ్ఙీథాసిఝలోఝలీతిసలోపః॥ ... ... ※

మూ, ౮౦ { నాయస్యసితపస్యత్రీగురూన్ సమ్యగతూతుషః।య
హూన్నదరీదృశిష్ఠా స్వంసిజాయతపసేఽతుషః॥ }

౭౦॥ నేతి ॥ హేప్రవ్రజ్యేత్వం-తపస్యంతీతపశ్చరంతీ॥సూ॥కర్మణోరో మంథతపోభ్యాంవర్తిచరోరితిక్యఙ్॥ వా ॥తపసఃపరస్మైపదంచవక్తవ్యం- తస్మాల్లటశ్శతరిజీప్ నాయస్యసినక్లిశ్యసికిం- యస్మాత్ప్రయత్నే లటిసిపిశ్యన్ గురూన్సమ్యగతూతుషః శుశ్రూషయాతోషితవత్యసి - తుష్యతేణౌ చ ఙ్యుపధాహ్రస్వః-అభ్యాసదీర్ఘః- యమాదంతకాన్నోదవిజిష్ఠాఃనోద్విగ్నాసినాభైషీఃకిమిత్యర్థః- కృతకృత్యానాంమృత్యుభయాయోగాదితిభావః - ఓవిజీభయచలనయోః లుఙ్ జితజిధాసిఇట్ ॥ సూ ॥ విజఇడితిజిత్వాన్న గుణః-నిజాయనిత్యాయ॥ ని ॥ నిజమాత్మీయనిత్యయోరితి విశ్వః-తపసే తపశ్చరణాయ-అతుషఃనిత్యంతపసిత్వముత్సుకాసికిమిత్యర్థః- ప్రుషాదిత్వాదఙ్॥ ... ...

మూ, ౭౧ { అథాఘ్యమనుపస్థాప్యముపనీయాచరాజసా । అశ్చయిత్వాశ్రమే రచ్ఛ్యేసర్వతాఖ్యాదనామయమ్॥ }

——※అథ్యాధికారః※——

౭౧॥ అథేతి ॥ అథకుశలప్రశ్నానంతరం-అసౌశబరీఅర్ఘ్యంజలమర్ఘ్యంతస్మైధుపర్క-శ్చాద్యంయస్యతదర్ఘ్యాసాధనముపానీయఅర్చ్య పూజ్యౌతావాదరాత్తథైరచన ఇత్యాసర్వత్రసర్వేషుపృష్ట్వాథనమ్యానామయంక్షేమమాఖ్యాత్ అవోచత్॥సూ॥అస్యతివక్తిఖ్యాతిభ్యోఙ్ ॥ ...

మూ, ౭౨ { సఖ్యస్యతవసుగ్రీవస్థకారకపింసందనః । ద్రుతం ద్రష్టాసిమైథిల్యాస్త్వేవముక్త్వాతిరోభవత్ ॥...※ }

౭౨॥ అ॥ కృత్సుకృత్యాన్ భావకమాధానసుక్త్వాకత్రన ధాన్ ణ్ఫ్వలాదీన్నిరుపపదానధికృత్యాహ॥ సఖ్యస్యేతి ॥ హేరామకపీనాంనందనోనందయితా-నంద్యాదిత్వాల్ల్యుః- సుగ్రీవస్తవసఖ్యస్యసఖిత్వస్య॥ సూ॥సఖ్యుర్యః-కర్మణిషష్ఠీ-కారకఃకర్తా-సఖ్యంకరిష్యతీత్యర్థః- ద్రుతంక్షిప్రమేవమైథిల్యాస్సీతాయాఃద్రష్టాపశ్యః- అసిభవిష్యసీత్యర్థః - వర్తమానసామీప్యేలట్-కృద్భిశిభ్యాంక్రమాత్ ణ్వుల్తృచావితిణ్వుల్తృచౌ-ఇత్యుక్త్వాసాశబరీతిరోభవత్తిరోభూతా। ... ...

మూ, ౭౩ {నందనానిమునీంద్రాణాంరమణానివనౌకసామ్ । వనానిభేజతుర్వీరౌతతఃపాంపానిరాఘవౌ॥.. ॥}

౭౩॥ నందనానీతి ॥ తతశ్శబరీతిరోధానానంతరం-వీరౌరాఘవౌము నీంద్రాణాంనందనానినందకాని-వనౌకసాం వనవాసీనాం ప్రాణినాం రమణానిమనోరమాణి-ఉభయత్రాపి నంద్యాదిత్వాల్ల్యుః-కర్మణిషష్ఠీ-పం పాయాఅదూరభవానిపాంపాని॥సూ ॥ అదూరభవశ్చేత్యణ్-వనానిభేజ తుః ప్రాపతుః-భజేర్లిట్॥సూ॥ తౄఫలభజత్రపశ్చేత్యేత్వాభ్యాసలోపౌ॥

మూ, ౭౪ {భృంగాళీకోకిలక్రుఙ్భిర్వాశనైర్గిపశ్యలక్ష్మణ।రోచ నైర్భూషితాంపంపామస్మాకంహృదయావిధమ్॥}

౭౪॥ భృంగేతి॥ హేలక్ష్మణ-వాశ్యంతఇతివాశనైఃకూజద్భిః-రోచంత ఇతిరోచనైఃరోచమానైః-ఉభయత్రాపినంద్యాదిత్వాల్ల్యుః-భృంగాళిభిః కోకిలైఃక్రుఙ్భిఃక్రౌంచైశ్చ॥ని॥క్రుఙ్ క్రౌంచఇత్యమరః॥సూ॥ ఋత్విగాది నాక్రుంచతేః క్విన్ ప్రత్యయః- నిపాతసాహచర్యాన్నానునాసికలోపః॥ సూ॥ సంయోగాంతస్యలోపః- క్విన్ ప్రత్యయస్యకుః-భూషితాఅతఏవోద్దీ పకత్వాదస్మాకంహృదయంవిధ్యతీతిహృదయావిత్ క్విప్॥సూ॥ గ్రహ్యాదినా సంప్రసారణం-నహివృతీత్యాదినాదీర్ఘః-తాంపంపాంపంపాసరఃపశ్య॥

మూ, ౭౫ {పరిభావీనితారాణాంపశ్యమంథీనిచేతసామ్ । ఉ ద్భాసీనిజలేజానిమన్యంత్యదయితంజనమ్॥ ...॥}

౭౫॥ పరీతి ॥ తారాణాం నక్షత్రాణాంపరిభావీనితిరస్కారిణి- త తోపిరమణీయానీత్యర్థః - చేతసాంవిరహిచిత్తానాంమంథంతీతిమంథీనిప్ర మాథీని-మంథేర్ఘిన్ వాదికస్యేదిత్వాన్నుమాగమః-ఉద్భాసీనివికాసీని- స ర్వత్ర॥ సూ ॥నందిగ్రహీత్యాదినాగ్రహ్యాదిత్వాణ్ణినిః-జలేజాతానిజలేజా ని॥సూ॥సప్తమ్యాంజనేర్డః-తత్పురుషేకృతిబహులమిత్యలుక్ - అదయితం దయితావిరహిణంజనందుఃఖ్యంతీతపంతి-టుదుఉపతాపేలట్॥సూ॥స్వాది భ్యశ్శ్నుః॥ ... ...

మూ, ౭౬ { సర్వత్ర దయితాధీనం సువ్యక్తం రామణీయకమ్। యే
నజాతం ప్రియాపాయే కద్వదం హంసకోకిలమ్ ॥ }

౭౬॥ సర్వత్రేతి॥ సర్వత్ర సర్వేష్వపి వస్తుషు- రామణీయకం రమణీయత్వం॥ సూ॥ యోపధాద్గురూపోత్తమాద్వుఞ్-దయితాధీనం సువ్యక్తం-కుతః యేన కారణేన ప్రియాపాయే ప్రియావిరహే-హంసాశ్చ కోకిలాశ్చ హంసకోకిలం॥ సూ॥ విభాషావృక్షమృగేత్యాదినా శకునిద్వంద్వః-కుత్సితం వదతీతి కద్వదం-అసహ్యమపి జాతం-వదేః పచాద్యచ్॥ సూ॥ రథవదయోశ్చేతి కోః కదాదేశః - యత్పూర్వం ప్రియాసహచరస్య మే సుఖావహం తత్సర్వమిదానీమసహ్యం జాతమితి తాత్పర్యం॥ ... ...

మూ, ౭౭ { పక్షిభిర్వితృదైర్యూనాం శాఖిభిర్గకుసుమోత్కరైః।
అజ్ఞో యో యస్య వా నాస్తి ప్రియః ప్రగ్లాయతే న సః॥ }

౭౭॥ పక్షిభిరితి ॥ యో న జానాతీత్యజ్ఞో విషయరసానభిజ్ఞః- జ్ఞస్య వా యస్య ప్రీణయతీతి ప్రియః ప్రీతికరః ప్రేమాస్పదీభూతః-జనో నాస్తి-సఏవ యూనాం తరుణానాం-కర్మణిషష్ఠీ- వితృదంతీతి వితృదాః హింసకాః-ఇగుపధలక్షణః కః ప్రత్యయః తైః-పక్షిభిః కోకిలాదిభిః-ఉత్కిరన్తి నిక్షిపన్తీతి ఉత్కరాః-సర్వత్ర॥ సూ ॥ ఇగుపధజ్ఞాప్రీకిరః కః-కుసుమానాం ఉత్కరాః పుష్పపక్షిణః-కర్మణిషష్ఠీసమాసః-తైః శాఖిభిర్వృక్షైశ్చ- ప్రీహ్యాదిత్వాదినిః-ప్రకర్షేణ గ్లాయతీతి ప్రగ్లః ప్రగ్లానః పీడితో న భవేత్ -అభిజ్ఞః ప్రియజనవాంశ్చ గ్లాయత్యేవైతైరిత్యర్థః॥ సూ॥ ఆతశ్చోపసర్గ ఇతి కప్రత్యయః॥...

మూ, ౭౮ { ధ్వనీనాముద్ధమైరేభిర్మధూనాముద్ధయైర్భృశమ్। ఆ
జిఘ్రైః పుష్పగన్ధానాం పతఙ్గైర్గ్లపితా వయమ్ ॥ }

౭౮ ॥ ధ్వనీనామితి ॥ ధ్వనీనాం శబ్దానాముద్ధమంతీత్యుద్ధమాః ఉత్పాదకాః ధ్వనంత ఇత్యర్థః- తైః మధూనాం మకరందానాముద్ధయంతీత్యుద్ధయాః పాతారః-తైః పుష్పగంధానామాజిఘ్రంతీత్యాజిఘ్రాః ఆఘ్రాతారః తైః సర్వత్ర॥ సూ ॥ పాఘ్రాదినా శ ప్రత్యయే కర్మణిషష్ఠీ-సాప్తమేన పాఘ్రాదినా ఘ్రాధ్మోర్జిఘ్రధమాదేశౌ- ధేట స్త్వయాదేశః-ఏభిః పతంగైః పక్షివిశే

మైఃభృంగైః- విశేషణైస్తద్ధర్మాభిధానాత్సామాన్యశబ్దేన విశేషలక్షణా- వయంగ్లపితాఃపీడితాః-గ్లాయతేర్ణ్యంతాత్కరణే॥ సూ॥ అర్తిహ్రీ త్యాదినాపుగాగమః-గ్లాస్నావనువమాంచేతిమిత్త్వాద్ధ్రస్వత్వం॥ ...*

మూ, ౭౯ {ధారయైర్గిరికుసుమోర్మీణాంపారయైర్బాధితుంజనాన్।
శాఖిభిర్హాహతోభూయో హృదయానాముదేజయైః॥}

౭౯॥ ధారయైరితి ॥ కుసుమోర్మీణాం పుష్పపరంపరాణాం ధారయంతీతిధారయైఃధారకైః - జనాన్విరహిజనాన్బాధితుంపారయంతీతిపారయైశ్శక్తైఃహృదయానాముదేజయంతీత్యుదేజయైరుత్కంపనైః॥ సూ॥ అనుపసర్గాల్లింపేత్యాదినాసర్వత్రశప్రత్యయః- కర్మణిషష్ఠీచ-శాఖిభిర్వృక్షైః హాహతోస్మి హాహేతిఖేదే॥ ... ...

మూ, ౮౦ {దదైర్దుఃఖస్యమాదృగ్భ్యోధాయైరామోదముత్తమమ్।
లింపైరివతనోర్వాతైశ్చేతయస్స్యాజ్జ్వలోనకః॥}

౮౦॥ దదైరితి॥ మాదృగ్భ్యోమాదృశేభ్యః వియోగిభ్యః-త్యదాదిషు దృశోఽనాలోచనేకఞ్చేతి కఞ్ప్రత్యయః- దుఃఖస్యదదతీతిదదైర్దాయకైః॥సూ ॥ దదాతిదధాత్యోర్విభాషేతివికల్పాత్కర్తరిశప్రత్యయః- ఉత్తమముత్కృష్టమామోదంసౌరభందధతీతిధాయైఃధారకైః। సూ ॥దదాతిదధాత్యోరితి ణాభావపక్షేఆకారాంతత్వాత్॥ సూ ॥శ్యాద్వ్యధేత్యాదినాణప్రత్యయే యుగాగమః-కర్తృకర్మణోఃకృతీత్యత్ర శేషత్వవివక్షాయామేవషష్ఠీవిధానాదిహతదవివక్షాయామామోదమితికర్మణిద్వితీయా-తనోర్దేహస్యలింపంతీతిలింపైరివతనుంలింపద్భిరివస్థితైః॥సూ॥ అనుపసర్గాల్లింపేత్యాదినాశప్రత్యయః-వాతైఃకశ్చేతయతీతిచేతయః చేతనః ప్రాణీ॥ సూ ॥ అనుపసర్గాదిత్యాదినైవచేతయతేఃశప్రత్యయః- జ్వలయతీతిజ్వలః ప్రజ్వలనాత్మకోనస్యాత్-సర్వోపిస్యాదేవేత్యర్థః॥సూ॥ జ్వలితికసంతేభ్యోణఇతిణవికల్పాత్పచాద్యచ్॥ ... .

మూ, ౮౧ {అవశ్యాయకణాస్స్రావాశ్చారుముక్తాఫలత్విషః।
కుశాన్నిచిత్తంసంస్రావంచలత్పర్ణాగ్రసంభృతాః॥}

౧౧ ॥ అవశ్యాయేతి ॥ చలత్పవనాగ్రేషుసంభృతాస్సంచితా అత ఏవ- చారూణాంముక్తాఫలానాంత్విషఇవత్విషోయేషాంతే- తతధాల్పాఇ త్యర్థః-అవశ్యాయతఇత్యవశ్యాయోహిమంతస్యకణాస్తఏవాస్రవంతీత్యా స్రావాఃనిష్యందాఃనిష్యందమానహిమబిందవఇత్యర్థః - చిత్తం సంస్రవ తీతిసంప్రావంద్రవంకుర్వంతిద్రావయంతీత్యర్థః ॥ సూ ॥ శ్యాద్వ్యధే త్యాదినాశ్యాయతేరవపూర్వాత్కర్తరిణప్రత్యయః॥ ... *

మూ, ౧౨ { అవసాయోభవిష్యామిదుఃఖస్యాస్యకదాన్వహమ్ ।
నజీవస్యాపహారోమాంకరోతిసుఖినంయమః ॥ * }

౧౨ ॥ అవసాయఇతి॥అహంకదాఅస్యదుఃఖస్యఅవస్యతీత్యవసాయోఽవ సాయకఃసమాపకోభవిష్యామి - యమోంతకోపిజీవస్యప్రాణస్యాపహ రతీత్యపహారోహర్తాసన్ మాంసుఖినంనకరోతి - అస్మాజ్జీవనాన్మరణ మేవవరమితిభావః ॥ సూ ॥ శ్యాదినైవావాపపూర్వాత్స్యతేర్హరతేశ్చణ ప్రత్యయః॥ ... ...

మూ, ౧౩ { దహ్యేఽహంమధునాలేహైర్దావైరుగ్రైర్యథాగిరిః ।
నాయఃకోఽత్రసమేనస్యాంబతాహంవిగతజ్వరః॥ * }

౧౩॥ దహ్యఇతి॥అహంమధునోమకరందస్య లిహంతీతిలేహైర్మధులి డ్భిః॥సూ॥శ్యాద్వ్యధేతిలిహేర్ణః-ఉగ్రైఃక్రూరైఃదున్వంతీతిదావైఃదవాన లైః-గిరిర్యథాగిరిరివదహ్యే-దహేఃకర్మణిలిట్ మిప్ -యేనోపాయేనాహం విగతజ్వరః స్యాం-సఃనయతీతినాయఃఉపాయః ॥ సూ॥దున్యోరనుపసర్గఇ తిణః-కోనుసకోపీత్యర్థః-బతేతిఖేదే ॥ ... ... *

మూ, ౧౪ { సమావిష్టంగ్రహేణేవగ్రాహేణేవాత్రమర్ణవే ।
దృష్ట్వాగృహాన్స్మరస్యేవవనాన్తాన్మమమానసమ్॥ }

౧౪ ॥ సమితి ॥మమమానసంవనాంతాన్వనప్రదేశాన్ - స్మరస్యగృ హ్ణంతీతిగృహాః గేహానీవతథోద్దీపకానీత్యర్థః॥ సూ ॥ గేహేకఇతికప్రత్య యః-దృష్ట్వాగ్రహేణకుజాదిక్రూరఖేటేనసమావిష్టమాక్రాంతమివ-అ గ్రవేగ్రాహేణనక్రేణ-అత్తంగృహీతమివభవతీతి శేషః॥సూ॥విభాషాగ్ర

హాఇతివ్యవస్థితవిభాషయాజలచరేకస్తరిణఃజ్యోతిషిపచాద్యచ్॥ ...

మూ, ౮౫ {వాతాహతచలచ్ఛాఖాన్నృత్యత్కాఇవశాఖినః।దుస్స
హాహాపరిక్షిప్తాఃక్వణద్భిరళిగాథకైః॥.........}

౮౫॥ వాతేతి॥ వాతేనాహతాఃఅతఏవ చలంత్యశ్శాఖాఃలతాఃబాహ
వశ్చయేషాంతే॥ని॥శాఖావేదప్రభేదేషుబాహుపార్శ్వద్రుమాంగయో
రితియాదవః-క్వణద్భిగుంజద్భిరళిభిరేవగాథకైగాయకైః॥ సూ ॥ గ
స్థకన్నితిగాయతేశ్శిల్పినిథకన్ప్రత్యయః- పరిక్షిప్తాఃపరివృతాఃశాఖినోవృ
క్షాఃనృత్యంతీతినృత్తకాఃలాసకాఇవ॥సూ॥ శిల్పినిష్వున్ హాకష్టం-దుస్సహాఅ
సహ్యాః-సహేఃఖల్॥ .... *

మూ-౮౬ {ఏకహాయనసారంగగతీరఘుకులోత్తమౌ। లవకౌ
శత్రుశక్తీనామృశ్యమూకమగచ్ఛతామ్॥.....*}

౮౬॥ ఏకేతి॥జిహీతేభావానితిహాయనస్సంవత్సరః॥ సూ ॥ హశ్చవ్రీ
హికాలయోరితిహాతేర్జిహీతేర్వా తంత్రేణోపాదానాద్యథాసంఖ్యం వ్రీ
హికాలయోర్ణ్యుట్ప్రత్యయయుగాగమః-ఏకహాయనస్యప్రథమవయసః
సారంగస్యగజస్యేవగతిర్యయోస్తౌ॥ని॥ సారంగశ్చాతకేభృంగేకురంగేచమ
తంగజఇతివిశ్వః-శత్రుశక్తీనాంలవకౌసాధుచ్ఛేదనౌ ॥ సూ ॥ప్రుసృల్వ
స్సమభిహారేవున్నితిలునాతేస్సమభిహారేలుణాషయాసాధుకారిత్వేవున్ప్రత్య
యః-రఘుకులోత్తమౌరామలక్ష్మణౌ- ఋశ్యమూకమగచ్ఛతాంప్రాప్తౌ॥

మూ, ౮౭ {తౌవాలిప్రణిధీమత్వాసుగ్రీవశ్చింతయత్కపిః।
బంధునావిగృహీతోహంభూయాసంజీవకఃకథమ్॥}

౮౭॥ తావితి॥ అథసుగ్రీవః కపిస్తౌరాఘవౌ- వాలినఃప్రణిధీచారౌమ
త్వా- బంధునాభ్రాత్రావిగృహీతః-ఏవంప్రచ్ఛన్నంపీడితస్సన్నహంకథం
జీవకోజీవ్యాసమిత్యర్థః॥సూ ॥ ఆశిషి చేతిధాతుమాత్రాదాశీరర్థేవున్ప్రత్య
యః-భూయాసమితితస్యైవస్ఫుటార్థమనువాదః-ఇత్యచింతయత్॥...*

మూ, ౮౮ {సశత్రులావౌమన్వానో రాఘవౌమలయంగిరిమ్।
జగామసహజీవాభ్యాంఋష్యమూకమితిస్థితమ్॥ *}

౨౨॥ అ॥ అథసోపపదాధికారః॥ సఇతి॥ ససుగ్రీవః-రాఘవాభ్యాం శత్రుఘ్న ఇతి శత్రుః లావాశత్రుఘాతినా॥ సూ॥ కర్మణ్యణ్-మన్వానోనిశ్చిన్వన్ సపరీవారోహనూమదాదిసహితః-కపీనామమనుష్యత్వాత్॥ సూ॥ ఉపసర్గస్య ఘఞ్యమనుష్యేబహులమితిదీర్ఘః-వ్యోమమిమీతఇతివ్యోమమాయః-॥ సూ॥ హ్వావామశ్చేతిమాఙః కర్మణ్యణియుక్ తమివోత్థితం నభఃపరిచ్ఛేత్తుమివో చ్ఛ్రితమిత్యర్థః - మలయంగిరింజగామతత్పాదమృశ్యమూకంవిహాయతమేవారూఢఇత్యర్థః॥ ... ...

మూ,౨౩ {శర్మదం మారుతిం దూతం విషమస్థః కపిద్విపమ్ । శో
కాపనుదమవ్యగ్రం ప్రాయుఙ్క్త కపికుంజరః॥...}

౨౩॥ శర్మదమితి॥ విషమేతిష్ఠతీతివిషమస్థఆపన్నః॥ సూ॥ సుపిస్థఇతికప్రత్యయః-కపిఃకుంజరఇవకపికుంజరఃసుగ్రీవః - ఉపమితసమాసః-శర్మసుఖం దదాతీతిశర్మదం హితకారిణమిత్యర్థః - అస్యథాసుఖాహరణవాచినాశోకాపనుదశబ్దేనపౌనరుక్త్యాపత్తేః॥ సూ॥ ఆతోనుపసర్గేకః-అతఏవశోకమపనుదతీతిశోకాపనుదంసుఖాహర్తారమిత్యర్థః॥ సూ॥ తుందశోకయోః పరిమృజాపనుదోరిత్యతః॥ వా॥ ఆలస్యసుఖాహరణయోరితివక్తవ్యమిత్యర్థవిశేషేకవిధానాత్ - అవ్యగ్రంవివృశ్యకారిణమిత్యర్థః కపిద్విపంకపిశ్రేష్ఠం గంభీరస్వభావమిత్యర్థః- ద్వాభ్యాంపిబతీత్యర్థేసుపీతియోగవిభాగాత్కః- మారుతస్యాపత్యంపుమాంసంమారుతింహనూమంతమ్॥ సూ॥ అతఇఞ్ ప్రయుక్తం ప్రాయుఙ్క్త - ఇదానీమియమేవసీరిక్తిరిత్యసంధిత్సుః ప్రేషితవానిత్యర్థః॥ ... ...

మూ,౪౦ {విశ్వాసప్రదవేషోసౌపథిప్రజ్ఞస్సమాహితః। చిత్త
సంక్షోభ్యజిగీషూణాముత్పాతనభఃస్థలమ్॥.....}

౪౦॥ విశ్వాసేతి॥ విశ్వాసం ప్రదదాతీతివిశ్వాసప్రదోవేషోయస్యసః భిక్షువేషధారీత్యర్థః - రామాయణేతథైవోక్తేః-పంథానం ప్రజానాతీతిపథిప్రజ్ఞః పథికుశలఇత్యర్థః॥ సూ॥ ప్రేదాజ్ఞఇతిదదాతేర్జానాతేశ్చ పోపసృష్టాత్కః-వాపపదాత్కః-సమాహితో౽ప్రమత్తః జిగీషూణాం

చిత్తాని సంచష్టేసంఖ్యాతీతివా చిత్తసంఖ్యఃచిత్తజ్ఞః ॥ సూ ॥ సమిఖ్యాఇతి సంపూర్వాత్-ఖ్యాతేశ్చటిః జాదేశాచ్చకర్మోపపదాత్కః- అసౌమారు తిఃసఫఃస్థలముత్పపాత॥ ... ...

మూ, ౯౧ {సురాపైరివఘూర్ణద్భిశ్శాఖిభిఃపవనాహతైః।ఋ
శ్యమూకమగాదృంగైఃప్రగీతంసామగైరివ॥ ...}

౯౧॥ సురాపైరితి॥ పవనేనాహతైరాకంపితైరతఏవసురాంపిబంతీతి సురాపాఃమద్యపాస్తైరివఘూర్ణద్భిస్తద్వద్భ్రమద్భిః శాఖిభిః వృక్షైరుపల క్షితం-కించ భృంగైస్సామానిగాయంతీతిసామగాస్తైరివ ప్రగీతముపగీత మృశ్యమూకనామాగాత్-గతః॥ సూ ॥ గాపోష్టగితిగాయతేఃపిబతేశ్చటక్-సు రాపైరిత్యత్ర "వా"సురాశీధ్వోఃపిబతేరితిపత్యఇతిధాతూపపదనియమః॥ ...

మూ, ౯౨ {తంమనోహరమాగమ్యగిరింపక్ష్మహరోకపిః। పీరో
సుఖాహరోऽవోచద్భిక్షురూపోऽపహరవిగ్రహః॥}

౯౨॥ తమితి॥ భిక్షురితి ప్రాద్వేషధారీ॥ని॥భిక్షుఃపరివ్రాట్కర్మం దీత్యమరః తత్రాపిపీడాపహరవిగ్రహోయస్యసః- భిక్షు కాలోచితవేషఇత్యర్థః ॥ సూ ॥ అహర ఇత్యహరతేః కర్మోపపదా దచ్ప్రత్యయః- కపహరణమాన్స్యమనోహరః మనోహరం॥సూ॥హరతేరనుద్య మనేచ్ -తంగిరిమాగమ్యప్రాప్యపక్ష్మహరతఇతిపక్ష్మహరోకపచధారణవ యస్థా॥సూ॥వయసిచేత్యచ్-పీరా రాఘవా- సుఖమాహర్తుంశీలమస్యాస్తీతి సుఖాహరః-అసందఃరస్సక॥సూ ఆజితాచ్ఛీల్యఇత్యచ్ అవోచత్॥ ...

మూ, ౯౩ {బలినావముమర్క్రింద్రంయువాంస్తంబేరమావివ।
ఆచష్టాఖామిఖకస్మాచ్ఛంకరేణాపిదుర్గమమ్॥}

౯౩॥ బలినావితి॥ హేవిరౌ స్తంబేరమౌ స్తంబేరమౌ హస్తినావివ ॥ సూ॥ స్తంబకర్ణయోరమిజపోరిత్యత్ర॥ వా ॥హస్తిసూచకయోరితివక్తవ్య మితిహస్తిన్యచ్ప్రత్యయః -బలినౌబలాఢ్యౌయువాంశంకరేణశ్వరేణాపి॥ సూ॥శమిధాతోస్సంజ్ఞాయామిత్యచ్ - దుర్గమమముమద్రింద్రంఋశ్య మూకం-కస్మాత్కారణాద్ప్రాప్తౌ : ఇతోవర్తమానసామీప్యే

భూతలేటిభస్ - ఆచక్షౌ థాంకథయతం - చక్షిఙ్ లోట్ ఆథాం॥ ...

మూ, ౯౪ { వ్యాప్తంగుహాశయైఃక్రూరైః క్రవ్యాద్భిస్సనిశాచరైః।
తుంగశృంగతరుచ్ఛన్నమమానుషాణామగోచరమ్ ॥ }

౯౪॥ వ్యాప్తమితి। పునగుహాసుశేరత ఇతి గుహాశయైః॥ సూ॥ అధికరణే శేతేరిత్యచ్ప్రత్యయః - క్రూరైర్హింస్రైః నిశాసుచరంతీతి నిశాచరాః ॥ సూ॥ చరేష్ట ఇతిటః సహతైః సనిశాచరైః - క్రవ్యమదంతీతి క్రవ్యాద్భిరామమాంసభక్షకైస్సింహవ్యాఘ్రాదిభిః వ్యాప్తం ॥ సూ ॥ క్రవ్యేచేత్యత్రాదన్నాద్ధేనవిట్ప్రత్యయః - తుంగశృంగః ఉచ్చశిఖరః సచాసౌ తరుచ్ఛన్నశ్చ తమత ఏవ మానుషాణామగోచరమముమద్రింద్రమితి పూర్వేణసంబంధః ॥

మూ, ౯౫ { సత్త్వమేజయసింహాద్యాన్ స్తనంధయసమత్విషౌ।
కథంనాడింధమాన్మార్గాన్ గతౌవిషమోపలాన్ ॥ }

అథఖశాది ప్రత్యయాధికారః,

౯౫॥ సత్వమేజమితి ॥ సత్వాన్ ప్రాణినః ఏజయంతి కంపయంతీతి సత్వమేజయాః - సర్వప్రాణిభీషణాః॥ సూ॥ ఏజేఃఖశ్ అరుద్విషదిత్యాదినా ముమాగమః - తైస్సింహైరాద్యాన్ పూర్ణాన్ - విషమోపలాన్నిమ్నోన్నతపాషాణాన్ అత ఏవ నాడీస్సిరాః ధమంత్యుపలోత్పీడనాదాపూరయంతీతి నాడింధమాన్ ॥ని॥ నాడీటుఘమనిస్సిరేత్యమరః। సూ ॥ నాడీ - ముష్ట్యోశ్చేతి ఖశ్ప్రత్యయే ముమాగమః - ఖిత్యనవ్యయస్యేతి హ్రస్వః - మార్గాన్ - స్తనంధయతీతి స్తనంధయో బాలః॥సూ॥ నాసికాస్తనయోర్ధ్మాధేటోరితి ధేటః ఖశ్ప్రత్యయాదేశః పూర్వవన్ముమాగమః - తత్సమత్విషౌ తద్వత్కోమలాంగావిత్యర్థః యువాం కథమాగతౌ ప్రాప్తౌ। ... ...

మూ, ౯౬ { ఉత్తీర్ణౌవా కథంభీమాస్సరితః కూలముద్వహాః।
అసాదితౌ కథం బ్రూతం సగజైః కూలముద్రుజైః॥ }

౯౬॥ ఉత్తీర్ణావితి॥ కిం చ కూలాన్యుద్వహంత్యుత్ప్రాప్య వహంతీతి కూలముద్వహాః - అత ఏవ భీమా భీషణాః - సరితో నదీః - కథముత్తీర్ణౌ ... కంతౌ - మూలబీస్సాగరంతీన్ ఇతి వత్యర్థేకరిష్ణః - కూలాన్యుద్రుజంతీతి

కూలముద్రుజాః కూలకంజషాః॥ సూ॥ఉదికూలేరుజివహోః॥ ఇత్యుభయత్ర ఖశ్ప్రత్యయః
తాఃపిఖశిముమాగమః-తైర్గజైఃకథంనాసాదితౌ నాసాదితౌ బాధితం॥

మూ, ౯౭ { రామోఽవోచద్ధనూమన్తమభ్రంలిహాద్గిరేః।
ఏవవిద్వత్పితుఃకామాత్త్వాన్తావల్పంపచాన్మునీన్॥ }

౯౭॥ రామఇతి॥అథ రామః-హనూకపోలపార్శ్వే॥ని॥గండకపోలౌ తత్ర హనురిత్యమరః-తద్వంతంహనూమంతం - నిందార్థే మతుప్-భగ్నహనురయమితి ప్రసిద్ధః సూ॥ అన్యేషామపిదృశ్యత ఇతి దృశిగ్రహణసామర్థ్యాత్ప్రాతికోదీర్ఘః- వదత్ కిమితి- హే విద్వన్ వేషానురూపమామంత్రితం-ఆవాంఛితుఃకామాత్-మమభిప్రాయ మనుసృత్యేత్యర్థః-ల్యబ్లోపే పంచమీ - అల్పంపచంతీత్యల్పంపచాన్మితంపచానల్పసంతుష్టానిత్యర్థః॥ సూ॥మితనఖే చేతిమితశబ్దస్యార్థపరత్వాదనుక్తసముచ్చయార్థాచ్చకారాద్వా అల్పశబ్దోపపదాత్పచేఃఖశిత్యాహుః - మునీన్వాంతౌరక్షంతౌసంతౌ పాతేర్గ్లటశ్చ త్రాదేశః-అభ్రంలిహేదీత్యభ్రంలిహమత్యున్నతం॥ సూ॥వహాభ్రేలిహఇతిఖశ్ముమ్ - గిరిమృశ్యమూకమైవ ఆగతౌ-అబూర్వ్యాదిణోల్లకేవ సిసలోప -అద్వ్యాధిః॥ ... ... *

మూ, ౯౮ { అమితంపచమీశానంసర్వభోగీణముత్తమమ్। అవ
యోఃపితరంవిద్ధిఖ్యాతందశరథంభువి॥ ......* }

౯౮॥ అ॥అథ కస్తేపితా తత్రాహ॥ అమితంపచమితి॥మితంపచతీతి మితంపచః॥సూ॥మితనఖే చేతిఖశ్ నఞ్సమాసే అమితంపచంబహ్వన్నదమిత్యర్థః-ఈశానమీశితారం ఐశ్వర్యేనేశ్యమానం-సర్వభోగాయహితంసర్వభోగీణం మహాభోగినమిత్యర్థః॥ సూ॥ఆత్మన్విశ్వజనభోగోత్తరపదాత్ఖః-ఉత్తమముత్తమపురుషం-భువిఖ్యాతందశరథమావయోఃపితరంవిద్ధి జానీహి-హుఝల్భ్యోహేర్ధిః॥ ... . *

మూ, ౯౯ { ఛలేనదయితారణ్యాద్రక్షసారుంతుదేనసః।అసూర్య
మ్పశ్యయామాత్రాత్వాహృతాతాంప్రియయావయోః॥ }

౯౯॥ అ॥అథశ్లేషమాత్రప్రస్తౌ కారణమాహ॥ఛలేనేతి॥ అరుఃఅ

ఊతిశ్యోరుంతు దెనమర్మభేదినా॥ సూ॥విధ్వరుషోస్తుదఇతిఖశ్-అరుర్ద్విషదిత్యాదినాముమాగమసంయోగాంతలోపః-రతుసారావణేన-సూర్యంనపశ్యతీత్యసూర్యంపశ్యాకిముతాన్యమిత్యతిగోప్యేత్యర్థః- నఞసూర్యసంబంధేనైవాస్యాదసమర్థసమాసేపి దృశినైవేష్యతే॥ సూ॥అసూర్యలలాటయోఃదృశితపోరితిఖశిముమాగమః - పాఘ్రాదినాదృశేః పశ్యాదేశః-తయామూర్త్యా-ఉపలక్షితా నోస్మాకం దయితా-భలేసమాయయామృగభద్మనా-అరణ్యేదృతా-తాంమృగయావహై-అన్విష్యావః - మృగఅన్వేషణే-స్వార్థణ్యంతః॥ ... ... *

మూ.౧౧౦ { ప్రత్యాచేమారుతీ రామమస్తివాలీతి వానరః। శ
మయేదపి సంగ్రామే యోలలాటంతపం రవిమ్ ॥ }

౧౧౦॥ ప్రతీతి॥అథమారుతిః హనూమాన్ రామం ప్రత్యాచే ప్రత్యువాచ-కిమితినామ్నా వాలీతి ప్రసిద్ధో వానరోస్తి-యో వాలీసంగ్రామే రణే-లలాటంతపతీతిలలాటంతపః సర్వోత్తరః॥ సూ॥అసూర్యలలాటయోరితి ఖశిముమ్-తంరవిమపిశమయేదవసాదయేత్-శమయితుంశక్నోతీత్యర్థః॥శకిలిఙ్చేతిశక్త్యర్థేలిఙ్॥ ... ...*

మూ.౧౧౧ { ఉగ్రంపశ్యేన సుగ్రీవస్తేనభ్రాత్రా నిరాకృతః। తస్య
మిత్రీయతో దూతస్త్వం ప్రాప్తోస్మి వశంవదః ॥ }

౧౧౧ ॥ఉగ్రంపశ్యేనేతి॥ఉగ్రంపశ్యతీత్యుగ్రంపశ్యః పాపదర్శీ॥ సూ॥ఉగ్రంపశ్యేత్యాదినా నిపాతనాదణ్భావేన ఖశిముమ్-పశ్యాదేశశ్చ తేనభ్రాత్రా తేన వాలినా సుగ్రీవో నిరాకృతః హృతదారో నిరస్తఇత్యర్థః-మిత్రమాత్మన ఇచ్ఛతో మిత్రీయతః త్వయా మైత్రీమిచ్ఛత ఇత్యర్థః॥ సూ॥సుప ఆత్మనః క్యచ్-తతోఽటశ్చ త్రాదేశః - తస్య సుగ్రీవస్య వశంవద ఇతి వశంవదోఽనుకూలచారీ॥ సూ॥ప్రియవశేవదఃఖచ్ - ఏవంభూతస్సన్ ప్రాప్తోస్మి॥ ... ...

మూ.౧౧౨ { ప్రియంవదోపి నైవాహం బ్రవీమిథ్యాపరంతప।
నత్వాతేనదశగ్రీవంనిహంతాసిద్విషంతపమ్ ॥ ... }

౧౦౨॥ ప్రియంవద ఇతి॥ హే రామ ద్విషతః వ్రాం త్రావ... తప - మహావీరమపీత్యర్థః - పూర్వవత్ఖచిముమాగమే సంయోగాంతలోపః - దశగ్రీవం నిహంతాసి - హనిష్యసి - నిపూర్వాద్ధంతేర్లుటి సిప్ - జాసినిప్రహణే త్యత్ర సంఘాతవిగృహీతవిపర్యస్తగ్రహణేపి శేషత్వ వివక్షాయామేవ షష్ఠీ విధానాదిహాత దవివక్షాయాం కర్మణి ద్వితీయైవ॥ ... ...

మూ, ౧౦౩ { వాచంయమోహమస్మి తే సత్యమేవ బ్రవీమి తే ।
ఏహి సఖ్యం సహం మిత్రం సుగ్రీవం కురు వానరమ్॥ }

౧౦౩ ॥వాచంయమ ఇతి॥ అహమస్మి తే విషయే వాచంయచ్ఛతీతి వాచంయమో మౌనవ్రతీ॥ సూ ॥వాచియమో వ్రత ఇతి ఖచ్ - వాచంయమపు రందరౌ చేతి నిపాతనాన్మమాగమః - సత్యమేవ తే తుభ్యం బ్రవీమి - ఏహ్యాగచ్ఛ - సఖ్యం సహాన ఇతి సఖ్యం సహం సఖ్యకార్యక్షమం॥ సూ ॥పూస్సర్వయో ర్దారిసహోరితి ఖచి ముమ్ - సుగ్రీవం నామ వానరం మిత్రం కురు యతస్తైహ స్త ... కార్యసిద్ధిరితి భావః॥ ... ...

మూ, ౧౦౪. { సర్వంకషయశశ్శాఖం రామకల్పతరుం కపిః। ఆవా
యాభ్రంకషం ప్రాయాస్మలయం ఫలశాలినమ్॥ }

౧౦౪ ॥సర్వంకషేతి తతో హనూమాన్ - సర్వంకషంతీతి సర్వం క షాణేన వ్యాప్నోతి యశః స్వైవ శాఖా యస్య తం రామమేవ కల్పతరుమా దాయ గృహీత్వా - పృష్ఠమారోప్యేత్యర్థః - అభ్రంకషతీత్యభ్రంకషం స ర్వకూలేత్యాదినా ఖచి ముమ్ - ఫలేన చూతాదినా కార్యసిద్ధ్యా చ శాలత ఇతి ఫలశాలినం - మలయం మలయాద్రిం ప్రాయాత్ప్రయాతః - అత్ర యశశ్శాఖం రామకల్పతరుమితి సావయవరూపకం॥ ... ...

మూ, ౧౦౫ { మేఘంకరమివాయాంతమృతుం రామం క్లమాన్వితః।
దృష్ట్వా మేనే సుగ్రీవో వాలిభానుం భయంకరమ్ ॥ }

౧౦౫ ॥మేఘంకరమితి॥ క్లమాన్వితో వాలిభానుసంతాపాత్ క్లాంతః సు గ్రీవః - మేఘాన్ కరోతీతి మేఘంకరం - మేఘర్తిభయేషు కృఞ ఇతి ఖచి ముమ్ - ఏతేన ... వ్యాఖ్యాతః - తమృతుం వర్షర్తుమివాయాంతం రా

ఉంచప్రాప్తో వాలిభానరివాత్యాపయితసమాసః యుతయివాలింగాశ్రితః తౌ
భయంకరౌ అతిభయంకరంతం న మనే - వాలిభయం న మమేత్యర్థః ॥ ... ...

మూ, ౧౦౮ { ఉపాగ్న్యకురుతాం సఖ్యమన్యోన్యస్య ప్రియంకరౌ। క్షేమంకరాణి కార్యాణి పర్యాలోచయతాం తతః॥ }

౧౦౮॥ ఉపాగ్నీతి॥ అన్యోన్యస్య ప్రియం కురుత ఇతి ప్రియంకరౌ పరస్పరోపకారకౌ సంతౌ - తౌ రామసుగ్రీవౌ అగ్నేస్సమీపే ఉపాగ్ని - సామీప్యార్థే అవ్యయీభావః - సఖ్యం మైత్రీం॥ సూ॥ సఖ్యుర్యః - అకురుతాం అగ్నిసాక్షికాం మైత్రీం చక్రతురిత్యర్థః - తతస్సఖ్యానంతరం - క్షేమం కుర్వంతీతి క్షేమంకరాణి॥ సూ॥ క్షేమప్రియమద్రేణ్ చేతి చ కారాదుభయతాః పిఖచిముమ్ - కార్యాణ్యనంతరకర్తవ్యాని - పర్యాలోచయతాం పర్యాలోచితవంతౌ - లుచేశ్చరాదికాత్కర్తరి లఙితతస్తాముదేశః॥ ... .

మూ, ౧౦౯ { ఆశితం భవముత్క్రుష్టం వల్గితం శయితం స్థితమ్। బహ్వమన్యత కాకుత్స్థః కపీనాం స్వేచ్ఛయాకృతమ్॥ }

౧౦౯॥ ఆశితంభవమితి॥ కపీనాం కపిసంబంధి - స్వేచ్ఛయా కృతం - ఆశిత ఇత్యాద్యుపర్వాదశ్నాతేర వివక్షితే తేకర్మణి క్తః - ఆశితస్యభావః ఆశితంభవః॥ సూ॥ ఆశితే భువః కరణభావయోరితి భావే ఖచ్ - ముమాగమశ్చ - ఆశితంభవం - ఆశితమశనం భోజనమితి యావత్ - ఉత్క్రుష్టముచ్చైః క్రోశనం క్ష్వేడితమిత్యర్థః - వల్గితం వల్గనం - శయితం శయనం - స్థితం స్థితిం సర్వత్ర భావే క్తః - దృష్ట్వా కాకుత్స్థో రామో బహ్వమన్యత చిరాత్స్వప్రసాదలబ్ధం తేషాం స్వచ్ఛందచారం దృష్ట్వా సంతుష్ట ఇత్యర్థః॥ ... ...

మూ, ౧౧౦ { తతో బలిందమః ప్రఖ్యం కపిర్విశ్వంభరాధిపమ్। సుగ్రీవః ప్రాబ్రవీద్రామం వాలినో యుధి విక్రమమ్॥ }

౧౧౦॥ తత ఇతి ॥ తతః కపిచేష్టాదర్శనానంతరం - కపిః సుగ్రీవః - బలిందమః బలిందమో బలిధ్వంసీ విష్ణుః - తద్వత్ప్రఖ్యాతిః ప్రకాశత ఇతి తత్ప్రఖ్యం॥ సూ॥ ఆతశ్చోపసర్గే ఇతి కః - విశ్వం బిభర్తీతి విశ్వంభరా భూమిః - తస్యా అధిపం॥ సూ॥ సంజ్ఞాయాం భృతృవృజి ఇత్యాదినా ఖచ్ తస్యాఽధిపం రామం

ర్త్యధికః పూర్వవత్కః - రామం - వాలినో యుధి విక్రమం హ్రాపితవాన్ - తా
మాయమర్థో వాలిత్యర్థః - అకథితకర్మత్వవివక్షాయాం ద్వితీయా॥ *

మూ.౧౦౯ { వసుధ్ధరాయాం కృత్స్నాయాం నాస్తి వాలిసమో బలీ
హృదయం గమయేత్త్వాం బ్రవీమి స రాఘవమ్॥ }

౧౦౯॥ వసుంధరాయామితి ॥ కృత్స్నాయాం వసూని ధారయతీతి వసుంధరా భూః పూర్వవత్ఖచ్॥ సూ॥ ఖచిహ్రస్వః - తస్యాం వాలిసమో బలీ బలాఢ్యో నాస్తి - హృదయం గచ్ఛతీతి హృదయంగమం హృద్గతం॥ సూ॥ గమశ్చేతి సంజ్ఞాయాం ఖచ్ - హృద్గతస్యేయం సంజ్ఞేతి మన్యతే - ఏతద్వాలిబలం త్వాం బ్రవీమి తుభ్యం బ్రవీమీత్యర్థః - పూర్వవద్ద్వికర్మకత్వం - స రాఘ వం స బ్రవీమి - తదుక్తౌ నైవ రాఘవం బ్రవీమి తవ సర్వోత్కృష్టత్వా త్ - కింతు హృద్గతం వాచ్యమిత్యుద్యత ఇత్యర్థః॥ ... ...*

* ఇతి ఖశధికారః - *

మూ ౧౧౦ { దూరగైరంతగైర్వాప్తైర్భవానత్యంతగశ్రియః।
అపి సంక్రందనస్యాస్య క్రుద్ధః కిముత వాలినః॥* }

౧౧౦ అ॥ రామోత్కర్షమేవాహ॥ దూరగైరితి ॥ హేరామ క్రుద్ధో భవాన్ దూరగైర్దూరగామిభిరంతగైర్లక్ష్యపాతిభిర మోఘైరిత్యర్థః - బాణైస్సాధనైరత్యంతగా అతిభూమింగతా శ్రీర్యస్య॥ సూ॥ అంతాత్యంత త్యాతినానసర్వత్ర గమేర్డః - తస్య సంక్రందనస్యేంద్రస్యాపి - సందార్యతి త్వ ఘ్నః - స్యాత్ - ప్రత్యర్థీ భవితుం శక్నుయాదిత్యర్థః॥ సూ॥ శకిధృషేతి తుమున్ - తత్ర కిం వక్తవ్యం - వాలినః కిముత తజ్జస్యాపరితిభావః॥

మూ-౧౧౧ { వదంతు మునయో వాలిసంజాతో దస్యుహా రణే। అ
వాప్య ప్రసరః ప్రాతరుద్యన్నివ తమోపహః॥ ... }

౧౧౧। అ॥ తథాపి వాలిబలం విచింత్య శంకతే మే హృదయమిత్యాహ శ్లోకద్వయేన వదంత్విత్యాదినా॥ అనిర్వీణం మహావీరః - కింతు వాలిరణే దస్యుహాః దస్యూన్ శత్రూన్ హంత్యాత్॥ ని॥ దస్యుశాత్రవశత్రవ ఇత్యమరః॥ సూ॥ త్వ ఉపితాసత్యాతి క్వేః హం సేడ ప్రత్యయః ఇతి ముని బ్రహ్మణోపత

హాస్త్రమోణ-ప్రాకర్ది నాథాభ్యస్య్సదయమూనః - తత్పూర్వాదినో
ంటకృత్ర్యశః-తమాంస్యహంతితశహాపహాస్యూర్యః॥సూ॥ అపాస్లై
తతమసారితి హంతైరపపూర్వాత్ప్రత్యయః - సశిహావార్యప్రసరోదు
ర్వారగతిస్సంజాతః॥ ... ...

మూ-౧౧౨ { అతి ప్రియత్వాన్న హి మె కాతరం ప్రతిపద్యతే। చె
తో వాలివధం రామ క్లైశాపహముపస్థితమ్॥ }

౧౧౨॥ తతఃకిమత ఆహ॥ అతిప్రియత్వాదితి॥ హే రామ క్లేశాపహ
హంతీతిక్లేశాపహంసర్వదుఃఖోచ్ఛేదకం-పూర్వవద్డః-ఉపస్థితంత్వత్సామ
ర్థ్యాదాసన్నం వాలివధం- అతిప్రియత్వాద్వాలివధస్యాప్సితత్వా
త్కాతరంవ్యగ్రమత్యౌత్సుక్యాత్త్వరమాణం మెచేతో న ప్రతిపద్యతే న ప్రా
ప్నోతి-వాలిబలాసుభవిత్వాన్న విశ్వసితిహీత్యర్థః॥ .. *

* ఇతిడాధికారః- *

మూ-౧౧౩ { శీర్షఘాతినమాయాతమరీణాం త్వాం విలోకయన్। ప
తిఘ్న ...శోపె తాంమన్యేహం వాలినః స్త్రియమ్॥ }

౧౧౩॥అ॥తహిం మాభూన్నెత్యాహ॥శీర్షేతి॥ హే రామ-అహంరి
పూణాంశీర్షాణి హంతీతిశీర్షఘాతిసంశిరశ్ఛేదినం॥సూ॥కుమారశీర్షయో
ర్ణినిరితిహంతెర్ణిని ప్రత్యయః-ఆయాంతం త్వాంవిలోకయన్వాలినఃస్త్రి
యంపత్నీంపతింహంతీతిపతిఘ్నం॥సూ॥ లక్షణేజాయాపత్యోష్టగితిహ
న్తెష్టక్-గమహనేత్యాదినాఉపధాలోపః- హోహంతెరితికుత్వం తేనలక్ష
ణేన పాణిరేఖాదినాఉపేతాం మన్యే వాలినం హతంమన్యఇత్యర్థః- ఉభయ
బలపర్యాలోచనయా మేమనఉభయతో డోలాయత ఇతిభావః॥ ...

మూ-౧౧౪ { శత్రుఘ్నాన్యధిహస్తిఘ్నా గిరీన్ పీవృన్న కృత్రిమాన్।
శిల్పిభిః పాణిఘ్నైః క్రుద్ధస్య యూజయ్యోహ్యపాయవాన్। }

౧౧౪॥అ॥ పునస్తోకత్రమేణ వాలిబలమెవ ప్రకటయన్నాహ॥శత్రు
ఘ్నానితి॥యుధిహస్తినోహంతుంశక్తాహస్తిఘ్నః॥సూ॥ శక్తౌహస్తికపా
టయోరితిటక్-కులోపధాలోపః-శత్రూన్ఘ్నంతీతిశత్రుఘ్నాన్॥సూ॥అ

మాధుర్యగర్వ్య తేనేతి టక్ [illegible] సంపూర్ణత్వాత్ - అత్ర త్రిఫలానసమానుషక్తి [illegible] గిరేః - పాణిఘ్నం ఇతి పాణిఘ్నైః పాణివాదకైః - శిల్పిభిః [illegible] ఉత్సాహార్థం పాణివాద్యం కుర్వద్భిస్సహేత్యర్థః - వృద్ధోయా నేతి వత్స హోక్షిత్యతీయా॥ సూ॥ పాణిఘ తాడఘౌ శిల్పినీతి నిపాతనాట్టక్ టిలోపో ఘత్వ-ఞ్చ ప్యక్ టిపక్ - టి పైద్రేణ వాదికాల్లటశ్శత్రాదేశః - ఉపాయవాన్ బహూపాయసంపన్నః భూమ్ని మతుప్ - క్రుద్ధో వా లీతవ్యయాజయోర్వ్యాహి జేతుం శక్యత ఇతి కాకుః॥ సూ॥ క్షయ్యజయ్యౌ శక్యార్థ ఇతి నిపాతనాత్సాధుః॥......*

మూ-౧౧౫ { ఆఢ్యంకరణవిక్రాంతో మహిషస్య సురద్విషః। ప్రి
యంకరణమింద్రస్య దుష్కరం కృతవాన్వధమ్॥... }

౧౧౫॥ ఆఢ్యంకరణేతి॥ కించ అనాఢ్య ఆఢ్యః క్రియతే ఽనేనేత్యాఢ్యంకరణమాఖ్యాతికరం విక్రాంతం విక్రమో యస్య సవాలీ- ఇంద్రస్య అప్రియం ప్రియం క్రియతే ఽనేనేతి ప్రియంకరణం॥ సూ॥ ఆఢ్యసుభగేత్యాదినోభయత్ర ఖ్యున్ ప్రత్యయః దుష్కరం సుశక్యం మహిషస్య మహిషరూపస్య సురద్విషో ఽసురస్య దుందుభినామకస్య వధం కృతవాన్॥ ... ...

మూ-౧౧౬ { ప్రియంభావుకతాం యాతస్తః తిష్ఠన్ యోజనం స్మృతమ్।
స్వర్గే ప్రియంభవిష్ణుశ్చ కృత్స్నం శక్రో వ్యబాధయన్॥ }

౧౧౬ ప్రియంభావుకతామితి॥ కించ స్మృత - తం మహిషం యోజనం యోజనమాత్రం తిష్ఠన్ - అప్రియః ప్రియో భవన్ ప్రియంభావుకః తస్య భావః తత్తాం యాతః - కించ శక్రో విస్మృత్య మబాధయన్ కించిదవ్యాపీడయన్ బాధేశ్చురాదికాల్లటశ్శత్రాదేశః - స్వర్గే అప్రియః ప్రియో భవన్ ప్రియంభవిష్ణుః ప్రయోజాతవాన్ [illegible]॥ సూ॥ ఆఢ్యసుభగేత్యనువృత్తౌ కర్తరి భువః ఖిష్ణుచ్ ఖుకఞావితి భవతేః కర్తరి ఖిష్ణుచ్ ఖుకఞౌ ప్రత్యయౌ॥*

మూ-౧౧౭ { జిఘాంసోశ్చ క్షితిస్థాం [illegible] రామో న్యాయవధియా [illegible]
అభిసత్య [illegible] తిపత్యర్థనాం న ప్రమోద్యామస్పృశ [illegible] }

౧౧౭॥ జిఘాంసోరితి॥ అథ రామో [illegible] కింశ జిఘాంసో [illegible] [illegible] ఏవ [illegible] - [illegible] అవిశ్వాసాదితి భావః - [illegible]

వస్య ప్రతిపత్త్యర్థం ప్రత్యయార్థం-వ్యోమస్పృశో భ్రంశహాన్ సప్త తరూనభినద్ధ్యదారయత్-భిదేర్లఙ్ ॥ ౘ ॥ బిభేద చ పునస్సాలాంత్సప్తైకేన మహేషుణేతి దర్శనాత్ ॥ ... ...

మూ, ౧౧౮ { తతో వాలిపశ్చాద్ధ్యే రామత్వేర్గత సాధ్వసః । అ
భ్యయాన్నిలయం భ్రాతుస్సుగ్రీవో వినదన్ దధృక్ ॥ }

౧౧౮ ॥ తత ఇతి ॥ తతస్తరుభేదనానంతరం-వాలిన్యేవ పశ్చాద్ధ్యే ఆలభ్యే సతి- రామ ఏవ బుభుత్సితావృత్త ప్రయుక్తో వా యజతీతి బుభుత్విగ్యాజకో యస్య స రామత్విక్-అత ఏవ జితసాధ్వసో నిర్భీకః - ధృష్ణోతీతి దధృక్ ధృష్టశ్చ ॥ సూ ॥ బుత్విగ్దధృగిత్యాదినా ద్వావపి క్విన్ప్రత్యయాంతౌ నిపాతనాదేవ దధృగితి ద్విర్వచనం ॥ సూ ॥ క్విన్ప్రత్యయస్య కురితి కుత్వం-సుగ్రీవో యజమాన ఇతి భావః-వినదన్ సింహనాదం కుర్వన్ - యాజమానపాఠశ్చ గమ్యతే-భ్రాతుర్వాలినో నిలయమాలయమభ్యయాదభియాతః- పశుమారణేతుమిత్యర్థః-అభ్యభూదితి పాఠేప్యభియాన సమేవాభిభవః ॥ ... ... ※

మూ, ౧౧౯ { గుహాయా నిరగాద్వాలి సింహో మృగమివ ద్యువన్ । భ్రా
తరం యుజ్ఝియస్సంఖ్యే ఘోషేణాపూరయన్ దిశః ॥ ... }

౧౧౯ ॥ గుహాయా ఇతి ॥ సంఖ్యే యుద్ధే భియో భయస్య యుజ్యోక్తా శత్రుభీషణ ఇత్యర్థః-కర్మణి షష్ఠీ ॥ సూ ॥ బుత్విగిత్యాదినా యుజేస్విన్ - యుజేరసమాస ఇతి నుమి సంయోగాంతలోపః - కుత్వే నకారస్య జకారః - వాలి సింహో మృగమివ భ్రాతరం సుగ్రీవం- ద్యువన్నభిగమిష్యన్-ద్యు అభిగమన ఇతి ధాతోర్వర్తమాన సామీప్యే లటః శతృ లుక్ లటశ్శతర్యావచా దేశః ఘోషేణ సింహనాదేన దిశః ॥ సూ ॥ బుత్విగాదిత్యాదినా క్విన్నంతో నిపాతః- ఆపూరయన్ గుహాయా నిరగాన్నిర్గతః ॥ ... ... ※

మూ, ౧౨౦ { వ్యాయచ్ఛమానయోస్తత్ర భేదేన దృశయోస్త
యోః బాణముద్యతమారుసేదివిత్స్వాకుకులనన్దనః ॥ }

౧౨౦ ॥ వ్యాయచ్ఛమానయోరితి ॥ ఇక్ష్వాకుకులనందనో రామః- వ్యాయచ్ఛమానయోర్వ్యాప్రియమాణయోర్యుధ్యమానయోరిత్యర్థః ॥ సూ ॥ అజో,

యమహానఇతియమేరాష్ట్రాప్యాదకర్మకత్వాదాత్మనేపదం-సదృశయోస్స మానయోస్సమరూపయోః-త్యదాదిష్వితత్ర॥వా॥ సమానాన్యయోరుప సంఖ్యానాత్సమానోపపదాద్దృశేఃకఞ్ప్రత్యయః - దృగ్దృశవతుష్వితిసమా నస్యసభావః-తయోర్వాలిసుగ్రీవయోర్భేదమూఢోఽయమసావితివివేక్తు మశక్తస్సన్నిత్యర్థః-ఉద్యతంతూణాదుద్ధృతంబాణమాయంసీదుపసంహృ తవాన్-యమేరాష్ట్రాప్యాల్లుఙిసగిడాగమౌ॥సూ॥ నేటీతిప్రతిషేధాన్న హలంతలక్షణావృద్ధిః-అకత్రభిప్రాయత్వాత్॥సూ ॥ సముదాఙ్భ్యో యమోగ్రంథ ఇతినాత్మనేపదం-సకర్మకత్వాత్॥ఆఙోయమహానఇతినతఙ్॥

మూ,౧౭౧ { ఋశ్యమూకమగాత్ఖిన్నంతతఃకపిస్సదృక్షితమ్ । కిష్కింధాద్రిసవాత్యర్థంనిష్పిష్టఃక్లోష్ణముచ్ఛ్వసన్॥ .. }

౧౭౧॥ ఋశ్యమూకమితి॥కపిస్సుగ్రీవఃకింకిందధాతీతికిష్కింధాగు హః॥సూ॥ఆతోనుపసర్గేకః స్త్రీత్వాట్టాప్- పారస్కరాదిత్వాత్సుడాది నిపాతః తస్యాఅద్రిఃతత్రసీదతీతితత్సదాతద్వాసినావాలినా॥ సూ ॥స త్సూద్విషేతిక్విప్-అత్యర్థంనిష్పిష్టోనిష్పీడితః- అతఏవక్లాంతశ్శ్రాంతః అతఏవ కోష్ణమీషదుష్ణంయథాతథా ॥ సూ ॥ కవంచోష్ణ ఇతికోః కా దేశః-ఉచ్ఛ్వసన్నృక్షగణసదృక్సదృశంయథా తథా-పూర్వోపసంఖ్యానాదే వసమానోపపదాద్దృశేఃక్విన్ - శేషంసర్వంపూర్వవత్- ప్రాతంతఃక్షిప ఋశ్యమూకమగాత్॥ ... ...

మూ,౧౭౨ { కృత్వావాలిద్రుహంరామోమాలయాసవిశేషణమ్ । అంగదస్వంపునర్హన్తుంకపినాహ్వాయయద్రణే॥ ॥ }

౧౭౨॥ కృత్వేతి॥అథరామోవాలినేద్రుహ్యతీతివాలిద్రుహంవాలివి రోధినంసుగ్రీవం॥సూ॥సత్సూద్విషేత్యాదినాక్విప్-మాలయాలతానిర్మిత యానవిశేషణంసచిహ్నంకృత్వా-అఙ్గదంసూతఇత్యంగదసూఃఅంగదజన కః-తేనైవక్విప్-తమంగదస్వంవాలినం॥సూ॥ ఓస్సుపీతియణాదేశః- హం తుంకపినాసుగ్రీవేణపునరాహ్వాయయత్సస్పర్ధమాహ్వాయయామాస-హ్వాయ [illegible] ౧౦తాల్లఙి॥సూ॥శాచ్ఛాసాహ్వాత్యాదినాయుక్ - అక

త్రగాభిప్రాయకర్త్రాత్ ॥సూ॥ణిచశ్చేతినాత్మనేపదం ॥ ...*

మూ, ౧౨౩ { తయోర్వానరసేనాన్యోస్సంప్రహారేతనుచ్ఛిదమ్। వాలినోదూరభాగ్రామోబాణంప్రాణాదమత్యజత్ ॥ }

౧౨౩॥ తయోరితి॥వానరసేనాన్యోర్వానరపరిబృఢయోః - నయతే స్సదాదినాక్విప్ ॥ సూ॥ ఎరనేకాచఇతియణాదేశః - తయోర్వాలిసుగ్రీవ యోః-సంప్రహారేసంయుగేసతి॥ని॥ సంప్రహారాభిసంపాతకలిసంస్ఫోట సంయుగాఇత్యమరః-రామోదూరభాగ్దూరగతఏవసన్ ॥సూ॥ భజోణ్విః- వాలినస్తనుచ్ఛిదంశరీరచ్ఛేదినం-సదాదిసైవక్విప్- ప్రాణానత్తీతిప్రాణా దంప్రాణహారిణం॥సూ॥అదోనన్నఇతిలిట్-బాణంఅత్యజత్ముమోచ॥*

మూ, ౧౨౪ { అథబాణేనజవినాతేనవిద్ధోమహాకపిః। క్రవ్యాత్రా సకరంనాదంకుర్వన్నామముఘోర్ధ్వనామ్॥ అగ్రగా }

మూ, ౧౨౫ { వాచశూరాణామభిభూస్సర్వవిద్విషామ్। శంస్థ రూపస్థిరప్రజ్ఞస్సపాతసహసాభువి॥...... }

౧౨౪॥౧౨౫॥అ॥అథయుగ్మేనవాలిపాతమాహ-అథబాణేనేతి॥అగ్ర గావేతిచ॥అథబాణమోక్షానంతరం - అర్థినాంకామాన్దోగ్ధీతికామదు ఘః॥సూ॥దుహఃకప్ఘశ్చేతికపిఘకారశ్చాంతాదేశః - శూరాణామగ్ర గచ్ఛతీత్యగ్రగావా అగ్రగామీ ॥ సూ॥ అన్యేభ్యోపిదృశ్యంతఇతిగమేర్వ నివ్-విద్వనోరనునాసికస్యాదిత్యాత్వం-సర్వవిద్విషాం- కర్మణిషష్ఠీ-అభి భవతీత్యభిభూరభిభవితా॥సూ॥క్విప్చేతిభవతేఃక్విప్ - సమిసుఖేతిష్ఠతీతిశం స్థః-సుఖైకవృత్తిః॥సూ॥స్థఃకచేతితిష్ఠతేఃకప్రత్యయః-తద్రూపంస్వరూపం యస్యసశ్శంస్థరూపః - సుఖపరాయణఇత్యర్థః-స్థిరప్రజ్ఞస్సమహాకపిఃవాలీ- జవినావేగవతాతేనబాణేనవిద్ధస్సన్ క్రవ్యమత్తీతిక్రవ్యాదోమాంసభక్షు కాఃగృధ్రగోమాయుప్రభృతయః॥ సూ॥ క్రవ్యేచేతివిట్ప్రత్యయఃతేషాం త్రాసకరంభయంకరంయథాతథానాదంకుర్వన్ ఉచ్చైఃక్రోశన్సహ సాభువిపపాత॥ ... ... *

మూ,౧౭౬ { వాలినంపతితందృష్ట్వావానరారిపుఘాతినమ్। బా
న్ధవకో్రిశినోభేజురనాథాఃకకుభోదశ ॥...... }

౧౭౬॥ వాలినమితి ॥రిపూన్ హంతీతిరిపుఘాతినం॥సూ॥సుప్యజాతావి
తితాచ్ఛీల్యేణినిః-పతితంవాలినందృష్ట్వావానరా స్తదుపజీవినఃకపయః-బన్ధ
వఏవబాంధవాః పుత్రకళత్రాదయఃతఇవకో్రిశంతీతిబాంధవకో్రిశినఃత
ద్వద్విలపంతః॥ సూ॥కర్తర్యుపమానఇతిణినిః - అనాథాస్సంతోదశకకు
భోదిశోభేజుఃఅపలాయంతేత్యర్థః॥ ... ...

మూ,౧౭౭ { ధిగ్దాశరథిమిత్యూచుర్మునయోవనవర్తినః । ఉపే
యుర్మధుపాయిన్యఃక్రోశంత్యస్తంకపిస్త్రియః॥॥ }

౧౭౭॥ ధిగితి ॥ వనేవర్తంతేశాస్త్రితో నియమాదితివనవర్తినః॥
సూ॥ వ్రతఇతిణినిః-మునయఃతత్రస్థాఃవానప్రస్థాఃదాశరథింరామంధిగి
త్యూచుః-నిరపరాధవధాత్క్రూరుణయాన్ని... మిత్యర్థః- మధుపిబంత్యభీ
క్ష్ణమితిమధుపాయిన్యోఽభీక్ష్ణ్యభోగిన్యఃదుఃఖితాస్సర్వజ్ఞాఇత్యర్థః- బహుళ
మాభీక్ష్ణ్యే... ...ణినిః - కపిస్త్రియోవాల్యవరోధాంగనాఃకో్రశం
త్యోవిలపంత్యస్తంవాలినముపేయుఃఉపసేదురిత్యర్థః॥ ... ॥

మూ,౧౭౮ { రామముచ్చైరుపాలబ్ధశూరమానీకపిప్రభుః। ప్ర
ణవేదనయాగ్లాయన్ సాధుంమన్యమసాధువత్ ॥ }

౧౭౮॥ రామమితి॥ శూరమాత్మానంమన్యతఇతిశూరమానీ॥సూ॥ఆత్మ
మానేఖశ్చేతిచకారాన్మన్యతేణినిః - కపిప్రభుర్వాలీ-వ్రణవేదనయా
ప్రహారవ్యథయా - గ్లాయన్ క్షీణస్సన్ సాధుమాత్మానంమన్యతఇతిసాధు
మ్మన్యం-తేనైవఖశిచివాదిత్వాచ్ఛ్యన్ -రామమసాధునాతుల్యమసాధువత్
సూ॥తేనతుల్యమితివతిః- ఉచ్చైస్తారముపాలబ్ధనిశ్శంకమశపత-లభేరనిటా
లుఙి॥సూ॥ఝలోఝలీతిసలోపెధత్వజశ్త్వే॥ ... ॥

॥అథభూతాధికారః॥

మూ,౧౭౯ { నృపాసిత్వంహవిర్యాజీరాఘవచ్ఛద్మతాపసః।అస్యా
వ్యాసక్తమూతిత్వాద్బ్రహ్మఘ్నాంపాపసమ్మితః॥ }

౧౨౯॥ అ॥ తతొప్టాభిరుపాలంభమాచష్టె - మృషేత్యా దిభిః॥ హేరాఘవత్వంఛద్మతాపసః కపటతాపసః-కించమృషామిథ్యై వహవిషాఇష్టవాక్ హవిర్యాజీ-దాంభికఇత్యర్థః॥ సూ॥ కరణేయజః ణి భూతేణినిః - కించాన్యేనయోద్ధ్రావ్యాసక్తంహతవానస్యవ్యాసక్తఘ్నః సూ॥ కర్మణిహనఇతిభూతేణినిః-తత్త్వాత్-బ్రహ్మణంహతవతాంబ్రహ్మ ఘ్నాం॥సూ॥ బ్రహ్మభ్రూణవృత్రేషుక్విప్ - పాపేనసంమితస్సంగతః-ప రేణసమాయుక్తమితినిషిద్ధవధాచరణాత్-త్వంబ్రహ్మహత్యాపాపభాగ సీత్యర్థః॥ ... ... ※

మూ,౧౩౦ {పాపకృత్యస్సగాంమధ్యేరాజ్ఞఃపుణ్యకృతస్సుతః।
మామపాపంమరాచారకిన్నిహత్యాభిధాస్యసి॥}

౧౩౦॥పాపకృదితి॥ హేరామదురాచార-పుణ్యాకృతఃపుణ్యంకృతవతో రాజ్ఞోదశరథస్యసుతస్తథాపిపాపకృత్పాపంకృతవాంస్త్వం- అపాపమ పరాధంమాంనిహత్యసుకృతాంసాధుకారిణాంమధ్యే॥సూ॥సుకర్మపా పమంత్రపుణ్యేషుకృఞఇతిసర్వత్రభూతేక్విప్ - కిమభిధాస్యసిఅకార్యకారి ణస్సభామధ్యేవక్తుంజిహ్వాకథంప్రవర్తతేత్యర్థః॥ ... ※

మూ,౧౩౧ {అగ్నిచిత్సోమసుద్రాజారథచక్రచిదాదిషు।అన
లేష్విష్టవాన్కస్మాన్నత్వయాపేక్షితఃపితా॥...※}

౧౩౧॥ అగ్నిచిదితి॥హేరామఅగ్నించితవానగ్నిచిత్ అగ్న్యర్థమి ష్టకాచయనంకృతవానిత్యర్థః॥ సూ॥ అగ్నౌచేరితిక్విప్-సోమంసుతవాం స్సోమసుత్ సోమయాజీత్యర్థః॥సూ॥ సోమేసుఞఇతిక్విప్ రథచక్రమివచీయ తఇతిరథచక్రచిత్ రథచక్రవిధోగ్న్యర్థఇష్టకాచయఇత్యర్థః॥సూ॥ కర్మ ణ్యగ్న్యాఖ్యాయామితి ధాతూపపదప్రత్యయసముదాయేనాగ్న్యాఖ్యా యాంరూఢ్యాగ్న్యర్థాష్టకాచయనవిశేషాఖ్యాయాం-చినోతేఃక్విప్స ఆదిర్యేషాంతేషుశ్యేనకంకచిదాదిష్వనలేష్వనలాధారేష్టకచితావేదిష్విష్ట వాన్యాగయాగః- యజేఃక్తవతుప్రత్యయః-పితాతేజనకోరాజాదశరథః- పరమధార్మికః-కస్మాత్త్వయానాపేక్షితోనవిచారితః తాదృశస్యపితుర

యశస్కరోసీత్యర్థః॥ ... ...

మూ,౧౩౨ మాంసవిక్రయిణః కస్మాద్వ్యాధస్యాపివిగర్హితమ్ ।
మాంఘ్నతాభవతాకారినిశ్శంకంపాపదృశ్వనా ॥

౧౩౨॥ మాంసేతి॥ పాపందృష్టవాన్ తేనపాపదృశ్వనానిరంతరపాపచింతకేనేత్యర్థః॥ సూ॥ దృశేఃక్వనిప్-అతఏవమాంనిశ్శంకం-ఘ్నతాఅనపరాధవధంభీవర్జమ్మారయతాభవతామాం సంవిక్రీతవాన్మాంసవిక్రయోనికృష్టకర్మకారీత్యర్థః॥ సూ॥ కర్మణినిర్విక్రియఇతిక్రీణాతేఃకుత్సాయామినిప్రత్యయః - తస్యవ్యాధస్యమృగవధాజీవినోపివిగర్హితంజుగుప్సితంకర్మ అకారికృతం-కర్మణి లుఙ్ చిణివృద్ధిః॥ ... ...

మూ,౧౩౩ బుద్ధిపూర్వం ధ్రువస్త్వాం రాజకృత్వాపితాఖిలమ్ ।
సహాయుధ్వానమద్యాయో హినోషిహామనాగసమ్ ॥

౧౩౩॥ బుద్ధీతి॥ హేంనామనపరాధశస్త్వాంఖిలంధ్రువంజానన్-బుధ్యతాపితిధాతోస్తాదికాచ్ఛలర్యువజాపేశః-గత్యర్థత్వాత్ జ్ఞానార్థత్వం-బుద్ధిపూర్వమేవరాజానంత్వాంరాజాసంకృతవాన్మాభూత్-రాజానంకృతవానిత్యర్థః సూ॥ రాజనియుధికృఞఇతికృఞః-క్వనిప్-ధువమితిపాఠేత్వాంరాజకృత్వేతియోజనాయాం కృవోగపష్ఠ్యాంత్వామితి ద్వితీయాసస్యాత్ - ఖలత్వేహేతుమాహ.యస్త్వమన్యేనయోధాంతరేణసహాయుధ్వానంసహయుద్ధవంతం-సహేచేతియుధేఃక్వనిప్ - అతఏవానాగసంతవానపరాధినంమామహినఃహింసితవాన్-హినస్తైర్లఙిసిపిశ్నమినలోపఃహల్ఙ్యాదిలోపే॥సూ॥ సిపిధాతోరుర్వేతిధాతుసకారస్యరుత్వవిసర్గౌ॥...

మూ,౧౩౪ పఞ్చపఞ్చనఖాభక్ష్యాయేప్రోక్తాఃకృతజైర్ద్విజైః ।
కౌసల్యాశశకాదీనాంతేషాంనైకోప్యహంకపిః ॥

౧౩౪॥ అ॥ అథమాంసలోభాన్మామవధీస్తదపినయోగ్యమిత్యాహ॥ పంచేతి॥కృతేకృతయుగేజాతైఃకృతజైః॥ సూ ॥సప్తమ్యాంజనేడః - ద్విజాతైఃద్విజైర్మహర్షిభిః॥సూ॥అన్యేష్వపిదృశ్యతఇతిడః- యేపంచపంచనఖాభక్ష్యాఃప్రోక్తాః॥ శ్లో॥ శశకశ్శల్యకోగోధాఖడ్గీకూర్మశ్చపంచమఇతి

ఖత్యుత్వేనోక్తాః - తేకౌసల్యాయాఃజాతకౌసల్యాజరామ॥సూ ॥పంచ మ్యామజాతావితిడః - తేషాంశశకాదీనాంకపిరహమేకో௨న్యత మోపిన ప్రత్యుతనిషిద్ధఏవేత్యర్థః॥ ... ...

మూ, ౧౩౫ {కథందుస్థఃస్వయంధర్మే ప్రజాస్త్వంపాలయిష్యసి॥ ఆత్మానుజస్యజిహ్మోషిసౌమిత్రేస్త్వంకథంనవా॥}

౧౩౫ ॥కథమితి॥స్వయంధర్మే౽దుస్థః తిష్ఠతీతిదుస్థఃఅప్రతిష్ఠితః॥ సూ॥ ఆతశ్చోపసర్గ ఇతికర్తరికప్రత్యయః-త్వంప్రజాతాః ప్రజాఃజనాన్॥ని॥ ప్రజాస్యాత్సంతతౌజనఇత్యమరః॥ సూ ॥ఉపసర్గేచసంజ్ఞాయామితిజనే డః-కథంపాలయిష్యసి-స్వయమధార్మికస్య ప్రతిబంధ్యాభావాదుచ్ఛృంఖల వృత్తేః-ప్రజాఃకథంనియంతుంశక్నుయాదిత్యర్థః - కించాత్మానమనుజాత ఆత్మానుజః॥ సూ॥అనౌకర్మణీతిడః-తస్యసౌమిత్రేర్లక్ష్మణస్యవాకథంన జిహ్మోషిలక్ష్మణాత్ కథంనలజ్జసఇత్యర్థః సంబంధసామాన్యేషష్ఠీ॥ ......

మూ, ౧౩౬ {మన్యేకింజమహంఘ్నంతంత్వామక్షత్రియజేరణే। లక్ష్మణాధిజమువృత్తం ప్రయుక్తమనుజేననః॥...}

౧౩౬॥అ॥అన్యేష్వపిదృశ్యంతఇత్యస్యోదాహరణాన్యాహ॥మన్యఇతి॥ తత్రాపిశబ్దస్య సర్వోపాధివ్యభిచారార్థత్వాత్తదేవ ప్రయుక్తే-అధిజా తో౽ధిజో౽ర్జఇత్యర్థః॥సూ॥ఉపసర్గేచసంజ్ఞాయామిత్యస్యవ్యభిచా రః- ప్రజేతిపదసంజ్ఞత్వాత్ -హెూలక్ష్మణాధిజనో౽స్మాకమనుజాతేనానుజేన సుగ్రీవేణ॥సూ॥అనౌకర్మణీత్యస్యాం - తస్యవ్యభిచారః - సోమవిక్రయి త్వాదివత్కర్మాశ్రవణాత్ ప్రయుక్తం ప్రేరితందుర్వృత్తందురాచా రం-తదేవాహ-క్షత్రియాజ్జాతంక్షత్రియజం॥సూ॥ పంచమ్యామజాతావి త్యస్యవ్యభిచారః-క్షత్రియశబ్దస్యజాతివాచిత్వాత్-అక్షత్రియజేక్షత్రియజ ప్రతియోగికేరణేఘ్నంతం-అనపరాధినిమయివానరేప్రచ్ఛన్నప్రహారిణం త్వామహంకింజంకుతోపిజాతంమన్యే-నతుదశరథజమిత్యర్థః॥సూ॥ సప్త మ్యాంజనేర్డ ఇత్యుక్తస్యసప్తమివ్యభిచారః॥... ... ...

॥అథానుపపదాధికారః॥

మూ, ౧౩౬ { ప్రత్యూచేవాలినం రామో నాకృతం కృతవాన
హమ్।యజ్వభిస్సుత్వభిఃపూర్వైఃజరద్భిశ్చకపీశ్వర॥ }

౧౩౬ ॥ ప్రత్యూచఇతి ॥ రామోవాలినంప్రత్యూచే - కిమితి హేకపీశ్వర పూర్వైఃపురాతనైర్యజ్వభిః విధివదిష్టవద్భిః- సుత్వభిఃసోమంసుతవద్భిః॥సూ॥సుయజోర్ఙ్వనిప్-జరద్భిఃవృద్ధైః ॥ ని॥ ప్రవయాఃస్థవిరోవృద్ధోజీనోజీర్ణోజరన్నపీత్యమరః॥సూ॥జీర్యతేరతృన్-అకృతమహంనకృతవాన్ అపితుతత్కృతమేవాకార్షమిత్యర్థః॥సూ॥నిష్ఠేతి.క్తక్తవతూ॥ ...॥

మూ, ౧౩౭ { తేహి జాల్మైర్గతేపాశైస్తిరశ్చాముపసేదుషామ్।
ఊషుషాంపరదారైశ్చసాధనంనిధనమైషిషుః॥ }

౧౩౭॥అ॥కింతైఃకృతంతదాహ॥ తేహీతి॥ తేవృద్ధాఃమన్వాదయః-ఉపసేదుషాముపసన్నానాం- ఉపసద్యోపద్రవకారిణామిత్యర్థః-తిరశ్చాంభవాదృశాంపరదారైఃపరస్త్రీభిస్సార్ధమూషుషాం సహోషితవతాం చభవాదృశామేవ॥సూ॥భాషాయాంసదవసశ్రువఇత్యుభయతా క్వసుః-యజాదిత్వాద్వసెస్సంప్రసారణం-జాల్మైర్వాగురాభిర్గతైకంరేపాశైః బంధనైశ్చనిధనంవధమైషిషుః- ఇష్టవంత ఇత్యర్థః-ఇషెలుఙిజేర్ఝుస్-వృద్ధానామపిపరోపద్రవకారిణస్తిర్యంచోపిదండ్యాఏవేత్యర్థః॥

మూ, ౧౩౮ { అహంతుశుశ్రువాన్ భ్రాతుస్స్త్రియంభుక్తాంకనీయ
సా । ఉపేయివాననూచానైర్నిన్దితస్త్వంలతావృగ॥ }

౧౩౮॥అ॥అస్తుమయాకిమపరాద్ధమతఆహ॥ అహంత్వితి ॥ హేలతామృగ శాఖామృగ-అహంతుకనీయసాభ్రాత్రాభుక్తాంస్త్రియం-తత్కళత్రమిత్యర్థః-ఉపేయివాంత్సంజగ్మివానితిశుశ్రువానశ్రౌషం॥ సూ ॥ భాషాయామిత్యాదినా క్వసుః-తస్మాత్త్వమనూచానైర్వేదవృద్ధైః-నిందితస్స్మాత్పారదారికస్త్వమాతతాయిత్వాద్వధ్యఏవేత్యర్థః॥ని॥అనూచానః ప్రవచనేసాంగేధీతీగురోస్తుయఇత్యమరః॥సూ॥ఉపేయివాననాశ్వాననూచానశ్చేతిక్వసుకానజంతౌనిపాతితౌ॥ ... ...॥

మూ, ౧౪౦ { అన్వవైక్షీత్తతో వాలీ త్రపావానివ రాఘవమ్। స్వతీ
వచ్చాంగదంయత్నాస్తాకుత్థ్సైతనయం ప్రియమ్॥ }

౧౪౦ ॥ అ ॥ భూతార్థేఽకృదంతానుదాహృత్యసూత్రక్రమేణతిఙం
తానుదాహరతి॥ అన్వితి॥ తతో రామవాక్యానంతరం వాలీ-త్రపావాని
వ-కించిల్లజ్జితస్సన్నిత్యర్థః -రాఘవమన్వవైక్షీత్ అజ్ఞో యంజనఃతుమ్యాతా
మిత్యనుసీతవానిత్యర్థః-నయుతేః॥ సూ॥ భూతఇతిలుఙ్జేబ్లైస్సిచీట్-ప్రియం
తనయమంగదంయత్నాదభినివేశాత్కాకుత్స్థేరామేన్యతిపత్-రక్ష్యోయ
మితిహస్తైన్యస్తవానిత్యర్థః-అనద్యతనభూతేలఙ్॥ ... *

మూ, ౧౪౧ { మ్రియమాణస్ససుగ్రీవమూచెసద్భావమాగతః।
సంభవిష్యావఏకస్యామభిజానాసిమాతరి॥ ... * }

౧౪౧॥ మ్రియమాణఇతి॥ సవాలీమ్రియమాణః-ప్రాణాంస్త్యజన్
సద్భావం సాధుభావం సౌజన్యమాగతస్సన్ సుగ్రీవమూచె కిమితి హే
వత్సఏకస్యాంమాతరిసంభవిష్యావఃసంభూతావిత్యర్థః- అభిజానాసిస్మ
రసి॥సూ॥అభిజ్ఞావచనేల్భృడిత్యభిజ్ఞావచనఉపపదేభూతానద్యతనేల్భృట్-
అభిజానాసీత్యేతదభిజ్ఞావచనంఅభిజ్ఞాస్మృతిః॥ ... *

మూ, ౧౪౨ { అవసావనగేంద్రేషుయత్వాస్యావో మధూనిచ। అభి
జానాసితత్సర్వంబంధూనాం సమయోహ్యయమ్॥ }

౧౪౨॥అవసావేతి॥వత్సాభిజానాసియన్నగేంద్రేష్వవసావఉషితవంతౌ-
అత్రవాసమాత్రప్రత్యభిజ్ఞా వచనముపపదం - తస్యయచ్ఛబ్దయోగాత్॥
సూ॥నయదీతిల్భృణ్ణిషేధాల్లజేవ - అథమధూనిచయత్పాస్యావఃచకారో
వానుకర్షార్థః - తథాచనగేంద్రేషుయద్వత్స్యావః తత్రమధూనిచ
పాస్యావఃతత్సర్వమభిజానాసీతియోజ్యం॥ సూ॥విభాషాసాకాంక్షఇతిప
క్షేయచ్ఛబ్దసహితే సాకాంక్షేప్రత్యభిజ్ఞావచనే ఉపపదెవికల్పాద్భూతే
ల్భృట్-ఏవంయదవసావఅపిబావచేతిలఙ్చద్రష్టవ్యం-కేవలపక్షేపియచ్ఛబ్ద

వచనమేతదేవోదాహరణే - ఆకాంక్షాచాత్రప్రయోక్తుర్లక్ష్యలక్ష్యణ
యోస్సంబంధవివక్షా-వాసేనపానంలక్ష్యతేకించ-బంధూనాంఅయంసమ
యోహిఆపదిబంధుభిస్థ్సాతవ్యమిత్యర్థః॥ ... ... *

మూ, ౧౪౩ { దైవంనవిదధేనూనంయుగపత్సుఖమావయోః।శ
శ్వద్బభూవతద్దుఃస్థంయతోనావితిహాకరోత్ ॥* }

౧౪౩॥అ॥ నచేదంశ్మశానవైరాగ్యమితిమంతవ్యందైవస్యదురతిక్రమ
త్వాదిత్యాహ॥దైవమితి॥ నూనమవశ్యందైవమేవావయోఃయుగపత్సుఖం
సహైవభోగసుఖంనవిదధే॥సూ॥పరోక్షేలిట్-తథాహి-తద్దైవంశశ్వత్స
దాదుస్థంప్రతికూలంబభూవఅభవత్॥సూ॥హశశ్వతోర్లఙ్చేతిచకారా
చ్ఛశ్వచ్ఛబ్దఉపపదేభూతానద్యతనపరోక్షేలిట్- యతోయస్మాన్నావా
వామితిహాకరోత్ఏవంవిప్రయుక్తోచకారహ-తేనైవహాశబ్దఉపపదేతస్మి
న్నేవార్థేలఙ్॥ ... ... *

మూ, ౧౪౪ { దదౌసదయితాం భ్రాత్రే మాలా మగ్ర్యాం హిరణ్మ
యీమ్।రాజ్యంసందిశ్యభృత్యాంశ్చమమారవ్రణపీడితః॥ }

౧౪౪ ॥ దదావితి॥ సవాలీభ్రాత్రేసుగ్రీవాయదయితాంతారా-
తాంతథాఽగ్ర్యాంశ్రేష్ఠాంహిరణ్మయీంమాలాంహేమాబ్జమాలాం
చదదౌపరోక్షేలిట్ - రాజ్యంభృత్యాంశ్చసందిశ్యసాధుపాలయేత్యుపది
శ్యవ్రణపీడితఃప్రహారవ్యథితోమమార॥ ... ... *

మూ, ౧౪౫ { అస్యనిర్వర్త్యకర్తవ్యంసుగ్రీవోరాఘవాజ్ఞయా।కి
ష్కింధాద్రిగుహాంగంతుంమనఃప్రణిదధేద్రుతమ్॥ }

౧౪౫॥అస్యేతి॥ సుగ్రీవోస్యవాలినఃకర్తవ్యమౌర్ధ్వదైహికంనిర్వ
ర్త్యరాఘవాజ్ఞయావర్షాకాలపగమేఆగచ్ఛేతి - రాఘవాజ్ఞయారామా
దేశాద్ద్రుతంకిష్కింధాఖ్యామద్రిగుహాంగంతుంమనఃప్రణిదధే -గం
తుమైచ్ఛదిత్యర్థః॥ ... ... *

శ్లో, ౧౪౬ నామగ్రాహంకపిభిరశనైస్స్తూయమానస్సమస్తాదస్వ
గ్లావంరఘువృషభయో ర్వానరేంద్రోవిరాజన్।
అభ్యర్ణేంభఃపతన సమయే వర్ణలీ భూతసానుంకి
ష్కింధాద్రింన్యవిశతమధుక్షీబకూజద్ద్విరేఫమ్॥

ఇతిభట్టికావ్యే - వాలివధోనామ

షష్ఠస్సర్గః-

౧౪౬ ॥ నామేతి ॥ వానరేంద్రస్సుగ్రీవస్సమంతాత్కపిభిఃహనూమదాదిభిఃనామగ్రాహంనామగృహీత్వా॥సూ ॥నామ్న్యాదిశిగ్రహోరితిణముల్ప్రత్యయః- అశనైరమందంస్తూయమానఃప్రశస్యమానః-స్తౌతేఃకర్మణిలట్॥ సూ ॥లక్షణహేత్వోఃక్రియాయాఇతిశానచ్- రఘువృషభయోఃరామలక్ష్మణయోరస్వగ్లావమస్వగ్లౌభూత్వాఅనుకూలీభూయేత్యర్థః॥ సూ ॥అన్వచ్యానులోమ్యఇతిభవతేఃణముల్ప్రత్యయః- అతఏవవిరాజన్ దీప్యమానః - లక్షణేశత్రాదేశః - అంభఃపతనసమయేవర్షాకాలే-అభ్యర్ణే ఆసన్నే సతివర్ణలాఃవర్ణవంతః॥ సూ ॥ సిధ్మాదిభ్యశ్చేతిమత్వర్థేలచ్ - తతశ్చ్విః - వర్ణలీ భూతాస్సానవోయస్యతం - మధుక్షీబాః మకరందమత్తాః కూజంతోగుంజంతఃద్విరేఫాఃయస్యతం - కిష్కింధాద్రింతదాశ్రయమద్రింన్యవిశతప్రావిశత్-ప్రవిష్టః-నిపూర్వాద్విశేర్లఙ్ ॥ సూ ॥ నేర్విశఇతితఙ్- మందాక్రాంతావృత్తమేతత్॥ ... ...

ఇతిశ్రీపదవాక్యప్రమాణపారావారపారీణశ్రీమహోపాధ్యాయ
కోలచలమల్లినాథసూరివిరచితేభట్టికావ్యవ్యాఖ్యానే-
సర్వపథీనాఖ్యానేషష్ఠస్సర్గః-

శ్రీ ర స్తు.

శ్రీదక్షిణామూ ర్తయేనమః.

భట్టికావ్యే - సవ్యాఖ్యానే - సప్తమసర్గప్రారంభః.

మూ, ౧ { తతఃకర్తా వనాకంపం వవౌవర్షాప్రభంజనః। నభఃపూరయితారశ్చ సమున్నేముః పయోధరాః॥ }

—* అథాక్విస్తచ్ఛీలేత్యుక్తతాచ్ఛీలి కాదిప్రత్యయాధికారః - *—

౧॥తతఇతి॥తతస్సుగ్రీవప్రస్థానానంతరం వనానామాకంపమీషత్కం పంకర్తా తత్సాధుకారీ-తృన్॥పా॥3-౨-౧3౫-ఇతితృన్ప్రత్యయః॥నలో కేత్యాదినా॥పా॥౨-3-౬౯-షష్ఠీప్రతిషేధః-వర్షాప్రభంజనః ప్రావృణ్మా రుతోవవౌ వాతిస్మ - వాగతిగంధనయోర్లిట్ - తథానభోంతరిక్షంపూర యితారస్తద్వ్యాపిన ఇత్యర్థః - పూర్వవత్ప్రక్రియా - పయోధ రాః- మేఘాస్సమున్నేమురుచ్ఛ్రితాః - విరహిదుస్సహాః ప్రావృడ్ధర్మాః ప్రవృత్తా ఇత్యర్థః॥ ... ... *

మూ, ౨ { తర్పణం ప్రజనిష్ణూనాం సస్యానామమలం పయః। రోచిష్ణవస్సవిస్ఫూర్జా ముముచుర్భిన్నవద్ఘనాః॥ }

౨॥ తర్పణమితి॥రోచిష్ణవోదీప్రాస్సవిస్ఫూర్జాస్సనిర్ఘోషాః గర్జం తోఘనాః మేఘాఃభిన్నైః విదీర్ణైస్తుల్యంభిన్నవత్ - తేనతుల్యమిత్యా దినా॥పా॥౫-౧-౧౧౫ - వతిప్రత్యయః -ప్రజనిష్ణూనాం ప్రాదుర్భావు కానాం సస్యానాం కృద్యోగాత్కర్మణి షష్ఠీ-తర్పణంతృప్తికరణం -కరణే ల్యుట్-అమలంపయోజలంముముచుర్వవృషురిత్యర్థః-సర్వత్ర-అలం కృఞిత్యాదినా॥పా॥3-౨-౧3౬-ఇష్ణుచ్ప్రత్యయః॥ ... *

మూ, 3 { నిరాకరిష్ణ శోభానుందివంత్రిష్ణవోభితః। అలం
కరిష్ణవద్భాంతఃతటిత్వంతశ్చరిష్ణవః॥ ......* }

3॥అ॥ ఘనానేవవిశినష్టి॥నిరితి॥ భానుంనిరాకరిష్ణవస్తిరస్కర్తారః నలోకేత్యాదినా॥పా॥౨-3-౬౯-షష్ఠీప్రతిషేధః - దివమభితస్సమంతాద్వర్తిష్ణవఃస్థాయుకాః-అభితఃపరితఇత్యాదినా॥ పా ॥ ౨-3-౨౧-ద్వితీయా-తటిత్వంతోవిద్యుత్వంతః-ఝయః॥పా॥౮-౨-౧౦.ఇతిమతోర్వత్వం-తటిద్యోగాదేవాలంకరిష్ణవత్ ఆత్మానందిశోవాఅలంకర్తారఇవభాంతఃదీప్యమానాఃభాలెశ్చరన్తః - చరిష్ణవోభ్రమణశీలాఃసర్వత్రపూర్వవదిష్ణుచ్॥ ... ... *

మూ.౪ { తాస్విలోక్యాసహిష్ణుస్స్విలలాపోన్మదిష్ణువత్।వ
సన్మాల్యవతిగ్లాస్నూరామోజిష్ణురధృష్ణువత్॥* }

౪॥ తాస్వితి॥ మాల్యవతిపర్వతేవసన్రామస్తాః ఘనాన్విలోక్యాసహిష్ణురసోఢాసన్నున్మదిష్ణువదున్మాదశీలవత్- ఉభయత్రాపిపూర్వవదిష్ణుచ్- కించజిష్ణుజయశీలోపిగ్లాస్నుఃగ్లానింగతః - గ్లాజిస్థశ్చగ్స్నుః॥ పా॥3-౨-౧3౯-ఇతిగ్స్నుః - అధృష్ణువదధీరవత్-త్రసిగృధిధృషిక్షిపేఃక్నుః॥పా॥3-౨-౧౪౦-ఇతిక్నుః-విలలాపపరిదేవితవాన్॥ ... *

మూ, ౫ { భ్రమీకదంబసంభిన్నఃపవనఃశమినామపి। క్లమి
త్వంకరుతేత్యర్థంమేఘశీకరశీతలః॥ .... }

౫॥అ॥విలలాపప్రకారమేవప్రపంచేనాహ॥ భ్రమీతి॥భ్రమీభ్రమణశీలఃనతుధావతీతిమాంద్యోక్తిః-కదంబసంభిన్నస్సురభిరిత్యర్థః-మేఘశీకరశీతలఃపవనశ్శమినాంశాంతిశీలానాంవిరక్తానామపీత్యర్థః- అత్యర్థంక్లమిత్వంక్లమశీలత్వంకురుతేకిముతవిరహిణామిత్యర్థః - శమిత్యష్టాభ్యఇత్యాదినా॥పా॥3-౨-౧౪౧ -భ్రమిశమిక్లమిభ్యోఘినుప్రత్యయః-నోదాత్తోపదేశస్యేత్యాదినా॥పా॥౭-3-3౪-నిషేధాన్నోపధావృద్ధిః॥ ...

మూ, ౬ { సంజ్వారిణేవ మనసా ధ్వాంతమాయాసినా మయా। ద్రోహిఖద్యోతసంపర్కి నయనామోషి దుస్సహమ్॥ }

౬॥ అథ శ్లోకపంచకేన సంప్రచాదిసూత్రోక్తఘినుణం తానుదాహరతి ॥ సంజ్వారిణేతి ॥ సంజ్వారిణా సంజ్వరశీలేన జ్వరరోగిణేత్యర్థః- మయా కర్త్రా ఆయాసినా ఆయాసశీలేన మనసా కరణేన ద్రుహ్యతీతి ద్రోహి ఘిణుం సుఃఖద్యోతైర్జోతిఃకీటైః॥ ని॥ ఖద్యోతో జ్యోతిరింగణ ఇత్యమరః- సంపర్కి సంసర్గి- నయనయోరామోషి సంహారి ధ్వాంతం మేఘాంధకారం దుస్సహమసహ్యం॥ ... ... *

మూ, ౭ { కుర్వంతి పరిసారిణ్యో విద్యుతః పరిదేవినమ్। అభ్యాఘాతిభిరామిశ్రాశ్చాతకైః పరిరాటిభిః॥ ... * }

౭॥ కుర్వంతీతి ॥ పరిసారిణ్యః పరిసృత్వర్యః- అభ్యాఘాతిభిరభిఘాతకైః పరిరాటిభిః పరిక్రందనశీలైః- రటశబ్దే- చాతకైః స్తోకకైః॥ ని॥ అథ సారంగస్తోకకశ్చాతకస్సమా ఇత్యమరః- ఆమిశ్రాః మిళితాః విద్యుతః పరిదేవినం విలాపినం- దేవిరియం భ్వాదికః కుర్వంతి మామితి శేషః॥ ని॥ విలాపః పరిదేవనమిత్యమరః॥ .. .. *

మూ, ౮ { సంసర్గీ పరిదాహీవ శీతోఽత్యాభాతి శీకరః। సోత్సుకా క్రీడినశ్చాస్యాః శిఖినః పరివాదినః॥ ...... }

౮॥ సంసర్గీతి॥ సంసర్గీ సంసజ్జనశీలః శీకరో వర్షాంబుకణశ్శీతో పి పరిదాహీ పరిదగ్ధేవాభాతి తథాభాసతే- కించ క్రీడినః ఆక్రీడనశీలాః నర్తితారః పరివాదినః పరివాదనశీలాః కూజంత ఇత్యర్థః- శిఖినశ్శిఖండినస్సోత్సుకాశ్చాస్యాః సర్వదా నర్త్విమాం మారయిష్యంతీత్యర్థః॥ ... *

మూ, ౯ { ఏతా దైవానురోధిన్యో ద్వేషిణ్య ఇవ రాగిణమ్। పీడయంతి జనం ధారాః పతంత్యోఽనపచారిణమ్॥ * }

౯॥ ఏతా ఇతి॥ దైవస్యానురోధిన్యోనువర్తనశీలాస్తద్వత్ప్రతికూలవర్తిన్య ఇత్యర్థః- పతంత్య ఏతా ధారా వర్షధారాః ద్వేషిణ్యో ద్వేషణశీలాః వైరిణ్య ఇవ అనపచారిణమతచ్ఛీలమనపరాధినమిత్యర్థః- రాగిణం రా

గశీలం జనం కామిజనం సంప్రచాదిసూత్రే రజేతి నిపాతనా దేవరం జెసనునా
సికలోపః పీడయంతి బాధంతే॥ ... ... ❀

మూ,౧౦ {కుర్యాద్యోగినమప్యేషస్పూర్జా వాన్ పరిమోహి ణమ్। త్యాగినం సుఖదుఃఖస్య పరిత్యేవ్యంభసామృతుః॥}

౧౦॥ కుర్యాదితి॥ స్పూర్జా వాన్గర్జావాన్- భిదాద్యజంతాన్మతుప్- ఏషోంభసాం పరిత్యేపి తచ్ఛీలో మోక్తాఋతుర్వర్షర్తుః సుఖదుఃఖస్యసు ఖదుఃఖయోః-విప్రతిషిద్ధం చానధికరణవాచి॥ పా॥౨-౪-౧౩- ఇతివికల్పాదే కవద్భావః- త్యాగినం త్యాగశీలం నిస్పృహమిత్యర్థః- యోగియోగశీలః తమ పిపరిమోహిణం తచ్ఛీలం కుర్యాత్క్రియా మిత్యాన్యమితిభావః-పరిమోహిణమి త్యత్ర-కృత్యచః॥ పా॥౮-౪-౨౯-ఇతీనినకారస్య ణత్వం-అనమానాసీయర నీన్నిష్ఠా దేశాః ప్రయోజనమితివచనాత్॥ ... ... ❀

మూ,౧౧ {వికత్థీయాచతే ప్రస్తమవిస్రంభీముహుర్జలమ్। ప ర్జన్యం చాతకః పద్మేః నికృంతన్నివమానసమ్॥...}

౧౧॥ వికత్థీతి॥ వికత్థీ వికత్థనశీలః - పర్జన్యాదన్యం నయాచ ఇత్యాత్మ శ్లాఘాశీల ఇత్యర్థః-అతఏవ మానసం నికృంతన్నివ - ఛిందన్నివ తథోద్వేగ కారీత్యర్థః-చాతకః పర్జన్యం పద్మేః పత్రైః ప్రస్తం దత్తం నతు భూపతితం తస్య చాతకానాం విస్రంభాయత్వాదితి భావః- జలముహుర్వి స్రంభీనభవ తీత్యవిస్రంభీ మానిత్వాత్సంకుచన్నైవయాచతే- వాకషలసకత్థస్రన్భః॥ పా॥౩-౨-౧౪౩-ఇత్యుభయత్రాపిఘినుణ్ప్రత్యయః॥ ... ❀

మూ,౧౨ {ప్రలాపినోభవిష్యంతి కదాన్వేతే పలాషిణః। ప్రమాథినో వియుక్తానాం హింసకాః పాపదర్దురాః॥}

౧౨॥ ప్రలాపినఇతి॥ ప్రలాపినః ప్రలపనశీలా అనర్థారావిణ ఇత్య ర్థః- ప్రమాథినః ప్రమథనశీలాః కర్ణకఠోరత్వాత్ప్రాణిమాత్రపీడకా ఇత్యర్థః-ఉభయత్ర-ప్రేలపస్రుద్రుమథవదవసః॥ పా॥౩-౨-౧౪౫-ఇతి ఘినుణ్-వియుక్తానాంతుహింసకాః- ఘాతుకాః-నిందహింసేత్యాదినా॥ పా॥౩-౨-౧౪౬-వుఞ్ ప్రత్యయః - ఏతే పాపదర్దురాః-దుష్టభేకాః॥

సి॥దర్దురస్తోయదేభేకఇతివిశ్వః- కదానుఅపలాషిణోపలక్షణశీలావృథా
భాషిణోభగ్నకామాఃభవిష్యంతి-లషకాంతౌ-అపేచలషః॥పా॥ ౩ -౨-
౧౪౪-ఇతిఘినుణ్ప్రత్యయః॥ ... ...

మూ,౧౩ { నిందకోరజనింమన్యందివసంక్లేశకోనిశాం।ప్రా
వృష్యనైషీత్కాకుత్స్థఃకథంచిత్ పరిదేవకః॥ * }

౧౩॥ నిందకఇతి ॥ కాకుత్స్థోరామః ప్రావిషివర్షర్తౌరజనిమా
త్మానంమన్యతేమేఘాంధకారాదితిరజనింమన్యం-ఆత్మమానేఖశ్చ॥పా॥౩-
౨-౮౩-ఇతిఖశిముమాగమః-దివసం- తథానిశాంచనిందకః- ధిగిమావార
కావితినిందితాసర్-క్లేశకఃతాచ్ఛీల్యేవక్లిశ్యర్ - నిందహింసక్లిశఖాదేత్యా
దినా॥పా॥౩- ౨-౧౪౬-వుఞ్ప్రత్యయః-పరిదేవకోవిలపితాచసర్-దేవి
కృశోశ్చోపసర్గే॥పా॥౩-౨-౧౪౭- ఇతిదేవతేర్వుఞ్ కథంచిదనైషీత్-
అతిదుఃఖేనవార్షికదివసాన్నీతవానిత్యర్థః॥ ... *

మూ,౧౪ { అథోపశరదేపశ్యత్ క్రౌంచానాంచేష్టనైఃకులైః।
ఉత్కంఠావర్ధనైశ్శబ్దైఃరవణైరంబరంతతమ్॥ }

౧౪॥ అథేతి ॥ అథవర్షాపనయనానంతరంరామః - ఉపశరదేశర
త్సమీపేశరదారంభఇత్యర్థః-సమీపార్థేఽవ్యయీభావః - అవ్యయీభావే
శరత్ప్రభృతిభ్యః॥పా॥౫-౪-౧౦౭ - ఇతిసమాసాంతః-తృతీయాసప్తమ్యో
ర్బహులం॥పా॥౨-౪-౮౪-ఇతివికల్పాదమభావః- చేష్టనైశ్చలనైఃరవణైశ్శ
బ్దనైః॥ని॥రవణశ్శబ్దనోనాన్దీత్యమరః-క్రమాత్ - చలనశబ్దార్థాదకర్మకాద్యు
చ్॥పా॥౩-౨.౧౪౮-ఇతియుచ్ప్రత్యయః-ఉత్కంఠాయాఔత్సుక్యస్యావ
ర్ధనైరుద్దీపకైః-అనుదాత్తేతశ్చహలాదేః॥పా॥౩-౨.౧౪౯-ఇతితాచ్ఛీల్యేక
ర్తరియుచ్-క్రౌంచానాంకులైస్సంఘైఃతతంవ్యాప్తం-శుభ్రంమేఘాపగ
మాదమలమంబరమపశ్యత్-తదాశరదాగమనమజ్ఞాసీదిత్యర్థః॥ ...

మూ,౧౫ { విలోక్యద్యోతనంచంద్రంలక్ష్మణంశోచనోవదత్।
పశ్యదంద్రమణాన్హంసానరవిందసముత్సుకాన్॥ }

౧౫॥ విలోక్యేతి ॥ ద్యోతనంసాధుద్యోతమానం-అనుదాత్తేతఇత్యా

రిత్యైవ॥ పా॥౩॥౨॥౧౪౯॥ యుచ్ ప్రత్యయః - చంద్రింవిలోక్యశోచనశ్శో కశీలస్సన్ - శోచనాదయో౽ర్థనాంతాః - ఇచక్రమ్యేత్యాదినా॥ పా॥ ౩॥౨॥౧౫౦-యుజంతాః - లక్ష్మణమవదత్ - దంద్రమ్యంతఇతిదంద్రమ ణాన్ కుటిలగమనశీలాన్ - ద్రిముపాదవిక్షేపఇత్యస్మాత్ - నిత్యంకౌటిల్యే గతౌ॥ పా॥౩॥౧॥౨౩॥ ఇతియజ్ - నుగతో౽నునాసికాంతస్య॥ పా॥౭॥౪॥౮౫ ఇతినుక్ - అల్లోపయలోపౌ - అరవిందైషుసముత్సుకాన్ కౌతుకినః - ప్రసితో త్సుకాభ్యాంతృతీయాచ॥ పా॥౨-౩-౪౪- ఇతిసప్తమ్యాస్సప్తమితియోగవి భాగాత్సమాసః - హంసాన్ సస్య - సం - ప్రాగసంపశ్యేత్యర్థః॥ *

మూ, ౧౬ { కపిశ్చంక్రమణో... సౌభవతిగర్ధుః। కుర్వం
తికో(?) ధసంరారా... సనాగసస్యరాం॥ * }

౧౬॥ కపిరితి॥ అసౌకపిస్సు... నోవిషయగృధ్నుస్సన్ అద్యాపి రదాగమేప...క్రిమణా క్రిమణ ప్రవణో౽భవతి - అద్యాపిసయాతీత్యర్థః - దంద్రమణవద్భ్రిపన... గగనస్య మండయంతీతి మండనాః సూర్యతా రాస్తారకాసూంకుర్వంతీతిక్రోసనం కో౽పనంకుర్వతే - క్రుధమండార్థా భ్యశ్చ॥ పా॥ ౩॥౨॥౧౫౧॥ ఇత్యుభయత్రతాచ్ఛీల్యే... యుచ్॥ *

మూ, ౧౭ { నావైత్యా ప్యాయితారంకింకమలానిరపింకపిః కీ
పితారంద్నా...భేపిరుద్ధధ్వాంతసంచయమ్॥ * }

౧౭॥ నేతి॥ కపిస్సుగ్రీవః - కమలాన్యాప్యాయితారంసాధ్వాప్యాయ యంతం - నయః - ॥ పా॥౩॥౨॥౧౫౨॥ ఇతియకారాంతాద్యచ్ప్రతిషేధే తృన్ - నలోకేత్యాదినా॥ పా॥ ౨॥౩॥౬౯॥ షష్ఠీప్రతిషేధాద్ద్వితీయా - కించ - దినారంభేపి తారందీప్రం - సూదదీపదీక్షశ్చ॥ పా ॥౩॥౨॥౧౫౩॥ ఇతియు చ్ప్రతిషేధాత్తృన్ - దీప్రత్వాదేవవిరుద్ధధ్వాంత సంచయంసర స్తతమ స్కాండంరవింనావైతినావగచ్ఛతికింఅహోప్రమత్తఇతిభావః॥ *

మూ, ౧౮ { అతీతేవర్షకేకాలేప్రమత్తఃస్థాయుకో౽గృహే। గా
ముకోధ్రువమధ్వాసంసుగ్రీవో వాలినాగతమ్॥ }

౧౮॥ అతీతఇతి। వర్షుకేవర్షణ శీలేకాలేవర్షర్తౌ వతీతేప్రమ

త్రామజాంధస్సన్-స్పృహావచ్ఛాయుక ఃస్థితిశీలఃసుగ్రీవోవాలినాగతంకాం
తమధ్యానంగామకో గంతాధ్రువం- అన్యధాకథమద్యాపినాగచ్ఛతీతి
భావః-సర్వత్ర-అపపతేత్యాదినా॥ పా॥౩॥౨॥౧౪౪॥ ఉఞ్ ప్రత్యయః-స
లోకేత్యాదినా॥పా॥౨॥౩॥౬౯॥షష్ఠీ ప్రతిషేధాద్ద్వితీయా॥ ... ॥

మూ,౧౯ { జల్పాకీభిస్సహాసీనః స్త్రీభిః ప్రజవినాత్వయా। ౪
త్వాలక్ష్మణవక్తవ్యోజయినానిష్ఠురంవచః॥...॥ }

౧౯ ॥జల్పాకీభిరితి॥ హేలక్ష్మణప్రజవినాతిజవినా-ప్రజోరినిః॥పా॥౩॥
౨॥౧౫౬॥ ఇతిజవతేరిని ప్రత్యయః- జయినాజయశీలేన-జిదృక్షీత్యాదినా॥
పా॥౩॥౨॥౧౫౭జయతేరిని ప్రత్యయః-త్వయాగత్వా-జల్పాకీభిఃవాచాలా
భిః-జల్పభిక్షేత్యాదినా॥ పా॥౩॥౨॥౧౫౫॥ షాకన్ప్రత్యయః-షిద్గౌరాదిభ్య
శ్చ॥పా॥౪॥౧॥౪౧ఇతిఙీష్- స్త్రీభిస్సహాసీన స్త్రీమధ్యగతఏవసుగ్రీవోనిష్ఠు
రంవచావక్తవ్యః-అన్యధాలజ్జానుగయాదిఅభావః అప్రధానేదుహాదీనా
మితివచనాదప్రధానేకర్మణితవ్య ప్రత్యయః॥ ... ... ॥

మూ,౨౦ { శైలేవిశ్రయిణంపుష్ప్రమనాదరిణమభ్యమీ। న్యా
య్యంపరిభవీబ్రూహిపాపమవ్యాధిసంకపిమ్॥॥ }

౨౦॥శైలఇతి॥ శైలేకిష్కింధాద్రౌవిశ్రయిణమాశ్రయణశీలం-అనా
దరిణంఅగణనాశీలం-అవ్యాధినంఅభీరుమచలంవా-అతఏవపాపమనాచారి
ణంకపింపుష్పమభ్యమీ-అభిగంతా-అమగత్యాదౌ-పరిభవీపరిభావుకస్సన్
న్యాయ్యంన్యాయాదనపేతంబ్రూహి -సర్వత్ర-జిదృక్షీత్యాదినా॥పా॥౩॥
౨॥౧౫౭॥ఇని ప్రత్యయః॥ ... ...

మూ,౨౧ { స్పృహయాళుంకపింస్త్రీభ్యోనిద్రాళుమదయాళువత్।
శ్రద్ధాళుంభ్రామరుంధారుంసద్రుమద్రావదద్రుతమ్॥॥ }

౨౧ ॥ స్పృహయాళుమితి ॥ స్త్రీభ్యః స్పృహయాళుంస్త్రీకాము
కం-స్పృహేరీప్సితః॥ పా ॥౧॥౪॥౩౬॥ ఇతిసంప్రదానత్వం-స్పృహిగృ
హీత్యాదినా॥ పా ॥౩॥౨॥౧౫౮॥సర్వత్రాళుచ్ప్రత్యయః-నిద్రాళుం
స్త్రీభిస్సహశయాళుమనంతరకర్తవ్యాపవ్యాపారగహితంవా -శ్రద్ధాళుంపిప

యాభిలాషిణం! ని॥ శ్రద్ధాస్తిక్యాభిలాషయోరితియాదవః - భ్రమరైః కృ
తంభ్రామరంతేషాం ద్రుతః-తత్ర ప్రాగ్భ్రసురేత్యాదినా॥ పా॥ ౪॥ ౩॥ ౧౧౯॥ సం
జ్ఞాయామణ్-నలోకేత్యాదినా। పా॥ ౨॥ ౩॥ ౬౯॥ షష్ఠీప్రతిషేధః-ధయ
తీతిధారుంధా తారం పాతారమిత్యర్థః-అత్రాసీనతీనిసద్రుంసత్రారం-స్థా
తారమిత్యర్థః-దాధేట్సిశదసదోరుః॥ పా॥ ౩॥ ౨॥ ౧౫౯॥ ఇతి ధేటస్సదేశ్చ
రుప్రత్యయః-కపింసుగ్రీవం ద్రుతం అవయాళువన్నిర్గయోనతుల్యం వద॥ *

మూ, ౨౨ {స్మరకో భంగురప్రజ్ఞో గృహీత్వా భాసురం ధనుః।
విదురో జిత్వరః ప్రాపలక్ష్మణో నశ్వరాన్ కపీన్॥}

౨౨॥ స్మరఇతి॥ స్మరకః సాధుసరణశీలః - సృఘస్యదఃక్మరచ్॥
పా॥ ౩॥ ౨॥ ౧౬౦॥ ఇతిక్మరచ్ప్రత్యయః-అభంగురప్రజ్ఞః స్థిరధీః-భంజభా
సమిదోఘురచ్॥ పా॥ ౩॥ ౨॥ ౧౬౧॥ ఇతిఘురచ్ప్రత్యయః-విదురోజ్ఞాతా॥
విజ్ఞాతావిదురోవిందురిత్యమరః - విదిభిదిచ్ఛిదేః కురచ్॥ పా॥ ౩॥ ౨॥
౧౬౨॥ ఇతికురచ్ప్రత్యయః-జిత్వరో జయశీలః - ఇణ్నశజిసర్తిభ్యః క్వరప్॥
పా॥ ౩॥ ౨॥ ౧౬౩॥ ఇతిక్వరప్ప్రత్యయః - ఏవంభూతో లక్ష్మణో భాసురం
భాసనశీలం-భంజభాసేత్యుక్తం-ధనుర్గృహీత్వా-నశ్వరాన్ భయాత్ప్ర
తిదిశంగంత్రాన్-నశ్వరశ్చ॥ పా॥ ౩॥ ౨॥ ౧౬౪॥ ఇతిక్వరబంతో నిపాతః-
కపీన్ప్రాప ప్రాప్తవాన్॥ ... ...

మూ, ౨౩ {తంజాగరూకంకార్యేషుదంతశూకరిపుంకపిః। అ
కమ్ప్రమస్మేరదీప్రం ప్రణమ్య ప్రావిశద్గుహామ్॥}

౨౩॥ తమితి॥ దండశూకాః-హింస్రాః-యజజపదశాం యఙః॥
పా॥ ౩॥ ౨॥ ౧౬౬॥ ఇతిదంశేర్యఙంతాదూకప్రత్యయః-తేషాం రిపుం హం
తారం అకమ్ప్రమకంపనసంస్థిరం దీప్రం దీప్యమానం- నమికంపిస్మ్యాదినా॥
పా॥ ౩॥ ౨॥ ౧౬౭॥ సర్వత్ర రప్రత్యయః- తం లక్ష్మణం కార్యేషు స్వామికృ
త్యేషు జాగరూకమప్రమత్తం-జాగరూకః॥ పా॥ ౩॥ ౨॥ ౧౬౫॥ ఇత్యూకప్ర
త్యయః- మారుతిర్వాయునందనో హనూమాన్ నమస్కృత్య తస్యాన్ గుహాం
కిష్కింధాం ప్రవేశతుల్ - ప్రవేశితవాన్ విశేషైః తమహ్యాంతా

ణ్ణిజ్-ప్రవేశనస్యగతివిశేషత్వాత్-గతిబుద్ధీత్యాదినా॥పా॥౧॥౪॥౫౨॥అణికర్తుఃకర్మత్వం॥ ... ...

మూ, ౨౪ { కమ్రాభిరావృతస్త్రీభిరాశంసుఃక్షేమమాత్మనః।ఇ
చ్ఛుఃప్రసాదంప్రణమన్సుగ్రీవఃప్రావదన్నృపం॥ }

౨౪॥కమ్రాభిరితి ॥ కమ్రాభిఃకమనాభిః॥ ని॥క ప్రఃకామయితాభీకఃకమనఃకామనోభీకఇత్యమరః-నమికంపీత్యాదినా॥పా॥౩॥౨॥౧౬౭॥రప్రత్యయః-స్త్రీభిరావృతఃఅనుకంపార్థంతత్పురస్సరఇత్యర్థః- ఆత్మనఃక్షేమమనపాయమాశంసురిచ్ఛుః-సనాశంసభిక్షఉః॥ పా॥౩॥౨॥౧౬౮॥ఇత్యుప్రత్యయః-ప్రసాదమనుగ్రహమిచ్ఛుః-విందురిచ్ఛుః॥ పా॥౩॥౨॥౧౬౯॥ఇత్యుప్రత్యయాంతోనిపాతః - సుగ్రీవోనృపంలక్ష్మణంప్రణమన్ప్రావదత్ప్రోవాచ॥ ... ... *

మూ, ౨౫ { అహంస్వప్నక్ప్రభావేనతవవందారుభిఃసహ।అ
భీరురవసంస్త్రీభిర్భాస్వరాభిరిహేశ్వర॥...... }

౨౫॥ అహమితి ॥ హేఈశ్వరస్వామిన్ - అహంతవప్రభావేనమహిమ్నావందారుభిర్వందనశీలాభిః శృవంద్యోరారుః॥పా॥౩॥౨॥౧౭౩ ఇత్యారుప్రత్యయః భాస్వరాభిః-స్థేశభాసేత్యాదినా॥పా॥౩॥౨॥౧౭౫॥వరచ్ప్రత్యయః-స్త్రీభిస్సహస్వప్నక్ - శేష్వస్తమ- స్వపితృషోర్నజిజ్॥ పా॥౩॥౨॥౧౭౨॥ఇతినజిజ్ ప్రత్యయః-అభీరుర్నిర్భీకస్సన్-భియఃక్రుక్లుకనౌ॥-పా॥౩-౨-౧౭౪-ఇతిక్రుప్రత్యయః-ఇహావసముషితవాన్॥ ❁

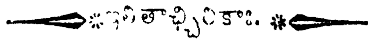
మూ, ౨౬ { విద్యున్వాన్శరవెర్యాఘనోవిభ్రాజంశశలాంఛనమ్।
రామప్రత్తేషుభోగేషునాహమజ్ఞాసిషంరతః॥... }

౨౬॥విద్యుదితి॥హేనాథాహంరామేణప్రత్తేషుదత్తేషు-అచఉపసర్గాత్తః పా॥౭॥౪॥౪౭ఇతితకారాదేశః-భోగేషువిషయేషురతస్సక్తస్సన్-విద్యున్వాన్ విద్యుతాముపరమంరవెర్యాఘసఃప్రకాశాన్-విభ్రాజతఇతివిభ్రాట్ - భ్రాజభాసేత్యాదినా॥పా॥౩॥౨॥౧౭౭॥సర్వత్రతాచ్ఛీల్యేక్విప్-తంశశలాంఛనంచనాజ్ఞాసిషం వర్షాపగమం శరదాగమంచ నజ్ఞాతవానస్మి॥

హంవిధత్రైవిషయాభిలాషఇతిభావః॥ ... ...

మూ, ౨౭ {ఏషశోకచ్ఛిదోవీరాః ప్రభోసంప్రతివానరాః। ధ
రాశ్శైలసముద్రాణాంపంతగాః ప్రహిణోమ్యహమ్॥}

౨౭॥ఏషఇతి॥హేప్రభో ఏషోహంసంప్రతిశోకస్యఛిదః భ్రాజాది
సూత్రాదనుపపదేక్విప్యనువృత్తేఅన్యేభ్యోపిదృశ్యతే॥పా॥3॥౨॥౧౭౮॥
ఇతితాచ్ఛీల్యేక్విప్-వీరాః శూరాఃధరా యాశ్శైలానాం సముద్రా
ణాంచాంతగాస్పారగాః-అన్తాత్యంతేత్యాదినా॥ పా॥3॥౨॥౪౮॥ఇతిడ
ప్రత్యయః-వానరాన్ప్రహిణోమిప్రహేష్యామి-ప్రేషయిష్యామీత్యర్థః-హి
గతౌ-వర్తమానసామీప్యేలట్-హినుమీనా-పా-౮-౪-౧౫-ఇతిణత్వమ్॥

మూ, ౨౮ {రాఘవస్యేతితంకార్యంకారయన్వానరపుంగవః సర్వ
వానరసైన్యానామాశ్వాగమనమాదిశత్॥ .....}

౨౮॥ అథోణాదిపాఠోక్తప్రత్యయమాధికారః॥రాఘవస్యేతి॥ త
తోలక్ష్మణానునయానంతరం-పుమాన్స్త్రియా...ఃవృషభః-గౌరతద్ధితలుకి॥
పా॥౫॥౪॥౯౨॥ ఇతిసమాసాంతష్టచ్-తేనోపమితసమాసేవానరపుంగవ
స్సుగ్రీవోరాఘవస్యకార్యంసప్రయోజనం-కరిష్యన్కారయిష్యన్తానఃసర్వాన్-కర్తా
వాపాదేత్యాదినా డ॥౧।౧॥ణ్వుల్ప్రత్యయః - సర్వవానరసైన్యానామా
శ్వాగమనంశీఘ్రాగమనమాదిశదాదిష్టవాన్-కారువదాశుశబ్దః॥ * ●

మూ, ౨౯ {వయమప్యేవగచ్ఛామోరామంద్రష్టుంత్వరాన్వితాః।
కారకామిత్రకార్యాణి సీతాలాభాయసోబ్రవీత్ ॥}

౨౯॥ పునస్సఏవాహ(వయమితి॥ సీతాలాభాయసీతాంలబ్ధుం-భావవచనా
చ్చ॥పా॥3॥3॥౧౧॥ఇతితుమర్థాచ్చభావవచనాత్॥పా॥
౨॥3॥-౫ఇతిచతుర్థీ-మిత్రకార్యాణిమిత్రకృత్యానికారకాఃకరిష్యంతః
కర్తుమిత్యర్థః-తుమున్ణ్వులౌక్రియాయాంక్రియార్థాయాం॥పా॥3॥3॥
౧౦॥ఇతిణ్వుల్ప్రత్యయః-అకేనోర్భవిష్యదాధమర్ణ్యయోః॥పా॥౨॥
3॥౭౦॥ఇతిషష్ఠీప్రతిషేధః-రామంద్రష్టుంతుమున్ణ్వులావిత్యనేనైవ॥పా॥

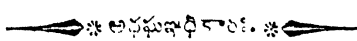
3-3||౧౦||తుముర్-త్వరయాఅన్వితాస్సంతఃవయమున్ద్యైవగచ్ఛామఃఇతిసః సుగ్రీవోఒబ్రవీత్ || ... ... *

మూ, 3౦ {తతఃకపీనాంసంఘాతాహాస్తాద్రాఘవభూతయే|
పూరయంతస్సమాజగ్ముర్భయదాయాదిశోదశ||*}

3౦ || తతఇతి || తతఆదేశానంతరంకపీనాంసంఘాతాస్సంఘాఃహా షాత్సర్వమ్యాదేశసంతోషాద్రాఘవస్యభూతయేభూతిమభ్యుదయం కర్తుం-భావవచనాశ్చ||పా||3||3||౧౧|| ఇతితుమర్థే-క్తిన్-తుమర్థాచ్చ భావవచనాత్||పా||౨||3||౧౫ఇతిచతుర్థీ-దశదిశః-పూరయంతః-వ్యాప్ను వంతఇత్యర్థః-భయంరావణస్యంతోభయదాయాః - అంక-మాణేచ||పా||3|| 3||౧౨||ఇతికర్మోపపదాద్దదాతేర్ఘవిస్యజ్ఞకర్మప్రత్యయః - సమాజగ్ము రాగతాః|| ... ... *

మూ, 3౧ {సుగ్రీవాంతికమాసేదుస్సాధయిష్యామఇత్యరిమ్|
కరిష్యంతఇవాకస్మాద్భువనంనిర్దశాననమ్||...*}

3౧ || సుగ్రీవేతి || అకస్మాదతర్కితం భువనంజగన్నిర్గశాననమరా వణంకరిష్యంతఇవ-ల్పట్శేషేచ|| పా||3||3||౧3||ఇతిశేషార్థేల్పట్-ల్ప టసద్వా|| పా||3||3||౧౪||ఇతిశత్రాదేశః-తథాఅరింసాధయిష్యామఇ తిసుగ్రీవాంతికమాసేదుస్సాధయితుమాసన్నాఇత్యర్థః- ల్పట్శేషేచ|| పా||3||3||౧3 || ఇతిచకారాత్క్రియార్థక్రియోపపదేల్పట్ - ఆ సదనస్యసాధనార్థత్వాదితిభావః| ... ...

* అథఘుఇధికారః. *

మూ, 3౨ {కర్తాస్మికార్యమాయాతైరేభిరిత్యవగమ్యసః| కా
కుత్స్థపాదపచ్ఛాయాంశీతస్పర్శాముపాగమత్||}

3౨ || కర్తాస్మీతి || ఆయాతైరాగతైరేభిర్వానరైస్సాధనైఃకార్యం రామప్రయోజనంకర్తాస్మికరిష్యామి-అనద్యతనేలుట్ || పా || 3|| 3|| ౧౫-ఇత్యనద్యతనభవిష్యతిలుట్ - ఇత్యవగమ్యకార్యసిద్ధింనిశ్చిత్యేత్యర్థః- శీ తస్పర్శామాహ్లాదికామిత్యర్థః-కాకుత్స్థవపాదపస్తస్యఛాయాముపాగ

మత్-రామాంతికంగత ఇత్యర్థః-పదరుజవిశస్పృశోఘఞ్॥ పా॥ ౩॥ ౩॥ ౧౬॥ ఇతిపాదస్పర్శ్యాఘఞంతో॥ .. ..

మూ, ౩౩ { కార్శ్యపాండునిభం దృష్ట్వా వానరాణాం సమాగమమ్।
అవైన్యాశం దశాస్యస్య విస్ఫురన్నేత్రమివ రాఘవః॥ }

౩౩॥ కార్శ్యేతి॥ రాఘవః-కార్శ్యస్యసీతా (ప్రా)ప్తిరూపస్యసకలిా ౦ంతరమితిపారః స్ఫిరాంశః॥ ని॥స్ఫారో బలేస్ఫిరాం శే చేత్యమరః-స్ఫస్థిరే॥ పా॥ ౩॥ ౩॥ ౧౬॥ ఇతిఘఞ్ ప్రత్యయః-తన్నిభం తత్సదృశం వానరాణాం సమాగమం దృష్ట్వా దశాస్యస్య నాశం వినాశం-భావే॥ పా॥ ౩॥ ౩॥ ౧౮॥ ఇతిఘఞ్ [illegible] త్రమివాపైత్-అవాప॥ వాన [illegible] సిద్ధ(ప్రా)యమమన్యతేత్యర్థః-ఇణో లజిత్వవికల్పాలుకిగుణః అడ్వృద్ధిః ... ... ❁

మూ, ౩౪ { తతః కపిసమూహస్య మేరునిర్హ్రాదమాగతమ్। ఉపా
ధ్యాయ ఇవాయామం సుగ్రీవో ధ్యానపద్ధతిమ్॥ }

౩౪॥ తత ఇతి॥ తతః కపిసమాగమనానంతరం సుగ్రీవః నిష్కృష్యచీయత ఇతిని శ్చాయో రాశిః-పరిమాణాఖ్యాయాం సర్వేభ్యః॥ పా॥ ౩॥ ౩॥ ౨౦॥ ఇతిచినోతే ర్ఘఞ్-ఏరనిశ్చాయమేరరాశిప్రాంతం-ఆగతం-ఏకశబ్దస్య పూర్వకాలేత్యా దినా॥ పా॥ ౨॥ ౧॥ ౪౯॥ సమాసః కపిసమాహారం కపిసంఘం-అశ్రుస్త్రిచకారక సంజ్ఞాయాం॥ పా॥ ౩॥ ౩॥ ౧౯॥ ఇతిఘఞ్ వృద్ధిః-ఉపేత్యాధీయతే వ్యాదిత్యు పాధ్యాయో గురుతివః-ఇఙశ్చ॥ పా॥ ౩॥ ౩॥ ౨౧॥ ఇతిఘఞ్-దీర్ఘామాయా మంపరిస్తారక్లృప్తిం పరిమాణాఖ్యాయాంఘఞ్-అధ్యాపిపత్-బోధితవాని త్యర్థః-గతిబుద్ధీత్యాదినా॥ పా॥ ౧॥ ౪॥ ౫౨॥ అణికర్తుః కర్మత్వం-ఇఙోణౌ చకిక్రీఙ్ జేనాం ణౌ॥ పా॥ ౬॥ ౧॥ ౪౮॥-ఇత్యాత్వే అర్తిహ్రీత్యాదినా॥ పా॥ ౭॥ ౩॥ ౩౬॥-పుగాగమః॥ ... ... ❁

మూ, ౩౫ { సజలాంభోదసంరాగం హనూమన్తం సహాంగదమ్।
జాంబవన్నీలసహితం చారుసంప్రావమబ్రవీత్॥... }

౩౫॥ సజలేతి॥ సజలాంభోదస్యేవ సంరావో యస్యతం-ఉపసర్గేరువః॥ పా॥ ౩॥ ౩॥ ౨౨॥ ఇతిఘఞ్-సహాంగదం అంగదసహితం జాంబవతాన్

తేనచసహితం - కేచిదకారాంతత్వమాశ్రిత్య నీలసహితం జాంబవంచేతి వ్యాచక్షతే తచ్చింత్యం - చారుసంచారవంశ్లాఘ్యగతిం - సమియుద్రుదువః॥ పా॥ ౩॥ ౩॥ ౨౩॥ ఇతిఘఞ్ - హనూమంతమబ్రవీత్॥ ... ❀

మూ, ౩౬ {యాతయాయం యమశ్రాయం దిశం నాయైశ్చ దక్షిణామ్।
విశ్రావైస్తోయవిశ్రావం తత్రయత మహోదధేః॥ ❀}

౩౬॥ అ॥ యదబ్రవీత్తదేవ సవధిరాహ॥ యాతేత్యాదిభిః। యాయం శ్రీయత ఇతి శ్రాయః - యమస్య శ్రాయం యమాశ్రయస్థానం దక్షిణాం దిశం నీయంత ఇతి నాయైర్నీతభిరుపాయైరిత్యర్థః - శ్రిణీభువోఽనుపసర్గే॥ పా॥ ౩॥ ౩॥ ౨౪॥ ఇత్యుభయత్రాపి కర్మణిఘఞ్ - విశ్రావైస్సింహనాదైః ఉత్కృశబ్దైః - మహోదధేస్తోయానాం విశ్రూయత ఇతి విశ్రావం శబ్దం - వౌ క్షుశ్రువః॥ పా॥ ౩॥ ౩॥ ౨౫॥ ఇత్యుభయత్రాపి కర్మణిఘఞ్ - తర్జయంతస్తిరస్కుర్వంతో యాత గచ్ఛత॥ ... .

మూ, ౩౭ {ఉన్నాయానధిగచ్ఛంతః ప్రణాయైర్వ సుధాభృతామ్।
వనాభిలావానకుర్వంతః స్వేచ్ఛయా చారువిక్రమాః॥}

౩౭॥ ఉన్నాయానితి॥ హే చారువిక్రమాః శ్లాఘ్యపరాక్రమాః వసుధాభృతాం గిరీణాం ఉన్నాయానుత్సేధాన్ - అవోదోర్నియః॥ పా॥ ౩॥ ౩॥ ౨౬॥ ఇతిఘఞ్ - ప్రణాయైః ప్రకృష్టగతిభిః - ప్రే ద్రుస్తుస్రువః॥ పా॥ ౩॥ ౩॥ ౨౭॥ ఇతిఘఞ్ - అధిగచ్ఛంతః ఆరోహంతః - స్వేచ్ఛయా వనానామభిలావానుచ్ఛేదానకుర్వంతస్స్వతంత్రయా లేశపూర్వకాణాన్వయః॥ ...

మూ, ౩౮ {సహోద్గారసుగంధీనాం ఫలానామలమాశితాః। ఉ
ద్గారేషు చ ధాన్యానామనభీష్టపరిగ్రహాః॥......}

౩౮॥ సహేతి॥ సహోద్గారో నిరంతరసంస్రావః - ఉన్న్యోర్గ్రః॥ పా॥ ౩॥ ౩॥ ౨౯ - ఇతిగిరతేర్ఘఞ్ - తేనసుగంధీనాం హృద్యగంధానాం గంధస్యేత్యాదినా॥ పా॥ ౫॥ ౪॥ ౧౩౫॥ ఇతీత్వం ఫలానామలం పర్యాప్తం ఆశితాః ఆశితవంతః - ఆశితః కర్తా॥ పా॥ ౬॥ ౧॥ ౨౦౭॥ ఇతినిపాతనాదాద్యుదాత్తత్వాదశ్నాతేః కర్తరి క్తః - ఆశితశబ్దస్య సుహితార్థత్వాత్ - పూరణగుణసుహితేత్యాదినా॥ పా- ౨- ౨- ౧౧- షష్ఠీసమాసప్రతిషేధః - ఏతస్మాదేవ జ్ఞాపకాత్ షష్ఠీ-

తథాధాన్యాదీనాం వ్రీహియవాదీనాం - ఉత్కారోరాశిషుచ-కృాధా స్యే॥పా॥౩॥౩॥౩౦ఇతికిరతేఘఞ్-అనభీష్టపరిగ్రహాః స్తన్వీకారనిస్పృహాః ఇత్యర్థః॥ ... ... *

మూ, ౩౯ {సంస్తావమివశృణ్వంతశ్ఛందోగానాంమహాధ్వరే
శింజితంమధులేహానాంపుష్పప్రస్తారశాయినామ్॥}

౩౯॥ సంస్తావమితి॥ మహాధ్వరేఛందోగానాంసామగానాంసంస్తావంసంభూయస్తవనమివ-యజ్ఞేసమిస్తువః॥పా॥౩॥౩॥౩౧॥ఇతిఘఞ్ - పుష్పాణాంప్రస్తారారాశయః-ప్రేస్త్రోయజ్ఞే॥ పా॥౩॥౩॥౩౨॥ఇతిఘఞ్ తేషుశేరత ఇతితచ్ఛాయినాం-సుప్యజాతౌణినిస్తాచ్ఛీల్యే॥పా॥౩॥౨॥౭౮-ణినిః మధులేహానాంమధులిహాం-కర్మణ్యణ్॥పా॥ ౩॥౨॥౧॥ఇత్యణ్ - శింజితం కూజితంశృణ్వంతః॥ ... ...*

మూ, ౪౦ {ఆలోచయంతోవిస్తారమంభసాందక్షిణోదధేః।
స్వాదయంతఃఫలరసంముష్టిసంగ్రాహపీడితమ్॥*}

౪౦॥ ఆలోచయంత ఇతి॥దక్షిణోదధేరంభసాముదకానాంవిస్తారంపరిణాహం-ప్రథనేవావశబ్దే॥పా॥౩॥౩॥౩౩॥ఇతిఘఞ్ - ఆలోచయంతఇయానితినిరూపయంతఃముష్టీనాంసంగ్రాహః సమ్యగ్గ్రహణం-సమిముష్టౌ॥పా॥౩॥౩॥౩౬॥ఇతిగ్రహేర్ఘఞ్-తేనపీడితంనిస్సారితం - ఫలరసంస్వాదయన్తః॥ ... ... *

మూ, ౪౧ {న్యాయ్యంయద్యత్రతత్కార్యంపర్యాయేణావిరోధిభిః।నిశోపశాయాఃకర్తవ్యాఃఫలాచ్ఛాయశ్చసంహతైః॥}

౪౧ ॥ న్యాయ్యమితి॥అవిరోధిభిఃపరస్పరమవిరుంధానైఃకింతుసంహతైరైకమత్యంగతైర్యుష్మాభిర్యత్రయన్న్యాయ్యంన్యాయాదనపచారేణయథాప్రాప్తకరణలక్షణాదభ్రేషాదనపేతం-పరిన్యోర్నీణోర్ద్యూతాభ్రేషయోః॥ పా॥౩॥౩॥౩౭॥ఇత్యభ్రేషార్థనిపూర్వాదిణోఘఞ్-తతఃధర్మపథ్యర్థన్యాయాదనపేతే॥పా॥ ౪॥౪॥౯౨॥ఇతియత్ప్రత్యయః - తత్కార్యం - నిశోపశాయోనిశాయాంపర్యాయశయనం-ఉపశాయఇతిపా

తిరాజోపశాయ ఇత్యర్థః-వ్యుపయోశ్శేతేః పర్యాయే॥ పా॥ ౩॥౩॥౩౯॥ ఇత్యుపపూర్వాచ్ఛీఙో ఘఞ్ - కర్తవ్యః-కించ పర్యాయే ణానుపాత్యయే నతవోపశాయో మమోపశాయ ఇతి క్రమే ణేత్యర్థః - పరావనుపాత్యయ ఇణః॥ పా॥ ౩ ॥ ౩ ॥ ౩౮॥ ఇతి పరిపూర్వాదిణో ఘఞ్ - ఫలోచ్చాయః తస్మిన్ వృత్త్యర్థమాసన్న ఫలాదానం స చ కర్తవ్యః-హస్తాదానే చేరస్తేయే॥ పా॥ ౩॥౩॥౪౦ ॥ ఇతి చినోతేర్ఘఞ్-హస్తాదానమితి ప్రత్యాసత్త్యుపలక్షణం॥ ... ... *

మూ, ౪౨ { సీతారక్షోనికాయేషు స్తోకకాయైశ్చ లేనచ । మృ
గ్యాశత్రునికాయానాం వ్యావహాసీమనాశ్రితైః॥ }

౪౨ ॥ సీతేతి॥ రక్షోనికాయేషు రాక్షసనివాసేషు స్తోకకాయైరల్పశరీరైస్తథా శత్రునికాయానాం శత్రుసంఘానాం వ్యావహాసీమిథోహాసవ్యావహారః-కర్మవ్యతిహారేణచ్ స్త్రియాం॥ పా॥ ౩॥౩॥౪౩॥ ఇతి హసతేర్ణచ్॥ ణచ స్త్రియామఞ్॥ పా॥ ౫॥౪॥౧౪॥ ఇత్యఞ్ - టిడ్ఢాణఞిత్యాదినా॥ పా॥ ౪॥౧॥౧౫॥ ఙీప్ - తామనాశ్రితైరప్రమత్తైర్భవద్భిస్సీతాఛలేన ఛద్మనామిషాంతరేణ మృగ్యా-నివాసచితిశరీరోపసమాధానేష్వాదేశ్చకః॥ పా॥ ౩ ॥ ౩॥౪౧॥ ఇతి నికాయాదిషు నివాసాద్యర్థేషు చినోతేర్ఘఞ్-ఆదేశ్చకారస్యకకారః॥ ... ...

మూ, ౪౩ { సాంరావిణం న కర్తవ్యం యావన్నాయాతి దర్శనమ్ । సం
దృష్టాయాం తు వైదేహ్యాం నిగ్రాహో వోఽర్థవాన రైః॥ }

౪౩ ॥ సాంరావిణమితి॥ కించ వైదేహీ యావద్దర్శనం నాయాతి తావత్సమంతాద్రావః కలకలః సాంరావిణం - అభివిధౌ భావఇనుణ్॥ పా॥ ౩॥౩॥౪౪॥ ఇతి సంపూర్వాద్రౌతేరినుణ్ప్రత్యయః -అణినుణః॥ పా॥ ౫॥౪॥౧౫॥ ఇతి తతోఽణ్ -ఇనణ్యనపత్యే॥ పా॥ ౬॥౪॥౧౬౪ ॥ ఇతి ప్రకృతిభావాత్ -నస్తద్ధితే॥ పా॥ ౬॥౪॥౧౪౪ ॥ ఇతి నటిలోపః - న కర్తవ్యం-వైదేహ్యాం తు దృష్టాయాం వో యుష్మాకం సంబంధి అరేః కర్మణి షష్ఠీ-నిగ్రాహః

ఆక్రోశః శపనం అర్థః వాక్ సఫలో భవతి - ఆక్రోశేవన్యోర్గ్రహః॥ పా ౩॥౩॥౪౫॥ ఇతి నిపూర్వాద్గ్రహేర్ఘఞ్॥ ... ...

మూ, ౪౪ { ప్రగ్రాహైరివ హంత్రాణామన్వేష్యా మైథిలీకృతైః। జ్ఞా తవ్యా చేంగితైర్గమ్యైర్ధ్యాయంతీ రాఘవాగమమ్॥ }

౪౪॥ ప్రగ్రాహైరితి॥ మైథిలీకృతైః సీతాకృతైస్సీతాలిప్సయా కల్పితైః పాత్రాణాం ప్రగ్రాహైరిభిషోపాత్రస్వీకారైః - ప్రేలిప్సాయాం॥ పా॥౩॥౩॥౪౬॥ ఇతి ప్రపూర్వాద్గ్రహేర్ఘఞ్ - ఇవశబ్దో ఉపారమా ర్థః - అన్వేష్యాభిఝువైస్సైరన్వేష్టవ్యేత్యర్థః - కించ రాఘవాగమం ధ్యాయంతీ రామాగమనమేవ చింతయంతీ సా సీతా ధర్మ్యైర్ధర్మాదనపేతైః - ధర్మపథ్యర్థన్యాయాదనపేతే ఇత్యాదినా॥ పా॥౪॥౪॥౯౨॥ యత్ - ఇంగితైః పరిదృశ్యమానైః చేష్టితైః జ్ఞాతవ్యా చ - ఖోషితేమలినాకృశేత్యాది శాస్త్రోక్తకార్శ్యాదిలింగైరవగంతవ్యా చేత్యర్థః॥ ... ... *

మూ, ౪౫ { వేదివత్సపరిగ్రాహా యజ్ఞైర్మెస్సంస్కృతా ద్విజైః। దృశ్యా మాసతమాదహ్నః ప్రాగనిందితవేషభృత్॥ }

౪౫॥ వేదివదితి॥ కించ వేద్యా తుల్యం వర్తతే వేదివత్ సపరిగ్రాహా స్థండిలశయనాది వ్రతపరిగ్రహవతీ - అన్యత్ర వసవస్త్వా పరిగృహ్ణంత్విత్యాది మంత్రసాధ్యపూర్వోత్తరపరిగ్రహాఖ్యసంస్కారవతీ - పరౌ యజ్ఞే॥ పా॥౩॥౩॥౪౭॥ ఇతి పరిపూర్వాద్గ్రహేర్ఘఞ్ - యజ్ఞియైర్యజ్ఞార్హైః - యజ్ఞర్త్విగ్భ్యాం ఘఖఞౌ॥ పా॥౫॥౧॥౭౧॥ ఇతి ఘ ప్రత్యయః - ద్విజైర్యాజ్ఞికైః సంస్కృతా జాతకర్మాదిభిః ప్రోక్షణాదిభిశ్చ యోగ్యత్వమాపాదితా - సంపూర్వస్య క్వచిదభూషణేపీష్యత ఇతి సుడాగమః - అనిందితవేషభృత్ పతివ్రతోచిత వేషధారిణీ సా మాసస్యపూరణౌత్ - మాసతమాత్ - నిత్యం శతాదిమాసార్ధమాససంవత్సరాచ్చ॥ పా॥౫॥౨॥౫౭॥ ఇతి డట్ తమడాగమః - ఏతస్మాదేవ జ్ఞాపకాదసంఖ్యావాచినోపి డట్ - అహ్నః ప్రాగ్దృశ్యా త్రష్టవ్యా - తదతిక్రమే దండ్యా ఇతి భావః॥ ... *

మూ, ౪౬ { నీవారఫలమూలాశానృషీనత్యతిశేరతే। యస్యాః
గుణానిరుద్రావాస్తాం ద్రుతం యాత పశ్యత॥... }

౪౬॥ నీవారేతి॥ నిరుద్రావానిశ్చపలాస్థిరా ఇత్యర్థః-ఉదిశ్రియతి యాతి [illegible]॥ పా॥౩॥౩॥౪౯ ఇత్యుత్పూర్వాద్ద్రవతేర్ఘఞ్-యస్యా గుణాః నీవారాః అకృష్టపచ్యా వ్రీహయః-నౌవృధాన్యే॥ పా॥౩॥౩॥౪౮॥ ఇతి నిపూర్వాద్వృఞో ఘఞ్-ఉపసర్గస్య ఘఞీత్యాదినా॥ పా॥౬॥౩॥౧౨౨ నైదీర్ఘః - తాని ఫలానిమూలానిచాశ్నంతీతి తదాశాః-కర్మణ్యణ్॥ పా॥౩॥౨॥౧॥ ఇత్యణ్ ప్రత్యయః॥ తానృషీనత్యతిశేరతే-తాం సీతాం పశ్యత ద్రుతం యాత గచ్ఛత॥ ... ...

మూ, ౪౭ { ఉచ్ఛ్రాయవాన్ మహారావో వానరం జలదారవమ్।
గజాప్లావో హనూమంతం రామః ప్రోచే దురాప్లవమ్॥ }

౪౭॥ ఉచ్ఛ్రాయవానితి॥ ఉచ్ఛ్రాయవానున్నతిమాన్-ఉదిశ్రయతీత్యాదినా॥ పా॥౩॥౩॥౪౯ ఘఞ్-మహారావో గంభీరధ్వనిః- గజాప్లావో గజగమనో రామః - జలదారవం మేఘగంభీరఘోషం- దురాప్లవం దురాప్లుతం హనూమంతం నామ వానరం-ప్రోచే ప్రోవాచ - విభాషాఙ్గిరుప్లువోః॥ పా॥౩॥౩॥౫౦॥ ఇత్యాఙ్పూర్వాద్రౌతేః ప్లవతేశ్చ వికల్పాద్ఘఞ్-తదభావే ఋదోరప్॥ పా॥౩॥౩॥౫౭ ఇత్యప్ప్రత్యయః॥ ... ... *

మూ, ౪౮ { అవగ్రాహే యథా వృష్టిం ప్రార్థయంతే కృషీవలాః।
ప్రార్థయధ్వం తథా సీతాం యాత సుగ్రీవశాసనాత్॥ }

౪౮॥ అవగ్రాహ ఇతి॥ అవగ్రాహే వర్షాభావే-అవే గ్రహో వర్షప్రతిబంధే॥ పా॥౩॥౩॥౫౧॥ ఇతి వికల్పాద్ఘఞ్-యథా కృషీవలాః-కర్షకాః-రజఃకృషీత్యాదినా॥ పా॥౫॥౨॥౧౧౨॥ మత్వర్థీయో వలచ్-వలే॥ పా॥౬॥౩॥౧౧౮॥ ఇతి పూర్వస్య దీర్ఘః॥ వృష్టిం ప్రార్థయంతే ఆశంసంతే-తథా సీతాం ప్రార్థయధ్వం సుగ్రీవశాసనాద్యాత॥ ... *

మూ, ౪౯ { వణిక్ప్రగ్రాహవాన్యద్వత్ క్షాలే చరతి సిద్ధయే। దేశా
పెత్త్వాస్తథా యూయం యాతాదాయాఙ్గులీయకమ్॥ }

౪౮॥పణిగిరి॥ ప్రగృహ్యాతే సనైరిప్రగ్రాహ స్తులాసూత్రం-ప్రవ ణాజాం॥పా॥౩॥౩-౫౨-ఇతిఘఞ్-తద్వారా తులాపాస్త్రోపణిగ్యద్వ్యర్థా కాలేవ్యవహారకాలే - సిద్ధమేలాఘాయదశాపెత్తుస్సమృద్ధదశాపెత్తుశ్చ రతి తథాయూయమంగుళౌ భవమంగుళీయంత దేవాంగుళీ యకం-జిహ్వా మూలాంగుళేశ్ఛః॥ పా॥౪॥౩॥౬౨-ఇతిఛప్రత్యయః- ఆదాయదెశాపె త్తాస్సీతాధిష్ఠితదెశాపెత్తాస్సంతఃకమణ్యాణ్ ॥పా॥౩॥౨॥౧ ॥ఇత్యణ్ యాతగచ్ఛత॥ ... ... *

మూ,౫౦ { అభిజ్ఞానం గృహీత్వాతేసముత్పేతుర్నభ స్తలమ్। వాజినస్స్యందనేభానో ర్విముక్తప్రగ్రహాఇవ॥ }

౫౦॥ అభీతి॥తేవానరాఃఅభిజ్ఞానంచిహ్నమంగుళీయకంగృహీత్వా భానోఃస్యంద నేరథేవిముక్తాఃశిథిలితాః ప్రగ్రహాఃరశ్మయః - సంయమనర జ్జవోయేషాంతే-రశ్మౌచ।పా॥౩॥౩॥౫౩ ॥ ఇతిప్రపూర్వాద్గ్రహేఘఞా ఇభావపక్షే- గ్రహవృదృనిశ్చిగమశ్చ॥పా॥౩॥౩ ॥౫౮ ఇత్యప్॥ *

మూ,౫౧ { ఉదక్శతబలింకోట్యాసుషేణంపశ్చిమాంతథా। దిశంప్రాస్థాపయద్రాజా వానరాణాంకృతత్వరః॥ }

౫౧॥ ఉదగితి॥రాజాసుగ్రీవః-కృతత్వరస్సన్ శతబలింనామకంచనక పియూథపంవానరాణాంకోట్యాసహఉదక్ ఉదీచీందిశంప్రతీత్యర్థః-ఉదీ చీశబ్దాత్ప్రథమాంతాత్ - దిక్శబ్దేభ్యస్సప్తమీపంచమీ ప్రథమాభ్యాఇ త్యాదినా॥పా॥౫॥౩॥౨౭ ॥ అస్తాతిప్రత్యయేతస్యఅంచేలుక్-పా॥౫॥ ౩॥౩౦॥ఇతిలుకిలుక్తద్ధిలుకి॥పా॥౧॥౨॥౪౯॥ఇతిస్త్రీప్రత్యయస్యాపిలుకిభ సంజ్ఞాభావాత్-ఉదఞత్॥పా॥౬॥౪॥౧౩౯॥ఇతీత్వేఽనివృత్తేతద్ధితశ్చాస ర్వవిభక్తిః॥పా॥౧॥౧॥ ౩౮॥ఇత్యవ్యయత్వాత్పశ్చాదుత్పన్నాయాఃద్వితీ యాయాఅవ్యయాదాప్సుపః॥పా॥౨॥౪ ॥ ౮౨ ॥ఇతిలుకిసర్వమవదాతం ప్రాస్థాపయత్ప్రస్థాపితవాన్ - తథాతద్వత్కోట్యాసహైవసుషేణం పశ్చాద్భవాంపశ్చిమాంప్రతీచీందిశంప్రతిప్రాస్థాపయత్ -అగ్రాది పశ్చాడ్డిమచ్॥పా॥౪॥౩॥౨౩-౨-ఇతిడిమచ్॥ ... *

మూ, ౫౨ { ప్రాచీం తావద్భిరప్యగ్రైః కపిభిర్వినతో యయౌ। అ
ప్రగ్రాహైరివాదిత్యో వాజిభిర్దూరపాతిభిః॥* }

౫౨॥ ప్రాచీమితి॥ వినతో నామకశ్చిద్యూథపః తావద్భిః కోటిసంఖ్యాకైరేవ కపిభిస్సహ- అప్రగ్రాహైః శిథిలిత ప్రగ్రహైరిత్యర్థః-రశ్మౌచ॥ పా॥౩॥౩॥౫౩॥ ఇతివికల్పాత్ప్రపూర్వాద్గ్రహేర్ఘఞ్ -అతఏవదూరపాతిభిర్దూరగామిభిః వాజిభిరశ్వైరాదిత్య ఇవ అవ్యగ్రస్సన్- ప్రాచీం దిశం ప్రతియయౌ- ... ... *

మూ, ౫౩ { యయుర్వింధ్యం శరన్నద్ధైః ప్రావారైః ప్రవరైరివ। ప్ర
చ్ఛన్నం మారుతిప్రస్థాస్సీతాం ప్రష్టుం ప్లవఙ్గమాః॥ }

౫౩॥ యయురితి॥ ప్రతిష్ఠత ఇతి ప్రస్థాః ప్రగామి- ఆతశ్చోపసర్గే॥ పా॥౩॥౧॥౧౩౬॥ ఇతితిష్ఠతేః ప్రస్పష్టాత్కర్తరికః ప్రస్థోగ్రగామిని॥ పా॥౮-౩॥౯౨॥ ఇతిషత్వనిపాతః మారుతిప్రతిష్ఠాః హనూమత్పురోగాః ప్లవైర్గచ్ఛంతీతి ప్లవంగమాః వానరాః- శరన్నద్ధైః- సీతాం ద్రష్టుం ప్రవరైశ్శ్రేష్ఠైః- గృహాచ్ఛన్నప్రచ్ఛన్నమశ్చ॥ పా॥౩॥౩- ౫౮॥ ఇత్యప్-ప్రావారైరుత్తరాసంగైరివ॥ని॥ ద్వౌప్రావారోత్తరాసంగావిత్యమరః-వృణోతేరాచ్ఛాదనే॥ పా॥౩॥౩॥౫౪॥ ఇతిఘఞ్ ఉపసర్గస్యఘఞ్యమనుష్యే బహులం॥ పా॥౬॥౩॥౧౨౨ ఇతిదీర్ఘః-శరన్నద్ధైః ప్రచ్ఛన్నం వింధ్యం యయుః॥ ... *

మూ, ౫౪ { పరిభావం మృగేన్ద్రాణాం కుర్వన్తం నగమూర్ధసు।
వింధ్యాద్రిస్మాంశమాగస్య చేరుః పరిభవోపమే॥* }

౫౪॥ పరిభావమితి॥ నగమూర్ధసు వింధ్యాద్రి శిఖరేషు మృగేంద్రాణాం సింహానాం పరిభావం కుర్వంతం-పరాభవో జ్ఞానే॥ పా॥౩॥౩॥౫౫॥ ఇతిపక్షే ఘఞ్-...స్మాంశం ...మాగస్య సుసూర్యమాగస్యయః పరిభవో నిరోధః-ఘఞ్భావపక్షే-ఋదోరప్॥ పా॥౩॥౩॥౫౭॥ ఇత్యప్-తస్యేవ మావతీత్యుపమె-సదృశేమూర్తః-పరిభవ ఇవ స్థిత ఇత్యర్థః - ఆతశ్చోపసర్గే॥ పా॥౩॥౧॥౧౩౬॥ ఇతికః-తస్మిన్ వింధ్యే చేరుః పరిభ్రముః॥ *

మూ, ౪౪ { భ్రేముశ్శిలోచ్చయాన్ శ్రీమాం స్తైతేరురత రాన్న దాన్ ।
ఆశంసమానాలవంశ త్రోస్సీతాయాశ్చ వినిశ్చయమ్ ॥ ... }

౪౪ ॥ భ్రేమురితి ॥ శతో గ్లవముచ్ఛేదనం-బ్రూదోఽప్ ॥ పా ॥ ౩ ॥ ౩-౪౬-ఇ త్యప్ సీతాయాః వినిశ్చయం స్థాననిర్ణయంచ-గ్రహిష్ట్వ హృశ్చిగమశ్చ ॥ పా ౩ ॥ ౩ ॥ ౫౮ ఇత్యప్ -ఆశంసమానః ఇచ్ఛవః సనాశంసభిక్షుః ॥ పా ॥ ౩ ॥ ౨ ॥ ౧౬౮ ఇతి ఉప్రత్యయః - తేనారిస్సీమాన్ భయంకరాన్ శిలోచ్చయాన్ - శిలోత్క-రాన్-గిరీన్ ఉత్సూర్వాన్పన్నోలైః ఎరచ ॥ పా ౩ ॥ ౩ ॥ ౫౬ ॥ ఇత్యేరచ్ భ్రేముస్తైగుబభ్రమురిత్యర్థః. దేశకాలాష్టభావానాంకర్మసంజ్ఞాహ్యకర్మకాణామితి కర్మత్వం-వాజగాభ్రమునన్ప్రా ॥ పా ౬ ॥ ౪ ॥ ౧౨౪ ఇతి వికల్పాద్బ్రిమిత్తిత్వాత్వాభ్యాసలోపా-అ ... స్వ ... దా ... దుస్తరానిత్యర్థః బ్రూదోఽప్ ॥ పా ॥ ౩ ॥ ౩ ॥ ౫౭ ఇ ... స్వ ... వా ... తేపుగుణ వంతః-త్రాఫలభజత్రపష్ప ॥ పా ౬ ॥ ౪ ॥ ౧౨౨-ఇత్యేత్వాభ్యాసలోపా-

మూ, ౪౬ { ఆదరేణ గమం చ ... విషమెష్వవ్యసంఘుసాః ।వ్యాపు
వంతోఽవిశోన్యాదాన్ దుర్గాన్ స్సర్వధాన్ హరీన్ ॥ }

౪౬ ॥ ఆదరేణేతి ॥ విషమెషు ... ప్వవ్యసంఘుసాః అవిద్యమానసమ్యక్ప్రసాః-ఉపసర్గేదః ॥ పా ౩ ॥ ౩ ॥ ౫౯ ఇత్యచ్ నుపస్థాదప్ - ఘుఘుష్ట్వ ॥ పా ౧ ॥ ౪ ॥ ౩౮ ॥ ఇతి ఘ ... దః - దిశోవ్యాప్తువంతః హారంగ్సింహాం త్సర్వధాన్ నసం ప్రహారా-వ్యసజపోరనుపసర్గే ॥ పా ॥ ౩ ॥ ౩ ॥ ౬౧ ॥ ఇత్యప్-న్యాదాస్నిహారాంశ్చ-నౌణచ ॥ పా ॥ ౩ ॥ ౩ ॥ ౬౦ - ఇత్యదేణప్రత్యయః - కుర్వంతః - ఆదరేణగమంగమనంచక్రుః- గ్రహావిన్నైవోభయత్రాప్యప్- ... ...

మూ, ౪౭ { సంచెరుస్సహసాః కేచిదస్వనాః కేచిదాటిషుః ।సం
యామవంతోఽయతివన్నినాదానపరేఽముచన్ ॥ }

౪౭ ॥ సంచెరురితి ॥ కేచిద్వానరాస్సహసాస్సహసాస్సంచెరుః- కేచిదస్వనాః నిశ్శబ్దాః ఆటిషుః పర్యటితవంతః - అటతెగ్లుజ్ -స్వనహసోర్వా ॥ పా ॥ ౩ ॥ ౩ ॥ ౬౨ ॥ ఇత్యుభయత్ర వికల్పాదప్ -అపరేయతివత్సంయామవంతో

నియమవంతః-యమస్సముపనివిషుచ॥పా॥౩॥౩॥౬౩- ఇతివికల్పాద్ఘఞ్-ని నాదాన్ వాచః నౌగదనదేత్యాదినా॥పా॥౩॥౩॥౬౪ వికల్పాదేవఘఞ్- అక్షుచ స్యాచ్చానిగదురిత్యర్థః-ముచెలు జేల్ దిత్యాదజ్- ... *

మూ,౫౮ { అథక్లమాదనిక్వాణానరాః క్షీణపణా ఇవ।అమ
దాస్సేదురేకస్మిన్నితంబే నిఖిలా గిరేః॥......* }

౫౮॥ అథేతి॥ అథానంతరం క్లమాత్పరిభ్రమణశ్రమాత్ - క్లమేర్భావే ఘఞ్ -నోదాత్తోపదేశస్యేత్యాదినా॥పా॥౭॥౩॥౩౪॥ వృద్ధిప్రతిషేధః-నిక్వాణాః నిశ్శబ్దాః-క్వణో వీణాయాం చ॥పా॥౩॥౩॥౬౫॥ ఇతినిపూర్వాత్ క్వణతేః వీణాయాం వాఘఞ్ - క్షీణపణాః క్షీణవిత్తాః కినరా ఇవ నిత్యపణః పరిమాణే॥పా॥౩॥౩॥౬౬ - ఇతిపణతేః పరిమాణార్థే అప్ప్రత్యయః-ఇహ విత్తమాత్రం లక్ష్యతే -అమదాః నిర్మదాః- మదోనుపసర్గే॥ పా॥౩॥౩॥౬౭॥ ఇత్యప్- నిఖిలాః వానరాః-ఏకస్మిన్ గిరేర్నితంబే కటకే ఆసేదుర్నిషేదుః- ... ... *

మూ,౫౯ { తతస్ససంమదాస్తత్ర నిరైక్షంత పతత్రిణః।గుహా
ద్వారేణ నియాతస్సుషేణ పశూనివ॥...... }

౫౯॥తతఇతి॥తతో నిషదనానంతరం-తత్రాద్రికటకే-ససమ్మదాంత్సహర్షాన్ - ప్రమదసమ్మదౌ హర్షే॥ పా॥౩॥౩ ॥౬౮॥ ఇత్యప్ప్రత్యయాంతో నిపాతః గుహాద్వారేణ నిర్యాతో నిర్గచ్ఛతః- యాతేశ్శతరి శస్పతత్రిణః పక్షిణః-సమజనసంఘేన-సముదోరజః పశుషు॥ పా॥౩॥౩॥౬౯॥ఇతిసంపూర్వాదజేరప్ -నిర్యాతః పశూనివ నిరైక్షంత అపశ్యన్ - ఈక్షతేర్లఙ్లి-ర్ఘ్యోంఽతః॥పా॥౭॥౧॥౩॥ఇత్యన్తాదేశః- ... ...*

మూ,౬౦ { గ్లహమక్షేషు కుర్వాణాన్ ఛద్మనా శితవానివ।మ
లిమ్లుచానివావశ్యాన్ శకుంతాన్ నాగతాన్ గిరేః॥ }

౬౦॥గ్లహమితి॥అక్షేషు పాశకేషు విషయే ఛద్మనా కపటేన గ్లహం పణం కుర్వాణాన్॥ని॥పణో అక్షేషు గ్లహః ఆస్తు దేవనాః పాశకాశ్చ తత్ ఇత్యమరః- అక్షేషు గ్లహః॥పా॥౩॥౩॥౭౦-ఇతి గ్లహేరబంతో అలత్వార్థం నిపాతః-శితవా

సత్త్వదేవకానివ॥ని॥ భూతాత్మా తు దేవకీ తనయ ఇత్యమరః - గిరేరాగతాన్మలిమ్లు చాన్ పాటచ్చరానివ॥ ని॥ పాటచ్చరమలిమ్లుచావిత్యమరః-గిరేరాగతాన్ శకుంతాన్ పక్షిణో ఉపశ్యన్ - ... ... ❀

మూ, ౬౧ {వీనాముపసరం దృష్ట్వా తేఽన్యోన్యోపహవాన్గుహామ్।
ప్రావిశన్నాహవపరిజ్ఞా ఆహావముపలిప్సవః॥......}

౬౧ ॥ వీనామితి ॥ వీనాం పతత్త్రిణాం॥ని ॥ విపక్షి-రవతత్త్రిణ ఇత్యమరః- ఉపసరః ప్రజనో గర్భాధానాయ వృషభాణాం గోషూపగమన మితియావత్-ప్రజనే సర్తేః॥ పా॥ 3 ॥ 3 ॥ ౭౧॥ ఇత్యప్‌॥ ఇహాలక్షణయోపసర మివోపసరం సంభ్రమోపసర్పణం - దృష్ట్వా పక్షిసంచారాదుదక సత్త్వాం నిశ్చిత్యేత్యర్థః- అన్యోన్యముపహవః ఆహ్వానం యేషాం తే అన్యోన్యోపహవాః-హ్వస్సంప్రసారణం చ న్యభ్యుపవిషు॥ పా॥ 3 ॥ 3 ।౭౨॥ ఇతి హ్వయతేర ప్సంప్రసారణం చ - ఆహ్వయంతే సస్పర్ధమాకారయంత్యస్మిన్నిత్యాహవో యుద్ధం-ఆజియుద్ధే॥ పా॥ ౩ ॥ ౩ ॥ ౭౩ ॥ ఇత్యప్సంప్రసారణం చ॥ తత్ర ప్రజ్ఞాః ప్రాధాన్యైవానరాః-ఆహావం నిపానాఖ్యం జలాశయం॥ని ॥ఆహావస్తు నిపానం స్యాదుపకూపజలాశయ ఇత్యమరః-నిపానమాహావః॥ పా॥3 3-౭౪ ॥ ఇతి నిపాతనాత్సాధుః-ఉపలిప్సవః పిపాసోపశమార్థం లిప్సవో గుహాం ప్రావిశన్॥ ... ... ❀

మూ, ౬౨ {కుర్వంతో హవమాప్తానాం పిపాసావధకాంక్షిణః। ద్వా
రంత మోఘన ప్రఖ్యం గుహాయాః ప్రావిశన్ ద్రుతమ్ ॥...}

౬౨॥ కుర్వంత ఇతి॥ ఆప్తానాం సుహృదాం హవమాహ్వానం-భావేఽనుపసర్గస్య॥ పా॥3॥3॥౭౫॥ ఇత్యప్సంప్రసారణం చ కుర్వంతః-పిపాసాయాః వధో నివృత్తిః-హనశ్చ వధః. పా॥3॥3 ॥ ౭౬॥ ఇతి హంతేరబ్వధాదేశశ్చ-తత్కాంక్షిణస్సంతః- తమసో ఘనో మూర్తిః కఠినత్వం సంఘాత ఇతియావత్-మూర్తౌ ఘనః॥ పా॥3॥3॥౭౭॥ ఇతి నిపాతః - తత్ప్రఖ్యం తత్సన్నిభం గాఢాంధకారం-గుహాయాః ద్వారం ద్రుతం ప్రావిశన్॥ ❀

మూ, ౮౩ { తస్మిన్నంతర్ఘణే పశ్యన్ ప్రఘణే సౌధసద్మనః। లో
హోద్ఘనఘనస్కంధా లలితాపఘనాం స్త్రియమ్॥ }

౮౩॥ తస్మిన్నితి । తస్మిన్ బిలే అంతర్హన్యతే గమ్యత ఇత్యంతర్ఘణోంతర్ఘణో వా-బాహ్లీకేషు దేశ ఇతి కాశికా - అత్రాభ్యంతరావకాశమాత్రం లక్ష్యతే-అంతర్ఘనో దేశే ॥ పా ॥ ౩॥౩॥౭౮॥ ఇతి హంతేరప్ప్రత్యయో ఘనాదేశశ్చ-తస్మిన్నంతర్ఘణే ఽవకాశే-సౌధస్య సద్మనః-ప్రఘణే ఽలిందే॥ని॥ ప్రఘాణప్రఘణాలిందా బహిర్ద్వారప్రకోష్ఠక ఇత్యమరః-అగారైకదేశే ప్రఘణః ప్రఘాణశ్చ॥పా॥౩॥౩॥౭౯॥ ఇతి ప్రపూర్వాద్ధంతేరప్ప్రత్యయాంతో నిపాతః- ఉద్ఘన్యతే ఽస్మిన్నిత్యుద్ఘనో హన్యమానస్య తస్థాయీ పిండాదేరాధారభూతో త్యాధానాఖ్యో లోహకూటః-ఉద్ఘనోఽత్యాధానం॥పా॥౩॥౩॥౮౦॥ ఇతి హంతేరుత్పూర్వాదప్ప్రత్యయాంతో నిపాతః-లోహోద్ఘనవద్ఘనాః నిబిడాః స్కంధాః యేషాం తే వానరాః లలితాపఘనాం కోమలాంగాం-అపఘనోంగం॥పా౩॥౩॥౮౧॥ ఇత్యపపూర్వాద్ధంతేరప్ప్రత్యయాంతో నిపాతః- స్త్రియమపశ్యన్॥ ... ... *

మూ, ౮౪ { ద్రుఘణోద్భిన్నకల్పాగ్రాస్తరసా తరుసంహతీః। అవ్యా
ధ్యపృచ్ఛన్ కుర్వాణాస్తాం తే ఽయోఘనముష్టయః॥ * }

౮౪। ద్రుఘణేతి॥ అయో హన్యతే ఏభిరిత్యయోఘనాః లోహఘంటాస్త ఇవ ముష్టయో యేషాం తే-తద్వన్నిబిడముష్టయ ఇత్యర్థః-అత ఏవ తరసా తరుసంహతీః-ద్రుద్రుమో హన్యతే ఽనేనేతి ద్రుఘణః-కుఠారాదిః-కరణే ఽయోవిద్రుషు॥పా॥౩॥౩॥౮౨॥ ఇత్యుభయత్రాపి కరణార్థే హంతేరప్ప్రత్యయో ఘనాదేశశ్చ-అరిహణాదిపాఠాత్ -పూర్వపదాత్సంజ్ఞాయామగః॥పా॥౮॥౪॥౩ ఇతి ణా ద్రుఘణ ఇతి ణత్వం-తేనోద్భిన్నకల్పాని తప్రాయాణ్యగ్రాణి యాసాం తాః-కుర్వాణాస్తే వానరాస్తాం స్త్రియం-వ్యాధేరభావోఽవ్యాధి అనామయమిత్యర్థః-అర్థాభావేఽవ్యయీభావః-అపృచ్ఛన్-కుశలమపృచ్ఛన్నిత్యర్థః

మూ, ౮౫ { సా స్తంభఘ్నపదన్యాసాన్విఘనేందుసమద్యుతిః। ప
రిఘోరుభుజానాహ హసంతీ స్వాగతం కపీన్ ।... }

౬౫॥ సేరితి॥ విహస్యేతి మత్తైర్జనైరంతరం వానసేనేరితి విఘునః-పూర్వవత్-శరదైర్యోవిద్రుషు॥పా॥౩॥౩॥౫౭॥ ఇత్యప్-తేనేందునా సమద్యుతిః- సాత్త్రీ-స్తంబాః గుల్మాః హస్యంతేపభిరితి స్తంబఘ్నాః॥ని॥ అప్రకాండే స్తంబగుల్మావిత్యమరః- స్తంబేకచ॥పా॥౩॥౩॥౮౩ ॥ ఇతి స్తంబోపపదార్థం తేరణేక ప్రత్యయః-గమహనేత్యాదినా ॥ పా॥౬॥౪॥౯౮ ॥ ఉపధాలోపః -తేపదన్యాసా యేషాం తాన్ -పరిహన్యతేఽనేనేతి పరిఘాః అర్గళా-పరిఘః॥ పా ॥౩॥౩॥౮౪ ॥ ఇత్యప్ప్రత్యయో ఘాదేశశ్చ-తద్వదురవోభుజాః యేషాం తాన్ - కపీన్-హసంతీ స్వాగతమాహ-స్మితపూర్వం స్వాగతమపృచ్ఛదిత్యర్థః॥ ... ... *

మూ,౬౬ { ప్రపేయాద్రిగుహోపఘ్నాన్ సుఘ్నాన్ పంఘశ ఆగతాన్ । ఫలైర్నానావిధైశ్చిత్రైః స్వాదుశీతైశ్చ వారిభిః॥ }

౬౬॥ప్రపేయేతి॥ అద్రిగుహోపఘ్నాన్ తదాశ్రయాన్ స్వాశ్రయం గతానిత్యర్థః- ఉపఘ్న ఆశ్రయే॥పా॥౩॥౩॥౮౫॥ ఇతి హంతేరప్ప్రత్యయే ఉపధాలోపనిపాతః-ఉద్ఘాన్ ప్రశస్తాన్-సంఘశో గణశః ఆగతాన్-సంఘోద్ఘౌగణప్రశంసయోః॥పా॥౩॥౩॥౮౬॥ ఇతి సముదూపూర్వాద్ధంతేరప్ప్రత్యయే ఘాదేశనిపాతః-కపీన్-నానావిధైర్బహువిధైః-చిత్రైరద్భుతైః ఫలైః-స్వాదుశీతైః మధురశిశిరైః వారిభిశ్చ-ప్రపేయ సంతర్పయామాస-ప్రీణాతేః ణిచి ప్వ్యాదేశః॥ ... ... *

మూ,౬౭ { నిఘానిఘతరుచ్ఛన్నే తస్మిన్ స్తైలబ్ధిమైః ఫలైః । తృప్తాస్తాంభ్రాజమతీం ప ప్రచ్ఛుః కస్య పూరియమ్ }

౬౭॥నిఘేతి॥నిఘాః నిమితాస్సమసంస్థానాః అనిఘాః విపరీతాః- నిఘో నిమితం॥పా॥౩॥౩॥౮౭ ॥ఇతి నిపూర్వాద్ధంతేరప్ప్రత్యయే ఘాదేశనిపాతః-తైరుభయైస్తరుభిశ్ఛన్నే తస్మిన్ బిలే తే వానరాః-లబ్ధిమైః లబ్ధైః - ద్విత్రః క్త్రేః॥పా॥౩॥౩॥౮౮-ఇతి క్త్రిః- ఫలైః తృప్తాస్సంతః భ్రాజమతీం దీప్తిమతీం-ట్వితోఽథుచ్॥పా॥౩॥౩॥౮౯॥ఇత్యథుచ్ ప్రత్యయాంతః -తాం స్త్రియం-ఇయం కస్య పూరితి పప్రచ్ఛుః॥ ... ... *

మూ, ౩౮ { రక్షంకరోషి కస్మాత్త్వం యత్నే నాఖ్యాహి వశ్శు
భే।స్వప్నే నిధివదాభాతి తవసందర్శనంహి నః॥... }

౩౮॥ రక్షమితి॥ హేశుభే కస్మాత్కారణాత్ త్వంయత్నేన రక్షంరక్షణంకరోషి-యజయాచయతేత్యాదినా॥ పా॥ ౩॥ ౩॥ ౯౦॥ యతిరక్షిభ్యాం భావే నఙ్ప్రత్యయః-నోఽస్మభ్యమాఖ్యాహి-తవసందర్శనం నోఽస్మాకం స్వప్నే స్వప్నావస్థాయాం-స్వపో నన్॥ పా॥ ౩॥ ౩॥ ౯౧ ఇతి నన్-నిధిరివ-ఉపసర్గే ఘోః కిః॥ పా॥ ౩॥ ౩॥ ౯౨॥ ఇతి కిః-ఆభాతి ప్రతిభాతి॥ ... ...

మూ, ౩౯ { తతో జలధిగంభీరాన్వానరాన్ ప్రత్యువాచ సా। ఇ
యం దానవరాజస్య పూస్సృష్టిర్విశ్వకర్మణః॥...* }

౩౯॥ తత ఇతి॥ తతః ప్రశ్నానంతరం-సా స్త్రీ జలాని ధీయంతే అస్మిన్నితి జలధిః సముద్రః కర్మణ్యధికరణే చ॥ పా॥ ౩। ౩। ౯౩॥ ఇతి ఘోః కిః-తద్వద్గంభీరాన్-వానరాన్ ప్రత్యువాచ-కిమితి ఇయం దానవరాజస్య దానవేంద్రస్య-పూః-పురీ విశ్వకర్మణః-కృద్యోగాత్కర్తరి షష్ఠీ-సృజ్యత ఇతి సృష్టిః - తేన సృష్టేత్యర్థః-కర్మణి చ స్త్రియాం క్తిన్॥ పా॥ ౩॥ ౩॥ ౯౪॥ ఇతి క్తిన్॥ *

మూ, ౪౦ { నిహతశ్చ స్థితిం భిందన్ దానవోఽసౌ బలిద్రుహా।దుహి
తా మేరుసావర్ణేరహం నామ్నా స్వయంప్రభా॥... }

౪౦। నిహత ఇతి॥ అసౌ దానవః-స్థితిం మర్యాదాం-స్థాగాపాపచో భావే॥ పా॥ ౩॥ ౩॥ ౯౫॥ ఇత్యఙపవాదేన క్తిన్॥ ద్యతిస్యతిమాస్థామిత్తికితి॥ పా॥ ౭॥ ౪॥ ౪౦॥ ఇతీత్వం- భిందన్నుత్సాదయన్-బలిద్రుహా బలిధ్వంసినా హరిణా నిహతశ్చ - అహం మేరుసావర్ణేర్నామతస్య దానవేంద్రస్య దుహితా నామ్నా స్వయంప్రభా॥ ... ... *

మూ, ౪౧ { జాతిమిచ్ఛథ చేత్త్రాణం కీర్తిం వా పాతుమాత్మనః। క
రోమి వో బహిర్యాతాన్ పిధధ్వం పాణిభిర్దృశః॥ * }

౪౧॥ జాతిమితి॥ యూయం జాతిం బహిర్గతిం-తదా ఆత్మనో మమ కీర్తిం యుష్మత్త్రాణజనితం యశః పాతుం వా త్రాతుం చేత్యర్థః॥ నిర్వా సాకల్యే వికల్పోపమయో రేవార్థే చ సముచ్చయ ఇతి విశ్వః-ఇచ్ఛథ చేత్-వో

యుష్మాక-బహిర్గృహాఃబహిర్దైశేయూతిక్మిశ్)౻౦ మెళనఁ మె షాం తాక్ బహిర్యాతీక్ కరోమి- యుష్మాకభ్రష్టయూధాక్ బహిఃక్షాపయిష్యామి త్యర్థః-ఊతియూతిజూతిసాతి హేతికీర్తయశ్చ॥పా॥3॥3॥౯౭ఇతినిపా తనాత్ జూతి యూతోర్యజః వతెయాః తెశ్చ దీర్ఘః నిపాతః కీర్తయతేఃకీ ర్తిః-పాణిభిర్ధృశః పిధత్వంచ్ఛాదయతః-అపిపూర్వాద్ధాతోర్లోటిలశ్న్వా మి-దధస్తథోశ్చ॥ పా ॥౮॥3 ॥3౮ ॥ ఇత్యభ్యాసస్యభష్భావే- శ్నా ప్ర స్తయోరాతః॥ పా ॥౬॥౪॥౧౧౨॥ ఇత్యాకారలోపః-వష్టిభాగు రల్లోపమిత్యల్లోపః॥ ... ...

మూ, ౭౨ { వ్రజ్యావతీనిరుద్ధాక్షాక్ విద్యావానుష్ఠితక్రియాక్। నిరచిక్రమదిచ్ఛాతో వానరాంశ్వంక్రమావతః॥* }

౭౨ ॥ వ్రజ్యేతి॥వ్రజ్యావతీ ప్రశస్తగతిమతీ – వ్రజయజోర్భావేక్య ప్॥పా॥3॥3॥౯౮॥ఇతిక్యప్ - తతఃప్రశంసాయాంమతుప్-తతోఙీప్- సాత్రివిద్యవకాచిన్మంత్రవిద్యైవ-సంజ్ఞాయాంసమజెత్యాదినా॥పా॥3॥3 ౯౯॥విదేఃక్యప్- నిరుద్ధాక్షాక్ పాణిపిహితదృష్టీక్-అనుష్ఠితక్రియాక్ కృ తోచితవ్యాహారాక్-కృఞశ్చ॥ పా3॥3॥౧౦౦ ॥ ఇతి స్త్రియాంశప్రత్య యోరిజాదేశః-చంక్రమావతఃకుటిలగతిమతః-నిత్యంకౌటిల్యేగతౌ॥పా3॥ ౧॥౨3॥ఇతిక్రమేర్యఙంతాత్-అప్రత్యయాత్॥3॥3॥౧౦౨ఇతి స్త్రియా ముప్రకారప్రత్యయెటాప్- తతోమతుప్ఽశస్-వానరానిచ్ఛాతస్తదిచ్ఛాను సారతః-ఇచ్ఛా॥పా॥3॥3॥౧౦౧॥ఇతి షేఃశప్రత్యయెయగభావోనిపాతి తఃనిరచిక్రమత్ నిష్క్రామితవతీ-క్రమెణౌ చజీ-సన్వతః॥పా॥౭॥౪॥౭౯॥ ఇత్యభ్యాసస్యేత్వం-తస్యాలఘుత్వాన్న దీర్ఘః- ... ...

మూ, ౭3 { నిష్క్రమ్యశిశుయాతస్యాస్త్రిపావన్నోరసాతలాక్। జ్ఞాత్వాకాలమతిక్రాంతంవ్యథామవలలంబిరే॥ ...* }

౭3 ॥ నిష్క్రమ్యేతి॥ తస్యాః స్త్రియాః శిశుయోపాదెశెన-గురోశ్చ హలః॥పా॥3॥3॥౧౦3॥ఇత్యప్రత్యయెటాప్ -రసాతలాద్బిలాన్నిష్క్ర మ్యాఽతఏవ స్త్రీశరణాగమాత్త్రిపావంతః-త్రిభూనప్యపి త్ర్యాత్-షిద్భిదా

దిభ్యోక్॥పా॥3॥3॥౧౦౮॥ఇత్యఙ్-తతోమతుప్- కాలంస్వామికృతంమా
సకాలమతిక్రాంతంజ్ఞాత్వా - వ్యధాంభయం-వ్యధసంచలనయోః-భిదా
దిత్వాదఙ్-అవలలంబిరేప్రాప్తాః- ... ... *

మూ, ౪౪ { చింతావంతః కథాశ్చక్రురుపధాభేదభీరవః। అకృ
త్వానృపతేః కార్యంపూజాంలప్స్యామహేకథమ్॥ }

౪౪॥ చింతావంతఇతి॥ఉపధానముపధాసమ్యక్పరీక్షా॥ని॥ఉపధాసు
పరీక్షాభేదియాదవః-అతశ్చోపసర్గే॥పా॥3॥3 ॥౧౦౬॥ఇత్యఙ్-తయాతజ్జ
న్యాసిద్ధిర్లక్ష్యతే-తద్భేదాత్తద్భంగాద్భీరవః-అతఏవచింతావంతః ఇతికగ్ర
వ్యాఖ్యామూఢాః-కిమపిధ్యాయంతః-నృపతేఃస్వామినఃకార్యమకృత్వాకథం
పూజాంసమ్మానంలప్స్యామహేఇతికథాస్సంల్లాపాంశ్చక్రుః-సర్వత్రో-చిం
తిపూజికథికుంబిచర్చశ్చ॥పా॥3॥3॥౧౦౫॥ఇత్యఙ్॥ ... *

మూ, ౪౫ { పారియోపాసనయాశాంతిమన్వానోవాలిసంభవః।
యుక్త్వాయోగంస్థితశ్శైలేవివృణ్వంశ్చిత్తవేదనామ్॥ }

౪౫॥ పారియోతి॥వాలిసంభవోంగదః-పారియోపాసనయాపారిదో
పవేశనేనఅనశనస్థిత్యేత్యర్థః॥ని॥పారియశ్చానశనేమృత్యావితివిశ్వః - ఉప
పూర్వాదాసేఃణ్యాసశ్రంథోయుచ్॥పా॥3॥3-౧౦౭ఇతియుచ్-శాంతిం
పర్యాప్తిప్రనివృత్తింమన్వానోనిశ్చిన్వన్ -యోగంచిత్తనిరోధంయుక్త్వాఅవ
లంబ్య-చిత్తవేదనాంమనోవ్యధాం-ఘుట్టవందివిదిభ్యోయుజ్వక్తవ్యః॥పా॥3
3॥౧౦౧॥౧॥ఇతివిదేర్యుచ్-వివృణ్వన్ప్రకాశయన్-శైలేస్థితః॥ *

మూ, ౪౬ { ప్రస్కందికామివప్రాప్తోధ్యాత్వాబ్రూతేస్మజాంబవాన్।
ఛిన్నాలభంజికాప్రఖ్యాన్విషయాన్కల్పనారుచీన్॥ ...* }

౪౬॥ ప్రస్కందికామితి ॥ అథజాంబవాన్ధ్యాత్వాకింత్వంకరిష్య
సీతిప్రశ్నస్యోత్తరమాలోచ్యేత్యర్థః - ప్రస్కందికాం ప్రస్కందనిరో
గం-ప్రాప్తఇవతథాగద్గదస్సన్నిత్యర్థః-రోగాఖ్యాయాంణ్వుల్బహులం॥
పా ॥ 3॥3॥౧౦౮॥ఇతిస్కందేః ప్రపూర్వాద్రోగాఖ్యాయాం స్త్రియాం
ణ్వుల్-బ్రూతేస్మ-తదేవాహసార్ధశ్లోకేనఛిన్నేత్యాదినా - సాలభంజికాఃదా

రుదంతవస్త్రాదినిర్మితాః క్రీడాసాధనభూతాః పుత్త్రికాః॥ సి॥ పాంచాలికా
దివస్త్రాదిపుత్త్రికా సాలభంజికేతియాదవః-సంజ్ఞాయాం॥ పా॥౩॥౩॥౧౦౯
ఇతిణ్వుల్-నిత్యం క్రీడాజీవికయోః॥౨॥౨॥౧౭ ఇతిసమాసః - తత్పాత్రీభ్యాం స్త్ర
త్వాత్రియానపారమార్థికానిత్యర్థః-అతఏవకల్పనాతోఽభిమానతో రుచిరేష్వా
యేషు తాన్-స్వభావతస్స్పృహణీయానిత్యర్థః - విషయాన్ శబ్దాదీన్ ధిక్॥

మూ.౭౭ {యాం కారిం రాజపుత్త్రోఽయమనుతిష్ఠతి తాం క్రియామ్।
అహమప్యనుతిష్ఠామీత్యుక్త్వైవముపావిశత్॥ ...}

౭౭॥ యామితి॥ అయం రాజపుత్త్రో రుగ్ణః - యాం కారిం క్రియామనుతి
ష్ఠతి-ఉపోషాఖ్యానపరిప్రశ్నచర్యాః॥ పా॥౩॥౩॥౧౧౦॥ ఇతికర్తరి
ఇఞ్ ప్రత్యయః-చకారాంతాం క్రియామిత్యత్ర ప్రత్యయః అహమప్యను
తిష్ఠామీత్యేవముక్త్వా జాంబవాన్నప్యుపావిశ దుపవిష్టః-ప్రాయోపవేశనం
కృతవానిత్యర్థః॥ ... ...

మూ.౭౮ {ఉవాచమారుతిస్సర్వాన్ వృద్ధసన్న్యాసిన్యత్ర వానరాన్। అహం
పర్యాయసంప్రాప్తాంకుర్వే ప్రాయోపవేశికామ్॥...}

౭౮॥ ఉవాచేతి॥ అథ మారుతిర్హనుమాన్-అత్రాస్మిన్సర్వతే వృద్ధజాం
బవతి సన్న్యాసిని సర్వసంగపరిత్యాగిని సతి-అహం పర్యాయసంప్రాప్తాం
గతజాంబవద్దానంతరప్రాప్తాం- ప్రాయోపవేశికాం ప్రాయోపవేశనం
పర్యాయార్హర్ణోత్పత్తిషు ణ్వుచ్॥ పా॥౩॥౩॥౧౧౧॥ ఇతిపర్యాయార్థే
ణ్వుచ్-కుర్వ ఇతివానరానువాచ॥

మూ.౭౯ {అథావేభవతాం యోఽస్మిన్ జీవేత్తస్యాస్త్వజీవనిః।
ఇత్యుక్త్వాసర్వఏవాస్థుర్బద్ధ్వాయోగాసనానితే॥...}

౭౯॥ అథావఇతి॥ అస్మిన్ శైలే భవతాం మధ్యే అమరణేన సతి
యో జీవేత్తస్య అజీవనిరస్తు అజీవనమేవాస్తు - ధిక్ తస్య జీవనమితిభావః-ఆ
క్రోశేనఞ్యనిః॥ పా॥౩॥౩॥౧౧౩॥ ఇత్యాక్రోశేజీవేరని ప్రత్యయః-ఇత్యు
క్త్వాతే సర్వఏవ సర్వేఽపి-యోగాసనాని స్వస్తికపద్మకాదీన్యాసనాని బద్ధ్వా అస్థు
రనశనస్థితాః-తిష్ఠతెర్మిజ్ఞగాతిస్థేత్యాదినా॥ పా॥౨॥౪॥౭౭॥ సిచోలుక్-

అతోలోపఇటిచ॥పా॥౬॥౪॥౬౪-ఇత్యాకారలోపః॥ ...

మూ. ౭౦ {అక్లేశ్యమసినాగ్న్యంతంకబంధవధమభ్యధుః। ధి
ఙ్నః ప్రపతసం ఘోరం క్లేదాత్త్వమనాథవత్॥ }

టీ ౭౦॥ అక్లేశ్యమితి॥అసినాఖడ్గేనకృతమితి శేషః-అతఏవాక్లేశ్యమక్లేశకరమాశుభావాదితిభావః-కృత్యల్యుటోబహులం॥పా॥౩॥౩॥౧౧౩॥ఇతికర్తరికృత్యః-కించాగ్న్యంతమగ్నిసంస్కారాంతంతత్రాపిరామహస్తకృతమితిభావః-కబంధవధమభ్యధురభిహితవంతః -ప్రశంసితవంతఇత్యర్థః- ఘోరందారుణంనోస్మాకంప్రపతసంశరీరపాతంధిక్- అశస్త్రవధత్వాదితిభావః-కించఅనాథవత్ అనాథానామివక్లేదఃపూతీభావః-తదంతత్వం అగ్నిసంస్కారాభావాదితిభావః॥ ... ...

మూ. ౭౧ {తతోమందగతః పక్షీ తేషాం ప్రాయోపవేశనమ్।
పయఃపానమివాశంసున్మహానాయాదశోభనః॥ }

టీ ౭౧॥ తతఇతి॥తతస్తేషాం ప్రాయోపవేశనానంతరం- మందగతో మందగమనః-నపుంసకేభావేక్తః॥పా॥౩॥౩॥౧౧౪॥ ఇతిక్తః-మహాన్ మహాకాయః-నశోభతఇత్యశోభనః అమంగళరూపః కృత్యల్యుటోబహులం॥పా॥౩॥౩॥౧౧౩॥ఇతికర్తరిల్యుట్॥పక్షీసంపాతినామజటాయోర్భ్రాతాగృధ్రస్తేషాంప్రాయోపవేశనంమరణవ్రతం-భావేల్యుట్ - పయఃపానం క్షీరపానమివభక్ష్యలాభాత్తద్వచ్ఛరీరసుఖకరమిత్యర్థః-కర్మణిచయేనసంస్పర్శాత్కర్తుశ్శరీరసుఖం॥పా॥౩॥౩॥౧౧౬॥ ఇతికర్మోపపదాత్పిబతేర్భావేల్యుట్॥ఆశంసురభిలాషుకస్సన్ సనాశంసభిక్షఉః॥పా॥౩॥౨॥౧౬౮॥ఇత్యుః-ఆయాజాయాతః॥ ... ...

మూ. ౭౨ {దేహప్రశ్నేనతుండాగ్రంతంవిలోక్యాశుభాకరమ్।
[illegible]పగోచరమాత్మానమశోచన్వానరాముహుః॥... }

టీ ౭౨॥ దేహేతి॥వృశ్చ్యతేభిద్యతేనేనేతివ్రశ్చనం-కరణాధికరణయోశ్చ॥పా॥౩॥౩॥౧౧౭॥ఇతికరణేల్యుట్ ॥ దేహస్యవ్రశ్చనందేహవ్రశ్చనం-కృద్యోగాదిషష్ఠీసమస్యతే॥పా॥౨॥౨॥౮॥౧ ఇతిసమాసః-ఇధ్మప్రవ్రశ్చనవత్

శాశృక్తుండాగ్రంయస్యతం-అశుభాకరమమంగళాలయం-తుంసీసంజ్ఞా యాంఘః పాప్రియేణ॥పా॥౩॥౩॥౧౧౮॥ఇతిఘః-తంగృధ్రంవిలోక్యవాన రాఃపాపగోచరంపాపాశ్రయం-గోచరసంచరేత్యాదినా॥ పా॥౩॥౩॥ ౧౧౯॥ఘప్రత్యయాంతోనిపాతః-ఆత్మానముపాలరశోచన్॥ ❋

మూ,౮౩ {జటాయుఃపుణ్యకృత్పక్షీదండకారణ్యసంచరః।కృత్వా రాఘవకార్యంయస్స్వరారూఢోగ్నిసంస్కృతః॥❋}

౮౩॥ జటాయురితి॥ సంచరత్యస్మిన్నితిసంచరఃసంచారస్థానం-గోచరసంచరేత్యాదినా॥పా॥౩॥౩॥౧౧౯॥అధికరణార్థేఘాంతోనిపాతః-దండకారణ్యమేవసంచరోస్య [illegible] యుధాన్ మపక్షీగృధ్రః-పుణ్యకృత్పుణ్యంకృతవాన్-సుకర్మ [illegible] ౩॥౨॥ఇతిభూతేక్విప్-తథాహి యఃజటాయుః-రాఘవకా [illegible] యాంజనంకృత్వా-అగ్నిసంస్కృతోరామేణకృతాగ్నిసంస్కా [illegible] స్వస్స్వర్గమారూఢః॥ ❋

మూ,౮౪ {నరకస్యావతారోయంప్రత్యక్షోఽస్మాకమాగతః అచేష్టాయదిహాస్మాకమోదనేనాల్పానుహేయమ్॥}

౮౪॥అ॥స్వయంతుపాపకృతఇత్యాహుః నరకస్యేతి॥ అస్మాకమయం ప్రత్యక్షోనరకస్యరౌరవాదేరవతారోఽవతరణమాగతః-అవేతస్తౄస్త్రోర్ఘఞ్॥ పా॥౩॥౩॥౧౨౦॥ఇతికరణేఘఞ్-ఆగతఃప్రాప్తః-యద్యస్మాదిహాత్ర-అచేష్టాఃనిశ్చేష్టాఃవయమస్మాయాంవకా [illegible] త్ - అధ్యాయన్యాయేత్యాదినా॥పా॥౩॥౩॥౧౨౨॥తినిపాత్యోఽనికరణేఘఞంతోనిపాతః-అనేనాత్స్యమహాభక్షిష్యామహే-అతోఽయమిదానీంహేతుత్వాదస్మాకమయంప్రత్యక్షంనరకస్వామిత్యర్థః-అనేనమరణేలభ్యేదితి॥ ❋

మూ,౮౫ {హృదయోదజ్రసంస్థానంకృతాంతానాయసన్నిభమ్। శరీరాత్తనుతుండాగ్రంప్రావ్యాయుంశర్మసన్నిభమ్॥}

౮౫॥హృదయోతి॥ హృదయస్య ఉదంచ్యతేఉద్ధ్రియతేఽనేనేత్యుదంకః ఉద్ధరణ్-ఉదంకోనుదకే॥ పా॥౩॥౩॥౧౨౩॥ ఇత్యుత్పూర్వాదంచతేఃకరణేఘఞంతోనిపాతః-తస్యేవసంస్థానంసన్నివేశో యస్యతంహృదయోద్ధా

రకోదంకవద్భయంకరమిత్యర్థః-కృతాం తస్యాంతకస్య ఆనీయతే అక్నవ్యా తే నేనేత్యానాయోజాలంజలజంతుబంధనం॥ ని॥ ఆనాయఃపుంసిజాలం స్యాదిత్యమరః-జాలమానాయః॥ పా॥ ౩॥ ౩॥ ౧౨౪ ఇత్యాద్పూర్వాన్నయ తేఃకరణేఘఞంతోనిపాతః - తత్సన్నిభంతత్సదృశంతద్వత్పాశాకమణాక మిత్యర్థః-శరీరస్యఆఖస్యతే నేనేత్యాఖనంవిదారణం క్రకచాదికం-ఖనో ఘచ॥ పా॥౩॥౩॥౧౨౫॥ ఇత్యాద్పూర్వాత్ఖనతేః కరణేఘప్రత్యయః- తదివ తుండాగ్రంచంచుకోటిర్యస్యతం-అముంగృధ్రింపాప్య శమణాసుఖందు ఃఖంజీవనంనాస్తీత్యర్థః - సనుదుర్భ్యాంకేవలాభ్యాం॥ పా॥౭॥౧॥ ౬౮॥ఇతినిషేధాత్-ఉపసర్గాత్ఖల్ఘఞోః॥ పా॥౭॥౧॥౬౭ఇతినుమ్నభవ తి- అత్రాముమితిపుంలింగనిర్దేశాత్తుండాగ్ర ధర్మఉదంకాదిసామ్య మవయవతద్వతోరభేదోపచారాత్పక్షిగతత్వేనోక్తఇత్యనుసంధేయం॥ ..

శ్లో,౮౬ { ఈషదాఢ్యంకరో ప్యేషనపరత్రాశుభక్రియః। అ
స్మానత్తుమితో ఖ్యేతిపరిగ్లానోబుభుక్షయా॥... }

౮౬॥ ఈషదితి॥ కించఏషవానరగణః-పరత్రాప్యక్రచ్ఛ్రేణసుఖేనా నాఢ్యఃఆఢ్యఃకృతోవిధాత్రా ఈషదాఢ్యంకరోన-ఇహతావదాస్తాం జైవ నపరత్రాపిసుఖభాఙ్నకృతఇత్యర్థః-కర్తృకర్మణోశ్చభూకృఞోః॥పా॥ ౩॥౩॥౧౨౭॥ ఇతికరోతేఃకర్మణీషదాదౌచోపపదేఖల్ ప్రత్యయః-తథా హి-అశుభక్రియః పాపకర్మా- బుభుక్షయాభోక్తుమిచ్ఛయా క్షుధా- భుజేస్సన్నంతాత్ స్త్రియామప్రత్యయేటాప్ - పరిగ్లాయతీతిపరిగ్లానఃప రిక్షీణః-బహులగ్రహణాత్క-ర్తరిల్యుట్-నిష్ఠాయాంవా- సంయోగాదే రాతోధాతోర్యణ్వతః॥పా॥౮॥౨॥౪౩॥ ఇతినత్వంఏషపక్షీత్యనువర్తతే అస్మానత్తుంభక్షయితుమితో భ్యేతిఆగచ్ఛతి - దుర్మరణతోపాత్పరలో కోపినాస్మాకమస్తీత్యర్థః॥ ... ... ●

ఇతికృదధికారః.

శ్లో,౮౭ { సంప్రాప్యవానరాన్ పక్షీజగాదమధురంవచః।కే
యూయందురుపస్థానేమనసాగిరిమూర్ధని॥ }

టీ॥ సంప్రాప్యేతి ॥ అథపక్షీవానరాన్ సంప్రాప్య మధురంవ చో౽గాదీత్ దేవాహామసహిదురుపస్థానేదుష్ప్రేపె-గిరిమూర్ధని వ ర్తమానా్-యూయంకే కిమర్థమాగతాః కిమిదమిహ క్రియత ఇతి శేషః॥ ❀

మూ, ౧౭ {ఆత్మనః పరిదేవధ్వే కుర్వంతో రామసంకథాః। సమా
నోదర్యమస్మాకం జటాయుం చ స్తుథాదరాత్॥ ...}

౧౭॥ అ॥ అథపునః ప్రకీర్ణకాధికారః॥ ఆత్మన ఇతి॥ యూయం కేరా మసంకథాః రామసంబంధినీః కథాః కుర్వంతః ఆత్మనః-నసంయోగాద్వమం తాత్॥ ౬॥ ౪॥ ౧౩౭॥ ఇతినిషేధాచ్ఛసినాల్లోపః-పరిదేవధ్వే శోచథ - దే వృదేవనేథా వాదికాల్లటిధ్వమిటేరేత్వం- కించాస్మాకం సమానోదరే శయి తం సమానోదర్యమేకోదరభ్రాతరం-సమానోదరే శయిత ఓచోదాత్తః॥ పా॥ ౪॥ ౪॥ ౧౦౮॥ ఇతియత్ప్రత్యయః-విభాషోదరే॥ పా॥ ౬॥ ౩॥ ౮౮॥ ఇతిస మానస్యవికల్పేనసభావాభావః-జటాయుమారాత్స్నథచప్రశంసథచ-స్తౌ తేర్లట్ థేశపిలుక్॥ ... ... ❀

మూ, ౧౮ {శంకాధవిత్రవచనం ప్రత్యూచుర్వానరాః ఖగమ్।
వయం శత్రుంపవిత్రేషోర్దూతా రామస్యభూపతేః॥}

౧౮॥ శంకేతి ॥ వానరాః ధూయతే౽నేనేతిధవిత్రం విధూననం-అర్తిలూ ధూసూఖనసహచరఇత్రః॥ పా॥ ౩॥ ౨॥ ౧౮౪॥ ఇతికరణేధునాతేరిత్ర ప్రత్యయః-శంకాధవిత్రం హింసత్వ శంకానిరాకరణం వచనం యస్యతం విశ్వసనీయమిత్యర్థః-ఖగం పక్షిణం వయం శత్రూణాం లూయంతే ఏభిరితి లవిత్రాశ్ఛేదకాః పూర్వవదిత్రప్రత్యయః - తఇషవో యస్యతస్య రామస్య భూపతేస్స్వామినో దూతా ఇతి ప్రత్యూచుః॥ ... ... ❀

మూ, ౨౦ {కేనాపిదాఘ్ను-లేయోనకుల్యాం మాతః కులీం ప్రియామ్।
హృతామ్మహాకులీనస్య తస్యలిప్సామహేవయమ్॥}

౨౦॥ అ॥ కేయూయమిత్యత్రోత్తరముక్త్వాకిమర్థమాగతా ఇత్యత్రోత్తరమాహ॥ కేనాపీతి॥ కేనాపిదాఘ్ను-లేయోనదుష్కులాపత్యేన- దు ష్కులాడ్ఢక్॥ పా॥ ౪॥ ౧॥ ౧౪౨॥ ఇతిఢక్ హృతాం కుల్యాం- అష్టాకేణ సా

ఖ్యాతేర్వా యత్ మాహాకులీం మహాకులాపత్యం మహాకులీనస్య మహాకులా
పత్యస్య-మహాకులాదఞ్ ఖఞౌ ॥పా॥౪॥౧॥౧౪౧॥ఇతి క్రమాదఞ్ ఖఞౌ-
తస్య రామస్య ప్రియాం సీతాం-వయం లిప్సామహే లబ్ధుమిచ్ఛామః- లభేస్స
న్నంతాల్లట్-సనిమీమేత్యాదినా॥పా॥౭॥౪॥౫౪ - ఇసాదేశే పూర్వవత్స
నః॥పా॥౧॥౩॥౬౨॥ఇతితఙ్ ॥ ... ... ❀

ఝూ,౯౧ { త్రింశత్తమమహోऽతీతం మత్వా ప్రత్యాగమావధిమ్ । అకృత్వార్థాన్ విషీదంతః పరలోకముపాస్మహే ॥ ...❀ }

౯౧॥ అ॥ అథకిమిదమిహ క్రియత ఇత్యత్రోత్తరమాచక్షతే॥ త్రింశత్త
మమితి ॥ పరిత్యాగస్య ప్రత్యాగమనస్యావధిం అవధీకృతం త్రింశతో
హ్నాం పూరణం త్రింశత్తమం తస్య పూరణే డట్॥పా॥౫॥౨॥౪౮॥ఇతిడట్
వింశత్యాదిభ్యస్తమడన్యతరస్యామ్॥పా॥౫॥౨॥౫౬॥ఇతిడటస్తమడాగమః-
అహోదినమతీతమతిక్రాంతం-మత్వా జ్ఞాత్వా-అత్రాహోऽతీతమితి సంధి
శ్చింత్యః-రోసుపి॥ ౮॥౨॥౬౯॥ఇతిరేఫాదేశే అహరతీతమితి భావ్యమితి
అకృతార్థాః సీతాప్రాప్తిరూపకార్యప్రయోజనాః- అతఏవ విషీదంతో భ
గ్నోత్సాహాస్సంతః శ్లో॰ నిషాదస్థ్పతిసోऽభంగ ఉపాయాభావనాశనైరితి
లక్షణాత్-పరలోకముపాస్మహే-ఉపసీదామః॥ ... ...

ఝూ,౯౨ { మ్రియామహే న గచ్ఛామః కౌసల్యాయనివల్లభామ్ । ఉపలంభ్యామపశ్యంతః కౌమారీం పతతాం వర ॥❀ }.

౯౨॥ మ్రి ... మహ ఇతి ॥ హే పతతాం పక్షిణాం వర- అనూఢపూ
ర్వాయాః స్త్రియాః వోఢా కౌమారః-తస్య స్త్రీ కౌమారీ- కౌమారాపూ
ర్వవచనే॥పా॥౪॥౨॥౧౩॥ఇతి పాణిగ్రహణాపూర్వత్వే అణ్ప్రత్యయాం
తనిపాతేడీప్- తాం కౌ... కౌసలానాం రాజా కౌసలస్తస్యాపత్యం
కౌసల్యాయని రుత్తర కౌసల్యస్య రాపత్యం దాశరథీ రామః-కౌసల్యకామా
ర్యాభ్యాం చ॥పా॥౪॥౧॥౧౫౫॥ ఇతి పరమప్రకృతేః కౌసలశబ్దాదపత్యా
ర్థే ఫిఞ్ ప్రత్యయః-తత్సన్నియోగాత్ కౌసలశబ్దస్య కౌసల్యభావనిపాతః
అతఏవ భాష్యవార్తికయోరపి కౌసలకమారేత్యాది నామూలప్రకృతే

రేవ ప్రత్యయోదర్శితః-కౌసల్యాయా అపత్యమిత్యస్మిన్నర్థే ఢక్ఛణిత్యాదయః-తదసత్ - తదా స్త్రీభ్యోఢక్ - కౌసలేయ ఇతి స్యాదిత్యాశ్రాంతత్ - తస్య వల్లభాం దయితాం-ఉపలంభ్యాం ప్రశస్తతయా సర్వధా ద్రష్టవ్యామిత్యర్థః - ఉపాత్ప్రశంసాయాం॥ పా॥ ౭॥౧॥౬౬॥ ఇతి లభేర్న్యాసాది ప్రత్యయవిషయే నుమాగమః-అతఏవ ప్రశస్యయా తూప్యాత్వంనుమిసత్వాదుపధత్వాభావాద్యతో ప్రాప్తౌ ఋహలోర్ణ్యత్॥ పా॥ ౩॥౧॥౧౨౪॥ ఇతిణ్యత్ - యణ్యఃశోస్సు రేవిశేషః- అపశ్యంతో నుపలభమానాః - హేంతౌ శతృ ప్రత్యయః- మ్రియామహే ఇగచ్ఛామః-సామీప్యేలట్॥........*

——❋ ఇతి ప్రకీర్ణకాః ❋——

మూ, ౬౩ { జగాద వానరానేష పక్షి సంపాతిర్వంధు ప్రియం స్మృతిః । యూయం సంకుటితుం యస్మాదస్మిన్నర్థ్యే వసస్యథ॥ }

——❋ అథాదికేక్షిఁత్పకారః ❋——

౬౩ ॥ జగాదేతి॥ పక్షీ సంపాతిర్వానరాన్ జగాద-కిమితి - యూయం భ్రువం స్మృతీః క్షమాః శాస్త్రాణి నాధ్యగీష్వం నాధీతవంతః -ఇణో లుఙ్ విభాషా లుఙ్ళ్రృజోః॥ పా॥౨॥౪॥౫౦॥ ఇతి గాఙాదేశః - గాంకుటేత్యాదినా॥ పా॥౧॥౨॥౧॥ సిచోఙిత్వ-ఘుమాస్థేత్యాదినా॥ పా॥౬॥౪॥౬౬॥ ఈకారః-ధిచ॥ పా॥౮॥౨॥౨౫॥ ఇతి సిచ్చలోపః-ఇణష్షీధ్వమిత్యాదినా॥ పా॥౮॥౩॥౭౮॥ మూర్ధన్యాదేశః - యస్మాదస్మిన్ కాలే వ్యాపారకాలే సంకుటితుమవసత్తుం - కుటకౌటిల్యే-గాంకుటేత్యాదినా॥ పా॥౧॥౨॥౧॥ జిత్వాన్న గుణః-అర్థ్యవస్యథయతర్థ్యేస్యాదేశ్లటిథ ప్రత్యయః॥ ... *

మూ, ౬౪ { నాయముద్విజితుం కాలస్స్వామి కార్యాద్భవాదృశామ్। హృతభార్యే చ్యుతే రాజ్యాద్రామే పర్యుత్సుకే భృశమ్ ॥* }

౬౪॥ నేతి॥ రామే-స్వరూపత ఏవాపాస్య ఇత్యర్థః-రాజ్యాచ్చ్యుతే రాజ్యభోగ్య రహితే-ఏకాకినీత్యర్థః- తతోపి హృతభార్యే అతఏవ భృశం పర్యుత్సుకే విరహదుఃఖితే సతి- భవాదృశాం ప్రతీకారసమర్థానాం స్వామి కార్యాదుద్విజితుం-ఓవిజీభయచలనయోః-విజఇట్॥ పా॥ ౧॥౨॥౨॥ ఇతిఙిత్వా

ర్నైవధాగుణః. అయంకాలోన - నిర్గుణంచాపిభర్తారమాపత్సునపరిత్యజేదితిధర్మశాసనాదిత్యర్థః- కింపునరీదృశంగుణాఢ్యమితిభావః॥

మూ, ౯౪ { యత్నంప్రోర్ణువితుంతూర్ణం దిశంకురుతదక్షిణామ్।
ప్రోర్ణవిత్రీందివస్తత్రపురీంద్రక్ష్యథకాంచనీమ్॥ }

టీ ౯౪॥ యత్నమితి ॥కింతుదక్షిణాం దిశంప్రోర్ణువితుమాచ్ఛాదయితుం-విభాషోర్ణోః॥పా॥౧॥౨॥౩॥ఇతీటాజిత్వపక్షే గుణప్రతిషేధాదువఙాదేశః - తూర్ణంయత్నంకురుతకురుధ్వం-సార్వధాతుకమపిత్॥౧॥౨॥౪॥ఇతిఙిత్వాత్కృకరణస్యగుణాభావః-ధాతోర్గుణేసతి- అతఉత్సార్వధాతుకే॥౬॥౪॥౧౧౦ఇత్యుకారః తత్రదక్షిణస్యాందిశిదివోంతరిక్షస్య-కర్మణిషష్ఠీప్రోర్ణవిత్రీంస్వకాంత్యాఅచ్ఛాదయిత్రీం-ఋన్నేభ్యోఙీప్.ఇట్ఙిత్వాభావపక్షేగుణావాదేశౌ కాంచనస్యవికారంకాంచనీంహిరణ్మయీంప్రాణిరజతాదిభ్యోఙ్॥పా॥౪॥౩॥౧౫౪॥ఇత్యఞ్-పురంపురీంద్రక్ష్యథ॥

*అథకిదధికారః- *

మూ, ౯౫ { లంకానామ్నాగిరేర్మూర్ధ్ని రాక్షసేంద్రేణపాలితా।
స్త్రీణ్యశక్రమానీతాదదృశుర్యాంసురస్త్రియః॥... }

టీ ౯౫ ॥ లంకేతి ॥ సాపురీనామ్నాలంకేతిప్రసిద్ధిరుక్తా - గిరేస్త్రికూటాద్రేర్మూర్ధ్నీతిదుర్గత్వముక్తం - కించ-రాక్షసేంద్రేణపాలితేతిస్వామిబలముక్తం-యాంపురీంశక్రేణనిర్జిత్యానీతా అపహృతాస్సురస్త్రియోదదృశుః శక్రపురీంపశ్యన్త్యాప్రాప్తురిత్యర్థః- దృశేర్లిటిఅసంయోగాల్లిట్కిత్॥పా॥౧॥౨॥౫॥ఇతికిత్వాద్గుణాభావః॥ ... *

మూ, ౯౬ { బభూవవార్ధిశైలేంద్రంమృదిత్వేవేంద్రగోచరమ్।
కుషిత్వాజగతాంసారంసైకాశంకేకృతాభువి॥ * }

టీ ౯౬ ॥ బభూవేతి ॥యాపురీఅధిశైలేంద్రంత్రికూటాద్రౌ-విభక్త్యర్థేఽవ్యయీభావః - ఇంద్రగోచరమింద్రాలయమమరావతీంమృదిత్వావిమృద్యస్యేవభూవేత్యుత్ప్రేక్షా-ఇంథిభవతిభ్యాంచ॥పా॥౧॥౨॥౬॥ఇతికిత్వాన్నగుణః-అథవాజగతాంసారంకుషిత్వాఉత్కృష్యకేన్ద్రీకృత్య

ర్థః - సా ఏ రాఘవిక్రతానిమిత్తా తాళం కేఇత్యపరో త్ప్రేక్షా- ఇవశంకే
త్యాత్రే ప్రేక్షా యాం-మృదమృదగుధకువక్లీశవదవసః క్త్వాపా ॥౧॥౨॥కే
ఇతి క్త్వాకేత్యాన్న మృదికుష్యోగుణః॥ ... ...

మూ, ౯౮ { అప్యుతిత్వాసహ ప్రాతఃంక్లీశిత్వా కౌశలని జౌ। పా।
త్వాలంచిరంయత్వాత్మైకాధా ప్రాపినిర్మితా॥ }

౯౮ ॥ అప్యుతిత్వేతి । సహసా ప్రమమ్యుతిత్వా ఆసుఖయిత్వా-తస్న గ
తాసపన్న ప్రస్త తిర్మాతైతస్య సః ఖముత్వా త్యేత్యర్థః- మృదసుఖనఇతిధా
తో ... ప్రత్యయెనఘ్ సమాసః- అనఙ్ పూర్వ ఇతిని షేధాన్న క్త్వో ల్యబా
దేశః - ... సప్తకియెకా శ లేపవిష యెచిరంక్లిశిత్వా పవశ్రమ్యాదిరమభ్యస్తోత్య
ర్థః - అలముచింత్వా క్త్వా ఏవం కష్యామిత్యుద్ధో ష్యేత్యర్థః - యత్వా
త్వాపురపకాలఅన్వీయా- ధా తాప్రినిర్మితా-ఉత్ప్రేక్షా-వ్యంజకాప్రయో
గాద్గమ్యా-మృదమృపెత్యాదినా॥ పా॥౧।౨॥ సర్వత్ర క్త్వకేత్వాన్న గుణః॥

మూ, ౯౯ { ముషిత్వాఫనదం పాపాయాంగృహీ త్వావసద్విషత।
తాంముదిత్వావనక్రియాతలంకాముపెక్షితాప ॥ }

౯౯॥ముషిత్వేతి॥ప ... హారః॥సిన్యకంసోఘాతుకః ... ర ... త్యాసురః ద్విష
న్నమిత్రో రావణః-ద్విషోమిత్రే ॥౩॥౨॥౧॥౩౧ ఇతిశత్ర ప్రత్యయః-యాం
లంకా ... ఫనదంపబెరం ముషిత్వా చోరయిత్వా గృహీత్వా ఆదాయ-జిదన్త
కృషికృజ్మండిపిప్పాన్ముషిపహిగ్రహం-ద్విక ర్మసుపచాదీనాం చోపసంఖ్యాన
మివ్యత ఇతిముషిగ్రహ్యా ద్వికమకత్వం- అపసత్ - యస్యామవసది
త్యర్థః- దెశకాలాధ్వగంతవ్యాః కమసంజ్ఞాహ్యకమణామితివసస్స
కమకత్వం-పూర్వంలంకా కాబెరిరావ ణేనాచ్ఛిద్య గృహీతేత్యర్థః తా
నుసంధేయా-అథశక్రౌనాప్ముదిత్వాశోచిత్వా పెషితాం అసాధ్యతయా
అవధీరితాంలంకాంయాత గచ్ఛతసర్వత్ర రుదవిదెత్యాదినా॥ పా॥౧॥౨॥
త్ క్త్వకేత్వాన్న గుణః॥ ... ...

మూ, ౧౦౦ { విదిత్వాశక్తిహాత్మ్యం రావణంవిశిఘ్నతుపః।
క్రంపిప్పచ్చఘాణాంవామాన్మసూతసుషుప్సవః॥ }

౧౦౦॥ వివిత్సేతి॥ఆత్మీయాంశక్తింవిదిత్వారావణంవిజిఘృక్షవః విగ్రహీతుంవిరోద్ధుమిచ్ఛవోయాయుయంస్వాత్మమిచ్ఛవస్సుముమ్షవః - ప్రమత్తాః మాస్మభూతకింతుజాగరూకాస్థేత్యర్థః- స్మోత్తరేలఙ్చ॥ పా ౩।౩। ౧౭౬॥ఇతిచకారాల్లుఙ్ వివృత్సవః - వృత్తమిచ్ఛవః జ్ఞానంజిజ్ఞాసూనామిత్యర్థః- కిరశ్చపంచభ్యః॥ పా ౭।౨।౭౫॥ ఇతిప్రచ్ఛేస్సనీడాగమః- వో యుష్మాకముక్తముపదిష్టం- నాప్నృష్టస్యచిద్బ్రూయాదితిశాస్త్రాదితిభావః- అగ్రాహి- రుదవిదేత్యాదినా ॥పా॥౧।౨।౮॥ క్త్వాసనోఃకిత్త్వాద్విదాదీనాంగుణాభావః- ప్రచ్ఛేస్స్వపేశ్చసంప్రసారణం॥ .. *

మూ,౧౦౧ { అభ్యేతినాపివివిషుంసంప్రరుదిషుంనరమ్।కిం ముముషిషువద్యాతస్త్వాం నాపచికీర్షయా॥... }

౧౦౧॥ అభ్యేతీతి॥అవివిదిషుంకార్యాకార్యమజిజ్ఞాసుమవివేకినమిత్యర్థః-రురుదిషుంరోదితుమిచ్ఛుం-అనుద్యోగినమిత్యర్థః - ఈదృశంనరంపురుషం- సంపల్లక్ష్మీర్నాభ్యేతినోపైతి సివసంపత్పరాక్రమాశ్రయానవిషాదేనసముంసమృద్ధాభవతి- ముముషిషుః మోషితుమిచ్ఛుస్తైవస్తద్వత్తధారంధారాన్నపహృతవానిత్యర్థః- అపచికీర్షయా అపకర్తుమిచ్ఛయా- ఇకోఝల్॥ పా॥౧।౨।౯॥ ఇతిసనఃకిత్త్వాన్నగుణః- అజ్ఝనగమాం సని॥పా॥౬।౪।౧౬॥ ఇతిదీర్ఘః- అన్యత్రపూర్వవత్ రుదవిదేత్యాదినా॥ పా॥౧॥౨॥౮॥సనఃకిత్త్వాదగుణః-కింనయాతసిగచ్ఛసి-శీఘ్రంగచ్ఛేత్యర్థః-విధౌలోట్॥ ... ... *

మూ,౧౦౨ { బుభుత్సవోధుర్వంసీతాం భుత్సీధ్వంప్రబ్రవీమివః। మాస్మబుధ్వంమ్నాషోక్షంనకృషిధ్వంప్వామినేహితమ్ }

౧౦౨॥ బుభుత్సవఇతి॥ధ్రువంసత్యంసీతాంబుభుత్సవోబోద్ధుమిచ్ఛవస్తేఇత్యర్థః-హలంతాచ్చ॥పా॥౧।౨।౧౦॥ ఇతిబుధస్సనఃకిత్త్వాన్నలఘూపధగుణః-ఏకాచోబశఇత్యాదినా॥ పా ॥౮।౨।౩౭॥భష్భావః-ఖరిచ॥పా॥౮।౪।౫౫॥ఇతిధకారస్యచర్త్వం- భుత్సీధ్వంజానీధ్వం-అన్విష్యధ్వమిత్యర్థః - ఆశీరర్థోऽనపివక్షితః - లిఙ్చాత్మనేపదేషు॥పా॥

౧॥౨॥౧౧॥ఇతిలిఙఃకిత్త్వాన్న గుణః-లిఙస్సీయుట్॥ పా॥౩॥౪॥౧౦౨॥ఇతిసీయుట్ యలోపః శేషంపూర్వవత్-వోయుష్మభ్యంప్రబ్రవీమి హితముపదిశామీత్యర్థః-నోఽస్మాకం-ఉక్తముక్తింమృషాన్ఋతం- మాస్మబుధ్వంనజానీధ్వమిత్యర్థః- స్మోత్తరేలఙ్చ ॥ పా ॥ ౩ ॥ ౩ ॥ ౧౭౬ ॥ ఇతిచకారాల్లుఙ్-లిఙ్సిచావిత్యాదినా॥పా॥౧॥౨॥౧౧॥సిచఃకిత్త్వాన్నలఘూపధగుణః-ధిచ॥పా॥౮॥౨॥౨౫ ॥ఇతిసలోపః- భషాభావశ్చ-స్వామినేరామాయహితంహితయోగ చతుర్థీ-కృషీధ్వంకురుధ్వమిత్యర్థః - అత్రాప్యాశీరర్థో నవివక్షితః-ఉశ్చ॥పా॥౧॥౨॥౧౨॥ఇతిలిఙఃకిత్త్వాన్న గుణః-లిఙస్సీయుట్॥పా॥౩॥౪॥౧౦౨॥ఇటస్సీయుట్- ఇణష్షీధ్వమిత్యాదినా॥పా॥౮॥౩॥౭౮॥మూర్ధన్యాదేశః॥ ... ...

మూ,౧౦౩ సమగచ్ఛ్వంప్రహృష్టా మోదయధ్వంరఘూత్తమమ్।
మోహాయధ్వంభయంసీతాం మోహాయంస్తదశాననః॥

౧౦౩॥సమగధ్వమితి॥ శత్రోః పురఃసమగఛ్వంసంగస్యధ్వంసంగతాస్థాస్యధ్వఇత్యాశాస్మహఇత్యర్థః-సమోగమ్యృచ్ఛిభ్యామిత్యాదినా॥పా॥౧॥౩॥౨౯ సంపూర్వాద్గమేరకర్మకాల్లుఙ్లిఙ్-ఆశంసాయాంభూతవచ్చ॥ పా॥ ౩॥ ౩॥౧౩౨॥ఇతిభవిష్యదర్థేభూతవత్ప్రత్యయః-వాగమః॥ పా॥౧॥౨॥౧౩॥ ఇతిసిచఃకిత్త్వాత్-అనుదాత్తోపదేశేత్యాదినా॥ పా॥౬॥౪॥౩౭అనునాసికలోపః-హ్రస్వాదంగాత్॥పా॥౮॥౨॥౨౭॥ఇతిసలోపః-రఘూత్తమంరామం-మోదయధ్వంసీతాన్వేషణేనఆనందయత-సుదహర్షేణ్యాంతాల్లోట్-లోచశ్చ॥పా॥౧॥౩॥౭౮॥ ఇతితఙ్-సుబోధినీకారస్తుమోహాహధ్వమితిపాఠందృష్ట్వాకిదధికారలోభాత్తథైవవ్యాచష్ట-రఘూత్తమంమోదాహధ్వం ప్రియోపవేశనేనసీతావార్తాలోడనాద్రామం మావధిష్ట-ఉదాఙ్పూర్వాద్ధంతేర్లుఙ్ఆత్మనేయమహనః॥పా॥౧॥౩॥౨౮॥ఇతితఙ్ధ్వమి-హనస్సిచ్॥ పా॥౧॥౨॥౧౪॥ఇతిసిచఃకిత్త్వాదనునాసికలోపే-హ్రస్వాదంగాత్॥పా॥౮॥౨॥౨౭ఇతిసలోపః- ఆహధ్వమస్మద్రఘూత్తమమితిక్వచిత్పాఠః-అత్రాకర్మకాధికారస్యభట్టికవినానువర్తిత్వాత్సకర్మకత్వనతఙిత్యన్యేషుసాహసమ్

రణోధికారభ్రంశేపిపూర్వకారమేవాశ్రితా ఇత్యాస్తాంతత్- భయంమో
హాయధ్వం ధాతూనామనేకార్థత్వాన్మాగంధయతేత్యర్థః- గంధనంసూచ
నం-ఆవిష్కరణమితియావత్- అజోయమహానః॥ పా॥౧॥౩॥౨౦॥ ఇత్యా
ఙ్పూర్వాద్యమేర్లుజిసకర్మకాదాత్మనేపదంచింత్యం-యమోగంధనే॥పా॥
౧॥౨॥౧౫॥ఇతిసిచఃకిత్త్వాదనునాసికలోపేసలోపః - తథాదశాననః - సీ
తాం మోపాయంస్తనస్వీకరోతు-తస్యదారాత్వాదితిభావః- ఉపాద్యమ
స్స్వకరణే॥ పా॥౧॥౩॥౫౬ఇతిఉపపూర్వాద్యమేరాత్మనేపదం-విభాషోప
యమనే॥పా॥౧॥౨॥౧౬॥ ఇతిసిచఃపక్షేకిత్త్వాభావాన్నానునాసికలోపోనాపిస
లోపః-ఉభయత్రాపినమాఙ్యోగే॥పా॥౬॥౪॥౭౪॥ఇత్యడభావః॥ *

మూ,౧౦౪ { తతఃప్రాస్థిషతాద్రీంద్రం మహేంద్రంవానరా
ద్రుతమ్।సర్వేకిలకిలాయన్తో ధైర్యంచాధిషతాధికమ్॥ }

౧౦౪॥ తతఇతి ॥ తతస్సంపాతివాక్యశ్రవణానంతరంసర్వేవానరాఃకిలకి
లాయంతఃకిలకిలాశబ్దంకుర్వాణాః -అవ్యక్తానుకరణేత్యాదినా॥౫॥౪॥౫౭॥
డాచి-లోహితాదిడాజ్భ్యఃక్యష్॥పా॥౩॥౧॥౧౩॥ ఇతిక్యషి-వాక్యషః॥పా॥
౧॥౩॥౯౦॥ఇతిపక్షేపరస్మైపదంమహేంద్రంమహేంద్రాఖ్యమద్రీంద్రం
ప్రతి-ద్రుతం ప్రాస్థిషత ప్రస్థితాః-సమవప్రవిభ్యఃస్థః॥పా॥౧॥౩॥౨౨॥ఇ
తిస్థాతేర్లుఙితఙ్ -అధికం ధైర్యంచాధిషతదధిరే-ష్ఠాఘ్వోరిచ్చ ॥ పా॥౧॥౨॥
౧౭ఇత్యుభయత్రేత్వంసిచఃకిత్వంచతస్మాన్నగుణః॥ *

మూ,౧౦౫ { నికుంజేతస్యవర్తిత్వారమ్యేప్రత్యేదితాఃపరమ్।
మణిరత్నాధిశయితం ప్రత్యగ్రైకుంతతోయధిమ్॥ }

౧౦౫ ॥ నికుంజఇతి ॥రమ్యేతస్యగిరేర్నికుంజేగృహాకల్పేతరుషండే॥
ని॥నికుంజకుంజౌవాక్లీబేలతాదిపిహితోదరఇత్యమరః - వర్తిత్వాస్థిత్వా
విహృత్యేత్యర్థః-నక్త్వాసేట్॥౧॥౨॥౧౮॥ఇతికిత్త్వప్రతిషేధాద్గుణః-పర
మత్యంతంప్రత్యేదితాఃకృతసింహనాదాః -క్ష్వేదఃకర్తరిక్తః-నిష్ఠాశీఙ్స్వి
దిమిదిక్ష్విదిధృషః॥ పా॥౧॥౨॥౧౯॥ ఇతినిష్ఠాయాంకిత్వప్రతిషేధాద్గుణః
మణీనాంపద్మరాగాదీనాంరత్నానాంస్వజాతిశ్రేష్ఠవస్తూనాంచ॥ ని॥ర

తన్నంస్యజాతిశ్రేస్నైచేత్యమరః-అధిశేరతేశేతే ఇత్యధిశయితమధిష్ఠానం-క్తోఽధి కరణేచ-ధ్రౌవ్యగతిప్రత్యవసానార్థేభ్యః॥పా॥౩॥౪॥౭౬॥ ఇతిశేతే ర్ధ్రౌవ్యార్థాదకర్మకాపరాఖ్యాదధికరణే క్తః- నిష్ఠాశీఙిత్యాదినా॥ పా॥౧॥౨॥౧౯॥ కిత్వప్రతిషేధాద్గుణః-తోయధిం సముద్రం ప్రత్యవై క్షంతకియానయం కీదృశో వేతి సమంతాదవైక్షంతేత్యర్థః॥ ... *

మూ,౧౦౬ { అమర్షితమివఘ్నంతం తటాద్రీంస్సలిలోర్మిభిః।
శ్రియాసమగ్రద్యుతితం మదేనేవ ప్రలోఠితమ్॥ }

౧౦౬॥అ॥ అథైనం చతుర్భిర్విశినష్టి- అమర్షితమిత్యాదిభిః॥ సలిలానా మూర్మిభిస్తటాద్రీన్ తటస్థాన్ పర్వతాన్-ఘ్నంతం తాడయంతం-అత ఏవామర్షితం కుపితమివస్థితమిత్యుత్ప్రేక్షా-మృషేః కర్తరి క్తః-మృషస్తి తిక్షాయాం॥పా॥౧॥౨॥౨౦॥ ఇతికిత్త్వప్రతిషేధాద్గుణః-తతో నఞ్సమా సః - శ్రియారత్నాదిసంపదా-సమగ్రం ద్యుతితం ద్యోతనం యస్య తం సమ గ్రద్యుతిమిత్యర్థః- ద్యుతేర్భావే క్తః-ఉదుపధాద్భావాదికర్మణోర న్యతరస్యాం॥పా॥౧॥౨॥౨౧॥ఇతిపక్షే కిత్త్వాద్గుణాభావః-మదేనేవేతి హే తూత్ప్రేక్షా- ప్రలోఠితం ప్రఘూర్ణితం-లుఠేః-ఆదికర్మణి క్తః-ఉదుప ధాదిత్యాదినా॥పా॥౩॥౨॥౨౧॥కిత్త్వాభావపక్షే గుణః॥ ... *

మూ,౧౦౭ { పూతం శ్వైత్రైర్నభస్వద్భిర్గ్రంథిత్వేవస్థితం రుచః।
గుంభిత్వేవ నిరస్యంతం తరంగాన్ సర్వతో ముహుః॥ }

౧౦౭॥ పూతమితి॥ పునశ్శైత్యైశ్శీతలైర్నభస్వద్భిర్వాతైః - హేతౌ కర్తరి వా తృతీయా-పూతం పవిత్రం హృద్యమిత్యర్థః పూఙః కర్తరిక ర్మణి వా క్తః-పూఙశ్చ॥పా॥౭॥౨॥౫౧॥ఇతివికల్పాదిడభావే పూఙః క్త్వా చ॥పా॥౧॥౨॥ ౨౨॥ ఇతి సేటో రేవ క్త్వానిష్ఠయోః కిత్త్వనిషేధాదనిటః కి త్త్వాన్నగుణః-పునః రుచో దీప్తీః గ్రంథిత్వా సందర్భ్యేవస్థితం తేజస్సృజమివ స్థితమిత్యుత్ప్రేక్షా- పునస్తరంగాన్ గుంభిత్వేవ ఏకత్ర క్రోడీకృత్యేవ ముహు స్సర్వతో నిరస్యంతం క్షిపంతం గ్రంథిగుంభ్యోర్నకారో పధయోః నోప ధార్థపాంతాద్వా॥పా॥౧॥౨॥౨౩॥ ఇతివికల్పాత్కిత్త్వాభావపక్షే-అ

నిదితామిత్యానా॥పా॥౬॥౪॥౨౪॥నోపధానకారలోపః॥ ... *

మూ, ౧౦౮ {వంచిత్వావ్యంబరందూరం స్వస్మిం స్తిష్ఠంతమాత్మ |
ని। తృషిత్వేవానిశంస్వాదుపిబంతంసరితాంపయః॥}

౧౦౮॥ వంచిత్వేతి ॥ పునః-అంబరమాకాశం- దూరంయథాతథా వంచిత్వాపిలంఘిత్వాపి-వంచిలుంచ్యృతశ్చ॥పా॥౧॥౨॥౨౪॥ఇతివంచేః క్త్వాయాః కిత్వప్రతిషేధాన్నోపధానకారలోపః - స్వస్మిన్నాత్మనిపున స్స్వస్వరూపేతిష్ఠంతంనిరంతరంపతనోత్పతనేకుర్వంతమిత్యర్థః- పునః తృషిత్వా-పిపాసిత్వేవేత్యుత్ప్రేక్షా-తృషిమృషికృశేఃకాశ్యపస్య॥పా॥౧॥ ౨॥ ౨౫॥ఇతి క్త్వఃపక్షేకిత్త్వాన్నలఘూపధగుణః-స్వాదుమధురంసరితాం గంగాదీనాంపయోజలమనిశంపిబంతంస్వయంలవణోదత్వాదితిభావః॥*

మూ, ౧౦౯ {ద్యుతిత్వాశశినానక్తంరశ్మిభిఃపరివర్ధితమ్ । మెరో
ర్జేతుమివాభోగముచ్చైర్దిద్యోతిషుంముహుః॥*}

౧౦౯ ॥ ద్యుతిత్వేతి ॥ శశినాకత్రానక్తంద్యుతిత్వాద్యోతిత్వా-అ తఏవరశ్మిభిఃరశ్మిభిఃపరివర్ధితంపునః మెరోరాభోగంవిస్తారమాన్నత్యమి త్యర్థః-జేతుమతిశయితుమివేతిఫలోత్ప్రేక్షా-ముహురుచ్చైరూర్ధ్వందిది ద్యోతిషుంద్యోతితుంవర్ధితుమిచ్ఛుమిత్యర్థః-ద్యుతస్సన్యంతాదుప్రత్య యః-తస్యోదుపధత్వాత్-రలోవ్యుపధాద్ధలాదేస్సంశ్చ॥ పా ॥ ౧॥ ౨॥ ౨౬॥ ఇతిక్త్వాసనోస్సెటోఃపక్షేకిత్త్వాద్ద్యుతిత్వేత్యత్రనలఘూపధగుణః-దిద్యోతిషుమిత్యత్రగుణః॥ ... ...*

మూ, ౧౧౦ {విలోక్యసలిలోచ్చయానధిసముద్రమభ్రంలిహాన్
భ్రమన్మకరభీషణంసమధిగమ్యచోచ్చైఃపయః। గ
మాగమసహంద్రుతంకపివృషాఃపరిప్రేషయన్ గ
జేంద్రగురువిక్రమంతరుమృగోత్తమంమారుతిమ్॥}

ఇతిభట్టికావ్యే-సీతాన్వేషణోనామ

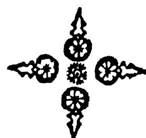
సప్తమస్సర్గః-

౧౧౦॥ విలోక్యేతి॥ కపివృషాః కపిపుంగవాః-అధిసముద్రం సముద్రే-వి
భక్త్యర్థేఽవ్యయీభావః - అభ్రం లిహంతీత్యభ్రం లిహాసభ్రంకషాః-
వహాభ్రేలిహః॥ పా॥౩॥౨॥౩౨॥ ఇతిఖశి ముమాగమః-సలిలోచ్చయాన్ జ
లోచ్ఛ్రాయాన్-ఏరచ్॥పా॥౩॥౩॥౫౬॥ ఇత్యేరచ్ తథాభ్రమద్భిర్మకరైర్భీ
షణం భయంకరం - నంద్యాదిత్వాల్ల్యుః-ఉచ్చైరున్నమ్రంవయశ్చవిలో
క్య-గజేంద్రైః ఐరావణః తత్వద్గురువిక్రమమప్రతిహతగతిం-అతఏవతను
మృగేషు కపిషూత్తమం శ్రేష్ఠం మారుతిం హనూమంతం-గమాగమయోర్గ
మనాగమనయోస్సహం క్షమం-పచాద్యచ్- సమధిగమ్యనిశ్చిత్యముద్రితంపతి
ప్రేషయన్ ప్రేషితవంతః-ఇషుగత్యాం తాల్లజ్-పృథ్వీవృత్తం॥*॥జసౌ
జసయలావసుగ్రహయతిశ్చ పృథ్వీగురు రితిలక్షణాత్॥ *

ఇతి శ్రీపదవాక్యప్రమాణపారావారపారీణ శ్రీమహోపాధ్యాయ
కోలచలమల్లినాథసూరివిరచితే భట్టికావ్యవ్యాఖ్యానే
సర్వపథీనాఖ్యానే
సప్తమస్సర్గః.

శ్రీరస్తు.

శ్రీమేధాదక్షిణామూర్తయేనమః.

భట్టికావ్యే - సవ్యాఖ్యానే - అష్టమసర్గప్రారంభః -

* అథాత్మనేపదాధికారః. *

మూ, ౧ { అగాహతతతోవ్యోమహనూమానురువిగ్రహః।
అత్యశేరతతద్వేగంసుపర్ణార్కమారుతాః॥ * }

౧॥అగాహతేతి॥ తతఃకపివరాభ్యనుజ్ఞానంతరం-ఉరువిగ్రహోఽబ్ధిలంఘనోచితమహాకాయోహనూమాన్-వ్యోమాకాశమగాహత ప్రావిశత్-తస్యహనూమతోవేగంసుపర్ణార్కమారుతాః నాత్యశేరతతేన్యూనమతిశయితుంనశేకురిత్యర్థః-గాహేశ్ళజశ్చలజిక్రమాత్- అనుదాత్తజిత ఆత్మనేపదం॥పా॥౧॥౩॥౧౨॥శీఙోరుట్॥పా॥౭॥౧॥౬॥ఇతిరుడాగమః -

మూ, ౨ { అభాయతయథార్కేణసుప్రాతేనశరన్ముఖే।గ
మ్యమానంనతేనాసీదగతంక్రామతాపురః॥... }

౨॥ అభాయతేతి॥ తేనహనూమతా-శరన్ముఖేశరదారంభే శోభనంప్రాతర్యస్యతేనసుప్రాతేన నిర్మేఘోదయేనార్కేణయథాఅర్కేణేవాభాయతఅదీప్యతకుతః-యత్పురఃక్రామతాఆక్రామతాతేనగమ్యమానమగతంగంతవ్యంచనాసీత్- గతివేగేనసర్వంగతమేవభవతీత్యర్థః-భాతేర్గమేశ్చక్రమాత్-భావకర్మణోః॥ పా॥౧॥౩॥౧౩॥ఇత్యాత్మనేపదం-అగతస్యైకదాగతత్వాసంబంధేపిసంబంధోక్తిరతిశయోక్తిభేదోలంకారః॥*

మూ, ౩ { వియతివ్యత్యతన్వాతాంమూర్తీహరిపయోనిధీ। వ్య
త్యైతాంచోత్తమమ్మార్గమర్కేంద్రేందునిషేవితమ్॥ }

౩॥ వియతీతి॥ హరిపయోనిధీ హనూమత్సాగరౌ వియత్యాకాశే మూర్తే శరీరే - వ్యత్యతన్వాతాం మిథో మత్సరాద్వ్యతిహారేణావర్ధయతామిత్యర్థః-తనోతేర్లఙ్ కర్తరి కర్మవ్యతిహారే॥ పా॥౧॥౩॥౧౪॥ ఇతి తఙ్ - పరస్పరకరణం కర్మవ్యతిహారః- కించాత్రమమత్యన్నతమకేం ద్రెండుభిర్నిషేవితం మార్గం తత్సంచారపథం వ్యత్యైతామన్యోన్యమత్యక్రామతాం-ఇణో గత్యర్థాత్కర్మవ్యతిహారే లఙ్ జితస్తామాదేశః-నగతిహింసార్థేభ్యః॥ పా॥౧॥౩॥౧౫॥ ఇతి నిషేధాన్నతఙ్॥... ... *

మూ,౪ {వ్యతిజిగ్యే సముద్రోపి న స్థైర్యం తస్య గచ్ఛతః । వ్య
త్యగచ్ఛచ్చ నగతం ప్రచండోపి ప్రభంజనః॥...}

౪॥ వ్యతీతి॥ గచ్ఛతస్తత్ప్రతిబంధాయ వర్ధమానమాత్మానం విజిత్యలంఘయతస్తస్య హనుమతః స్థైర్యముత్సాహం సముద్రోపి న వ్యతిజిగ్యే స్వజయినం తం ప్రతిజేతుం న శశాకేత్యర్థః-కర్తరి కర్మవ్యతిహారే॥ పా॥౧॥౩॥౧౪॥ ఇతి జయతేర్లిటి తఙ్ - కించ గచ్ఛత ఆత్మానమత్యధావతస్తస్య గతం గతిం చ ప్రచండః ప్రభంజనోపి చండమారుతోపి న వ్యత్యగచ్ఛత్ న వ్యతిచక్రామ-నగతిహింసార్థేభ్యః॥ పా॥౧॥౩॥౧౫॥ ఇతి ప్రతిషేధాత్కర్మవ్యతిహారేపి నగమేరాత్మనేపదం॥ ... ... *

మూ,౫ {వ్యతిఘ్నతీం వ్యతిఘ్నంత్స రాక్షసీం పవనాత్మజః।
జఘానావిశ్య వదనం నిర్యాన్ భిత్త్వోదరం ద్రుతమ్॥}

౫॥ వ్యతిఘ్నతీమితి॥ స పవనాత్మజో హనూమాన్ వ్యతిఘ్నతీం ఘాతేఘాతం కుర్వతీం-వ్యతిపూర్వాద్ధంతేశ్శతరి జీప్ - వ్యతిశబ్దః కర్మవ్యతిహారద్యోతనార్థః-రాక్షసీం సముద్రాదుత్థితాం కాంచనసింహికాఖ్యాం నక్తంచరీం వ్యతిఘ్నన్ స్వయమపి ఘాతేఘ్నన్నేవ పూర్వవద్ధంతేశ్శతృప్రత్యయః-ఉగిదచామిత్యాదినా॥ పా॥౭॥౧॥౭౦॥ శతుర్నుమాగమః-నగతిహింసార్థేభ్యః॥౧॥౩॥౧౫॥ ఇతి నిషేధాదుభయత్ర కర్మవ్యతిహారేపి నాత్మనేపదం-వదనమావిశ్య ద్రుతముదరం భిత్త్వా నిర్యాన్ నిర్గచ్ఛన్ - యాతేశ్శతృప్రత్యయః-జఘాన హతవాన్॥ ... ... *

మూ, ౬ { అన్యోన్యం స్మ వ్యతియుతశ్శబ్దాన్ శబ్దైస్తు భీషణాన్ । ఉదన్వాంశ్చానిలోద్ధూతో ప్రేయుషీ చ నిశాచరీ ॥ }

౬ ॥ అన్యోన్యమితి ॥ అనిలోద్ధూతః - ఉదకాని ధీయంతేఽస్మిన్నిత్యుదన్వానుదధిశ్చ-ఉదన్వానుదధౌ చ ॥ పా ॥ ౮ ॥ ౨ ॥ ౧౩ ॥ ఇతి దధాత్యర్థే మతావుదన్నాదేశనిపాతః-ప్రేయుషీ ప్రేతాప్మృతా సతీ-ఉపేయివానిత్యాదినా ॥ పా ॥ ౩ ॥ ౨ ॥ ౧౦౯ ॥ క్వసంతనిపాతనే జీప్ -నిశాచరీ రాక్షసీ చాన్యోన్యమన్యోన్యస్యేత్యర్థః-కర్మవ్యతిహారే సర్వనామ్నో ద్విర్భవతః-సమాసవచ్చ బహులం పా ॥ ౮ ॥ ౧ ॥ ౧ ॥ ౪ ॥ ౫ ॥ బహులగ్రహణాద్యదా న సమాసవత్తదా పూర్వపదస్య ప్రథమైకవచనముత్తరపదస్యాం భావ ఇతి వక్తవ్యం విభీషణాన్ అతిభయంకరాన్ నంద్యాదిత్వాల్ల్యుః-శబ్దాన్ ఘోషాన్ శబ్దైర్ఘోషైస్సహ అత్రాపి విభీషణైరితి విభక్తి పరిణామేన యోజ్యం వ్యతియుతః స్మ మిశ్రీకురుతః స్మ-యుమిశ్రణ ఇతి ధాతోః-లట్ స్మే ॥ పా ॥ ౩ ॥ ౨ ॥ ౧౧౮ ॥ ఇతి భూతే లట్-అత్రాపి కర్మవ్యతిహారే ఆత్మనేపదస్య-ఇతరేతరాన్యోన్యోపపదాచ్చ ॥ పా ॥ ౧ ॥ ౩ ॥ ౧౬ ॥ ఇతి ప్రతిషేధః-॥ ... ... *

మూ, ౭ { న్యవిక్షత మహాగ్రాహసంకులం మకరాలయమ్ । సైకా బహూనాం కుర్వాణా నక్రాణామాశితంభవమ్ ॥ }

౭ ॥ న్యవిక్షతేతి ॥ ఏకా సతీ బహూనాం నక్రాణాం జలగ్రాహాణాం ఆశితాః భుక్తవంతః-ఆఙ్పూర్వాదశ్నాతేః కర్తరి క్తః ఆశితానాం భవనమాశితంభవమాశితత్వం- ఆశితే భువః కరణభావయోః ॥ పా ॥ ౩ ॥ ౨ ॥ ౪౫ ॥ ఇతి ఖచి ముమాగమః-తం కుర్వాణా ఏకా హి బహుభోజనపర్యాప్తేతి తస్యాః కాయాధిక్యముక్తం-సా రాక్షసీ గృహ్ణంతీతి గ్రాహాః జలచరాః-విభాషా గ్రహః ॥ పా ॥ ౩ ౧ ॥ ౧౪౩ ॥ ఇతి గ్రహేర్జ్వలచ కర్తరి ణప్రత్యయః-మహద్భిస్తైస్సంకులం మకరాలయం సముద్రం-న్యవిక్షత ప్రావిక్షత్ విశేర్లుఙి నేర్విశః ॥ పా ॥ ౧ ॥ ౩ ॥ ౧౭ ఇత్యాత్మనేపదం-శల ఇగుపధాదనిటః క్సః ॥ పా ॥ ౩ ॥ ౧ ॥ ౪౫ ॥ ఇతి క్సః ॥ ... *

మూ, ౮ { కృతేనోపకృతం వాయోః పరిక్రీణానముత్థితమ్ । పిత్రా సంరక్షితం శక్రాత్ స మైనాకగిరిమైక్షత ॥ }

౮॥ కృతేనేతి॥సః హనూమాన్-మిత్రాద్వ్యజనకేన వాయునా-శక్రాద్గోత్రభిదస్సకాశాత్సంరక్షితం పక్షచ్ఛేదకాలే వేగాదాదాయ సముద్రే గుప్తం-అతఏవ వాయోః కర్తురుపకృతముపకారం పూర్వోక్తం రక్షణరూపం కృతేన ప్రత్యుపకారేణ విశ్రామదానరూపేణ-ఉభయత్ర భావే క్తః - పరిక్రీణానం వినిమయవంతం-ఉపకారస్య ప్రత్యుపకారం కుర్వాణమిత్యర్థః - పరివ్యవేభ్యః క్రియః॥పా॥౧॥౩॥౧౮॥ ఇతి క్రీణాతేరాత్మనేపదం -శానచ్-ఉత్థితం ప్రత్యుపకారార్థమేవ సముద్రాదుద్భూతం మైనాకాద్రిమైక్షతాలు రామ్రుక్షత్॥ ... ... ❀

మూ.౯ {ఖం పరాజయమానస్య పక్షస్యోత్యాపవనాత్మజమ్ జగాదాద్రిస్స్వయం స్పష్టా మువిశ్రమ్యవైరిణమ్ ॥ ❀}

౯॥ఖమితి॥ ఉత్పత్యాపత్యోత్థాయ ఖమాకాశం పరాజయమానః పరిభవన్నాచ్ఛాదయన్నిత్యర్థః-విపరాభ్యాంజేః॥ పా॥౧॥౩॥౧౯॥ ఇత్యాత్మనేపదం-అసావద్రిర్మైనాకః-పవనాత్మజం హనూమంతం జగాద - కిమితి-హే సౌమ్య మయి విశ్రమ్య శ్రాంతిమపనీయ వైరిణం రావణం విజేష్యసీతి విజయస్వ విజేతుం గచ్ఛేత్యర్థః-విపరాభ్యాంజయతేరాత్మనేపదం-పూర్వవత్తఙ్ ॥

మూ,౧౦ {ఫలాన్యాదత్స్వ చిత్రాణి పరక్రీడస్వ సానుషు । సాధ్వనుక్రీడమానానాం పశ్యన్బృందాని పక్షిణామ్}

౧౦॥ పునరప్యద్రిస్తదేవాహ ఫలానీత్యాదినా॥ హే సౌమ్య చిత్రాణి వివిధాని ఫలాన్యాదత్స్వ గృహాణ-ఆఙ్పూర్వాద్దదాతేరాత్మనేపదం-ఆఙోదోనాస్యవిహరణే॥పా ౧॥౩॥౨౦॥ఇత్యాత్మనేపదం- సానుష్వనుక్రీడమానానాం విహరతాం పక్షిణాం బృందాని పశ్యన్-సాధు యథాక్రీడస్వ విహర- క్రీడోనుసంపరిభ్యశ్చ॥పా॥౧॥౩॥౨౧॥ఇత్యాత్మనేపదం॥ ... ...

మూ,౧౧ {క్షణం భద్రావతిష్ఠస్వ తతః ప్రస్థాస్యసే పునః సన సంస్థాస్యతే కార్యం దక్షేణోరీకృతంత్వయా॥ ..}

౧౧॥క్షణమితి ॥ హే భద్ర మంగళమూర్తే క్షణమవతిష్ఠస్వ విశ్రామ్యేత్యర్థః - తతో విశ్రామానంతరం పునః ప్రస్థాస్యసే ప్రయాస్యసే-దక్షే

ణకే ప్రకారిణా త్వయా - ఊరీకృతమంగీకృతం కార్యం సీతాన్వేషణకృత్యం కర్తృ న సంస్థాస్యతే - న సమాప్తం భవిష్యతీతి న - కింతు భవిష్యత్యేవేత్యర్థః॥ ని॥ సంస్థావ్యవస్థా ప్రణిధిసమాప్త్యాకారమృత్యుష్వితి యాదవః - ఏతావతా దర్శిస్యతే నకోపి కార్యప్రతిబంధ ఇత్యర్థః - సంభావ్యనిషేధనివర్తనే ద్వౌ ప్రతిషేధావితి వామనః - సంపూర్వాత్తిష్ఠతేః కర్తరి ల్రుట్ - సర్వత్ర సమవప్రవిభ్యస్థః॥ పా॥౧॥౩॥౨౨॥ ఇతి తఙ్॥ ... ... *

మూ, ౧౨ { త్వయి న స్తిష్ఠతే ప్రీతిస్తుభ్యం తిష్ఠామహే వయమ్।
ఉత్తిష్ఠమానం మిత్రార్థే కస్త్వాం న బహుమన్యతే॥ }

౧౨॥ త్వయీతి॥ హే ప్రాజ్ఞ నోస్మాకం - ప్రీతిః ప్రీతియుక్తా చిత్తవృత్తిస్త్వయి తిష్ఠతే సర్వకార్యసంశయేషు స్థేయే నిర్ణేతరి త్వయి తిష్ఠతే త్వద్వాక్యే వర్తత ఇత్యర్థః - ఇతి వయం తుభ్యం తిష్ఠామహే స్వాభిప్రాయం ప్రకాశయామః - ప్రకాశనస్థేయాఖ్యయోశ్చ॥ పా॥౧॥౩॥౨౩॥ ఇతి యథాయోగముభయత్రాత్మనేపదం - కించ మిత్రార్థే మిత్రప్రయోజనే ఉత్తిష్ఠమానం సముద్యుంజానం ఉదోనూర్ధ్వకర్మణి॥ పా॥౧॥౩॥౨౪॥ ఇత్యాత్మనేపదం - త్వాం కో న బహుమన్యతే పితృవత్త్వమపి మిత్రోపకారిత్వాత్త్వదేవ సర్వమాన్య ఇత్యర్థః॥ ... ... *

మూ, ౧౩ { యే సూర్యముపతిష్ఠంతే మంత్రైః సంధ్యాత్రయం ద్వి-
జాః। రక్షోభిస్తాపితాస్తేపి సిద్ధిం ధ్యాయంతి తేధునా॥ }

౧౩ - య ఇతి॥ యే ద్విజాః సంధ్యాత్రయం త్రిసంధ్యం - అత్యంతసంయోగే ద్వితీయా - మంత్రైః సూర్యముపతిష్ఠంతే ఉపాసతే - ఉపాన్మంత్రకరణే॥ పా॥౧॥౩॥౨౫॥ ఇత్యాత్మనేపదం - రక్షోభిస్తాపితాః ఉపద్రుతాస్తే ద్విజా అప్యధునా తే తవ సిద్ధిం రక్షోవిజయకార్యసిద్ధిం - ధ్యాయంతి నిరంతరం చింతయంతి॥ ... ... *

మూ, ౧౪ { అవ్యగ్రముపతిష్ఠస్వ వీర వాయోరహం సుహృత్।
రవిర్వితపతేత్యర్థం మాశ్వస్యముపగమ్యతామ్॥ }

౧౪॥ అవ్యగ్రమితి॥ హే వీర అవ్యగ్రమసహసా ఉపతిష్ఠస్వ సంధ

త్స్వ-అకమాకాచ్చ॥పా॥౧॥౩॥౨౬॥ఇత్యపతిష్ఠతేరాత్మనేపదం-అహం వాయోస్సుహృత్ తవాహం పితృసఖ ఇత్యర్థః - పవిరత్యర్థం వితపతేత వ్రీం ప్రితపతి-ఉద్విభ్యాంతపః॥ పా॥౧॥౩॥౨౭॥ఇతివిపూర్వాత్తపతే రకమాకాదాత్మనేపదం-మయ్యాశ్వస్య విశ్రమ్యాగమ్యతాం-ఈషదాతపం సీతాస్వగచ్ఛత్యర్థః। ... ...

మూ,౧౪ { తీవ్రముత్తపమానోయమశక్యస్సోఢుమాతపః।
అఘ్నావసం దీప్తైరలాతైస్సర్వతోముఖైః॥ }

౧౪॥ తీవ్రమితి॥ సందీప్తైః ప్రజ్వలితైః-సర్వతోముఖైర్వ్యాపకాదీనైరలాతైరుల్కాభిరాఘ్నాసన్నస్తాడయన్న వేత్యుత్ప్రేక్షా-అసౌ యమహాసః॥పా॥౧॥౩॥౨౮॥ఇత్యాఙ్పూర్వాద్ధంతేరకర్మకాదాత్మనేపదం-గమహనేత్యాదినా॥పా॥౬॥౪॥౯౮॥ఉపధాలోపః- హంతేరాహం తెరిత్యాదినా॥౭॥౩॥౫౪॥ ఇతిహస్యాం సీత్రం తప్యముత్తపమానః ప్రదీప్యమానః-పూర్వవత్ -ఉద్విభ్యామిత్యాదినా॥పా॥౧॥౩॥౨౭॥ఆత్మనేపదం అయమాతపస్సోఢుమశక్యః॥

మూ,౧౬ { సంశ్రుణుష్వకానిమన్త్రైస్సంగచ్ఛస్వవనైశ్శుభైః స
మారంతమమాభీష్టాస్సంకల్పాస్త్వయ్యుపాగతే॥ }

౧౬॥ సంశ్రుణుష్వేతి॥ హేకపే సంశ్రుణుష్వ అకర్మకాయసమోగమ్యృచ్ఛిత్యాదినా॥పా॥౧॥౩॥౨౯॥ శృణోతేస్సంపూర్వాదకర్మకాదాత్మనేపదం కౌముద్యాంతుసమోగమ్యృచ్ఛిభ్యామితి పాఠః-తవాతలీత్యవాతికేనాత్మనేపదం-అహమేషాం గారిమణిః-మత్సంబంధిమత్స్వామికానీత్యర్థః-సప్తతోంగారిమణిః॥పా॥౫॥౪॥౭౮॥ ఇతికస్ప్రత్యయః ప్రత్యయోత్తరపదయోశ్చ॥పా॥౭॥౨॥౯౮॥ ఇత్యస్మదోమపర్యంతస్యైకవచనేమవాదేశః-త్వైశ్శుభైః వనైస్సంగచ్ఛస్వ తానిసంగచ్ఛ-తేషువిహరేత్యర్థః- సంపూర్వాద్గమేః పూర్వవత్తఙ్ - త్వయ్యుపాగతే సతి మమాభీష్టాః ప్రియాస్సంకల్పామనోరథాస్సమారంతసమ్యగృతాస్సత్యాబభూవురిత్యర్థః-సంపూర్వాద్ధాతోర్ఋతేఃపూర్వవత్తఙ్ సర్తిశాస్త్యర్తిభ్యశ్చ॥ పా॥౩॥౧॥౫౬॥ ఇత్యఙ్ఋదృశోఙీతిగుణః-ఆడజాదీనామిత్యాట్- తనా॥ ... ...

మూ,౧౬ { కేనసంవిద్రతేవాయోర్మైనాకాద్రిర్యథాసఖా।య
త్నాదుపహ్వయేప్రీతస్సంహ్వాయస్వవివక్షితమ్॥ }

౧౬॥కఇతి॥హేకపే-యథామైనాకాద్రిర్వాయోస్సఖా-తథా కేనసంవి
ద్రతేనవిదంతితత్సర్వేపివిదంతీత్యర్థః- పూర్వవత్సంపూర్వాద్విదేరకర్మ
కాత్రజ్-శపోలుకిరుడ్ఝురదాదేశః-వేత్తేర్విభాషా॥పా॥౭॥౧॥౭ ఇతిరుడాగ
మః-అతఃప్రీతోయత్నాదుపహ్వయేత్వామాహ్వయామి-అకర్మకాదితి
నివృత్తంసామాన్యేనవిధానం-వివక్షితమభిప్రేతంసంహ్వాయస్వకథయేత్య
ర్థః-నిసముపవిభ్యోహ్వః॥పా॥౧॥౩॥౩౦॥ఇతిహ్వయతేస్తఙ్॥ ॥

మూ,౧౭ { ద్యామివాహ్వయమానంతమవోచద్భూధరంకపిః।
ఉపకుర్వంతమత్యర్థంప్రకుర్వాణోనుజీవివత్॥... }

౧౭॥ద్యామితి॥కపిర్హనూమాన్-ద్యామాకాశమాహ్వయమానం
స్పర్ధయైవసస్పర్ధమాకారయంతమివ-తాదృక్షమహమానమిత్యర్థః-అ
త్యర్థముపకుర్వంతంవిశ్రామదానాదిక్రియమాణంతంభూధరంమైనా
కమనుజీవివత్-భృత్యవత్ప్రకుర్వాణస్సేవమానస్తథానునయన్నిత్యర్థః
గంధనావక్షేపణేత్యాదినా॥పా॥౧॥౩॥౩౨॥కృఞస్సేవనేతఙ్-అవోచత్॥

మూ,౧౮ { కులభార్యాంప్రకుర్వాణమహంద్రష్టుందశాననమ్।
యామిత్వరావాన్శైలేంద్రమాకస్యచిదుపస్కృథాః॥ }

౧౮॥ కులేతి॥హేశైలేంద్ర అహంకులభార్యాంకులాంగనాంప్రకుర్వా
ణంసహసాసంకృష్టవంతం-గంధనావక్షేపణేత్యాదినా॥పా॥౧॥౩॥౩౨॥సాహసి
క్యేఆత్మనేపదం-దశాననంద్రష్టుంత్వరావాన్ద్రుతతరోయామిగచ్ఛామి
కస్యచిన్మోపస్కృథాః-అస్వక్రియమాణస్సంచిత్తాద్యపేయాదికముపస్కర్
తవ్యమిత్యర్థః-కస్యచిదిత్యత్ర-కృఞఃప్రతియత్నే॥పా॥౨॥౩॥౫౩॥ఇతికర్మ
ణిషష్ఠీ-సతోగుణాంతరాధానంప్రతియత్నః-కృథాఃఇతికరోతేలుఙ్గం
ధనేత్యాదినా॥౧॥౩॥౩౨॥ప్రతియత్నేతఙ్-థాసిహ్రస్వాదంగాత్॥పా॥
౮॥౨॥౨౭॥ఇతిసలోపః-ఉపాత్ప్రతియత్నేత్యాదినా॥పా॥౬॥౧॥౧౩౯॥సు

దాగమః-సమాఙ్యోగే॥ పా॥౬॥౪॥౭౪॥ ఇత్యడభావః॥ ... *

మూ, ౨౦ { యోఽపచక్రే వనాత్సీతామధిచక్రే న యం హరిః । వి
కుర్వాణస్య ప్రాగస్య బలం తస్యాపహన్మ్యహమ్॥ }

౨౦॥ య ఇతి॥ యో రావణో వనాత్సీతామపచక్రే అపకృతవాన్ హృతవాన్ అపకృష్య జహారేత్యర్థః - అన్యథా వనాదిత్యపాదానవిభక్త్యయోగాత్ - గంధనావక్షేపణేత్యాదినాఽ॥౧॥౩॥౩౨॥ అపక్షేపణేఽతజ్ ॥ యం రావణం - హరిస్సింహోఽపినాధిచక్రే నప్రసహనాభిబభూవ - అభిభవితుం నాశకదిత్యర్థః - అధేః ప్రసహనే॥ పా॥౧॥౩॥౩౩॥ ఇత్యాత్మనేపదం - ప్రహాసనమభిభవ ఇతి కాశికా - అహంస్వరాణ్వికుర్వాణో వివిధం శబ్దం కుర్వాణః - వ్యవహృతేనకర్మకాత్ - వేశ్శబ్దకర్మణః॥ పా॥౧॥౩॥౩౪॥ ఇత్యాత్మనేపదం - తస్య రావణస్య బలం సైన్యం హన్మి సంహరిష్యామీత్యర్థః - జాసినిప్రహణేత్యాదినా॥ పా॥౨॥౩॥౫౬॥ శేషే కర్మణి షష్ఠీ విధానాచ్ఛేషే కర్మణి షష్ఠీ॥ ... ... *

మూ, ౨౧ { వికుర్వే నగరే తస్య పాపస్యాప్యరఘుద్విషః। వినేష్యే
వా ప్రియాన్ ప్రాణాను పానేష్యేఽథవా యశః॥ }

౨౧॥ వికుర్వ ఇతి॥ అప్యరఘుద్విషో రఘుకులద్రోహిణః - అత ఏవ పాపస్య పాపకర్మణః - తస్య రావణస్య నగరే వికుర్వే వివిధం చేష్టిష్యే - యథేష్టం పరాక్రమిష్యామీత్యర్థః - విపూర్వాత్కృ-రోతేః - అకర్మకాచ్చ॥ పా॥౧॥౩॥౩౫॥ ఇతి తజ్ - అథవా ప్రియాన్ ప్రీతిసంపాదకాన్ప్రాణాన్ వినేష్యే సమ్మానయిష్యామి - సమ్మాననోత్సంజనాచార్యకరణజ్ఞానభృతివిగణనవ్యయేషు నియః॥ పా॥౧॥౩॥౩౬॥ ఇతి విపూర్వాన్నయతేః సమ్మాననే తజ్ - స్వామ్యర్థం ప్రాణానాం క్లేశసంసమ్మాననే పర్యవస్యతి - అథ వా యశ ఉదానేష్యే ఉత్సంజయిష్యామి శత్రువిజయేన కీర్తిముచ్చైః కరిష్యామీత్యర్థః - తేనైవోత్సంజనే తజ్॥ ... ... *

మూ, ౨౨ { వినేష్యే క్రోధమథవా క్రమమాణోఽరిసంసది। ఇత్యు
క్త్వా ఖే పరాక్రంస్త తూర్ణం సూనుర్నభస్వతః॥ }

౨౨॥ వినేష్యతీతి॥ కింబహునా అధునేదానీమేవ - అరిసంసది శత్రుసమాజే క్రమమాణో౽ప్రతిబంధం విజృంభమాణః - వృత్తిసర్గతాయనేషు క్రమః॥ పా॥ ౧॥౩॥౩౮॥ ఇతి వృత్త్యాదిప్రతిబంధే తఙ్ - క్రోధం వినేష్యే - కర్తృస్థే చాశరీరే కర్మణి॥ పా॥౧॥౩॥౩౭॥ ఇతి నయతేస్తఙ్ - క్రోధః కర్తృస్థం కర్మ - శరీరం తదేకదేశో వా న భవతీతి భావః - ఇత్యుక్త్వా నభస్వతస్సూనుర్వాయునందనస్తూర్ణం - ఖం౽తరిక్షే పరాక్రంస్త అప్రతిబంధేనోత్సాహేన వా జగామేత్యర్థః - ఉపపరాభ్యాం॥ పా॥౧॥౩॥౩౯॥ ఇతి పరాపూర్వాత్ క్రమేర్వృత్త్యాదిసర్గే వా తఙ్ - వృత్తిరప్రతిబంధః సర్గ ఉత్సాహః॥

శ్లో॥ ౨౩ { పరీక్షితుముపాక్రంస్త రాక్షసీ తస్య విక్రమమ్। దివమాక్రమమాణేవ కేతుతారా భయప్రదా॥ }

౨౩॥ పరీక్షితుమితి॥ దివమాకాశం ప్రత్యాక్రమమాణా ఉద్గచ్ఛంతీ ఆజ ఉద్గమనే॥ పా॥౧॥౩॥౪౦॥ ఇతి క్రమేరాఙ్పూర్వాదాత్మనేపదం - అతఏవ కేతుస్వభావా తారా జ్యోతిః కేతుతారా ఔత్పాతికో ధూమకేతురివ భయప్రదా - భయప్రదా॥ పా॥౩॥౨॥౩॥ ఇతి కః - రాక్షసీ సురసా నామ నాగమాతా తస్య హనుమతో విక్రమం పౌరుషం పరీక్షితుముపాక్రంస్త ఉపక్రాంతవతీ ఉద్యుక్తేత్యర్థః పూర్వవత్ ఉపపరాభ్యాం॥ పా॥౧॥౩॥౩౯॥ ఇతి క్రమేరుపపూర్వాత్ వృత్త్యాదిషు క్రమేరాత్మనేపదమిత్యాత్మనేపదం॥ పా॥౭॥౨॥౩౬॥ ఇతి ఇడాగమః॥ *

శ్లో॥ ౨౪ { జలే విక్రమమాణాయా హనూమాన్ శతయోజనమ్। ఆస్యం ప్రవిశ్య నిరగాదసౌ ఛాయాయా ప్రచేతితః॥ }

౨౪॥ అథ హనూమాన్ జలే జలస్యోపరీత్యర్థః - విక్రమమాణాయాః పాదాభ్యాం విహరంత్యాః గతివిశేషాన్ కుర్వంత్యా ఇత్యర్థః - వేః పాదవిహరణే॥ పా॥౧॥౩॥౪౧॥ ఇతి విపూర్వాత్ క్రమేః పాదవిక్షేపార్థాదపి ధాతూనామనేకార్థత్వాదాత్మనేపదం - తస్యాః రాక్షస్యాః శతం యోజనాని ప్రమాణమస్య శతయోజనం - ప్రమాణే ద్వయసజ్దఘ్నఞ్మాత్రచః॥ పా॥౫॥౨॥౩౭॥ ఇతి ప్రమాణతద్ధితస్య మాత్రచో లుక్ - ఆస్యం ప్రవిశ్య

తేనాభూయాఽతిసూక్ష్మోభూత్వా - అతఏవాప్రేతితోఽప్రజ్ఞాతస్స
స్సంగాన్నిగతః- ... ... *

మూ, ౨౫ { ద్రష్టుం ప్రక్రమమాణోఽసౌ సీతామంభోనిధేస్తటమ్। ఉపాక్రంస్తాకులం ఘోరైః క్రమమాణైర్నిశాచరైః॥ }

౨౫॥ ద్రష్టుమితి॥ సీతాం ద్రష్టుం ప్రక్రమమాణః ఆరభమాణోఽసౌ హనూమాన్ ఘోరైర్భయంకరైః క్రమమాణైరితస్తతస్సంచరద్భిః- అను షంగాద్యా। పా॥౧॥౩॥౪౩॥ ఇత్యాత్మనేపదం- నిశాచరైరాకులం సంకీర్ణం భూనిధేస్తటమువాక్రంస్త కౌతుమాభవాన్ - ఉపాభ్యాంస మర్థాభ్యాం పా॥౧॥౩॥౪౨॥ ఇత్యనయాత్మనేపదం- *

మూ, ౨౬ { ఆత్మానం పజానానస్య నిరీక్షా... ... ప్రత్యజ్ఞాసీత్ క్రియాపటుః॥ }

౨౬॥ ఆత్మానమితి-... ప్రజ్ఞావాన్ క్రియాపటుః కర్మదక్షస్స హనూమాన్ ... స్వపమపజానానోఽపహ్నువానః అపహ్నవేజ్ఞః పా॥౧॥౩॥౪౪॥ ఇతి జానాతేరపోపసృష్టాదపహ్నవేర్థేఽత్మనేపదం- శశమాత్రశ్శశపరిమాణస్సన్ పరిమాణేత్యాదినా॥ పా॥౫॥౨॥౩౭॥ మాత్రచ్- ... అనుసంధాస్యామీతి-అకర్మకాచ్చ పా॥౧॥౩॥౪౫॥ ఇతితఙ్-ప్రత్యజ్ఞాసీత్-అభ్యాసవానభిచింతితవాన్ విచారితవానితియావత్-సంప్రతిభ్యామనాధ్యానే పా॥౧॥౩॥౪౬॥ ఇత్యాధ్యానేనిషేధాత్పరస్మైపదం- ... ... *

మూ, ౨౭ { సంజానానాన్స్వరూపేణ ... బహూన్। లంకాంసమావిశద్రాత్రౌ వదమానో ఽరిదుర్గమామ్॥ }

౨౭॥ సమితి॥ సంజానానాన్ స్వపరానన్పరాన్ స్మృశతః సంప్రతిభ్యామనాధ్యానే॥ పా॥౧॥౩॥౪౬॥ ఇత్యాత్మనేపదం బహూననేకానావిదాన్ ప్యార్థేషు పృథ్వీషు చరంతీతి తచ్చరాన్ నగరరక్షకానిత్యర్థః - ... వదమానాత్మకన్-వదమానోవదితుం జానానః-భాసనేత్యాదినా॥ పా॥౧॥౩॥౪౭॥ జ్ఞానయత్నేపదం-సౌందర్యగతిమాం ... రాసవాంలం

కాంరాత్రౌ సమావిశత్ ప్రవిష్టః॥ ... ...

మూ, ౨౮ { కించిన్నాపావదిష్టాసౌ కేనచిద్వ్యవదిష్టన। సంశృణ్వ
న్ప్రవదమానానాం రావణస్య గుణాన్ జనాన్ ॥ ... }

౨౮ ॥ కించిదితి ॥ అసౌ హనూమాన్ కించిన్నాపావదిష్ట నాపసంభాషితవాన్ - ఉపసాంత్వనవాదమపి కేనచిన్నాకరోదిత్యర్థః- భాసనేత్యాదినైవ॥పా॥౧॥౩॥౪౭॥ ఉపసంభాషాయాముపసాంత్వనాపరాఖ్యాయామాత్మనేపదం కేనచిన్న వ్యవదిష్ట వివాదం చ నాకరోదిత్యర్థః- తేనైవ విమత్యౌ తఙ్ -కించ రావణస్య గుణాన్ ప్రవదమానాన్ సంభూయ కథయతః వ్యక్తవాచాం సముచ్చారణే॥పా॥౧॥౩॥౪౮॥ ఇత్యాత్మనేపదం అభివదనవ్యవహారసమర్థా- మనుష్యాదయో వ్యక్తవాచః- జనాన్ సంశృణ్వన్ సమ్యగాకర్ణయన్నిత్యర్థః- శంఖాస్స్రాయతే భేరీస్స్రాయత ఇతివత్ప్రయోగః- సకర్మకత్వాత్ సమోగమ్యృచ్ఛిభ్యామితి నా॥పా॥౧॥౩॥ ౨౯॥ సంస్రాయతేర్న తఙ్ ప్రవిష్ట ఇతి శేషః- ... ...

మూ, ౨౯ { జల్పితోత్క్రుష్టసంగీతప్రస్వప్తస్మితవల్గితైః। ఘో
షస్యాన్వవదిష్టస్య లంకాపూతక్రతోః పురః॥... }

౨౯॥ జల్పితేతి॥ లంకా లంకాపురం- జల్పితైర్వ్యాహారైరుత్క్రుష్టైరుచ్చైః క్రోశనైః సంగీతైస్సమ్యగ్గానైః ప్రస్వప్తైర్నిద్రావేశైః స్మితైర్వల్గితైః ... ప్రజాకలకలైరిత్యర్థః- సర్వత్ర భావే క్తః- పూతక్రతోరింద్రస్య పురోమరావత్యాస్సంబంధినో ఘోషస్య ప్రజాకలకలస్య సంబంధసామాన్యే షష్ఠీ- అన్వవదిష్టైవ అనుచకారేవ ఇంద్రనగర్యాం యాదృశీ ప్రజాసమృద్ధిస్తాదృశీ లంకాయామిత్యర్థః - అనుపూర్వాద్వదతేర్లుఙ్-అనోరకర్మకాత్-పా-౧-౩-౪౯-ఇతితఙ్-

మూ, ౩౦ { తాంవిప్రవదమానైస్తైర్యుక్తాం బ్రహ్మరాక్ష
సైః। తథా వగరమానైశ్చ పిశాచైర్మాంసశోణితమ్॥ }

౩౦ ॥ తామితి॥ విప్రవదమానైర్యుగపత్పరస్పరవిరుద్ధం ప్రలపద్భిః-

విభాషావిప్రలాపే। పా॥౧॥౩॥౪౦॥ఇత్యాత్మనేపదం-బ్రహ్మరాక్షసైస్త థామాంసానిశోణితానిచమాంసశోణితం-జాతిప్రాణినాం॥ పా ॥౨॥ ౪॥౬॥ఇతిద్వంద్వైకవద్భావః-అవగిరమాణైగిరలద్భిః-అవాద్గ్రః॥ పా॥ ౧॥౩॥౫౧॥ ఇతిగిరతేస్తౌదాదికాదాత్మనేపదం - పిశాచైశ్చస. యుక్తాం తాంలంకాంసైవగచ్ఛత్-ఇణోలజీశపాలుక్-ఆడ్వృద్ధిః॥ ... ౦

మూ, ౩౧ {యథార్థంసంగిరంతేస్మగోష్ఠీషుస్వామినోగుణాన్। పానశౌండాఃపక్షిణీబాహ్యంతైరుదచరంతచ॥...}

౩౧ ॥ యథార్థమితి ॥కింవపూర్వోక్తాగానసాః పిశాచాశ్చపాన శౌండాః పానేనవిఖ్యాతాః - మద్యార్థేత్వైషీబః జైసపౌనరుక్త్యాత్ ॥ని॥ శౌండామత్తైచవిఖ్యాతఇతిపిన్వః సప్తమీశౌండైః॥ పా ॥ ౨॥౧॥౪౦॥ఇతిస మాసః-అతఏవపక్షీబాఃమత్తాస్సంతః । ని॥ మత్తేశౌండోత్కటక్షీబాఇత్యమ రః-క్షీబృమదఇతిధాతోఃకర్తరికృంతః- అనుపసర్గాత్ఫుల్లక్షీబకృశోల్లా ఘాః।పా॥౮॥౨॥౫౫॥ఇతినిపాతనాత్తలోపః-ఇడభావశ్చ-గోష్ఠీషువిద్యా గోష్ఠీషుపానగోష్ఠీషుచస్వామినోరావణస్యగుణాన్ యథార్థం యథాత థాసంగిరంతేస్మ-ప్రతిజానతేస్మ-సత్యాన్ స్వామిపినత్రప్రతిపద్యంతఇ త్యర్థః-సమఃప్రతిజ్ఞానే పా॥౧॥౩॥౫౨॥ఇతితఙ్ - తథాబాహ్యంతైః సంఘ శః-పథోమార్గాన్-ఉదచరంతచఉల్లంఘ్యచరంతిస్మ-ఉత్పథప్రవృత్తా స్సంచేరురిత్యర్థః-ఉదశ్చరస్సకర్మకాత్ । పా॥౧॥౩॥౫౩॥ఇతితఙ్ ॥ ✻

మూ, ౩౨ {యాస్తైస్సమచరంతాన్యసంబాధార్థాविధిః। సంప్రాయచ్ఛంతబందిభిరన్యపుష్పఫలంశుభమ్॥}

౩౨ ॥ యాస్తైరితి ॥ అన్యాసంబాధార్థంఆదిత్యేషాంతైర్యాసై ర్యాహతైస్సమచరంతసంచరితవంతః-సమస్తృతీయాయుక్తాత్ ॥ పా॥౧॥ ౩॥౫౪॥ఇతిసంప్రదాయేష్టవ్-ఆన్యాశుభంశోభనంపుష్పాణిచఫలాని చపుష్పఫలం-జాతిప్రాణినాం॥పా॥౨॥౪॥౬॥ ఇత్యేకవద్భావః- బందిభి సంప్రాయచ్ఛంత-బందీకృతాభ్యస్త్రీభ్యోదదురిత్యర్థః-దాణ్దానఇతి ధాతోః-పాఘ్రా ధ్మాస్థామ్నా పా॥౭॥౩॥౭౮॥ యచ్ఛాదేశః - అశిష్టవ్యవ

ఞోరేతృతీయాచతుర్థ్యర్థే భవతి ॥ పా ॥౧।౩॥౫౫॥౧- ఇతివచనాచ్చతు ర్థ్యర్థే తృతీయా-దాణశ్చసా చేచ్చతుర్థ్యర్థే॥ పా॥౧॥౩॥౫౫॥ ఇతితఙ్॥

మూ, ౩౩ { కోపాత్కాశ్చిత్ప్రియప్రత్తముపాయంసత నాసవమ్। ప్రేమజిజ్ఞాసమానాభ్యస్తాభ్యోశప్యత కామినః॥ * }

౩౩॥ కోపాదితి॥ కాశ్చిత్కాంతాః ప్రియప్రత్తం ప్రియదత్తం-అచ ఉపసర్గాత్తః॥ పా॥౭॥౪॥౪౭॥ ఇతిదస్తకారః-ఆసవం కోపాదన్యాసంగ దోషాన్నోపాయంసత నస్వీచక్రుః-ఉపాద్యమస్స్వకరణే॥ పా॥౧॥౩॥౫౬॥ ఇతిపాణిగ్రహణేవిధానేప్యత్ర స్వీకరణమాత్రే తఙ్ప్రయోగశ్చింత్యః-కిం తు-ప్రేమస్వవిషయానురాగం జిజ్ఞాసమానాభ్యో జ్ఞాతుమిచ్ఛతీభ్యః-జ్ఞాశ్రుస్మృదృశాం సనః॥ పా॥౧॥౩॥౫౭॥ ఇతిజానాతేస్సన్నంతాదాత్మనేపదం- తాభ్యః స్త్రీభ్యః శ్లాఘహ్నుఙ్జ్ఞీత్యాదినా॥ పా॥౧॥౪॥౩౪॥ సంప్రదానత్వా చ్చతుర్థీ-కామినః అశప్యంత విశ్వాసార్థం శపథవాక్యం నిపాయంజ తేత్యర్థః-శపేః దైవాదికాత్స్వరితేత్త్వాల్లజితఙ్॥ *

మూ, ౩౪ { ప్రాదిదృక్షత నో నృత్తం నాశుశ్రూషత గాయనాన్। రామం సుస్మూర్షమాణోఽసౌ కపిర్విరహదుఃఖితమ్॥ }

౩౪॥ ప్రేతి॥ విరహదుఃఖితం రామం సుస్మూర్షమాణః స్మర్తుమిచ్ఛన్-ఇచ్ఛాపూర్వకమేవ నిరంతరం స్మరన్నిత్యర్థః-అతఏవాసౌ కపిః-కుతా ప్రిన్నృత్తం నో ప్రాదిదృక్షత ప్రద్రష్టుం ప్రేక్షితుం నైచ్ఛత్-గాయనాన్ గాయకాన్-ణ్యుట్చ॥ పా॥౩॥౧॥౧౪౭ ఇతిగాయతేశ్శిల్పిని ణ్యుట్ప్రత్యయః నాశుశ్రూషత శ్రోతుం నైచ్ఛత్-జ్ఞాశ్రుస్మృదృశాం సనః॥ పా॥౧॥౩॥౫౭॥ ఇతిదృశేః శృణోతేశ్చ సన్నంతాల్లజితఙ్ - స్మరతేస్తు లటశ్శానజాదేశః-అజ్ఝనగమాం సని॥ పా॥౬॥౪॥౧౪॥ ఇతిదీర్ఘే-ఉదోష్ఠ్యపూర్వస్య॥ పా॥౭॥ ౧॥౧౦౨॥ ఇత్యుత్వే-హలిచ॥ పా॥౮॥౨॥౭౭॥ ఇతిదీర్ఘః॥ *

మూ, ౩౫ { అనుజిజ్ఞాసతా తస్మై లంకాదర్శనమిందునా। తమో పహావిముక్తాంశు పూర్వస్యాం దిశ్యుదైయత॥...* }

౩౫॥ అన్వితి॥ తస్మై హనూమతే లంకాయాః లంకాస్థపదార్థానాం ద

శ్చనంసాతా త్కారమనుజిజ్ఞాసతా అనుజ్ఞాతుమిచ్ఛతా-అనుమన్యమానే నేత్యర్థః-వ్యంజకాప్రయోగాద్గమ్యోత్ప్రేక్షా-జానాతేస్సన్నంతాల్లట శ్శత్రాదేశః-నానోర్జ్ఞః॥ పా॥౧॥౩॥౫౮॥ ఇతిఅనుపూర్వస్యసన్నంతస్యఆత్మనేపదప్రతిషేధః - ఇందునాపూర్వస్యాందిశితమోఘ్నంతీతితమోపహః-అప్లేశతమసోః॥ పా॥౩॥౨॥౫౦॥ ఇతిడప్రత్యయః - తేచవిముక్తాశ్చాంశవోయస్మిన్ కర్మణితత్-ప్రసారితతమోహరకిరణంయథాతథేత్యర్థః-ఉన్నిద్రైయతఉదితం-ఇణోభావేలజితజ్-అజాదిత్వాదాద్వృద్ధిః॥ *

మూ, ౩౬ { ఆశుప్రాషన్సమైథిల్యావాతాంహర్మ్యేషురక్షసాం॥ శియమానాంధకారేషుసమచారీదశంకితః॥ }

౩౬ ॥ ఆశుప్రూషన్నితి ॥ సహనూమాన్ మైథిల్యాఃవాతాంవృత్తాంతమాశుశూప్రషన్ సమంతాచ్ఛ్రోతుమిచ్ఛన్-ఆఙ్పూర్వాచ్ఛృణో తేస్సన్నంతాల్లటశ్శత్రాదేశః-ప్రత్యాఙ్భ్యాంశ్రువః॥ పా॥౧॥౩॥౫౯॥ ఇతిసన్నంతాదాత్మనేపదప్రతిషేధః-శియమానాంధకారేషుచంద్రోదయాన్నశ్యత్తిమిరేషు-శద్ల్ శాతనఇతిధాతోఃశిద్యాపినః-శదేశ్శితః॥ పా॥౧॥౩॥౬౦॥ ఇతిలటశ్శానచ్-పాఘ్రేత్యాదినా॥ పా॥౭॥౩॥౭౮॥ శదేశ్శీయాదేశః-రక్షసాంహర్మ్యేషుసౌధేషు-అశంకితోఽభీతస్సన్ -కర్తరిక్తః-సమచారీత్సంచచార-అతృతీయాయోగాత్సమస్తృతీయాయుక్తాత్ ॥ ౧॥౩॥౫౪॥ ఇత్యస్య ప్రత్యుదాహరణమ్॥ ... ... *

మూ, ౩౭ { శతసాహస్రమారక్షంమధ్యమంరక్షసాంకపిః॥ దదర్శయత్ప్రతాంతోఽమిప్రయోతాన్యభీషణమ్॥ * }

౩౭ ॥ శతేతి ॥ కపిర్హనూమాన్ మధ్యేభవంమధ్యమంనగరస్యమధ్యగతం-మధ్యాన్మః॥ పా॥౪॥౩॥౮॥ ఇతిమప్రత్యయః-ఆసమంతాద్రక్షతీత్యారక్షంనగరగోపకం-పచాద్యచ్- రక్షసాంసంబంధిశతంసహస్రాణిపరిమాణమస్యశతసాహస్రం-లక్షపరిమితంబలమిత్యర్థః - ప్రాగ్వహతేష్ఠక్పూర్వపదాన్తదంతవిధేరలుకీతివచనాత్ - శతమానవింశతికసహస్రవసనాదణ్॥ పా॥౫॥౧॥౨౭॥ ఇతిపరిమాణార్థే అణిసంఖ్యా

యాస్సవత్సరసంఖ్యస్యచ ॥ పా ॥ ౭॥౩॥౧౫॥ ఇత్యుత్తరపదవృద్ధిః-దరర్ద్ధభీ
షణంయద్బలమాసాద్యకృతాంతోపిమ్రియతేకిముతాన్యఇతిభావః - మ్రి
యతేలుఙ్లిఙోశ్చ॥ పా॥౧॥౩॥౬౧॥ ఇతితఙ్॥ ... ...

మూ, ౩౮ { అధ్యాసిసిషమాణేథవియన్మధ్యంతుపాకరేః కా
సాంచక్రేపురీసౌధైరతీవోద్భాసిభిస్సితైః॥...* }

౩౮ ॥ అధీతి ॥ అథతుపాకరేచంద్రేవియన్మధ్యంనభోమధ్యం అధ్యాసిసిషమాణేఅధ్యాసితుమిచ్ఛతి-ఆసేస్సన్నంతాత్-పూర్వవత్సనః ॥ పా॥౧॥౩॥౬౨॥ ఇత్యాత్మనేపదం-స్తౌతిణ్యోరేవషణ్యభ్యాసాత్॥ పా॥౮॥౩॥౬౧॥ ఇతినియమాన్నాభ్యాసాదుత్తరస్యషత్వం-అతీవాతిమాత్రముద్భాసిభిఃదీప్తైః సితైశ్శుభ్రైఃసౌధైస్సౌధవైః-పురీలంకా కాసాంచక్రే ప్రచకాశే-కాస్ప్రత్యయాదామమంత్రేలిటి॥ పా॥౩॥౧॥౩౫॥ ఇత్యామ్ప్రత్యయః-ఆమ్ప్రత్యయవత్కృఞోనుప్రయోగస్య॥ పా ॥౧॥ ౩॥౬౩ ॥ ఇతికాసివత్కృఞస్తఙ్॥ ... ... *

మూ, ౩౯ { ఇందుంచషకసంక్రాంతముపాయుక్తయథామృతమ్
ప్రయుంజానఃప్రియావాచస్సమజ్యానురతోజనః॥ ...* }

౩౯ ॥ఇందుమితి॥ సమజ్యాగోష్ఠీపానగోష్ఠీత్యర్థః॥ ని॥ సమజ్యాపరిషద్గోష్ఠీత్యమరః-సంజ్ఞాయాంసమజెత్యాదినా॥ పా॥౩॥౩॥౯౯॥ క్యప్-తస్యామనురతఆసక్తోజనఃకామిజనః- ప్రియావాచశ్చాటూక్తీః- ప్రయుంజానోబ్రువాణస్సన్ చషకేపానపాత్రే॥ని॥ చషకోస్త్రీపానపాత్రమిత్యమరః-సంక్రాంతం ప్రతిబింబితం- ఇందుమమృతంయథాఅమృతమివోపాయుక్తఉపయుక్తవాన్ పీతవానిత్యర్థః- పానాత్ప్రాగిందోరేవమద్యమాచ్ఛాద్యలక్ష్యమాణత్వాత్పశ్చాదలక్ష్యత్వాచ్చస ఏవనూనంపీతఇతిభావః-ప్రోపాభ్యాంయుజేరయజ్ఞపాత్రేషు॥ పా॥౧॥౩॥౬౪॥ ఇత్యుభయత్రాప్యాత్మనేపదం॥ ... ...

మూ, ౪౦ { సంక్ష్ణువానఇవోత్కంఠాముపాభుక్తసురామృ
తమ్॥జ్యోత్స్నయావిగళన్మానస్తరుణోరక్షసాంగణః॥ }

౪౦॥ సమితి॥జ్యోత్స్నయాహేతునావిగళన్మానోనివర్తమానకోపస్త్రయణః పా్రిథయావనో[illegible]మిథునానాంగణః-ఉత్కంఠామన్యోన్యానురాగం-సం[illegible]నానఇవో [illegible]యన్నివమధుపానస్యరాగవర్ధనత్వాదితిభావః-సమ్[illegible] పా॥౧॥౩॥౬౪॥ ఇత్యాత్మనేపదం-శపాలుక్ప్యవజాదేశః- సురాస్పృత[illegible]-ఉపధు[illegible]వాన్ పపావిత్యర్థః-ధుజోనవనే॥పా॥౧॥౩॥౬౬ ఇత్యాత్మనేపదం॥ ... ...*

మూ,౪౧ {మధ్వపా[illegible]ఝులాంతికే।అ
త్మాన[illegible]తస్పంమహాబలః}

౪౧॥ [illegible]-సోత్పలముత్పలవాసితంసుర[illegible] - సుంద[illegible]విస్రంభకరణం -కరణేల్యుట్-మధుమత్[illegible]-నయి[illegible]సమీపే-మహాబలాత్మానంస్వాస్థ్యసమపాయయతిదయితకర్తృకంస్వకర్మకంపానంమధుదయితైస్స్వయమేవాకారయన్[illegible]- పిబతేర్ణ్యంతాల్లుఙ్ణికర్మణఃకర్తృత్వకర్మత్వ[illegible]యానుసత్రాధిప్రాయ- ణేరణావిత్యాదినా॥పా॥౧॥౩॥౬౭తద్-అన్తర్భావితణ్యర్థత్వంగ్రహణమస్యకర్మణనిషేధార్థత్వాదణికర్తృకర్మత్వ[illegible]స్య[illegible]కర్మత్వంనప్రతిషేధతీతికర్మణిశ్రీవణేపిసవిరోధః॥ ... ... *

మూ,౪౨ {అక్షపయం[illegible]పండితాః అ
[illegible]స్మాపయమా[illegible]హద్రుహామ్॥}

౪౨॥ అక్షపయం[illegible] రణపండితాః యుద్ధవిశారదాః-యేరాక్షసాస్తాన్ క్రిమభిపయంతక్షపతవంతః-భీ[illegible]హేతుభయేషుక్॥పా॥౭॥౩॥౪౦॥ఇతిషుగాగమః-కపిహ్నూనూమాన్-తాన్రాక్షసానవిస్మాపయమానఃగూఢచారిత్వాత్స్వచేష్టితోపలంభేనవిస్మయమలంభయన్నిత్యర్థః - భీస్మ్యోర్గహేతుభయే॥ పా॥౧॥౩॥౬౮॥ ఇతిస్మయస్యాప్యుపలక్షణత్వాదుభయతాత్రాత్మనేపదం-నిత్యంస్మయతేః॥పా॥౬॥౧॥౫౭॥ఇత్యాత్వేపుగాగమః-ద్రుహోద్రుహామాటీచటతిప్స-అటలేలుగ్జీ-ఇటఈటి॥పా॥౮॥౨॥౨౮॥ఇతిసలోపః

పలద్వ్యధిక్య॥ ... ... *

మూ, ౪౩ { సీతాందిదృక్షుః ప్రచ్ఛన్నస్సోఽగర్ధయత రాక్షసాన్ । అ
వంచయత మాయాశ్చస్వమాయాభిర్నరద్విషామ్ ॥ }

౪౩॥సీతామితి॥సీతాందిదృక్షుః ద్రష్టుమిచ్ఛురతఏవప్రచ్ఛన్నో గూఢవృత్తిస్సహనూమాన్- రాక్షసానగర్ధయత విప్రలబ్ధవాన్ తథానరద్విషాం రాక్షసానాంమాయాశ్చస్వమాయాభిరవంచయత వంచితవాన్-గృధివంచ్యోః ప్రలంభనే॥ పా॥౧॥౩॥౬౯॥ ఇత్యుభయత్రాపితఙ్-ప్రలంభనంవిమోహనం॥ ... ... **

మూ, ౪౪ { అపలాపయమానస్యశత్రూంస్తస్యాభవన్మతిః మి
థ్యాకారయతేచాన్యైర్ఘోషణాం రాక్షసేశ్వరః॥ }

౪౪॥అపేతి॥శత్రూనపలాపయమానస్యశాలీనీకుర్వాణస్యస్యతుర్వాణస్యేత్యర్థః-లీఙ్ శ్లేషణఇతిధాతోర్ణైన్ వాదికాణ్ణ్యంతాత్-లియస్సంమాననశాలీనీకరణయోశ్చ॥పా॥౧॥౩॥౭౦ఇతిశాలీనీకరణేఆత్మనేపదం-విభాషాలీయతేః॥పా౬॥౧॥౫౧॥ఇతిపక్షేఆత్వేపుగాగమః-తస్యహనూమతః-రాక్షసేశ్వరోరావణశ్చాన్యైర్నకరంచిజ్జనైర్ఘోషణామంతఃప్రవిష్టంజ్ఞాత్వాసద్యోమారయతేత్యేవంరూపాండండిమవాద్యపూర్వికామాఘోషణాంపునఃపునః మిథ్యాకారయతేఅర్థశూన్యమేవాభ్యాసేనావృత్త్యాకారయతీత్యర్థః-కృఞోణ్యంతాత్-మిథ్యోపపదాత్కృఞోభ్యాసే॥ పా॥౧॥౩॥౭౧॥ఇతితఙ్ - ఇతిమతిరభూత్ - మామేవాంతఃప్రవిష్టంనజానంతికిమనయామృషాఘోషణయేత్యమన్యతేత్యర్థః॥ ... ... *

మూ, ౪౫ { గూహమానస్స్వమాహాత్మ్యమటిత్వామంత్రిసంస
దః స్పృభ్యోపపదమానస్యరావణస్యగృహంయయౌ॥ }

౪౫॥గూహమానఇతి॥స్వమహాత్మ్యమాత్మపౌరుషంగూహమానశ్ఛాదయన్నేవ-స్వరితేత్త్వాత్-స్వరితఞితఇత్యాదినా॥పా ॥౧॥౩॥౭౨॥ క
ర్త్రభిప్రాయేఆత్మనేపదం-మంత్రిసంసదోమంత్రిగృహానటిత్వాతత్రాటిత్వేత్యర్థః-కాలభావాధ్వగంతవ్యాఃకర్మసంజ్ఞాహ్యకర్మకాణాం।ఇతి

తివచనాద్దేశస్యకర్మత్వం-నృభ్యో-ఉపపదమానస్య- మనుష్యేభ్యోద్రవ్యా

తఃఅపాద్వదః॥పా॥౧॥౩॥౩౭॥ఇత్యాత్మనేపదం-క్రుధద్రుహేత్యాదినా॥

పా॥౧॥౪॥౩౭॥సంప్రదానత్వాచ్చతుర్థీ-రావణస్యగృహంయయా॥ *

మూ,౪౬ { దిశోద్యోతయమానాభిర్దివ్యనారీభిరాకులమ్।
శ్రియమాయచ్ఛమానాభిరుత్తమాభిరనుత్తమమ్॥ }

౪౬॥అ॥ అథచతుర్భిస్తద్గృహంవర్ణయతి॥ దిశఇతి ॥దిశోద్యోతయ

మానాభిఃప్రకాశయంతీభిః-ణిచశ్చ॥పా॥౧॥౩॥౭౪॥ఇత్యాత్మనేపదం -

శ్రియంశోభామాయచ్ఛమానాభిరాదదానాభిః - సముదాఙ్భ్యోయమో

గ్రంథే॥పా॥౧॥౩॥౭౫॥ఇత్యాత్మనేపదం-ఉపసర్గమిమామాంభః॥ పా॥

౭॥౩॥౭౭॥ఇతిచ్ఛః - ఉత్తమాభిరుత్కృష్టాభిర్దివ్యనారీభిః ఆకులంసం

కీర్ణం-అతఏవానుత్తమంసర్వోత్తమం। ......

మూ,౪౭ { నిత్యముద్యచ్ఛమానాభిస్స్వరసంభోగకర్మసు।
జానానాభిరలంలీలాకిలికించితవిభ్రమాన్॥... }

౪౭॥అ॥తాఏవత్రిభిర్విశినష్టినిత్యమిత్యాదిభిః॥స్మరసంభోగకర్మసుకామక్రీ

డాసు-నిత్యముద్యచ్ఛమానాభి రుద్యుంజానాభిస్తల్లోలుపాభిరిత్యర్థః- స

ముదాఙ్భ్యోయమెగ్రంథే॥పా౧॥౩॥౭౫॥ఇత్యస్యసకర్మకాధికారత్వా

దిహాయమెరకర్మకత్వాదాత్మనేపదం చింత్యం- లీలాప్రియానుకరణం-

క్రోధాశ్రుహర్షభీత్యాదేస్సం కరఃకిలికించితం విభ్రమస్తుత్వరయాకా

లేభూషాస్థానవిపర్యయః - తానలంసమ్యగ్జానానాభిర్నానావిలాసకుశ

లాభిరిత్యర్థః - అనుపసర్గాజ్జ్ఞః॥పా॥ ౧॥౩॥౭౬ ॥ఇతికర్తృప్రాయేఆ

త్మనేపదం॥ ... ... *

మూ,౪౮ { స్వకర్మ కారయన్నాస్తే నిశ్శబ్దోయజ్ఞషధ్వజః। స్వా
ర్థంకారయమాణాభిర్యాన్నోమదవిమోహితాన్॥ }

౪౮ ॥ స్వకర్మేతి॥ఝషధ్వజోమీనకేతనః-కామోనిశ్శబ్దోనిర్వ్యాపార

స్సంత్స్వకర్మకారయంత్స్వప్రయోజనంరతికృత్యంకామిజనైఃకారయన్

యద్గృహమాస్తేయత్రాస్తఇత్యర్థః - గృహస్యదేశత్వాద్దేశకాలాధ్వ

గంతవ్యా ఇతివచనేనకర్మత్వం-తద్గృహమితిపూర్వేణపరేణవాన్వయః-
పునస్త్రీభిరేవవిశినష్టిస్వార్థమితి-మదవిమోహితాన్యువతయోయువాన
శ్చతాన్యూనస్తరుణాః-పుమాన్‌స్త్రియా॥ పా॥౧॥౨॥౬౭॥ఇత్యేకశే
షః-స్వార్థంస్వప్రయోజనంరతికర్మకారయమాణాభిస్తైః కారయం
తీభిరిత్యర్థః-హృక్రోరన్యతరస్యాం॥ పా॥౧॥౪॥౫౩॥ ఇత్యుభయత్రవిక
ల్పాదణికర్తుఃకర్మత్వం-ఉభయత్రాపికరోతేర్ణ్యంతాత్-ణిచశ్చ॥
పా॥౧॥౩॥౭౪॥ ఇతినిత్యతయాప్రాప్తేస్వశబ్దకర్త్రభిప్రాయస్య
ప్రతీయమానత్వాత్-విభాషోపపదేనప్రతీయమానే॥౧॥౩॥౭౭॥ఇత్యు
భయత్రాపివికల్పాదాత్మనేపదం॥ ... ...

మూ,౪౯ { కాంతిం స్వాంవహమానాభిర్వ్యంజంతీభి స్స్వవిగ్ర
హాన్నేత్రైరపిబంతీభిః పశ్యతాంచిత్తసంహతీః॥ }

౪౯ ॥ కాంతిమితి॥ పునస్స్వాంస్వాభావికీం- అనాహార్యాం కాం
తింలావణ్యంవహమానాభిర్వహంతీభిః-పునస్స్వవిగ్రహాంస్స్వాంగానివ్య
జంతీభిః ప్రాజయంతీభిః- ప్రకటయంతీభిరిత్యర్థః - వహియజ్యోస్స్వరితే
తోః-విభాషోపపదేనేత్యాదినా॥ పా॥౧॥౩॥౭౭॥వికల్పాదాత్మనేపదం -

అథపరస్మైపదాధికారః

పశ్యతాం ద్రష్టౄణాం- చిత్తసంహతీర్మనోబృందానినేత్రైస్స్వదృష్టి
భిః పిబంతీభిరివేత్యుత్ప్రేక్షా దివ్యనారీభిరిత్యనేనాన్వయః -అత్రపిబతేః
శేషాత్కర్తరిపరస్మైపదం॥పా॥౧॥౩॥౭౮॥ఇతిపరస్మైపదం॥ ...

మూ,౫౦ { తద్ధనూమాన్ పరాకుర్వన్నగమత్పుష్పకం ప్రతి।వి
మానంమందరస్యాద్రేరనుకుర్వదివశ్రియమ్॥ ❀ }

౫౦ ॥ తదితి॥ హనూమాంస్తద్రావణగృహం పరాకుర్వన్పరిహర
న్మందరాద్రేఃశ్రియమనుకుర్వద్విడంబయదివస్థితమిత్యుత్ప్రేక్షా-పుష్పకం
పుష్పకాఖ్యంవిమానందేవయానం-ప్రత్యగమత్-అనుపరాభ్యాంకృఞః॥
పా॥౧॥౩॥౭౯॥ఇత్యుభయత్రాపికరోతేఃపరస్మైపదం ... ❀

మూ, ౫౧ { తస్మిన్కైలాససంకాశే శిరశ్శృంగం భుజద్రుమమ్ ।
అభిషేపంతమైక్షిష్ట రావణం పర్వతశ్రియమ్॥... }

౫౧ ॥ తస్మిన్నితి ॥ కైలాససంకాశే తస్మిన్విమానే-శిరాంస్యేవ శృంగాణిశిఖరాణియస్యతం - భుజాఏవద్రుమాఃయస్యతమతఏవపర్వతశ్రియం శైల శోభామభిషేపంతమభిభవంతం - పర్వతకల్పమిత్యర్థః - అభివ్రిత్యతిభ్యః‌షిపః॥ పా॥౧॥౩॥౮౦॥ ఇతిస్వరితేత్వాత్ర్తజవాదేనపరస్మైపదం-రావణమైక్షిష్టఅద్రాక్షీత్-ఉపమారూపకయోస్సంకరః॥ *

మూ, ౫౨ { ప్రవహంతం మదామోదం సుప్తం పరిజనాన్వితమ్ ।
మఘ్రానేపరిమృష్యంతమారమంతం పరంస్మరే॥ }

౫౨ ॥ తమేవవిశినష్టి ప్రేతి ॥ మదామోదం కస్తూరీపరిమళం॥ ని ॥ మదో రేతసికస్తూర్యామితివిశ్వః-ప్రవహంతం ప్రకిరంతమిత్యర్థః-ప్రాద్వహః॥ పా॥౧॥౩॥౮౧॥ ఇతిపరస్మైపదం-సుప్తం - పరిజనాన్వితం-మఘ్రానేఘ్రాయ-పరిమృష్యంతమసూయంతం-పరేర్మృషః॥ పా॥౧॥౩॥౮౨॥ ఇతి పరస్మైపదం -పరమత్యంతంస్మరేకామే-ఆరమంతమాసంజంతం-వ్యాఙ్పరిభ్యోరమః॥ పా॥౧॥౩॥౮౩॥ ఇతిపరస్మైపదం॥ ... ...

మూ, ౫౩ { వ్యరమత్పరిత్రస్తాగ్నస్మాత్పరిత్రస్తస్సహప్రదృక్ ।
క్షణం పర్యరమత్తస్యదర్శనే మారుతాత్మజః॥ * }

౫౩ ॥ పీతి ॥ యస్మాదాదిపదాత్పరిత్రస్తో భీతస్సన్ -భీత్రార్థానామిత్యాదినైవ॥ పా॥౧॥౪॥౨౫॥ అపాదానత్వం-సహప్రదృక్సహప్రాతః-శోభనాద్వ్యాఘ్రాద్వ్యరమద్వ్యరంసీత్-జుగుప్సావిరామప్రమాదార్థానాముపసంఖ్యానం॥ పా॥౧॥౪॥౨౪॥౧॥ ఇత్యపాదానత్వం-తస్యరావణస్యదర్శనే-మారుతాత్మజో హనూమాన్ క్షణం పర్యరమదధిరతోభూత్-వ్యాఙ్పరిభ్యోరమః॥ పా॥౧॥౩॥౮౩॥ ఇత్యత్రాపిపరస్మైపదం॥ *

మూ, ౫౪ { ఉపారంసీచ్చసంపశ్యన్ వానరస్తంచికీర్షితాత్ ।
రమ్యాంమ్మేరుమివాధూతకాననంశ్వసనోర్మిభిః ॥ }

౫౪ ॥ఉపేతి॥ వానరోహనూమాన్-శ్వసనోర్మిభిర్నిశ్వాసమారుత పఙ్క్తిభిరాధూత కాననం కంపితోద్యాన మతఏవరమ్యాం రమణీయం తంరావణం-మెరుమివసంపశ్యన్ చికీర్షితాత్కర్తుమిష్టాత్సీతాన్వేష ణాదుపారంసీద్వ్యరంసీచ్చ- పూర్వవత్ - జుగుప్సావిరామేత్యాదినైవ॥ పా॥౧॥౪॥౨౪॥౧॥అపాదానత్వం-ఉపాచ్చ॥పా॥౧॥౩॥౮౪॥ఇత్యనువృ త్తౌ-విభాషాకర్మకాత్॥పా॥౧॥౩॥౮౫॥ఇతివికల్పాత్పరస్మైపదం॥ *

మూ, ౫౫ { దృష్ట్వాదయితయాసాకంరహీభూతందశాననమ్
నాత్రసీతేత్యపారంస్తదుర్మనావాయుసంభవః॥ }

౫౫ ॥ దృష్ట్వేతి ॥ దుర్మనాస్సీతాదర్శనాభావాద్దుఃఖితచిత్తో వాయుసంభవోహనూమాన్ దయితయాస్వకాంతయాసాకమరహోరహస్య భూతోరహీభూతోరహసిస్థితః॥ని॥రహోరహస్యోసురత ఇతియాదవః-అ రుర్మనశ్చక్షురిత్యాదినా॥పా॥౫॥౪॥౫౧॥సలోపే-అస్యచ్వౌ॥పా॥౭॥౪॥ ౩౨॥ఇతీకారః-తందశాననందృష్ట్వాఅత్రసీతానాస్తీతిమత్వేత్యర్థః- ఉపా రంస్తతతోగృహాన్నివృత్తఇత్యర్థః - ఉపపూర్వాద్రమేర్లుఙి -విభాషాక ర్మకాత్॥పా॥౧॥౩॥౮౫॥ఇతిపక్షేతఙ్॥ ... ... *

మూ, ౫౬ { తతఃప్రాకారమారోహత్త్రపాటాసవిబోధయన్ ।
నాయోధయత్సమర్థోపిసీతాదర్శనలంపటః॥... }

౫౬॥తతఇతి॥తతోనిర్గమనానంతరం-సీతాదర్శనేలంపటోలోలుపస్స హనూమాన్ త్రపాయామటంతీతిత్రపాటాన్ నిశాచరానవిబోధయన్న జ్ఞాపయన్-బుధేర్ణ్యంతాత్-ణిచశ్చ॥పా॥౧॥౩॥౭౪॥ఇత్యాత్మనేపదేప్రాప్తే బుధయుధేత్యాదినా॥పా॥౧॥౩॥౮౬॥పరస్మైపదం-లఙ్శ్యత్రాదేశః-ప్రా కారమారోహత్ - తథాసమర్థః యోధయితుం శక్తోపితాన్నాయోధ యత్. నయోధితవాన్-యుధేర్ణ్యంతాత్పూర్వవత్తఙిప్రాప్తేతస్య- అ

గావకర్మకత్వాచ్చిత్తవన్నికాటకర్తృకత్వాచ్చ-అణావకర్మకాదిత్యాదినా॥ పా॥౧॥౩॥౮౮॥పరస్మైపదం-బుధాదిసూత్రేయుధిగ్రహణంత్వచిత్తవత్కర్తృకార్థం-యథాయోధయతికాష్ఠానీతిద్రష్టవ్యం॥ ...

మూ, ౫౭ { అధ్యాసీద్రాఘవస్యాహంనాశయేయంకథంశుచమ్।
వైదేహ్యాజనయేయంవాకథమానందముత్తమమ్॥... }

౫౭ ॥ అధ్యాసీదితి॥ అహం రాఘవస్యశుచంకథంవానాశయేయం-వైదేహ్యాఃకథం వోత్తమంమహాంతమానందంసంతోషం జనయేయమిత్యధ్యాసీదచింతయత్ - ధ్యాయతేర్లుఙిశ్లైస్సిచీట్- అత్రాపినశిజన్యోర్ణిచి ణిజిపూర్వవత్పరస్మై-అణావకర్మకాదిత్యాదినైవ॥పా॥౧॥౩॥౮౮॥పరస్మైపదం - బుధాదిసూత్రేతద్గ్రహణం చతద్వదేవాచిత్తవత్కర్తృకార్థం-జనస్మిత్యాద్ధ్రస్వత్వం॥ ... ...*

మూ, ౫౮ { దృష్ట్వా రాఘవ కాంతాంతాం ద్రావయిష్యా మిరాక్ష
సాక తస్యాహిదర్శనాత్పూర్వంవిక్రమఃకార్యనాశకృత్॥ }

౫౮॥దృష్ట్వేతి॥ తాం రాఘవకాంతాంతాంసీతాందృష్ట్వారాక్షసాన్ద్రావయిష్యామి- పలాయయిష్యామిఅత్రాపిద్రవతేర్ణ్యంతాత్- అణావకర్మకాదిత్యాదినైవ॥పా॥౧॥౩॥౮౮॥పరస్మైపదేసర్వంపూర్వవత్॥ హియస్మాత్తస్యాఃదర్శనాత్పూర్వంవిక్రమః పౌరుషంకార్యనాశకృత్కార్యహానికరః॥

మూ, ౫౯ { చింతయన్నిత్థముత్తుంగైఃప్లావయంతీందివంవనైః।
అశోకవనికామారాదపశ్యత్స్తబకాచితామ్॥ * }

౫౯॥చింతయన్నితి॥సహనూమానిత్థంచింతయన్నాలోచయన్నుత్తుంగైరున్నతైర్వనైర్వృక్షసమూహైర్దివమాకాశంప్లావయంతీం వ్యాప్నువంతీం-ప్లుగతావితిధాతోర్ణ్యంతాత్పూర్వవత్ణిజేపరస్మై-బుధయుధేత్యాదినా॥ పా॥ ౧॥౩॥౮౬॥పరస్మైపదేశతరిఙీప్-స్తబకాచితాంగుచ్ఛవ్యాప్తాంఅశోకవనికాం అశోకవనంవనశబ్దాత్స్వార్థికప్రత్యయాంతాట్టాప్

త్వాత్పూర్వస్యేత్వం-ఆరాదదూరాదపశ్యత్॥ ... ...

మూ,౬౦ { తాంప్రావిశత్కపివ్యాఘ్రస్తరూనచలయన్ శనైః।
అత్రాసయన్ వనశయాన్ సుప్తాన్ శాఖాసుపక్షిణః॥ }

౬౦ ॥ తామితి॥కపిర్వ్యాఘ్రఇవకపివ్యాఘ్రోహనూమాన్ - ఉప మితసమాసః-తరూనచలయన్-అకంపయన్ - నిగరణచలనార్థేభ్యశ్చ॥ పా॥౧॥౩॥౮౭॥ఇతిపరస్మైపదం-వనేశేరత ఇతివనశయాన్వనపాలాన్-అ ధికరణేశేతేః॥పా॥౩॥౨॥౧౫॥ఇత్యచ్ప్రత్యయః-శయవాసేత్యాదినా॥పా ౬॥౩॥౧౮వికల్పాత్సప్తమ్యాఃలుక్-తథాశాఖాసుసుప్తాన్ పక్షిణశ్చాత్రా సయన్-అణావకర్మకాదిత్యాదినా॥పా॥౧॥౩॥౮౮॥పరస్మైపదం-శనై ర్మందంతాంవనికాంప్రావిశత్॥ ... ...

మూ,౬౧ { అవాద్వాయుశ్చనైర్యస్యాంలతానర్తయమానవత్ ।
నాయాసయంతసంత్రస్తాఋతవోన్యోన్యసంపదః॥ }

౬౧॥ తామేవచతుష్టయేనవిశినష్టి ॥అవాదితి॥యస్యాంవన్యాంవాయు ర్లతాఃనర్తయమానవత్ నృత్యంకారయన్నివశనైరవాత్ -వాతిస్మ-య స్యామృతవోవసంతాదయఃసంత్రస్తాఃరావణాద్భీతాస్సంతఃఅన్యోన్యసం పదః-పరస్పరపుష్పఫలవిభూతీర్నాయాసయంతనబాధయామాసుః - అ త్రయస్యలతాశ్చలనార్థత్వాత్-నృత్యతేశ్చతత్కర్తృకత్వాచ్చణౌప్రా ప్తస్యపరస్మైపదస్య- నపాదమీత్యాదినా ॥ పా॥౧॥౩॥౮౯ ॥ ప్రతిషే ధాదాత్మనేపదం॥ ... ...

మూ,౬౨ { జ్యోత్స్నామృతంశశీయస్యాంవాపీర్విదళితోత్పలాః।
అపాయయతసంపూర్ణస్సదాదశముఖాజ్ఞయా ॥ }

౬౨ ॥జ్యోత్స్నేతి॥యస్యాంశశీదశముఖాజ్ఞయాసదాసంపూర్ణస్సంవి దళితానివికసితాన్యుత్పలానియాసుతాః వాపీఃదీర్ఘికాఃజ్యోత్స్నామేవా మృతమపాయయత పాయితవాన్ పాయతేర్వాపిబతేర్వాప్రత్యవసానా ర్థత్వాత్-గతిబుద్ధీత్యాదినా ॥పా॥౧ ॥౪॥౫౨॥అణికర్తుఃకర్మత్వేనికర

సౌత్ర్యాత్ప్రత్యస్యమినపామిత్యాదినా॥ పా॥౧॥౩॥౮౯॥ ప్రతిషేధః॥

మూ, ౬౩ {హ్రీదమయంతపుష్పేషుంయస్యాంబంద్యాఃసమావృ
తాః॥పరిమోహయమానాభిరాక్షసీభిస్సమావృతాః॥}

౬౩॥ప్రతి॥యస్యాంపరిమోహయమానాభిర్వ్యామోహయంతీభిః ప్ర
లోభయంతీభిరిత్యర్థః-ముహ్యతేర్ణ్యంతాల్లటశ్శానజాదేశః-కృత్యచః॥ పా॥
౮॥౪॥౨౯॥ణేర్విభాషా॥ పా॥౮॥౪॥౩౦॥ఇతికృత్యకారస్యవిభాషాణత్వం.
రాక్షసీభిస్సమావృతాఃపరివేష్టితాః-సమాహృతాః స్వస్థానాదానీతాః-బం
ద్యోబందీకృతాః స్త్రీయః పుష్పేషు కామం ప్రదమయంత ప్రకర్షేణదమ
యామాసుఃసురతసమాకార్ష కామస్యోద్రేకంశమయామాసురిత్యర్థః-
దమిపమిముహ్యోః-అనావః ... ప్ర్యాదినా॥పా॥౧॥౩॥౮౮॥ ప్రాప్తస్యపర
స్మైపదస్య-నపాదమిత్యాదినా॥ పా॥౧॥౩॥౮౯॥ ప్రతిషేధాదాత్మనేపదం॥

మూ, ౬౪ {యస్యాంవాసయతేసీతాం కేవలంస్వప్రసక్తరాత్॥
నవ్వరోచయతాప్యుంచతురోవృద్ధిమానపి॥...}

౬౪॥ యస్యామితి॥తథః రావణస్తస్మాత్-మాంధ్యాత్సీతాంయ
స్యాంవస్యాంవాసయతేస్మ- కేవలంవాసితవానేవననుభుక్తవానిత్యాహ-
చతురోపిప్రావ్రజకుమలోపి-వృద్ధిమాంశ్చైశ్వర్యవానపి తస్యాంసంతునారో
చయతతస్యైరుచితంకర్తుంనగాకేత్యర్థః-తథాద్యపవ్రీతయోస్తస్యా
తిభావః-వసిరుచ్యోః పూర్వవస్వాస్మైపదప్రాప్తప్రతిషేధయోః-ణిచశ్చ॥
పా॥౧॥౩॥౭౪॥ఇతితఙ్॥　...　...　...　*

మూ, ౬౫ {మందాయమానగమనోహరితాయస్తరూంకపిః॥
ద్రుమైశ్శకశకాయద్భిమారుతేనాటసర్వతః॥ ..}

౬౫॥ మందాయమానేతి॥అథకపిర్మందాయమానగమనః- సుప్తజ
నప్రబోధశంకయామందీభవద్గతిస్సన్ -భృశాదిభ్యజంతాల్లటశ్శానచ్-హ
రితాయంతః పలాశవర్ణాభవంతస్తరవోయస్యాంతాం హరితాయత్త
రూంకపిః॥పాలాశోహరితోహరిదిత్యమరః- లోహితాదిక్యషంతాత్-వాక్య

షః॥పా॥౧॥౩॥౯౦ఇతిలటఃపరస్మైపదం-శతా)దేశః-అప్రాణిజాతేశ్చార జ్వాదీనాముపసంఖ్యానం॥పా॥౪|౧॥౬౬॥౧-ఇత్యాబ్ప)త్యయః-మారుతే నశకశకాయద్భిః వాయుఘర్షణాచ్ఛకశకేభవద్భి స్తథాధ్వనద్భిరిత్యర్థః- అవ్యక్తానుకరణాద్వ్యజపరాధాత్-దనితౌడాచ్॥పా॥౫॥౪॥౫౭॥ఇతిడాచి డాచిబహుళంద్వేభవతః॥పా॥౮॥౧॥౧౨॥ఇతిద్విర్వచనం-డాజంతాత్ లోహితాదిడాజ్భ్యఃక్యష్॥పా॥౩॥౧॥౧౩॥ఇతిక్యషి-వాక్యషః॥పా॥౧॥౩॥ ౯౦॥ఇతిక్యషంతాల్లటోవాపరస్మైపదం- శతా)దేశః-తైర్దు)ర్మైరుపల క్షితాంయత్తదార్శ్నిత్యసం బంధాత్తా మశోకవని కాం-సర్వతస్సమంతా దాటచచార-అటతేర్లిట్॥ ... ...✽

మూ,౬౬ {అస్యదన్నిందుమణయోవ్యరుచన్ కుముదాకరాః।
అలోహితత వాతేన ప్రకీర్ణాస్స్తబకోచ్చయాః॥.. ✽}

౬౬॥ అస్యదన్నితి॥ఇందుమణయశ్చంద్రకాంతాఅస్యదన్ చంద్రాం శుస్పర్శాత్ప్రసుస్రువుః కుముదాకరాఃవ్యరుచన్ వికసురిత్యర్థః- స్తబకో చ్చయాఃఅన్యేపికుసుమగుచ్ఛప్రజాఃవాతేనప్రకీర్ణాఃవిక్షిప్తాస్సన్తఃఅలో హితతలురంతిస్మసర్వత్రలుజీమ్యాదిత్వాత్-పుషాదీత్యాదినా॥ పా ॥౩॥ ౧॥౫౫॥త్లైరజాదేశః-ద్యుద్భ్యోలుజ్-పా-౧ - ౩ - ౯౧ - ఇతివికల్పాత్పర స్మైపదంలురేస్తఙ్- ... ... ✽

మూ,౬౭ {సీతాంతికేవివృత్సంతంవర్త్స్యత్సిద్ధింప్లవంగమమ్।
పతత్రిణశ్శుభాయుద్రమానువానాస్వజిహ్లాదన్॥}

౬౭॥ సీతేతి॥సీతాంతికేవివృత్సంతంవర్తితుమిచ్ఛంతంఅన్తికంగంతు మిచ్ఛంతమిత్యర్థః-వృతువర్తనఇతిధాతోస్సనంతాల్లటశ్శతా)దేశఃవర్త్య త్సిద్ధింవర్తిష్యమాణసిద్ధిమాసన్నకార్యసిద్ధికమిత్యర్థః-వృద్భ్యస్యసనోః॥పా॥ ౧॥౩॥౯౨॥ఇత్యుభయత్రవికల్పాత్పరస్మైపదం-నవృద్భ్యశ్చతుర్భ్యః-పా.౭ ౨-౫౯-ఇతీట్ప్రతిషేధశ్చ-ప్లవంగమంహనూమంతం-శుభాశ్శుభావేదకాః

పతత్రిణః పతిణః-మందరం గంభీరనూను వానాధన్యోనీతిస్తు వానాతి వేత్య ర్థః-గమ్యోత్ప్రేక్షా-నుస్తుతావితిధాతోః-అజేనుపృభ్యోః-౧॥౩॥౨౧॥౬॥ ఇ త్యుపసంఖ్యానాదాత్మనేపదం-అజిఘ్రావక్ అఘ్రాదయంతి స్మ ఘ్రాతేర్ణౌ చ ఘ్యో పధాహ్రస్వః॥ ... ...

మూ, ౬౮ {వర్తిష్యమాణమాత్మానం సీతాపత్యాదివాంతికే। ఉదపశ్యత్తదాతస్మిన్ స్మినైతష్టదస్మనైః॥...}

౬౮॥ వర్తిష్యమాణమితి। తదాతస్మిన్ హనుమదాగమనకాలే-సీతాత త్యైరపితస్తైరిష్టదర్శనైః స్ఫోవేదనైః- ... ర్యామాతీస్వప్నా దిహేతుభిరాత్మానం పత్యౌ రామ స్యాంతికే ... మివస్థాస్యన్తమివ వృధ్యస్యసనోః పా॥౧।౩॥ ... ల్పాదాత్మనేపదం ఉ దపశ్యదుత్ప్రేక్షితవనీపతిపార్శ్వమగరా-యవిత్యర్థః-

మూ, ౬౯ {రవ ... చేద్వాస్తా సీతాయాఃపతి ... వసః। కల్ప్య ... మద్యతిస్న ... హనూమానిత్యచింతయత్।}

౬౯॥ ... సీతాయాః ... నిర్వృత్తా నదాతాచేదిత్యర్థః-వృధ్య ... స్యసనోః పా౧॥౩॥౯... పరస్మై పదం-తదానోస్మాకం ... సముద్రలంఘనాదిముద్యోగిసుద్యమః। యమేస్త్రి యాం క్తిన్-అను ... శ్యాదినా వా। ౬-౪॥౩౭॥ అనునాసికలోపః। ఇత్యధావ్య ... వాకల్ప్య ... అధపిప్యత్-క్లి ... జి-లుఙ్ ... పః॥ పా ॥౧॥౩॥ ౯౩॥ ఇతిచకారాద్వా పరస్మైపదం- లుటిసో ... ప్యుతం-ఇతి హనూమాన చింతయత్ః సర్వథా సీతాదర్ష్టవ్యేతిని ... ంకితవానిత్యర్థః- ..

—— అథకారకాధికారః- ——

మూ, ౭౦ {వృక్షాద్వృక్షం పరిక్రామ న్నాంద్రవణాద్భిభ్యతీంభృ శమ్। శతోత్ర్స్తాణమపశ్యంతీమద్దృశ్యో జనకాత్మజామ్॥}

౭౦॥ అ॥ తత్రాపాదానకారకం త్రిభిః కులకేనాహ-వృక్షాదిత్యాదిభిః॥ అశకటకుంజనస్స హనూమాన్-ఉపమితసమానః-అదృశ్యోఽలత్యన్యస్సన్-వృ

త్యాత్సకాశాత్-ధ్రువమపాయేఽపాదానం॥పా॥౧॥౪-౨౪॥ఇత్యపాదాన
త్వాత్పంచమీ-వృత్తంపరిక్రామన్ - తాంజనకాత్మజాంసీతామపశ్యదిత్య
న్వయః-కీదృశీం రాక్షసాద్రావణాద్బిభ్యతీంత్రస్యంతీం-భీత్రేశ్చతరిజీక్
షాభ్యస్త్రిచ్ఛతుః॥పా॥౭॥౧॥౭౮॥ఇతినుమ్ప్రతిషేధః-పునశ్శత్రోః రావణా
త్త్రాణంరక్షణమపశ్యంతీంత్రాణకారమలభమానామిత్యర్థః - భీత్రా
ర్థానాంభయహేతుః- పా - ౧ - ౪ - ౨౫ - ఇతికర్మణాదుభయత్రా
పాదానసంజ్ఞా॥ ... ... ✿

మూ, ౭౧ { తాంపరాజయమానాంసప్రీతేరక్ష్యాందశాననాత్।
అంతర్దధానాంరక్షోభ్యోమలినాంమ్లానమూర్ధజామ్। }

తామితి॥ పునస్తస్యరావణస్యప్రీతేరనురాగాత్ పరాజయమానాం-పరా
ఙ్ముఖీభవంతీం-తామసహమానామిత్యర్థః-పరాజేరసోఢః॥పా౧॥౪॥౨౬
ఇతిప్రీతేరపాదానత్వం పునః కీదృశీం దశాననాత్స్వకాంతాదీప్సితా త్ర
త్యాం-తాభిః సీతాచాపలశంకినీభిస్సాపత్న్యైర్థంరక్ష్యాంవార్యాం వా
రణీయత్వేనాభిమతాం-అన్యథా తస్యతదేకాయత్తత్వేస్వసౌభాగ్యభంగ
ప్రసంగాదితిసీతాయాస్సౌందర్యాతిశయోక్తిః- వారణార్థానామీప్సితః॥
పా॥౧॥౪॥౨౭॥ఇతిరావణస్యాపాదానత్వం-తథారక్షోభ్యోంఽతర్ధా
నాంరక్షాంసిమాంమాద్రాక్షురితిలీయమానామిత్యర్థః-అంతర్ధౌయేనా
దర్శనమిచ్ఛతి॥పా౧॥౪॥౨౮ఇత్యపాదానత్వం-మలినాంసంస్కారాభా
వాన్మలినాంగీమతఏవమ్లానమూర్ధజాంరూక్షకేశీం॥ ...

మూ, ౭౨ { రామాదధీతసందేశో వాయోర్జాతశ్చ్యుతస్మి
తామ్।ప్రభవంతీమివాదిత్యాదపశ్యత్కపికుంజరః॥ }

౭౨ ॥ రామాదితి॥ రామాదాఖ్యాతురధీతసందేశోభక్త్యాగృహీత
వాచికః-ఆఖ్యాతోపయోగే॥పా॥౧॥౪॥౨౯॥ఇతిరామస్యాపాదానత్వం-
వాయోఃప్రకృతిభూతాజ్జాతఉత్పన్నః-జనికర్తుఃప్రకృతిః॥పా॥౧॥౪॥౩౦॥
ఇతివాయోరపాదానత్వం - చ్యుతస్మితామితిశోకాదస్తమితహాసామాది
త్యాత్ప్రభవంతీమివతేజసాసూర్యాత్ప్రాదుర్భవంతీమివస్థితాం - భు

'దః ప్రభవః॥ పా॥౧॥౪॥౩౧॥ఇత్యాదిత్యస్యాపాదానత్వం॥ ...

మూ, ౭౩ {రోచమానఃకువృష్టిభ్యోరత్నేభ్యః ప్రత్యవాఙ్ ప్రియమ్॥ శ్లాఘమానఃపరస్త్రీభ్యస్తత్రాగాద్రాక్షసేశ్వరః॥}

౭౩॥ అథపంచభిస్సంప్రదానకారకభేదానుదాహరతి ॥ రోచమానఇతి॥ కువృష్టిభ్యఃకుబుద్ధిభ్యోమురాత్మభ్యోరోచమానోరుచికరోనతుసాధుభ్య ఇతిభావః-రుచ్యర్థానాం ప్రీయమాణః॥ ౧॥౪॥౩౩॥ ఇతిసంప్రదానత్వం- రత్నేభ్యఃప్రియంప్రత్తవాఙ్ ప్రకర్షేణదత్తవాన్-ప్రపూర్వాద్దదాతేః క్తవతుప్రత్యయః-అచఉపసర్గాత్తః ॥ పా॥ ౭॥౪॥౪౭॥ఇతిదస్తకారః - కర్మణాయమభిప్రైతీత్యాదినా॥ పా॥ ౧॥౪॥౩౨॥రత్నసాంసంప్రదానత్వం-పరస్త్రీభ్యఃశ్లాఘమానఃకత్థమానః-తాసాంయథావిదితంతథాత్మానస్తత్వా-మకతయేత్యర్థః-శ్లాఘహ్నుఙితి త్యాదినా॥ పా॥౧॥౪॥ ౩౪॥ స్త్రీణాంసంప్రదానత్వం- ఏవంభూతోరాక్షసేశ్వరోరావణస్తత్ర తస్మిన్ సీతాదర్శనకాలఏవాగాత్-తందేశమాగతఇత్యర్థః-ఆఙ్పూర్వా దిణః-ఇణోగాలుఙి॥ పా॥ ౨॥౪॥౪౫॥ఇతిగాదేశః॥ ... *

మూ, ౭౪ {అశక్యస్సహస్రా వానోఽసౌ సీతామైస్మరమోహితః॥ తస్యాప్యసన్నివద్రైశస్యైవసూనిప్రత్యపద్యత॥}

౭౪॥అశక్యఇతి॥ స్మరమోహితఃకామాంధోఽసౌ రావణః-అస్యైసీతాయైనిహ్నువానః-సౌజన్యనాటకేనస్వదౌర్జన్యమపహ్నువానః -అస్యైసీతాయైఅశక్యఃశక్యఃపరదాచిదపరాత్స్వామీతిశపథమకార్షీదిత్యర్థః-శపిథైఃవాదికాత్ల్గక్-శ్లాఘహ్నుఙ్స్థాశపామిత్యాదినా॥ పా॥౧॥౪॥౩౪ సీతాయాఉభయత్రసంప్రదానత్వం - కించైతస్యైసీతాయైధారయన్నివానుగమద్యేఽతిష్ఠన్నిక-ధారేరుత్తమర్ణః॥పా॥౧॥౪॥౩౫॥ ఇతిసీతాయాస్సంప్రదానత్వం- వసూనిచ సర్వస్వానిచ ప్రత్యపద్యత ప్రతిపన్నవాన్ ప్రతిశ్రుతవానిత్యర్థః॥ ... ... *

మూ, ౭౫ {లిప్సేస్వస్వృహయమాణోఽసౌబహుళప్రియమభాషత॥ తసామకీదృశ్యసీతామైనాశుప్యత్స్యనాభ్యసూయత॥},

౮౫॥ తస్యాఇతి॥ అసౌరావణస్తస్యై సీతాయైస్పృహయాళుః ... స్పృహేరీప్సితః॥పా॥౧॥౪॥౩౬ ఇతిసంప్రదానత్వం-బహుప్రియమభాషత-కించసానునీతిరనునయయుక్తస్సన్-సీతాయైనాక్రుధ్యత్-అతిక్రూరత్వేపినచుక్రోధ - నాభ్యసూయతచ అసూయాంచనచకారేత్యర్థః-క్రుధద్రుహేర్ష్యేత్యాదినా॥పా॥౧॥౪॥౩౭॥ఉభయత్రసీతాయాస్సంప్రదానత్వం॥ ... ...

సూ, ౮౬ { సంక్రుధ్యసి మృషాకింత్వందిదృక్షుంమాంమృగేక్షణే। ఈక్షితవ్యంపరస్త్రీభ్యస్స్వధర్మోరక్షసామయమ్॥ }

౮౬॥ సమితి ॥ హేమృగేక్షణేసీతే-దిదృక్షుంత్వాం ద్రష్టుమిచ్ఛుం మాం త్వం కింమృషాముధా సంక్రుధ్యసి- పూర్వేణసంప్రదానత్వేప్రాప్తే-క్రుధద్రుహోరుపసృష్టయోఃకర్మ॥పా॥౧॥౪॥౩౮॥ఇతికర్మత్వం-కించపరస్త్రీభ్యఃఈక్షితవ్యంతాసాంశుభాశుభప్రశ్నేతత్పరీక్షార్థమీక్షణంభావితవ్యం-రాధీక్ష్యోర్యస్యవిప్రశ్నః ॥ పా ॥ ౧॥౪॥౩౯॥ ఇతిస్త్రీణాం సంప్రదానత్వం-అయం విధేయ ప్రాధాన్యాత్పుంలింగనిర్దేశః - రక్షసాంస్వధర్మోజాతిప్రయుక్తోధర్మః - అతోనాయం దోషఇతిభావః॥ ... ...

సూ, ౮౭ { శృణ్వద్భ్యఃప్రతిశృణ్వంతి మధ్యమాభీరునోత్తమాః। గృణద్భ్యోనుగృణంత్యన్యేకృతార్థానైవమద్విధాః॥ }

౮౭॥ శృణ్వద్భ్యఇతి॥ హేభీరుత్రిస్నో-సంజ్ఞాపూర్వకస్యవిధేరనిత్యత్వాన్నగుణః-అన్యేమద్వ్యతిరిక్తాఃమధ్యమాః-శృణ్వద్భ్యఃశ్రుతశాలిభ్యఇదంకార్యమిదమకార్యమితిహితాహితముపదిశద్భ్యఇత్యర్థః- ప్రతిశృణ్వంత్యభ్యుపగచ్ఛంతి తథైవకుర్మఇతిప్రతిజానతఇత్యర్థః॥ ని॥సంవిదాగూః ప్రతిజ్ఞానంనియమాశ్రవసంశ్రవాః- అంగీకారాభ్యుపగమప్రతిశ్రవసమాధయఇత్యమరః- ప్రత్యాఙ్భ్యాంశ్రువఃపూర్వస్యకర్తా॥పా॥౧॥౪॥౪౦॥ఇతిశృణ్వతాంసంప్రదానత్వం-తేషాం ప్రతిశ్రవాపేక్షయాపూర్వస్యాముపదేశక్రియాయాంకర్తృత్వాదితి -కృతార్థాఃకృతకృత్యాఃస్వ

యమితకార్యాకార్యజ్ఞామద్విధాశ్రితమాస్త్రసైవం-వపరోపదేశాపేక్షా ఇత్యర్థః-కించపూర్వోక్తాః మధ్యమాః గృణద్భ్యశ్శపద్భ్యః ప్రాపకేభ్యః - అను గృణంతీతి తాన్ సూచకాలాపైః ప్రోత్సాహయంతి-మద్విధాస్త్రాతమాస్త్ర తింవిపైవాతిభ్యః ప్రయచ్ఛంతీత్యర్థః - శంసితుః ప్రోత్సాహనము గ రీః ప్రతిగరశ్చోచ్యతే-అనుప్రతిగృణశ్చ॥ పా॥౧॥౪॥౪౧॥ఇతిపూర్వస్యకం శనకతుః సంప్రదానత్వం॥ ... ... *

మూ.౭౮ { ఇచ్ఛ స్నేహేన దీవ్యంతి విషయాన్ భువనేశ్వరమ్। సంభోగాయ పరిక్రీతః కర్తాస్మి తవనాప్రియమ్॥ }

౭౮॥ ఇచ్ఛేతి॥విషయాన్ దీవ్యంతీ శబ్దాదివిషయైః క్రీడంతీత్వం-దివః క ర్మచ॥ పా॥౧॥౪॥౪౩॥ఇతి దేవకరణస్యవికల్పాత్కర్మత్వం- భువనేశ్వ రం త్రైలోక్యనాథం మాం-స్నేహేనకరణేనేచ్ఛ ప్రతీచ్ఛ సాధకతమంకర ణం॥పా॥౧॥౪॥౪౨॥ ఇతికరణత్వాత్తృతీయా-కించసంభోగాయపరిక్రీతః సంభోగనపరిక్రీతః దాసీకృతోహం-పరిక్రయణేసంప్రదానమన్యతరస్యాం పా॥౧॥౪॥౪౪॥ఇతివికల్పాత్పరిక్రయణ కరణస్యసంభోగస్యసంప్రదాన త్వంతవాప్రియంనకర్తాస్మి నకరిష్యామి-కరోతేలుట్టిమిపితావ్॥ *

మూ.౭౯ { అస్వసాకంమయాసౌధే మాధిష్ఠాస్సజ్జనంవనమ్। మాధివాత్సీర్భువంకయ్యామధిశేష్వస్మరోత్సుకా॥ }

౭౯॥ అస్వేతి॥ మయాసాకంసౌధే అస్వ- ఆధారోధికరణం॥ పా॥౧॥౪॥౪౫॥ఇతిసౌధస్యాధికరణత్వం-నిర్జనంవనంమాధిష్ఠాః- వన నతిష్ఠేత్యర్థః-అధిశీఙ్స్థాసాంకర్మ॥పా॥౧॥౪॥౪౬॥ఇతివనస్యకర్మ త్వం-తిష్ఠతేర్మాఙిలుఙిసిపిగాతిస్థేత్యాదినా॥ పా॥౨॥౪॥౭౭॥సిచో లుక్-నమాఙ్యోగే॥పా॥౬॥౪॥౭౪॥ఇత్యడభావః-భువంమాధివాత్సీః భువి నవస-నాధశ్శేష్వేత్యర్థః- వసేర్మాఙిలుఙిసిచివృద్ధిః - ఉపాన్వధ్యా ఙ్వసః॥ పా॥౧॥౪॥౪౮॥ఇతిభువఃకర్మత్వం-కింతుస్మరోత్సుకాసురతా సక్తాసతీశయ్యామధిశేష్వశయ్యాయాంశేష్వేత్యర్థః-అధిశీఙిత్యాదినా॥ పా॥౧॥౪॥౪౬॥కర్మత్వం ... ...

మూ, ౮౦ { అభిన్యవిక్షథాస్త్వం మేయత్రైవాహ్యాహతం మనః। తవా
హ్యాధ్యావసంతం మాం మారౌత్సీర్హృదయం తథా॥ }

౮౦॥ అభీతి ॥ యత్రైవత్వం మేమనో హృదయమవ్యాహతమనివారితమభిన్యవిక్షథాః - మనసినివిష్టాసీత్యర్థః - అభినిపూర్వాద్విశేర్లుఙ్- నేర్విశః॥ పా॥౧॥౩॥౧౭॥ఇతితఙ్ థాసి-శలఇగుపధాదనిటఃక్సః॥ పా॥౩॥౧॥౪౫॥ ఇతిక్సః-అభినివిశశ్చ॥౧॥౪॥౪౭॥ ఇత్యాధారస్యమనసఃకర్మత్వం - తత్రైవ తవహృదయమధ్యావసంతం హృదయమేవసంతం-ఉపాన్వధ్యాఙ్వస ఇత్యాదినా॥ పా॥ ౧॥౪॥౪౮॥హృదయస్యకర్మత్వం-మాంమారౌత్సీర్మానివారయ-రుధేర్లుఙ్సిపిసిచి-వదవ్రజేత్యాదినా॥ పా ॥౭॥౨॥౩॥వృద్ధిః-యథాత్వయ్యాహమనురక్తః-తథాత్వమపిమయ్యనురక్తాభవేత్యర్థః॥ ... ... ❋

మూ, ౮౧ { మావమంస్థానమస్యంతమకార్యజ్ఞేజగత్పతిమ్।సం
దృష్టేమయికాకుత్స్థమధన్యం కామమేతకా॥... }

౮౧॥ అ॥నచరామోనత్యాజ్యఇత్యాహ॥ మేతి ॥ హేంఅకార్యజ్ఞేమూఢే-నమస్యంతంప్రణమంతం-సమోవరివశ్చిత్రఙఃక్యచ్॥ పా ॥౩॥౧॥౧౯॥ ఇతిక్యజంతాల్లటశ్శత్రాదేశః - జగత్పతింజగద్వంద్యంమాంమావమంస్థాఃనావమన్యస్వ-మన్యతేఃకర్తరిలుఙ్థాస్-కర్తురీప్సితతమంకర్మ॥ పా॥ ౧॥౪॥౪౯॥ఇతిజగత్పతేఃకర్మత్వం-మయిసందృష్టేసతి-అధన్యమభాగ్యంకాకుత్స్థంరామం-తథాయుక్తంచానీప్సితం॥పా॥౧ ॥౪॥౫౦॥ ఇతిరామస్యానీప్సితకర్మత్వం-కాస్త్రీకామయేతనకాపీత్యర్థః॥ ... ❋

మూ, ౮౨ { యఃపయోదోగ్ధిపాషాణంసరామాద్భూతిమాప్నుయా
త్।రావణంగమయప్రీతింబోధయంతంహితాహితమ్॥ }

౮౨॥యఇతి॥ యోజనఃపాషాణంపయఃక్షీరందోగ్ధి-దుహియాచిరుధిప్రచ్ఛభిక్షిచిఞామితిదుహేర్ద్వికర్మకత్వం-తత్రపయసఈప్సితకర్మత్వం-పాషాణస్య-అకథితంచ॥ పా॥౧॥౪॥౫౧॥ఇత్యకథితకర్మత్వం- సపాషాణపయోదోగ్ధారామాద్భూతింసంపదమాప్నుయాత్-తదసంభావితమిత్యర్థః-అత్రోత్తరవాక్యార్థోపాఖ్యానాత్మకోపమేయోపమానభావాదభ్యాసార్థవృత్తిరర్థం

భవద్వస్తుసంబంధో నిదర్శనాలంకారః ॥ ✽ ॥ అసంభవద్వస్తుయోగాదుపమా
నోపమేయయోః-ప్రతిబింబక్రియాగమ్యా యత్ర సా స్యాన్నిదర్శనేతిలక్ష
ణాత్-హితాహితం హితాహితే-విప్రతిషిద్ధం చానధికరణవాచి ॥ పా ౨ ॥ ౪
౧౩ ॥ ఇతి ద్వంద్వైకవద్భావః ... యంతం త్వామితి శేషః రావణం ప్రీతింగ
మయ-ఉభయత్రాపి గతిబుద్ధీత్యాదినా ॥ పా ॥ ౧ ॥ ౪ ॥ ౫౨ ॥ అణికర్తుః కర్మత్వం ॥

మూ, ౮౩ { ప్రీతోహం భోజయిష్యామి భవతీం భువనత్రయమ్ ।
కింవిలాపయసేత్యర్థం పార్శ్వే శాయయ రావణమ్ ॥ }

౮౩ ॥ అపిస్వప్రీతేః ఫల ... ॥ ... అహం ప్రీతస్సన్ భవతీం భువన
త్రయం భోజయిష్యామి - ... త్వాత్పరస్మైపదం-కిమత్యర్థం విలాప
యసే వివిధం భాషయసే-ఆత్మానమితి శేషః-లపవ్యక్తే ॥ పా ॥ ౧ ॥ ౩ ॥ ౭౪
ఇత్యాత్మనేపదం రావణం పార్శ్వే శాయయ - అణావకర్మకాదిత్యాది
నా ॥ పా ॥ ౧ ॥ ౩ ॥ ౮౮ ॥ పరస్మైపదం-సర్వత్ర గతిబుద్ధీత్యాదినా ॥ పా ॥ ౧ ॥ ౪ ॥
౫౨ ॥ అణికర్తుః కర్మత్వం ॥ ... ... ✽

మూ, ౮౪ { ఆజ్ఞాం కారయ రక్షోభిస్త్వాం ప్రియాణ్యుపహారయ ।
యః కశ్చిత్ప్రణ్యతం నేష్యే కథిమూర్ధానమంజలిమ్ ॥ }

౮౪ ॥ ఆజ్ఞామితి ॥ ... ప్రయోజ్య ... రాజ్ఞా ... స్వాద్వాక్యం కారయ-
మాం ప్రియాణ్యుపహారయ ... ప్రియాణి ... న్యాన ... హృక్రోర
న్యతరస్యాం ॥ పా ॥ ౧ ॥ ౪ ॥ ౫౩ ॥ ... అణికర్తుః కర్మత్వే-ఉభయత్ర-తత్ప్ర
యోజకో హేతుశ్చ ॥ పా ॥ ౧ ॥ ౪ ॥ ౫౫ ॥ ఇతి సీతాయాః ప్రయోజకకర్తృత్వం
అన్యేషాం ప్రయోజ్యకర్తృత్వం-కించ శక్రేణకృతం-స్వతంత్రః కర్తా ॥ పా ॥
౧ ॥ ౪ ॥ ౫౪ ॥ ఇతి కర్తృసంజ్ఞాయాం కర్తరి తృతీయా- అధిగతో మూర్ధానమ
ధిమూర్ధా-మూర్ధగతః-అత్యాదయః క్రాంతాద్యర్థే ద్వితీయయా ॥ పా ॥
౨ ॥ ౨ ॥ ౧౮ ॥ ౩ ॥ ఇతి సమాసః, తమంజలిం కో నైచ్ఛత్-కస్స్వేదం నాశాస్యమిత్య
ర్థః-మత్స్వీకారేత్వమింద్రవంద్యా భవిష్యసీతి భావః ॥ ✽

మూ, ౮౫ { వచనం తత్తు సాం పత్యురనుస్మృత్వా పతిప్రియా । పా
పాన్వపనితం సీతా రావణం ప్రాబ్రవీద్వచః ॥ ✽ }

అథ కర్మప్రవచనీయాః

౮౭ ॥ వచనమితి ॥ పతిప్రియా పతివ్రతా సీతా-రక్షసాం పత్యుః రావణస్య వచనమనుక్రుద్ధా - వచనేన హేతునా క్రుద్ధేత్యర్థః-అనుర్లక్షణే ॥ పా ॥ ౧ ॥ ౪ ॥ ౮౪ ॥ ఇతి హేత్వర్థే కర్మప్రవచనీయసంజ్ఞా - అత్ర నానోః లక్షణశబ్దస్య హేత్వర్థత్వాత్-లక్షణేత్థంభూతాది సూత్రే చిహ్నవచనత్వాదితి-కర్మప్రవచనీయయుక్తే ద్వితీయా ॥ పా ॥ ౨ ॥ ౩ ॥ ౮ ॥ ఇతి ద్వితీయా-పాపమనుపాపానుపాపేన సహేత్యర్థః-తృతీయార్థే ॥ పా ॥ ౧ ॥ ౪ ॥ ౮౫ ॥ ఇతి తృతీయార్థద్యోత్యే అనోః కర్మప్రవచనీయసంజ్ఞాయాం సహార్థే తృతీయా వా వాదేన ద్వితీయాయాం కవినా స్వాతంత్ర్యాద్ద్వితీయేతి యోగవిభాగాత్ సుప్సుపేతి వా సమాసః కృతః-అవసితం పాపేన సంబద్ధం పాపిష్ఠమిత్యర్థః- షిఞ్ బంధన ఇతి ధాతోః కర్తరి క్తః-రావణం వచః ప్రాబ్రవీత్-ప్రోవాచ-బ్రువిశాసీతి ద్వికర్మకత్వం ॥

మూ, ౮౮ { నత్వంపాపానుగామంచేదుపశూరేషువాతతః ।
అపవాహ్యచ్ఛలాద్వీరౌ కిమర్థంమామిహాహరః ॥ }

౮౮ ॥ నేతి ॥ హే పాప త్వం రామమను రామాద్ధీనో న చేత్-హీనే ॥ పా ॥ ౧ ॥ ౪ ॥ ౮౬ ॥ ఇత్యనోర్హీనార్థే కర్మప్రవచనీయత్వాద్ద్వితీయా-శూరేషు వా ఉప చేత్ శూరేభ్యోఽధికశ్చేదిత్యర్థః- ఉపోఽధికే చ ॥ పా ॥ ౧ ॥ ౪ ॥ ౮౭ ॥ ఇత్యధికార్థే కర్మప్రవచనీయ సంజ్ఞాయాం తద్యోగే-యస్మాదధికమిత్యాదినా ॥ పా ॥ ౨ ॥ ౩ ॥ ౯ ॥ సప్తమీ-తతస్తర్హి ఛలాన్మాయామృగవ్యాజాద్వీరౌ రామలక్ష్మణౌ-అపవాహ్యదూరం నయిత్వా-కిమర్థం మామిహాహరః- అహృతవాన్ అతస్త్వం చోరో న శూర ఇత్యర్థః ॥ ... ❀

మూ, ౮౯ { ఉపశూరం న తే వృత్తం కథం రాత్రించరాధమ । య
త్సంత్రస్యవలోకేభ్యో లంకాయాం వసతిర్భయాత్ ॥ }

౮౯ ॥ ఉపేతి ॥ హే రాత్రించరాధమ కథం తే తవ వృత్తం చరిత్రం శూరమనుశూరం న శూరాదధికం-ఉపోఽధికే చ ॥ పా ॥ ౧ ॥ ౪ ॥ ౮౭ ॥ ఇతి చకారాదుపశబ్దస్య

హీనార్థకర్మప్రవచనీయత్వే తద్యోగాద్ద్వితీయా-కుతః యద్యస్మాత్త్వం ప్రతిదానీం-భయాల్లోకత్రయపరిరక్షణాత్ లోకాస్వజనాయిత్వా-అపపరిత్యజ్య॥పా॥౧॥౪॥౮౮॥ఇత్యపశబ్దస్యవర్జనార్థకర్మప్రవచనీయత్వే-పంచమ్యపాఙ్పరిభిః॥పా॥౨॥౩॥౧౦॥ఇతిద్వితీయాపవాదేనపంచమీ-లంకాయాంవసతిర్నివాసః వసేరతిప్రత్యయ ఔణాదికః-దుర్బలవీర్యవాన్మధుజబలజీవితినకథంశూరలోకదాహ్యా ఇత్యర్థః-

మూ, ౭౮ ఆరామదర్శనాత్పాపవిద్యోతస్వశ్రియం ప్రతి ।న
ప్రవృత్తానను దుర్వృత్తః పరస్త్రీంజాతమన్మథః॥

౭౮॥ ఆరామేతి॥ హే పాప పాపాచార-రామదర్శనాదామదర్శనపర్యంతం-ఆఙ్మర్యాదావచనే॥పా॥౧॥౪॥౮౯॥ఇతిఆఙః కర్మప్రవచనీయత్వాత్తద్యోగే-పంచమ్యపాఙ్పరిభిః॥పా॥౨॥౩॥౧౦॥ఇతిపంచమీ-నప్రవృత్తాననుసాధూన్ప్రతిదుర్వృత్తోదుష్టచరిత్రస్సన్ సాధుబాధకస్సన్నిత్యర్థః-లక్షణేత్థంభూతేత్యాదినా॥పా॥౧॥౪॥౯౦॥అనోరిత్థంభూతాఖ్యానేకర్మప్రవచనీయత్వం-తథాపరస్త్రీం స్త్రీం స్త్రీం ప్రతితేనైవపరేవీప్సాయాం కర్మప్రవచనీయత్వం-వాన్యు॥ పా॥౬॥౪॥౮౦॥ఇతివికల్పాదియజభావపక్షే అమిపూర్వః॥పా॥౬॥౧॥౧౦౭ ఇతిపూర్వరూపత్వం-జాతమన్మథస్సన్ శ్రియంప్రతి లక్ష్మీం లక్షీకృత్య విద్యోతస్వ శ్రీమానయమితి శ్రీదిప్స్వస్వ తీవ్యస్వ రామదర్శనపర్యంతంసద్యోవినంక్ష్యసీతిభావః- తేనైవప్రతేర్లక్షణార్థేకర్మప్రవచనీయత్వం-సప్రతిప్రతియోగాద్ద్వితీయా-

మూ, ౭౯ అభిద్యోతిష్యతే రామో భవంతమచిరాదిహ ।దు
ర్గ్రాహ్యబాణస్సంగ్రామే యోనారాయణతః ప్రతి

అభీతి॥ కించాచిరాచ్ఛీఘ్రమేవ రామోభవంతమభిత్వాంలక్షీకృత్యభవంతం లక్షీకృత్యేత్యర్థః- ద్యోతిష్యతేభవదాభిముఖ్యేనస్థాస్యత ఇత్యర్థః- అభిరభాగే॥పా॥౧॥౪॥౯౧ ఇత్యభేర్లక్షణార్థేకర్మప్రవచనీయత్వం-తద్యోగాద్ద్వితీయా-సంగ్రామే రణే-దుర్గ్రాహ్యబాణః దుర్గ్రహేషుర్యో నారాయణాయ

ఙతో నారాయణాత్ ప్రతి తస్య ప్రతినిధి స్తత్సదృశ ఇత్యర్థః - ప్రతిః ప్రతినిధి ప్రతిదానయోః॥ పా॥౧॥౪॥౯౨॥ఇతి ప్రతేః ప్రతినిధౌ కర్మప్రవచనీయత్వం ప్రతినిధి ప్రతిదానే చయస్మాత్ ॥ పా॥౨॥౩॥౧౧॥ఇతిద్వితీయా పఞ్చాదినీపం చమీపంచమ్యాస్తసిః॥ ... ... *

మూ, ౯౦ {కుతోధియాస్యసికూరనిహతస్తేనపత్రిభిః।నసూ
క్తంభవతాత్యగ్రమతిరామంమదోద్ధత॥......}

౯౦॥ కుతఇతి ॥ హేకూరతేనరామేణపత్రిభిర్బాణైర్నిహతఃప్రహ్వత స్స్వం కుతోధియాస్యసికస్మాద్యాస్యసీత్యర్థః-అధిపరీఅనర్థకౌ॥పా॥౧॥౪॥౯౩॥ ఇత్యధేరనర్థకత్వాద్ధాత్వర్థాతిరిక్తార్థరహితత్వాత్కర్మప్రవచనీయత్వం-గత్యుపసర్గసంజ్ఞాబాధనార్థం-అన్యథా-గతిర్గతౌ॥పా॥౮॥౧॥౭౦॥ఇతినిఘాతాపాతాత్ ॥ హేమదోద్ధతభవతాఅత్యుగ్రంయథాతథాఅతిరామంరామమతిక్రమ్య-అతిరతిక్రమణేచ॥పా॥౧॥౪॥౯౫॥ ఇతికర్మప్రవచనీయత్వే ద్వితీయా-నసూక్తంసాధునోక్తం-సుఃపూజాయాం॥పా॥౧॥౪॥౯౪॥ ఇతికర్మప్రవచనీయత్వం-సర్వస్యాస్యఫలమాపత్స్యతీతిభావః॥ ...

మూ, ౯౧ {పరిశేషంననామ్నోపిస్థాపయిష్యతితేవిభుః।అపి
స్థాణుంజరామాత్రా మోభవతోగ్రహణంకియత్॥}

౯౧ ॥ పరీతి॥ విభుః ప్రభుః రామస్తేనామ్నోపిపరిశేషమవశేషంన స్థాపయిష్యతికిముతకాయమిత్యర్థః - అత్రా ప్రయుక్తకాయపదార్థద్యోతకత్వాదపేః-అపిఃపదార్థేత్యాదినా॥పా॥౧॥౪॥౯౬॥ పదార్థేకర్మప్రవచనీయత్వం - తథాహి-రామఃస్థాణుంరుద్రమపిజయేద్యస్తైశరణమితిభావః-తేనైవసంభావనాయాంకర్మప్రవచనీయత్వం - భవతోగ్రహణంబంధనంకియత్ - ఉభయత్రాపిసంజ్ఞాకరణస్యోపసర్గసంజ్ఞానివృత్త్యర్థత్వాత్-ఉపసర్గాత్సునోతీత్యాదినా॥పా॥౮॥౩॥౬౫॥నష్ఫాసకారస్యషత్వం- *

మూ, ౯౨ {అపిస్తుహ్యాపిసేధాస్మాంస్తథ్యముక్తోనరాశన।అపి
సించేఃకృశానౌత్వందర్పమయ్యాపియోఽభికః॥ *}

౯౨॥అపీతి॥హేనరాశనమనుష్యభక్షక-అస్మానపిస్తుహిస్తుహి-

ఽపి శేధనిషేధనిందనేత్యర్థః- ధాతూనామనేకార్థత్వాదపేరస్యవిసర్గేకా మహారేతైనైవసంజ్ఞా- తథ్యంపరిశేవంననామ్నో పీతివాక్యం యథార్థము క్తోసి-అపరిధానేదుహాదీనామిత్యపరిధానేకర్మణి త్ర-॥కిం-దానాన్య పితాభీకః కామకస్త్వం-అనుకాభికాభీకఃకమితా॥పా॥౫॥౨॥౭౪॥ ... సె ధుఃకృశానావపిదర్పంవీర్యం-సించేః క్షారయోః-అత్ర తైనైవ ...యాంసం జ్ఞా అత్రసర్వత్రఉపసర్గసంజ్ఞానివృత్త్యర్థత్వాత్సోతిసేఘతి సిచాముపస ర్గాత్సునోతీత్యాదినా॥పా॥౮॥౩॥౬౫॥ షత్వంచుత్రాం-ము స్త్వంకృశానా వీర్యంసించేరిత్యసంభవద్వస్తుసంబంధోనిదర్శనాలంకారః॥ ...

మూ,౯౩ { అధిరామేపరాక్రాంతమధికర్తాసతేఽయమ్। ఇ
త్యుక్త్వామైథిలీమూష్ణీమాసాంచక్రేదశాననమ్ ॥ }

౯౩ ॥ అధీతి ॥ అధిరామేస్వామినిపరాక్రాంతంపరాక్రమఃసంవృత్తఇతిశేషః-నపుంసకేభావేక్తః-అధిరీశ్వరే॥ పా ॥౧॥౪॥౯౭॥ఇతిరామపరాక్రమయోఃస్వస్వామిభావసంబంధద్యోత్యేఽధిః కర్మప్రవచనీయత్వే- యస్మాదధికంయస్యచేశ్వరవచనమిత్యాదినా॥౨॥౩॥౯॥ ద్వితీయాపవాదేనసప్తమీ -అతస్సపరాక్రమస్వామీరామఃతేతవేఽయంనాశమధికర్తాకరిష్యతి-విభాషాకృఞి॥పా॥౧॥౪॥౯౮॥ఇతిసంజ్ఞాభావపక్షేకర్మణిద్వితీయా సంజ్ఞాపక్షేఉపసర్గసంజ్ఞాబాధాత్-తిఙిచోదాత్తవతి॥ పా ॥౮॥౧॥౭౧॥ఇతినిఘాతాభావఃఫలం - మైథిలీదశాననమిత్యుక్త్వాతూష్ణీమాసాంచక్రేజోషమాస-దయాయాసశ్చ॥పా॥౧॥౧॥౩౭॥ఇత్యామ్ప్రత్యయః॥ ❀

మూ,౯౪ { తతఃఖడ్గంసముద్యమ్యరావణఃక్రూరవిగ్రహః।
వైదేహీమంతరాక్రుద్ధఃకుణమూలేవినిశ్వసన్। }

౯౪ ॥ అథానభిహితాధికారః ॥ తత ఇతి ॥ తతస్సీతావచనానంతరం-క్రుద్ధః అతఏవ క్రూరవిగ్రహోభీషణాకారోరావణఃవైదేహీంఅంతరాంచేతిశేషః-అంతరాఉభయోర్మధ్యఇత్యర్థః- ఖడ్గముద్యమ్యఘణం వినిశ్వసన్-రోషాద్దీర్ఘముష్ణంచనిశ్వసన్నిత్యర్థః- ఊచేవక్ష్యమాణంవాక్యముజాచ-క్రమాత్తద్ధారిషు-కర్మణిద్వితీయా॥పా॥౨॥౩॥౧ అంతరాంతరే

[illegible]ద్వి॥ పా॥౨॥౩॥౫॥ కాలాధ్వనోరత్యంతసంయోగే॥ పా॥౨॥౩॥౫॥ ఇతి ద్వితీయా॥ ... ...

మూ, ౯౫ {సంవత్సరేణయాంత్యేవదుఃఖశీలా అపి స్త్రియః। మార్ద
వం ప్రార్థితాః పుంసాత్ర్య హోద్ధోర్ధ్వ్యో పిసత్ స్త్రియః॥}

౯౫॥ సంవత్సరేణేతి॥ ఏషశ్లోకః ప్రక్షిప్తః-ఉత్తరశ్లోకేనపునరుక్తత్వాత్-అ
తఏవ కైశ్చిన్న వ్యాఖ్యాతశ్చ తథాపివ్యాఖ్యాయతేఽస్మాభిః- దుఃఖశీలాస్త్ర
పస్విన్యోపిపుంసా ప్రార్థితాస్సత్యస్సంవత్సరేణమార్దవం శ్యతాంయాం
తిసవత్సరం ప్రార్థ్యంత ఇత్యర్థః-అపవర్గే తృతీయా॥ పా॥౨॥౩॥౬॥ ఇతి కా
లాధ్వనోరత్యంతసంయోగే తృతీయా- ఫలసిద్ధౌ క్రియాసమాప్తిరపవర్గః
దోర్ఘ్యద్రోహనశీలాః-బాలాపత్యాః స్తన్యశోషణాద్భిరవ ఇత్యర్థః- తా
స్సత్స్త్రియః సాధ్వ్యోపిపుంసాస్వపతినా ప్రార్థితాస్త్ర్యహాన్మార్దవం
యాంతి-సప్తమీపంచమ్యౌ కారకమధ్యే॥ పా॥౨॥౩॥౭॥ ఇతి పంచమీ-పుం
సా స్త్రియ ఇతికర్తృకర్మకారకమధ్యవర్తిత్వాత్త్ర్యహాదిత్యస్యేతి॥ *

మూ, ౯౬ {చిరేణానుగుణంప్రోక్తాప్రతిపత్తిపరాఙ్ముఖీ। న
మాసేప్రతిపత్తాసేమాంచేన్మర్తాసిమైథిలీ॥ *}

౯౬॥ చిరేణేతి॥ మైథిలీచిరేణచిరకాలేనానుగుణమనుకూలం ప్రియం
ప్రోక్తా-దుహాదిత్వాదప్రధానేకర్మణి క్తః -తథాపి ప్రతిపత్తేరంగీకార
స్యపరాఙ్ముఖీ చిరేణేత్యపవర్గే తృతీయా ఫేవ్యయం-మాంమాసేమాసా
న్నప్రతిపత్తాసే చేత్-నప్రాప్స్యసే చేత్- పద్యతేర్లుట్-థాసస్సే॥ పా॥
౩॥౪॥౮౦॥ ఇతి సే ఆదేశః-మర్తాసి మరిష్యసి-మ్రియతేర్లుఙ్లిఙోశ్చ॥ పా॥
౧॥౩॥౬౧॥ ఇతి నియమాల్లుటి పరస్మైపదం-త్వంమామితి కర్తృకర్మకారక
మధ్యగతత్వాత్-సప్తమీపంచమ్యౌ కారకమధ్యే॥ పా॥౨॥౩॥౭॥ ఇతి మా
స ఇతి సప్తమీ॥ ... ...

మూ, ౯౭ {ప్రాయుక్త-రాక్షసీభీమా మందిరాయ ప్రతివ్రజ।
భయానివత్తసీతా రైమసర్వాయూయంకృతేమమ॥ *}

౯౭॥ ప్రేతి॥ సర్వాఘణో మందిరాయ ప్రతివ్రజ మందిరంగచ్ఛ గత్యా

ర్థకర్మణిద్వితీయాచతుర్థ్యౌచేష్టాయామనధ్వని। పా।౨।౩।౧౨।ఇతి చతుర్థీ-సర్వాంయూయంమమకృతేమదర్థంసీతాంమైథయానిదర్శయా మ్యాత్పాదయతేత్యర్థః-చతుర్థీసంప్రదానే। పా।౨।౩।౧౩।ఇతిచతు ర్థీ-భీమాఃభయంకరీఃరాక్షసీఃప్రాయుక్త-నియుక్తవాన్। *

శ్లో,౯౮ { గతేతస్మిన్సమాజగ్ముస్సృయాయప్రతిమైథిలీమ్।రాక్ష
స్యోరావణప్రైష్యాఃక్రూరంచోచుర్ముహుర్ముహుః॥ }

౯౮। కర్మప్రవచనీయాదిసూత్రచతుష్టయంతదధికారవశా దాహృతత్వాదత్రనోదాహృతం। గతఇతి॥ తస్మిన్రావణేగతేసతిరాక్ష స్యఃభయాయభయముత్పాదయితుం - క్రియార్థోపపదస్యేత్యాదినా। పా।౨।౩।౧౪। చతుర్థీ-మైథిలీం ప్రతిసమాజగ్ముః-రావణప్రైష్యారా వణంప్రేషయితుంతుమర్థాచ్చభావవచనాత్॥పా।౨।౩।౧౫॥ఇతిచతు ర్థీ-ముహుర్ముహుఃపునఃపునఃవాక్యమూచుః॥ ... ... *

శ్లో,౯౯ { రావణాయనమస్కుర్యాస్స్యాత్సీతేస్వస్తితేధ్రువమ్।
అన్యథాప్రాతరాశాయకుర్యామత్వామలంవయమ్॥ }

౯౯॥రావణాయేతి॥ హేసీతే రావణాయనమస్కుర్యాః ప్రణమ-తదా తేతుభ్యంస్వస్తిభద్రంస్యాత్-అన్యథాఅనమస్కారేవయంత్వాంప్రాత రాశాయప్రాతర్భోజనాయ-అలంపర్యాప్తంకుర్యామ-సర్వత్రనమస్స్వ స్తీత్యాదినా।పా।౨।౩।౧౬।చతుర్థీ। ... ...

శ్లో,౧౦౦ { తృణాయమత్వాతాస్సర్వావదంతీస్త్రిజటావదత్।
ఆత్మానంహతదుర్వృత్తాస్స్వమాంసైఃకురుతాశనమ్॥ }

౧౦౦। తృణాయేతి।వదంతీరేవంప్రలపంతీస్తాస్సర్వాఃరాక్షసీః-త్రి జటాతృణాయమత్వాతృణంమత్వా-అవదత్-మన్యకర్మణ్యనాదరేవిభా షాప్రాణిషు।పా।౨।౩।౧౭।ఇతిచతుర్థీ-హేదుర్వృత్తాఃదురాచారాః ఆత్మానంహతయూయమాత్మానమేవమారయతేత్యర్థః-హంతేర్ఘాతిరిత్యాదేశః స్వమాంసైఃకరణైః-కర్తృకరణయోస్తృతీయా।పా।౨।౩।౧౮। అశనం భోజనంకురుత॥ ... ... **

మూ,౧౦౧ { అద్యసీతామయాదృష్టా సూర్యం చంద్రమసా సహ।
స్వప్నే స్పృశంతీ మధ్యేన తన్వీ శ్యామా సులోచనా॥ }

౧౦౧॥ అద్యేతి॥ అద్యాస్యాం రాత్రౌ-స్వప్నే మయా-కర్తరి తృతీయా సీతా చంద్రమసా సహ-సహయుక్తే ప్రధానే॥ పా॥౨॥౩॥౧౯॥ ఇతి తృతీయా-సూర్యం స్పృశంతీ దృష్టా-లక్ష్మణేన సహ రామం ద్రక్ష్యతీతి భావః-కీదృశీ మధ్యేనావలగ్నేన తన్వీ కృశా-యేనాంగవికారః॥ పా॥౨॥౩॥౨౦॥ ఇతి తృతీయా-శ్యామా యువతీ-సులోచనా సునేత్రా॥ ... ...

మూ,౧౦౨ { ఆ ప్రయాతర్జితాస్సర్వా ముఖైర్విమా యథాయథమ్।
యయుస్సుషుప్సవస్తల్పాన్ భీమైర్వచనకర్మభిః॥ }

౧౦౨॥ ఆ ప్రయేతి॥ ఆ ప్రయాహితయా త్రిజటయా కర్తరి తృతీయా తర్జితాః భర్త్సితాః ముఖైర్విమాః-యేనాంగవికారః॥ పా॥౨॥౩॥౨౦॥ ఇతి తృతీయా-భీమైరితి పాఠే-ఇత్థంభూతలక్షణే॥ పా॥౨॥౩॥౨౧॥ ఇతి తృతీయా భీమైః వచనకర్మభిః ఉపలక్షితాః-ఇత్థంభూతలక్షణే॥ పా॥౨॥౩॥౨౧ ఇత్యనేనైవ తృతీయా-సర్వాః రాక్షస్యః సుషుప్సవః స్వప్తుమిచ్ఛవస్సత్యః యథాయథం యథాస్వం-యథాస్వే యథాయథం॥ పా॥౮॥౧॥౧౪ ఇతి నిపాతః-తల్పాన్ శయ్యాః యయుః॥ ... ...*

మూ,౧౦౩ { గతాసు తాసు మైథిల్యా సంజానానోఽనిలాత్మజః।
ఆయాతేన దశాస్యస్య సంస్థితోఽంతర్హితశ్చిరమ్॥ * }

౧౦౩॥ అ॥ అథ యుగ్మేనాహ. గతాస్వితి॥ తాసు రాక్షసీషు గతాసు సతీషు-అనిలాత్మజో హనూమాన్ మైథిల్యా సంజానానః పశ్యతి మైథిలీం జానన్-సంప్రతిభ్యామనాధ్యానే॥ పా॥౧॥౩॥౪౬॥ ఇత్యాత్మనేపదం సంజ్ఞోఽన్యతరస్యాం కర్మణి॥ పా॥౨॥౩॥౨౨॥ ఇతి వికల్పాత్కర్మణి తృతీయా-దశాస్యస్యాయాతేనాగమనేన హేతునా-హేతౌ॥ పా॥౨॥౩॥౨౩॥ ఇతి తృతీయా-చిరమంతర్హితస్తిరోహితస్సన్ సంస్థితః॥ ... ...

మూ,౧౦౪ { ఋషిర్వృద్ధ ఇవోన్ముక్తో వియోగేన క్రతుద్విషః। హే
తోఽన్వేషస్య మైథిల్యాః ప్రాప్తావిత్రాణసంకథా॥... }

౧౦౪॥ఋణాదిషు॥ఋణాద్ధేతోర్బద్ధ ఇవ రావణసన్నిధానాత్తదానిర్బద్ధః-అకర్తర్యృణే పంచమీ।పా॥౨।౩।౨౪।ఇతిపంచమీ-అథక్రియాదిద్విషో రావణస్యవియోగేనాపగమనహేతునాతన్ముక్తానిర్బంధాన్ముక్తస్సన్ విభాషాగుణే స్త్రియాం।పా॥౨।౩।౨౫ ఇతి పష్ఠీ తృతీయా-మైథిల్యాః క్త్యాయాః బోధస్యహేతోర్బోధహేతోర్గతిహా ధాత్కమిత్యర్థః- షష్ఠీ హేతుప్రయోగే। పా॥౨।౩।౨౬।ఇతిషష్ఠీ- రామసంకథాః రాజాదశరథో నామరథకుంజరవాజిమానిత్యాదిరామాయణోక్తాః-ప్రాస్తావీత్ ప్రారబ్ధ-స్తౌతేర్లుఙిసిచివృద్ధిః-ఇట ఈటి॥పా॥౮।౨।౨౮॥ఇతిసలోపః॥ ... *

మూ,౧౦౫ { తం దృష్ట్వా ... తనయస్తాం చ హేతోః కస్యైవ రా
వణః అవరుహ్యాత్ర ... ద్వివానరవిగ్రహః। }

౧౦౫।తమితి॥ సీతా తం హనూమంతం దృష్ట్వా ఏషః రావణ ఏవ వానరవిగ్రహో వానరాకారస్సన్ తరోర్వృక్షాదవరుహ్య కస్య హేతోః కేన హేతునా సర్వనామ్నస్తృతీయా చ॥ పా॥౨।౩।౨౭॥ఇతి చకారాత్ షష్ఠీ-ఆగత్య సమీపమైతీత్యచింతయత్॥ ... ...

మూ,౧౦౬ { పూర్వవత్సాద్యవద్భాతి భావాద్దాశరథిం స్తువన్।ఋతే
క్రౌర్యాత్సమాయాతో మాం విశ్వాసయితుం నుకిమ్। }

౧౦౬॥ పూర్వవదితి॥ భావాద్యురాగాద్దాశరథిం రామం స్తువన్-పూర్వస్మాత్ క్షణం దృష్టాద్రావణాద్యవద్భాతి-అస్య ఇవావభాసతే-కింతుమాం విశ్వాసయితుం క్రౌర్యాత్ క్రౌర్యం విహాయ సమాయాతో నుకిం-అన్యారాదితరర్త ఇత్యాదినా॥పా॥౨।౩।౨౯।ఇత్యపాయపంచమీ॥ *

మూ,౧౦౭ { ఇతరో రావణాదేష రాఘవాధీనపరో యదిసఫ
లాని నిమిత్తాని ప్రాక్ప్రభాతాత్తతో మమ॥...* }

౧౦౭॥ ఇతర ఇతి ॥ ఏష రావణాదితరో రావణవ్యతిరిక్తో యోగీ రాఘవార్థపరో రామకార్యతత్పరో యది-తతస్తర్హి మమ ప్రభాతాత్ప్రాక్-దృష్టావిశేషః-నిమిత్తాని వామాక్షిస్పందాదీని సఫలాని-తెన్నైవ పూర్వాత్రె దేతరవదాం ఉత్తరపదయోగాత్పంచమ్యా! ... ...

మూ, ౧౦౮ { ఉత్తరాహివసన్రమ్యస్సముద్రాద్రత్నసాంపురీమ్। అవైల్లవణతోయస్య స్థితాందక్షిణతః కథమ్॥ }

౧౦౮॥ ఉత్తరాహీతి॥సముద్రాదుత్తరాహిఉత్తరదిగ్భాగదూరే-అహిచదూరే॥పా॥౫॥౩॥౩౭॥ఉత్తరాచ్చ॥పా॥౫॥౩॥౩౮॥ ఇత్యాహిప్రత్యయః-తద్యోగాత్-అన్యారాదిత్యాదినా॥పా॥౨॥౩॥౭౯॥పంచమీ-వసన్‌) మోలవణతోయస్యలవణోదస్య- దక్షిణతోదక్షిణదిగ్భాగే- దక్షిణోత్తరాభ్యామతసుచ్॥పా॥౫॥౩॥౨౮॥ఇత్యతసుచ్ - తద్యోగే-షష్ఠ్యతసర్థప్రత్యయేన॥ పా॥౨॥౩॥౩౦॥ ఇతిషష్ఠీ-స్థితాంరత్నసాంపురీంలంకాంకథమవైత్-అవగతవాన్॥ ... ...

మూ, ౧౦౯ { దండకాందక్షిణేనాహంసరితోద్రీస్స్వనానిచ । అతిక్రమ్యాదధించైవపుంసామగమమాహృతా॥ }

౧౦౯॥ దండకామితి॥కించాహందండకాందక్షిణేనదండకాయాః దక్షిణతః-ఎనబన్యతరస్యామదూరేపంచమ్యాః॥పా॥౫॥౩॥౩౫॥ఇత్యేనప్-ఎనపాద్వితీయా॥ పా॥౨॥౩॥౩౧॥ఇతిద్వితీయా-సరితోద్రీన్స్వనానిచోదధించాతిక్రమ్యపుంసామగమమగమ్యాంఉశం- గ్రహవృదృనిశ్చిగమశ్చ॥పా॥౩॥౩॥౫౮॥ఇతికర్మణ్యప్ప్రత్యయః- తద్యోగాత్పుంసామితికర్మణిషష్ఠీ-ఆహృతాఆనీతా॥ ... .

మూ, ౧౧౦ { పృథగ్జనభస్వతశ్చండాద్వైనతేయేనవావినా।గం తుముత్సహతేనేదంకశ్చిత్కిముతవానరః॥ ... }

౧౧౦ ॥ పృథగితి ॥ చండాన్నభస్వతశ్చండమారుతాత్పృథక్పృథగ్భూతం-వైనతేయేనగరుడేనవావినా-పృథగ్వినానానాభిస్తృతీయాన్యతరస్యాం॥పా॥౨॥౩॥౩౨ ॥ఇతివికల్పాత్పంచమీ-తృతీయాచ-కశ్చిదిదందుర్గంగంతుంనోత్సహతేనశక్నోతి- శకధృషి ఇత్యాదినా॥పా॥౩॥౪॥౬౫॥తుముప్ప్రత్యయః-వానరఃకిముతనోత్సహతఇతికిముతశబ్దార్థః॥

మూ, ౧౧౧ { ఇతిదింతావతీంకృత్వా[illegible]సాద్యవేద్య[illegible]। క్రాంస్తో[illegible]భిఃప్రా[illegible]రామ[illegible] }

౧౧౧॥ ఇతి॥ ఇత్థంచింతావశేంచింతాం క్రాంతాం:శయ్యో భీకరన్యా భీ:-ప్రోక్తవతీతేనాపియుక్తాంసీతాంప్రథా)త్ - సమాపాద్య- కరదేవస్త్రో కాల్పికృచ్ఛ్రే)త్యాదినా॥పా ॥౨॥౩॥౩౩॥వికల్పాత్పంచమీ-తృతీయా చ-క ర్తిద్విపక్షపి క్రేత్వ:- అహం రామకింకరో రామదూత ఇతి ప్రోచే ప్రోవాచ॥

మూ,౧౧౨ {విప్రకృష్టం మహేంద్రస్య సదూరాద్వింధ్యపర్వతాత్।
నానభ్యాశే సముద్రస్య తవ మాల్యవతి ప్రియ:॥...౪}

౧౧౨॥విప్రకృష్టమితి॥ మహేంద్రస్య సముద్రతీరవర్తినో మహేంద్ర పర్వతస్య-నవిప్రకృష్టం నదూరం-వింధ్యపర్వతాద్దూరాద్దూరం- దూరాం తికార్థై: షష్ఠ్యన్యతరస్యాం॥ పా॥౨॥౩॥౩౪॥ ఇతి వికల్పాన్మహేంద్రవిం ధ్యపర్వతశబ్దాభ్యాం షష్ఠీపంచమ్యౌ-దూరాంతికార్థేభ్యోద్వితీయా చ॥ పా॥౨॥౩॥౩౫॥ ఇతి విప్రకృష్టమాదశబ్దాభ్యాం అసత్వవచనాభ్యాం ప్రా తిపదికార్థే వికల్పాద్ద్వితీయా పంచమ్యౌ - సముద్రస్యపూర్వవత్- దూ రాంతికార్థైరిత్యాదినా॥ పా ॥౨॥౩॥౩౪॥ వైకల్పికీ షష్ఠీ నానభ్యాశే అ భ్యాశే సమీప ఇత్యర్థ: - నఞ్సమాసప్రయోగస్య ప్రకృతార్థగమకత్వా త్-సప్తమ్యధికరణే చ॥ పా ॥౨॥౩॥౩౬॥ ఇతి చకారాత్పూర్వపదసత్వవచ నాదంతికార్థాత్ప్రాతిపదికార్థే సప్తమీ-ఏవం భూతే - అత్ర మా ల్యవతి పర్వతే తవ ప్రియో రామ: వసతీతి శేష:॥ ... *

మూ,౧౧౩ {అసంప్రాప్తైవ దశగ్రీవ ప్రవిష్టోఽహమిదం వనం।
స్మిన్ ప్రతిగతే ద్రష్టుం త్వాముపాక్రంస్య చేతిత:॥}

౧౧౩॥ అసంప్రాప్తైవ ఇతి ॥ దశగ్రీవే అసంప్రాప్తే సతి-తత: ప్రా గేవేత్యర్థ: -అహమచేతితో౽ప్రజ్ఞాతస్సన్నిదం వనం ప్రవిష్ట: తస్మిన్ప్ర తిగతే సతి-యస్య చ భావేన భావలక్షణం॥పా॥౨॥౩॥౩౭॥ ఇత్యుభయత్ర భా వలక్షణే సప్తమీ-త్వాం ద్రష్టుముపాక్రంసి అప్రతిబంధముపక్రాంతవా న్నస్మి-ఉపపరాభ్యాం॥పా॥౧॥౩॥౩౯॥ ఇతి ప్రాప్తే క్రమేర్లుఙి తఙభావం-స్న క్రమోరిత్యాదినా॥పా॥౭॥౨॥౩౬॥ ఇతి ప్రతిషేధ:॥ * * *

మూ, ౧౧౪ { తస్మిన్వదతి రుష్టోఽపి నాకార్షం దేవి విక్రమమ్ । అవినా
శాయ కార్యస్య విచిన్వానః పరాపరమ్ ॥ * }

౧౧౪ ॥ తస్మిన్నితి ॥ హే దేవి తస్మిన్రాక్షసే వదతి తథా ప్రలపతి సతి రుష్టః క్రు
ద్ధోఽపి అనాదృత్యేత్యర్థః - షష్ఠీ చానాదరే ॥ పా ॥ ౨ ॥ ౩ ॥ ౩౮ ఇత్యనాదరే సప్త
మీ - కార్యస్యాగమనప్రయోజనస్యావినాశాయావిఘాతాయ పరాపరం
పూర్వాపరం - ద్వంద్వైకవద్భావః - విచిన్వానో విచారయన్ చినోతేర్లట
శ్శానచ్ - విక్రమం పరాక్రమం నాకార్షం కరోతేర్లుఙి మిపి సిచి వృద్ధిః - మిత
శ్చామాదేశః ॥ ... ... *

మూ, ౧౧౫ { వానరేషు కపిస్స్వామీ నరేష్వధిపతేస్సఖా । జాతో
రామస్య సుగ్రీవస్తతో దూతోఽహమాగతః ॥ * }

౧౧౫ ॥ వానరేష్వితి ॥ వానరేషు స్వామీ వానరాణామీశ్వరః సుగ్రీవో
నామ కపిః - స రేష్వధిపతేర్నరేన్ద్రస్య రామస్య సఖా జాతః - స్వామీశ్వరేత్యా
దినా ॥ పా ॥ ౨ ॥ ౩ ॥ ౩౯ ॥ వికల్పాదుభయత్ర సప్తమీ - తతస్తయోస్సార్వవిభక్తిక
స్తసిః - అహం దూతః ఆగతః - * * * *

మూ, ౧౧౬ { ఈశ్వరస్య నిశాటానాం విలోక్యాఖిలాం పురీమ్ । కు
శలాన్వేషణస్యాహమాయుక్తో దూతకర్మణి ॥ * }

౧౧౬ ॥ అథ త్రిభిః కులకేనాహ ॥ ఈశ్వరస్యేతి ॥ అన్వేషణస్య కుశ
లాన్వేషణే నిపుణో దూతకర్మణ్యాయుక్తో వ్యాపృతోఽహం - ఆయుక్తకుశ
లాభ్యాం చాసేవాయాం ॥ పా ॥ ౨ ॥ ౩ ॥ ౪౦ ॥ ఇతి వైకల్పిక్యా షష్ఠీసప్తమ్యౌ - ని
శాటానాం నిశాచరాణామీశ్వరస్య స్వామీశ్వరేత్యాదినా ॥ పా ॥ ౨ ॥ ౩ ॥ ౩౯
షష్ఠీ - నిఖిలాం పురీం విలోక్య ॥ ... ... *

మూ, ౧౧౭ { దర్శనీయతమాః పశ్యన్ స్త్రీషు దివ్యాస్వపి స్త్రియః । ప్రా
ప్తో వ్యాలతమాన్ పశ్యన్ భుజంగేభ్యోఽపి రాక్షసాన్ ॥ }

౧౧౭ ॥ దర్శనీయేతి ॥ దివ్యాస్వపి స్త్రీషు తాసాం మధ్యే దర్శనీయతమాః
అతిశయేన దర్శనీయా అతిరమణీయాః - యతశ్చ నిర్ధారణం ॥ పా ॥ ౨ ॥ ౩ ॥ ౪౧ ॥
ఇతి వికల్పాన్నిర్ధారణే సప్తమీ - స్త్రియః స్త్రీః - పశ్యన్ భుజంగేభ్యస్సర్పేభ్యో

ష్విత్యాలతమాః కూ్రరతమాః-పంచమీవిభక్తౌ॥ పా॥౨॥౩॥౪౨॥ఇతిని
ర్ధారణావధివిభాగాశ్రయాత్పంచమీ-రాక్షసానాం వ్యస్యాన్ధకారస్యనాశ్రితః॥

మూ,౧౧౮ {రక్షోవిద్వత్సు ఘోరేషు సాధూన్ స్మాయా ప్రియాసహమ్
నిపుణాన్ స్మారయిత్వేషు సంజానానోఽవసంశుభే॥ *}

౧౧౮॥ రక్షఇతి॥ ఘోరేషు భయంకరేషు రక్షోవిద్వత్సు విద్వద్రాక్షసే
షు సాధూన్ సాధువృత్తీన్ స్మారయిత్వేషు ఘాతుకేష్వపి నిపుణాన్ దక్షాన్ ప్రతి
కారసమర్థాన్-సాధునిపుణాభ్యామర్చాయాం సప్తమ్యప్రతేః॥ పా॥౨॥౩॥
౪౩॥ఇతిసప్తమీ-అత్మదాయాసువిషయేప్రియాః విషయసప్తమీ - ఈదృ
శాన్ సంజానానః పశ్యన్-సంప్రతిభ్యామనాధ్యానే॥ పా॥౧॥౩॥౪౬॥ఇతి
జానాతేరాత్మనేపదంఅవసం-ప్రోషితమేతత్- ... ...

మూ,౧౧౯ {భవత్యాముత్సుకో రామః ప్రసితస్సంగమేనతే।మ
ఘాసుకృతనివాపఃపితృభ్యోమాం వ్యసర్జయత్॥}

౧౧౯॥ భవత్యామితి॥ భవత్యాముత్సుకస్సయ్యుత్కంఠితస్తేతవసం
గమేనప్రసితస్సంగతోవాసక్తో రామః ప్రసితోత్సుకాభ్యాంతృతీయాచ॥
పా॥౨॥౩॥౪౪॥ఇతివికల్పాత్తృతీయాసప్తమ్యౌ-మఘాసుమఘాయుక్తకాలే-న
క్షత్రేణయుక్తః కాలః॥ పా॥౪॥౨॥౩॥ఇత్యణోలుబవిశేషే॥ పా॥౪॥౩॥౪॥ఇతిత
స్యలుపి-లుపియుక్తవద్వ్యక్తవచనే॥ పా॥౧॥౨॥౫౧॥ఇతిప్రకృతిలింగవచన
త్వాత్-స్త్రీలింగబహుత్వే-నక్షత్రేచలుప్॥ పా॥౨॥౩॥౪౫॥ ఇతిలుబంతా
న్నక్షత్రవాచకశబ్దాద్వైకల్పికేసప్తమీ-పితృభ్యఃకృతనివాపఃకృతపిండోదకప్ర
దాయస్సన్॥ని॥పితృదానంనివాపస్స్యాదిత్యమరః-అత్రపితృభ్యఃకృతనీవాప
ఇతిపాఠాంతరం-తదా-ఉపసర్గస్యఘఞ్యమనుష్యేబహులం॥ పా॥౬॥౩॥౧౨౨॥
ఇత్యుపసర్గస్యదీర్ఘః-మాంవ్యసర్జయత్-ఇతఃప్రేషితవానిత్యర్థః॥ *

మూ,౧౨౦ {ఇదంమైథిల్యభిజ్ఞానం కాకుత్స్థస్యాంగుళీయకమ్।
భవతాస్మరత్యాత్యర్థమర్పితంసాదరంమమ॥}

౧౨౦॥ ఇదమితి॥ హేమైథిలి!సంబోధనేచ॥ పా॥౨॥౩॥౪౭॥ఇతిప్రథ
మా-ఇదంకాకుత్స్థస్యరామస్యసంబంధి-షష్ఠీశేషే ॥పా॥౨॥౩॥౫౦॥ఇతి

షష్ఠీ అంగుళౌభవమంగులీయం-జిహ్వామూలాంగులేశ్ఛః॥పా॥౪॥౩॥౬౨॥ ఇతిఛః-తదేవాంగులీయకమ్మూర్మికా-స్వార్థేకః॥ని॥అంగులీయకమూర్మికేత్యమరః-ప్రాతిపదికార్థేత్యాదినా॥పా॥౨॥౩॥౪౬॥ప్రథమా-ప్రత్యభిజ్ఞాయతేఽనేనేతి ప్రత్యభిజ్ఞానం చిహ్నం- అత్యర్థంభవత్యాః స్మరతాభవతీమేవధ్యాయతా-అధీగర్థేత్యాదినా॥పా॥౨॥౩॥౫౨॥ కర్మణిశేషేషష్ఠీ-రామేణమమార్పితంమద్ధస్తేన్యస్తమిత్యర్థః-శేషేషష్ఠీ॥ *

మూ,౧౨౧ { జానీష్వప్రత్యభిజ్ఞానస్యాతస్త్వమపిదేవితే।ఆస్తేభ
ర్తేతిమాంధృష్ట్వాభర్తుర్దూతంప్రియంకపిమ్॥ * }

౧౨౧॥ జానీష్వేతి॥ హేదేవి అతః-అభిజ్ఞానాహరణాత్త్వద్భర్తుః ప్రియందూతంకపిమేనంమాంధృష్ట్వాతేతవభర్తారామఆస్తేసుఖేనతిష్ఠతీతివిశ్వసేత్యర్థః-త్వమపిప్రత్యాయకస్యాభిజ్ఞానస్య అభిజ్ఞానేనేత్యర్థః-జ్ఞోవిదర్థస్యకరణే॥ పా॥౨॥౩॥౫౧॥ ఇతిజానాతేరవేదనార్థస్యకరణే షష్ఠీ-సతతంజానీష్వఅనంతరకర్తవ్యేఅభిజ్ఞానదానాదౌప్రవర్తస్వేత్యర్థః-ప్రవృత్తివచనోజానాతిరవిదర్థ ఇతికాశికా॥ ... ... *

మూ,౧౨౨ { రామస్యదయమానోఽసావధ్యేతితవలక్ష్మణః।ఉపా
స్కృషాతాంరాజేంద్రావాగమస్యేహమాత్రసీః॥ }

౧౨౨॥రామస్యేతి॥రామస్యదయమానోరామేదయాంకుర్వన్-తద్దుఃఖాపనోదకతత్పరఇత్యర్థః- అసౌలక్ష్మణస్తవాధ్యేతిత్వాంస్మరయతీత్యర్థః-ఇక్స్మరణఇత్యస్మాల్లట్-ఉభయత్రఅధీగర్థేత్యాదినా॥ పా॥౨॥౩॥౫౨॥కర్మణిషష్ఠీ-రాజేంద్రౌ రామలక్ష్మణౌ-ఇహాగమస్యోపస్కృషాతామాగమనముపస్కృతవంతౌ-దృఢీకృతవంతావిత్యర్థః కృఞః ప్రతియత్నే॥పా॥౨॥౩॥౫౩॥ఇతికర్మణిశేషేషష్ఠీ- సతోగుణాంతరాధానం ప్రతియత్నః-దార్ఢ్యంచగుణః-కృఞోలుఙ్-గంధనేత్యాదినా॥పా॥౧॥౩॥౩౨॥ప్రతియత్నేతఙిష్టేస్సిచ్-ఉపాత్ప్రతియత్నేత్యాదినా॥పా॥౬॥౧॥౧౩౯॥సుట్కాత్పూర్వః-తతస్తస్మాన్మాత్రసీఃమాభైషీః-త్రస్యతేర్లుఙిసిచ్-నెట్॥పా॥౭॥౨॥౪॥ఇతివృద్ధిప్రతిషేధః-ఇటఈటి॥ పా॥౮॥౨॥

[illegible] ... ... *

మూ, ౧౨౩ {రావణస్యేహ రోక్ష్యంతి కపీనాం భీరు విక్రమాః।
ధృత్యా నాథస్వ వైదేహి మన్యోరుజ్జాసయాత్మనః॥}

౧౨౩॥ రావణస్యేతి॥ హే భీరు-కపీనాం విక్రమాః పరాక్రమాః-క్రమేర్భావే ఘఞ్-నోదాత్తోపదేశస్యేత్యాదినా॥ పా॥ ౭॥ ౩॥ ౩౪॥ వృద్ధిప్రతిషేధః-ఇహ లంకాయాం రావణస్య రోక్ష్యంతి రావణం భక్ష్యంతీత్యర్థః-రుజో భంగ ఇత్యస్మాల్లృట్-రుజార్థానాం భావవచనానామజ్వరేః॥ పా॥ ౨॥ ౩॥ ౫౪॥ ఇతి భావకర్తృకరుజార్థానాం జ్వరవర్జితానాం కర్మణి శేషే షష్ఠీ-భావవచనానాం భావకర్తృకాణామిత్యర్థః - విక్రమాశ్చాత్ర భావాః కర్తారః-హే వైదేహి ధృత్యా ధృతేనాథస్వ ఆశాస్వ - ధైర్యమవలంబస్వేత్యర్థః-ఆశిషి నాథః॥ పా॥ ౨॥ ౩॥ ౫౫॥ ఇతి కర్మణి శేషే షష్ఠీ-ఆశిషి నాథః॥ పా॥ ౧॥ ౩॥ ౨౧॥ ౭॥ ఇత్యుపసంఖ్యానాత్తఙ్ - ఆత్మనో మన్యోః శోకస్యోజ్జాసయ మన్యుం హింధీత్యర్థః-జాసినిప్రహణేత్యాదినా॥ పా॥ ౨॥ ౩॥ ౫౬॥ కర్మణి షష్ఠీ-జసు హింసాయామితి చౌరాదికో ధాతుః॥ *

మూ, ౧౨౪ {రాక్షసానాం మయి గతే రామః ప్రాణహనిష్యతి। ప్రా
ణానామపణిష్టాసౌ రావణస్త్వామిహానయన్॥ *}

౧౨౪॥ రాక్షసానామితి॥ మయి గతే ఇతో గతే సతి-రామో రాక్షసానాం ప్రణిహనిష్యతి-రాక్షసాన్ హనిష్యతీత్యర్థః-జాసినిప్రహణేత్యాదినా॥ పా॥ ౨॥ ౩॥ ౫౬॥ కర్మణి షష్ఠీ - సంఘాతవిగృహీతవిపర్యస్తగ్రహణాదిహ విపర్యాసః-నేర్గదనదేత్యాదినా॥ పా॥ ౮॥ ౪॥ ౧౭॥ ణత్వం-త్వామిహానయన్నయం రావణః ప్రాణానామపణిష్ట-ప్రాణాన్ విక్రీతవానిత్యర్థః- పణేర్వ్యవహారార్థాల్లుఙి తఙ్-అస్తుత్యర్థత్వాత్-గుపూధూపేత్యాదినా॥ పా॥ ౩॥ ౧॥ ౨౮॥ నాయప్రత్యయః- వ్యవహృపణోస్సమర్థయోః॥ పా॥ ౨॥ ౩॥ ౫౭॥ ఇతి కర్మణి శేషే షష్ఠీ॥ ... ... *

మూ, ౧౨౫ {అజైషీద్యం మఘోనాం ప్రాదేవీదాత్మసంపదమ్।
శతకృత్వస్తవైకస్య స్మరత్యహ్నా రఘూత్తమః॥ *}

౧౨౫॥ అదేవీదితి ॥ కించాయం రావణో బంధుభోగానాము దేవీత్. తానపి విక్రీతవానిత్యర్థః- దివ స్తదర్థస్య॥ పా ॥౨॥౩॥౫౮॥ఇతికర్మణి షష్ఠీ - ఆత్మసంపదం స్వలక్ష్మీం ప్రాదేవీద్విక్రీతవాన్ - విభాషోపసర్గే॥ పా ॥౨॥౩॥౫౯॥ఇతివైకల్పికీ ద్వితీయా- పునరపి రామానురాగం వర్ణయతి-రఘూత్తమో రామ ఏకస్యాహ్న ఏకస్మిన్నహని- కృత్వోర్థప్రయోగే కాలేధికరణే॥ పా॥౨॥౩ ॥ ౬౪ ॥ ఇత్యధికరణార్థే షష్ఠీ-శతకృత్వశ్శతవారం తవస్మరతి త్వాం స్మరతి- అధీగర్థేత్యాదినా ॥ పా ॥ ౨ ॥ ౩ ॥ ౫౨ ॥కర్మణి షష్ఠీ॥ ... ... *

మూ, ౧౨౬ { తవోపశాయికాయావద్రాక్షస్యశ్చేతయంతిన।
ప్రతిసందిశ్యతాం తావద్భర్తుశ్శార్ఙ్గస్య మైథిలి॥ }

౧౨౬॥ తవేతి॥ హే మైథిలి తవోపశాయికాః-పర్యాయశాయిన్యః-పర్యాయార్హణోత్పత్తిషుణ్వుచ్॥ ౩॥౩॥౧౧౧॥ ఇతిపర్యాయార్థేణ్వుచ్- రాక్షస్యోయావన్నచేతయంతి న ప్రబుధ్యంతే- తావదేవశృంగస్యవికారః శార్ఙ్గం ధనుస్తస్యభర్తుర్ధారకస్యధనుర్ధరస్య రామస్య ప్రతిసందిశ్యతాం-సందేష్టస్తస్య ప్రతిసందేశః క్రియతామిత్యర్థః- భర్తురితిశేషే షష్ఠీ అన్యత్రకృద్యోగాత్కర్మణిషష్ఠీ॥ ... ...

మూ, ౧౨౭ { పురః ప్రవేశమాశ్చర్యం బుధ్వాశాఖామృగేణసా ।
చూడామణిమభిజ్ఞానం దదౌ రామస్యసమ్మతమ్॥... }

౧౨౭ ॥ పురఇతి ॥ సాసీతా శాఖామృగేణ కపినాకర్త్రా పురోలంకానగరస్య ప్రవేశం-ఉభయప్రాప్తౌకర్మణి॥ పా ॥౨॥౩॥౬౬॥ఇతికర్మణిషష్ఠీ ఆశ్చర్యమద్భుతం బుధ్వా. రామస్యసమ్మతం రామేణసమ్మన్యమానం-మతిబుద్ధీత్యాదినా॥ పా॥౩॥౨॥౧౮౮॥వర్తమానేక్తః- క్తస్యచవర్తమానే॥ పా॥౨॥౩॥ ౬౭ ॥ఇతినలోకాదిప్రతిషేధబాధేనషష్ఠీ-చూడామణింశిరోమాణిక్యమేవాభిజ్ఞానం దదౌ దత్తవతీ॥ ... ...

మూ, ౧౨౮ { రామస్యశయితం భుక్తం జల్పితం హసితం స్థితమ్ । ప్ర
క్రాంతం చ ముహుః పృష్ట్వా హనూమంతం వ్యసర్జయత్॥ }

౧౨౮ ॥ రామస్యేతి ॥ రామస్య శేతేస్మిన్నితిశయితంశయనస్థానంత థాభుక్తమస్మిన్నితిభుక్తంభోజనస్థానం-జల్పితంజల్పనంహసితంహాసనం స్థితంతిష్ఠత్యస్మిన్నితి స్థితం నివాసస్థానంప్రక్రామతిగచ్ఛత్యస్మిన్నితిప్ర క్రాన్తంచంక్రమణస్థానంచ-ముహుఃపృష్ట్వాహనూమంతంవ్యసర్జాయ త్-అత్రజల్పితహసితయోఃకేంజల్ప హాస-తిష్ఠతీతిసత్రాప్రత్యః-నపుంసకే భావేక్తః॥పా॥౩॥౩॥౧౧౪॥ఇత్యుభావేక్తః-తద్యోగాత్-నపుంసకేభావఉప సంఖ్యానంమితిషష్ఠీ-అన్యత్ర,స్థితేష్వథుక్తః-ఇత్యాదిస్థాన ప్రత్యః క్తోధి కరణేచ ధ్రౌవ్యగతిప్రత్యవసానార్థేభ్యః। పా ॥ ౩॥౪॥౭౬॥ఇత్యధిక రణేక్తః-తద్యోగాత్-అధికరణవాచినశ్చ॥ పా॥౨॥౩॥౬౮॥ఇతిషష్ఠీ-ధ్రౌ వ్యకర్మత్వం॥ ... ... *

మూ,౧౨౯ {అసౌవధదధిజ్ఞానం దశగ్రీవః కృత్వా దారుణమ్। గాము కోప్యంతికం ధృత్వా స్వాచింతయత్ తదాగుణమ్॥*}

౧౨౯ ॥ అసావితి ॥ అధిజ్ఞానంచిహ్నంచిరోరత్నందధత్ దధానః- దధాతేలటశ్శత్రాదేశః- భతిలా స్వామినోరామస్యాంతికంగాముకోగ మనశీలోపి-లషపతేత్యాదినా, పా॥౩॥౨॥౧౫౪॥ ఉమరుకఞ్-అసౌహ నూమాన్ దారుణంకర్మవనభంగాదికీర్మాణికర్మచికీర్షుః కర్తుమిచ్ఛుః- కరోతేస్సన్నంతాదు ప్రత్యయః - తదాణంమనసాఅచింతయత్ వక్ష్యమాణ మాలోచితవాన్-సర్వత్ర -నలోకఇత్యాదినా।పా॥౨॥౩॥౬౯॥కృద్యోగషష్ఠీ ప్రతిషేధాత్కర్మణిద్వితీయా। ... ...

మూ,౧౩౦ {కృత్వాన్యథాదిష్టం పూర్వకార్యావిరోధియః। కరోత్యభ్యధికంకృత్యంతమాహుర్దూతముత్తమమ్॥}

౧౩౦॥ అథత్రిభిశ్చింతాప్రకారమేవాహ కృత్వేతి ॥ యోదూతో యథోద్దిష్టం - స్వామినాయథోపదిష్టంకర్మకృత్వాఅవ్యయయోగాత్ - నలో కావ్యయేత్యాదినా। పా ॥౨॥౩॥౬౯॥షష్ఠీప్రతిషేధః-పూర్వకార్యావి రోధిప్రాగనుష్ఠితకర్మవైఫల్యానాపాదకమభ్యధికం స్వామ్యనుక్తం కృ త్యంకార్యంకరోతితముత్తమందూతమాహుః-అయోగాత్షష్ఠీప్రతిషేధః॥

మూ,౧౩౧ {వైదేహీందృష్టవాన్ కర్మకృత్వాన్యదపిదుష్కరమ్ । యశో}
{యాస్యామ్యుపాదాతావార్తామాఖ్యాయకః ప్రభోః}

౧౩౧॥ వైదేహీమితి ॥వైదేహీందృష్టవాన్ అన్యదపిస్వామినిర్దిష్టావధికంచదుష్కరం కర్మకృత్వాయశఃకీర్తిముపాదాతా - సాధుసంపాదయితాసన్-సాధుకారిణితృన్-ప్రభోః రామస్యవార్తాం సీతాదర్శనవృత్తాంతమాఖ్యాయకః ఆఖ్యాస్యన్ తుముణ్ణ్వులావిత్యాదినా॥పా॥౩॥౩॥౧౦॥భవిష్యదర్థేణ్వుల్ప్రత్యయః-అకేనోరిత్యాదినా॥పా॥ ౨॥ ౩॥౭౦॥షష్ఠీప్రతిషేధః-అస్యత్రసలోకేత్యాదినా॥ పా ॥ ౨ ॥౩॥౬౯॥షష్ఠీప్రతిషేధః-యాస్యామిగమిష్యామి॥ ... ... *

మూ,౧౩౨ {రాక్షసేంద్రస్యసంరక్ష్యంమయాలవ్యమిదంవ}
{నమ్।ఇతిసంచిత్యసదృశంనందనస్యాభనక్ కపిః॥*}

౧౩౨॥రాక్షసేతి॥రాక్షసేంద్రస్యరావణస్యసంరక్ష్యం-కృత్యానాంకర్తరివా॥పా॥౨॥౩॥౭౧॥ఇతివికల్పాత్కర్తరిషష్ఠీ-నందనస్యసదృశం తేనతుల్యమిత్యర్థః-తుల్యార్థైరిత్యాదినా॥ పా॥౨॥౩॥౭౨॥వికల్పాత్షష్ఠీ-ఇదంవనంమయాలవ్యం ఛేద్యం-కృత్యానాంకర్తరివా॥పా॥౨॥౩॥౭౧॥ఇతివికల్పాత్తృతీయా ఇతిసంచిత్యాలోచ్య - కపిరభనక్ బభంజ-భంజెర్లుఙి-హల్ఙ్యాభ్య ఇత్యాదినా ॥పా॥౬॥౧॥౬౮॥తిలోపః చోఃకుత్వం॥ ... •

మూ,౧౩౩ {రాఘవాభ్యాంశివందూతస్తయోరహమితిబ్రువన్।}
{హితోభవజ్మిరామస్యకఃకింబ్రూతేత్ర రాక్షసః॥}

౧౩౩ ॥ రాఘవాభ్యామితి ॥ రాఘవాభ్యాంరామలక్ష్మణాభ్యాంశివంభద్రమస్త్వితిశేషః - అహంతయోర్దూతః రామస్యహితః ఆప్తః ఇతిబ్రువన్ భవజ్మిభఙ్క్ష్యామీత్యర్థః - భంజెస్సామీప్యేలట్ మిప్-కోరాక్షసః-కింబ్రూతే రామకార్యప్రవృత్తస్యమేనకశ్చిత్ప్రతిబంధక ఇత్యర్థః - ఇతినిశ్చిత్యబభంజేత్యుత్తరేణసంబంధః-అత్రచతుర్థీచాశిష్యేత్యాదినా॥ పా ॥ ౨॥౩॥౭౩॥శివాదిశబ్దయోగే వైకల్పిక్యాచతుర్థీషష్ఠ్యౌ॥ ... •

మూ,౧౩౮ విలులితపుష్పరేణుకపిశం ప్రశాంతకలికాపలాశకు
సుమం కుసుమనిపాతచిత్రవసుధం సశబ్దనిపతద్ద్రు
మోత్కశకునం। శకుననినాదనాదితదిశం విలోలవి
పలాయమానహరిణం హరిణవిలోచనాధివసతిం బ
భంజ పవనాత్మజో రిపువనమ్॥ ... ... *

ఇతి భట్టికావ్యే - అష్టమస్సర్గః -

౧౩౮॥ అథ సర్గాన్తత్వాద్భిన్నవృత్తం శ్లోకమాహ॥ విలులితేతి॥ విలులితైర్వ్యథితైః పుష్పరేణుభిః కపిశం పిశంగం ప్రశాంతాని పరిసన్నాని కలికాః కోరకాః పలాశాని పర్ణాని కుసుమాని చ యస్మిన్ తత్ - కుసుమనిపాతైశ్చిత్రా చిత్రరూపా వసుధా యస్మిన్ తత్ - సశబ్దాః శబ్దాయమానా నిపతన్తః ప్రచరన్తో ద్రుమోత్కాః నివాసవృక్షోత్సుకాశ్చ శకునాః పక్షిణో యస్మిన్ తత్ - తథా శకుననినాదైః పక్షిరావైర్నాదితాః ప్రతిధ్వానితా దిశాః దశదిశో యేన తత్ - టాబన్తత్వం హలన్తానాం యథా వాచా నిశాదిశేరితి వచనాట్టాబన్తస్యోపసర్జన హ్రస్వత్వం విలోలాశ్చ పలాః విపలాయమానా భయాత్పలాయ్య గచ్ఛన్తో హరిణా మృగా యస్మిన్ తత్ - హరిణవిలోచనాయాః సీతాయాః అధివసతిర్నివాసస్థానం రిపువనం రావణోద్యానం - పవనాత్మజో హనూమాన్ - బభంజ - వైకృతమశ్వలలితం వృత్తం - యదిహ నజౌ భజౌ జభలగాస్తదాశ్వలలితం శివార్కయతి తదితి లక్షణాత్ అత్ర విలులితేత్యాదిస్వభావోక్తిః - హరిణవిలోచనేత్యుపమా - యమకవిశేషస్తు శబ్దాలంకారః॥ ... ... *

ఇతి శ్రీపదవాక్యప్రమాణపారావారపారీణమహోపాధ్యాయ
కోలచలమల్లినాథసూరివిరచితే భట్టికావ్యవ్యాఖ్యానే
సర్వపథీనాఖ్యానే - అష్టమస్సర్గః -

శ్రీరస్తు.

శ్రీదక్షిణామూర్తయేనమః.

భట్టికావ్యే - సవ్యాఖ్యానే - నవమసర్గప్రారంభః.

మూ, ౧ { ద్రుభఙ్గధ్వనిసంవిగ్నా రుదత్పక్షికులాకులాః। అ
కార్షుః క్షణదాచర్యో రావణస్యనివేదనమ్॥ * }

౧॥ ద్రుభంగేతి॥ ద్రుభంగో ద్రుమభంగః॥ని॥ఫలాశీ ద్రుర్ద్రుమాగమా ఇత్యమరః - తేనయోధ్వనిస్తేనసంవిగ్నాస్సంత్రస్తాః రుదద్భిః క్రందద్భిః పక్షికులైరాకులాస్తదారవవ్యాకులచిత్తా ఇత్యర్థః- క్షణదాచర్యో రాక్షస్యో రావణస్యనివేదనం వక్ష్యమాణప్రకారేణవిజ్ఞాపనమకార్షుః రావణస్యేతి శేషేషష్ఠీ॥ ... ...

మూ, ౨ { యదతాప్సీచ్ఛనైర్భానుర్యత్రావాసీన్మితంమరుత్।
తదాప్యానంహిమోస్రేణభనక్త్యుపవనంకపిః॥ * }

౨ ॥ యదితి ॥ యద్వనంభానుస్సూర్యశ్శనైరతాప్సీత్ - తదాజ్ఞయా స్తోకంతపతిస్మ - తపెలుఙ్ జిసిచిహలంతలక్షణావృద్ధిః-మరుద్వాయుర్మితం మందం-అవాసీత్ వాతిస్మ-వాతెలుఙ్ జిసిచీట్ - హిమోస్రేణహిమకిరణేన॥ని॥కిరణోస్రమయూఖేత్యమరః-ఆప్యానమాప్యాయితంవర్ధితంప్యాయః కర్మణిక్తః-ఓదితశ్చ॥పా॥౮॥౨॥౪౫॥ ఇతినిష్ఠానత్వే- లోపోవ్యోర్వలి॥పా॥౬॥౧॥౬౬॥ఇతియలోపః - తదుపవనంకపిః కోపిభనక్తిరుజతి-భంజెలట్॥ ... ...

మూ, ౩ { తతోశీతిసహస్రాణికింకరాణాంసమాదిశత్। ఇం
ద్రజిత్స్వార్తినాశాయమారుతేః క్రోధమూర్ఛితః॥ }

౩ ॥ తతఇతి ॥ తతోనివేదనానంతరం-ఇంద్రజితంసూతఇతీంద

జిత్వాః రావణః-సూ తేః-సత్వాదివ షే త్యాదినా॥పా॥౩॥౨॥ ౬౧ ॥ క్విప్-
క్రోధమూర్ఛితః క్రోధాంధస్సన్-మారుతేహనూమతః - వినాశాయ
వధాయ-కింకుర్వంతీతికింకరాః భృత్యాః-దివావిభే త్యాదినా॥పా ॥ ౩॥౨॥
౨౧॥కరోతేష్టః-తెషాంకింకరాణాంఅష్టాదశదశకాః పరిమాణమేషామశీ
తింఅశీతిసంఖ్యాకాని-పఙ్త్యాదిసూత్రేఽష్టదశశబ్దస్యాశీతివాభవతీతిప్ర
త్యయనిపాతనాత్సాధుః॥ని ॥ వింశత్యాద్యాస్సదైకత్వేసంఖ్యాస్సంఖ్యేయ
సంఖ్యయోరిత్యమరః- సహస్రాణిసమాదిశత్ సమాదిష్టవాన్॥ ... ※

మూ, ౪ {శక్త్యృష్టిపరిఘప్రాసగదాముద్గరపాణయః। వ్యా
ప్నువానాదిశః ప్రాపుర్వసంద్రష్టివిషోపమాః॥}

౪॥శక్తీతి॥శక్త్యాదయఃప్రహరణవిశేషాః పాణౌ యేషాం తేతథోక్తాః-
ప్రహరణార్థేభ్యః పరేనిష్ఠాసప్తమ్యౌభవతః॥పా॥౨॥౨॥౩౬॥౨॥ ఇతిస
ప్తమ్యాః పరనిపాతః-దృష్టావిషంయస్య తేన సర్పవిశేషేణోపమాసాదృ
శ్యంయేషాం తేతదుపమాఃతద్వద్దృష్ట్యైవపరప్రాణహారిణస్తేరావణ కిం
కరాఃదిశోవ్యాప్నువానాఃవ్యాప్నువంతః-వనంప్రాపుః ॥ ......

మూ, ౫ {దదృశ్వాస మేఘవర్ణ్యి మమాదాయ పరిఘంకపిః। నేదు
ర్దీప్తాయుధాస్తైపితటిత్వంతఇవాంబుదాః॥ ※}

౫॥ దదృశ్వానేతి॥ తదాకపిహనూమాన్ భీమంపరిఘమర్గళమాదా
య॥ని॥పరిఘోర్గళదండయోరితివిశ్వః-మేఘవన్నైఘునతుల్యం దదృశ్వానజ
గర్జ-దీప్తాయుధాస్తేకింకరా అపితటిత్వంతో విద్యుత్వంతోఽమ్బుదాః మే
ఘాఇవ నేదుర్జగర్జుః - ఉపమాలంకారః॥ ... ... ※

మూ, ౬ {కపినాఽమ్భోధిధీరేణసమగంసత రాక్షసాః। వర్షా
సూద్ధతతోయౌఘాస్సముద్రేణేవసింధవః ॥ ...}

౬ ॥ కపినేతి ॥ అథరాక్షసాఅంభోధిధీరేణ తద్వద్దురవగాహేనకపి
నాహనూమతావర్షాసుప్రావృషి ఉద్ధతతోయౌఘాః ఉద్రిక్తజలప్రవా
హాస్సింధవోనద్యస్సముద్రేణేవసమగంసతసంగతాః - సంపూర్వాద్గమే
ర్లుజ్-సమోగమ్యృచ్ఛీత్యాదినా॥ పా ॥ ౧ ॥ ౩॥ ౨౯॥ ఇతితజిత్లైస్సిచ్॥

ఉపమాలంకారః॥ ....

మూ, ౭ {లాంగూలముద్ధతంధూన్వన్స్వధృత్యపరిఘంగురుమ్। తస్థౌతోరణమారుహ్య పూర్వ్వంనవ్రజహారసః॥...}

౭॥లాంగూలమితి॥సహనూమాన్ ఉద్ధతముత్క్షిప్తంలాంగూలంవాలధిం ధూన్వంశ్చాలయన్ గురుం పరిఘమర్గళముద్ధృత్యోద్యమ్యతోరణమారుహ్యతస్థౌ - స్వయం పూర్వ్వంనప్రజహారవీర ధర్మత్వాన్నాయుధ్యమానమితినిషేధాచ్చేతిభావః॥ ... ... *

*అథసిచివృద్ధ్యధికారః- *

మూ,౮ {అక్షారిషశ్శరాంభాంసితస్మిన్రక్షఃపయోధరాః॥న చాహ్వాలీన్న చావ్రాజీత్త్రాసంకపిమహీధరః ॥ *}

౮॥ అక్షారిషురితి॥ రక్షాంస్యేవపయోధరాఃమేఘాస్తస్మిన్కపిమహీధరేశరానేవాంభాంసిఅక్షారిషుః వవృషురిత్యర్థః - క్షరతిరయంసకర్మకోఽపిభవతి॥*॥తేషుక్షరత్సుబహుధామదవారిధారాఇత్యాదిప్రయోగదర్శనాత్-కపిరేవమహీధరోఽద్రిర్నాహ్వాలీత్ నచచాల-హ్వాలచలనే-ఉభయత్రాపి- అతోహలాదేర్లఘోః॥పా॥౭॥౨॥౭॥ ఇతివికల్పేప్రాప్తే అతోలాన్తస్య॥పా॥౭॥౨॥౨॥ ఇతినిత్యంసిచివృద్ధిః-త్రాసంభయంచనావ్రాజీన్నాగమత్-పూర్వ్వవద్వికల్పాపవాదేన-వదవ్రజేత్యాదినా॥పా॥౭॥౨॥౩॥నిత్యంవృద్ధిః-రూపకాలంకారః-అచలనాదిసాధకసద్భావాత్ *

మూ,౯ {అవాదీత్త్రిష్ఠతేత్యుచ్చైఃప్రాదేవీత్పరిఘంకపిః। తథా యథారణేపాణినాబహూనామగ్రహీద్ద్విషామ్}

౯ ॥ అవాదీదితి ॥ కపిర్హనూమాన్ హేమూర్ఖాస్తిష్ఠతక్వయాస్యథేత్యుచ్చైరవాదీత్-వదవ్రజేత్యాదినా॥పా॥౭॥౨॥౩॥నిత్యంవృద్ధిః- పరిఘంపరిఘేణ-దివఃకర్మచ॥పా॥౧॥౪॥౪౩ ॥ ఇతివైకల్పికీసాధకతమస్యకర్మసంజ్ఞా-తథాతేనప్రకారేణ ప్రాదేవీత్ విజిగీషితవాన్ - ప్రహృతవానిత్యర్థః-దీవ్యతేలుజ్-నేటి॥పా॥౭॥౨॥౪॥ఇతివృద్ధిప్రతిషేధః-యథామో

నప్రకారేణబహూనాంద్విషాం ప్రాణానగ్రహీత్ స్వయంగృహీతవాక్ పరిఘైర్నైవబహూనిజఘూనేత్యర్థః - గ్రహేలుఙ్ జీ-హ్మ్యంతక్షణేత్యాది నా॥ పా॥ ౭॥౨॥౫॥వృద్ధిప్రతిషేధః॥ .... *

మూ, ౧౦ { వ్రణైరవమిషూరక్తం దేహైఃపాప్తాణివిషుర్భువమ్।ది । శఃపాణివిషుశ్చాన్యేయాతుధానా భవద్భియః॥ }

౯॥ వ్రణైరితి ॥ యాతుధానాః కేచిద్రాక్షసాఃవ్రణైఃప్రహారమా ర్గైః రక్తంరుధిరంఅవమిషుర్వమంతిస్మ- వమెలుఙ్ జీ-హ్మ్యంతేత్యాదినా॥ పా॥౭॥౨॥౫ ॥ ఇతివృద్ధిప్రతిషేధః - దేహైఘూర్ణవంభూమింపాణ్ విషురాచ్ఛాదయన్ - మమ్రుఁరిత్యర్థః-అన్యేభవద్భియోజాయమానభయా స్సంతఃదిశఃపాణివిషురాచ్ఛాదయన్ పలాయితాఇత్యర్థః - విభాషో ణోః॥ పా॥ ౧॥౨॥ ౩ ॥ఇతిఙాదేరజిత్వపక్షే-ఊర్ణోతేర్విభాషా॥ పా॥ ౭॥౨॥౬॥ఇతివిభాషావృద్ధిప్రతిషేధాదేకత్ర సిచివృద్ధిరన్యత్రగుణః-ఉభయ త్రాప్యవృద్ధిసహితావృద్ధిః॥ ....*

మూ, ౧౧ { అరాణిషుశ్చ్యుతోత్సాహాభిన్న దేహాః ప్రియాస వః।కపేరత్రసిషు నాదాద్గజాస్సింహధ్వనేరివ॥ }

౧౧॥ అరాణిషురితి॥ ప్రియాసవఃప్రియప్రాణాః కేచిద్భిన్న దేహా అతఎవచ్యుతోత్సాహానష్టోత్సాహాస్సంతఃఅరాణిషుః కేవలమాక్రందన్ కించకపేనాదాత్సింహనాదా ద్గజా స్సింహధ్వనే స్సింహఘోషాదివ అత్రసిషురభైషుః-ఉభయత్రాపి-అతోహలాదేలఘోః॥ పా॥ ౭॥౨॥ ౭॥ఇతివైకల్పికౌవృద్ధితదభావౌ ॥ ... ... *

⟵ * అథేట్ప్రతిషేధాధికారః * ⟶

మూ, ౧౨ { మాయానామీశ్వరాస్తేపిశస్త్రహస్తారభైకపిమ్।ప్ర త్యావవృతిరేహంతుంహంతవ్యామారుతేఃపునః॥ }

౧౨॥మాయానామితి ॥ అథమాయానాంకపటానామీశ్వరాః ప్రభ వః-స్థేశభాసేత్యాదినా॥ పా॥ ౩॥౨॥౧౭౫॥ఈశేర్వరచ నెడ్వశికృతి॥పా॥ ౭॥౨॥౮॥ఇతిఇట్ ప్రతిషేధః- శస్త్రహస్తాశ్శస్త్రపాణయఃమారుతేహ

నూమతోహంతవ్యాఃవధ్యాః-కృత్యానాంకర్తరివా॥ పా॥౨॥౩॥౭౧॥ఇ
తికర్తరిషష్ఠీ-ఏకాచఉపదేశేనుదాత్తాత్ ॥ పా॥౭॥౨॥౧౦॥ ఇతిహంతెరి
ట్ప్రతిషేధః తేరాక్షసాః రథైస్సాధనైః కపింమారుతింహంతుంపునః ప్ర
త్యావవృతిరేభూయః ప్రతినివృత్తాః-దామ్నిశసేత్యాదినా-పా॥౩॥౨॥
౧౮౨॥శసెష్ట్రనిశస్త్రం-హసిమృజిత్యాదినా॥ఉ॥౩॥౮౦॥హసేరౌణాదికే
తన్ప్రత్యయెహస్తః-హనికుషీత్యాదినా॥ఉ॥౨॥౨॥క్థన్ప్రత్యయెరథః-తితు
త్రేత్యాదినా॥పా॥౭॥౨॥౯॥సర్వత్రేట్ప్రతిషేధః॥ ...

మూ,౧౩ { తాంశ్చేతవ్యాన్ క్షితౌ శ్రిత్వావానరస్తోరణంయుతాన్। జఘూనాఘూయపరిఘంవిజిఘృక్షూన్ సమాగతాన్॥ ... }

౧౩॥ తానితి ॥ వానరోహనూమాన్ క్షియంతి నివసంత్యస్యామితిక్షి
తిః(భూ)ణిః-స్త్రియాంక్తిన్-తితుత్రేత్యాదినా॥పా॥౭॥౨॥౯॥ఇట్ప్రతిషె
ధః-తస్యాంచేతవ్యాన్ చేతుమర్హాన్ హత్వాధాత్కర్తవ్యానిత్యర్థః- చి
నోతెర్యత్ప్రత్యయః-ఏకాచఉపదేశేనుదాత్తాత్॥ పా॥౭॥౨॥౧౦॥ ఇతీట్ప్రతిషె
ధః-యుతానేకార్థతయామిథస్సంగతాన్ - యాతెఃకర్తరిక్తః-విజిఘృ
క్షూన్ విగ్రహీతుమిచ్ఛూన్ - విరురుక్షూన్ గ్రహేస్సన్నంతాదుప్రత్య
యః-రుదవిదెత్యాదినా॥పా॥౧॥౨॥౮సనఃకిత్త్వాత్సంప్రసారణాదికార్యం
సనిగ్రహగుహోశ్చ॥ పా॥౭॥౨॥౧౨॥ఇతీట్ప్రతిషేధఃసమాగతాన్సంయు
త్సయా ప్రాప్తాంస్తా న్రాక్షసాన్-తోరణంశ్రిత్వాఆశ్రిత్య-శ్ర్యుకఃకితి॥
పా॥౭॥౨॥౧౧॥ఇతీట్ప్రతిషేధః - యులానిత్యేకఉదాహరణంపరిఘమా
ఘూయపరిభ్రామ్యజఘాన॥ ... ... *

మూ,౧౪ { సంజుఘుక్షవఆయూంషితతః ప్రతిరురూషవః।రా వణాంతికమాజగ్ముర్హతశేషానిశాచరాః॥ ... }

౧౪॥ సజుతి ॥తతోవధానంతరంహతెషుశేషాశ్శిష్టాఃనిశాచరాఆ
యూంషిజీవితానిసంజుఘుక్షవ స్సంగూహితుంసంగోప్తు మిచ్ఛవస్సంతః-
గుహేస్సన్నంతాదుప్రత్యయః-సనిగ్రహగుహోశ్చ ॥ పా॥౭॥౨॥౧౨॥
ఇతీట్ప్రతిషేధః - ప్రతిరురూషవః ప్రతిరవితుం ప్రత్యాఖ్యాతుమిచ్ఛవః-

కాతేస్సంన్నంతాదుప్రత్యయః-సనిగ్రహగుహోశ్చ॥ పా॥౭॥౨॥౧౨॥ఇతిచకారాదుగంతసముచ్చయనాదిట్ప్రతిషేధః- రావణాంతికమాజగ్ముః॥

మూ,౧౫ ఏకేనబహవశ్శూరాస్సావిష్కారాః ప్రమత్తవత్।
వైముఖ్యంచక్రుమేత్యోచ్చైరూచుర్దశముఖాంతికే॥

౧౫॥ ఏకేనేతి॥ఏకేనకపినాసమిత్తేన-బహవశ్శూరాఃసావిష్కారాః సాత్మశ్లాఘావయం ప్రమత్తవత్ప్రమత్తైస్తుల్యం-వైముఖ్యంయుద్ధపరాక్రమంచక్రుమలకాప్మర-కరోతెలిటిమసోమాదేశః-కాదినియమాదిడభావః-అత్రరాక్షసానాం చిత్తవిక్షేపాత్సవ్యాపారేపి వ్యామోహాత్పరోక్షతాసమస్తీత్యుత్తమపురుషేపినక్షతిః - అతఏవోత్తమపురుష విషయేపిచిత్తవ్యాక్షేపాత్ పరోక్షతా సంభవత్యేవేతికాశికా - ఇతిదశముఖాంతికే ఉచ్చైరూచుః॥ ... ... *

మూ,౧౬ మాంసోపభోగసంశూనానుద్విగ్నాంస్తానవేత్యసః।
ఉద్వృత్తనయనోమిన్నాన్స్మంత్రిణఃస్వాన్ వ్యసర్జయత్॥

౧౬ ॥ మాంసేతి ॥ సఃరావణఃతాన్ రాక్షసానుద్విగ్నాన్భీతానవేత్యజ్ఞాత్వా-ఉద్వృత్తనయనః క్రోధాత్ప్రలురితాక్షితారకస్సన్-యస్యవిభాషా॥పా॥౭॥౨॥౧౫॥ఇతివృతేర్నిష్ఠాయామిడాగమాభావః-మాంసోపభోగేన మాంసభక్షణేనసంశూనాన్సమ్యక్పీనాన్ శ్వయతేఃకర్తరి క్తః-ఓదితశ్చ॥పా॥ ౮॥౨॥౪౪॥ఇతినిష్ఠానత్వం-యజాదిత్వాత్సంప్రసారణే-సంప్రసారణాచ్చ॥పా॥౬॥ ౧॥౧౦౮॥ ఇతిపూర్వరూపత్వం-హలః॥పా॥౬॥౪॥౨॥ఇతిదీర్ఘః॥శ్వీదితోనిష్ఠాయాం॥ పా॥౭॥౨॥౧౪॥ ఇతీడభావః-ఏవముద్విగ్నేపినిష్ఠానత్వేఇట్ప్రతిషేధఃమిన్నాన్స్నిగ్ధాన్ మాంసాహారమస్పృణగాత్రానిత్యర్థః - ఞిమిదాస్నేహనఇత్యస్మాత్కర్తరి క్తః-రదాభ్యామిత్యాదినా॥పా॥౮॥౨॥౪౨॥నిష్ఠానత్వం - ఆదితశ్చ॥పా॥౭॥౨॥౧౬॥ఇతీట్ప్రతిషేధః-స్వాన్మంత్రిణస్సచివాన్ వ్యసర్జయత్॥ *

మూ.౧౭ ప్రమేదితాన్సపుత్రాస్తైసుస్వాంతాబాధవిక్రమాః।
అక్లిష్టనాదానిరగుఃఘాంటచిత్రాస్త్రపాణయః॥

౧౭ ॥ ప్రమేదితా ఇతి॥ ప్రాగేవమిన్నా అపిత త్కాలోచితాన్నపానైః పునః ప్రకర్షేణ మేదితుం ప్రవృత్తాః ప్రమేదితాః ప్రస్నిగ్ధగాత్రా ఇత్యర్థః-ఆదికర్మణి క్తః కర్తరిచ॥ పా ॥౩॥౩॥౭౧॥ఇతి క్తః-విభాషాభావాదికర్మణోః॥పా॥౭॥౨॥౧౭॥ ఇతినిషేధవికల్పాదిడాగమః సుస్వాంతాస్సమరోత్సాహేన శోభన చిత్తాః -అక్లిష్టనాదాః వాగ్మిత్వాద్విస్పష్టవాచః-బాగవిక్రమాః భృశపౌరుషాః ఫాంటేనానాయాసకృతేన రంజకద్రవ్యవిశేషేణ చిత్రాణ్యస్త్రాణి పాణిషు యేషాం తేతథోక్తాః॥ని॥అనాయాసకృతం ఫాంటమిత్యమరః-లెమం త్రిణస్స్వప్రత్రాః నిరగునిర్గతాః-క్షుబ్ధస్వాంతేత్యాదినా॥ పా॥౭॥౨॥౧౮॥నిపాతనాత్ స్వాంతాదీనాం నిష్ఠాంతానామనిట్త్వాదికార్యం సిద్ధం॥ .... *

మూ,౧౮ { తాన్ దృష్ట్వాతిదృఢాన్ ధృష్టాన్ ప్రాప్తాన్ పరివృఢా
జ్ఞయా। కష్టం విసిగ్దతః కూర్పరాన్ శస్త్రఘుష్టకరాన్ కపిః.॥ }

అ॥అథయుగ్మేనాహ॥ తానిత్యాదినా॥ధృష్టో వియాతః-ధృషిశసీవైయాత్యే॥పా॥౭॥౨॥౧౯॥ఇతిధృషేర్నిష్ఠాయామిట్ప్రతిషేధః- కపిర్హనూమానతిదృఢానతిబలిష్ఠాన్ పరివృఢస్య ప్రభోః రావణస్య ఆజ్ఞయా ప్రాప్తాన్- దృఢ స్థూలబలయోః॥ పా ॥౭॥౨॥౨౦॥ పరిభ్రాపరివృఢః॥పా॥౭॥౨॥౨౧॥ ఇతిచనిపాతనాదుభయత్రానిట్త్వం-కష్టం కృచ్ఛ్రం యథాభవతి తథా- వినర్దలోగజితః-కృచ్ఛ్రగహనయోః కషః॥పా ॥౭॥౨॥౨౨॥ఇతికషేనిష్ఠాయామిడభావః - క్రూరాన్ హింస్రాన్ శస్త్రైశ్శస్త్రైఘుషన్తైఘుష్టకరాన్ శబ్దాయమానపాణీన్- ఘుషిరవిశబ్దన ఇతిఘుషేర్విశబ్దనాత్స్వాభిప్రాయావిష్కరణాదన్యత్ర శబ్దనమాత్రే నిష్ఠాయామిట్ప్రతిషేధః- తాన్ రాక్షసాన్ దృష్ట్వా ఆదిర్దదిత్యుత్తరేణసంబంధః॥ *

మూ, ౧౯ { అన్యర్ణో గిరికూటాభా నభ్యణానాదిర్దద్రుతమ్ ।
వృత్తశస్త్రమహారంభా నదాంతాం స్త్రిదశైరపి ॥ }

౧౯ ॥ అన్యర్ణ ఇతి॥నితరామర్దితో న్యర్ణస్సనభవతీత్యన్యర్ణస్స్వయం పరైరహింసితః అర్దహింసాయామితి ధాతోర్నిష్ఠా- అర్దేస్సం

నివిభ్యః॥పా॥౭॥౨॥౨౪॥ఇతీట్ప్రతిషేధః-రదాభ్యామిత్యాదినా॥౮॥౨॥౪౨॥నిష్ఠానత్వేణత్వం-వృత్తశస్త్రోద్ధతా స్త్రివేదః-ఔరధ్యాయనేవృత్తం॥పా॥౭॥౨॥౨౬॥ఇతివృత్తేర్ణ్యంతాన్నిష్ఠాయామిడభావణిలోపయోర్నిపాతః -సహసూమార్ అభ్యర్ణాసవిదూరాత్-అభిశ్చావిదూర్యే॥పా॥౭॥౨॥౨౫॥ఇతినిష్ఠాయామావిదూర్యార్థేఇట్ప్రతిషేధః-శేషంన్యర్ణవత్-మహారంభాన్మహోద్యోగాంస్త్రిదశైర్దైశ్యాదాంతానదమితాన్- వాచాంతేత్యాదినా॥పా॥౭॥౨॥౧౯॥ దమేర్ణ్యంతాన్నిష్ఠాయామిడభావణిలోపనిపాతః- గిరికూటాభాన్పర్వతశిఖరోపమాంస్త్రాన్ రక్షసాన్ దృప్తం శీఘ్రమాదిని దదవధీత్-అదేహిణంసాధ్యాణ్ణాచజ్ ॥ ... *

మూ, ౨౦ { దమితారిః ప్రశాంతౌజానాదాపూరితదిఙ్ముఖః।
జఘానరుషితోదుష్టాంస్త్వరితస్తూర్ణమాగతాన్॥ }

౨౦॥దమితారిరితి॥దమితారిఃశిక్షితారిః ప్రశాంతౌజాః ప్రశమితారిబలః- ప్రశాంతోర్జ ఇతిపాఠాంతరంనాదేనసింహనాదేనఆపూరితానిదిఙ్ముఖానియేనసః-రుషితఃక్రుద్ధస్సహనూమాన్ క్రుష్టాన్క్రుద్ధాంస్తూర్ణమాగతాన్మంత్రిణస్త్వరితస్త్వరావాన్జఘాన-దమిశమిపూరీణాంణ్యంతానాం-వాచాంతేత్యాదినా॥౭॥౨॥౧౯॥ నిష్ఠాయాంవికల్పేనేట్ప్రతిషేధనిపాతనాదుభయరూపతా-రుష్యమత్వరసంఘుషాస్వనాం ॥ పా॥ ౭॥౨॥౨౮॥ఇతివికల్పాదుప్రేరుభయరూపతా ॥ ... ... *

మూ, ౨౧ { తేషాంవిహన్యమానానాంసంఘుష్టైఃకర్ణభేదిభిః।
అభూదభ్యమితత్రాసమాస్వాంతకకుభంజగత్ ॥ }

౨౧॥తేషామితి॥ విహన్యమానానాంప్రహీయ్యమాణానాంతేషాం రాక్షసానాంసంబంధిభిః కర్ణభేదిభిఃకర్ణవిదారిభిః సంఘుష్టైఃసంఘుష్టైరాక్రందనైరిత్యర్థః - జగత్ అభ్యమితత్రాసం ప్రాప్తభయంఆస్వాంతాః-ఆస్వానితాఃప్రతిధ్వానితాః కకుభోయస్యతచ్చాభూత్- అచ్ప్రత్యన్వవపూర్వాత్సామలోమ్నః॥పా॥౫॥౪॥౭౫॥ ఇత్యత్రాజితియోగవిభాగాత్పద్మనాభాదివత్సమాసాంతః-రుష్యమత్వర సంఘుషాస్వనాం॥

పా॥ ౭ ॥ ౨॥ ౨౮॥ఇతీట్ప్రతిషేధవికల్పాత్సంఘుష్టాదిషు భయరూపతాసం పూర్వస్యఘుషేరవిశబ్దనేపిపరత్వాద్వికల్పఎవస్యనతేరనుపస్పృష్టాత్-క్షుబ్ధ స్వాంతేత్యాదినా॥౭॥౨॥౧౮॥ఇతినిపాతనాస్మనసి నిత్యమనిట్త్వే-ఆఙుపస్పృ ష్టస్యాయంవికల్పః॥ ... ... ❋

మూ, ౨౨ { భయసంహృష్టరోమాణ స్తతస్తేఽపచితత్విషః। క్షు
క్షేనక్షీణవిక్రాంతాః కపీనా నెషతక్షయమ్॥ ... }

౨౧॥ భయేతి ॥ తతస్త్రాసానంతరం-భయేనసంహృష్టరోమాణః పు లకితాంగాః సాత్త్వికానాంసర్వరససాధారణత్వాచ్ఛయేపిరోమహర్షః - హృషేలోమసు॥పా॥౭॥౨॥౨౯॥ఇతివికల్పాదనిట్త్వం-అపచితత్విషోఽప చాయితత్విషోనష్టతేజసఇత్యర్థః-అపచితశ్చ॥పా॥౭॥౨॥౩౦ ఇతినిపాతనా చ్చాయతేర్నిష్ఠాయాంవికల్పాదనిట్త్వంచాయశ్చిభావశ్చ-క్షీణవిక్రాంతా నష్టపరాక్రమాస్తేస్సప్తమంత్రిణః.కపీనాహనూమతాక్షుక్షేనక్షయం నాశంఅనేషతనీతాః-నయతేఃకర్మణిలుఙిచిణ్వదిడభావపక్షేస్సిచిగుణః ఝస్యాదాదేశః॥... ... ...

❋అథఇడధికారః.❋

మూ, ౨౩ { హత్వారక్షాంసిలవితుమక్రమీన్మారుతిః పునః। అ
శోకవనికామేవనిగృహీతారిశాసనః ॥ ...... ❋ }

౨౩॥హత్వేతి॥మారుతిర్హనూమాన్రక్షాంసిహత్వా- నిగృహీతారి శాసనోనిరస్తరావణాజ్ఞస్సన్గ్రహిలివిదీర్ఘః॥పా॥౭॥౨॥౩౭॥ఇతిదీర్ఘ శ్చపునరశోకవనికామేవలవితుం-ఛేత్తుం-ఆర్ధధాతుకస్యేడ్వలాదేః॥పా॥ ౭॥౨॥ ౩౫॥ఇతీడాగమః-అక్రమీద్గతఇత్యర్థః-క్రమేర్లుఙి - స్నుక్రమో రనాత్మనేపదనిమిత్తే॥పా॥౭॥౨॥౩౬॥ఇతీట్-హ్మ్యంతేత్యాదినా॥ పా॥౭॥ ౨॥౫॥సిచివృద్ధిప్రతిషేధః॥ ... ...❋

మూ, ౨౪ { ఆవరీతుమివాకాశంవరీతుంవీనివోత్థితమ్।వనంప
భంజనసుతోనాదయిష్టవినాశయన్॥.........❋ }

౨౪॥ ఆవరీతుమితి॥ప్రభంజనసుతోవాయునందనః ఆకాశమావరీతు

మాచ్ఛాదయితుమివపీన పతత్రిణ ॥ని॥ వివిష్కిరపతత్రిణ ఇత్యమరః-పరి
తుం గ్రహీతుమివ చేత్యుభయత్ర ఫలోత్ప్రేక్షా-వ్యాతో వా॥ పా ౭॥౨॥౩౮
ఇతివృఙ్ వృఞోరిటో దీర్ఘవికల్పః - ఉత్థితముచ్ఛ్రితం వనం వినాశయన్ని
మూలయన్నాదయిష్టనదయామాస-నిర్దయం బభంజేత్యర్థః- దయతే
లుఙితజిసిచీట్॥ ... ... ❋

మూ, ౨౫ { పరిశిష్టశివం క్షిప్యన్మైథిల్యాః కల్పశాఖినః। ప్రావా
రిషురివక్షోణిం క్షిప్తావృక్షాస్సమంతతః॥...... }

పరిశిష్టేతి ॥ కల్పశాఖినః కల్పవృక్షాన్ క్షిప్యన్ ఉత్పాట్య స్వర్గం ప్రతిప్రేరయన్ - క్షిపేర్దైవాదికాల్లటశ్శతా ప్రదేశః-మైథిల్యాః శివం కల్యాణం పరిశిష్టతేభ్యస్సీతాకల్యాణం వరం వృణోత్విత్యర్థః - అత్రాతిప్రభూతార్థే వృతవానితి వక్తవ్యే భవిష్యత్త్వోపచారాదాశీః ప్రయోగః-వృణోతేరాశీర్లిఙి ఇత్త్వాత్తత్ జీసీయుట్ - లిఙ్సిచోరాత్మనేపదేషు ॥ పా॥౭॥౨॥౪౨॥ఇతివికల్పాదిట్-నలిఙి॥ పా॥౭॥౨॥౩౯॥ఇతిదీర్ఘప్రతిషేధః-సుట్తిథోః॥పా౩॥౪॥౧౦౭॥ఇతిసుట్-షత్వష్టుత్వే-కించసమంతతఃక్షిప్తావృక్షాః కల్పశాఖినఃక్షోణింభూమిం- ప్రావారిషురివప్రావృతాముత్తరాసంగవతీమివచక్రురిత్యుత్ప్రేక్షార్థః॥ని॥ద్వౌప్రావారోత్తరాసంగావిత్యమరః-వృణోతేర్లుఙిసిచివృద్ధిః-ఉదాత్తత్వాద్వలాదీట్-వ్యాతో వా॥ పా॥౭॥౨॥౩౮ ఇతిదీర్ఘప్రాప్తే-సిచిచపరస్మైపదేషు॥ పా॥౭॥౨॥౪౦॥ఇతిప్రతిషేధః॥

మూ, ౨౬ { సంవువూర్షుస్స్వమాకూతమాజ్ఞాం వివరిషుర్ద్రు
తమ్। అవరిష్టాక్షమక్షయ్యం కపింహన్తుం దశాననః॥ }

౨౬॥ సమితి ॥అథదశాననఃస్వమాకూతంవిషాదలింగమింగితం సంవువూర్షుస్సంవరీతుమాచ్ఛాదయితుమిచ్ఛుః -ఆజ్ఞాంశాసకత్వం వివరిషుర్వివరితుం ప్రకటయితుమిచ్ఛుస్సన్-ఉభయత్రవృణోతేస్సన్నంతాదుప్రత్యయః-ఇట్సనివా॥పా॥౭॥౨॥౪౧॥ఇతీట్పక్షే గుణోరపరః అనిట్పక్షే-ఉదోష్ఠ్యపూర్వస్య॥పా॥౭॥౧॥౧౦౨॥ఇతిఉకారోరపరః-ఇకోఝల్॥పా॥౧॥౨॥౯॥ఇతిసనఃకిత్త్వాన్నగుణః కపింహనూమంతంహంతుమక్షయ్యం క్షంతుమశ

క్యం ఆసహ్యావిక్రమమిత్యర్థః-పోరదుపధాత్॥పా౩॥౧॥౯౮॥ఇతియత్ప్రత్య
యః-అక్షమక్షకుమారం ద్రుతంక్షిప్రం-అవరిష్టవృతవాన్నియుక్తవానిత్య
ర్థః-వృఙ్లుఙికర్త్రభిప్రాయే తఙ్-లిఙ్సిచోరాత్మనేపదేషు॥పా॥౭॥౨॥
౪౨॥ఇతీట్॥ ... ...

మూ,౨౮ { ఊచేసంవరిషీష్ఠాస్త్వంగచ్ఛశత్రోః పరాక్రమమ్ ।
హ్వృషీష్ఠాయుధిమాయాభిస్స్వరితాశ్శత్రుసమ్ముఖమ్ }

ఊచ ఇతి ॥ హేవత్సత్వంగచ్ఛ-శత్రోః పరాక్రమం సంవరిషీ
ష్ఠాః సంవృణుష్వ తిరస్కురుష్వేత్యర్థః-వృఙస్సంపూర్వాదాశీర్లిఙ్ధా
సి-లిఙ్సిచోరాత్మనేపదేషు॥పా॥౭॥౨॥౪౨॥ఇతివికల్పాదిట్-శత్రుసంముఖం
శత్రుసమక్షం స్వరితాశ్శ్వోళితా ఉపతాపయితావాసః-స్వృశబ్దోపతాప
యోరిత్యస్మాత్తృచ్-స్వరతిసూతీత్యాదినా॥పా॥౭॥౨॥౪౪॥వికల్పాద్వలాదీ
ట్-యుధిమాయాభిః హ్వృషీష్ఠాః కుటిలచారీభవ- హ్వృకౌటిల్యఇత్య
స్మాదాశీర్లిఙ్-ఋతశ్చసంయోగాదేః॥ పా॥౭॥౨॥౪౩॥ ఇతిపాక్షికఇడ
భావః-ఉశ్చ॥పా॥౧॥౨॥౧౨॥ఇతిలిఙ్సిచోః కిత్త్వాన్నగుణః॥ .. ...*

మూ,౨౯ { ద్రుతంసంస్వరిషీష్ఠాశ్చనిర్భయః ప్రధనోత్తమే । స
మాయానామగాత్సోతా కపేర్విధవితుం ద్యుతిమ్॥ }

ద్రుతమితి ॥ కించప్రధనోత్తమే మహారణే-నిర్భయస్సన్ద్రు
తంసంస్వరిషీష్ఠాశ్చ సమ్యక్‌శబ్దాయస్వచ స్వరతేరాశీర్లిఙ్-సమోగమ్యృ
చ్ఛిత్యాదినా॥పా॥౧॥౩॥౨౯॥తఙ్-స్వరతిసూతీత్యాదినా॥పా॥౭॥౨॥౪౪॥
వికల్పాదిట్-ఇత్యూచ ఇతిసంబంధః- అథమాయానాం సోతా ప్రసవితా-
సూతేస్సూయతేర్వా తృచ్-సోఢుః కపేర్ద్యుతిం తేజో విధవితుం విచాలయి
తుమపనేతుమగాద్గతః-స్వరతిసూతీత్యాదినా॥పా॥౭॥౨॥౪౪॥సూధూఞో
వికల్పాదిట్తదభావా॥ ... ... *

మూ,౩౦ { విగాఢాలంవనస్యాసౌశత్రూణాం గాహితాకపిః।
అక్షం రధితుమారేభేరద్ధాలంకానివాసినామ్॥ * }

విగాఢేతి॥వనస్యాలంవిగాఢావిలోడయితా - శత్రూణాంచ

గాహితా - ఉభయత్రగాహేస్తృచి-ఊదిత్త్వాదిడ్వికల్పాదిడభావపక్షేథ త్వాదికార్యం-లంకానివాసినాంరక్షసాం-రద్ధాహింసితా - రధహింసా యాంతృచి-రధాదిభ్యశ్చ॥పా॥౭॥౨॥౪౫॥ ఇతివికల్పాదనిట్పక్షేఝషస్తథో రిత్యాదినా॥పా ౮॥ ౨॥౪౦॥తస్యధత్వం-అసౌకపిఃహనూమాన్ అక్షంరధి తుంహింసితుంరద్ధేస్తుమునిపక్షేఇట్-ఆరేభెఆరబ్ధవాన్॥ ... *

మూ, ౩౦ { నిష్కోషితవ్యాన్నిష్కోష్టుం ప్రాణాన్దశముఖాత్మజాత్
ఆదాయపరిఘంస్తస్థౌవనాన్నిష్కుషితద్రుమః॥ ...* }

౩౦॥ నిరితి॥వనాన్నిష్కుషితద్రుమోనిష్కృష్టవృక్షఃకపిః - ఇణ్నిష్ఠా యాం॥పా॥౭॥౨॥౪౭॥ ఇతికుషేర్నిష్ఠాయాంనిత్యమిట్ . దశముఖాత్మ జాత్ అక్షాన్నిష్కోషితవ్యాన్ నిష్కోష్టవ్యాన్ప్రాణాన్నిష్కోష్టుంని ష్కోష్టుం-నిరఃకుషః॥పా॥౭॥ ౨॥ ౪౬ ॥ ఇతీడ్వికల్పః-పరిఘమాదాయత స్థౌస్థితవాన్ ॥ ... ... *

మూ, ౩౧ { ఏష్టారమేషితాసంఖ్యేసోఢారంసహితాభృశమ్। రేష్టా
రంరేషితుంవ్యాస్యద్రోష్టాక్షశ్శస్త్రసంహతీః॥ * }

౩౧॥ ఏష్టారమితి॥ ఏషితాప్రతిభటాన్వేషణశీలః-సంఖ్యేయుద్ధేభృశంస హితావిమర్దసహః-దోష్టారోషణశీలోఽక్షస్తాదృశమేష్టారం సోఢారం రేష్టారంహింసితారంహనూమంతం-రేషితుంశస్త్రసంహతీర్వ్యాస్యత్- క్షిప్తవాన్-విపూర్వాదస్యతేర్లుఙ్యాఙ్వృద్ధీ - ఏష్టారమిత్యాదౌసర్వత్రతా చ్ఛీల్యేతృన్-తీషసహేత్యాదినా॥పా॥౭॥౨॥౪౮॥సర్వత్రేడ్వికల్పః। *

మూ, ౩౨ { శస్త్రైర్దేవిషుంసంఖ్యేదుద్యూషుఃపరిఘంకపిః। య
శాంస్యర్దిధిషుఃకీర్తిమీర్త్సుర్నంవృక్షైరతాడయత్॥ }

శస్త్రైరితి॥సంఖ్యేయుద్ధేశస్త్రైర్దేవిషుందేవితుమిచ్ఛుంవిజిగీషుమిత్య ర్థః-కీర్తిమీర్త్సుమర్ధితుమర్ధయితుంవర్ధయితుమిచ్ఛుం-అంతర్భావి తణిజర్థోఽయంనిర్దేశః-అన్యథాసకర్మకత్వాయోగాత్-ఈదృశమక్షం కపిస్స్వయమపిపరిఘందుద్యూషుఃపరిఘేణదిదేవిషుఃదివఃకర్మచ॥పా॥౧॥ ౪॥౪౩॥ఇతిపక్షేకర్మసంజ్ఞా-తథాయశాంస్యర్దిధిషన్ - ఈర్త్సన్వ

ద్విగ్రీహార్థాః-వృత్తైరతాడయత్ స్థితేపిపరిఘుకియచ్చిరంవృత్తతాడనైః భి
క్రిడేత్యర్థః- అత్రదీవ్యతేరృధ్నోతేశ్చసన్నంతాదుప్రత్యయేసనీవంత
ర్ధేత్యాదినా॥పా॥౭॥౨॥౪౯ఇడ్వికల్పాత్ప్రత్యేకంద్వైరూప్యం- తత్రేట్పక్షే
ఇవంతస్యదివోలఘూపధగుణః-అనిట్పక్షే- హలంతాచ్చ॥పా॥౧॥౨॥౧౦॥ఇ
తిసనఃకిత్త్వే-చ్ఛ్వోశ్శూడనునాసికేచ॥పా॥౬॥౪॥౧౯॥ఇత్యూఠాదేశేయణా
దేశేదుద్యూషుః ఋధశ్చేట్పక్షేలఘూపధగుణేరపరే-నన్ద్రాత్యాదినా ॥౬॥
౧॥ ౩ ॥ ఇతినిషేధాద్రేఫవర్జితస్యధిశబ్దస్యద్విర్వచనేఅభ్యాసస్యజశ్త్వేఅ
దిధిషుః అనిట్పక్షే-ఆబ్జ్ఞప్యృధామీత్॥పా॥౭॥౪॥౫౫॥ఇత్యకారస్యరపర
ఈకారః-తతోద్విర్వచనేఅత్రలోపోభ్యాసస్య॥పా॥౭॥౪॥౫౮, ఇత్యభ్యా
సలోపేఈర్త్సవః॥ ... ... ✻

ము,33 {భూయస్తంధిప్సమాహూయ రాజపుత్రందిదంభిషః।
అహంస్తతస్సమూర్ధ్నానాక్ సంశిశ్రీషురభూద్ధ్వజమ్॥}

33 ॥ భూయఇతి ॥ భూయస్తాడితోపిపునఃధిప్సుందభితుంస్తంభయి
తుమిచ్ఛుం-దంభుస్తంభఇతిధాతోస్సన్నంతాదుప్రత్యయః-సనీవంతేత్యా
దినా॥పా॥౭॥౨॥౪౯॥ వికల్పాదనిట్పక్షే-దమ్భఇచ్చ॥ పా॥౭॥౪॥౫౬॥ఇతి
దమ్భేరచఇకారఃపూర్వవదభ్యాసలోపః-హలంతాచ్చ॥ పా ॥ ౧॥౨॥౧౦॥
ఇత్యత్రహల్గ్రహణస్యజాతివచనత్వాత్సనఃకిత్త్వే - అనిదితామిత్యాదినా॥
పా॥౬॥౪॥౨౪॥ఉపధానకారలోపః దకారస్యభష్భావేధకారః-ఖరిచ ॥
పా॥౮॥౪॥౫౫॥ఇతిచర్త్వేభకారస్యపకారః-తంరాజపుత్రమత్రుందిదంభి
షుఃస్వయంస్తంభయితుమిచ్ఛుఃదంభేరిట్పక్షేరూపం - ఆహూయఅహ్నా
హూతవాక్-హంతేలఙిహల్ఙ్యాదిలోపః -తతోఘూతాసంతరంసోఽఙ్క్తో
మూర్ధ్నావాన్మూర్ధ్నితోధ్వజంధ్వజస్తంభంసంశిశ్రీషుఃసంశ్రయితుమిచ్ఛుః
అభూత్-సంశ్రితఇత్యర్థః-శ్రయతేస్సన్నంతాదుప్రత్యయః-శ్రయతేస్స
నీవంతేత్యాదినా॥పా॥౭॥౨॥౪౯॥వికల్పాదనిట్పక్షే-అజ్ఝనగమాంసని॥పా॥
౬॥౪॥౧౬॥ఇతిదీర్ఘః॥ ... ...

మూ, ౩౪ { ఆశ్వస్యాత్తుక్షణాల్లోకాన్ బిభ్రక్షురివ తేజసా ।
రుషా బిభ్రజ్జిషుః ప్రఖ్యాం కపిం బాణైరవాకిరత్ ॥ }

ఆశ్వస్యేతి॥ సోఽసుః క్షణాదాశ్వశ్యాస్య పునరుజ్జీవ్య తేజసా స్వప్రతాపేనాలోకాన్ బిభ్రక్షుః భ్రష్టుం పక్తుమిచ్ఛురివ దిధక్షురివేతి యావత్ - ఉత్ప్రేక్షాలంకారః - రుషా రోషేణ బిభ్రజ్జిషుః - పూర్వవద్విగ్రహార్థౌ - భ్రస్జ పాక ఇతి ధాతోస్సన్నంతాదు ప్రత్యయః - సనీవంతేత్యాదినా॥ పా॥ ౭॥౨॥౪౯॥ ఇట్పక్షే - భ్రస్జో రోపధయోరిత్యాదినా॥ పా॥ ౬॥౪॥౪౭॥ రమాగమాభావపక్షే సకారస్య శ్చుత్వజశ్త్వే ఉభయాభావపక్షే స్కోరిత్యాదినా॥ పా॥ ౮॥౨॥౨౯॥ సలోపః వ్రశ్చేత్యాదినా॥ పా॥ ౮॥౨॥౩౬॥ షత్వం షఢోః కస్సి॥ పా॥ ౮॥౨॥౪౧॥ ఇతి కత్వం - ఇణ్కోః॥ పా॥ ౮॥౩॥౫౭॥ ఇతి షత్వే బిభ్రక్షుః బిభ్రజ్జిషుః దిధక్షురగ్నిస్తత్ప్రఖ్యం తత్కల్పం కపిం బాణైరవాకిరత్ అవకీర్ణవాన్ ॥

మూ, ౩౫ { సంయుయూషుం దిశో బాణైరక్షం యుయవిషుర్ద్రుమైః ।
కపిర్మాయామివాకాఙ్క్షీద్దర్శయన్ విక్రమం రణే ॥ * }

౩౫ ॥ సమితి ॥ బాణైర్దిశః సంయుయూషుం సంయవితుం మిశ్రయితుమిచ్ఛుం యౌతేస్సన్నంతాదుప్రత్యయః - సనీవంతేత్యాదినా॥ పా॥ ౭॥౨॥౪౯॥ అనిట్పక్షే - అజ్ఝనగమాం సని॥ పా॥ ౬॥ ౪॥౧౬॥ ఇతి దీర్ఘః - అక్షం ద్రుమైర్యుయవిషుః - ఇట్పక్షే గుణావాదేశౌ కపిః రణే విక్రమం దర్శయన్ మాయామింద్రజాలమివాకాఙ్క్షీత్ - తథా సాంద్రం దుమాన్ వవర్షేత్యర్థః ॥

మూ, ౩౬ { వానరం ప్రోర్ణునవిషుశ్శస్త్రైరక్షో విదిద్యుతే । తం
ప్రోర్ణునూషురుపలైస్స వృక్షైరాబభౌ కపిః ॥... }

౩౬ ॥ వారనమితి ॥ అక్షో వానరం శస్త్రైః ప్రోర్ణునవిషురాచ్ఛాదయితుమిచ్ఛుర్విదిద్యుతే విదిదీపే - ద్యుతిస్వాప్యోస్సంప్రసారణం॥ పా॥ ౭॥౪॥౬౭॥ ఇత్యభ్యాసస్య సంప్రసారణం - తమక్షముపలైర్వృక్షైశ్చ ప్రోర్ణునూషుః ప్రోర్ణవితుమిచ్ఛుః కపిరాబభౌ - ఇచ్ఛోక్తైరవిరామ స్సూచితః ఉభయత్రోర్ణోతేస్సన్నంతాదు ప్రత్యయః పూర్వవదనిట్పక్షే - అజ్ఝనగమాం సని॥ పా॥ ౬॥౪॥౧౬॥ ఇతి దీర్ఘః - ఇట్పక్షేతు - విభాషోర్ణోః॥ పా॥ ౧॥౨॥౩॥

ఇతీడాదిప్రత్యయస్యాజిత్త్వే ఉవఙాదేశః-అజిత్త్వే గుణావాదేశౌ॥ ‡

మూ, ౩౭ { స్వాం జిజ్ఞాపయిషుశ్శక్తిం బుభూర్షూన్ జగతీకిమ్।
శస్త్రైరిత్యకృపా తాం తౌ పశ్యతాం బుద్ధిమాహవే॥ }

౩౭॥ స్వామితి॥ తౌ కపిరాక్షసౌ స్వాం శక్తిం సామర్థ్యం జిజ్ఞాపయిషూ లోకే ప్రకటీచికీర్షూ నను కింవా-జగంతి శస్త్రైర్బుభూర్షూ భర్తుం పూరయితుమిచ్ఛూ ను-భర్జ్ఞాప్యోః పూర్వవదిడ్వికల్పః- ఆహవే పశ్యతాం జనానామితి బుద్ధిం వితర్కమకృపా తాం కృతవంతౌ॥ ... ... *

మూ, ౩౮ { మాయాభిస్సుచిరం క్లిష్ట్వా రాక్షసోఽక్లిశితక్రియమ్।
సంప్రాప్య వానరం భూమావపాత పరిఘాహతః * }

౩౮॥ మాయాభిరితి॥ రాక్షసోఽక్షః సుచిరం మాయాభిః క్లిష్ట్వా క్లిశిత్వా చిరం యుద్ధ్వేత్యర్థః- అక్లిశితక్రియమక్లిష్టకర్మాణమఖండితపౌరుషం వానరం సంప్రాప్య తద్యపరిఘేణాహతో భూమావపాత మమారేత్యర్థః-క్లిశః క్త్వానిష్ఠయోః॥ పా॥ ౭॥ ౨॥ ౫౦॥ ఇతీడ్వికల్పః॥ ... *

మూ, ౩౯ { పవితోఽనుగతైర్వాతైస్సైః పూత్వా పయోనిధౌ। బ-
భంజాధ్యుషితం భూయః క్షుధిత్వా పత్రిభిర్వనమ్॥ }

౩౯॥ పవితఇతి॥ అథ స హనూమాన్ పయోనిధౌ పూత్వా స్నానేన పవిత్వా శుద్ధ్వా-శీతైరనుగుణైర్వాతైరనుకూలవాతైః పవితః పూతస్సన్-పూఙశ్చ॥ పా. ౭॥ ౨॥ ౫౧॥ ఇతి క్త్వానిష్ఠయోరిడ్వికల్పః పత్రిభిః పక్షిభిః క్షుధిత్వా బుభుక్షిత్వా అధ్యుషితమధిష్ఠితం వనం-వసతిక్షుధోరిట్॥ పా॥ ౭॥ ౨॥ ౫౨॥ ఇతి క్త్వానిష్ఠయోర్నిత్యమిడాగమః-భూయో బభంజ॥ * *

మూ, ౪౦ { ఉచ్చైరంచితలాంగూలశ్శిరోంచిత్వైవ సంవహన్।
దధద్విలుభితం వాతైః కేసరం వహ్నిపింగళమ్। * }

౪౦॥ ఉచ్చైరితి॥ ఉచ్చైర్యథా తథా అంచితలాంగూలః ఉదంచితవాలధిః- శిరోంచిత్వైవ ఉదంచ్యైవ సంవహన్ విజయోత్సాహాదుదంచితశిరస్కః ఇత్యర్థః-అంచేః పూజాయాం॥ పా॥ ౭॥ ౨॥ ౫౩॥ ఇతి పూజార్థే నిత్యమిట్ ఇడయమేవానయోః పూజాయామున్నమనం-వాతైర్విలుభితం లుభోవి

మోహనే॥పా॥౭॥౨॥౫౪॥ ఇతివిమోహనే క్త్వానిష్ఠయోర్నిత్యమిట్-విమో
హనంవ్యాకులీకరణమితి కాశికా - వహ్నిపింగళం కేసరంకింజల్కందధ
త్కపిఃబభంజేతిపూర్వేణాన్వయః॥ ... ... *

మూ, ౪౧ { జరిత్వేవజవేనాన్యే నిపేతు స్తస్యశాఖినః। వృశ్చి
త్వావివశాసన్యాన్ తలేనాపాతయ త్తరూన్॥* }

౪౧॥ జరిత్వేతి ॥అన్యేశాఖిన స్తరవోజరిత్వేవజీర్ణాభూత్వేవ-తస్య
కపేఃజవేనవేగేనైవనిపేతుః-యథాజీర్ణావాయువేగేనేతిభావః - అన్యా
నతిరూఢమూలాం స్తరూం స్తలేనపాణితలేన- వృశ్చిత్వాఛిత్త్వావివశాన్ని
రాలంబానపాతయత్-జ్వావ్రశ్చ్యోః క్త్వి॥పా॥౭॥౨॥౫౫॥ఇతిక్త్వాప్ర
త్యయేనిత్యమిట్॥ ... ... *

మూ, ౪౨ { దమిత్వారిపుసంఘాతాన్ క్రాంత్వాకపికేసరీ।వ
నంచచారకర్తిష్య న్నర్త్స్యన్నివనిరఙ్కుశః॥... }

౪౨॥ దమిత్వేతి॥ కపికేసరీ రిపుసంఘాతాన్ దమిత్వాదాంత్వాపిహిం
త్వాపీత్యర్థః-అక్రాంత్వా-అక్రమిత్వా-ఉదితోవా॥పా॥౭॥౨॥౫౬॥ఇతిద
మేః క్రమేశ్చక్త్వాయాంవికల్పాదిట్-కర్తిష్యన్ పునశ్ఛేత్స్యన్ నర్త్స్యన్ న
ర్తిష్యన్నివ-సేఽసిచికృతచృతఛృదతృదనృతః॥పా॥౭॥౨॥౫౭॥ఇతిసకారా
ద్యార్ధధాతుకేవికల్పాదిట్-నిరంకుశోదుర్వారస్సన్ వనంచచార- నిర్భీకో
వనేబభ్రామేత్యర్థః॥ ... ...

మూ, ౪౩ { పారంజిగమిషన్ సోఽథపునరావర్త్స్యతాంద్విషా
మ్ । మత్తద్విరదవద్రేమేవనేలఙ్కానివాసినామ్॥ }

౪౩॥ పారమితి॥ అథసకపిఃపునరావర్త్స్యతామావర్తిష్యమాణా
నామాగమిష్యతామిత్యర్థః-నవృద్భ్యశ్చతుర్భ్యః॥ పా ॥ ౭॥ ౨॥౫౯॥ఇతీ
ట్ప్రతిషేధః-ద్విషాంపారమంతంజిగమిషన్ గంతుమిచ్ఛన్-గమేరిట్పరస్మై
పదేషు॥పా॥౭॥౨॥౫౮॥ ఇతీడాగమః-లంకానివాసినాంసంబంధినివనేమత్త
ద్విరదవత్ మత్తగజేనతుల్యం రేమేచిక్రీడ॥ ... ... *

మూ, ౪౪ { యద్యకల్పిష్యదభిప్రాయో యోద్ధుం రక్షఃపతేః స్వయమ్। తమప్యకల్స్యమద్యాహం వదన్నిత్యచరత్కపిః॥ * }

౪౪ ॥యదీతి॥ యదిరక్షఃపతేః రావణస్య స్వయం స్వత ఏవ యోద్ధుమభిప్రాయో యుద్ధేచ్ఛా అకల్పిష్యత్ - అకల్పిష్యత స్యాచ్చేదిత్యర్థః - క్లృపేః క్రియాతిపత్తౌ లృఙ్ - లుటిచక్లృపః॥ పా ౧॥౩॥౯౩ ఇతిచ కారాత్పరస్మైపదం - తాసిచక్లృపః॥ పా ॥౭॥౨॥౬౦॥ ఇతిచ కారాత్సకారాద్యార్ధధాతుకే పరస్మైపదే ఇట్ప్రతిషేధః - అద్యాహం తమప్యభిప్రాయం తం రావణం వా అకల్స్యమకర్తిష్యం కృతీ చ్ఛేదనే - పూర్వవల్లృఙ్ - సేఽసిచికృతచృత ఇత్యాదినా ॥ పా॥ ౭॥౨॥౫౭॥ సకారాద్యార్ధధాతుకస్య నేట్ - ఇతి వదన్కపిరచరత్॥ ...

మూ, ౪౫ { హతే తస్మిన్ప్రియం శ్రుత్వా కల్ప్తా ప్రీతిం పరాం ప్రభుః। తోషోఽద్య వచసీతాయాః పరం చేతసి కల్ప్స్యతి॥ }

౪౫॥ హతేతి॥ కించ తస్మిన్రావణే హతే సతి ప్రియం ప్రియోదంతం శ్రుత్వా ప్రభుస్స్వామీ రామః - పరాం ప్రీతిం కల్ప్తా కల్పయితా సంపాదయితా - అంతర్భావితణిజర్థోయం - క్లృపేరకర్మకత్వాత్ - అద్య వచసీతాయాశ్చేతసి పరం భృశం తోషో హర్షః - కల్ప్స్యతి కల్పిష్యతే భవిష్యతీత్యర్థః - తాసిచక్లృపః॥ పా ॥౭॥౨॥౬౦॥ ఇతీట్ప్రతిషేధః - లుటిచక్లృపః॥ పా ౧॥౩॥౯౩॥ ఇతి పరస్మైపదం॥ ... ... *

మూ, ౪౬ { ఆహూయ రావణోఽవోచదథేంద్రజితమంతికాత్। వనే మత్త ఇవ క్రుద్ధో గజేంద్రః ప్రధనేష్వట॥... }

౪౬ ॥ ఆహూయేతి ॥ అథాక్షవధశ్రవణానంతరం - రావణః ఇంద్రజితమంతికాదంతికం ప్రత్యాహూయ - దూరాంతికార్థేభ్యో ద్వితీయా చ॥ పా॥ ౨॥౩॥౩౫॥ ఇతిచ కారాత్పంచమీ - అవోచత్ - యదవోచత్తదేవ సార్ధశ్లోకచతుష్టయేనాహ - వన ఇతి - వనే మత్తో గజేంద్ర ఇవ క్రుద్ధః ప్రధనేషు యుద్ధేష్వట సంచర॥ ... ... *

మూ, ౪౭ { యయాథ ద్విషతామంతం భూయో యాతాసి చాసకృత్। శశక్థ జేతుం త్వం దేవాన్మాయాస్సస్మర్థ సంయతి॥... * }

౪౭ ॥ యయాథేతి ॥ అసకృద్విషతామంతం పారంయయాథఅయాసీః-యాసేస్తాసౌనిత్యమనిట్త్వాత్-అచస్తాస్వత్థల్యనిటోనిత్యం॥ పా॥౭॥౨॥౬౧॥ ఇతీట్ప్రతిషేధః - భూయోయాతాసిమాస్యసిచ -తాసావనిట్త్వంచె దముదాహృతంత్వం దేవాన్ జేతుంశక్థ అశకః- శకేర్లిటి థలి-ఉపదేశేత్వ తః॥పా॥౭॥౨॥౬౨॥ఇతిట్ప్రతిషేధః-కించసంయతిమాయాః సస్మర్థఅస్మా ర్షీః-ఋతోభారద్వాజస్య॥పా॥౭॥౨॥౬౩॥ఇతీట్ప్రతిషేధః॥ ...

మూ, ౪౮ { త్వంససర్జిథశస్త్రాణిదద్రష్ఠారీంశ్చదుస్సహాన్ ।
శస్త్రైరాదిథశస్త్రాణిత్వమేవమహతామపి ॥ ❋ }

౪౮ ॥ త్వమితి ॥ కించత్వంశస్త్రాణిససర్జిథ ససస్రష్ఠ దుస్సహాన్ దుర్ధర్షానరీంశ్చదద్రష్ఠదదర్శిథ-అనిదంప్రాగ్వైరణాభియోగ ఇత్యర్థః-విభాషా సృజిదృశోః॥పా॥౭॥౨॥౬౫॥ఇతీడ్వికల్పః-త్వమేవమహతామహేంద్రాదీనామపిశస్త్రాణిశస్త్రైరాదిథభక్షయసిస్మ-ఇడత్యర్తివ్యయతీనాం॥ పా॥ ౭॥౨॥౬౬॥ఇతీట్॥ ... ... ❋

మూ, ౪౯ { సత్వంహనిష్యన్ దుర్బుద్ధిం కపేఃప్రజహమాజ్ఞయా ।
మానాంజీరాక్షసీంమాయాంప్రస్తావీర్మానవిక్రమమ్ ॥ }

౪౯॥ సఇతి॥సపూర్వోక్తగుణవిశిష్టస్త్వం దుర్బుద్ధిముచితకర్మారంభిత్వాదితిభావః-కపింహనిష్యన్-ఋద్ధనోస్స్యే॥పా॥౭॥౨॥౭౦॥ఇతీట్ మమాజ్ఞయాప్రజ రాక్షసీం మాయాం మానాంజీః మాన వ్యక్తీకురు-కింతువ్యక్తీకుర్విత్యర్థః-అంజేస్సిచి॥ పా ॥ ౭॥౨॥౭౧ ॥ ఇతీట్-విక్రమం మానప్రస్తావీః-కింతుప్రస్తుహీత్యర్థః - స్తుసుధూఞ్భ్యః పరస్మైపదేషు॥ ౭॥౨॥౭౨॥ఇతీట్-ఇటఈటి॥పా॥౮॥౨॥౨౮॥ఇత్యుభయత్ర సలోపః - న మాఙ్యోగే॥ పా॥౬॥౪॥౭౪॥ఇత్యాట్ప్రతిషేధః- ప్రతిషేధద్వయస్యప్రకృతార్థపరత్వం॥ ... ... ❋

మూ, ౫౦ { మానసావీస్సరశస్త్రాణిమాసధావీరరీన్రణే। వా
సరంమానసంయంసీస్త్వంరాజయోర్మశంకితః ॥ }

మేతి॥ మహాస్త్రాణిమాసనావీః మాసస్రసుహి కింతుస్రసుహి స్రయుజ్యై

త్యర్థః ఃషు ప్రసవైశ్వర్యయోరితి ధాతోరాదాదికాల్లుఙ్ - ర తేలరిస్మా నధావీర్మానకంపయ-కింతుకంపయభీషయస్వేత్యర్థః - భూఞ్లుఙ్-ఉభయత్ర-స్తుసుధూఞ్భ్య ఇత్యాదినా॥ పా॥ ౭॥౨॥౭౨॥ ఇట్-శేషంపూర్వవత్-వానరంమానసంయంసీఃమానసంయచ్ఛకింతుసంయచ్ఛబధానేత్యర్థః - యమేలుఙి-యమరమనమాతాంసక్చ॥౭॥౨॥౭౩॥ ఇతిసగిడాగమౌ శేషం పూర్వవత్ - అశంకితస్త్రాణం-రుష్యమత్వరేత్యాదినా॥౭॥౨॥౨౮॥ ఇతివికల్పాదనిట్పక్షే-జ్వరత్వరేత్యాదినా ॥ పా॥ ౬॥౪॥౨౦॥ ఊఠ్-వ్రజగచ్ఛ॥*

మూ, ౫౧ {అనంసీచ్చరణౌతస్యమందిరాదింద్రజిద్వ్రజ॥అ
వాప్యచాశిషస్తస్మాదయాసీత్ప్రీతిముత్తమామ్ ॥}

౫౧॥ అనంసీదితి ॥ అథేంద్రజిత్ మందిరాద్వ్రజ నిర్గచ్ఛంస్తస్య రావణస్య చరణావనంసీత్ ననామ-తస్మాత్పితురాశిషశ్చావాప్యోత్తమాం మహతీంప్రీతిమయాసీత్-నమియాత్యోర్లుఙి- యమరమనమాతాంసక్చ॥ పా॥౭॥౨॥౭౩॥ఇతిసగిడాగమౌ-గతమన్యత్॥ ... ... *

మూ, ౫౨ {గతేతస్మిన్న పారంసీత్సంరంభాద్రక్షసాంపతిః ।
ఇంద్రజిద్విక్రమాభిజ్ఞో మన్వానో వానరంజితమ్ ॥}

౫౨ ॥గతఇతి ॥ ఇంద్రజిద్విక్రమాభిజ్ఞోరక్షసాంపతిఃరావణో వానరంజితంమన్వానఃతస్మిన్నింద్రజితిగతేసతిసంరంభాత్కోపాత్॥ ని ॥సంరంభస్సంభ్రమేకోపఇతివిశ్వః-ఉపారంసీదుపరతః-రమేర్లుఙి- ఉపాచ్చ॥ పా॥ ౧॥౩॥౮౪॥ఇతిపరస్మైపదం-సగిడాగమాది॥ ... ...

మూ, ౫౩ {ససిస్మయిషమాణోగాన్మాయాంవ్యంజిజిషుర్ద్విషః।జగత్పిపవిషుర్వాయుఃకల్పాంతఇవదుర్ధరః॥}

౫౩ ॥ సఇతి॥ సఇంద్రజిత్-ద్విషశ్శత్రూన్ సిస్మయిషమాణఃస్మేతుం పరిహాసితుమిచ్ఛన్-స్మయతెస్సన్నంతాల్లుటశ్శానచ్-మాయాంవ్యంజిజిషుర్వ్యక్తీకర్తుమిచ్ఛన్-అంజేస్సన్నంతాదుప్రత్యయః-కల్పాంతేజగత్పిపవిషుఃపవితుమిచ్ఛుః ప్రమాషుకామః - పూఙస్సన్నంతాదుప్రత్యయః - స్మిపూఙ్రఞ్జ్వశాంసని॥ పా ॥ ౭॥౨॥౭౪॥ఇతిసర్వత్రేట్-కల్పాంతేవాయుః

ప్రళయకాలమారుతఇవదుర్ధరోదుర్ధర్షస్సన్నగాత్॥ ... *

మూ, ౫౪ {లోకానశిశిషోస్తుల్యఃకృతాంతస్యవిపర్యయే। వనే
చికరిషోవృక్షాన్ బలంజిగరిషుఃకపేః॥ ......}

లోకానితి॥ విపర్యయేకల్పాంతేలోకానశిశిషోరశితుమిచ్ఛోర్బుభుక్షోః-అశ్నాతేస్సన్నంతాదుప్రత్యయః - పూర్వ్వత్రైవేట్కృతాంతస్యాంతకస్యతుల్యస్సఇంద్రజిద్వనే-వృక్షాంశ్చికరిషోర్విచిక్షిప్సోఃకపేఃబలంజిగరిషుః-జిగ్రసిషుః-కిరశ్చపంచభ్యఇత్యుః॥పా౭॥౨॥౭౫॥భయత్రాపీట్-అన్యద్గతం.

మూ, ౫౫ {రోదితిస్మైవచాయాతితస్మిన్పక్షిగణశ్చచా। ముక్త
కంఠంహతాన్ వృక్షాన్బంధూన్ బంధోరివాగమే}

౫౫॥ రోదితీతి॥ తస్మిన్నింద్రజిత్యాయాత్యాగచ్ఛతిసతిపక్షిగణశ్చచాశోకేన హతాన్వృక్షాన్ బంధోరాగమేమృతాన్ బంధూనివేత్యుపమా-ముక్తకంఠంసశబ్దంరోదితిస్మేవేత్యుత్ప్రేక్షా-రుదాదిభ్యస్సార్వధాతుకే॥పా౭॥౨॥౭౬॥ఇతీట్॥ ... ... *

మూ, ౫౬ {ఆశ్వసీదివ చాయాతి తద్వేగపవనాహతమ్।
విచిత్రస్తబకోద్భాసివనంలుళితపల్లవమ్॥ ...*}

౫౬॥ ఆశ్వసీదితి॥తస్మిన్నాయాతిసతితస్యవేగపవనేనఆహతమాధూతంవిచిత్రైస్తబకైరుద్భాసిప్రకాశమానం లుళిత పల్లవంవిక్షిప్తవిటపంవనమాశ్వసీదివఉజ్జీవితమివేత్యుత్ప్రేక్షా- శ్వసేలుఙి-రుదశ్చపంచభ్యః॥పా॥౭॥౩॥౯౮॥ఇతీట్॥ ... ...

మూ, ౫౭ {నప్రాణిషిదురాచార మాయానాంనెశిషేనచ।
నెడిషేయదికాకుత్స్థంతమూచేవానరోవచః॥*}

౫౭॥ నేతి॥ హేదురాచారనప్రాణిషినజీవసి మరిష్యసీత్యర్థః-అనప్రాణనఇతిధాతోస్సార్వధాతుకే లటిసిపిరుదాదిత్వాదిట్ - మాయానాంచనెశిషేనప్రభవసి-మయిమాయాశ్చనప్రభవంతీత్యర్థః-ఈశస్సే॥పా॥౭॥౨॥౭౭॥ఇతీట్అధీగర్థేత్యాదినా॥పా॥౨॥౩॥౫౨॥షష్ఠీ-కాకుత్స్థంరామంనెడిషేయదినస్తౌషిచేత్ శరణంనగమిష్యసిచేదిత్యర్థః-ఈడస్తో

ద్వేఽచ॥ పా ॥౭॥౨॥౭౮॥ఇతిచకారాత్సేశబ్దస్యఇట్ ఇతివచోవాసరస్త్త

మింద)జితమూచే॥ఇతీడధికారః॥... ... ...

—⁕అథసత్వాధికారః-⁕—

మూ, ౪౫ {ససైన్యాశ్ఛాదయన్సంఖ్యే పార్శ్వకానింద్రజిత్ । శరైఃక్షురప్రైర్మాయాభిశ్చ తేషాం సర్వతోముఖః॥}

౪౫ ॥ ససైన్యాఇతి॥ఇంద్రజిత్సంఖ్యేయుద్ధే ససైన్యాన్ సేనాసమవేతస్సన్ తంకపీంద్రాంశ్శరైస్సాధారణైర్బాణైఃక్షురప్రైః అర్ధచంద్రైః॥ ని ॥అ ర్ధచంద్రైఃక్షురప్రస్స్యాదిత్యమరః-మాయాభిరింద్రజాలైశ్చశతశస్స ర్వతోముఖశ్ఛాదయన్నాచ్ఛాదయన్-ప్రావర్తత-ప్రవృత్తః-ససైన్యాఇ త్యత్ర విసర్జనీయస్యసః॥ పా॥౮॥౩॥౩౪॥ సర్వతోముఖశ్శరైః క్షురప్రైరి త్యత్ర-శర్పరేవిసర్జనీయః॥ పా॥౮॥౩॥౩౫॥ ఇతివిసర్జనీయస్యవిసర్జ నీయాదేశః-అన్యత్ర-వాశరి ॥పా॥౮॥౩॥౩౬॥ ఇతివికల్పాత్సత్వేశర్పరస్య శ్చుత్వం॥ ... ... ⁕

మూ, ౪౬ {వానరాఃకులశైలాభ ప్రసహ్యాయుధపాణయః । రక్ష స్పాశాస్య నానాఽస్త్రాః ప్రసహ్య..వన్॥}

౪౬ ॥ వానరఇతి ॥కులశైలాభాః ... వానరా మా రుతిఃఆయుధపాణికరా ... - తద్వదకించిత్కరాణీత్య ర్థః- ప్రసహ్యవిధూయ ... -కామ్యచ్చ॥ పా॥౩॥౧॥౯॥ఇతికామ్యచ్ప్రత్యయేతదంతాద్ధాతోర్లఙ్ టశ్చ తాః ... -ఈషదసమాప్తౌకల్ప ప్ప్రత్యయః కుత్సితాని ... పాశాః ... -యాప్యేపాశప్॥ పా ॥౫॥౩॥౪౭॥ ఇతి...-పాశప్ప్రత్యయః యాప్యాకుత్సితః - ప్రకృత్యర్థ...కాశ్చప్రత్యయాఃప్ర కృతితోలింగవచనాన్యతివర్తంతే ... సిద్ధం పుంలింగతా చిం త్యా అత్రవానరాఃశైలాభ ఇత్యత్ర ... కుప్వోఃకఃపౌచ॥పా॥౮॥౩॥౩౭ ఇతియుధాక్రమంవిసర్గస్య ... యోపధానీయా-పాశబాధి

ప్రత్యయస్థయోఃకుప్వాఃపదాదిత్వాత్ . సోపదాదౌ॥౮॥౩॥౩౮॥ఇతిస
ర్వత్రవిసర్జనీయస్య సత్వం-అదుద్రువత్ తానభిద్రుతఇత్యర్థః-దుగ్రతావి
త్యస్మాల్లుఙి-ణిశ్రిద్రుస్రుభ్యఇత్యాదినా॥పా॥౩॥౧॥౪౮॥చఙ్యువఙాదేశః॥

మూ, ౬౦ { ధనుష్పాణిభృతస్సంఖ్యేజ్యోతిష్కల్పోరుకేసరః। దు
ధావనిర్మ్నముష్టారాన్ రాక్షసేంద్రపరిష్కృతాన్ }

౬౦॥ ధనురితి । జ్యోతిష్కల్పోరుకేసరః జ్వాలాతుల్యమహాసటః - క
పీంద్రోధనుష్పాణీనుత్సీతధనూంషిబిభ్రతితత్కృతః- పూర్వవత్పాశక
ల్పపాః-ఇణష్ష॥పా॥౮॥౩॥౩౯॥ఇతివిసర్జనీయస్యషత్వం - నిర్మమస్కా
రాన్ దర్పాత్కస్యాప్యకృతనమస్కారాన్ రాక్షసేంద్రేణేంద్రజితాపు
రస్కృతానగ్రతఃకృతాన్రాక్షసాన్-నమస్పురసోర్గత్యోః॥ పా॥౮॥౩॥
౪౦॥ఇతివిసర్జనీయస్యసత్వం-సాక్షాత్ప్రభృతీనిచ ॥ పా॥౧॥౪॥౭౪॥పు
రోవ్యయం॥పా॥౧॥౪॥౬౭॥ఇతిచగతిత్వం-సంఖ్యేరణేదుధావధునోతిస్మ॥

మూ, ౬౧ { స్వామినోవచనాద్వీరోగంతుమావిష్కృతబలఃకపిః।ర
రాజసమరేయోద్ధుం గ్నిమివిష్కృతబహిష్కృతః॥ }

౬౧॥ స్వామినఇతి ॥ స్వామినో రామస్య నిషప్రియమాన్యణ్యాంగం
తుంపాప్తుమావిష్కృతం బల పరాక్రమశక్తిః తథాదుష్కృతబహిష్కృ
తోబహిష్కృతదుష్కృతోనిష్పాపఇత్యర్థః - యథాహ
మనుః॥ ❀ । యస్తు . . . . మహాత్మైతేపతేః - భర్తుర్వ్యద్ధు
షకృతంకించిత్తత్సర్వం ప్రతిపద్యతే యుద్ధేన్యస్యసుకృతంకించిదముత్ర
ధర్మముపార్జితం-బలాత్తత్సర్వమాదత్తేపరావృత్తహతస్యవై- ఆ
హితాగ్న్యాదిత్వాన్నిష్ఠాయాఃపరనిపాతః - కపిస్సమరేశత్రూన్ఘ్న
న్రాజ-ఇదుదుపధస్యచాప్రత్యయస్య॥పా॥౮॥౩॥౪౧॥ ఇతిసర్వత్రవిసర్జ
నీయస్యషత్వం॥ ... ... ❀

మూ, ౬౨ { చతుష్కాష్ఠంపిపర్వణాం స్తిరస్కృత్యనిరుప్రాణే।
తిరఃకృత దిగాభోగో దధ్యసేబహుధాభ్రమన్ ॥ }

౬౨॥ చతురితి ॥ వ్యాఘ్రాన్చతసృభిఃకాష్ఠాఃదిశఃసమాహృతా శ్చతు

ష్టాష్టం-సమాహారద్విగౌ-ఆబంతో వా॥పా.౨॥౪॥౩౦॥౪॥ఇతి-వికల్పాన్న పుంసకత్వం-ఇదుదుపధస్యేత్యాదినా॥౮॥౩॥౪౧॥ విసర్జనీయస్యషత్వం-చతుష్పాత్కృత్వంతిష్ఠన్ తదుద్దిశ్యతిష్ఠన్ తత్రతిష్ఠన్నిత్యర్థః॥గమ్యమానోద్దే శక్రియాపేక్షయాకర్మత్వం॥బహువ్రీహౌ త్వేషణక్రియావిశేషణమే తదితికేచిత్-రణేరిపూం స్తిరస్కుర్వన్నభిభవన్-తిరఃకృతదిగాభోగః-స్వ కాయేనవృత్తైశ్చాచ్ఛాదితదిగ్విస్తారః-తిరసోన్యతరస్యాం॥పా॥౮॥౩॥౪౨॥ ఇతిసత్వవికల్పః-కపిభ్రమణేనానావిధంచరన్ బహుధాదదృశే-ఏకో ప్యనేకఇవదృష్టఇత్యర్థః-ఏకస్యబహుత్వాసంబంధేపితత్సంబంధోక్తేరతి శయోక్తిః॥ ... ...*

మూ,౯౩ {ద్విష్కుర్వతాంచతుష్కుర్వన్నభిఘాతంనగాద్విషామ్ | బహిష్కరిష్యన్ సంగ్రామాదరీన్ జ్వలన పింగళః॥}

౯౨॥ అ॥ అథసార్ధశ్లోకేనమారుతింవర్ణయతి॥ద్విరిత్యాది॥జ్వలన పింగళోఽగ్నిపిశంగోఽసౌమారుతిః నగైర్వృక్షైరభిఘాతంద్విర్ద్విర్వా రంకుర్వతాంద్విషాం చతుశ్చతుర్వారంకుర్వన్ - ద్విత్రిచతుర్భ్యస్సుచ్॥ పా॥౫॥౪॥౧౮॥ఇతికృత్వోర్థేసుచ్-ద్విస్త్రిశ్చతురితికృత్వోర్థే॥ పా॥ ౮॥౩॥౪౩॥ఇతివిసర్జనీయస్యవికల్పాత్షత్వం - సంగ్రామాదరీన్ బహి ష్కరిష్యన్నిరాకరిష్యన్-ఇదుదుపధత్వాన్నిత్యంషత్వం॥ ... ...

మూ,౯౪ {జ్యోతిష్కుర్వన్నివైకోఽసావాటీత్సంఖ్యేపరార్ధవత్ | తమనాయుష్కరం ప్రాప శక్రశత్రుర్ధనుష్కరః ॥}

౯౪॥ జ్యోతిరితి ॥ జ్యోతిష్కుర్వన్నివతేజస్సువానఇవేత్యర్థః- క్రియాసామాన్యవాచినా విశేషోలక్ష్యతే ఏకోపిపరార్ధవత్ పరార్ధశ బ్దాత్రసంఖ్యేయవచనః-పరార్ధసంఖ్యాకఇవేత్యుత్ప్రేక్షా- సంఖ్యేయుద్ధే ఆటీదచారీత్-అటఈటి॥పా॥౮॥౨॥౨౮॥ఇతిసలోపః - ఆయుష్కరోనభ వతీత్యనాయుష్కరంజీవితహారిణంమారుతిం - ధనుఃకరేయస్యసధనుష్క రః-నిత్యంసమాసేనుత్తరపదస్థస్య॥పా॥౮॥౩॥౪౫ ॥ ఇత్యుభయత్రాపిని త్యంషత్వం॥శక్రశత్రురింద్రజిత్ప్రాపఅభియాతఇత్యర్థః॥ *

మూ, ౬౫ { అస్యన్నరుష్కరాన్ బాణాన్జ్యోతిష్కరసమద్యుతీః। యశస్కరో యశస్కామం కపిం చాభైరవాకిరత్॥... }

౬౫॥అస్యన్నితి॥అరుష్కరాన్ వ్రణకరాన్॥నివ్రణౌ౽రుస్త్రియామీర్మ మరురిత్యమరః-బాణానస్యన్ క్షిపన్ జ్యోతిష్కరసమద్యుతిర్భాస్కరసమప్ర భః-అతో౽భయతా౽పి-నిత్యం సమాస ఇత్యాదినా॥పా॥౮॥3॥౪౫॥షత్వం యశస్కరః శత్రుక్షయేనాత్మనః కీర్తిసంపాదకస్సరాక్షసో యశస్కామం తద్వత్ కీర్తికామం-అతః కృకమీత్యాదినా॥పా॥౮॥3॥౪౬॥ సత్వం-కపిం చాభైరవాకిరచ్చిక్షేప॥ ... ...*

మూ, ౬౬ { చకారాధస్పదం నాసౌ చరన్వియతి మారుతిః।మర్మా విద్భిస్తమస్కాండైర్భిద్యమానో౽ప్యనేకధా॥ ... }

౬౬॥ చకారేతి॥ అసౌ మారుతిః వియతి అకాశే చరన్మర్మవిద్భి మర్మభేదిభిః-విధ్యతేః క్విప్-నహివృతీత్యాదినా॥ పా॥ ౬॥3॥౧౬॥దీ ర్ఘః-తమస్కాండైరయోమయత్వాత్తమస్సవర్ణైః - కస్కాదిత్వాత్స త్వం-అనేకధా భిద్యమానో౽ప్యధస్పదం భూతలే పాదవిక్షేపం న చకార-మ యూరవ్యంసకాదిత్వాత్సమాసే-అధశ్శిరసీపదే॥ పా॥౮॥3॥౪౭॥ ఇతిస త్వం-ఇతిసత్వాధికారః॥ ... ...*

అథమూర్ధన్యాధికారే షత్వాధికారః-

మూ, ౬౭ { పృతనాషాడ్ద్విషోధూర్షు యుక్తాన్యానస్యవాజినః। ఆయాంషిత్వక్షుభిర్భిద్యపాంభిభంజనిరమోచయత్॥ }

౬౭॥పృతనాషాడితి॥ ప్రభంజనస్యాపత్యం పుమాన్ప్రాభంజనిః-మా రుతిః-అతఇఞ్-పృతనాం సహత ఇతి పృతనాషాడింద్రః-సహేస్సాఢస్సః॥ పా॥౮॥3॥౫౬॥ఇతిషత్వం-తద్ద్విషఇంద్రజితః-అత్ర-ఛందసిసహః॥పా॥ 3॥౨॥౬3॥ఇతిణ్వి ప్రత్యయస్యఛందసి విధానాత్పురుహూతద్విషఇతిపా ఠం ఖిందంతి - అన్యేతుతురాసాహంపురోధాయేత్యాదిప్రయోగదర్శ నాద్భాషాయామపీచ్ఛంతి-యానస్యరథస్య ధూర్షు యుగాగ్రేషు- ఆదేశ ప్రత్యయయోః॥పా॥౮॥3॥౫౯॥ఇతిషత్వం యుక్తాన్ బద్ధాన్వాజినో౽శ్వాన్

త్వత్తుచ మర్షసు-పూర్వవత్ షత్వం-నిర్భిద్యశిదార్య అయాంషి జీవితాని-ను
మ్విసర్జనీయశర్వ్యవాయేఽపి॥ పా॥౮॥౩॥౫౮॥ఇతిషత్వం- అమోచయత్
అత్యాజయత్॥ ... ... *

మూ, ౭౮ { సుషుపుస్తైయదాభూమౌ రావణిస్సారథింతదా ।
ఆహర్తుమస్యాసశిషత్ప్రోషితత్రాసకర్కశః॥ * }

౭౮॥ సుషుపురితి ॥ తేనాజినః యదాభూమౌ సుషుపుః దీర్ఘంనిద
ద్రాః-ఆదేశప్రత్యయయోః॥ పా॥౮॥౩॥౫౯॥ఇతిషత్వం - తదాప్రోషిత
త్రాసోనిర్గతభయో ఽతఏవకర్కశః కఠిన చిత్తో రావణిరింద్రజిదస్యాన
శ్వానాహర్తుం సారథిమశిషదాజ్ఞాపయత్-శాసివసిఘసీనాంచ॥ పా॥౮
౩॥౬౦॥ఇత్యుభయత్రషత్వం॥ ... ... *

మూ, ౭౯ { ప్రతుష్టూషుః పునర్యుద్ధమాసిషంజయిషుశ్చయమ్।
ఆతస్థౌ రథమాత్మీయానుత్సిసాహయిషన్నివ॥ * }

౭౯ ॥ ప్రతుష్టూషురితి॥ పునఃయుద్ధం ప్రతుష్టూషుః ప్రస్తోతుంప్రా
రబ్ధుమిచ్ఛుః-స్తౌతేస్సన్నంతాదుప్రత్యయః-అజ్ఝనగమాంసని॥ పా॥౬॥౪॥
౧౬॥ఇతిదీర్ఘః-భయమాసిషంజయిషుః శత్రుచిత్తే భయమాసంజయితు
మిచ్ఛుః-సంజయతేస్సన్నంతాదుప్రత్యయః-స్తౌతిణ్యోరేవషణ్యభ్యాసాత్
పా॥౮॥౩॥౬౧॥ఇతిధాతుసకారస్యషత్వం-ఆత్మీయానుత్సిసాహయిషన్ను
త్సాహయితుమిచ్ఛన్నివ-సాహయతేస్సన్నంతాల్లటశ్శత్రాదేశః- సస్విది
స్వదిసహీనాంచ॥ పా॥౮॥౩॥౬౨॥ ఇతిధాతుసకారస్యషత్వాపవాదిసకా
రః-రథమశ్వాంతకయుక్తమాతస్థౌ ఆరురోహేత్యర్థః॥ .. *

మూ, ౮౦ { బలాన్యభిషిషిక్షుంతంతరుభిః కపివారిదమ్।విజిగీషుః
పునశ్చక్రే వ్యూహందుర్జయమింద్రజిత్ ॥ ...* }

౮౦ ॥ బలానీతి॥ బలానిసైన్యానితరుభిర్వృక్షైరభిషిషిక్షుంతమభిషే
క్తుమిచ్ఛంతం-అభిపూర్వాత్సించతేస్సన్నంతాల్లటశ్శత్రాదేశః-స్థాదిష్వ
భ్యాసేనచాభ్యాసస్య॥పా॥౮॥౩॥౬౪॥ఇతిధాత్వభ్యాససకారయోష్షత్వంక
పిమేవవారిదంవిజిగీషురింద్రజిత్పునర్వ్యూహంబలానాంచక్రగోమూత్రి

కాదిసంస్థానవిశేషంచక్రేతిమర్థః॥ ... ... *

మూ, ౭౧ {అభిష్యంతంకపింక్రోధాదభిషుణ్వన్నివాత్మనః।
సంప్రహారసముద్భూతైరక్తైఃకోష్ణైరరుశ్చ్యుతైః}

౭౧॥ అభీతి ॥ అభిష్యంతంఅంతయంతంమారయంతమిత్యర్థః షోఽంతకర్మణీత్యస్మాద్దైవాదికాల్లటశ్శతా్రదేశః-ఓతశ్శ్యని॥ పా॥౭॥౩॥ ౭౧॥ఇత్యోకారలోపః-ఉపసర్గాత్సునోతీత్యాదినా॥పా॥ ౮॥౩॥౬౫॥షత్వం-కపింమారుతిమాత్మనఃస్వస్య-సంప్రహారసముద్భూతైఃకపికృతప్రహారజన్యైరరుశ్చ్యుతైః-వ్రణచ్యుతైః-కోష్ణైరీషదుష్ణైఃరక్తైఃక్రోధాదభిషుణ్వన్నివతస్యోపరిషిఞ్చన్నివేత్యర్థః - ఇంద్రజిదితిపూర్వేణసంబంధః- ఉపసర్గాత్సునోతీత్యాదినా॥౮॥౩॥౬౫॥షత్వం-అభ్యషుణ్వన్నివేతిపాఠే రాక్షసాఇతిశేషః-ప్రాక్సితాదడ్వ్యవాయేఽపి పా॥౮॥౩॥౬౩॥ఇతిషత్వం॥

మూ, ౭౨ {సంగ్రామేతానధిష్ఠాస్యన్నిషద్యపురతోరణమ్।అవి
షీదన్నవష్టభ్నన్ వ్యష్టభ్నాన్నరవిష్వణాన్॥*}

౭౨ ॥ సంగ్రామఇతి॥ సంగ్రామేరణేఅవష్టభ్నానవిదూరస్థాన్-అవాచ్చాలంబనావిదూర్యయోః॥ పా॥౮॥౩॥౬౮॥ ఇతిషత్వం-తాన్నరవిష్వణాన్నరభోజనాన్రాక్షసాన్-పచాద్యచ్-వేశ్చస్వనోభోజనే॥పా॥౮॥౩॥ ౬౯॥ ఇతిషత్వం-అవిషీదన్ అఖిన్నస్సన్-నిషద్యతోరణేస్థిత్వా - సదిరప్రతేః॥పా॥౮॥౩॥౬౬॥ఇత్యుభయత్రాపిసదేష్షత్వం - అధిష్ఠాస్యన్నాక్రమిష్యన్-ఉపసర్గాత్సునోతీత్యాదినా॥పా॥౮॥౩॥౬౫ ॥షత్వం-పురస్యతోరణంవ్యష్టభ్నాత్ అధిష్ఠితవాన్ స్తమ్భేః॥పా॥౮॥౩॥౬౭॥ఇత్యుపసర్గాదుత్తరస్యస్తమ్భేస్సకారస్యషత్వం॥ ... ... *

మూ, ౭౩ {విషహ్యారాక్షసాఃక్రుద్ధాశ్శస్త్రజాలమవాకిరన్।
యన్నవ్యషహతేంద్రోఽపికపిఃపర్యసహిష్టతత్॥*}

౭౩॥విషహ్యేతి॥ అథరాక్షసాః- క్రుద్ధాస్సంతోవిషహ్యకపివిక్రమంసోఢ్వా-పరినివిభ్యఇత్యాదినా॥ పా॥౮॥౩॥౭౦॥ సహేష్షత్వం- శస్త్రజాలమవాకిరన్న్యషిఞ్చన్ యచ్ఛస్త్రజాలమింద్రోఽపినవ్యషహతనవిసోఢవాన్

సహేర్లఙ్-జితజ్-తచ్ఛస్త్రజాలంకపిఃపర్యసహిష్టపరిసోఢవాన్- సహే
ర్లఙ్‌జితజిపూర్వస్యాతా్రినువృత్తౌ-సివాదీనాంవాడ్వ్యవాయేపి॥ పా॥౮॥
౩॥౭౧॥ఇతిసహేస్సకారస్యవాషత్వం॥ ... ... ✻

మూ,౭౪ {నిష్యందమానరుధిరోరక్తనిష్యందపాటలాన్ । వి
ష్కంతౄన్ పరిఘుణాహన్నవిస్కంతాకపిద్విషః॥}

౭౪॥నిష్యందమానేతి॥నిష్యందమానరుధిరఃక్షురద్రక్తః కపిః-రక్తనిష్యందే
నరక్తసా్రవేణపాటలాన్ప్రహరసహః ప్రహంతౄన్ చేతిభావః-అనువిపర్య
భినిభ్యస్స్యందతేరప్రాణిషు॥పా॥౮॥౩॥౭౨॥ఇతివాషత్వంవిష్కంతౄన్
విష్కందనశీలాంశ్చంచలాన్-స్కందేస్తాచ్ఛీల్యేతృచ్ - ద్విషశ్శత్రూన్
అవిస్కంతాస్వయమచంచలస్సన్-పూర్వవత్తృచ్- అదింహదింస్కంది
మితిపాఠాదనిట్త్వం-వేస్కందేరనిష్ఠాయాం॥పా॥౮॥౩॥ ౭౩॥ఇత్యుభయ
త్రవాషత్వం-పరిఘుణాహన్ జఘాన-హంతేర్లఙ్॥ ...

మూ,౭౫ {మేఘనాదఃపరిష్కందన్ పరిష్కందంతమాశ్వరిమ్।
అబధ్నాదపరిస్కందంబ్రహ్మపాశేనవిస్ఫురన్॥✻}

౭౫॥ మేఘనాదఇతి ॥ మేఘనాదఇంద్రజిత్పరిష్కందఙ్పరితోభ్రా
మన్ పరిష్కందంతంపరితోభ్రామంతం-పరేశ్చ॥పా॥౮॥౩॥౭౪॥ఇత్యుభ
యత్రషత్వం-మేఘనాదః పరిష్కంతాపరిష్కంతార మాశ్వరిమితిక్వచి
త్పాఠః-అరింశత్రుంకపింఅపరిస్కందమశ్లథంయథాతథా-పరిస్కందః
ప్రాచ్యభరతేషు॥పా॥౮॥౩॥౭౫॥ ఇతిషత్వాభావనిపాతః-బ్రహ్మపాశేన
బ్రహ్మాస్త్రేణవిస్ఫురన్ దీప్యమానః-స్ఫురతిస్ఫులత్యోర్నిర్నివిభ్యః॥పా॥౮॥
౩॥౭౬॥ఇతివాషత్వం-ఆశుఅబధ్నాద్బబంధ॥ ... ...✻

మూ,౭౬ {విష్ఫులద్భిర్గృహీతోసౌవిష్ఫులఃపురుషాశనైః।వి
ష్కంభితుంసమర్థోపినాచలద్బ్రహ్మగౌరవాత్॥}

౭౬॥విష్ఫులద్భిరితి ॥ విష్ఫులద్భిరుత్సాహాద్వలద్భిః - పురుషాశనైరా
క్షసైఃగృహీతః-తథాపి విష్ఫులతీతివిష్ఫులఃస్ఫురన్-పచాద్యచ్-సంజ్ఞా

ఫూర్వకో విధిరనిత్య ఇతి గుణాభావః - స్ఫురతిస్ఫులత్యోరిత్యాదినా ॥ పా ॥ ౮ ॥ ౩ ॥ ౭౬ ॥ షత్వం - అసౌ హనూమాన్ విష్కంభితుం విచలితుం - వేస్స్తంభేర్నిత్యం ॥ పా ॥ ౮ ॥ ౩ ॥ ౭౭ ॥ ఇతి షత్వం సమర్థోఽపి బ్రహ్మవరాదేవశక్తోఽపి బ్రహ్మణో గౌరవాదలంఘ్యత్వాన్నాచలత్ నచచాల - బద్ధ ఏవ స్థిత ఇత్యర్థః ॥ ... ... *

మూ, ౭౭ { కృషీధ్వం భర్తురానందం మానప్లోఢ్వం ద్రుతం వియత్ ।
వానరం నేతుమిత్యుచ్చైరింద్రజిత్ప్రావదత్స్వకాన్ ॥ }

౭౭ ॥ కృషీధ్వమితి ॥ హే భటాః భర్తుః స్వామినో రావణస్యానందం కృషీధ్వం కురుధ్వం - జయఘోషణయేతి భావః - కరోతేరాశీర్లిఙి సీయుట్ - ఇణఃషీధ్వమిత్యాదినా ॥ పా ॥ ౮ ॥ ౩ ॥ ౭౮ ॥ షీధ్వమో ధకారస్య మూర్ధన్యో ఢకారః - వానరం నేతుం రావణాంతికం ప్రాపయితుం వియదాకాశం ప్రతి ద్రుతం నమాప్లోఢ్వం - కింతు ప్లవధ్వమిత్యర్థః - ప్రతిషేధద్వయస్య ప్రకృతార్థవిధిపరత్వాత్ - ప్లుఙ్ గతావితి ధాతోర్లుఙి జెతజెధ్వమి - ధిచ ॥ పా ॥ ౮ ॥ ౨ ॥ ౨౫ ॥ ఇతి సలోపే గుణః - ఇణఃషీధ్వమిత్యాదినైవ ॥ పా ॥ ౮ ॥ ౩ ॥ ౭౮ ॥ లుఙ్ధకారస్య మూర్ధన్యో ఢః ఇత్యుచ్చైరింద్రజిత్స్వకాన్ స్వకీయాన్ భటాన్ ప్రావదత్ ॥

మూ, ౭౮ { గతమంగుళిషంగత్వం భీరుష్ఠానాదిహాగతమ్ । ఖా
దిష్యామ ఇతి ప్రోచుర్నయంతో మారుతిం ద్విషః ॥ }

౭౮ ॥ గతమితి ॥ అంగుళీషు సంగో యస్యాసావంగుళిషంగః - సమాసేఽంగుళేస్సంగః ॥ పా ॥ ౮ ॥ ౩ ॥ ౮౦ ॥ ఇతి షత్వం - తస్య భావస్తత్త్వం గతం హస్తగతమిత్యర్థః - భీరవో మనుష్యాః తేషాం స్థానాద్భీరుష్ఠానాత్ - భీరోః స్థానం ॥ పా ॥ ౮ ॥ ౩ ॥ ౮౧ ॥ ఇతి షత్వం - ఇహాగతం లంకాం ప్రాప్తం మారుతిం నయంతో రావణాంతికం ప్రాపయంతో ద్విషో రాక్షసాః - ఖాదిష్యామః ఏనం భక్షయిష్యామ ఇతి ప్రోచుః ॥ ... ...

మూ, ౭౯ { అగ్నిష్టోమాదిసంస్థేషు జ్యోతిష్టోమాదిషు ద్విజాన్ ।
యోఽరక్షీత్తస్య దూతోఽయం మానుషస్యేతి చావదన్ ॥ }

౭౯ ॥ అగ్నిష్టోమేతి ॥ అగ్నిష్టోమాదయః సంస్థాః ప్రకారాః యే

షాంతేషుఅగ్నిష్టోమాదిసంస్థేషు-అగ్నేస్తుత్‌స్తోమసోమాః॥పా॥౮॥౩॥
౮౨॥ఇతిషత్వం-జ్యోతిష్టోమాదిషుక్రతుషుయోమానుషోద్విజాన్‌విశ్వామి
త్రాదీన్‌అరక్షీత్తస్యమానుషస్యరామస్యాయందూతఇతిచావదన్‌॥ ●

మూ, ౧౦ { నాసాంమాతృష్వసేయ్యాశ్చరావణస్యలులావయః
మాతుస్స్వసుశ్చతనయాన్ఖరాదీన్నిజఘానయః॥... }

౧౦॥నాసామితి॥యోమానుషోరావణస్యమాతృష్వసురపత్యంస్త్రీమా
తృష్వసేయీ-మాతృష్వసుశ్చ॥పా ౪॥౧॥౧౩౪॥ఇతిఢగంత్యలోపశ్చ-మా
తృపితృభ్యాంనిత్యంస్వసా॥పా॥౮॥౩॥౮౪॥ ఇతిషత్వం-తస్యాశ్శూర్పణ
ఖాయానాసాంలులావచిచ్ఛేదచ-మాతుస్స్వసుర్మాతృభగిన్యాః-విభాషా
స్వసృపత్యోః ॥ పా॥౬॥౩॥౨౪ ॥ ఇతిషష్ఠ్యాఃవికల్పాదలుక్ - మాతృపితృ
భ్యామన్యతరస్యాం॥పా॥౮॥౩॥౮౫ ॥ ఇతివైకల్పికషత్వాభావః-చస్త్వ
ర్థేభిన్నక్రమః- తస్యాస్తనయాన్‌ఖరాదీంస్తుజఘానచ॥ ...*

మూ, ౧౧ { ప్రాదుష్షంతినసంత్రాసాయస్యరక్షస్సమాగమే
తస్యక్షత్రియదుష్షూతెరయంప్రణిధిరాగతః॥ ... }

౧౧ ॥ ప్రాదురితి ॥ కించయస్యమనుష్యస్యరాక్షసానాం సమాగమె
సంప్రహారెసంత్రాసాఃభయానినప్రాదుష్షంతినప్రాదుర్భవంతి- ఉ
పసర్గప్రాదుర్భ్యామస్తిర్యచ్పరః॥పా॥౮॥౩॥౮౭॥ఇతిఅస్తిసకారస్యష
త్వం-క్షత్రియదుష్షూతెఃక్షత్రియదుస్సంతానస్యసూయతెః కర్మణిస్త్రి
యాంక్తిన్‌- సువినిదుర్భ్యస్సుపిసూతిసమాః॥పా॥౮॥౩॥౮౮॥ఇతిషత్వం-
తస్యమానుషస్యాయంప్రణిధిశ్చారఆగతః॥ని॥ యథార్హవర్ణప్రణిధి
రపసర్పశ్చరస్పశఇత్యమరః ॥ ... ... *

మూ,౧౨ { దృష్ట్వాసుషుప్తంరాజేంద్రం పాపోయంవిషమాశ
యః।చారకర్మణినిష్ణాతఃప్రవిష్టఃప్రమదావనమ్॥ }

౧౨॥ దృష్ట్వేతి ॥చారకర్మణినిష్ణాతఃకుశలః-నినదీభ్యాంస్నాతేః కౌశలె॥
పా॥౮॥౩॥౮౯ ॥ఇతిషత్వం-విషమాశయః కపటచిత్తోఽతఏవపాపిష్ఠః ప్ర
రకక్షోఽయంవానరోరాజేంద్రం రావణంసుషుప్తంసుష్ఠుసుప్తం..మ

సునిర్దుర్భ్య ఇత్యాదినా॥పా॥౮॥౩॥౮౮॥సుప్తసమయోష్షత్వం - దృష్ట్వా జ్ఞాత్వాప్రమదావనంప్రవిష్టః ... ... *

మూ, ౨౩ { సుప్రతిష్ణాతసూత్రాణాంకపిష్ఠలసమత్విషామ్। స్థి
తాంవృత్తైర్ద్విజాతీనాంరాత్రావైక్షతమైథిలీమ్॥* }

౨౩స్వితి॥ సుష్ఠుప్రతిష్ణాతంశుద్ధంసూత్రంయేషాంతేషాంసూత్రశ్చ తాం-సూత్రంప్రతిష్ణాతం॥పా॥౮॥౩॥౯౦॥ ఇతిషత్వం - కపిష్ఠలోనామ గోత్రప్రవర్తకఃకశ్చిదృషిః-కపిష్ఠలోగోత్రే॥పా॥౮॥౩॥౯౧॥ ఇతినిపాత నాత్షత్వం- తేనసమత్విషాంసమానతేజసాంద్విజాతీనాంబ్రాహ్మణానాం వృత్తైస్థితాంతథాపవిత్రచరిత్రామిత్యర్థః - మైథిలీంసీతాంరాత్రా వైక్షతఅద్రాక్షీత్॥ ... ... *

మూ, ౨౪ { సర్వనారీగుణైఃప్రష్ఠాంవిష్టరస్థాంగవిష్ఠిరామ్। శ
యానాంకుష్ఠలేతారాందివిష్ఠామివనిర్మలామ్॥ }

౨౪ ॥ అ ॥ శ్లోకచతుష్టయేనమైథిలీంవిశినష్టి॥ సర్వేతి॥ సర్వైర్నా రీగుణైఃప్రతిష్ఠతఇతిప్రష్ఠాంస్త్రీణాంఅగ్రగామినీముత్తమామిత్యర్థః-ఆ తశ్చోపసర్గే॥పా॥ ౩॥౧॥౧౩౬॥ ఇతికప్రత్యయః - ప్రష్ఠోఽగ్రగామిని పా॥౮॥౩॥ ౯౨ ॥ ఇతిషత్వనిపాతః - విష్టరస్థాంపవిత్రాసనస్థాంవృక్షా సనయోర్విష్టరః॥పా॥౮॥౩॥ ౯౩॥ఇతిషత్వనిపాతః-గవివాచిస్థిరాంగవిష్ఠి రాంసత్యవాచమిత్యర్థః-గవియుధిభ్యాంస్థిరః॥పా॥౮॥౩॥౯౫॥ ఇతిషత్వం- ఏతస్మాదేవనిపాతనాత్సప్తమ్యాఅలుక్ - కుష్ఠలేభూతలే-వికుశమిపరిభ్యస్థ లం॥పా॥౮॥౩॥ ౯౬ ॥ ఇతిషత్వంశయానాం- దివితిష్ఠతీతిదివిష్ఠాంఖస్థాం అంబాంబేత్యాదినా॥పా॥౮॥౩॥౯౭ ॥ షత్వంతత్రదివీతినిర్దేశాదలుక్ - నిర్మలాంతారామివస్థితాం॥ ... ... *

మూ, ౨౫ { సుపార్శ్వ్నిసర్వతేజస్సుతన్వీంజ్యోతిష్టమాంశుభామ్।
నిష్ణపంతీమివాత్మానంజ్యోతిస్నాతుర్వతీంవనమ్॥ }

౨౫ ॥ సుషామ్నీతి॥శోభనంసామసాంత్వంయస్యాస్తాంసుషామ్నీం అనఉపధాల్లోపినోన్యతరస్యాం॥పా॥౪॥౧॥౨౮॥ఇతిఙీపి-సుషామాదిషుచ

పా॥౮॥3॥౯౮॥ఇతిషత్వం - సర్వతేజస్సుసర్వతేజసాంమధ్యేజ్యోతిష్టమా ముత్కృష్టతేజోభూతాం - హ్రస్వాత్తాదౌతద్ధితే॥ పా॥౮॥3॥౧౦౧॥ ఇతిషత్వం-తస్వింకృశాంశోభాం కల్యాణీమాత్మానంశరీరంనిష్టపంతీమివతపోగ్నా సంతాపయంతీమివస్థితాం-నిసస్తతాపనాసేవనే॥పా ॥ 3॥3॥ ౧౦౨॥ఇతిషత్వం-వనంజ్యోతిస్సాత్కృత్స్నేనజ్యోతిర్మయం కుర్వంతీంవిభాషాసాతికార్త్స్న్యే॥ పా॥౫॥౪॥౫౨॥ ఇతిసాతిప్రత్యయః-సుమ్నివిసజనీయత్యాదినా॥పా॥౮॥3॥౫౮॥ షత్వేప్రాప్తే-సాత్పదాద్యోః॥ పా॥౮॥3॥౧౧౧॥ ఇతిషత్వనిషేధః॥ ... ... *

మూ, ౮౬ { మధుసాద్భూతకింజల్క- పింజరభ్రమరాకులామ్ ।
ఉల్లసత్కుసుమాంపుణ్యాంహేమరత్నలతామివ॥ }

౮౬ ॥ మధుసాదితి ॥మధుసాద్భూతాఃకార్త్స్న్యేనమధుభూతాః మకరందప్రచురాఇత్యర్థః-పూర్వవత్కార్త్స్న్యేసాతిప్రత్యయే- ఆదేశప్రత్యయయోః॥పా॥౮॥3॥౫౯॥ఇతిషత్వేప్రాప్తేపూర్వవత్ప్రతిషేధః-తైఃకింజల్కైఃపింజరైఃభ్రమరైఃఆకులాముల్లసత్కుసుమాం పుణ్యాం పవిత్రాం హేమరత్నలతాంరత్నఖచితహేమమయకల్పవల్లీమివస్థితాం॥

మూ, ౮౭ { విలోచనాంబుసించంతీంకుర్వాణాంపరిసేసిచామ్।
హృదయస్యేవశోకాగ్నిసంతప్తస్యోత్తమవ్రతామ్॥ }

౮౭॥ విలోచనేతి॥ విలోచనాంబుబాష్పంసించంతీంక్షరంతీం-పదాదిత్వాత్ సాత్పదాద్యోః॥పా॥౮॥3॥౧౧౧॥ఇత్యాదేశసకారస్యషత్వప్రతిషేధః- అతఏవశోకాగ్నిసంతప్తస్యహృదయస్యపరిసేసిచాంపరితఃపౌనఃపున్యేనసేచనంకుర్వాణామివ-సించతేర్యజంతాత్స్త్రియామప్రత్యయేటాప్-ఉపసర్గాత్సునోతిత్యాదినా॥పా॥౮॥3॥౬౫॥షత్వేప్రాప్తే- సేచోయఙి॥పా॥౮॥3॥౧౧౨॥ ఇతిప్రతిషేధః-ఉత్తమవ్రతాంపతివ్రతామిత్యర్థః- మైథిలీమైక్షతేతిపూర్వేణాన్వయః॥ ... ... *

మూ,౮౮ { దృష్ట్వాతామథనగ్రుస్థాద్విషోఘ్నేపరిసే
ధతః।పరితశ్చ్ఛిద్విచిక్షేపకుద్ధస్స్వయమివానిలః॥ }

౮౮॥ దృష్ట్వేతి॥ తాంస్సీతాంద్సృష్ట్వాపరిసేధతఃపరితఆధావతః.షి
ధూగత్యామితిధాతోః-సెధతేర్గతౌ॥పా॥౮॥౩॥౧౧౩॥ ఇతిషత్వప్రతిషె
ధఃద్విషోరాక్షసాణాఘ్నన్ - వృక్షానభనక్‌బభఞ్జభఞ్జ లజితిలోపఃకు
త్వం స్వయంసాక్షాత్ క్రుద్ధోఽనిలోవాయురివపరిత ఉద్విచిక్షేపచఉద్వి
క్షిప్తవాంశ్చ॥ ... ... ✽

మూ, ౮౯ { అప్రతిస్తబ్ధవిక్రాంతమనిస్తబ్ధోమహాహవే। నిసో
ధవంతమస్త్రైణవ్యత స్తంభద్ఘనసధ్వనిః॥ ✽ }

౮౯॥అప్రీతీతి॥ ఘనధ్వనిర్మేఘనాదోమహాహవె అనిస్తబ్ధో ప్రతిబంధ
స్సన్అప్రతిస్తబ్ధవిక్రాంతమప్రతిబంధవిక్రమం-ప్రతిస్తబ్ధనిస్తబ్ధౌచ॥పా
౮॥౩॥౧౧౪॥ఇతిస్తంభేష్షత్వాభావనిపాతః అస్త్రైణనిసోఢవంతం-పరిని
విభ్యఇత్యాదినా॥పా॥౮॥౩॥౭౦॥షత్వేప్రాప్తె-సోఢః॥పా॥౮॥౩॥౧౧౫॥
ఇతిప్రతిషేధః-మారుతింవ్యత స్తంభత్ స్తంభయతిస్మ- -స్తంభేణాచజి
స్తంభుసివుసహాంచజి॥పా॥౮॥౩॥౧౧౬॥ ఇతిషత్వప్రతిషేధః॥ ✽

మూ, ౯౦ { తేభిజ్ఞాయనిసోష్యంతంరక్షైరక్షాంసిసవ్యధాః।అ
న్యైరప్యాయతైర్హైవుర్వరత్రాశృంఖలాదిభిః॥... }

౯౦ ॥ తఇతి ॥ తేరాక్షసాఃరక్షాంసిరక్షైరస్త్రైర్న సోష్యంతం స్లా
వయిష్యంతంసునోతేస్స్యసనోః॥౮॥౩॥౧౧౭॥ఇతిషత్వప్రతిషెధః-అభిజ్ఞా
యతత్కాలెవ్యపచికీర్షుణాంబద్ధ్వేత్యర్థః - సవ్యధాస్సభయాస్సంతః - అ
న్యైరప్యాయతైర్ద్రాఘిష్ఠైర్వరత్రాశృంఖలాదిభిర్మేవుఃబబంధుః- మ
వబంధనఇత్యస్మాల్లిట్-అతఏక హలిత్యాదినా॥పా ॥౬॥౪॥౧౨౦॥ఏత్వా
భ్యాసలోపౌ॥ ... ... ✽

మూ, ౯౧ { విషసాదేంద్రజిద్బుధ్వాబద్ధెబంధాంతరక్రియామ్।
దివ్యబంధోవిషహతేనాపరంబంధనంయతః॥ ...✽ }

౯౧ ॥ విషసాదేతి ॥ ఇంద్రజిత్- బద్ధేదివ్యాస్త్రైబద్ధే- బంధాంతరక్రి
యాంబంధాంతరకరణంబుధ్వావిషసాద-సదేఃపరస్యలిటి ॥ పా ॥౮॥౩॥
౧౧౮॥ఇతిపరస్యషత్వప్రతిషెధఃపూర్వస్యతుసదిరప్రతేః॥పా॥౮॥౩॥౬౬॥

ఇతివత్వంయుతో. యస్మాద్ద్విబంధో౽పరనియమం నియంత్రణం బం ధాంతరంనవిషహతే-పరినినిభ్యఇత్యాదినా॥పా॥౮॥3॥౭౦॥సహోఢత్వం॥

—⊰ ❋ అణత్వాధికారః- ❋ ⊱—

మూ, ౯-౨ { ముష్ణంతమివతేజాంసివి స్త్రీర్ణోఽరస్థలంపురః॥ఉ
పసేదుర్దశగ్రీదంగృహీత్వారాక్షసాఃకపిమ్॥ }

౯-౨॥ ముష్ణంతమితి॥అథరాక్షసాఃకపింపురోగ్రగృహీత్వాతేజాంసి సూర్యాదీనాంముష్ణంతంహరంతమివేత్యుత్ప్రేక్షావి స్తీర్ణోరస్థలం - రషా భ్యాంనోణస్సమానపదే॥పా॥౮॥౪॥౧॥ఇత్యుభయత్రణత్వం-దశగ్రీవము పసేదురాసేదుః॥ ... ... ❋

మూ, ౯-౩ { బహుధాభిన్నమర్మాణోభీమాఃఖరణసాదయః।
అగ్రేవణంవర్తమానే ప్రతీచ్యాంచంద్రమండలే॥ }

౯3 ॥ అథయుగ్మేనాహ ॥ బహుధేతి॥చంద్రమండలేప్రతీచ్యాంప శ్చిమదిశిఅగ్రవనస్యఅగ్రేవణంవనాగ్రరాజదంతాదిత్వాత్పరనిపాతః-ప్ర నంపురగత్యాదినా॥పా ॥౮॥౪॥౪॥ణత్వం సూత్రనిర్దేశాదలుక్-వర్త మానేసతిప్రభాతేసతీత్యర్థః - బహుధాభిన్నమర్మాణావిదారితమర్మ స్థలాః-అట్కుప్వాజిత్యాదినా॥పా ॥౮॥౪॥౨॥ణత్వంభీమాఃభయంకరాః ఖరస్యేవనాసికాయేషాంతేఖరణసాః- అఞ్నాసికాయాస్సంజ్ఞాయాన్న సంచాస్థూలాత్॥ పా ॥౫॥౪॥౧౧౮॥ఇతిబహువ్రీహిసమాసాంతోచ్ప్ర త్యయోనసాదేశశ్చ-పూర్వపదాత్సంజ్ఞాయామగః॥ పా॥ ౮ ॥౪ ॥3 ॥ ఇ తిణత్వం-తదాదయఃద్విపఇత్యుత్తరేణసంబంధః॥ ... ...

మూ, ౯౪ { నిర్వాణకృతముద్యానమనేనాప్రవణాదిభిః। దేవ
దారువనామిశ్రై రిత్యూచుర్వానరంద్విపః॥... }

౯౪ ॥ నిర్వాణమితి ॥ ద్విషఃపూర్వోక్తవిశేషణాఃరాక్షసాః దేవదా రువనైరామిశ్రైర్మిళితైః-విభాషౌషధివనస్పతిభ్యః॥ పా॥౮॥౪॥౬ ॥ఇత్య త్రిద్వ్యాణి రత్రయ్యత రేభ్య ఇతివక్తవ్యమితి నియమాది హచతురక్షరాత్

వననకారస్యణత్వాభావః - ఆమ్రవణాదిభిరుపలక్షితం - ప్రనిరంతరిత్యాది నా॥పా॥౮॥౪॥౫॥వననకారస్యణత్వం-ఉద్యానమనేనవానరేణనిర్వాణం ప్రశాంతంలుప్తమితియావత్-నిర్వార్వ్వాద్వాతేఃకర్తరిక్తః-నిర్వాణోవాతే॥ పా॥౮॥౨॥౫౦॥ఇతినిపాతనాన్నిష్ఠానత్వేణత్వం-కృతమితివానరమూచుః అపరాధిత్వేనావోచన్నిత్యర్థః॥... ... ... *

మూ, ౯౫ { ఉపాస్థిషతసంప్రీతాఃపూర్వాహ్ణేరోషవాహిణమ్।
రాక్షసాఃకపిమాదాయపతింరుధిరపాయిణామ్॥* } ।

౯౫॥ఉపేతి॥అథపూర్వాహ్ణేప్రభాతే-అహ్నోఽహ్న ఏతేభ్యః॥పా॥౫॥౪॥౮౮॥ఇత్యహ్నాదేశే-అహ్నోఽదంతాత్॥పా॥౮॥౪॥౭॥ఇతిణత్వం-సంప్రీతాఃరాక్షసాఃకపిమాదాయరోషస్యవాహనంరోషవాహణంరోషాశ్రయమతిరిష్టమిత్యర్థః-వాహనమాహితాత్॥పా॥౮॥౪॥౮॥ఇతిణత్వం-రుధిరపాయిణాంరక్తపాయినాంరాక్షసానాం పిబతేస్తాచ్ఛీల్యేణినిః -ప్రాతిపదికాంతనుమ్విభక్తిషుచ॥ పా ॥ ౮॥౪॥౧౧॥ ఇతిణత్వం-పతింరావణముపాస్థిషతోపస్థితాః తేనసంగతాఇత్యర్థః - ఉపపూర్వాత్తిష్ఠతేలుఙ్ - ఉపాద్దేవపూజేత్యాదినా॥పా॥౧॥౩॥౨౫॥ సంగతకరణేతఙ్॥...

మూ, ౯౬ { సురాపాణపరిక్షీబంరిపుదర్పహరోదయమ్।పర
స్త్రీవాహిణంప్రాప్యస్వావిష్టారంసురాపిణః॥ * }

౯౬ ॥ సురేతి ॥ సురాంపిబంతీతిసురాపాః- గాపోష్టక్॥పా॥ ౩॥౨॥౮॥ఇతిటక్-తద్వంతస్సురాపిణఃతత్సంసర్గిణోరాక్షసాః మత్వర్థీయఇనిప్రత్యయః-ఏకాజుత్తరపదేణః॥పా॥ ౮॥ ౪॥౧౨॥ఇతిణత్వం-సురాపాణమితిభావేల్యుట్- వాభావకరణయోః॥పా ॥ ౮॥౪॥౧౦॥ ఇతిపక్షేణత్వం-తేనపర్యాప్తంక్షీబోమత్తఃపరిక్షీబః-తంక్షీబృమదఇతిధాతోః - అనుపసర్గాత్ఫుల్లక్షీబకృశోల్లాఘాః॥పా॥౮॥౨॥ ౫౫ ॥ ఇతినిష్ఠాతకారస్యలోపనిపాతః-అనుపసర్గాదితివిశేషణాదుపసర్గస్యక్షీబేన సమాసోనోపస్పష్టోల్లావనిపాతః - రిపు దర్పహారః ఉదయో వృద్ధిర్యస్యతం పరస్త్రియో వహతిప్రాప్నోతీతి తద్వాహిణం ప్రాతిపదికాంత నకారత్వాత్-

ప్రాతిపదికేత్యాదినా॥ పా॥౮॥౪॥ ౧౧॥ణత్వం ప్రావిష్కారం ప్రావిభాగేన ప్రస్థానేప్రకాశమానం రావణం ప్రాపుః॥ ... ... *

మూ, ౯౭ { సంఘుషః యోగిణః పాదౌ ప్రణేముస్త్రిదశద్విషః। ప్ర
హిణ్వంతో హనూమంతం ప్రమీణంతం ద్విషన్మతీః ॥ }

౯౭ ॥ సంఘుషేతి ॥ ద్విషన్మతీశ్శత్రుబుద్ధీః ప్రమీణంతం హింసంతం హరంతమిత్యర్థః- మీఞ్ హింసాయామితి ధాతోః క్ర్యాదికాల్లటశ్శత్రాదేశః- హనూమంతం ప్రహిణ్వంతః ప్రాపయంతః హిగతావితి ధాతోస్స్వాదికాల్లటశ్శత్రాదేశః- హినుమీనా॥ ౮॥౪॥ ౧౫॥ ఇత్యుభయత్ర ణత్వం- తే రాక్షసాః సంఘుషః యోగిణః- స్పర్ధాయోగినో నిత్యమత్సరిణ ఇత్యర్థః-కుమతి చ॥ పా॥ ౮॥౪॥౧౩॥ ఇతి ణత్వం త్రిదశద్విషో రావణస్య పాదౌ ప్రణేముః ప్రణతాః- ఉపసర్గాదసమాసేపి ణోపదేశస్య ॥ పా॥ ౮॥౪॥౧౪॥ ఇతి ణత్వం॥ ... ... *

మూ, ౯౮ { ప్రవపాణి శిరో భూమావానరస్యవనచ్ఛిదః । ఆ
మంత్రయత సంక్రుద్ధస్సమితిం రక్షసాంపతిః॥... }

౯౮ ॥ ప్రేతి॥ సంక్రుద్ధో రక్షసాంపతిః- రావణో వనచ్ఛిదో వానరస్య శిరో భూమౌ ప్రవపాణి ఛిత్వా భూమౌ ఖనిష్యామి-ఆని లోట్॥ పా ॥౮॥ ౪॥౧౬॥ ఇతి నిత్యం ణత్వం-ఇతి సమితిం సభామామంత్రయత-ఆపృచ్ఛత్॥*

మూ, ౯౯ { ప్రణ్యగాదీత్ప్రణిఘ్నంతం పునః ప్రణినదన్నివ। త
తః ప్రణిహితస్స్వార్థే రాక్షసేంద్రం విభీషణః॥* }

౯౯ ॥ ప్రణీతి॥ తత ఆమంత్రణానంతరం పునః ప్రణిఘ్నంతం జిఘాంసంతమిత్యర్థః- రాక్షసేంద్రం రావణం- స్వార్థే స్వకార్యే ప్రణిహితో యుక్తో విభీషణః- ప్రణినదన్నివ గర్జన్నివ ప్రణ్యగాదీత్ ప్రణిగదిత వాన్- నేర్గదనదేత్యాదినా॥ పా॥౮॥౪॥౧౭॥ సర్వత్ర ణత్వం॥ ... *

మూ, ౧౦౦ { ప్రణిశామ్యదశగ్రీవ ప్రణియాతుమలం రుషమ్ ।
ప్రణిజానీహి హన్యంతే దూతా దోషేన సత్యపి ॥ }

౧౦౦ ॥ ప్రణిశామ్యేతి ॥ హే దశగ్రీవ ప్రణిశామ్య ప్రశాంతో భవ-

శామ్యతేల్లోట్ సిపిహిలోపః- శమామష్టానాందీర్ఘశ్శ్యని॥ పా॥ ౭॥ ౩॥
౭౪॥ ఇతిదీర్ఘః - రుషం ప్రణిధాయాతుం ప్రాప్తుంఅలంరోషోనకర్తవ్య
ఇత్యర్థః-అలంఖల్వోరిత్యాదినా॥ పా ॥౩॥౪॥౧౮॥ క్త్వాప్రత్యయవిషయె
తుమున్ప్రయోగో దేశవిభాషానుసారాత్కృతఃకష్టః - దోషెఽపరాధే
సత్యపిదూతానహన్యంతఇతిప్రణిజానీహి విద్ధి - శేషెవిభాషాకఖాదా
విత్యాదినా॥ పా॥ ౮॥ ౪॥ ౧౮॥ నైణత్వం- అన్యత్రనెగదనదెత్యాది
నైవ॥ పా॥ ౮॥ ౪॥ ౧౭॥ ... ...

మూ, ౧౧౧ { ప్రాణయ స్తంహరింప్రోచెరాక్షసేంద్రో విభీషణమ్। / నవానోయం ప్రాణిణిషుర్యోభాంక్షీత్ప్రమదావనమ్॥ }

౧౧౧॥ ప్రాణయంతమితి॥ రాక్షసేంద్రో రావణః- హరింహనూమం
తం ప్రాణయంతంజీవయంతందూతోనవధ్యఇతిరక్షంతమిత్యర్థః - అన
ప్రాణనఇతిధాతోర్ణ్యంతాల్లటశ్శత్రాదేశః- అనితేః॥ పా॥ ౮॥ ౪॥ ౧౯॥
ఇతిణత్వం- విభీషణంప్రోచే-యః - ప్రమదావనమభాంక్షీద్బభఞ్జ- భఞ్జో
లుఙిసిచిహలంతలక్షణావృద్ధిః-సోయంకపిః-ప్రాణిణిషుః- ప్రాణితుం
జీవితుమిచ్ఛుః-నవానైవేత్యర్థః- ఏవంవిధాపరాధీకథంనవధ్యఇతిభావః-
అనితెస్సన్నంతాదుప్రత్యయః- ఉభౌసాభ్యాసస్య॥ పా॥ ౮॥ ౪॥ ౨౧॥ ఇ
తిద్వయోర్ణత్వం॥ ... ...

మూ, ౧౧౨ { ప్రఘ్నానిషతరక్షాంసియెనాప్తానివనెమమ। స / ప్రహణ్మఃకథంపాపంవదపూర్వాపకారిణమ్॥ }

౧౧౨॥ ప్రేతి॥ కించయెనైతేనవనెమమాప్తానిహితకారిణీరక్షాంస్యఘ్నానిష
తహతాని-హన్తెఃకర్మణిలుఙిచిణ్వదిడ్వృద్ధీ-హోహంతేరిత్యాదినా ॥ పా॥
౭॥ ౩॥ ౫౪॥ కుత్వం-హంతేరత్పూర్వస్య॥ పా॥ ౮॥ ౪॥ ౨౨॥ త్యస్య ప్రత్యుదాహర
ణం-పూర్వాపకారిణం॥ ప్రథమద్రోహిణంపాపంక్రూరాత్మానంకథంనప్ర
హణ్మఃవదకథయ--వమోర్వా॥ పా॥ ౮॥ ౪॥ ౨౩॥ ఇతిహంతేర్ణత్వవికల్పః॥

మూ, ౧౧౩ { వెశ్మాంతహారణనంకోపాన్నమశత్రోఃకరిష్యతః।మా / కార్షీరంతరయణం,ప,యాణార్హామవేహ్యాముమ్ ॥ }

౧౦౩॥ వెశ్మేతి॥ కోపాచ్ఛత్రోః వేశ్మాంతహరణసంగృహాభ్యంతరే హననం- అంతరదేశే॥ పా॥౮॥४॥ ౨४॥ఇతిణత్వం- కరిష్యతోమమాంత రయణమంతరాయం- అయనంచ॥ పా॥ ౮॥४॥౨౫॥ ఇతిణత్వం- మాకా షీః-అముంకపింప్రయాణందీర్ఘయాత్రాం-కృత్యచః॥ పా॥౮॥४॥౨౯॥ ఇతిణత్వం-తదహరణంవధ్యమవేహి॥ ... ...

మూ,౧౦४ {ప్రహీణజీవితంకుర్యాద్యోనశత్రుముపస్థితమ్।న్యాయ్యా యాఅపితేలక్ష్మ్యాఃకుర్వంత్యాశుప్రహాపణమ్॥ ...}

౧౦४ ॥ ప్రహీణేతి॥ యోఉపస్థితం ప్రాప్తం శత్రుం ప్రహీణజీవి తంత్యక్తజీవితం- జహాతేఃకర్మణిక్తః-ఘుమాస్థేత్యాదినా॥ పా ॥ ౬॥४॥ ౬౬॥ఇతీకారః-ఓదితశ్చ॥పా॥౮ ॥ ౨॥४౫॥ఇతినిష్ఠానత్వం-కృత్యచః॥౮॥ ४॥౨౯॥ఇతిణత్వం-నకుర్యాః- తేన్యాయ్యాయాః న్యాయాదనపేతయాఃకు లాగతాయాఅపీత్యర్థః-ధర్మపథ్యర్థేత్యాదినా॥ పా ॥ ४॥४॥౯౨॥ యత్ప్రత్యయః - లక్ష్మ్యాఃఆశుప్రహాపణంత్యాజనంకుర్వంతి - జహాతే ర్ణ్యంతాల్ల్యుటిపుగాగమః-ణేర్విభాషా॥పా॥ ౮॥ ४॥౩౦॥ఇతిణత్వం॥

మూ,౧౦౫ {కఃకృత్వారావణామర్షప్రకోపణమవద్యధీః।శ క్రోపిజగతిశక్నోతికర్తుమాయుఃప్రగోపణమ్॥...}

౧౦౫ ॥ కఇతి ॥ జగతిఅవద్యధీర్దుర్బుద్ధిః కశ్శక్రోపిరావణస్యా మర్షప్రకోపణంకృత్వా ఆయుషఃప్రగోపణం ప్రకృష్టంగోపనంరక్ష ణంకర్తుంశక్తఃనకోపీత్యర్థః - కుపిగుప్యోర్భావేల్యుట్- హలశ్చేజుప ధాత్॥పా॥౮॥४॥౩౧॥ఇతిణత్వం॥ ... ...

మూ,౧౦౬ {వనాంతప్రేంఖణఃపాపఃఫలానాంపరిణింసకః।ప్రణి క్ష్యతినోభూయఃప్రణింస్యాస్మన్మధూన్యయమ్॥}

౧౦౬ ॥ వనాంతేతి ॥ వనాంతేవనప్రాంతే ప్రేంఖతిచరతీతిప్రేంఖ ణఃకర్తరిల్యుట్-ఇజాదేస్సనుమః॥ పా ॥ ౮ ॥४॥౩౨॥ఇతిణత్వం-పాపః ఫలానాం పరిణింసకశ్చుంబకోభక్షకఇత్యర్థః - ణిసిచుంబనఇతి ధాతోర్ణ్వుల్- అయంకపిర్భూయోస్మాకం ప్రణింద్య పరిభూయమధూని

ఖేశరందాన్నో ప్రణిషిష్యతినచుంబిష్యతినభక్షయిష్యతీత్యర్థః- ఆక్షుచుంబనేల్యట్ - భూయోభక్షణ వారణాయ సర్వధాయంమారణే యఇత్యర్థః-వానింసనిక్షునిందాం॥౮॥౪॥౩౩॥ఇతిసర్వత్రణత్వం॥ ...*

మూ,౧౦౭ {హరేః ప్రగమనంనాస్తినప్రభానంహిమద్రుహః। నాతిప్రవేపనంవాయోర్మయాగోపాయితేవనే।}

౧౦౭॥హరేరితి॥మయాగోపాయితేగుప్తే- ఆయాదయఅర్ధధాతుకేవా ॥ పా॥౩॥౧॥౩౧॥ఇతివికల్పాదాయప్రత్యయః- వనేప్రమదావనేహరేరింద్రస్యాపిప్రగమనంప్రచారోనాస్తి-హిమద్రుహఃసూర్యస్యప్రభానంప్రతాపనంనాస్తి-భాతేభావేల్యుట్ - వాయోరతిప్రవేపనమత్యంతచలనంనాస్తి- కిముతాన్యేషామిత్యర్థః - నభాభూపూకమిగమిప్యాయీవేపాం॥పా॥౮॥౪॥౩౪॥ఇతిసర్వత్రణత్వప్రతిషేధః॥ *

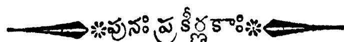
మూ,౧౦౮ {దుష్పానఃపునరేతేనకపినాభృంగసంభృతః।ప్రన ష్టవినయేనాగ్ర్యస్స్వాదుఃపుష్పాసవోవనే॥...}

౧౦౮॥ దుష్పానఇతి ॥ ప్రనష్టవినయేనదుర్వినీతేన - నశేషాంతస్య॥పా॥ ౮ ॥౪॥౩౬॥ఇతిణత్వప్రతిషేధః-ఏతేనకపినాకర్త్రావనేభృంగసంభృతోభ్రమరసంచితోఽగ్ర్యశ్శ్రేష్ఠస్స్వాదుర్మధురఃపుష్పాసవస్తద్వికారఃక్షౌద్రమిత్యర్థః - పురర్భూయోదుఃఖేనపేయోదుష్పానః- నపాతవ్యఇత్యర్థః-ఖలర్థేఆతోయుచ్-పాత్వదాంతాత్॥పా॥౮॥౪॥౩౫॥ఇతిణత్వప్రతిషేధః॥ ... ...

మూ,౧౦౯ {రోషభీమముఖైనైవంతుభ్నతోక్తైప్లవంగమః।ప్రో చేసానునయంవాక్యంరావణంస్వార్థసిద్ధయే॥ *}

౧౦౯ ॥ రోషేతి ॥ రోషాద్భీమముఖేనఅత్రభీమపదేననిమిత్తనిమిత్తినోర్వ్యవాయాత్ - పదవ్యవాయేపి॥పా॥౮॥౪॥౩౮॥ ఇతివిభక్తినకారస్యణత్వప్రతిషేధఃక్షుభ్నాతాక్షుభ్యతాక్షుభ్నాదిషుచ॥ పా ॥౮॥౪॥౩౯॥ఇతిణత్వప్రతిషేధః - రావణేనైవముక్తైప్లవంగమోహనూమాన్స్వార్థసిద్ధయేసీతాప్రత్యర్పణకార్యసిద్ధయేరావణం సానునయమనునయయు

క్తంవాక్యమూచె॥ ... ...

॥పునః ప్రకీర్ణకాః॥

మూ, ౧౧౦ { దూతమేకంకపింబద్ధమానీతంవేశ్మపశ్యతః।లోక
త్రయపతేఃకో్రధఃకథంతృణలఘుస్తవ॥ ॥ }

౧౧౦॥ దూతమితి॥ దూతంసంధ్యాదికార్యకరంనతుసాక్షాత్ప్రతి పక్షమవధ్యమిత్యర్థః-ఏకమసహాయంతతా్రపిబద్ధంవేశ్మస్వగృహమానీ తంతత్రాపికపింపశ్యతస్సాక్షాత్పర్వతఇత్యర్థః - లోకత్రయప తేఃపరమాణుపర్వతయోరివావయోర్మహదంతరమితిభావః- ఈదృశస్య తవక్రోధఃకథంతృణలఘుఃతద్వత్తుచ్ఛఃఅస్థానప్రవృత్తేరిత్యర్థః॥ ॥

మూ, ౧౧౧ { అగా్న్యహితజనప్రహ్వేవిజిగీషాపరాఙ్ముఖే।క
స్మాద్వానీతినిష్ణస్యసంరంభస్తవతాపసే॥...॥ }

౧౧౧॥ అగ్నీతి॥ అగా్న్యహితాఆహితాగ్న్యయః - వాహితా గ్న్యాదిషు॥ పా।౨॥౨॥౩౭॥ఇతినిష్ఠాయాఃపరనిపాతఃతేషుజనేషుసజ్జనే షుప్రహ్వేనమ్రేవిజిగీషాపరాఙ్ముఖేవిరక్తేతాపసేతపస్విని-అణ్॥ పా॥ ౫॥౨॥౧౦౩॥ఇతిమత్వర్థీయోణ్ప్రత్యయః- ఈదృశేరామేనీతౌనితరాం స్నాతీతినిష్ణఃకుశలః-ఆతశ్చోపసర్గే॥పా॥౩॥౧॥౧౩౬॥ ఇతికర్తరికః- నినదీభ్యామిత్యాదినా॥పా॥౮॥౩॥౮౯॥షత్వం-తస్యతవకస్మాద్వాకారణా త్సంరంభఃకో్రధః-అకారణవైరమనుచితమితిభావః॥ ... ...

మూ, ౧౧౨ { నసర్వరాత్రకల్యాణ్యస్త్రియోవారత్నభూమయః।
యంవినిర్జిత్యలభ్యంతేకఃకుర్యాత్తేనవిగ్రహమ్॥ }

౧౧౨॥ నేతి॥ కించయంతాపసంవినిర్జిత్యసర్వారాత్రయస్సర్వ రాత్రాః-పూర్వకాలైకసర్వేత్యాదినా॥పా॥౨॥౧॥౪౯॥ సమాసః అహ స్సర్వేత్యాదినా॥ పా॥౫॥౪॥౮౭॥సమాసాంతోచ్ప్రత్యయః-రాత్రాహ్నా హాఃపుంసి॥ పా॥ ౨॥౪॥౨౯॥ఇతిపుల్లింగతాతాఃకల్యాణ్యఃసర్వరాత్ర కల్యాణ్యఃనిత్యమంగళాఇత్యర్థః - అత్యంతసంయోగెద్వితీయా-అత్యంత సంయోగేచ॥ పా.॥ ౨॥౧॥౨౯॥ఇతిసమాసఃఙీప్-తాస్త్రియోనలభ్యంతె

కత్వా నిభూమయశ్చ తా అపేన లభ్యం తే తేన తావ సేన విగ్రహం కః కుర్యాత్, సకోపి నిష్ఫలత్వాదిత్యర్థః॥ ... ...

మూ, ౧౧౩ { సంగచ్ఛ రామసుగ్రీవౌ భువనస్య సమృద్ధయే। రత్న
పూర్ణావివాంబోధీ హిమవాన్ పూర్వపశ్చిమౌ॥ }

౧౧౩ ॥అ॥ సంధిస్తు సఫల ఇత్యాహ ॥ సంగచ్ఛేతి॥ భువనస్య సమృద్ధయే అభ్యుదయాయ రామ సుగ్రీవౌ రత్నపూర్ణౌ పూర్వపశ్చిమావంభోధీ హిమవానివ సంగచ్ఛ సంధేహీన లోకాన్ పీడయేత్యర్థః॥ ... *

మూ, ౧౧౪ { సుహృదౌ రామసుగ్రీవౌ కింకరాః కపియూథపాః।
పరదారార్పణే నైవ లభ్యం తే ముంచ మైథిలీమ్॥... }

౧౧౪॥అ॥ నను యది విగ్రహో నిష్ఫలః తత్సంధానే పి కిం ఫలం తత్రాహ॥ సుహృదావితి॥ రామసుగ్రీవౌ సుహృదౌ మిత్రే- కపియూథపాః కింకరాః తే చ పరదారాణామర్పణేన ప్రత్యర్పణే నైవ లభ్యం తేనతు స్వాప్తవ్యమేనేత్యర్థః- హిరణ్యభూమిలబ్ధేర్మిత్రలబ్ధిర్వరాయత ఇతి భావః- అతో మైథిలీం ముంచ ॥

మూ, ౧౧౫ { ధర్మం ప్రత్యర్పయన్ సీతామర్థం రామేణ మిత్రతామ్।
కామం విశ్వాసవాసేన సీతాం దత్వాప్ను హిత్రయమ్ }

౧౧౫ ॥ అ॥ నన్వకించిత్కరేణ మైత్రీకుత్రోపయుజ్యతే తత్రాహ॥ ధర్మమితి॥ సీతాం ప్రత్యర్పయన్ ధర్మం పరస్త్రీపరిహారరూపం- రామేణ సహ మిత్రతామేవార్థం- విశ్వాసవాసేన విస్రంభవాసేన కామం రతిసుఖం చేతి త్రియం త్రివర్గం- సీతాం దత్వా ఆప్నుహి॥ ... ... *

మూ, ౧౧౬ { విరాధ తాటకా వాలి కబంధ ఖర దూషణైః । నచన
జ్ఞాపితో యాదృశ్మారీచే నాపి తే రిపుః॥ ...... * }

౧౧౬॥అ॥ సీతానర్పణే రామః కింకర్తుం శక్త ఇత్యాహ॥ విరాధేతి॥ విరాధాదిభిః మారీచేనాపి రిపుః రామో యాదృగ్యాదృక్ప్రభావో వాన జ్ఞాపిత ఇతి చ చ న- కింతు జ్ఞాపిత ఏవేత్యర్థః సీతానర్పణే విరాధాదిగతిం గమిష్యసీతి భావః ॥

మూ, ౧౧౭ { ఖరాదినిధనం చైవ మామం స్థా వైరకారణమ్। ఆత్మా
నం రక్షితుం యస్మాత్కృతం తన్న జిగీషయా॥ ... }

౧౧౭ ॥ అ ॥ సన్వకారణమేవమద్బంధుఘాతినా రామేణ కథం మైత్రీత్యాశంక్యాహ ॥ ఖరేతి ॥ ఖరాదీనాం నిధనం వధం చాపి వైరకారణం మా మంస్థాః నమన్యస్వ-మన్యతేలుఙ్ జిధాసి-నమాఙ్యోగే ॥ పా ॥ ౬ ॥ ౪ ॥ ౭౪ ॥ ఇత్యాడాగమప్రతిషేధః-యస్మాత్కారణాదాత్మానం రక్షితుం కృతం విజిగీషయా న కృతం-తే దృప్తాః స్వాపరాధాదేవ హతా ఇత్యర్థః ॥ ... *

మూ, ౧౧౮ { తతః క్రోధానిలాపాతకంప్రాస్యాంభోజసంహతిః । మహాహ్రద ఇవ క్షుభ్యన్ కపిమాహ స్మ రావణః ॥ ... }

౧౧౮ ॥ తత ఇతి ॥ తతో రావణః క్రోధ ఏవానిలస్తస్యాపాతేనాఘాతేన కంప్రా ఆస్యాంభోజసంహతిర్ముఖపద్మపఙ్క్తిర్యస్య సోఽత ఏవ మహాహ్రద ఇవ క్షుభ్యన్ వ్యాకులీభవన్ కపిమాహ స్మ ॥ ... ...

మూ, ౧౧౯ { హతరాక్షసయోధస్య విరుగ్ణోద్యానశాఖినః । దూతోఽస్మీతి బ్రువాణస్య కిం దూతసదృశం తవ ॥ ...... }

౧౧౯ ॥ అ ॥ యదుక్తం దూతమేకమితి తత్రోత్తరమాహ ॥ హతేతి ॥ హతాః రాక్షసయోధాః యేన తస్య విరుగ్ణాః భగ్నాః ఉద్యానశాఖినో యేన తస్య దూతోఽస్మీతి బ్రువాణస్య తవ దూతసదృశం దూతానురూపం కిం-సందేశమాత్రహరా దూతాః న యోద్ధార ఇతి భావః ॥ ... ... *

మూ, ౧౨౦ { పంగుబాలస్త్రీయోనిఘ్నన్ కబంధఖరతాటకాః । తపస్వీ యది కాకుత్స్థః కీదృక్కథయ పాతకీ ॥ ... * }

౧౨౦ ॥ అ ॥ యదుక్తం సంరభస్తవ తాపస ఇతి తత్రోత్తరమాహ ॥ పంగ్వితి ॥ యథాక్రమం పంగుబాలస్త్రియః కబంధఖరతాటకాః నిఘ్నన్ పాతకీ కాకుత్స్థస్తపస్వీ యది కీదృక్కథయ స్త్రీబాలాదిఘాతీ తపస్వీ చేతి విప్రతిషిద్ధమితి భావః ॥

మూ, ౧౨౧ { అభిమానఫలం జానన్మహత్త్వం కథముక్తవాన్ । రత్నాదిలాభశూన్యత్వాన్నిష్ఫలం రామవిగ్రహమ్ }

౧౨౧ ॥ అ ॥ యదుక్తం న సర్వరాత్రీత్యాదినా రామవిగ్రహే ఫలం నాస్తీతి తత్రోత్తరమాహ ॥ అభిమానేతి ॥ మహత్త్వం మహావీరత్వం అభిమానఫలమహంకారైకఫలం జానన్ రామవిగ్రహం రత్నాదిలాభశూన్యత్వాన్నిష్ఫలం

కథముక్తవాన్ మూర్ఖైః కథనాం జిగీషవో నకథనాం తరస్యస్న నఇతిభావః॥ ※

మూ, ౧౨౨ { పరస్త్రీభోగహరణం ధర్మ ఏవ నరాశినామ్। ముఖ
మస్త్రీత్యభాషిష్ఠా రామే సాశంకతాం మయి॥ ※ }

౧౨౨ ॥ అ॥ యదుక్తం ధర్మం ప్రత్యవర్ణయంత్స తామిత్యాదితతో
త్తరమాహ॥ పరేతి॥ నరాశినాం రాక్షసానాం పరస్త్రీణాం భోగశ్చహర
ణం చేతిధర్మ ఏవ ఏవం స్థితేసీతా ప్రత్యర్పణోపదేశేనమయి రామే విషయే సా
శంకతాం సశంకత్వం ముఖమభివదన సాక్షసంవదనమస్త్రీత్యభాషిష్ఠాః నతు
విమృశ్యేత్యర్థః- రావణస్యాపికుతశ్చిచ్ఛం కేత్యశక్యశంకత్వాదితిభావః॥...※

మూ, ౧౨౩ { బ్రూహిమూరవిభిన్నానాం వృద్ధిశీలక్రియాన్వయైః।
హనుమన్ నీ-దృశం సఖ్యం నరవానరరక్షసామ్॥ ※ }

౧౨౩ ॥ అ॥ యదుక్తం సంగచ్ఛ రామసుగ్రీవావిత్యాదితత్రోత్తరమా
హ॥ బ్రూహీతి॥ హేహనుమన్ వృద్ధిశీలక్రియాన్వయైర్ఖ్యాతిస్వభావసమా
చారకులైర్దూరవిభిన్నానామత్యంతవిలక్షణానాం నరవానర రక్షసాం స
ఖ్యం కీదృశం కింవిధం బ్రూహికథయ ప్రత్యుక్తస్సఖ్యం-పవస్థితఇతిభావః॥...

మూ, ౧౨౪ { ఏకో ద్వాభ్యాం విరాధస్తు జితాభ్యామవివక్షితః। హ
తశ్ఛలేనమూఢో యం తేనాపితవకస్స్మయః॥ ※ }

౧౨౪ అ॥ యద్గర్జితం విరాధతాటకేత్యాదితద్దూషయతి॥ ఏకఇతి॥ విరాధస్తు అ
వివక్షితః అయం మే వధ్యఇత్యసంజాతవివక్షః మూఢః ఏకో హం ద్వావేతావి
తివివేకశూన్యః జితాభ్యాం ద్వాభ్యామేకో ఽసహాయశ్ఛలేన కపటేనహతఇ
తియత్- తేన తాదృగర్థేనాపితవ తేకస్స్మయః- అహో తే మోహఇతిభావః॥

మూ, ౧౨౫ { మన్నియోగాచ్చ మారీచః పలాయనపరాయణః।
యుయుత్సాగహితో రామం మమారాపహరన్వనే॥ }

౧౨౫ ॥ అ॥ మారీచవధస్తు విరాధవధాదపిగర్హిత ఇత్యాహ॥ మదితి॥
మన్నియోగాన్మమశాసనాత్పలాయనపరాయణో స్యధారా మకర్షణాసి
ద్ధరితిభావః- అతఏవ యుయుత్సా యోద్ధుమిచ్ఛా తదరహితః కింతు వనే రామ
మపహరన్ దూరమాకర్షన్ మారీచో మారనభీతం నపరావృత్తమితి నిషి
ద్ధపరావృత్తవనేనాపి రామస్యోత్కర్షః ఇత్యలం ప్రలాపేనేతిభావః॥ ※

మూ, ౧౨౬ { ఘనాన్యాసంసక్తం సత్వం రామో లతామృగమ్।
త్వమేవ బ్రూహిసంచిన్త్య యుక్తం తస్మహత్వం యది

అ॥ వాలివధస్తుకష్టానపీకష్టఇత్యాహ॥ ఘనేతి॥ రామోఽన్యాసంసక్తం

సత్యం-అస్త్యేవైతత్ కింతుతత్పరాసక్తహననం మహతాంవీరాణాంయు
క్తంయదియుక్తంకిం త్వమేవసంచింత్యసమ్యగ్విమృశ్యబ్రూహి-నపరేణస
మాసక్తమితినిషేధాన్నయుక్తమితిభావః॥ ... ... ※

మూ, ౧౨౭ { పుంసాభృత్యేణబంధూనామాత్మాసంరక్షితుంవధః।
క్షమిష్యతేదశాస్యేనక్వత్యేయంతవదుర్మతిః॥ ※ }

యదుక్తంఖరాదినిధనంచాపిమామంస్థాఃవైరకారణమితితత్తుమయాప్రతి
విధేయమేవేత్యాహ॥పుంసేతి॥భృత్యేనాస్మాకంఖాద్యేనపుంసానరాధమేన
రామేణకర్త్రాఆత్మానంరక్షితుంబన్ధూనాంమద్బన్ధూనాంఖరాదీనాంవధఃఉ
భయప్రాప్తౌకర్మణి॥పా॥౨-౩॥ఇతికర్మణిషష్ఠీదశాస్యేనక్షమిష్యతేసహి
ష్యతఇతితవదుర్మతిదుర్బుద్ధిః-క్వభవాక్వత్యాకుత్రత్యావృథాదురాశాన
కార్యేత్యర్థః-అవ్యయాత్త్యప్॥పా॥౪॥౨॥౧౦౪ఇతిక్వశబ్దాద్భవార్థేత్యప్ప్ర
త్యయః॥అమేహక్వతసిత్రేభ్యస్త్యబ్విధిర్యోఽవ్యయాత్స్మృతఇతిపరిగణనాత్

మూ, ౧౨౮ { కపింజగాదదూతోఽహముపాయంతవదర్శనే।ద్రు
మరాక్షసవిధ్వంసమకార్షంబుద్ధిపూర్వకమ్॥ ※ }

౧౨౮॥కపిరితి॥అథకపింజగాదతత్రయదుక్తంహతక్షరాక్షసయోధస్యే
త్యాదినాదూతత్వవిరుద్ధాచరణాన్నత్వందూతఇతితత్రోత్తరమాహ - అ
హందూతఏవకింతుద్రుమరాక్షసవిధ్వంసంబుద్ధిపూర్వకమేవతవదర్శనేఉ
పాయంసాధనమకార్షంఅద్రాక్షంచత్వాం- అతోఽహందూతఏవేత్యర్థః॥

మూ, ౧౨౯ { ఆత్రికూటమకార్షీస్త్వత్త్వతాఽనిర్జంగమంజగత్।ద
శమూర్ధన్కథంబ్రూషితానవధ్యాన్మహీపతేః॥ ※ }

౧౨౯॥అ॥యత్తుపంగుబాలస్త్రీయోషిఘ్నస్త్యాదినాకబంధాదీనా
మవధ్యత్వముక్తంతత్రాహ॥ఆత్రికూటమితి॥త్వంగ్రామణీరేషాంతత్వ్రా
స్త్వత్పరిధానాస్త్వదీయాఇత్యర్థః-సఏషాంగ్రామణీః॥పా॥౫॥౨॥౭౮॥ఇ
తికన్ప్రత్యయః-యేకబంధాదయః-ఆత్రికూటమాత్రికూటాత్-అభివిధా
వవ్యయీభావఃజగన్నిర్జంగమమకార్షీః హేదశమూర్ధన్- తాన్పాపిష్ఠా
న్మహీపతేఃరాజ్ఞః-రామస్యపరిపాలనాధికృతస్యకథమవధ్యాన్బ్రూషే॥

మూ, ౧౩౦ { అభిమానఃఫలంప్రాప్తోయత్త్వయారామవిగ్రహే।
వినేశుస్తేనశతశఃకులాన్యసురరక్షసామ్॥ ※ }

౧౩౦ ॥అ॥ అన్యదపిరావణోక్తమనూద్యదూషయతి॥అభిమానఇతి॥
త్వయారామవిగ్రహేయోఽభిమానఃఫలంప్రాప్తస్తేనాకారణవిగ్రహేణా

మూ,౧౩౧ { యత్స్వధర్మమధర్మంత్వందుర్బలంప్రత్యపద్యథాః।
రిపౌరామేచనిశ్శంకోనైతత్క్షేమంకరంచిరమ్॥ * }

౧౩౧ ॥అ॥ అథపరస్త్రీభోగేత్యాదినాయదుక్తంతద్దూషయతి-యదితి-దు
ర్బలమధర్మంస్వధర్మంస్వాచారంయత్ప్రత్యపద్యథాః-రిపౌరామేని
శ్శంకఇతిచయత్ప్రత్యపద్యథాఃప్రతిపన్నోసి ఏతదుభయంచిరంక్షేమం
కరంశ్రేయస్కరంన కింతుశీఘ్రమేవఫలమనుభవిష్యసీతిభావః- క్షేమప్రి
యమద్రేభ్యః॥ పా॥౩॥౨॥౪౪॥ఇతిచకారాత్ఖచిముమాగమః॥ ✿

మూ.౧౩౨ { అన్వయాదివిరుద్ధానాం యథాసఖ్యమనీప్సితమ్।మై
త్రీవిరోధమప్యేవంసాధర్ణంపురుషవానరైః॥ * }

అ॥అన్యదపితదుక్తందురుక్తమిత్యాహ॥ అన్వయేతి-అన్వయాదిభిర్విరుద్ధా
నాంవిలక్షణానాంనరవానరరక్షసాంయథాసఖ్యం అనీప్సితంఏవంపురుష
వానరైర్నరవానరైర్విరోధంవిగ్రహమపిమైత్రీనేచ్ఛ అసమానసఖ్యవద
సమానవిగ్రహస్యాపిలఘుత్వాదితి భావఃఏషీదితీచ్ఛతేర్లుఙ్జిసిచి-ఇటఈటి॥
పా॥౮॥౨॥౨౮-ఇటీసలోపః-సమాఙ్యోగే॥పా౬॥౪॥౭౪॥ఇత్యాడభావః॥

మూ,౧౩౩ { విరాధంతపసాంవిఘ్నంజఘానవిజితోయది।వరో
ధనుష్భృతాంరామస్సకథంనవివక్షితః॥ }

అ॥యదుక్తమేకోద్వాభ్యామిత్యాదితదపిదూషయతి॥విరాధమితి॥ధనుష్భృ
తాంవరఃశ్రేష్ఠఃరామస్తపసాంవిహన్యతేనేనేతివిఘ్నో-ఽంతరాయః-ఘ
ఞర్థేకవిధానం॥పా౩॥౩॥౫౮-౨ఇతికప్రత్యయఃగమహనేత్యాదినా॥పా॥౬
॥౪॥౯౮ఉపధాలోపః హోహన్తేరిత్యాదినా॥పా॥ ౭॥౩॥౫౪॥కుత్వంతం
విఘ్నభూతంవిరాధంవిజితస్సన్పూర్వంజితోయదిజఘాన-సవిజేతావిరాధః
కథంవివక్షితోనకేంతువివక్షితఏవఏతేనసపూర్వోక్తదోషావకాశఇత్యర్థః॥

యా,౧౩౪ { ప్రణశ్యన్నపినాశక్నోదత్యేతుంబాణగోచరమ్।త్వ
యైవోక్తంమహామాయోమారీచోరామహస్తినః॥ }

౧౩౪॥ప్రేతి॥మహామాయోమారీచః-ప్రణశ్యన్నపిపలాయమానోపి
ఉపసర్గాదసమాసేపిణోపదేశస్య॥పా॥౮॥౪॥౧౪॥ ఇతిణత్వంరామోహ
స్తీవేత్యుపమితసమాసఃతస్యరామహస్తినోబాణగోచరం బాణవిషయమ
త్యేతుమతిక్రమితుంనాశక్నోత్ శక్తోనాభూత్-త్వయైవోక్తం-మమారేతివ
దతా-పలాయమానస్యాపిమాయావినోవధేసనకశ్చిదపకర్ష ఇత్యర్థః॥

మూ-౧౩౫ { అన్యాసక్తస్యయద్వధ్యంనత్వంస్మరసివాలినః। మూ }

౧౩౫॥అ॥ యదుక్తంనిజఘ్నానాన్యసంసక్తమితితత్స్వపక్షసంపరిహర
తి- అన్యసక్తస్యేతి-సంధ్యానమతోవందమానస్యఅతఏవఅన్యసంసక్తస్య
వాలినోవీర్యంయద్యస్మాత్త్వంసస్మరసితత్తద్బాహునాపీడితః కక్షేనిక్షిప్య
పీడితోసిరుద్ధో ఽతఏవమూర్ఛాఘ్రాణవాన్మూర్ఛితోఽభూరేవంఅన్యథాకథంసస్మ
రసీత్యర్థః-అన్యసంసక్తవధదోషస్తునాస్త్యేవరామస్యఅన్యథావాలినాసుగ్రీ
వేహతేమిత్రవధోవిశ్వాసఘాతశ్చస్యాదితిభావః- —— ౧౩౬॥యదుక్తం

మూ-౧౩౬ {అసద్బంధువధోపజ్ఞంవిముంచబలివిగ్రహమ్।సీ
తామర్పయనంతస్యకోశదండాత్మభూమిభిః॥ *}

పుంసాథర్వ్యణేత్యాదినాఖరాదివధోనయుక్తమిత్యత్ర ఇతితత్ర బలావష్టంభే
నోత్తరంవదన్ వాక్యముపసంహరతి-అసదితి॥ఉపజ్ఞాజ్ఞానమాద్యంస్యాత్జ్ఞా- ఆ
తశ్చోపసర్గే॥౩॥౧॥౧౩౬॥ఇత్యఙః-అసద్బంధువధఃదుష్టబంధువధః-అత్ర బ
ద్ధవదస్యాచేతనస్యోపజ్ఞానేఽత్యంతాసంభవాత్తేనహతబంధుస్త్వేతనోల
క్ష్యతేతస్యోపజ్ఞాతముపజ్ఞంతేనత్వత్తైనాదౌప్రజ్ఞాతమిత్యర్థః- అసద్బంధు
వధోపజ్ఞం-ఉపజ్ఞోపక్రమంతదాద్యాచిఖ్యాసాయాం॥పా౨॥౪॥౨౧॥ఇతిన
పుంసకత్వంబలివిగ్రహంబలినారామేణసహవిగ్రహంవిరోధంవిముంచన
నన్వేవంస్యారామేధికరణేకోశదండాత్మభూమిభిస్సహ సీతామర్పయవిదేహీ

మూ-౧౩౭ {స్ఫుటమపరుషమసహ్యమిత్థముచ్చైస్సదసిసముత్తస
మేనభాష్యమాణః। పరిజనమఖిలోవిలోక్యదా
హందశవదనఃప్రదిదేశవాసరస్య॥ *}

ఇతిభట్టికావ్యే-ప్రకీర్ణకాండే-నవమస్సర్గః-

స్ఫుటేతి॥ స్ఫుటంవ్యక్తంతచ్చతత్పరుషంనిష్ఠురంచఅసహ్యంమర్షహంచఉ
చ్చైస్తారంసదసిసభాయాంసముత్తసమేనహనూమతాభాష్యమాణఃవాక్య
స్యాసహ్యత్వాదుచ్యమానఏవనతుసమాప్తావిత్యర్థఃదశవదనోఖిలముభయతః
పరిజనంవిలోక్యవానరస్యదాహంప్రదిదేశఆదిష్టవాన్ప్రుష్ప్వాగ్రవృత్తాం॥
ఇతిశ్రీపదవాక్యప్రమాణపారావారపారీణశ్రీమహామహోపాధ్యాయ
కోలచెలమల్లినాథసూరివిరచితే భట్టికావ్యవ్యాఖ్యానే
సర్వపథీనాఖ్యానే హనూమద్వాక్యంనామ నవమస్సర్గః.

